L. APULEII
MADAURENSIS
OPERA OMNIA.

EX

OPTIMIS CODICIBUS

EDIDIT

ET

RERUM INDICEM

ADIECIT

DR. G. F. HILDEBRAND
SCHOLAE LATINAE HALENSIS COLLABORATOR.

EDITIO MINOR.

ADIECTA EST CODD. PARISINORUM 3. LECTIONIS VARIETAS.

LIPSIAE
SUMPTIBUS C. CNOBLOCHII.
MDCCCXLIII.

G. A. SAUPPIO

SCHOL. TORGAV. PROF. ET RECT. DES.

ET

G. BOEHMIO

SCHOL. LAT. ORPHANOTROPH. HAL. COLLABORAT.

AMICIS SUIS

D. D. D.

AUCTOR.

PRAEFATIO.

Quum ex re videretur esse eorum qui aut rei familiaris tenuitate pressi aut aliis litterarum studiis ita distenti ut accuratius tractare scriptorem nolint, maiorem meam Apuleii editionem comparare sibi neque possunt neque volunt, ut minor conficeretur, quae textum quoad eius fieri posset emendatissimum daret potissimasque codicum et editionum lectiones varias in locis difficillimis aut coniectura restitutis aut plane corruptis exponeret, hanc curam et operam suscepi quam hominibus doctis neutiquam ingratam fore exspecto. Est vero haec editio, si ab aliquot recesseris typothetarum vitiis quae in altera inveniuntur, paucis tantummodo locis emendatior, ubi me falsum esse nunc quidem video, in ceteris maiorem accurate sequitur, etsi in aliis nunc ipse haereo quae prius sana esse mihi videbantur. Quorum accuratam recensionem quod denuo non subii vitio mihi tribuatur nolim, qui hoc ipso tempore novam Arnobii et Minucii Felicis editionem parare coeperim, quae si deo placet brevi in lucem mittetur. Ne tamen meum si ita dicere licet Apuleium omnino deseruisse viderer, varias lectiones codicum Parisinorum in calce apposui qui quamquam antiqui non sunt, comparandi tamen esse videbantur, quod bonas lectiones praebent plurimisque locis cum optimis codd. consentiunt ita ut quam ego dedi textus recensio ab iis con-

PRAEFATIO.

Quum ex re videretur esse eorum qui aut rei familiaris tenuitate pressi aut aliis litterarum studiis ita distenti ut accuratius tractare scriptorem nolint, maiorem meam Apuleii editionem comparare sibi neque possunt neque volunt, ut minor conficeretur, quae textum quoad eius fieri posset emendatissimum daret potissimasque codicum et editionum lectiones varias in locis difficillimis aut coniectura restitutis aut plane corruptis exponeret, hanc curam et operam suscepi quam hominibus doctis neutiquam ingratam fore exspecto. Est vero haec editio, si ab aliquot recesseris typothetarum vitiis quae in altera inveniuntur, paucis tantummodo locis emendatior, ubi me falsum esse nunc quidem video, in ceteris maiorem accurate sequitur, etsi in aliis nunc ipse haereo quae prius sana esse mihi videbantur. Quorum accuratam recensionem quod denuo non subii vitio mihi tribuatur nolim, qui hoc ipso tempore novam Arnobii et Minucii Felicis editionem parare coeperim, quae si deo placet brevi in lucem mittetur. Ne tamen meum si ita dicere licet Apuleium omnino deseruisse viderer, varias lectiones codicum Parisinorum in calce apposui qui quamquam antiqui non sunt, comparandi tamen esse videbantur, quod bonas lectiones praebent plurimisque locis cum optimis codd. consentiunt ita ut quam ego dedi textus recensio ab iis con-

firmetur et stabiliatur. Quum enim superiorum permissu et publicis sumptibus per aestatem anni proximi quinque fere mensibus Parisiis versarer, ut Tertulliani Arnobii aliorumque Afrorum codices qui multi in bibliothecā regia servantur conferrem, in hos Apuleii libros incidi qui maximam partem nondum aut negligenter a viris doctis comparati esse videantur, et Hasii viri doctissimi, et Galliae et Germaniae ornamenti et decoris, summa contigit benevolentia ac suavitate, ut omnes omnino libros qui magni momenti videbantur esse in meum usum conferri liceret.

Quo accommodatior omnium usui haec editio esset, eamdem retinui externam libri rationem quam in maiore editione inii; quae enim corrupta sunt loca asteriscis notavi, quae coniecturis emendata, litteris diductis imprimenda curavi; numeri duabus virgulis ( ) circumclusi editionem Bipontinam, signis [ ] praediti Elmenhorstianam, sine ullo signo positi Oudendorpianam indicant; quas editiones eo consilio ceteris praetuli, quod viri docti in commentariis suis iis potissimum usi sunt.

Hanc quoque editionem ut viri docti benigne excipiant rogo reputantes quam facile erretur in eo scriptore, qui a paucis tantum interpretibus adhuc tractatus sit. Scribebam Halis Saxonum VIII. a. Cal. Mai. MDCCCXLIII.

L. APULEII

MADAURENSIS

METAMORPHOSEON LIBRI.

LIBER I.

(3) Cap. I. *En*[1]) ego tibi sermone isto Milesio varias fabu- 2
[102] las conseram auresque tuas benevolas | lepido susurro permul- 3
ceam, modo si papyrum Aegyptia | argutia Nilotici calami in- 4
scriptam non spreveris inspicere, et figuras fortunasque homi-
num | in alias imagines conversas et in se rursum mutuo nexu 5
refectas ut mireris, | exordior. Quis ille? paucis. Hymettos 6
Attica et Isthmos Ephyraea et | Taenaros Spartiaca, glebae 7
felices aeternum libris felicioribus conditae mea vetus | pro- 8
sapia est. Ibi linguam Atthidem primis pueritiae stipendiis
(4) |merui: mox | in urbe Latia advena studiorum Quiritium indi- 9
genum sermonem aerumnabili labore, nullo magistro praeeunte
aggressus excolui. En ecce praefamur veniam, si quid exo-
tici atque forensis sermonis rudis locutor offendero. Iam | haec 10
equidem ipsa vocis immutatio desultoriae scientiae stilo quem
accessimus | respondet. Fabulam Graecanicam incipimus. Lector 11
intende, laetaberis.

Cap. II. Thessaliam [nam et illic originis maternae nostrae
fundamenta a Plutarcho illo inclito ac mox Sexto philosopho
nepote ejus prodita, gloriam nobis faciunt] eam Thessaliam ex
negotio petebam. Postquam ardua montium et lubrica vallium
|et roscida cespitum et glebosa camporum emensi, me equo in- 12
digena peralbo vehens, | jam eo quoque admodum fesso, ut ipse 13
etiam fatigationem sedentariam incessus vegetatione discute-
rem, in pedes desilio, equi sudorem fronte curiose exfrico, au-
res remulceo, frenos detraho, in gradum lenem sensim proveho,
quoad lassitudinis incommodum alvi solitum ac naturale prae-

---

1) *at ego* Florentinus 3 (F. 3.) Guelferbytanus 2 (G. 2.) edd. ante Elmenhorst qui *et* ex Florent. 1. restituit. Oudend. emendabat et in textum recipiebat *ut*.

14 sidium eliquaret. Ac dum is | ientaculum ambulatorium prata-
15 que praeterit, ore in latus detorto pronus *affector*[1]), | duobus
comitibus, qui forte paululum processerant, tertium me facio.
Ac dum ausculto, quid sermonis agitaretur, alter exserto ca-
chinno: Parce, inquit, in verba ista tam absurda tamque im-
16 mania mentiendo. Isto accepto sititor | alioquin novitatis,
immo vero, inquam, impartite sermones non quidem *curioso*[2]),
17 |sed qui velim scire vel cuncta vel certe plurima: simul jugi
quod | insurgimus aspritudinem fabularum lepida jucunditas le- (5)
vigabit.

Cap. III. At ille qui coeperat: Nae, inquit, istud menda-
cium tam verum est, quam si quis velit dicere, magico susur-
ramine amnes agiles reverti, mare pigrum colligari, ventos
inanimes exspirare, solem inhiberi, lunam despumari, stellas
evelli, diem tolli, noctem teneri. Tunc ego in verba fidentior:
18 Heus tu, inquam, qui sermonem jeceras priorem, | ne pigeat te
vel taedeat reliqua pertexere. Et ad alium: Tu vero crassis
auribus et obstinato corde respuis, quae forsitan vere perhibean-
tur. Minus hercule! calles pravissimis opinionibus ea putari
mendacia, quae vel auditu nova vel visu rudia vel certe suprà
captum cogitationis ardua videantur; quae si paulo accuratius
exploraris, non modo compertu evidentia verum etiam factu
facilia senties.

Cap. IV. Ego denique vespera dum polentae caseatae
19 modico secus offulam grandiorem in convivas | aemulus con-
truncare gestio, mollitie cibi glutinosi faucibus inhaerentis et
20 mea | gula spiritus detinentis minimo minus interii. Et tamen
Athenis proximo ante Poecilen porticum isto gemino obtutu
21 circulatorem aspexi equestrem spatham praeacutam | mucrone
infesto devorasse, ac mox eundem invitamento exiguae stipis
venatoriam lanceam, qua parte minatur exitium, in ima viscera
condidisse. Et | ecce pone lanceae ferrum, qua bacillum in- [104]
versi teli ad occipitium per inguen subit, puer in mollitiem de-
corus insurgit inque flexibus tortuosis enervam et | exossam (6)
22 |saltationem explicat, cum omnium qui aderamus admiratione.
Diceres dei medici baculo, quod ramulis semiamputatis nodo-
sum gerit, serpentem generosum lubricis amplexibus inhaerere.
23 Sed iam cedo, tu sodes qui coeperas fabulam | remetire. Ego
tibi solus hic pro isto credam et quod ingressu primum fuerit
stabulum, prandio participabo. Haec tibi merces posita est.

---

1) *pronus adlectat* F. 3. *pronus adiector* F. 1. Dresd. sed a m. s. *protinus affectat: protinus adiector* G. 2. Palatin. [P.] *adiectat* Bertinus [B.] *adlectat* edd. vett. *prata qua praeterit .... pronus affectat* Oud. — 2) *curiosos* G. 2. P. *curiosus* F. 1. 3. D. O. R. Edd. plurr. *Impartire sermone non quidem curiosum.*

Cap. V. At ille: Istud quidem quod polliceris aequi bo-
nique facio, verum quod inchoaveram porro exordiar. Sed
tibi prius deierabo Solem istum, videntem deum, me vera com-
perta memorare, nec vos ulterius dubitabitis, si Thessaliam
proximam civitatem perveneritis, quod ibidem passim per ora
populi sermo iactetur, quae palam gesta sunt. Sed ut prius
noritis *cuiatis sim quive;* sum *Aeginensis* | et *audite*, quo 25
quaestu me teneam[1]): melle vel caseo et huiuscemodi *caupo-
niorum*[2]) mercibus, per Thessaliam, | Aetoliam, Boeotiam ultro 26
citroque discurrens. Comperto itaque Hypatae, quae civitas
cunctae Thessaliae antepollet, caseum recentem et sciti sapo-
ris admodum commodo pretio distrahi, festinus accucurri, id
omne praestinaturus. Sed, | ut fieri assolet, sinistro pede pro- 27
fectum me spes compendii frustrata est. Omne enim pridie
Lupus negotiator magnarius coemerat. Ergo igitur inefficaci
celeritate fatigatus commodum vespera oriente ad balneas pro-
cesseram.

Cap. VI. Ecce Socraten | contubernalem meum conspicio. 28
Humi sedebat scissili palliastro semiamictus, paene alius lurore
(7) ad miseram maciem deformatus, | qualia solent Fortunae de-
terrima stipes in triviis erogare. Hunc talem quamquam ne-
cessarium et summe cognitum, | tamen dubia mente propius 29
accessi. Hem, inquam, mi Socrates, quid istud, quae facies,
quod flagitium? At vero domi tuae iam defletus et conclama-
tus es; liberis tuis tutores iuridici provincialis decreto dati;
uxor persolutis feralibus officiis luctu et maerore diuturno de-
formata, diffletis paene ad extremam captivitatem oculis suis,
domus infortunium novarum nuptiarum gaudiis a suis sibi pa-
rentibus hilarare compellitur. At tu hic larvale simulacrum
cum summo dedecore nostro viseris. Aristomene, inquit, nae
tu fortunarum lubricas ambages et instabiles incursiones et re-
[105] ciprocas vicissitudines ignoras. | Et cum dicto sutili centun-
culo | faciem suam iamdudum punicantem prae pudore obtexit, 30
ita ut ab umbilico pubetenus cetera corporis renudaret. Nec
denique perpessus ego tam miserum aerumnae spectaculum
iniecta manu ut adsurgat enitor.

Cap. VII. At ille, ut erat capite velato: Sine, sine, in-
quit, fruatur diutius tropaeo Fortuna quod fixit ipsa. Effeci
sequatur, | et simul unam e duabus laciniis meis exuo eumque 31
propere, vestio dicam an contego, et illico lavacro trado; quod
unctui, quod tersui ipse praeministro; sordium enormem illu-

1) *cuiatis sim qui sim aegensis audite et quo quaestum et aeneam melle* F. 3. *c. s. qui sim aeg. audite et quo quaestum teneam melle* F. 1. G. 2. S. *ut. p. n. qui sim et cuiatis et quo quaestu teneam, audite. Aeginensis quidem sum Aetneo melle.* Oud. — 2) *cauponorum.* F. 3. G. D. alii codd. In cett. *cauponarum.*

viem operose effrico, probe curato ad hospitium lassus ipse fatigatum aegerrime sustinens perduco: lectulo refoveo, cibo satio, poculo *mitigo*[1]), fabulis permulceo. | Iam adlubentia pro- (8)
32 clivis est sermonis et ioci et scitum est | cavillum: iam dicacitas *tumida*[2]), cum ille imo de pectore cruciabilem suspiritum ducens, dextra saeviente frontem replaudens: Me miserum, infit, qui dum voluptatem gladiatorij spectaculi satis famigerabi-
33 lis consector, in has aerumnas incidi. | Nam, ut scis optime, secundum quaestum Macedonia profectus, dum mense decimo ibidem attentus nummatior revertor modico prius quam Larissam accederem, per transitum spectaculum obiturus, in quadam
34 avia et lacunosa convalli a | vastissimis latronibus obsessus atque omnibus privatus tandem evado, et utpote ultime affectus ad quamdam cauponam Meroen anum sed admodum scitulam devorto, eique caussas et peregrinationis diuturnae et domuitionis anxiae et spoliationis diurnae et *cladis*[3]) miserae refero,
35 *quae me satis* quam humane tractare adorta coenae | gratae atque gratuitae ac mox urigine percita cubili suo applicat. Et statim miser ut cum illa acquievi, ab unico congressu annosam
36 ac pestilentem *luem*[4]) contraho, | et ipsas etiam lacinias, quas boni latrones contegendo mihi concesserant, in eam contuli: operulas etiam, quae adhuc vegetus saccariam faciens mere-
37 bam; quoad me | ad istam faciem, quam paulo ante vidisti, bona uxor et mala fortuna perduxit.

Cap. VIII. Pol quidem tu dignus, inquam, es extrema sustinere, si quid est tamen novissimo extremius, qui voluptatem veneream et scortum scorteum lari et | liberis praetulisti. (9)
At ille digitum a pollice proximum ori suo admovens et in stuporem attonitus: Tace, tace, inquit, et circumspiciens tutamenta sermonis: Parce, inquit, in feminam divinam, ne quam tibi lingua intemperante noxam contrahas. Ain tandem? inquam; potens illa et regina caupona quid mulieris est? Saga, inquit, et divina, potens coelum deponere, | terram suspendere, [106]
38 fontes durare, montes diluere, Manes | sublimare, deos infimare, sidera exstinguere, Tartarum ipsum illuminare. Oro te, inquam, aulaeum tragicum dimoveto, et siparium scenicum complicato et cedo verbis communibus. Vis, inquit, unum vel alterum immo plurima eius audire facta? Nam ut se ament efflictim non modo incolae verum etiam Indi vel Aethiopes utri-

---

1) *mitigo* omnes codd. et edd. habent, mea sententia sine sensu. Ego velim *irrigo* i. e. madefacio. — 2) *timida* F. 1. 3. G. D. In edd. *tinnula*, quod etiam codd. minoris pretii habent. — 3) *diurn. dum misere ref.* F. 1. 3. G. nisi quod F. 3. *miser* habet. *quem enim his quam h.* F. 3. *quae enim is quam* F. 1. *quae me satis quam* G. D. Ex lectione F. 1. et 3. praeferendum videatur: *quae me nimis quam.* — 4) *concontraho* F. 1. G. *cum contraho* F. 3. In cett. *ann. contraho.*

que vel ipsi Antichthones, folia sunt artis et nugae merae.
Sed quod in conspectu plurium perpetravit, audi.
CAP. IX. Amatorem suum, quod vi aliam temerasset, | unico 39
verbo mutavit in feram castorem, quod ea bestia captivitatis
metuens ab insequentibus se praecisione genitalium liberat,
ut illi quoque simile, quod Venerem habuit in aliam, proveni-
ret. Cauponem quoque vicinum atque ob id aemulum defor-
mavit in ranam, et nunc senex ille dolium innatans vini sui
adventores pristinos in faece submissus officiosis ronchis rau-
cus appellat. Alium de foro quidem, quod adversus eam lo-
cutus esset, in arietem deformavit, et nunc aries ille caussas
(10) agit. Eadem amatoris sui uxorem, quod | in eam dicacule pro-
brum dixerat, iam in | sarcinam praegnationis obsepto utero et 40
repigrato fetu perpetua praegnatione damnavit. Et, ut cuncti
numerant, iam octo annorum onere misella illa velut elephan-
tum paritura distenditur.
CAP. X. Quae quum subinde, *ut* multi, noceretur[1]), | pu- 41
blicitus indignatio percrebruit statutumque est, ut in eam die
altera severissime saxorum iaculationibus vindicaretur: quod
consilium virtutibus cantionum antevortit. Et ut illa Medea,
unius dieculae a Creonte impetratis induciis, totam eius domum
filiamque cum ipso sene flammis coronalibus deusserat, sic haec
devotionibus sepulcralibus in scrobem procuratis, ut mihi te-
mulenta narravit proxime, cunctos in suis sibi domibus tanta
numinum violentia clausit, ut toto biduo non claustra per-
fringi, | non fores evelli, non denique parietes ipsi quiverint 42
perforari, quoad mutua hortatione consone clamitarent, quam
sanctissime deierantes, sese neque ei manus admolituros, et si
quis aliud cogitarit, salutare laturos subsidium. Et sic illa
propitiata totam civitatem absolvit. At vero coetus illius au-
ctorem nocte intempesta cum tota domo, id est parietibus et
ipso solo et omni fundamento, ut erat clausa, ad centesimum
lapidem in aliam civitatem summo vertice montis exasperati
[107] sitam et ob id ad aquas sterilem transtulit. | Et quoniam densa
inhabitantium | aedificia locum novo hospiti non dabant, ante 43
portam proiecta domo discessit.
CAP. XI. Mira, inquam, nec minus saeva, mi Socrates,
(11) memoras. Denique mihi | quoque non parvam incussisti solli-
citudinem immo vero formidinem, iniecto non scrupulo sed lan-
cea, ne quo numinis ministerio similiter usa sermones istos
nostros anus illa cognoscat. Itaque maturius quieti nos repo-
namus et somno levata lassitudine noctis antelucio aufugia-
mus istinc quam pote longissime. Haec adhuc | me suadente, 44
insolita vinolentia ac diuturna fatigatione pertentatus bonus

---

1) *quae cum subinde ac multi nocerentur* Mss. et edd. vett.

Socrates iam sopitus stertebat altius. Ego vero adducta fore
pessulisque firmatis, grabatulo etiam pone cardines supposito
et probe aggesto, super eum me recipio. Ac primum prae
metu aliquantisper vigilo, dein circa tertiam ferme vigiliam
paululum coniveo. Commodum quieveram, et repente im-
pulsu maiore, quam ut latrones crederes, iannae reserantur,
immo vero fractis et evulsis funditus cardinibus prosternuntur.
Grabatulus alioquin breviculus et uno pede mutilus ac putris
impetus tanti violentia prosternitur; me quoque evolutum atque
excussum humi recidens in universum cooperit ac tegit.
45 Cap. XII. Tunc ego sensi | naturalitus quosdam affectus
in contrarium provenire. Nam ut lacrimae saepicule de gaudio
prodeunt, ita et in illo nimio pavore risum nequivi continere,
de Aristomene testudo factus. Ac dum infimum deiectus obli-
quo aspectu quid rei sit grabatuli sollertia munitus opperior,
video mulieres duas altioris aetatis. Lucernam lucidam gere-
bat una, spongiam et nudum gladium altera. Hoc habitu So-
cratem bene quietum circumstetere. | Infit illa cum gladio: (12)
Hic est, soror Panthia, carus Endymion, hic catamitus meus,
qui diebus ac noctibus illusit aetatulam meam, hic est qui
46 meis amoribus subterhabitis, | non solum me diffamat probris
verum fugam instruit. At ego scilicet Ulixi astu deserta vice
Calypsonis aeternam solitudinem flebo. Et porrecta dextera,
meque Panthiae suae demonstrato: At hic bonus, inquit, con-
siliator Aristomenes, qui fugae huius auctor fuit, et nunc morti
proximus iam humi prostratus grabatulo succubans iacet, et
47 haec omnia conspicit, | impune se relaturum meas contumelias
putat. Faxo eum sero, immo statim, immo vero iam nunc, ut
et praecedentis dicacitatis et instantis curiositatis poeniteat.
Cap. XIII. Haec ego ut accepi, sudore frigido | miser [108]
perfluo, tremore viscera quatior, ut grabatulus etiam succussus
et inquietus super dorsum meum palpitando saltaret. At bona
Panthia: Quin igitur, inquit, soror, hunc primum bacchatim
discerpimus, vel membris eius distentatis virilia desecamus?
48 Ad haec Meroe: [sic enim | reapse nomen eius tunc fabulis
Socratis convenire sentiebam] Immo, ait, supersit hic saltem,
qui miselli huius corpus parvo contumulet humo. Et capite
Socratis in alterum dimoto latus per iugulum sinistrum capu-
lotenus gladium totum ei demergit, et sanguinis eruptionem
utriculo admoto excipit diligenter, ut nulla stilla compareret
usquam. Haec ego meis oculis aspexi. Nam etiam ne quid
demutaret, credo, a victimae religione, immissa dextera per
49 vulnus illud ad | viscera penitus | cor miseri contubernalis mei (13)
Meroe bona scrutata protulit, cum ille impetu teli praesecata
gula vocem, immo stridorem incertum per vulnus effunderet
et spiritum rebulliret. Quod vulnus, quam maxime patebat,

spongia offulciens Panthia: Heus tu, inquit, spongia, cave in
mari nata per fluvium transeas. His editis *ac meo*[1]) remoto
grabatulo, varicus super faciem meam residentes vesicam exonerant, quoad me urinae spurcissimae madore perluerent.

Cap. XIV. Commodum limen evaserant et fores ad pri-
stinum statum integrae resurgunt, | cardines ad foramina resi- 50
dent, postes ad repagula redeunt, ad claustra pessuli recurrunt.
At ego ut eram etiam nunc humi proiectus, inanimis, nudus
et frigidus et lotio perlitus, quasi recens utero matris editus,
immo vero semimortuus, verum etiam ipse mihi supervivens et
postumus, vel certe destinatae iam cruci candidatus: Quid, | in- 51
quam, de me fiet, ubi iste iugulatus mane paruerit? Cui videbor verisimilia dicere, proferens vera? Proclamares saltem
suppetiatum, si resistere vir tantus mulieri nequibas. | Sub 52
oculis tuis homo iugulatur et siles? Cur autem te simile latrocinium non peremit? Cur saeva crudelitas vel propter indicium
sceleris arbitro pepercit? Ergo quoniam evasisti mortem, nunc
illo redi. Haec identidem mecum replicabam: et nox ibat in
diem. Optimum itaque factu visum est anteluculo furtim evadere, et viam licet trepido vestigio capessere. Sumo sarcinu-
(14) lam meam, subdita clavi | pessulos reduco. At illae probae et
fideles ianuae, quae sua sponte reseratae nocte fuerant, vix
tandem et aegerrime tunc clavis suae crebra immissione | pa- 53
tefiunt.

Cap. XV. Et heus tu, ubi es? inquam, valvas stabuli
[105] absolve: | antelucio volo ire. Ianitor pone stabuli ostium humi
cubitans et iam nunc semisomnus: Quid tu, inquit, ignoras
latronibus infestari vias, qui hoc noctis iter incipis? Nam etsi
tu alicuius facinoris tibi conscius scilicet mori cupis, nos cucurbitae caput non habemus, ut pro te moriamur. Non longe,
inquam, lux abest. Et praeterea quid viatori de summa paupere latrones auferre possunt? An ignoras, inepte, nudum
nec a decem palaestritis despoliari posse? | Ad haec ille mar- 54
cidus et semisopitus in alterum latus evolutus: Unde autem,
inquit, scio an convectore illo tuo cum quo sero devorteras iugulato, fugae mandes praesidium? Illud horae memini, me
terra dehiscente, ima Tartara inque his canem Cerberum
prorsus esurientem mei prospexisse. Ac recordabar profecto
bonam Meroën non misericordia iugulo meo pepercisse, sed
saevitia cruci me reservasse.

Cap. XVI. In cubiculum itaque reversus de genere tu-
multuario mortis | mecum deliberabam. Sed cum nullum aliud 55
telum mortiferum Fortuna quam solum mihi grabatulum sub-
*ministraret: Iam iam, grabatule, inquam, animo meo carissime,

---

1) *ab una* F. 3. codd. vett. In cett. edd. et codd. plurimis *ab imo*.

qui mecum tot aerumnas exantlasti, conscius et arbiter quae
nocte gesta sunt, quem solum in meo reatu testem innocentiae
citare possum, tu mihi ad inferos festinanti subministra telum
salutare. Et cum | dicto restim qua erat intextus aggredior (15)
expedire, ac tigillo quod fenestrae subditum altrinsecus pro-
minebat, iniecta atque obducta parte funiculi et altera firmiter
in nodum coacta, ascenso grabatulo, ad exitium sublimatus
immisso capite laqueum induo. Sed dum pede altero fulci-
mentum quo sustinebar repello, ut ponderis deductu restis ad
56 ingluviem | adstricta spiritus officia discluderet; repente putris
alioquin et vetus funis disrumpitur. Atque ego de alto deci-
dens, Socraten [nam iuxta me iacebat] superruo cumque eo
in terram devolvor.

Cap. XVII. Et ecce in ipso momento ianitor introrumpit
exserte clamitans: Ubi es tu, qui alta nocte immodice festina-
bas et nunc stertis involutus? Ad haec nescio an casu nostro
an illius absono clamore experrectus Socrates exsurgit prior,
et: Nae, inquit, merito stabularios hos omnes hospites dete-
stantur. Nam iste curiosus dum importune irrumpit, credo
studio rapiendi aliquid, clamore vasto marcidum alioquin me
altissimo somno excussit. Emergo laetus atque alacer, inspe-
rato gaudio perfusus, et: Ecce, ianitor fidelissime, comes et
pater meus et frater | meus, quem nocte ebrius occisum a me [110]
57 | calumniabaris. Et cum dicto Socraten deosculabar amplexus.
At ille odore alioquin spurcissimi humoris percussus quo me
lamiae illae infecerant, vehementer aspernatur. Apagete, in-
quit, foetorem extremae latrinae. Et caussas coepit huius
odoris *ociter* [1] inquirere. At ego miser afficto ex tempore
absurdo ioco in alium sermonem | intentionem eius denuo derivo (16)
et iniecta dextra, Quin imus, inquam, et itineris matutini gra-
58 tiam capimus? Sumo sarcinulam, et pretio | mansionis stabu-
lario persoluto capessimus viam.

Cap. XVIII. Aliquantum processeramus, et iam iubaris
exortu cuncta collustrantur et ego curiose sedulo arbitrabar
iugulum comitis, qua parte gladium delapsum videram. Et
mecum: Vesane, aio, quin poculis et vino sepultus extrema
somniasti. Ecce Socrates integer, sanus, incolumis. Ubi vul-
nus? spongia ubi? postremum cicatrix tam alta, tam recens?
59 Et ad illum: Nae inquam, immerito medici *sciti* [2]) cibo | et
crapula distentos saeva et gravia somniare autumant. Mihi
denique quod poculis vesperi minus temperavi, nox acerba di-
ras et truces imagines obtulit, ut adhuc me credam cruore

1) *comiter* codd. et edd. Burmann. emendabat: *obiter*, ego conicio: *ociter*. — 2) *fidi* F. 1. 3. Alii emendabant: *medici viri*, *medicifices*, *medici filii* vel *medicum filii*; ego *sciti*, cf. Cic. Epist. ad Fam. IV. 20.

humano adspersum atque impiatum. Ad haec ille subridens:
At tu, inquit, non sanguine sed lotio perfusus es; verumtamen
et ipse per somnium iugulari visus sum. Nihil non et iugulum
istum dolui et cor ipsum mihi avelli putavi et nunc etiam spi-
ritu deficior | et genua quatior et gradu titubo et aliquid ciba- 60
tus refovendo spiritu desidero. En, inquam, paratum tibi ad-
est ientaculum. Et cum dicto mantica mea *humeros*[1]) exuo,
caseum cum pane propere ei porrigo, et: Iuxta platanum istam
residamus, aio.

Cap. XIX. Quo facto et ipse aliquid indidem sumo.
Eumque avide esitantem aspiciens, aliquanto intentior *ex*[2]) acie
atque pallore buxeo deficientem video. Sic denique eum vi-
talis color turbaverat, | ut mihi prae metu nocturnas etiam Fu- 61
(17) rias illas | imaginanti frustulum panis quod primum sumpseram,
quamvis admodum modicum mediis faucibus inhaereret, ac ne-
que deorsum demeare neque sursum remeare posset. Nam et
crebritas ipsa commeantium metum mihi cumulabat. Quis
enim de duobus comitum alterum sine alterius noxa peremptum
crederet? Verum ille ut satis detruncaverat cibum, sitire im-
patienter coeperat. Nam et optimi casei bonam partem avide
[111] devoraverat: et haud ita longe radices platani lenis | fluvius
in speciem placidae paludis ignavus | ibat, argento vel vitro 62
aemulus in colorem. En, inquam, explere latice fontis lacteo.
Adsurgit et oppertus paululum planiorem ripae marginem com-
plicitus in genua appronat se, avidus affectans poculum. Nec-
dum satis extremis labiis summum aquae rorem attigerat, et
iugulo eius vulnus dehiscit in profundum patorem, et illa spon-
gia de eo repente devolvitur, eamque parvus admodum comi-
tatur cruor. Denique corpus exanimatum in flumen paene
cernuat, | nisi ego altero eius pede retento vix et aegre ad ri- 63
pam superiorem attraxi; ubi defletum pro tempore comitem
misellum arenosa humo in amnis vicinia sempiterna contexi.
Ipse trepidus et eximie metuens mihi per diversas et avias
solitudines aufugi, et quasi conscius mihi caedis humanae, re-
licta patria et lare, ultroneum exilium amplexus nunc Aetoliam
novo contracto matrimonio colo.

Cap. XX. Haec Aristomenes. At ille comes eius, qui
(18) statim initio obstinata | incredulitate sermonem eius respuebat:
Nihil, inquit, hac fabula fabulosius, nihil isto mendacio ab-
surdius. Et ad me conversus: Tu autem, inquit, vir, ut ha-
bitus et | habitudo demonstrat ornatus, accedis huic fabulae? 64

---

1) *mantica meo humero* F. 3. Pith. edd. vett. In cett. *manticam meam humero*. Ego: *mantica mea humeros*, de qua constructione vide Bach ad Ovid. Met. IV. 591. Horat. Epod. 17, 15. — 2) *intentiorem acie* F. 3. *intentiore acie* F. 1. G. *intentiore macie* edd. vett. Ego emendo: *ex acie* i. e. ex oculis. De re cf. Cael. Aurel. Acut. Morb. II. c. 10. T. I. p. 118. ed. Picat.

Ego vero, inquam, nihil impossibile arbitror, sed utcumque
fata decreverint, ita cuncta mortalibus provenire. Nam et
mihi et tibi et cunctis hominibus multa usu venire mira et
paene infecta, quae tamen ignaro relata fidem perdant. Sed
ego huic et credo hercules et gratas gratias memini, quod le-
65 pidae fabulae festivitate | nos avocavit; asperam denique ac
prolixam viam sine labore et taedio evasi. Quo beneficio
etiam illum vectorem meum credo laetari, sine fatigatione sui
me usque ad istam civitatis portam non dorso illius sed meis
auribus provecto.

Cap. XXI. Is finis nobis et sermonis et itineris commu-
nis fuit. Nam comites utrique ad villulam proximam laevor-
sum abierunt. Ego vero quod primum ingressu stabulum con-
spicatus sum, accessi et de quadam anu caupona illico percon-
66 tor: Estne, inquam, Hypata haec civitas? | Annuit. Nostine
Milonem quemdam e primoribus? Arrisit. Et vere, inquit,
primus istic perhibetur Milo, qui extra pomerium et totam ur-
bem colit. Remoto, inquam, ioco, parens optima, dic oro cuia-
67 tis sit et quibus | deversetur aedibus? Videsne, inquit, extre-
mas fenestras, quae foris urbem prospiciunt et altrinsecus fo-
res proximum respicientes angiportum? Inibi | iste Milo dever- [112]
satur ampliter nummatus et longe opulentus, verum extremae
avaritiae et sordis infimae infamis homo, | foenus denique co- (19)
piosum sub arrhabone auri et argenti crebriter exercens, exiguo
lare inclusus et aerugini semper intentus; cum uxorem etiam
calamitatis suae comitem habeat. Neque praeter unicam
68 pascit ancillulam, et habitu *mendiconis* 1) semper incedit. | Ad
haec ego risu subiicio: Benigne, inquam, et prospicue Demeas
meus in me consuluit, qui *peregrinatorem* 2) tali viro concilia-
vit, in cuius hospitio nec fumi nec nidoris nebulam vererer.

Cap. XXII. Et cum dicto modico secus progressus ostium
accedo, et ianuam firmiter oppessulatam pulsare vocaliter in-
cipio. Tandem adolescentula quaedam procedens: Heus tu,
inquit, qui tam fortiter fores verberasti, sub qua specie mutuari
cupis? An tu solus ignoras, praeter aurum argentumque nullum
69 nos pignus admittere? Meliora, | inquam, ominare et potius
responde, an intra aedes herum tuum offenderim? Plane, in-
quit: sed quae caussa quaestionis huius? Litteras ei a Corinthio
Demea scriptas ad eum reddo. Dum annuntio, inquit, hic
ibidem me opperiminor. Et cum dicto rursum foribus oppessu-

1) *mendacio his* F. 1. 3. *mendicant his* Pith. *mendico* G. *mendicantis* edd. vett. Ego emendo: *mendiconis*, quod subst. ut *bibo*, *manduco* cett. formatum est, vel *mendicali* vel *mendiculi* cf. Intt. ad Cic. Cat. II. c. 3. — 2) *peregrinatur cum* F. 3. *peregrinantem cum* F. 1. G. *peregrinaturum* edd. vett., unde ego suspicabar: *peregrinatorem*.

latis *se* intro *capessivit*[1]). Modico deinde regressa patefactis
foribus: Rogat te, inquit. Intuli me eumque accubantem exiguo
admodum grabatulo | et commodum coenare incipientem invenio. 70
Assidebat pedes uxor, et mensa vacua posita, cuius monstratu:
En, inquit, hospitium. Bene, ego: et illico litteras Demeae
trado. Quibus properiter lectis: Amo, inquit, meum Demean,
qui mihi tantum conciliavit hospitem.

(20) CAP. XXIII. Et cum dicto iubet | uxorem decedere,
utque in eius locum assidam iubet; meque etiam nunc verecundia
contantem arrepta lacinia detrahens: Asside, inquit,
istic. Nam prae metu latronum nulla sessibula ac ne sufficientem
| supellectilem parare nobis licet. Feci. Et sic: Ego te, 71
inquit, etiam de ista corporis speciosa habitudine deque hac
virginali prorsus verecundia generosa stirpe proditum et recte
coniicerem. Sed et meus Demeas eadem litteris pronuntiat.
Ergo brevitatem gurgustioli nostri ne spernas peto. Erit tibi
adiacens et ecce illud cubiculum honestum receptaculum. Fac
libenter deverseris in nostro. Nam et maiorem domum dignatione
tua feceris, et tibi specimen gloriosum arrogaris, si contentus
lare-parvulo Thesei illius cognominis patris tui virtutes
| aemulaveris, qui non est aspernatus Hecales anus ho- 72
[113] spitium tenue. Et vocata ancillula: Fotis, inquit, | sarcinulas
hospitis susceptas cum fide conde in illud cubiculum, ac simul
ex promptuario oleum unctui et lintea tersui et cetera huic
eidem usui profer ociter, et hospitem meum produc ad proximas
balneas: | satis arduo itinere atque prolixo fatigatus est. 73

CAP. XXIV. His ego auditis mores atque parsimoniam
ratiocinans Milonis, volensque me artius ei conciliare: Nihil,
inquam, rerum istarum, quae itineris ubique nos comitantur,
indigemus. Sed et balneas facile percontabimur. Plane quod
est mihi summe praecipuum, equo, qui me strenue pervexit,
foenum atque hordeum acceptis istis nummulis tu, Fotis, emito.
(21) | His actis et rebus meis in illo cubiculo conditis pergens ipse
ad balneas, ut prius aliquid nobis cibatui prospicerem, forum
cupidinis peto, inque eo piscatum opiparem expositum video.
Et percontato pretio, quod centum nummis indicaret, aspernatus
| viginti denariis praestinavi. Inde me commodum egre- 74
dientem continuatur Pytheas, condiscipulus apud Athenas Atticas
meus; qui me post aliquantum multum temporis amanter
agnitum invadit, amplexusque ac comiter deosculatus: Mi Luci,
ait, sat pol diu est, quod intervisimus te. At hercules exinde
cum ex asty a magistro digressi sumus. | Quae autem tibi 75
caussa peregrinationis huius? Crastino die scies, inquam. Sed

---

1) *capessum* (omisso *se*) F. S. G. P. *intro se capessit* Scriver. Florid. Ego emendabam: *se intro capessivit.*

quid istud? Voti gaudeo. Nam et lixas et virgas et habitum
prorsus magistratui congruentem in te video. Annonam cura-
mus, ait, et aedilem gerimus; et si quid obsonare cupis, utique
76 commodabimus. Abnuebam, quippe qui iam | coenae affatim
piscatus prospexeramus. Sed enim Pytheas visa sportula,
succussisque in aspectum planiorem piscibus: At has quisquilias
quanti parasti? Vix, inquam, piscatori extorsimus accipere vi-
ginti denarios.

Cap. XXV. Quo audito statim arrepta dextera, postli-
minio in forum cupidinis reducens: Et a quo, inquit, istorum
nugamenta haec comparasti? Demonstro seniculum: in angulo
77 sedebat. | Quem confestim pro aedilitatis imperio voce asper-
rima increpans: Iam iam inquit, nec amicis quidem nostris, vel
78 omnino ullis hospitibus | parcitis, qui tam magnis pretiis pisces
frivolos | indicatis et florem Thessalicae regionis ad instar so- (22)
litudinis et scopuli edulium caritate deducitis? Sed non im-
pune. Iam enim faxo scias, quemadmodum sub meo magiste-
79 rio mali debent coerceri. Et | profusa in medium sportula,
iubet officialem suum insuper pisces inscendere ac pedibus suis
totos obterere. Qua contentus morum severitudine meus | Py- [114]
theas ac mihi ut abirem suadens: Sufficit mihi, o Luci, inquit,
seniculi tanta haec contumelia. His actis consternatus ac
prorsus obstupidus ad balneas me refero, prudentis condisci-
puli valido consilio et nummis simul privatus et coena, lautus-
que ad hospitium Milonis ac dehinc cubiculum me reporto.

Cap. XXVI. Et ecce Fotis ancilla: Rogat te, inquit,
hospes. At ego iam inde Milonis abstinentiae cognitor excu-
savi comiter, quod viae vexationem non cibo sed somno cen-
serem diluendam. Isto accepto pergit ipse, et iniecta dextera
clementer me trahere adoritur. Ac dum contor, dum modeste
80 renitor: Non prius, inquit, discedam, quam me sequaris. | Et
dictum iureiurando secutus iam obstinationis suae me ingra-
tis obedientem perducit ad illum suum grabatulum et residenti:
Quam salve agit, inquit, Demeas noster? quid uxor, quid liberi,
quid vernaculi? Narro singula. Percontatur accuratius caussas
etiam peregrinationis meae. Quas ubi probe protuli, iam et
de patria nostra et eius primoribus ac denique de ipso praeside
scrupulosissime explorans, ubi me post itineris tam saevi vexa-
tionem sentit fabularum quoque serie fatigatum, in verba
81 media somnolentum | desinere ac necquicquam | defectum iam (23)
incerta verborum salebra balbutire, tandem patitur cubitum
concederem. Evasi aliquando rancidi senis loquax et famelicum

1) *obstinationis*, restitui ex optimis codd. Graeca est constructio, ut ὑπήκοος cf. Elm. ad Eurip. Heracl. 287.

convivium, somno non cibo gravatus, coenatus solis fabulis. Et in cubiculum reversus optatae me quieti reddidi.

LIBER II.

(24) Cap. I. Ut primum nocte discussa Sol novus diem fecit, 82
et somno simul emersus et lectulo, anxius alioquin et nimis
cupidus cognoscendi quae rara miraque sunt, reputansque me
media Thessaliae loca tenere, quo artis magicae nativa canta-
mina totius orbis consono ore celebrentur, fabulamque illam
optimi comitis Aristomenis de situ civitatis huius exortam,
suspensus alioquin et voto simul et studio curiose singula con-
siderabam. Nec fuit in illa civitate, quod aspiciens | id esse 83
crederem quod esset, sed omnia prorsus ferali murmure in
aliam effigiem translata, ut et lapides quos offenderem de ho-
[115] mine duratos et aves, quas | audirem indidem plumatas, et
arbores quae pomoerium ambirent similiter foliatas et fontanos
latices de corporibus humanis fluxos crederem. Iam statuas
et imagines incessuras, parietes locuturos, boves et id genus
pecua dicturas praesagium; de ipso vero coelo et iubaris orbe
subito [1]) venturum oraculum.

Cap. II. Sic attonitus immo vero cruciabili desiderio
stupidus, nullo quidem initio vel omnino vestigio | cupidinis 84
meae reperto, cuncta circuibam. Tamen dum in luxu nepotali,
simul ostiatim singula pererro, repente me nescius forum cu-
pidinis intuli. Et ecce mulierem quampiam frequenti stipatam
famulatione, ibidem gradientem accelerato vestigio compre-
(25) hendo. Aurum in comis et in tunicis, | ibi inflexum, hic in- 85
textum matronam profecto confitebatur. Huius adhaerebat
lateri senex iam gravis in annis, qui ut primum me conspexit:
Est, inquit, hercules Lucius, et offert osculum, et statim in-
certum quidnam in aurem mulieris obganniit. Quin, inquit,
etiam ipse parentem tuam accedis et salutas? | Vereor, inquam, 86
ignotae mihi feminae. Et statim rubore suffusus, reiecto ca-
pite restiti. | At illa obtutum in me conversa: En, inquit, san- 87
ctissimae Salviae matris generosa proles. Sed et cetera cor-
poris *inextimabiliter* [2]) ad regulam sunt congruentia, inenor-
mis proceritas, | suculenta gracilitas, rubor temperatus, flavum 88
et inaffectatum capillitium, oculi caesii quidem sed vigiles et

---

1) Pro *subito* quod valde frigidum esset, Oud. emendabat *muto*, Pric. *lucido*. Ego velim *sudo*. — 2) *exsecrabiliter* F. 1. 3. *inexsecrabiliter* F. 2. G. *exaequabiliter* edd. vett. Ego aut *exsecrabiliter* defendo, ut gr. *δαιμονίως* dictum et ex Fronton. Epist. ad Caes. II. p. 161. Mai. *horribiliter scripsisti tuam orationem*, aut *inextimabiliter*.

89 in aspectu micantes prorsus aquilino, os quoquo | versum floridum; speciosus et immeditatus incessus.

Cap. III. Et adiecit: Ego te, o Luci, meis istis manibus
educavi: quidni? parentis tuae non modo sanguinis verum alimoniarum
etiam socia fui. Nam et familia Plutarchi ambae
prognatae sumus et eamdem nutricem simul bibimus et in nexu
germanitatis una coaluimus. Nec aliud nos quam dignitas
discernit, quod illa clarissimas ego privatas nuptias fecerimus.
90 Ego sum Byrrhaena | illa, cuius forte saepicule nomen inter
tuos educatores frequentatum retines. Accede itaque hospitium
fiducia, immo vero iam tuum proprium larem. Ad haec ego
iam sermonis ipsius mora rubore digesto; Absit, inquam, parens,
ut Milonem hospitem sine ulla querela deseram, sed plane
quod officiis integris | potest effici, curabo sedulo. Quotiens (26)
itineris huius ratio nascetur, nunquam erit, ut non apud te
devertar. Dum hunc et huiusmodi sermonem altercamur, paucis
admodum confectis passibus ad domum Byrrhaenae pervenimus.

Cap. IV. Atria | longe pulcerrima columnis quadrifariam [116]
91 per singulos angulos stantibus attollerabant | statuas palmaris
deae. Facies quaqua pinnis explicitis supergressu pilae volubilis,
instabile vestigium plantis roscidis decitantes, nec ut maneant
inhaerent et iam volare creduntur. Ecce lapis Parius in
92 Dianam factus tenet libratam totius loci | medietatem. Signum
perfecte luculentum, veste reflatum, procursu vegetum, introeuntibus
obvium et maiestate numinis venerabile. Canes utrimque
secus deae latera muniunt, qui canes et ipsi lapis erant.
His oculi minantur, aures rigent, nares hiant, ora saeviunt et
sicunde de proximo latratus ingruerit, eum putabis de faucibus
lapidis exire, et in quo summum specimen operae fabrilis
93 egregius ille | signifex prodidit, sublatis canibus in pectus arduis
pedes imi resistunt, currunt priores. Pone tergum deae
saxum insurgit, in speluncae modum muscis et herbis et foliis
et virgulis et sicubi pampinis et arbusculis alibi de lapide florentibus.
Splendet intus umbra signi de nitore lapidis. Sub
94 extrema saxi margine poma | et uvae faberrime politae dependent,
quas ars aemula naturae veritati similes explicuit. Putes
ad cibum inde quaedam, cum mustulentus auctumnus maturum
colorem afflaverit, posse | decerpi. Et si fontes, qui deae ve- (27)
stigio discurrentes in lenem vibrantur undam, pronus aspexe-
95 ris, credes illos *superne*[1]) pendentes racemos | inter cetera veritatis
nec agitationis officio carere. Inter medias frondes
lapidis Actaeon simulacrum curioso obtutu *in deam versum*[2])

---

1) *rure pendentes* optimi et plurimi codd. *ut vite* aliquot edd. — 2) *in deam sum* F. 3. *in dam versum* F. 1. *inde iam pr.* G. P. et plurimi cett. codd. *in dorsum* edd. vett.

proiectus, iam in cervum ferinus et in saxo simul et in fonte
loturam Dianam opperiens visitur.

Cap. V. Dum haec idemtidem rimabundus eximie de-
lector: Tua sunt, ait Byrrhaena, cuncta quae vides. Et cum
dicto ceteros omnes sermone secreto decedere praecipit. Qui-
bus dispulsis omnibus; Per hanc, inquit, deam, o Luci caris- 96
sime, | ut anxie tibi metuo, et utpote pignori meo longe pro-
visum cupio! Cave tibi sed cave fortiter a malis artibus et
facinorosis illecebris Pamphiles illius, | quae cum Milone isto 97
quem dicis hospitem nupta est. Maga primi nominis et omnis
carminis sepulcralis magistra creditur, quae surculis et lapillis
et id genus frivolis inhalatis omnem istam lucem mundi side-
ralis imis Tartari et in vetustum chaos submergere novit.
Nam simul quemque conspexerit speciosae formae iuvenem,
| venustate eius sumitur et illico in eum et oculum et animum 98
detorquet. Serit blanditias, invadit spiritum, amoris profundi
[117] | pedicis aeternis alligat. Tunc minus morigeros et viles fa-
stidiens in saxa et in pecua et quodvis animal puncto refor-
mat, alios vero prorsus exstinguit. Haec tibi trepido et ca-
venda | censeo. Nam et illa urit perpetuum et tu per aetatem 99
et pulcritudinem capax eius es. Haec mecum Byrrhaena
satis anxia.

(28) Cap. VI. At ego curiosus alioquin ut primum artis ma-
gicae semper optatum nomen audivi, tantum a cautela Pam-
philes abfui, ut etiam ultro gestirem tali magisterio me volens
ampla cum mercede tradere, et prorsus in ipsum barathrum
saltu concito praecipitare. Festinus denique et vecors animi
manu eius velut catena quadam memet expedio, et Salve pro-
pere addito ad Milonis hospitium perniciter evolo. Ac dum
| amenti similis celero vestigium: Age, inquam, o Luci, evigila 100
et tecum esto. Habes exoptatam occasionem et voto diutino
poteris fabulis miris [1]) explere pectus. Aufer formidines pue-
rileis; cominus cum re ipsa naviter congredere et | a nexu qui- 101
dem venerio hospitis tuae tempera et probi Milonis genialem
torum religiosus suspice. Verum enim *vero*[2]) Fotis famula pe-
tatur enixe. Nam et forma scitula et moribus ludicra et pror-
sus argutula est. Vesperi quoque cum somno concederes, et
in cubiculum te deduxit comiter, et blande lectulo collocavit
et satis amanter cooperuit, et osculato tuo capite quam invita
discederet, vultu prodidit: denique saepe retrorsa respiciens
substitit. Quod bonum felix et faustum | itaque, licet salutare 102
non erit, Fotis illa tentetur.

---

1) *miseris* codd. optimi et plurimi. De hac vocc. confusione cf. Heins. ad Ovid. Met. IX. 394. Gron. ad Gell. XV. 16. — 2) *enim puero* F. 3. G. 1. 2. D. P. In aliis *enim puto* et *puro*.

Cap. VII. Haec mecum ipse disputans fores Milonis accedo et, quod aiunt, pedibus in sententiam meam vado. Nec tamen domi Milonem vel uxorem eius offendo sed tantum caram meam Fotidem: suis dominis parabat *isicium*[1] fartim
103 concisum et pulpam | frustatim consectam et *bambatum*[2]
104 pascua | *vinolenta*[3]: et quod naribus iam inde | ariolabar, (29)
tuccetum perquam sapidissimum. Ipsa linea tunica mundule amicta, et russea fasciola praenitente altiuscule sub ipsas pa-
105 pillas succinctula illud cibarium | vasculum floridis palmulis rotabat in circulum, et in orbis flexibus crebra succutiens et simul membra sua leniter illubricans, lumbis sensim vibrantibus spinam mobilem quatiens placide, decenter undabat. Isto aspectu defixus obstupui et mirabundus steti; steterunt et membra quae iacebant ante. Et tandem ad illam: Quam pulcre quamque festive, inquam, Fotis mea, ollulam istam cum na-
tibus intorques, quam mellitum | pulmentum apparas? Felix [118]
at[4] certius beatus, cui permiseris illuc digitum intingere! Tunc illa lepida alioquin et dicacula puella: Discede, inquit, misellc, quam procul a meo foculo, discede. Nam si te vel
106 | modice meus igniculus afflaverit, ureris intime nec ullus exstinguet ardorem tuum nisi ego, quae dulce condiens et ollam et lectulum suave quatere novi.

Cap. VIII. Haec dicens in me respexit et risit. Nec tamen ego prius inde discessi, quam diligenter omnem eius explorassem habitudinem. Vel quid ego de ceteris aio, cum semper mihi unica cura fuerit, caput capillumque sedulo et publice prius intueri et domi postea perfrui. Sicque iudicii huius apud me certa et statuta *ratio est*,[5] vel quod praecipua pars ista corporis in aperto et perspicuo posita, prima
107 nostris | luminibus occurrit, et quod in ceteris membris floridae
vestis hilaris color, hoc in capite nitor nativus operatur. | De- (30)
nique pleraeque indolem gratiamque suam probaturae lacinias omnes exuunt, amicula dimovent, nudam pulcritudinem suam praebere se gestiunt, magis de cutis roseo rubore quam de vestis aureo colore placiturae. At vero, (quod nefas dicere *neque sit*[6]) ullum huius rei tam dirum exemplum)-si cuiuslibet eximiae pulcerrimaeque feminae caput capillo spoliaveris
108 | et faciem nativa specie nudaveris, licet illa coelo deiecta, mari edita, fluctibus educata, licet, inquam, Venus ipsa fuerit, licet omni Gratiarum choro stipata et toto Cupidinum populo

1) *viscum* codd. est lectio. *iuscum* edd. vett. Ego malim *isicium*. — 2) *ambacu pascuae iur*. F. 3. *amba cupascua* F. 2. *ad pascua* F. 1. G. 1. 2. P. *abacum pascue* edd. vett. Ego: *bambatum*. — 3) *iurulenta* codd. optimi et plurimi. Ego: *vinolenta*. — 4) *et* codd. et edd. *At* ego emendabam. — 5) *ratiove* F. 3. *ratio* omisso *est* F. 1. *ratione* codd. et edd. vett. — 6) *nec quod sit* F. 3. ed. princeps. *ne quid sit* G. 2. P. In cett. codd. *neque sit*.

comitata et balteo suo cincta, cinnama fragrans et balsama rorans calva processerit, placere non poterit nec Vulcano suo.

Cap. IX. Quid, cum capillis color gratus et nitor splendidus illucet, et contra Solis aciem vegetus fulgurat, vel placidus renitet, *aut* [1]) in contrariam gratiam variat aspectum? et nunc [ut][2]) aurum coruscans in lenem mellis deprimitur umbram,
| nunc corvina nigredine caerulos columbarum colli flosculos 109
aemulatur, vel nunc guttis Arabicis obunctus et pectinis arguti
dente tenui discriminatur, et pone versum coactus | *amatoriis* [3]) 110
oculis occurrens ad instar speculi reddit imaginem gratiorem?
Quid, cum frequenti sobole spissus cumulat verticem vel pro-
lixa serie porrectus dorsa permanat? | Tanta denique est ca- 111
pillamenti dignitas, ut quamvis auro veste gemmis omnique
cetero mundo exornata mulier incedat, tamen nisi capillum
distinxerit, ornata non possit audire. Sed in mea Fotide non
(31) operosus sed inordinatus | ornatus addebat | gratiam. Uberes 112
[119] enim crines | leniter *remissos* [4]) et cervice dependulos, ac dein
per colla dispositos sensimque sinuato patagio residentes, paulisper ad finem conglobatos in summum verticem nodus adstrinxerat.

Cap. X. Nec diutius quivi tantum cruciatum voluptatis eximiae sustinere, sed pronus in eam, qua fine summum cacumen capillus ascendit, mellitissimum illud savium impressi.
| Tum illa cervicem intorsit et ad me conversa limis et mor- 113
sitantibus oculis: Heus tu, scholastice, ait, dulcem et amarum
gustulum carpis. Cave ne nimia mellis dulcedine diutinam
bilis amaritudinem contrahas. | Quid istic, inquam, est, mea
festivitas, cum sim paratus, vel uno saviolo interim recreatus 114
super istum ignem porrectus assari? Et cum dicto artius eam complexus coepi saviari. Iamque aemula libidine in amoris parilitatem congermanescenti mecum, iam patentis oris inhalatu cinnameo et occursantis linguae illisu nectareo prona cupidine adlibescente: Pereo, inquam; immo iamdudum perii, nisi tu propitiaris. Ad haec illa rursum me deosculato: Bono animo esto, inquit. Nam ego tibi mutua voluntate mancipata sum, nec voluptas nostra differetur ulterius, sed prima face cubicu-
lum tuum adero. Abi ergo | ac te compara: tota enim nocte 115
tecum fortiter et ex animo proeliabor.

Cap. XI. His et talibus obgannitis sermonibus inter nos discessum est. Commodum meridies accesserat: et mittit mihi Byrrhaena xeniola, porcum optimum et quinque gallinulas et

---

1) *at* F. 3. G. 2. P. edd. vett. In cett. codd. legitur *ac*. — 2) *ut* deest F. 1. 3. Berl. edd. vett. — 3) *amatoris* codd. et edd. praeter d'Orvill. qui habet *amatoribus*. *Amatoriis* ego emendabam. — 4) *emissos* codd. et edd. Ego: *remissos*.

vini cadum in aetate pretiosi. Tunc | ego vocata Fotide: Ecce, (32)
inquam, Veneris hortator et armiger Liber advenit ultro. Vi-
num istud hodie sorbamus omne, quod nobis restinguat pudoris
116 ignaviam et alacrem vigorem libidinis incutiat. | Hac enim si-
tarchia navigium Veneris indiget sola, ut in nocte pervigili et
oleo lucerna et vino calix abundet. Diem ceterum lavacro
ac dein coenae dedimus. Nam Milonis boni concinnaticiam
mensulam rogatus accubueram, quam pote tutus ab uxoris eius
aspectu, Byrrhaenae monitorum memor; et perinde in eius
faciem oculos meos ac si in Avernum lacum formidans deiece-
ram. Sed assidue respiciens praeministrantem Fotidem inibi
recreabar animi, cum ecce iam vespera lucernam intuens Pam-
phile: Quam largus, inquit, imber aderit crastino. Et percon-
tanti marito qui comperisset istud respondit, sibi lucernam
117 praedicere. Quod | dictum ipsius Milo risu secutus: Grandem,
inquit, istam lucernam Sibyllam pascimus, quae | cuncta coeli [120]
negotia et solem ipsum de specula candelabri contuetur.

Cap. XII. Ad haec ego subiiciens: Sunt, aio, prima
huiuscemodi divinationis experimenta: nec mirum, licet modi-
118 cum istum igniculum et manibus humanis laboratum, | memo-
rem tamen illius maioris et coelestis ignis velut sui parentis,
quid esset editurus in aetheris vertice, divino praesagio et
ipsum scire et nobis enuntiare. Nam et Corinthi nunc apud
nos passim Chaldaeus quidam hospes miris totam civitatem
responsis turbulentat, et arcana fatorum stipibus emerendis
edicit in | vulgus: qui dies copulas nuptiales adfirmet, qui fun- (33)
damenta moenium perpetuet, qui negotiatori commodus, qui
viatori celebris, qui navigiis opportunus; mihi denique proven-
tum huius peregrinationis inquirenti multa respondit et oppido
mira et satis varia. Nunc enim gloriam satis floridam, nunc
119 | historiam magnam et incredundam fabulam et libros me
facturum.

Cap. XIII. Ad haec renidens Milo: Qua, inquit, corpo-
ris habitudine praeditus, quove nomine nuncupatus hic iste
Chaldaeus est? Procerus, inquam, et suffusculus, Diophanes
nomine. Ipse est, ait, nec ullus alius. Nam et hic apud nos
multa multis similiter effatus, non parvas stipes immo vero
mercedes optimas iam consecutus, fortunam scaevam an sae-
vam verius dixerim miser incidit. Nam die quadam cum fre-
120 quentis populi circulo conseptus | coronae circumstantium fata
donaret, Cerdo quidam nomine negotiator accessit, diem com-
modum peregrinationi cupiens. Quem cum electum destinasset
illi, iam deposita crumena, iam profusis nummulis, iam dinu-
meratis centum denarium quos mercedem divinationis auferret,
ecce quidam de nobilibus adolescentulus a tergo arrepens eum
121 lacinia prehendit, et conversum amplexus | exosculatur ar-

tissime. At ille ubi primum consaviatus eum iuxtim se ut assidat effecit, attonitus est repentinae visionis stupore, et praesentis negotii quod gerebat oblitus infit ad eum: Quam olim equidem exoptatus nobis advenis? Respondit ad haec ille alius:
(34) | Commodum vespera oriente. Sed vicissim tu quoque, frater, mihi memora, quemadmodum exinde, ut de Euboea insula festinus enavigasti, et maris et viae confeceris iter.

Cap. XIV. Ad haec Diophanes ille Chaldaeus egregius, mente viduus necdum suus: Hostes, inquit, et omnes inimici nostri tam diram immo vero Ulixeam peregrinationem incidant. Nam et | navis ipsa in qua vehebamur variis turbinibus 122
[121] procellarum | quassata, utroque regimine amisso, aegre ad ulterioris ripae marginem detrusa praecipitio demersa est; et nos omnibus amissis vix enatavimus. Quodcumque vel ignotorum miseratione vel amicorum benevolentia contraximus, id omne latrocinalis invasit manus, quorum audaciae repugnans etiam, cui nomen est *Trisgnotus*[1]), unicus frater meus, | sub istis oculis 123
miser iugulatus est. Haec eo adhuc narrante maesto: Cerdo ille negotiator, correptis nummulis suis quos divinationis mercedi destinaverat, protinus aufugit. Ac dehinc tunc demum Diophanes expergitus sensit imprudentiae suae labem, cum etiam nos omnes circumsecus astantes in clarum cachinnum videret effusos. Sed tibi plane, Luci domine, soli omnium Chaldaeus ille vera dixerit, sisque felix et iter dexterum porrigas.

Cap. XV. Haec Milone diutine sermocinante tacitus
| ingemiscebam: mihique non mediocriter succensebam, quod 124
ultro inducta serie inopportunarum fabularum partem bonam vesperae eiusque gratissimum fructum amitterem. Et tandem
(35) denique devorato pudore ad Milonem aio: Ferat suam | Diophanes ille fortunam et spolia populorum rursum conferat mari pariter ac terrae, mihi vero fatigationis hesternae etiam nunc saucio da veniam, maturius concedam cubitum. Et cum dicto facesso et cubiculum meum contendo. Atque illic deprehendo epularum dispositiones satis concinnas. Nam et pueris extra limen credo, ut arbitrio nocturni gannitus ablegarentur, humi quam procul | distratum fuerat, et grabatulum 125
meum adsistit mensula coenae totius honestas reliquias tolerans; et calices boni iam infuso latice semipleni solam temperiem sustinentes; et lagena iuxta orificio cessim dehiscente patescens, facilis hauritu, | prorsus gladiatoriae Veneris an- 126
tecoenia.

---

1) *Trisnotus* F. 1. P. *Arisnotus* F. 3. G. 1. *Arisvotus* G. 2. *Arisvatus* edd. vett. Ego: *Trisgnotus.*

Cap. XVI. Commodum cubueram, et ecce Fotis mea, iam domina cubitum reddita, *lecto* [1] proximat rosae serta et
127 rosa soluta | in sinu tuberante. Ac me pressim deosculato et corollis revincto ac flore persperso arripit poculum, ac desuper aqua calida iniecta porrigit bibam: idque modicum prius quam totum exsorberem, clementer invadit, ac relictum paululatim
128 |labellis minuens meque respiciens sorbillat dulciter; sequens et tertium inter nos vicissim et frequens alternat poculum. Cum ego iam vino madens nec animo tantum verum etiam corpore ipso ad libidinem inquies alioquin et petulans, etiam saucius paulisper inguinum fine, lacinia remota, impatientiam Veneris Fotidi meae monstrans: | Miserere, inquam, et subveni matu- [122]
rius. Nam ut vides proelio, quod nobis sine fetiali officio in-
129 dixeras, iam proximante vehementer | intentus, ubi primam sa- (36)
gittam saevi Cupidinis in ima praecordia mea delapsam excepi, arcum meum et ipse vigor attetendit, et oppido formido, ne nervus rigoris nimietate rumpatur. Sed ut mihi morem plenius gesseris, in effusum laxa crinem, et capillo fluente undanter ede complexus amabiles.

Cap. XVII. Nec mora cum omnibus illis cibariis vasculis
130 |raptim remotis, laciniis cunctis suis renudata, crinibus quam dissolutis ad hilarem lasciviam in speciem Veneris, quae marinos fluctus subit, pulcre reformata, paulisper etiam glabellum
131 feminal rosea palmula potius obumbrans de industria | quam tegens verecundia: Proeliare, inquit, et fortiter proeliare; nec enim tibi cedam nec terga vortam. Cominus in aspectum, si vir es, dirige et grassare naviter et occide moriturus. Hodierna pugna non habet missionem. Haec simul dicens inscenso gra-
132 batulo super me sensim [2]) residens ac | crebra subsiliens lubricisque gestibus mobilem spinam quatiens, pendulae Veneris fructu me satiavit, usque dum lassis animis et marcidis artubus defatigati simul ambo corruimus, inter mutuos amplexus animas anhelantes. His et huiusmodi colluctationibus ad confinia
133 lucis usque pervigiles egimus, poculis interdum | lassitudinem refoventes et libidinem incitantes et voluptatem integrantes. Ad cuius noctis exemplar similes astruximus alias plusculas.

Cap. XVIII. Forte quadam die de me magnopere Byrrhaena contendit, apud eam coenulae eius interessem: et cum impendio excusarem, negavit veniam. Ergo igitur Fotis erat
|adeunda deque nutu eius consilium velut auspicium petendum. (37)
Quae quamquam invita, quod a se ungue latius digrederer, tamen comiter amatoriae militiae brevem commeatum indulsit. Sed heus tu, inquit, cave regrediare coena maturius; nam ve-

---

1) *iacta proximat* codd. et edd. Ego: *lecto.* — 2) ego malim: *festim* vel *fertim.*

sana factio nobilissimorum iuvenum pacem publicam *infectat*[1]) passim trucidatos per medias plateas | videbis iacere; nec prae- 134
sidiis auxilia longinqua levare civitatem tanta clade possunt. Tibi vero Fortunae splendor insidias, contemptus etiam peregrinationis poterit afferre. Fac sine cura, inquam, sis, Fotis mea. Nam praeter quod epulis alienis voluptates meas anteferrem, metum etiam istum tibi demam maturata regressione. Nec tamen incomitatus ibo. Nam gladiolo solito cinctus altrinsecus ipse salutis meae praesidia gestabo. Sic paratus coenae me committo.

[123] Cap. XIX. Frequens ibi numerus epulonum et utpote apud primatem feminam flos ipse civitatis. Et opipares | citro 135
et ebore nitentes lecti, aureis vestibus intecti, ampli calices variae quidem gratiae | sed pretiositatis unius. Hic vitrum fa- 136
bre sigillatum, ibi crystallum impunctum, argentum alibi clarum et aurum fulgurans et sucinum mire | cavatum et lapides 137
ut bibas, et quicquid fieri non potest ibi est. Diribitores plusculi splendide amicti, fercula copiosa: scitule ministrare pueri
|calamistrati, pulcre indusiati, gemmas formatas in pocula vini 138
vetusti frequenter offerre. Iam illatis luminibus epularis sermo percrebruit, iam risus affluens et ioci liberales et cavillus hinc
(38) inde. | Tum infit ad me Byrrhaena: Quam commode versaris in nostra patria? Quod sciam, templis et lavacris et ceteris operibus longe cunctas civitates antecellimus, utensilium praeterea pollemus affatim. | Certe libertas otioso et negotioso 139
quidem advenae Romana frequentia, modesto vero hospiti quies villatica: omni denique provinciae voluptarii secessus sumus. Ad haec ego subiiciens: Vera memoras, nec usquam gentium magis me liberum quam hic fuisse credidi. Sed oppido formido caecas et inevitabiles latebras magicae disciplinae. Nam ne mortuorum quidem sepulcra tuta dicuntur, | sed et bustis et 140
rogis reliquiae quaedam et cadaverum praesegmina ad exitiabiles viventium fortunas petuntur. Et cantatrices anus in ipso momento choragii funeris praepeti celeritate alienam sepulturam antevortunt. His meis addidit alius: Immo vero istic nec viventibus quidem ullis parcitur. Et nescio qui simile passus ore undique omnifariam deformato truncatus est. Inter haec convivium totum in licentiosis cachinnis effunditur, omniumque
| ora et obtutus in unum quempiam angulo secubantem confe- 141
runtur. Qui cunctorum obstinatione confusus, indigna murmurabundus cum vellet exsurgere: Immo, mi Thelyphron, Byrrhaena inquit, et subsiste paulisper et more tuae urbanitatis fabulam illam tuam remetire, ut et filius meus iste Lucius lepidi sermonis tui perfruatur comitate. At ille: Tu quidem

1) *infecta* F. 1. 3. *infecit et* G. 1. 2. P. D. Ego emendabam: *infectat.*

domina, ait, in officio mones sanctae tuae bonitatis, sed ferenda
non est quorumdam insolentia. Sic ille | commotus. Sed in- (39)
stantia Byrrhaenae, quae eum adiuratione suae salutis ingratis
cogebat effari, perfecit ut vellet.
142 Cap. XXI. Ac sic aggeratis in cumulum stragulis et | ef-
fultis in cubitum suberectusque in torum, | porrigit dexteram, [124]
et ad instar oratorum conformat articulum; duobusque infimis
conclusis digitis ceteros eminus porrigit, et infesto pollice cle-
143 menter *subringens*[1]) | infit Thelyphron: Pupillus ego Mileto
profectus ad spectaculum Olympicum cum haec etiam loca
provinciae famigerabilis adire cuperem, peragrata cuncta Thes-
salia fuscis avibus Larissam accessi. Ac dum singula pererrans
tenuato admodum viatico paupertati meae fomenta conquiro,
conspicor medio foro procerum quendam senem. Insistebat
lapidem claraque voce praedicabat, si qui mortuum servare
vellet, *se* pretio *locaret*[2]). Et ad quempiam praetereuntium:
Quid hoc, inquam, comperior? hicine mortui solent aufugere?
144 Tace, respondit ille. | Nam oppido puer et satis peregrinus es,
meritoque ignoras Thessaliae te consistere, ubi sagae mulieres
ora mortuorum passim demorsitant, eaque sunt illis artis ma-
gicae supplementa.
Cap. XXII. Contra ego: Et quae tu, inquam, dic sodes,
custodela ista feralis? Iam primum, respondit ille, perpetem
noctem eximie vigilandum est, exsertis et inconivis oculis sem-
per in cadaver intentis, nec acies usquam devertenda immo nec
obliquanda quidem. Quippe cum deterrimae versipelles in
quodvis animal ore converso latenter adrepant, ut ipsos etiam
145 | oculos Solis et Iustitiae | facile frustrentur. Nam et aves et (40)
rursum canes et mures immo vero etiam muscas induunt. Tunc
diris cantaminibus somno custodes obruunt. Nec satis quis-
quam definire poterit, quantas latebras nequissimae mulieres
pro libidine sua comminiscuntur. Nec tamen huius tam exi-
tiabilis operae merces amplior quam quaterni vel seni ferme
offeruntur aurei. Ehem et quod paene praeterieram, si qui
non integrum corpus mane restituerit, quicquid inde decerptum
diminutumque fuerit, id omne de facie sua desecto sarcire
compellitur.
146 Cap. XXIII. | His cognitis animum meum commasculo;
et illico accedens praeconem: Clamare, inquam, iam desine.
Adest custos paratus, cedo praemium. Mille, inquit, nummum
deponentur tibi. Sed heus iuvenis, cave diligenter principum
civitatis filii cadaver a malis Harpyiis probe custodias. Inep-
tias, inquam, mihi narras et nugas meras. Vides hominem

1) *subridens* G. 1. O. In cett. *subrigens*. Ego *subringens*. — 2) *de pretio liceret* codd. et edd. Ego: *se pretio locaret*.

ferreum et insomnem, certe perspicaciorem ipso Lynceo vel
Argo et oculeum totum. Vix finieram, et illico me perducit
ad domum quampiam, cuius ipsis foribus obseptis per quamdam
[125] brevem posticulam introvocat me | *ad*[1]) conclave quoddam ob-
seratis luminibus umbrosum; | demonstrat matronam flebilem 147
fusca veste contectam, quam propter adsistens: Hic, inquit,
auctoratus ad custodiam mariti tui fidenter accessit. At illa
crinibus antependulis hinc inde dimotis, etiam in maerore lu-
culentam proferens faciem | meque respiciens: Vide oro, inquit, 148
quam expergite munus obeas. Sine cura sis, inquam, modo
(41) | corollarium idoneum *compara*[2]).

Cap. XXIV. *Sic*[3]) placito ocius surrexit et ad aliud me
cubiculum inducit. Ibi corpus splendentibus linteis coopertum
introductis quibusdam septem testibus, manu revelat; et diu-
tine usu *perfleta*[4]), | obtestata fide praesentium singula de- 149
monstrat anxie, verba concepta de industria quodam tabulis
praenotante. Ecce, inquit, nasus integer, incolumes oculi, sal-
vae aures, illibatae labiae, mentum solidum. Vos in hanc rem,
boni Quirites, testimonium perhibetote. Et cum dicto consig-
natis illis tabulis facessit. At ego: Iube, inquam, domina,
cuncta quae sunt usui necessaria nobis exhiberi. At quae,
inquit, ista sunt? Lucerna, aio, praegrandis et oleum ad lucem
luci | sufficiens et calida cum oenophoris et calice coenarumque 150
reliquiis discus ornatus. Tunc illa capite quassato: Abi, in-
quit, fatue, qui in domo funesta coenas et partes requiris, in
qua totiugis iam diebus ne fumus quidem visus est ullus. An
istic commissatum te venisse credis? Quin sumis potius loco
congruentes luctus et lacrimas? | Haec simul dicens respexit 151
ancillam, et: Myrrhine, inquit, lucernam et oleum trade con-
festim. Et incluso custode cubiculo protinus facessit.

Cap. XXV. Sic desolatus ad cadaveris solatium, per-
frictis oculis et obarmatis ad vigilias animum meum permul-
cebam cantationibus. Cum ecce crepusculum et nox provecta
et nox altior et deinde concubia altiora et iam nox intempesta
mihique oppido formido cumulatior quidem, cum repente in-
(42) trorepens mustela contra me constitit, | obtutumque | acerrimum 152
in me destituit, ut tantillula animalis prae nimia sui fiducia
mihi turbarit animum. Denique sic ad illam: Quin abis, in-
quam, impura bestia, teque ad tui similes musculos recondis,
antequam nostri vim praesentariam experiaris? Quin abis?
Terga vortit et cubiculo protinus exterminatur. | Nec mora, 153

---

1) *et* F. 1. 3. G. 1. edd. vett. Ego: *ad.* — 2) *comparas* codd. et edd. vett. Scalig. emendabat *compara.* — 3) *Hic* F. 3. D. edd. vett. In cett. *quo placito.* Ego ex Iunt. 2. recipio: *Sic.* — 4) *usu perfleto* F. 1. 3. G. 1. 2. unde emendabam: *perfleta* i. e. quae fleverat ex more.

cum me somnus profundus in imum barathrum repente demergit, ut ne deus quidem Delphicus ipse facile discerneret, duobus nobis iacentibus quis esset magis mortuus. Sic inanimis et indigens alio | custode paene ibi non eram. [126]

Cap. XXVI. Commodum noctis inducias cantus perstrepebat cristatae cohortis. Tandem expergitus et nimio pavore perterritus cadaver accurro, et admoto lumine revelataque eius facie rimabar singula, quae cuncta convenerant. Ecce uxor
154 | misella flens cum hesternis testibus introrupit anxia, et statim corpori superruens, multumque ac diu deosculata sub arbitrio luminis recognoscit omnia. Et conversa Philodespotum requirit actorem: ei praecipit bono custodi redderet sine mora praemium. Et oblato statim: Summas, inquit, tibi, iuvenis, gratias agimus, et hercules ob sedulum istud ministerium inter ceteros familiares dehinc numerabimus. Ad haec ego insperato lucro diffusus in gaudium, et in aureos refulgentes, quos identidem manu mea ventilabam, attonitus: Immo, inquam, domina, de famulis tuis unum putato, et quoties operam nostram desiderabis, fidenter impera. Vix effatum me statim
155 familiares omnes | nefarium exsecrati, raptis | cuiusquemodi telis (43)
insequuntur. Pugnis ille malas offendere, scapulas alius cubitis impingere, palmis infestis hic latera suffodere, calcibus insultare, capillos distrahere, vestem discindere. Sic in modum
156 superbi iuvenis *Aonii*, vel *miselli vatis* 1) | pipletis laceratus atque discerptus domo proturbor.

Cap. XXVII. Ac dum in proxima platea refovens animum infausti atque improvidi sermonis mei sero reminiscor, dignumque me pluribus etiam verberibus fuisse merito consentio; ecce iam ultimum defletus atque conclamatus processerat mortuus; rituque patrio utpote unus de optimatibus pompa fu-
157 neris publici ductabatur per forum. | Occurrit *atratus* 2) quidam maestus in lacrimis, genialem canitiem revellens senex, et manibus ambabus invadens torum, voce contenta quidem sed assiduis singultibus impedita: Per fidem vestram, inquit, Quirites, per pietatem publicam, perempto civi subsistite, et extremum facinus in nefariam scelestamque istam feminam severiter vin-
158 dicate. Haec enim nec ullus alius miserum adulescentem, | sororis meae filium, in adulteri gratiam et ob praedam hereditariam exstinxit veneno. Sic ille senior lamentabiles questus singulis instrepebat. Saevire vulgus interdum et facti verisimilitudine ad criminis credulitatem impelli. Conclamant ignem, requirunt saxa, parvulos ad exitium mulieris hortantur.

---

1) *Adoni* codd. et edd. *musteluatis pipletis* F. 1. 3. G. 2. Heins. et Salm. *Aonii iuvenis* Ego: *Aonii miselli vatis*. — 2) *adstratus* F. 3. *allatus* f. In plurimis *adlatus* unde emendabam: *atratus*.

Emeditatis ad haec illa fletibus, quamque sanctissime poterat
adiurans cuncta numina tantum scelus abnuebat.

(44) [127] Cap. XXVIII. | Ergo igitur | senex ille: Veritatis arbi-
trium in divinam providentiam reponamus; Zathlas adest Ae-
gyptius, propheta primarius, qui mecum | iamdudum grandi 159
praemio pepigit, reducere paulisper ab inferis spiritum, corpus-
que istud postliminio mortis animare. Et cum dicto iuvenem
quempiam linteis amiculis intectum, pedesque palmeis baxeis
inductum et adusque deraso capite producit in medium. Huius
diu manus deosculatus et ipsa genua contingens: | Miserere, 160
ait, sacerdos, miserere per coelestia sidera, per inferna numina,
per naturalia elementa, per nocturna silentia et adyta Copti-
tica et per incrementa | Nilotica et arcana Memphitica et sistra 161
Phariaca. Da brevem solis usuram, et in aeternum conditis
oculis modicam lucem infunde. Non obnitimur nec terrae rem
suam denegamus, sed ad ultionis solatium exiguum vitae spa-
tium deprecamur. Propheta sic propitiatus herbulam quam-
piam ob os corporis et aliam pectori eius imponit. Tunc ori-
entem obversus, incrementa solis augusti | tacitus imprecatus, 162
venerabilis scenae facie studia praesentium ad miraculum tan-
tum certatim arrexit.

Cap. XXIX. Immitto me turbae socium, et pone ipsum
lectulum editiorem quemdam lapidem insistens cuncta curiosis
oculis arbitrabar. Iam tumore pectus extolli, iam salubris vena
pulsari, iam spiritu corpus impleri; et adsurgit cadaver et pro-
fatur adolescens: Quid, oro, me post Lethaea pocula iam Sty-
giis paludibus innatantem ad momentariae vitae reducitis offi-
(45) cia? Desine iam; | precor, desine, ac me in meam quietem per-
mitte. Haec audita vox de corpore. | Sed aliquanto propheta 163
commotior: Quin refers, ait, populo singula tuaeque mortis
illuminas arcana? An non putas, devotionibus meis posse Di-
ras invocari? posse tibi lassa membra torqueri? Suscipit ille
de lectulo et imo cum *questu* [1]) populum sic adorat: Malis no-
vae nuptae peremptus artibus et addictus noxio poculo, torum
tepentem adultero mancipavi. Tunc uxor egregia capit prae-
sentem | audaciam, et mente sacrilega coarguenti marito resi- 164
stens altercat. Populus aestuat diversa tendentes. Hi pessi-
mam feminam viventem statim cum corpore mariti sepelien-
dam; alii mendacio cadaveris fidem non habendam.

Cap. XXX. Sed hanc cunctationem sequens adolescentis
sermo distinxit. Nam rursus altius ingemiscens: Dabo, inquit,
dabo vobis intemeratae veritatis documenta perlucida; quod

---

1) *uno congestu* F. 1. G. 1. 2. P. *imo cum gemitu* Wower. Pric. Ego: *imo cum questu.*

**prorsus alius nemo *me noscitarit*[1]), indicabo. Tunc digito me
demonstrans: Nam cum corporis mei custos hic sagacissimus** [128]
exsertam mihi teneret | vigiliam, cantatrices anus exuviis meis
imminentes atque ob id reformatae frustra saepius, cum indu-
striam sedulam eius fallere nequissent, postremum iniecta somni
nebula eoque in profundam quietem sepulto, me nomine ciere
165 non prius desierunt, quam dum hebetes artus et membra | frigida
pigris conatibus ad artis magicae nituntur obsequia. Hic ut-
pote vivus quidem sed tantum sopore mortuus, quod eodem
mecum vocabulo nuncupatur, ad suum nomen ignarus exsur-
git, et | in exanimis umbrae modum ultroneus gradiens, quam- (46)
quam foribus cubiculi diligenter occlusis, per quoddam fora-
men prosectis naso prius ac mox auribus, vicariam pro me la-
nienam susceptavit. Utque fallaciae reliqua convenirent, ceram
in modum prosectarum formatam aurium ei applicant examus-
sim, nasoque ipsius similem comparant. Et nunc adsistit mi-
ser hic praemium non industriae sed debilitationis consecutus.
166 His dictis perterritus tentare fortunam | aggredior. Iniecta
manu nasum prehendo, sequitur; aures pertracto, deruunt. Ac
dum directis digitis et detortis nutibus praesentium denotor,
dum risus ebullit, inter pedes circumstantium frigido sudore
diffluens[2]) evado. Nec postea debilis ac sic ridiculus lari me
patrio reddere potui, sed capillis hinc inde laterum deiectis
aurium vulnera celavi, nasi vero dedecus linteolo isto pressim
adglutinato decenter obtexi.

Cap. XXXI. Cum primum Thelyphron hanc fabulam po-
suit, compotores vino madidi rursum cachinnum integrant. Dum-
167 que bibere *salutaria sibi*[3]) postulant, sic ad | me Byrrhaena:
Solemnis, inquit, dies a primis cunabulis huius urbis conditae
crastinus advenit, quo die soli mortalium sanctissimum deum
Risum hilaro atque gaudiali ritu propitiamus. Hunc tua prae-
sentia nobis efficies gratiorem. Atque utinam aliquid de proprio
lepore laetificum honorando deo comminiscaris, quo magis
pleniusque tanto numini litemus. Bene, inquam, et fiet ut
iubes. Et vellem hercules materiam reperire aliquam, quam
168 deus tantus affluenter indueret. Post haec | monitu | famuli (47)
mei, qui noctis admonebat, iam et ipse crapula distentus proti-
nus exsurgo, et appellata propere Byrrhaena, titubante vestigio
domuitionem capesso.

Cap. XXXII. Sed cum primam plateam vadimus, vento
repentino lumen quo nitebamur exstinguitur, ut vix improvidae

---

1) *nemo cognominaret* F. 3. P. Iunt. 2. In cett. *cognoverit*. Ego: *nemo me noscitarit*. — 2) *defluens* codd. et edd. Heins. et Wasse emendabant: *diffluens*, quod unice probandum est. — 3) *solitarias* F. 1. 3. G. 1. 2. D. P. *solitariam* edd. vett. Ego: *salutaria sibi*.

noctis caligine liberati digitis pedum detunsis | ob lapides hospi- 169
tium defessi rediremus. Dumque iam iunctim proximamus, ecce
[129] tres quidam *vegentes* [1]) et vastulis corporibus | fores nostras ex
summis viribus irruentes, | ac ne praesentia quidem nostra tan- 170
tillum conterriti, sed magis cum aemulatione virium crebrius
insultantes, ut nobis ac mihi potissimum non immerito latrones
esse et quidem saevissimi viderentur. Statim denique gladium,
quem veste mea contectum ad hos usus extuleram, sinu libe-
ratum arripio. Nec contatus medios latrones invado ac singulis,
ut quemque colluctantem offenderam, | altissime demergo, quoad 171
tandem ante ipsa vestigia mea vastis et crebris perforati vul-
neribus spiritus efflaverint. Sic praeliatus, iam tumultu eo
Fotide suscitata, patefactis aedibus anhelans et sudore perlutus
irrepo, meque statim, utpote pugnacium latronum in vicem
Geryoneae caedis fatigatum, lecto simul et somno tradidi.

LIBER III.

(48) CAP. I. Commodum punicantibus phaleris Aurora roseum 172
quatiens lacertum coelum inequitabat, et me securae quieti
revulsum nox diei reddidit. Aestus invadit animum vespertini
recordatione facinoris. | Complicitis denique pedibus ac pal- 173
mulis in alternas digitorum vicissitudines super genua connexis,
sic grabatum coxim insidens ubertim flebam, iam forum et
iudicia, iam sententiam, ipsum denique carnificem imaginabun-
dus. An mihi quisquam tam mitis tamque benevolus iudex
obtinget, qui me trinae caedis cruore perlitum et tot civium
sanguine delibutum, innocentem pronuntiare poterit? Hanc illam
mihi gloriosam peregrinationem fore Chaldaeus Diophanes ob-
stinate praedicabat. | Haec idemtidem mecum replicans fortunas 174
meas eiulabam. Quati fores interdum et frequenti clamore
ianuae nostrae perstrepi.

CAP. II. Nec mora cum magna irruptione patefactis aedi-
bus, magistratibus eorumque ministris et turbae miscellaneae
cuncta completa. Statimque lictores duo de iussu magistra-
tuum immissa manu trahere me sane non renitentem occipiunt.
Ac dum primum angiportum insistimus, statim civitas omnis in
populum effusa mira densitate nos insequitur. Et quamquam
capite in | terram immo ad ipsos inferos iam deiecto, maestus 175
[130] incederem, obliquato tamen aspectu | rem admirationis maximae
(49) conspicio. Nam | inter tot milia populi circumsedentis nemo
prorsum qui non risu dirumperetur aderat. Tandem pererratis

---

1) *vegetes* F. 3. G. 1. 2. D. In cett. *vegetis*. Ego: *vegentes*.

plateis omnibus et in modum eorum qui lustralibus piamentis
minas portentorum hostiis circumforaneis expiant, circumductus
176 angulatim forum eiusque tribunal | adstituor. Iamque sublimo
suggestu magistratibus residentibus, iam praecone publico silen-
tium clamante, repente cuncti consona voce flagitant, propter
coetus multitudinem, quae pressurae nimia densitate periclita-
retur, iudicium tantum theatro redderetur. Nec mora cum
passim populus procurrens caveae conseptum mira celeritate
complevit, aditus etiam et tectum omne fartim stipaverant.
Plerique columnis implexi, alii statuis dependuli, nonnulli per
177 fenestras et lacunaria semiconspicui, | miro tamen omnes studio
visendi pericula, *salutaria* [1]) negligebant. Tunc me per pro-
scenium medium velut quamdam victimam publica ministeria
perducunt et orchestrae mediae sistunt.

CAP. III. Sic rursum praeconis amplo boatu citatus accu-
sator quidam senior exsurgit et ad dicendi spatium vasculo
quodam in vicem coli graciliter fistulato ac per hoc guttatim
defluo infusa aqua, populum sic adorat: Neque parva res ac
praecipue pacem civitatis cunctae respiciens et exemplo serio
178 profutura | tractatur, Quirites sanctissimi. Quare magis con-
gruit sedulo singulos atque universos vos pro dignitate publica
providere, ne nefarius homicida *tantam caedium* [2]) lanienam
quam cruenter exercuit impune commiserit. Nec me putetis
privatis | simultatibus instinctum odio proprio saevire. Sum (50)
namque nocturnae custodiae praefectus, nec in hodiernum credo
quemquam pervigilem diligentiam meam culpare posse. Rem
denique ipsam et quae nocte gesta sunt cum fide proferam.
Nam cum fere iam tertia vigilia scrupulosa diligentia cuncta
civitatis ostiatim singula considerans circumirem, conspicio
179 istum crudelissimum iuvenem mucrone | destricto passim cae-
dibus operantem iamque tris numero saevitia eius interemptos,
ante pedes ipsius spirantes adhuc corporibus in multo sanguine
palpitantes. Et ipse quidem conscientia tanti facinoris me-
rito permotus statim profugit, et in domum quamdam praesidio
tenebrarum elapsus perpetem noctem delituit. Sed providentia
deum, quae nihil impunitum nocentibus permittit, priusquam
iste clandestinis itineribus elaberetur, mane praestolatus ad
gravissimum | iudicii vestri sacramentum eum curavi producere. [131]
Habetis itaque reum tot caedibus impiatum, reum coram de-
prehensum, reum peregrinum. Constanter itaque in hominem
alienum ferte sententias de eo crimine, quod etiam in vestrum
civem severiter vindicaretis.

---

1) *salutaria* F. 1. 3. Abest hoc in plurimis codd. In edd. *pericula salutis.*
Ego: *pericula salutaria.* — 2) *totam aedium* F. 3. G. 1. *totam hedium* D. P.
edd. vett. *tot caedium* Bertin. Ego: *tantam caedium.*

Cap. IV. Sic profatus accusator acerrimus immanem vocem repressit. Ac me | statim praeco, si quid ad ea respondere 180
vellem, iubebat incipere. At ego nihil tunc temporis amplius quam flere poteram, non tam hercules truculentam accusationem intuens quam meam miseram conscientiam. Sed tamen oborta divinitus audacia sic ad illa: Nec ipse ignoro, quam sit
(51) arduum trinis civium corporibus | expositis, eum qui caedis arguatur, quamvis vera dicat et de facto confiteatur ultro, tamen tantae multitudini quod sit innocens persuadere. Sed si paulisper audientiam publicam mihi tribuerit humanitas, facile vos edocebo me discrimen capitis non meo merito, sed rationabilis indignationis eventu fortuito tantam criminis invidiam frustra sustinere.

Cap. V. Nam cum a coena me serius aliquanto reciperem potulentus alioquin, quod plane verum crimen meum non diffitebor, ante ipsas fores hospitii, (ad bonum autem Milonem civem vestrum devorto) video | quosdam saevissimos latrones 181
aditum tentantes et domus ianuas cardinibus obtortis evellere gestientes, claustrisque omnibus quae accuratissime adfixa fuerant violenter evulsis, secum iam de inhabitantium exitio deliberantes. Unus denique et manu promptior et corpore vastior his affatibus *se et* [1]) ceteros incitabat: Heus pueri, inquit, quam maribus animis et viribus alacribus dormientes aggrediamur. Omnis | contatio, ignavia omnis facessat e pectore, stricto 182
mucrone per totam domum caedes ambulet. Qui sopitus iacebit, trucidetur, qui repugnare tentaverit, feriatur. Sic salvi recedemus, si salvum in domo neminem reliquerimus. Fateor, Quirites, extremos latrones, boni civis officium arbitratus, simul et eximie metuens et hospitibus meis et mihi, gladiolo, qui me propter huiusmodi pericula comitabatur, armatus fugare atque proterrere eos aggressus sum. At illi barbari prorsus et immanes homines neque fugam capessunt, et cum me viderent
(52) in ferro, | tamen audaciter resistunt.

Cap. VI. Dirigitur proeliaris acies. Ipse denique dux et signifer ceterorum, validis me viribus aggressus illico manibus ambabus capillo arreptum ac retro | reflexum effligere 183
[132] lapide gestit. Quem dum sibi porrigi flagitat, certa | manu percussum feliciter prosterno. Ac mox alium pedibus meis mordicus inhaerentem per scapulas ictu temperato, tertiumque improvide occurrentem pectore offenso peremo. Sic pace vindicata domoque hospitum ac salute communi protecta non iam impunem me verum etiam laudabilem publice credebam fore, qui ne tantillo quidem umquam crimine postulatus sed probe spectatus apud meos semper innocentiam commodis cunctis

---

1) *aff. et ceteros* F. 3. G. 2. In cett. *et* deest. Ego: *se et.*

184 antetuleram. Nec possum reperire, cur iustae | ultionis, qua contra latrones deterrimos commotus sum, nunc istum reatum sustineam, cum nemo possit monstrare, vel privatas inter nos inimicitias praecessisse ac ne omnino mihi notos illos latrones usquam fuisse? Vel certe ulla praeda monstretur, cuius cupidine tantum flagitium credatur admissum.

Cap. VII. Haec profatus, rursum lacrimis obortis porrectisque in preces manibus, per publicam misericordiam, per pignorum caritatem maestus tunc hos tunc illos deprecabar. Cumque iam humanitate commotos, misericordia fletuum affectos omnes satis crederem, Solis et Iustitiae testatus oculum casumque praesentem meum commendans deum providentiae, paulo altius aspectu relato conspicio prorsus totum populum;
185 risu | cachinnabili | diffluebant; nec secus illum bonum hospitem (53)
parentemque meum Milonem risu maximo dissolutum. At tunc sic tacitus mecum: En fides, inquam, en conscientia: ego quidem pro hospitis salute et homicida sum et reus capitis inducor: at ille non contentus, quod mihi nec adsistendi solatium perhibuit, insuper exitium meum cachinnat.

Cap. VIII. Inter haec quaedam mulier per medium theatrum lacrimosa et flebilis, atra veste contecta, parvulum quemdam
186 sinu tolerans | decurrit: ac pone eam anus alia pannis horridis obsita paribusque maesta fletibus, ramos oleagineos utraeque quatientes; quae circumfusae lectulum, quo peremptorum cadavera contecta fuerant, plangore sublato se lugubriter eiulantes: Per publicam misericordiam, per commune ius humanitatis, aiunt, miseremini indigne caesorum iuvenum, nostraeque viduitati ac solitudini de vindicta solatium date. Certe parvuli huius in primis annis destituti fortunis succurrite, et de latronis
187 | huius sanguine legibus vestris et disciplinae publicae litate. Post haec magistratus qui natu maior, adsurgit et ad populum talia: De scelere quidem, quod serio vindicandum est, nec ipse
qui commisit potest diffiteri; sed una tantum | subsiciva solli- [133]
citudo nobis relicta est, ut ceteros socios tanti facinoris requiramus. Nec enim verisimile est, hominem solitarium tres tam
188 validos evitasse iuvenes. Prohinc | tormentis veritas eruenda. Nam et qui comitabatur eum puer clanculo profugit, et res ad hoc deducta est, ut per quaestionem sceleris sui participes
indicet: ut tam dirae factionis formido funditus | peremetur. (54)

Cap. IX. Nec mora, cum ritu Graeciensi ignis et rota tum omne *flagellorum* 1) genus inferuntur. Augetur oppido, immo duplicatur mihi maestitia, quod integro saltem mihi mori non licuerit. Sed anus illa, quae suis fletibus cuncta turbaverat: Prius, inquit, optimi cives, quam latronem istum

---

1) *flagitiorum* F. 1. 3. G. D. In cett. *flagrorum*. Ego: *flagellorum*.

miserorum pignorum meorum peremptorem cruci adfigatis, per-
mittite corpora necatorum revelari, ut et formae simul et aetatis
contemplatione | magis magisque ad iustam indignationem arrecti, 189
pro modo facinoris saeviatis. His dictis applauditur, et illico
me magistratus ipsum iubet corpora quae lectulo fuerant posita,
mea manu detegere. Luctantem me ac diu renuentem prae-
cedens facinus instaurare nova ostensione lictores iussu magi-
stratuum quam instantissime compellunt; manum denique ipsam,
e regione lateris tundentes, | in exitium suum super ipsa cadavera 190
porrigunt. Evictus tandem necessitate succumbo, et ingratis
licet, arrepto pallio, retexi corpora. Dii boni! quae facies rei!
quod monstrum! quae fortunarum mearum repentina mutatio!
Quamquam enim iam in peculio Proserpinae et Orci familia
numeratus, subito in contrariam faciem obstupefactus haesi,
nec possum novae illius imaginis rationem idoneis verbis ex-
pedire. Nam cadavera illa iugulatorum hominum erant tres
utres inflati variisque secti foraminibus, et ut vespertinum
proelium meum recordabar, his locis hiantes quibus latrones
illos vulneraveram.

Cap. X. Tunc ille quorumdam astu paulisper cohibitus
(55) risus libere iam exarsit in plebem. | Hi gaudii nimietate gra-
tulari; illi | dolorem ventris manuum compressione sedare. Et 191
certe laetitia delibuti meque respectantes cuncti theatro faces-
sunt. At ego ut primum illam laciniam prehenderam, fixus
in lapide steti gelidus, nihil secus quam una de ceteris theatri
statuis vel columnis. Nec prius ab inferis emersi, quam Milon
hospes accessit, et iniecta manu me renitentem, lacrimisque
rursum promicantibus crebra singultientem clementi violentia
secum attraxit; et observatis viae solitudinibus per | quosdam 192
[134] anfractus | domum suam perduxit, maestumque me atque etiam
tunc trepidum variis solatur affatibus. Nec tamen indignatio-
nem iniuriae, quae inhaeserat altius meo pectori, ullo modo
permulcere quivit.

Cap. XI. Ecce illico etiam ipsi magistratus cum suis in-
signibus domum nostram ingressi, talibus me monitis delenire
gestiunt: Neque tuae dignitatis vel etiam prosapiae tuorum
ignari sumus, Luci domine. Nam et provinciam totam inclytae
vestrae familiae nobilitas complectitur. Ac ne istud quod
vehementer ingemiscis, contumeliae caussa perpessus es. Om-
nem itaque de tuo pectore praesentem tristitudinem mitte et
angorem | animi depelle. Nam lusus iste, quem publice gratis- 193
simo deo Risui per annua reverticula solemniter celebramus,
semper commenti novitate florescit. Iste deus auctorem
suum propitius ubique comitabitur amanter nec umquam patie-
tur, ut ex animo doleas, sed frontem tuam serena venustate
(56) laetabit assidue. Ac tibi civitas omnis | pro ista gratia honores

egregios obtulit. Nam et patronum scripsit, et ut in aere stet
imago tua decrevit. Ac haec dicta sermonis vicem refero.
Tibi quidem, inquam, splendidissima et unica Thessaliae civitas,
honorum talium parem gratiam memini. Verum statuas et
194 imagines dignioribus meique maioribus | reservare suadeo.

Cap. XII. Sic pudenter allocutus et paulisper hilaro
vultu renidens, quantumque poteram laetiorem me refingens,
comiter abeuntes magistratus appello. Et ecce quidam intro
currens famulus: Rogat te, ait, tua parens Byrrhaena, et con-
vivii cui te sero desponderas iam appropinquantis admonet!
Ad haec ego formidans, et procul perhorrescens etiam ipsam
domum eius: Quam vellem, inquam, parens, iussis tuis obse-
quium commodare, si per fidem liceret id facere. Hospes enim
195 meus Milon per | hodierni diei praesentissimum numen adiu-
rans effecit, ut ei hodiernae coenae pignerarer, nec ipse discedit
nec me digredi patitur. Prohinc epulare vadimonium differa-
mus. Haec adhuc me loquente, manu firmiter iniecta Milo,
iussis balnearibus assequi, producit ad lavacrum proximum.
At ego vitans oculos omnium, et quem ipse fabricaveram risum
obviorum declinans, lateri eius adambulabam obtectus. Nec
qui laverim, qui terserim, qui domum rursum reverterim, prae
rubore memini. Sic omnium oculis, nutibus ac denique | ma- [135]
nibus denotatus impos animi stupebam.

196 Cap. XIII. Raptim denique paupertina | Milonis coenula
| perfunctus, caussatusque capitis acrem dolorem, quem mihi (57)
lacrimarum assiduitas incusserat, concedo, cubitum venia fa-
cile tributa. Et abiectus in lectulo meo, quae gesta fuerant
singula maestus recordabar, quoad tandem Fotis mea, dominae
suae cubitu procurato, sui longe dissimilis advenit. Non enim
laeta facie nec sermone dicaculo sed vultuosam frontem rugis
insurgentibus adseverabat. Contanter ac timide denique sermone
197 prolato: Ego, inquit, ipsa confiteor ultro, | ego tibi huius mo-
lestiae caussa fui! Et cum dicto lorum quempiam sinu suo
depromit, mihique porrigens: Cape, inquit, oro te, de perfida
muliere vindictam, immo vero licet maius quodvis supplicium
sume. Nec tamen me putes, oro, sponte angorem istum tibi
concinnasse. Dii mihi melius, quam ut mei caussa vel tantillum
scrupulum patiare. Ac si quid adversi tuum caput respicit, id
omne protinus meo luatur sanguine. Sed quod alterius rei caussa
198 facere iussa sum, mala | quadam mea sorte in tuam recidit
iniuriam.

Cap. XIV. Tunc ego familiaris curiositatis admonitus, facti-
que caussam delitescentem nudari gestiens suscipio: Omnium
quidem nequissimus audacissimusque lorus iste, quem tibi ver-
berandae destinasti, prius a me concisus atque laceratus interibit
ipse, quam tuam plumeam lacteamque contingat cutem. Sed

mihi cum fide memora, quod tuum factum scaevitas consecuta
in meum convertit exitium. Adiuro enim tuum mihi carissi-
mum caput, nulli me prorsus ac ne tibi quidem ipsi adseveranti
(58) posse credere, quod tu quicquam in meam cogitaris | perniciem.
Porro meditatus innoxios casus incertus vel etiam adversus
culpae non potest addicere. Cum isto fine sermonis | oculos 199
Fotidis meae udos ac tremulos, et prona libidine marcidos,
iamiamque semiadopertulos adnixis et sorbillantibus saviis
sitienter hauriebam.

Cap. XV. Sic illa laetitia recreata: Patere, inquit, oro,
prius fores cubiculi diligenter occludam, ne sermonis elapsi
profana petulantia committam grande flagitium. Et cum dicto
pessulis iniectis et uncino firmiter immisso sic ad me reversa
colloque meo manibus ambabus implexa, voce tenui et admo-
[136] dum deminuta: Paveo, inquit, et | formido solide | domus huius 200
operta detegere, et arcana dominae meae revelare secreta.
Sed melius de te doctrinaque tua praesumo, qui praeter gene-
rosam natalium dignitatem, praeter sublime ingenium sacris
pluribus initiatus, profecto nosti sanctam silentii fidem. Quae-
cunque igitur commisero huius religiosi pectoris tui penetralibus,
semper haec intra conseptum clausa custodias oro, et simplici-
tatem relationis meae tenacitate taciturnitatis tuae remunerare.
Nam me, quae sola mortalium novi, vis amoris quo tibi teneor
indicare compellit. Iam scies omnem domus nostrae statum,
iam scies herae meae miranda secreta, quibus obaudiunt Manes,
turbantur sidera, coguntur numina, serviunt elementa. Nec
unquam magis artis huius violentia nititur, quam cum scitulae
formulae iuvenem quempiam libenter | aspexit, quod quidem 201
ei solet crebriter evenire.

Cap. XVI. Nunc etiam adulescentem quemdam Boeotium
(59) |summe decorum efflictim deperit, totasque artis manus machi-
nas omnes ardenter exercet. Audivi vesperi, meis his, inquam,
auribus audivi, quod non celerius sol coelo ruisset, noctique ad
exercendas illecebras magiae maturius cessisset, | ipsi soli nubi- 202
lam caliginem et perpetuas tenebras comminantem. Hunc iu-
venem, cum e balneis rediret ipsa, tonstrinae residentem hesterna
die forte conspexit; ac me capillos eius, qui iam caede cultro-
rum desecti humi iacebant, clanculo praecipitavit ferre. Quos
me sedulo furtimque colligentem tonsor invenit, et quod alio-
quin publicitus maleficae disciplinae perinfames sumus, arreptam
inclementer increpat: Tune, ultima, non cessas subinde lecto-
rum iuvenum capillamenta | surripere? Quod scelus nisi tandem 203
desines, magistratibus te *instanter* 1) obiiciam. Et verbum
facto secutus, immissa manu scrutatus e mediis papillis meis

---

1) *constanter* codd. *incontanter* edd. plurim. Ego *instanter*.

iam capillos absconditos iratus abripuit. Quo gesto graviter affecta mecumque reputans dominae meae mores, quod huiusmodi repulsa satis acriter commoveri meque verberare saevissime consuevit; iam de fuga consilium tenebam, sed istud quidem tui contemplatione abieci statim.

Cap. XVII. Verum cum tristis inde discederem, ne prorsus vacuis manibus redirem, conspicio quemdam forficulis attondentem caprinos utres. Quos cum probe constrictos inflatosque et iam pendentis cernerem, capillos eorum humi
204 iacentes, flavos ac per hoc illi Boeotio iuveni | consimiles, plusculos aufero, eosque dominae meae dissimulata veritate [137]
trado. | Sic noctis initio | priusquam coena te reciperes, Pamphile mea iam vecors animi tectum scindulare conscendit, quod altrinsecus aedium patore perflatili nudatum, ad *oras* [1]) orientales ceterosque aspectus pervium maxime his artibus suis (60)
205 | commodatum secreto colit. Priusque apparatu solito instruit feralem officinam, omne genus aromatis et ignorabiliter
206 laminis litteratis et infelicium navium durantibus | damnis defletorum, sepultorum etiam cadaverum expositis multis admodum membris. Hic nares et digiti, illic carnosi clavi pendentium, alibi trucidatorum servatus cruor et extorta dentibus ferarum trunca calvaria.

Cap. XVIII. Tunc decantatis spirantibus fibris litat vario latice: nunc rore fontano, nunc lacte vaccino, nunc melle montano. Libat et mulsa. Sic illos capillos in mutuos nexus obditos atque nodatos cum multis odoribus dat vivis carbo-
207 nibus adolendos. Tunc protinus | inexpugnabili magicae disciplinae potestate et caeca numinum coactorum violentia illa corpora quorum fumabant stridentes capilli, spiritum mutuantur humanum et sentiunt et audiunt et ambulant: et qua nidor suarum ducebat exuviarum, veniunt, et pro illo iuvene Boeotio aditum gestientes fores insiliunt. Cum ecce crapula madens et improvidae noctis deceptus caligine, audacter mucrone destricto in insani modum Aiacis armatus, non ut ille vivis pecoribus infestus tota laniavit armenta, sed longe fortius, qui tres inflatos caprinos utres exanimasti, ut ego te prostratis hostibus sine macula | sanguinis non homicidam nunc sed utricidam amplecterer. (61)

Cap. XIX. At sic lepido sermone Fotidis et invicem cavillatus: Ergo igitur iam et ipse possum, inquam, mihi pri-
208 mam istam virtutis adoriam ad | exemplum duodeni laboris Herculei numerare, vel trigemino corpori Geryonis vel triplici formae Cerberi totidem peremptos utres coaequando. Sed ut

1) *ad omnes orientales ceterosque adspectus* codd. et edd. plurimae. Ego: *ad oras orientales.*

ex animo tibi volens omne delictum, quo me tantis angoribus implicasti, remittam; praesta quod summis votis expostulo, et dominam tuam, cum aliquid huius divinae disciplinae molitur, ostende: cum deos invocat; certe eam reformatam videam. Sum | namque coram magiae noscendae ardentissimus cupitor, 209
quamquam mihi nec ipsa tu videare talium rerum rudis et expers. Scio istud et plane sentio; cum semper alioqui spretorem matronalium amplexuum sic tuis istis micantibus oculis et rubentibus bucculis et renidentibus crinibus et hiantibus osculis
[138] et flagrantibus papillis | in servilem modum | addictum atque 210
mancipatum teneas volentem. Iam denique nec larem requiro nec domuitionem paro et *nocti istae*[1]) nihil antepono.

Cap. XX. Quam vellem, respondit illa, praestare tibi, o Luci, quod cupis: sed propter invidos mores in solitudinem semper abstrusa et omnium praesentia viduata solet huiusmodi secreta perficere. Sed tuum postulatum praeponam periculo meo, idque observatis opportunis temporibus sedulo perficiam, modo, ut initio praefata sum, rei tantae fidem silentiumque
(62) tribue. Sic nobis gannientibus libido mutua et animos | simul 211
et membra suscitat. Omnibus abiectis amiculis hactenus denique intecti atque nudati bacchamur in Venerem: cum quidem mihi iam fatigato de propria liberalitate Fotis puerilis obtulit corollarium. Iamque luminibus nostris vigilia marcidis infusus sopor et iam in altum diem nos attinuit.

Cap. XXI. Ad hunc modum transactis voluptarie paucis noctibus, quadam die percita Fotis ac satis trepida me accurrit, indicatque dominam suam, quod nihil etiam tunc in suos amores ceteris artibus promoveret, nocte proxima in avem sese 212
plumaturam atque ad suum cupitum sic devolaturam; proin memet ad rei tantae *speculamen*[2]) caute praepararem. Iamque circa primam noctis vigiliam ad illud superius cubiculum suspenso et insono vestigio me perducit, ipsaque per rimam ostiorum quampiam iubet arbitrari, quae sic gesta sunt. Iam primum omnibus laciniis se devestit Pamphile, et arcula quadam reclusa pyxides plusculas inde depromit, de quis unius operculo remoto atque indidem egesta unguedine diuque palmulis suis adfricata, ab imis unguibus | sese totam adusque summos capillos perlinit, 213
multumque cum lucerna secreto collocuta, membra tremulo succussu quatit. Quis leviter fluctuantibus promicant molles plumulae, crescunt et fortes pinnulae, duratur nasus incurvus, coguntur ungues adunci, fit bubo Pamphile. Sic edito stridore querulo: iam sui periclitabunda paulatim terra resultat, mox

---

1) *nocte ista* F. 1. 3. ed. pr. In cett. *nocti isti*. Oud.: *nocti istae* quod probo. — 2) *speculam* codd. plurimi et edd. Oud. *speculamen* coniecit, quem equidem sequor.

in altum sublimata forinsecus totis alis evolat. Et illa qui-
dem magicis suis artibus volens reformatur.
214 Cap. XXII. At ego nullo | decantatus | carmine, prae- (63)
sentis tantum facti stupore defixus, quidvis aliud magis videbar
esse quam Lucius. Sic exterminatus animi atque attonitus in
215 amentiam | vigilans somniabar, defrictis adeo diu pupillis, an
vigilarem scire quaerebam. Tandem denique reversus ad sen-
sum praesentium, arrepta manu Fotidis et admota meis lumi-
nibus: Patere, oro te, inquam, dum dictat occasio, magno et [139]
singularis me affectionis tuae fructu | perfrui, et impartire nobis
unctulum indidem, per istas tuas papillas, mea mellitula: tuum-
216 que mancipium irremunerabili beneficio sic tibi perpetuo | pig-
nera; ac iam perfice, ut meae Veneri Cupido pinnatus assistam
tibi. Ain, inquit, vulpinaris, amasio, meque sponte asciam
217 cruribus meis illidere compellis? Sicine | vix a lupulis conservo
Thessalis? Hunc alitem factum ubi quaeram? quando videbo?
Cap. XXIII. At mihi scelus istud depellant coelites, in-
quam, ut ego quamvis ipsius aquilae sublimis volatibus toto
coelo pervius, et supremi Iovis certus nuntius vel laetus armi-
ger, tamen non ad meum nidulum post illam pinnarum digni-
tatem subinde devolem! Adiuro per dulcem istum capilli tui
218 nodulum, quo meum vinxisti spiritum, me | nullam aliam mea
Fotide malle. Tunc etiam istud meis cogitationibus occurrit,
cum semel avem talem perunctus induero, domus omnis procul
me vitare debere. Quam pulcro enim quamque festivo matro-
nae perfruentur amatore bubone! Quid, quod istas nocturnas
aves, cum penetraverint larem | quempiam, sollicite prehensas (64)
foribus videmus adfigi, ut, quod infaustis volatibus familiae
minantur exitium, suis luant cruciatibus. Sed quod sciscitari
paene praeterivi, quo dicto factove rursum exutis pinnulis illis
ad meum redibo Lucium? Bono animo es, quod ad huius rei
curam pertinet, ait. Nam mihi domina singula monstravit, quae
possunt rursus in facies hominum tales figuras reformare. Nec
istud factum putes ulla benevolentia, sed ut ei redeunti mede-
219 lam salubrem possem subsistere. | Specta denique quam par-
vis quamque futilibus tanta res procuretur *herbulis* 1). Anethi
modicum cum lauri foliis *immistum* 2) ore fontano datur lava-
crum et poculum.

Cap. XXIV. Haec identidem adseverans summa cum
trepidatione irrepit cubiculum, et pyxidem depromit arcula.
Quam ego amplexus ac deosculatus prius, utque mihi prosperis
faveret volatibus deprecatus, abiectis propere laciniis totis avide

1) *herculis* F. 1. 3. *hercules* G. *Herbulis* emendatio est Lipsii in Epist. Quaest. II. 22. — 2) *immissum* codd. et edd. vett. Optime aliae edd. habent *immixtum* vel *immistum*.

manus immersi; et haurito plusculo uncto corporis mei membra
perfricui. Iamque alternis conatibus libratis brachiis in avem
similem gestiebam. Nec ullae plumulae | nec usquam pinnulae, 220
sed plane pili mei crassantur in setas, et cutis tenella duratur
in corium, et in extimis palmulis perdito numero toti digiti
[140] coguntur in singulas ungulas, et de spinae meae | termino gran-
dis cauda procedit. Iam facies enormis et os prolixum et
nares hiantes et labiae pendulae. Sic et aures immodicis hor-
ripilant auctibus. Nec ullam miser reformationis video sola-
(65) tium, nisi quod mihi iam nequeunti tenere | Fotidem natura
crescebat.

Cap. XXV. Ac dum salutis inopia cuncta corporis mei
considerans non avem me sed asinum video, querens de facto
Fotidis, sed iam humano gestu simul et voce privatus, quod
solum poteram, postrema deiecta labia, humidis tamen oculis
obliquum respiciens ad illam, | tacitus expostulabam. Quae 221
ubi primum me talem adspexit, percussit faciem suam manibus
infestis et: Occisa sum misera, clamavit. Me trepidatio simul
et festinatio fefellit et pyxidum similitudo decepit. Sed bene,
quod facilior reformationis huius medela suppeditat. Nam
rosis tantum demorsitatis exibis asinum, statimque in meum
Lucium postliminio redibis. Atque utinam vesperi de more
parassem nobis corollas aliquas, nec moram talem patereris
vel noctis unius. Sed | primo diluculo remedium festinabi- 222
tur tibi.

Cap. XXVI. Sic illa maerebat. Ego vero quamquam
perfectus asinus et pro Lucio iumentum, sensum tamen reti-
nebam humanum. Diu denique ac multum mecum ipse deli-
beravi, an nequissimam facinorosissimamque feminam illam
spissis calcibus feriens et mordicus appetens necare deberem.
| Sed ab incepto temerario melior me sententia revocavit, ne 223
morte multata Fotide salutares mihi suppetias rursus exstin-
guerem. Deiecto itaque et quassanti capite ac demussata tem-
porali contumelia, durissimo casui meo serviens, ad equum il-
lum vectorem meum probissimum in stabulum concedo, ubi
alium etiam Milonis quondam hospitis mei asinum stabulantem
inveni. Atque ego rebar, si quod inesset mutis animalibus
(66) tacitum | ac naturale sacramentum, agnitione ac miseratione
quadam inductum equum illum meum hospitium ac loca lautia
mihi praebiturum. | Sed, pro Iupiter hospitalis et Fidei secreta 224
numina! praeclarus ille vector meus cum asino capita confe-
runt, in meamque perniciem illico consentiunt, et verentes
scilicet cibariis suis, vix me praesepio videre proximantem,
deiectis auribus iam furentes, infestis calcibus insequuntur.
Et abigor quam procul ab hordeo, quod apposueram vesperi
meis manibus illi gratissimo famulo.

225 Cap. XXVII. Sic affectus | atque in solitudinem relega-
tus angulo stabuli concesseram. Dumque de insolentia colle-
garum meorum mecum cogito, | atque in alterum diem auxilio [141]
rosario Lucius denuo futurus equi perfidi vindictam meditor,
respicio pilae mediae, quae stabuli trabes sustinebat, in ipso
226 fere meditullio Eponae deae simulacrum residens | aediculae,
quod accurate corollis roseis *et quidem* [1]) recentibus fuerat
ornatum. Denique agnito salutari praesidio pronus spei, quan-
tum extensis prioribus pedibus adniti poteram, insurgo valide,
227 et cervice prolixa nimiumque porrectis | labiis, quanto maxime
nisu poteram, corollas appetebam. Quod me pessima scilicet
sorte conantem servulus meus, cui semper equi cura mandata
fuerat, repente conspiciens, indignatus exsurgit et: Quousque
tandem, inquit, cantherium patiemur istum paulo ante cibariis
iumentorum, nunc etiam simulacris deorum infestum? Quin
iam ego istum sacrilegum debilem claudumque reddam. Et
statim telum aliquod quaeritans, | temere fascem lignorum po- (67)
228 situm offendit, rimatusque | frondosum fustem cunctis vastiorem,
non prius miserum me tundere desiit, quam sonitu vehementi
et largo strepitu percussis ianuis, trepido etiam rumore vici-
niae conclamatis latronibus profugit territus.

Cap. XXVIII. Nec mora, cum vi patefactis aedibus glo-
bus latronum invadit omnia, et singula domus membra cingit
armata factio, et auxiliis hinc inde convolantibus obsistit dis-
229 cursus hostilis. Cuncti gladiis | ac facibus instructi noctem illu-
minant; coruscat in modum ortivi solis ignis et mucro. Tunc
horreum quoddam satis validis claustris obseptum obseratum-
que, quod mediis aedibus constitutum gazis Milonis fuerat re-
fertum, securibus validis aggressi diffindunt. Quo passim re-
cluso totas opes vehunt raptimque constrictis sarcinis singuli
partiuntur. Sed gestaminum modus numerum gerulorum ex-
cedit. Tunc opulentiae nimiae nimio ad extremas metas de-
230 ducti, nos duos asinos | et equum meum productos e stabulo,
quantum possunt gravioribus sarcinis onerant, et domo iam
vacua minantes baculis exigunt, unoque de sociis ad specu-
landum, qui de facinoris inquisitione nuntiaret, relicto, nos
crebra tundentes per avia montium ducunt concitos.

Cap. XXIX. Iamque rerum tantarum pondere et montis
ardui vertice et prolixo satis itinere nihil a mortuo differebam.
231 Sed mihi sero quidem, | serio tamen subvenit ad auxilium ci-
vile decurrere, et interposito venerabili principis nomine, tot
aerumnis me liberare. | Cum denique iam luce clarissima vicum (68)
quempiam frequentem et nundinis celebrem praeteriremus,
inter ipsas | turbellas Graecorum genuino sermone nomen au- [142]

1) *equidem* codd. et edd. vett.

gustum Caesaris invocare tentavi et: O quidem tantum disertum ac validum clamitavi, reliquum autem Caesaris nomen enuntiare non potui. Aspernati latrones clamorem absonum meum, | caedentes hinc inde miserum corium nec cribis iam 232
idoneum relinquunt. Sed tandem mihi inopinatam salutem Iupiter ille tribuit. Nam cum multas villulas et casas amplas praeterimus, hortulum quemdam prospexi satis amoenum, in quo praeter ceteras gratas herbulas rosae virgines matutino rore fluebant. His inhians et spe salutis alacer ac laetus propius accessi. Dumque iam labiis undantibus affecto, consilium me subit longe salubrius: ne si rursum asino remoto prodirem in Lucium, evidens exitium inter manus latronum offenderem, vel artis magicae suspicione vel indicii futuri criminatione. Tunc igitur a rosis quidem necessario temperavi, et casum praesentem tolerans in asini faciem | frena rodebam. 233

LIBER IV.

(69) Cap. I. Diem ferme circa medium cum iam flagrantia 235
solis caleretur, in pago quodam apud notos ac familiares latronibus senes devertimus. Sic enim primus aditus et sermo prolixus et oscula mutua quamvis asino sentire praestabant. Nam et rebus eos quibusdam dorso meo depromptis munerabantur, et secretis gannitibus, quod essent latrocinio partae, videbantur indicare. Iamque nos omni sarcina levigatos | in 236
pratum proximum passim libero pastui tradidere, nec me cum asino vel equo meo compascuus coetus attinere potuit, adhuc insolitum alioquin prandere foenum. Sed plane pone stabulum prospectum hortulum iam fame perditus fidenter invado et quamvis crudis oleribus, affatim tamen ventrem sagino, deosque comprecatus omnes cuncta prospectabam loca, sicubi forte conterminis in hortulis | candens reperirem rosarium. Nam et 237
ipsa solitudo iam mihi bonam fiduciam tribuebat, si devius et frutectis absconditus, sumpto remedio, de iumenti quadrupedis incurvo gradu rursum erectus, in hominem inspectante nullo resurgerem.

Cap. II. Ergo igitur cum in isto cogitationis salo fluctua-
[143] rem, | aliquanto longius video frondosi nemoris | convallem um- 238
brosam; cuius inter varias herbulas et laetissima vireta fulgentium rosarum mineus color renitebat. Iamque apud mea
(70) non usquequaque | ferina praecordia Veneris et Gratiarum lucum illum arbitrabar, cuius inter opaca secreta floris genialis regius nitor relucebat. Tunc invocato hilaro atque prospero Eventu cursu me concito proripio, ut hercule ipse sentirem non asinum me, verum etiam equum | currulem nimia veloci- 239

tate refectum. Sed agilis atque praeclarus ille conatus fortunae
meae scaevitatem anteire non potuit. Iam enim loco proxi-
mus, non illas rosas teneras et amoenas, madidas divini roris
240 et nectaris, quas rubi felices beatae spinae generant, ac ne
convallem quidem usquam, nisi tantum ripae fluvialis marginem
densis arboribus septam video. Hae arbores in lauri faciem
prolixe foliatae pariunt in modum floris odori porrectos
caliculos modice punicantes, quos equidem | fragrantes minime,
rurestri vocabulo vulgus indoctum rosas laureas appellant qua-
rumque cuncto pecori cibus letalis est.

Cap. III. Talibus fatis implicitus, etiam ipsam salutem
recusans sponte illud venenum rosarium sumere gestiebam.
Sed dum contanter accedo decerpere, iuvenis quidem ut mihi
videbatur, hortulanus, cuius omnia prorsus olera vastaveram,
tanto damno cognito cum grandi baculo furens decurrit, ar-
reptumque me totum plagis obtundit adusque vitae ipsius peri-
culum, nisi tandem sapienter alioquin ipse mihi tulissem auxi-
lium. Nam lumbis elevatis in altum, pedum posterioribus
241 calcibus iactatis in eum crebriter, iam mulcato | graviter atque
iacente contra proclive montis attigui fuga me liberavi. | Sed (71)
illico mulier quaepiam, uxor eius scilicet, simul eum prostra-
tum et semianimem ex edito despexit, eiulabili cum plangore
ad eum statim prosilit, ut sui videlicet miseratione mihi prae-
sens crearet exitium. Cuncti enim pagani fletibus eius exciti
statim conclamant canes, utque ad me laniandum rabie perciti
ferrent impetum, passim cohortantur. Tunc igitur procul du-
bio iam morti proximus, cum viderem canes et modo magnos
et numero multos et ursis ac leonibus ad compugnandum ido-
neos in me convocatos exasperari; e re nata capto consilio
242 fugam desino, ac | me retrorsus celeri gradu rursus in stabulum
quo deverteramus recipio. At illi canibus iam aegre cohibitis
arreptum me loro quam valido ad ansulam quamdam destina-
tum | rursum caedendo confecissent profecto, nisi dolore pla- [144]
garum alvus artata crudisque illis oleribus abundans et lubrico
fluxu saucia, fimo fistulatim excusso, quosdam extremi liquoris
aspergine, alios putore nidoris foetidi a meis iam quassis sca-
pulis abegisset.

243 Cap. IV. Nec mora, cum iam in meridiem prono | iubare
rursum nos ac praecipue me longe gravius onustum producunt
illi latrones stabulo. Iamque confecta bona parte itineris et
viae spatio defectus, et sarcinae pondere depressus ictibusque
fustium fatigatus, atque etiam ungulis extritis iam claudus et
titubans, rivulum quemdam serpentis leniter aquae propter in-
sistens, subtilem occasionem feliciter nactus, cogitabam totum
244 memet flexis | scite cruribus pronum abiicere, certus atque ob-
stinatus, | nullis verberibus ad ingrediundum exsurgere: immo (72)

etiam paratus non fusti tantum sed machaera perfossus occum-
bere. Rebar enim iam me prorsus exanimatum ac debilem
mereri caussariam missionem; certe latrones partim impatien-
tia morae, partim studio festinatae fugae dorsi mei sarcinam
duobus ceteris iumentis distributuros, meque in altioris | vin- 245
dictae vicem lupis et vulturiis praedam relicturos.

Cap. V. Sed tam bellum consilium meum praevertit sors
deterrima. Namque ille alius asinus, divinato et antecapto
meo cogitatu, statim *scilicet*[1]) *ementita* lassitudine cum rebus
totis offunditur; iacensque in mortuum non fustibus, non sti-
mulis ac ne cauda et auribus cruribusque | undiqueversum ele- 246
vatis tentavit exsurgere, quoad tandem postumae spei fatigati
secumque collocuti, ne tamdiu mortuo immo vero lapideo asino
servientes fugam morarentur, sarcinis eius mihi equoque distri-
butis, destricto gladio poplites eius totos amputant. Ac pau-
lulum a via retractum per altissimum praeceps in vallem pro-
ximam etiam nunc spirantem praecipitant. Tunc ego miseri
commilitonis fortunam cogitans statui iam dolis abiectis et frau-
dibus asinum me bonae frugi dominis exhibere. Nam et se-
cum eos animadverteram colloquentes, quod in proximo nobis
esset habenda mansio et totius viae finis quieta, eorumque
esset sedes illa et habitatio. Clementi denique transmisso cli-
vulo pervenimus ad locum destinatum. Ubi rebus totis exso-
(73) lutis atque intus conditis iam pondere liberatus, | lassitudinem
vice lavacri pulveris volutatibus digerebam.

Cap. VI. Res ac tempus | ipsum locorum et speluncae 247
illius quam latrones inhabitabant descriptionem exponere fla-
[145] gitat. Nam et meum simul | periclitabor ingenium, et faxo
vos quoque an mente etiam sensuque fuerim asinus, sedulo
sentiatis. Mons horridus silvestribusque frondibus umbrosus
et inprimis altus fuit. Huius per obliqua devexa, qua saxis
asperrimis et ob id inaccessis cingitur, convalles lacunosae
cavaeque nimium, spinetis aggeratae et quaquaversus repositae
naturalem tutelam praebentes ambiebant. De summo vertice
fons affluens bullis ingentibus scaturribat, perque prona delap-
sus evomebat undas argenteas, iamque rivulis pluribus disper-
sus ac valles illas agminibus stagnantibus irrigans, in modum 248
stipati maris vel ignavi fluminis cuncta cohibebat. Insurgit
speluncae, qua margines montanae desinunt, turris ardua, cau-
lae firma | solidis cratibus, ovili stabulatione commoda, por- 249
rectis undique lateribus. Ante fores exigui tramites vice
structi parietis attenduntur. Ea tu bono certe meo periculo
latronum dixeris atria. Nec iuxta quicquam, quam parva ca-

---

1) *se ementita* F. 1. 3. B. edd. vett. In cett. *ementita*. Ego: *scilicet ementita*.

sula cannulis temere contecta, quo speculatores e numero la-
tronum, ut postea comperi, sorte ducti noctibus excubabant.
250 Cap. VII. Ibi cum singuli derepsissent, | stipatis artubus,
nobis ante ipsas fores loro valido destinatis, anum quamdam
curvatam gravi senio, cui soli salus atque tutela tot numero
iuvenum commissa videbatur, sic infesti compellant: Etiamne
tu, busti cadaver extremum et vitae | dedecus primum et Orci (74)
fastidium solum, sic nobis otiosa domi residens lusitabis; nec
nostris tam magnis tamque periculosis laboribus solatium de
251 tam sera refectione | tribues; quae diebus ac noctibus nil quic-
quam rei, quam merum saevienti ventri tuo soles aviditer in-
gurgitare? Tremens ad haec et stridenti vocula pavida sic anus:
At vobis, fortissimi fidelissimique mei hospitatores iuvenes,
affatim cuncta suavi sapore percocta pulmenta praesto sunt,
panis numerosus, vinum probe calicibus effricatis affluenter
immissum, et ex more calida tumultuario lavacro vestro prae-
parata. In fine sermonis huius statim sese devestiunt, nuda-
tique et flammae largissimae vapore recreati calidaque perfusi
et oleo peruncti, mensas dapibus largiter instructas accumbunt.
Cap. VIII. Commodum cubuerant: et ecce quidem longe
plures numero iuvenes adveniunt alii, quos incontanter adae-
252 que latrones | arbitrabere. Nam et ipsi praedas aureorum
argentariorumque nummorum ac vasculorum vestisque sericae
et intextae filis aureis invehebant. Hi simili lavacro refoti
inter toros sociorum sese reponunt, tunc sorte ducti ministe- [146]
rium faciunt. Estur ac potatur incondite, pulmentis acervatim,
panibus aggeratim, poculis agminatim ingestis. Clamore lu-
254 dunt, strepitu cantillant, conviciis iocantur ac iam cetera | se-
miferis Lapithis *et bibonibus* 1) Centauris similia. Tunc inter
eos unus, qui robore ceteros antistabat: Nos quidem, inquit,
Milonis Hypatini domum fortiter expugnavimus. Praeter tan-
tam fortunae copiam, | quam nostra vi, virtute nacti sumus, et (75)
incolumi numero castra nostra petivimus, et si quid ad rem
facit, octo pedibus auctores remeavimus. At vos qui Boeotias
urbes appetistis, ipso duce vestro fortissimo Lamacho demi-
nuti, debilem numerum reduxistis, cuius salutem merito sarci-
nis istis quas advexistis omnibus certe antetulerim. Sed illum
quidem utcumque nimia virtus sua peremit. Inter inclytos re-
ges ac duces proeliorum tanti viri memoria celebrabitur. Enim
255 vos bonae frugi latrones inter furta parva atque servilia | timi-
dule per balneas et aniles cellulas reptantes scrutariam facitis.
Cap. IX. Suscipit unus ex illo posteriore numero: Tune
solus ignoras, longe faciliores ad expugnandum domus esse

---

1) *Thebanibus* F. 1. *tebanis* G. 1. *Thebanis* F. 3. G. 2. P. D. Ego: *bibo-
nibus*.

maiores? quippe quod licet numerosa familia latis deversetur aedibus, tamen quisque magis suae saluti quam domini consulat opibus. Frugi autem et solitarii homines fortunam parvam vel certe satis amplam dissimulanter obtectam protegunt acrius, et sanguinis sui periculo muniunt. Res ipsa denique fidem sermoni meo dabit. Vix enim Thebas heptapylos accessimus, *et* (quod est huic | disciplinae primarium studium) 256
diu[1]) sedulo fortunas inquirebamus populares. | Nec nos deni- 257
que latuit Chryseros quidam nummularius, copiosae pecuniae dominus, qui metu officiorum ac munerum publicorum magnis artibus magnam dissimulabat opulentiam. Denique solus ac solitarius parva sed satis munita domuncula contentus, pannosus alioquin ac sordidus, aureos folles incubabat. Ergo pla-
(76) cuit ad hunc primum ferremus aditum, | ut concepta pugna manus unicae, | nullo negotio cunctis opibus otiose potiremur. 258

Cap. X. Nec mora, cum noctis initio foribus eius praestolamur: quas nec sublevare neque dimovere ac nec perfringere quidem nobis videbatur, ne valvarum sonus cunctam viciniam nostro suscitaret exitio. Tunc itaque sublimis ille vexillarius noster Lamachus spectata virtutis suae | fiducia, 259
qua clavi immittendae foramen patebat, sensim immissa manu claustrum evellere gestiebat. Sed dudum scilicet omnium bi-
[147] pedum nequissimus Chryseros, vigilans et | singula rerum sentiens, lenem gradum et obnixum silentium tolerans, paulatim adrepit, grandique clavo manum ducis nostri repente nisu fortissimo ad ostii tabulam offigit, et exitiabili nexu patibulum relinquens, gurgustioli sui tectum adscendit, atque inde contentissima voce clamitans rogansque vicinos, et unumquemque proprio nomine ciens et salutis communis admonens, diffamat incendio repentino domum suam possideri. Sic unusquisque proximi periculi confinio territus suppetiatum decurrunt anxii.

Cap. XI. Tunc nos in ancipiti periculo constituti | vel 260
opprimendi nostri vel deserendi socii, remedium e re nata validum eo volente comminiscimus. Antesignani nostri partem, qua manus humerum subit, ictu per articulum medium temperato, prorsus abscidimus atque ibi brachio relicto, | multis la- 261
ciniis offulto vulnere, ne stillae sanguinis vestigium proderent, ceterum Lamachum raptim reportamus. Ac dum trepidi reli-
(77) gionis urgemur | gravi tumultu, et instantis periculi metu terremur ad fugam, nec vel sequi propere vel remanere tuto potest, vir sublimis animi virtutisque praecipuus multis nos affatibus multisque precibus querens adhortatur: Per dexteram Martis, per fidem sacramenti, bonum | commilitonem cruciatu 262

---

1) *vix enim .... accessimus, quod .... studium sed dum sedulo* codd. et edd. vett.; unde ego: *accessimus et (quod .... studium) diu* i. e. die.

simul et captivitate liberaremus. Cur enim manu, quae rapere et iugulare sola posset, fortem latronem supervivere? Sat se beatum, qui manu socia volens occumberet. Cumque nulli nostrum spontale parricidium suadens persuadere posset, manu reliqua sumptum gladium suum diuque deosculatum per medium pectus ictu fortissimo transadigit. Tunc nos magnanimi
263 ducis vigore | venerato, corpus reliquum vestitum *linteo*[1]) diligenter convolutum mari celandum commisimus. Et nunc iacet noster Lamachus elemento toto sepultus.

Cap. XII. Et ille quidem dignum virtutibus suis vitae terminum posuit. Enimvero Alcimus solertibus coeptis *tam*[2]) scaevum fortunae nutus non potuit abducere. Qui cum dormientis anus perfracto tuguriolo conscendisset cubiculum su-
264 perius, iamque protinus | oblisis faucibus interstinguere eam debuisset, prius maluit rerum singula per latiorem fenestram forinsecus nobis scilicet rapienda dispergere. Cumque iam cuncta rerum naviter emolitus nec toro quidem aniculae quiescentis parcere vellet, eaque lectulo suo devoluta, vestem stragulam subductam scilicet iactare similiter destinaret, genibus
265 eius profusa sic nequissima illa deprecatur: | Quid oro, fili, paupertinas pannosasque resculas | miserrimae anus | donas vi- (78) [148]
cinis divitibus, quorum haec fenestra domum prospicit? Quo sermone callido deceptus astu et vera quae dicta sunt credens Alcimus, verens scilicet ne et ea quae prius miserat quaeque postea missurus foret, non sociis suis sed in alienos lares iam certus erroris abiiceret, suspendit se fenestra, sagaciter prospecturus omnia, praesertim domus attiguae, ut dixerat illa, fortunas arbitraturus. Quod eum strenue quidem sed satis improvide conantem senile illud facinus, quamquam invalido, repentino tamen et inopinato pulsu nutantem ac pendulum et in prospectu alioquin attonitum praeceps inegit. Qui praeter altitudinem nimiam super quemdam etiam vastissimum lapidem
266 propter iacentem recidens, | perfracta diffusaque crate costarum, rivos sanguinis vomens imitus narratis nobis quae gesta sunt, non diu cruciatus vitam evasit. Quem prioris exemplo sepulturae traditum bonum secutorem Lamacho dedimus.

Cap. XIII. Tunc orbitatis duplici plaga petiti iamque Thebanis conatibus abnuentes, Plataeas proximam conscendimus civitatem. Ibi fama celebrem quodam super Demochare munus edituro gladiatorium deprehendimus. Nam vir et ge-
267 nere primarius | et opibus pluribus et liberalitate praecipuus digno fortunae suae splendore publicas voluptates instruebat.

---

1) *vestitum* F. 3. *lintea* F. 3. G. 2. D. In cett. codd. *linea*. Ego velim: *linteo*. — 2) *coeptis eum* F. 3. G. 1. 2. *tamen eum* F. 1. In edd. *tamen*. Ego: *tam*.

Quis tantus ingenii, quis facundiae, qui singulas species apparatus multiiugi verbis idoneis possit explicare? Gladiatores isti famosae manus, venatores illi probatae pernicitatis; alibi noxii
(79) perdita securitate, suis epulis bestiarum saginas | instruentes.
| Confixilis machinae sublicae turres tabularum nexibus ad 268
instar circumforaneae domus, floridae picturae, decora futurae venationis receptacula. Qui praeterea numerus, quae facies
ferarum? Nam praecipuo studio | forensi etiam advexerat ge- 269
nerosa illa damnatorum capitum funera. Sed praeter ceteram speciosi muneris supellectilem totis utcumque patrimonii viribus immanis ursae comparabat numerum copiosum. Nam praeter domesticis venationibus captas, praeter largis emptionibus partas, amicorum etiam donationibus variis certatim oblatas tutela sumptuosa sollicite nutriebat.

Cap. XIV. Nec ille tam clarus tamque splendidus | pub- 270
licae voluptatis apparatus invidiae noxios effugit oculos. Nam diutina captivitate fatigatae simul et aestiva flagrantia mace-
[149] ratae, pigra etiam sessione languidae, repentina | correptae
pestilentia paene ad nullum rediere numerum. Passim per plateas plurimas cerneres iacere semivivorum corporum ferina naufragia. Tunc vulgus ignobile, quos inculta pauperies sine delectu ciborum tenuato ventri cogit sordentia supplementa et
dapes gratuitas conquirere, passim iacentes epulas | accurrunt. 271
Tunc e re nata subtile consilium ego et iste babulus tale comminiscimur. Ursam quae ceteris sarcina corporis praevalebat, quasi cibo parandam portamus ad nostrum receptaculum, eiusque probe nudatum carnibus corium, servatis solerter totis unguibus, ipso etiam bestiae capite adusque confinium cervicis
solido relicto, | tergus omne rasura studiosa tenuamus, et mi- 272
(80) nuto cinere perspersum | soli siccandum tradimus. Ac dum
coelestis vaporis flammis examurcatur, nos interdum pulpis eius valenter saginantes, sic instanti militiae disponimus sacramentum, ut unus e numero nostro, non qui corporis adeo sed animi robore ceteris antistaret, atque is inprimis voluntarius pelle illa contectus ursae subiret effigiem, domumque Democharis illatus per opportuna noctis silentia nobis ianuae faciles praestaret aditus.

Cap. XV. Nec paucos fortissimi collegii solers species ad
munus obeundum | arrexerat. Quorum prae ceteris Thrasyleon 273
factionis optione delectus, ancipitis machinae subivit aleam. Iamque habili corio et mollitie tractabili vultu sereno sese recondit. Tunc tenui sarcimine summas oras eius adaequamus, et iuncturae rimam licet gracilem setae circumfluentis densitate sepimus, ad ipsum confinium gulae, qua cervix bestiae fuerat exsecta, Thrasyleonis caput subire cogimus, parvisque respiratui circa nares et oculos datis foraminibus, fortissimum

socium nostrum prorsus bestiam factum immittimus caveae mo-
274 dico praedestinatae pretio, | quam constanti vigore festinus irrepsit ipse. Ad hunc modum prioribus inchoatis sic ad reliqua fallaciae pergimus.

Cap. XVI. Sciscitati nomen cuiusdam Nicanoris, qui genere Thracio proditus ius amicitiae summum cum illo Demochare colebat, litteras affingimus, ut venationis suae primitias bonus amicus videretur ornando muneri dedicasse. Iamque provecta vespera abusi praesidio tenebrarum, Thrasyleonis caveam Demochari cum litteris illis adulterinis offerimus, | qui (81)
miratus bestiae magnitudinem suique contubernalis opportuna liberalitate laetatus, iubet nobis protinus gaudii sui gerulis decem aureos (ut ipse habebat) e suis loculis adnumerari. | Tunc, [150]
275 ut novitas consuevit | ad repentinas visiones animos hominum pellere, multi numero mirabundi bestiam confluebant: quorum satis callenter curiosos aspectus Thrasyleon noster impetu minaci frequenter inhibebat. Consonaque civium voce satis felix ac beatus Demochares ille saepe celebratus, quod post tantam cladem ferarum novo proventu quoquomodo fortunae resiste-
276 ret. Iubet novalibus suis | confestim bestiam ire, iubet summa cum diligentia reportari.

Cap. XVII. Sed suscipiens ego: Caveas, inquam, domine, flagrantia solis et itineris spatio fatigatam coetui multarum et, ut audio, non recte valentium committere ferarum. Quin potius domus tuae patulum ac perflabilem locum, immo et lacu aliquo conterminum refrigerantemque prospicis? An ignoras hoc genus bestiae lucos consitos et specus roridos et
277 amoenos | fontes semper incubare? Talibus monitis Demochares perterritus numerumque perditorum secum recensens, non difficulter assensus, ut ex arbitrio nostro caveam locaremus facile permisit. Sed et nos, inquam, parati sumus, hic ibidem pro cavea ista excubare noctes, ut aestus et vexationis incommodo bestiae fatigatae et cibum tempestivum et potum solitum accuratius offeramus. Nihil indigemus labore isto vestro, respondit ille. Iam | paene tota familia per diutinam con- (82)
suetudinem nutriendis ursis exercitata est.

Cap. XVIII. Post haec vale facto discessimus, et portam civitatis egressi, monumentum quoddam conspicamur procul a via remoto et abdito loco positum. Ibi capulos carie
278 et vetustate semitectos, quis | inhabitabant pulverei et iam cinerosi mortui, passim ad futurae praedae receptacula reseramus, et ex disciplina sectae servato noctis illunio tempore, quo somnus obvius impetu primo corda mortalium validus invadit ac premit, cohortem nostram gladiis armatam ante ipsas fores Democharis velut expilationis vadimonium sistimus. Nec secius Thrasyleon examussim capto noctis latrocinali momento

prorepit cavea, statimque custodes qui prope sopiti quiescebant, omnes ad unum mox etiam ianitorem ipsum gladio conficit, clavique subtracta fores ianuae repandit, nobisque prompte convolantibus et domus alveo receptis, demonstrat horreum, ubi vespera sagaciter argentum copiosum recondi viderat. Quo protinus perfracto | confertae manus violentia, iubeo singulos 279
commilitonum asportare quantum quisque poterat auri vel ar-
[171] genti, et in | illis aedibus fidelissimorum mortuorum occultare propere, rursumque concito gradu recurrentes sarcinas iterare; quod enim ex usu foret omnium, me solum resistentem pro domus limine cuncta rerum exploraturum sollicite, dum redirent. Nam et facies ursae mediis aedibus discurrentis ad proterrendos, | si qui de familia forte *evigilassent*[1]), videbatur op- 280
(83) portuna. Quis enim, | quamvis fortis et intrepidus, immani forma tantae bestiae, noctu praesertim visitata, non se ad fugam statim concitaret, non obdito cellae pessulo pavens et trepidus se cohiberet?

Cap. XIX. His omnibus salubri consilio recte dispositis occurrit scaevus eventus. Namque dum reduces socios nostros suspensus opperior, quidam servulum, strepitu | scilicet divinitus 281
inquietus proserpit leniter, visaque bestia, quae libere discurrens totis aedibus commeabat, premens obnixum silentium vestigium suum replicat, et utcumque cunctis in domo visa pronuntiat. Nec mora, cum numerosae familiae frequentia domus tota completur. Taedis, lucernis, cereis, sebaceis et ceteris nocturni luminis instrumentis clarescunt tenebrae. Nec inermis quisquam de tanta copia processit, sed singuli fustibus, lanceis, destrictis denique gladiis armati muniunt aditus. Nec secus canes etiam venaticos auritos illos et horricomes ad comprimendam bestiam cohortantur.

Cap. XX. Tunc ego sensim gliscente adhuc illo tumultu, retrogradi fuga domo facesso, sed plane Thrasyleonem mire canibus repugnantem latens pone ianuam ipse prospicio. Quamquam enim vitae metas ultimas obiret, non tamen sui nostrique vel pristinae virtutis oblitus, iam faucibus ipsis hiantis Cerberi reluctabat. Scenam denique quam sponte sumpserat cum anima retinens, | nunc fugiens, nunc resistens, variis cor- 282
poris sui schemis ac motibus tandem domo prolapsus est. Nec tamen, quamvis publica potitus libertate, salutem fuga quae-
(84) rere potuit. Quippe cuncti canes de proximo angiportu | satis feri satisque copiosi venaticis illis, qui commodum domo similiter in sequentes processerant, se omniscent agminatim. Miserum funestumque spectamen aspexi: Thrasyleonem nostrum catervis canum saevientium cinctum atque obsessum, multisque

1) codd. et edd. *vigilassent*. Stevech.: *evigilassent* emendabat, quod probo.

numero morsibus laniatum. Denique tanti doloris impatiens populi circumfluentis turbelis immisceor; et in quo solo poteram
283 celatum auxilium bono ferre commilitoni, sic | indaginis principes dehortabar: O grande, inquam, et extremum flagitium! | magnam et vere pretiosam perdimus bestiam. [152]

Cap. XXI. Nec tamen nostri sermonis artes infelicissimo profuere iuveni. Quippe quidam procurrens e domo procerus et validus incontanter lanceam mediis iniecit ursae praecordiis nec secus alius. Et ecce plurimi iam timore discusso certatim gladios et iam de proximo congerunt. Enimvero Thrasyleon, egregium decus nostrae factionis, tandem immortalitate digno illo spiritu expugnato magis quam patientia, neque clamore ac nec ululatu quidem fidem sacramenti prodidit, sed iam morsibus laceratus ferroque laniatus, obnixo mugitu et ferino fremitu praesentem casum generoso vigore tolerans, gloriam sibi reservavit, vitam fato reddidit. Tanto tamen terrore tantaque formidine coetum illum turbaverat, ut usque diluculum immo et in multum diem nemo quisquam fuerit ausus quamvis ia-
284 centem bestiam vel digito contingere, nisi tandem pigre ac | timide quidam lanius paulo fidentior utero bestiae resecto ursae magnificum despoliavit latronem. Sic etiam Thrasyleon | nobis (85)
perivit, sed a gloria non perivit. Confestim itaque constrictis sarcinis illis quas nobis servaverant fideles mortui, Plataeae terminos concito gradu deserentes istud apud nostros animos identidem reputabamus, merito nullam fidem in vita nostra reperiri, quod ad Manes iam et mortuos odio perfidiae nostrae demigrarit. Sic onere vecturae simul et asperae viae toti fati-
285 gati, | tribus comitum *defectis*[1]), istas quas videtis praedas adveximus.

Cap. XXII. Post istum sermonis terminum poculis aureis memoriae defunctorum commilitonum vino mero libant, dehinc canticis quibusdam Marti deo blanditi paululum conquiescunt. Et nobis anus illa recens hordeum affatim et sine ulla mensura largita est, ut equus quidem meus tanta copia et quidem solus potitus, salias se coenasse coenas crederet. Ego *mero*[2]) nunquam alias hordeo cibatus, *cum minutatum*[3])
286 | et diutina *coquitatione*[4]) iurulentum semper eserim, rimatus
287 angulum, quo panis | reliquiae totius multitudinis congestae fuerant, fauces diutina fame saucias et araneantes valenter exerceo. Et ecce nocte promota latrones expergiti castra commovent, instructique varie, partim gladiis armati, in

1) *desertis* F. 3. G. 1. 2. D. P. Edd. *desideratis*. Ego malim: *defectis* i. e. perditis. — 2) *vero* codd. et edd. Ego: *mero*. — 3) *tum minutatim* F. 2. 3. G. 1. 2. D. P. In cett. *tum sum minutatim*. Ego: *cum minutatum*. — 4) *cogitatione* F. 1. 3. edd. vett. In cett. *refectione*. Ego: *coquitatione*.

Lemures reformati concito se gradu proripiunt. Nec me tamen instanter ac fortiter manducantem vel somnus imminens impedire potuit. Et quamquam prius cum essem Lucius, unico vel
[153] secundo pane contentus mensa decederem, | tunc ventri tam profundo serviens, iam ferme tertium qualum rumigabam. Huic me operi attonitum clara lux oppressit.

(86) Cap. XXIII. Tandem itaque asinali | verecundia ductus, 288
aegerrime tamen digrediens rivulo proximo sitim lenio. Nec mora, cum latrones ultra anxii atque solliciti remeant, nullam quidem prorsus sarcinam vel omnino licet vilem laciniam ferentes, sed tantum gladiis, totis manibus, immo factionis suae
cunctis viribus unicam virginem filo | liberalem et ut matro- 289
natus eius indicabat summatem eius regionis, puellam me hercules et asino tali concupiscendam, maerentem et crines cum veste sua lacerantem advehebant. Eam simul intra speluncam verbis quae dolebat minora facientes sic alloquuntur: Tu quidem salutis et pudicitiae secura, brevem patientiam nostro compendio tribue, quos ad istam sectam paupertatis necessitas adegit. Parentes autem tui de tanto suarum divitiarum cumulo quamquam satis cupidi, tamen sine mora parabunt scilicet idoneam sui sanguinis redemptionem.

Cap. XXIV. His et his similibus blateratis, | necquicquam 290
dolor sedatur puellae. Quidni? quae inter genua sua deposito capite sine modo flebat. At illi introvocatae anui praecipiunt, assidens eam blando, quantum posset, solaretur alloquio: seque ad sectae sueta conferunt. Nec tamen puella quivit ullis aniculae sermonibus ab inceptis fletibus avocari, sed altius eiulans sese et assiduis singultibus ilia quatiens mihi etiam lacrimas excussit. Ac sic: An ego, inquit, misera, tali domo, tanta familia, tam caris vernulis, tam sanctis parentibus desolata et infelicis rapinae praeda et mancipium effecta, inque isto saxeo carcere serviliter clausa et omnibus deliciis quibus
(87) innata atque | innutrita sum privata, sub incerta salutis et car-
nificinae laniena, inter tot ac tales latrones et | horrendum 291
gladiatorum populum vel fletum desinere vel omnino vivere potero? Lamentata sic et animi dolore et faucium tendore et corporis lassitudine iam fatigata, marcentes oculos demisit ad soporem.

Cap. XXV. Iam commodum coniverat, nec diu cum repente lymphatico ritu somno recussa, longeque vehementius afflictare sese, et pectus etiam palmis infestis tundere, et faciem illam lucidentam verberare incipit: et aniculae, quamquam instantissime caussas novi et instaurati maeroris requirenti, sic adsuspirans altius infit: Hem nunc certe, nunc maxime funditus perii; nunc spei salutiferae renuntiavi. Laqueus aut gladius
[154] aut certe praecipitium procul | dubio capessendum est. Ad

292 haec anus iratior dicere eam saeviore iam vultu iubebat, | quid malum fleret, vel quid repente postliminio pressae quietis lamentationes licentiosas refricaret? Nimirum, inquit, tanto compendio tuae redemptionis defraudare iuvenes meos destinas? Quod si pergis ulterius, iam faxo lacrimis istis, quas parvi pendere latrones consuerunt, insuperhabitis viva exurare.

Cap. XXVI. Tali puella sermone deterrita manuque eius exosculata: Parce, inquit, mi parens, et durissimo casui meo pietatis humanae memor subsiste paululum. Nec enim, ut reor,
293 | aevo longiore maturatae tibi in ista sancta canitie miseratio prorsus exaruit. Specta denique scenam meae calamitatis. Speciosus adulescens inter suos principalis, | quem filium pu- (88)
blicum omnis sibi civitas cooptavit, meus alioquin consobrinus, tantulo triennio maior in aetate, qui mecum primis ab annis nutritus et adultus, individuo contubernio domusculae immo vero cubiculi torique sanctae caritatis affectione mutuo mihi pigneratus votisque nuptialibus pacto iugali pridem destinatus, consensu parentum tabulis etiam maritus nuncupatus, ad nuptias
294 officio frequenti cognatorum et | affinium stipatus, templis et aedibus publicis victimas immolabat. Domus tota lauris obsita, taedis lucida constrepebat hymenaeum. Tunc me gremio suo mater infelix tolerans mundo nuptiali decenter ornabat; mellitisque saviis crebriter ingestis, iam *spes fetura*[1]) liberorum
295 votis anxiis propagabat, cum | irruptionis subitae gladiatorum impetus ad belli faciem saeviens nudis et infertis mucronibus coruscans non caedi, non rapinae manus afferunt, sed denso conglobatoque cuneo cubiculum nostrum invadunt protinus. Nec ullo de familiaribus nostris repugnante ac ne tantillum quidem resistente, miseram, exanimem saevo pavore trepido de medio matris gremio rapuere. Sic ad instar *Athracidis*[2])
296 vel | Protesilai dispestae disturbataeque nuptiae.

Cap. XXVII. Sed ecce saevissimo somnio mihi nunc etiam redintegratur: immo vero cumulatur infortunium meum. Nam visa sum mihi de domo, de thalamo, de cubiculo, de toro denique
297 ipso violenter extracta per solitudines | avias infortunatissimi mariti nomen invocare, eumque ut primum meis amplexibus viduatus est, adhuc unguentis madidum, | coronis floridum consequi (89)
vestigio me pedibus fugientem alienis. Utque clamore percito formosae raptum uxoris conquerens populi | testatur auxilium, [155
quidam de latronibus importunae persecutionis indignatione permotus, saxo grandi pro pedibus arrepto misellum iuvenem maritum meum percussum interemit. Talis aspectus atrocitate perterrita somno funesto pavens excussa sum. Tunc fletibus eius

---

1) *spe futura* codd. et edd. Ego: *spes fetura*. — 2) *Attidis* F. 1. 3. *Atridis* G. 2. D. P. *Athracidis* emendatio est Beroaldi.

adsuspirans anus sic incipit: Bono animo esto, mi herilis, nec vanis somniorum figmentis terreare. Nam praeter quod diurnae
|quietis imagines falsae perhibentur, tum etiam nocturnae visio- 298
nes contrarios eventus nonnunquam pronuntiant. Denique flere et vapulare et nonnunquam iugulari lucrosum prosperumque proventum nuntiant: contra ridere et mellitis dulciolis ven-
trem saginare vel in voluptatem|Veneream convenire tristitiae 299
animi, languoris corporis damnique ceteri anxiatum iri praedicant. Sed ego te *enarrationibus* [1]) lepidis anilibusque fabulis protinus avocabo. Et incipit:

FABULA DE PSYCHE ET CUPIDINE.

Cap. XXVIII. Erant in quadam civitate rex et regina. Hi 300
tres numero filias forma conspicuas habuere. Sed maiores quidem natu quamvis gratissima specie, idonee tamen celebrari posse laudibus humanis credebantur, at vero puellae iunioris tam praecipua tam praeclara pulcritudo nec exprimi ac ne sufficienter quidem laudari sermonis humani penuria poterat. Multi denique civium et advenae copiosi, quos eximii spectaculi rumor studiosa celebritate congregabat, inaccessae formositatis admi-
(90) ratione stupidi et | admoventes oribus suis dexteram, primore digito in erectum pollicem residente, ut ipsam prorsus deam
Venerem religiosis adorationibus venerabantur. | Iamque pro- 301
ximas civitates et attiguas regiones fama pervaserat, deam, quam caerulum profundum pelagi peperit et ros spumantium fluctuum educavit, iam numinis sui passim tributa venia in mediis conversari populi coetibus, vel certe rursum novo coelestium stellarum germine non maria sed terras Venerem aliam virginali flore praeditam pullulasse.

Cap. XXIX. Sic in immensum procedit in dies opinio: sic insulas iam proximas et terrae plusculum provinciasque
plurimas fama porrecta pervagatur. | Iam multi mortalium lon- 302
gis itineribus atque altissimis maris meatibus ad seculi specimen gloriosum confluebant. Paphon nemo, Cnidon nemo ac ne ipsa quidem Cythera ad conspectum deae Veneris navigabant. Sacra deae *praetereuntur* [2]), templa deformantur, pulvinaria *perteruntur* [3]), cerimoniae negliguntur; incoronata simulacra
[156] et arae viduae frigido cinere foedatae. Puellae | supplicatur 303
et in humanis | vultibus deae tantae numina placantur, et in matutino progressu virginis victimis et epulis Veneris absentis nomen propitiatur. Iamque per plateas commeantem populi frequenter floribus sertis et solutis adprecantur. Haec hono-

---

1) *et rationibus* F. 1. 3. G. 2. P. D. O. — 2) *praeferuntur* F. 3. G. 1. 2. P. D. Alii *deseruntur*. Ego: *praetereuntur* vel *praeteriuntur* (ut *ambiuntur*). — 3) *perferuntur* F. 3. G. 1. 2. D. Ego: *perteruntur*.

rum coelestium ad puellae mortalis cultum immodica translatio
verae Veneris vehementer incendit animos, et impatiens in-
dignationis capite quassanti fremens altius sic secum disserit:

Cap. XXX. En rerum naturae prisca parens, en elemen-
torum | origo initialis, en orbis totius alma Venus, quae cum (91)
mortali puella partiario maiestatis honore tractor, et nomen
meum coelo conditum terrenis sordibus profanatur. Nimirum
communi numinis piamento vicariae venerationis incertum sus-
304 tinebo. Et imaginem meam | circumferre puellam morituram?
Frustra me pastor ille, cuius iustitiam fidemque magnus com-
probavit Iupiter, ob eximiam speciem tantis praetulit deabus.
Sed non adeo gaudens ista, quaecumque est, meos honores
usurpabit. Iam faxo huius etiam ipsius illicitae formositatis
poeniteat. Et vocat confestim puerum suum, pinnatum illum et
satis temerarium, qui malis suis moribus contempta disciplina
publica, flammis et sagittis armatus per alienas domus nocte
discurrens, et omnium matrimonia corrumpens impune com-
mittit tanta flagitia et nihil prorsus boni facit. Hunc quam-
quam genuina licentia procacem, verbis quoque insuper stimu-
lat et perducit ad illam civitatem, et Psychem [hoc enim no-
305 mine puella nuncupabatur] | coram ostendit.

Cap. XXXI. Et tota illa perlata de formositatis aemu-
latione fabula, gemens ac fremens indignatione: Per ego te,
inquit, maternae caritatis foedera deprecor, per tuae sagittae
dulcia vulnera, per flammae istius mellitas uredines, vindictam
306 tuae parenti | sed plenam tribue, et in pulcritudinem contuma-
cem reverenter vindica, idque unum et prae omnibus unicum
volens effice. Virgo ista amore flagrantissimo teneatur homi-
nis extremi, quem dignitatis et patrimonii simul et incolumitatis
ipsius fortuna damnavit, tamque infimi, | ut per totum orbem (92)
non inveniat miseriae suae comparem. Sic effata et osculis
hiantibus filium diu ac pressule saviata proximas oras reflui
307 | littoris petit, plantisque roseis vibrantium fluctuum summo
rore calcato, ecce iam profundi maris sudo resedit vertice et
ipsum, quod incipit velle, en[1]) statim quasi pridem praeceperit,
non moratur marinum obsequium. Adsunt Nerei filiae chorum
308 canentes, et Portunus | caerulis barbis hispidus, et gravis pis- [157
coso sinu Salacia, et auriga parvulus delphini Palaemon; iam
309 passim maria persultantes Tritonum catervae. Hic | concha
sonaci leniter bucinat, ille serico tegmine flagrantiae solis ob-
sistit, alius sub oculis dominae speculum progerit, currus biiu-
ges alii subnatant. Talis ad Oceanum pergentem Venerem
comitatur exercitus.

---

1) *et statim* F. 1. 3. G. 1. 2. P. D. Cett. codd. et edd. *et* omittunt. *En* Oudendorpii est emendatio.

Cap. XXXII. Interea Psyche cum sua sibi perspicua pulcritudine nullum decoris sui fructum percipit. Spectatur ab omnibus, laudatur ab omnibus, nec quisquam non rex, non regius nec de plebe saltem cupiens eius nuptiarum petitor accedit. Mirantur quidem divinam speciem, sed ut simulacrum fabre politum mirantur omnes. Olim duae maiores sorores,
quarum | temperatam formositatem nulli diffamarant populi, 310
procis regibus desponsae iam beatas nuptias adeptae, sed Psyche virgo vidua domi residens defletdesertam suam solitudinem, aegra corporis, animi saucia, et quamvis gentibus totis complacitam odit in se suam formositatem. Sed infortunatissimae filiae mi-
(93) serrimus pater, suspectatis | coelestibus odiis et irae superum metuens, dei Milesii vetustissimum percontatur oraculum, et tanto numine precibus et victimis ingratae virgini petit nuptias
| et maritum. Sed Apollo quamquam Graecus et Ionicus propter 311
Milesiae conditorem, sic Latina sorte respondit:

Cap. XXXIII.

Montis in excelsi scopulo desiste puellam
Ornatam mundo funerei thalami.
Nec speres generum mortali stirpe creatum,
Sed saevum atque ferum vipereumque malum;
Qui pinnis volitans super aethera cuncta fatigat,
Flammaque et ferro singula debilitat.
Quo tremit ipse Iovis, quo numina terrificantur
Fluminaque horrescunt et Stygiae tenebrae.

| Rex olim beatus, affatu sanctae vaticinationis accepto, piger 312
tristisque retro domum pergit, suaeque coniugi praecepta sortis enodat infaustae. Maeretur, fletur, lamentatur diebus plusculis. Sed dirae sortis iam urget teter effectus. Iam feralium nuptiarum miserrimae virgini choragium struitur. Iam taedae lumen atrae fuliginis cinerem arcessit, et sonus tibiae zygiae
mutatur in | querulum Lydium cantusque laetus Hymenaei lu- 313
gubri finitur ululatu, et puella nuptura deterget lacrimas ipso
suo flammeo. | Sic affectae domus triste fatum cuncta etiam 314
[158] civitas congemebat, luctuque publico | confestim congruens edicitur iustitium.

Cap. XXXIV. Sed monitis coelestibus parendi necessitas misellam Psychem ad destinatam poenam efflagitabat. Perfectis igitur feralis thalami cum summo maerore solemnibus, toto
(94) prosequente populo vivum | producitur funus, et lacrimosa Psyche comitatur non nuptias sed exsequias suas. Ac dum maesti parentes et tanto malo perciti nefarium facinus perficere cunctantur, ipsa illa filia talibus eos adhortatur vocibus: Quid infelicem senectam fletu diutino cruciatis? quid spiritum vestrum, qui magis meus est, crebris eiulatibus fatigatis? quid lacrimis inefficacibus ora mihi veneranda foedatis? quid lace-

ratis in vestris oculis mea lumina? quid canitiem scinditis? quid pectora, quid ubera sancta tunditis? Haec erunt vobis egregiae formositatis meae praeclara praemia. Invidiae nefariae letali plaga percussi sero sentitis. Cum gentes et populi celebrarent nos divinis honoribus, cum novam me Venerem ore consono
315 nuncuparent, tunc dolere, tunc flere, tunc | me iam quasi peremptam lugere debuistis. Iam sentio, iam video solo me nomine Veneris perisse. Ducite me et cui sors addixit scopulo sistite. Festino felices istas nuptias obire, festino generosum illum maritum meum videre. Quid differo? quid detrecto venientem, qui totius orbis exitio natus est?

Cap. XXXV. Sic profata virgo conticuit, ingressuque iam valido pompae populi prosequentis sese miscuit. Itur ad constitutum scopulum montis ardui, cuius in summo cacumine statutam puellam cuncti deserunt, taedas nuptiales quibus praeluxerant ibidem lacrimis suis exstinctas relinquentes, deiectisque capitibus domuitionem parant. Et miseri quidem parentes
316 eius tanta clade | defessi, clausae domus abstrusi tenebris | per- (95)
petuae nocti sese dedidere. Psychem autem paventem ac trepidantem et in ipso scopuli vertice deflentem mitis aura molliter spirantis Zephyri, vibratis hinc inde laciniis et reflato sinu sensim levatam, suo tranquillo spiritu vehens, paulatim per
317 devexa rupis excelsae, vallis subditae florentis | cespitis gremio leniter delapsam reclinat.

LIBER V.

318 Cap. I. Psyche teneris et herbosis locis in ipso toro [159
roscidi graminis suave recubans, tanta mentis perturbatione (96)
sedata dulce conquievit, iamque sufficienti recreata somno placido resurgit animo. Videt lucum proceris et vastis arboribus consitum, videt fontem vitreo latice pellucidum medio luci me-
319 ditullio. | Prope fontis adlapsum domus regia est, aedificata non humanis manibus sed divinis artibus. Iam scies ab introitu primo, dei cuiuspiam luculentum et amoenum videre te deversorium. Nam summa laquearia citro et ebore curiose cavata subeunt aureae columnae. Parietes omnes argenteo caelamine conteguntur, bestiis et id genus pecudibus occurrentibus ob os introeuntium. Mirus prorsum homo immo semideus vel certe deus, qui magnae artis subtilitate tantum
320 efferavit argentum. | Enimvero pavimenta ipsa lapide pretioso caesim diminuto in varia picturae genera discriminantur. Vehementer iterum ac saepius beatos illos qui super gemmas et monilia calcant. Iam ceterae partes longe lateque dispositae
321 domus sine pretio | pretiosae, totique parietes solidati massis

aureis splendore proprio coruscant, ut diem suum sibi domus faciant, licet sole nolente: sic cubicula, sic porticus, sic ipsae balneae fulgurant. Nec secius opes ceterae maiestati domus respondent, ut equidem illud recte videatur ad conversationem humanam magno Iovi fabricatum coeleste palatium. |

(97) Cap. II. Invitata Psyche talium locorum oblectatione propius accessit, et paulo fidentior intra limen sese facit. Mox prolectante studio pulcerrimae visionis miratur singula, et altrinsecus | aedium horrea sublimi fabrica perfecta magnisque 322
congesta gazis conspicit. Nec est quicquam, quod ibi non est. Sed praeter ceteram tantarum divitiarum admirationem hoc erat praecipue mirificum, quod nullo vinculo, nullo claustro, nullo custode totius orbis thesaurus ille muniebatur. Haec ei summa cum voluptate visenti offert sese vox quaedam corporis sui nuda et: Quid, inquit, domina, tantis obstupescis
[160] opibus? Tua sunt haec omnia. Prohinc | cubiculo te refer, et lectulo lassitudinem refove, et ex arbitrio lavacrum pete. Nos quarum voces accipis, tuae famulae sedulo tibi praeministrabimus, nec corporis curatae tibi regales epulae | morabuntur.

Cap. III. Sensit Psyche divinae providentiae beatitudi- 323
nem, monitusque voces informes audiens et prius somno et mox lavacro fatigationem sui diluit. Visoque statim | proximo 324
semirotundo suggestu propter instrumentum coenatorium rata, refectui suo commodum libens accumbit. Et illico vini nectarei eduliumque variorum fercula copiosa, nullo serviente sed tantum spiritu quodam impulsa subministrantur. Nec quemquam tamen illa videre poterat, sed verba tantum audiebat excidentia, | et solas voces famulas habebat. Post opimas da- 325
pes quidam introcessit et cantavit invisus, et alius citharam
(98) pulsavit, quae non videbatur nec ipse. Tunc | modulatae multitudinis conferta vox aures eius affertur, ut quamvis hominum nemo pareret, chorus tamen esse pateret.

Cap. IV. Finitis voluptatibus vespera suadente concedit Psyche cubitum. Iamque provecta nocte clemens quidam sonus | aures eius accedit. Tunc virginitati suae pro tanta soli- 326
tudine metuens et pavet et horrescit, et quovis malo plus timet quod ignorat. Iamque aderat ignobilis maritus et torum inscenderat et uxorem sibi Psychem fecerat, et ante lucis exortum propere discesserat, statim voces cubiculo praestolatae novam nuptam interfectae | virginitatis curant. Haec diutino 327
tempore sic agebantur. Atque ut est natura redditum, novitas per assiduam consuetudinem delectationem eius commendarat, et sonus vocis incertae solitudinis erat solatium. Interea parentes eius indefesso luctu atque maerore consenescebant. Latiusque porrecta fama, sorores illae maiores cuncta cognorant,

propereque maestae atque lugubres deserto lare certatim ad
parentum suorum conspectum affatumque perrexerant.

Cap. V. Ea nocte ad suam Psychem sic infit maritus:
[namque praeter oculos et manibus et auribus sentiebatur]
328 Psyche | dulcissima et cara uxor, exitiabile tibi periculum
minatur fortuna saevior, quod observandum pressiore cautela
censeo. Sorores iam tuae mortis opinione turbatae tuumque
vestigium requirentes, scopulum istum protinus aderunt. Quarum
si quas forte lamentationes acceperis, neque respondeas immo
nec prospicias omnino. Ceterum mihi quidem gravissimum do-
lorem, | tibi vero summum creabis exitium. Annuit et ex (99)
arbitrio mariti se facturam spopondit. Sed eo simul cum nocte [160]
dilapso diem totum lacrimis ac plangoribus misella consumit,
se nunc maxime prorsus perisse iterans, quae beati carceris
329 custodia septa et humanae conversationis colloquio | viduata,
nec sororibus quidem suis de se maerentibus opem salutarem
ferre ac ne videre eas quidem omnino posset. Nec lavacro
nec cibo nec ulla denique refectione recreata, flens ubertim
decessit ad somnum.

Cap. VI. Nec mora, cum paulo maturius lectum maritus
accubans, eamque etiam nunc lacrimantem complexus sic ex-
postulat: Haecine mihi pollicebare, Psyche mea? Quid iam de
te tuus maritus exspecto? quid spero? Et perdia et pernox
nec inter amplexus coniugales desinis cruciatum. Age iam
nunc ut voles, et animo tuo damnosa poscenti pareto, tamen
memineris meae seriae monitionis, cum coeperis sero poenitere.
330 Tunc illa precibus et dum | se morituram comminatur, extor-
quet a marito cupitis annuat, ut sorores videat, luctus mulceat,
ora conferat. Sic ille novae nuptae precibus veniam tribuit,
et insuper quibuscumque vellet eas auri vel monilium donare
concessit. Sed identidem monuit ac saepe terruit, ne quando
sororum pernicioso consilio suasa de forma mariti quaerat,
neve se sacrilega curiositate de tanto fortunarum suggestu
pessum deiiciat; nec suum postea contingat amplexum. Gra-
tias egit marito. Iamque laetior animo: Sed prius, inquit,
centies moriar, quam tuo isto dulcissimo connubio caream.
Amo | enim et efflictim te quicumque es diligo atque ut meum (100)
spiritum, nec ipsi Cupidini comparo. Sed istud etiam meis
precibus, oro, largire, et illi tuo famulo Zephyro praecipe,
simili vectura sorores huc mihi sistat. Et imprimens oscula
suasoria et ingerens verba mulcentia et iungens membra
331 cohibentia | his etiam blanditiis astruit: Mi mellite, mi ma-
332 rite, tuae Psyches dulcis anima. Vi ac | potestate Veneris
usurus [1]), invitus succubuit maritus et cuncta se facturum

1) *usurus* codd. et edd. Ego velim *inustus* vel *insanus*.

spospondit; atque etiam luce proximante de manibus uxoris evanuit.

Cap. VII. At illae sorores percontatae scopulum locumque illum, quo fuerat Psyche deserta, festinanter adveniunt, ibique deflebant oculos et plangebant ubera, quoad crebris earum eiulatibus saxa cautesque parilem sonum resultarent. Iamque nomine proprio sororem miseram ciebant, quoad sono penetrabili vocis ululabilis per prona delapso amens et trepida Psyche
[162] procurrit e domo et: Quid, inquit, vos miseris | lamentationibus necquicquam effligitis? Quam lugetis adsum. Lugubres voces desinite et diutinis lacrimis madentes genas siccate: tandem quippe cum iam possitis quam plangebatis | amplecti. Tunc vo- 333
catum Zephyrum praecepti maritalis admonet. Nec mora, cum ille parens imperio statim clementissimis flatibus innoxia vectura deportat illas. Iam mutuis amplexibus et festinantibus saviis sese perfruuntur, et illae sedatae lacrimae postliminio redeunt prolectante gaudio. Sed et tectum, inquit, et larem nostrum
(101) laetae succedite, et afflictas animas cum Psyche vestra | recreate.

Cap. VIII. Sic allocuta summas opes domus aureae vocumque servientium populosam familiam | demonstrat auribus 334
earum, lavacroque pulcerrimo et inhumanae mensae lautitiis eas opipare reficit; ut illarum prorsus coelestium divitiarum copiis affluentibus satiatae, iam praecordiis penitis nutrirent invidiam. Denique altera earum satis scrupulose curioseque percontari non desinit, quis illarum coelestium rerum dominus, | quisve 335
vel qualis ipsius sit maritus. Nec tamen Psyche coniugale illud praeceptum ullo pacto temerat vel pectoris arcanis exigit, sed e re nata confingit, esse iuvenem quemdam et speciosum commodum lanoso barbitio genas inumbrantem, plerumque rurestribus ac montanis venatibus occupatum. Et ne qua sermonis procedentis labe consilium tacitum proderetur, auro facto gemmosisque monilibus onustas eas statim vocato Zephyro tradit reportandas.

Cap. IX. Quo protinus perpetrato, sorores | egregiae 336
domum redeuntes, iamque gliscentis invidiae felle flagrantes multa secum sermonibus mutuis perstrepebant. Sic denique infit altera: En orba et saeva et iniqua fortuna! hocine tibi complacuit, ut utroque parente prognatae diversam sortem sustineremus? et nos quidem, quae natu maiores sumus, mari-
(102) tis advenis [ancillae deditae, extorres et lare et ipsa patria 337
degamus, longe parentum velut exsulantes, haec autem novissima, quam fetu satiante postremus partus effudit, tantis opibus et deo marito potita sit, quae nec uti recte tanta bonorum copia | novit? Vidisti, soror, quanta in domo iacent et qualia monilia, quae praenitent vestes, quae splendicant gemmae, quantum praeterea passim calcatur aurum. | Quodsi maritum 338

etiam tam formosum tenet, ut affirmat, nulla nunc in orbe toto felicior vivit. Fortassis tamen procedente consuetudine et adfectione roborata deam quoque illam | deus maritus efficiet. Sic [163]
est hercules, sic se gerebat ferebatque. Iamiam sursum respicit et deam spirat mulier, quae voces ancillas habet et ventis ipsis imperat. At ego misera! primum patre meo seniorem maritum sortita sum, dein cucurbita calviorem et quovis puero
339 pusiliorem, cunctam domum | seris et catenis obditam custodientem.

Cap. X. Suscipit alia: Ego vero maritum articulari etiam morbo complicatum curvatumque ac per hoc rarissimo Venerem meam recolentem sustineo, plerumque detortos et duratos in lapidem digitos eius perfricans, fomentis olidis et pannis sordidis et foetidis cataplasmatibus manus tam delicatas istas
340 | adurens, nec uxoris officiosam faciem sed medicae laboriosam personam sustinens. Et tu quidem, soror, videris quam patienti vel potius servili [dicam enim libere quod sentio] haec perferas animo. Enimvero ego nequeo sustinere ulterius tam beatam fortunam collapsam *indignae* [1]). Recordare enim quam superbe, quam arroganter nobiscum egerit, et ipsa iactatione immodicae ostentationis tumentem suum prodiderit animum, deque tantis divitiis exigua nobis invita proiecerit, con-
341 festimque | praesentia nostra gravata, propelli et efflari exsi- (103)
bilarique | nos iusserit. Nec sum mulier nec omnino spiro, nisi eam pessum de tantis opibus deiecero. Ac si tibi etiam, ut par est, inacuit nostra contumelia, consilium validum requiramus ambae. Iamque ista quae ferimus non parentibus nostris ac ne ulli demonstremus alii, immo nec omnino quicquam de eius salute norimus. Sat est, quod ipsae vidimus quae vidisse poenituit, nedum ut genitoribus et omnibus populis tam beatum eius differamus praeconium. Nec sunt enim beati, quorum divitias nemo novit. Sciet se non ancillas sed sorores habere maiores. Et nunc quidem concedamus ad maritos, et
342 lares pauperes nostros | sed plane sobrios revisamus, diuque cogitationibus pressioribus instructae ad superbiam puniendam firmiores redeamus.

Cap. XI. Placet pro bono duabus malis malum consilium, totisque illis tam pretiosis muneribus absconditis, comam trahentes, et proinde ut merebantur, ora lacerantes simulatos redintegrant fletus. Ac sic parentes quoque redulcerato prorsus dolore, raptim deterrentes vesania turgidae domus suas contendunt, dolum scelestum immo vero parricidium struentes contra sororem insontem. Interea Psychem maritus ille quem nescit rursum suis illis nocturnis sermonibus sic | commonet: [164]

---

1) *indigne* codd. et edd. Oud. *indignae* emendabat.

Videsne quantum tibi periculum velitatur fortuna eminus? Ac nisi longe firmiter praecaves, mox cominus congredietur. Perfidae lupulae magnis conatibus nefarias insidias tibi comparant; quarum summa est, ut te suadeant meos explorare vul-
(104) tus, quos, ut tibi saepe praedixi, non videbis, si videris. | Ergo igitur si posthac pessimae illae lamiae noxiis animis armatae venerint, [venient autem | scio] neque omnino sermonem con- 343
feras; et si id tolerare pro genuina simplicitate proque animi tui teneritudine non potueris, certe de marito nil quicquam vel audias vel respondeas. Nam et familiam nostram iam propagabimus, et hic adhuc infantilis uterus gestat nobis infantem alium, si texeris nostra secreta silentio, divinum, si profanaveris, mortalem.

Cap. XII. Nuntio Psyche laeta florebat, et divinae sobolis solatio plaudebat, et futuri pignoris gloria gestiebat, et materni nominis dignitate gaudebat. Crescentes dies et menses exeuntes anxia numerat, et sarcinae nescia rudimenta miratur de brevi punctulo tantum incrementulum locupletis uteri. Sed iam | pestes illae teterrimaeque furiae anhelantes vipereum 344
virus et festinantes impia celeritate navigabant. Tunc sic iterum momentarius maritus suam Psychem admonet: Dies ultimus et casus extremus et sexus infestus et sanguis inimicus iam sumpsit arma, et castra commovit, et aciem direxit, et classicum personavit. Iam mucrone destricto iugulum tuum nefariae tuae sorores petunt. Heu quantis urgemur cladibus, Psyche dulcissima! Tui nostrique miserere, religiosaque continentia domum, maritum teque et istum parvulum nostrum imminentis ruinae infortunio libera. Nec illas scelestas feminas, quas tibi post internecivum odium et calcata sanguinis foedera sorores appellare non licet, vel videas vel audias, cum
(105) more | Sirenum scopulo prominentes funestis vocibus saxa per- 345
sonabunt.

Cap. XIII. Suscipit Psyche singultu lacrimoso sermonem incertans: Iamdudum, quod sciam, fidei atque parciloquio meo perpendisti documenta, nec eo secius approbabitur tibi nunc etiam firmitas animi mei. Tu modo Zephyro nostro rursum praecipe, fungatur obsequio; et in vicem denegatae sacrosanctae imaginis tuae, redde saltem conspectum sororum, per istos cinnameos et undique pendulos crines tuos, per teneras et teretes et mei similes genas, per pectus nescio quo calore
[165] fervidum. Sic in hoc saltem parvulo cognoscam faciem | tuam, supplicis anxiae piis precibus erogatus germani complexus indulge fructum, et tibi devotae caraeque Psyches animam gaudio recrea. Nec | quicquam amplius in tuo vultu requiro. 346
Iam nil officiunt mihi nec ipsae nocturnae tenebrae. Teneo te meum lumen. His verbis et amplexibus mollibus decanta-

tus maritus lacrimasque eius suis crinibus detergens facturum spopondit, et praevertit statim lumen nascentis diei.

Cap. XIV. Iugum sororium consponsae factionis ne parentibus quidem visis recta de navibus scopulum petunt illum praecipiti cum velocitate, nec venti ferentis oppertae praesentiam, licentiosa cum temeritate prosiliunt in altum. Nec immemor Zephyrus regalis edicti, quamvis invitus susceptas eas gremio spirantis aurae solo reddidit. At illae incontatae statim conferto vestigio domum penetrant, complexaeque prae-
347 dam suam, sorores nomine mentientes, | thesaurumque penitus
abditae fraudis vultu laeto tegentes sic adulant: | Psyche, non (106)
ita ut pridie parvula, et ipsa iam mater es. Quantum putas
boni nobis in ista geris perula? Quantis gaudiis totam domum
348 nostram hilarabis! O nos beatas, quas | infantis aurei nutrimenta laetabunt! qui si parentum, ut oportet, pulcritudini responderit, prorsus Cupido nascetur.

Cap. XV. Sic affectione simulata paulatim sororis invadunt animum, statimque eas lassitudine viae sedilibus refotas, et balnearum vaporosis fontibus curatas pulcerrime triclinio mirisque illis et beatis edulibus atque tuccetis oblectat. Iubet citharam loqui, psallitur: tibias agere, sonatur: choros
349 canere, | cantatur. Quae cuncta nullo praesente dulcissimis modulis animos audientium remulcebant. Nec tamen scelestarum feminarum nequitia vel illa mellita cantus dulcedine mollita conquievit, sed ad destinatam fraudum pedicam sermonem conferentes, dissimulanter occipiunt sciscitari, qualis ei mari-
350 tus et unde natalium sectacula | provenirent. Tunc illa simplicitate nimia pristini sermonis oblita novum commentum instruit, aitque maritum suum de provincia proxima, magnis pecuniis negotiantem iam medium cursum aetatis agere, interspersum rara canitie. Nec in sermone isto tantillum morata, rursum opiparis muneribus eas onustas ventoso vehiculo reddidit.

Cap. XVI. Sed dum Zephyri tranquillo spiritu sublimatae domum redeunt, sic secum altercantes: Quid, soror, dicimus de tam monstruoso fatuae illius mendacio? Tunc adulescens
351 | modo florenti lanugine barbam instruens, | nunc aetate me- (166)
dia, candenti canitie lucidus. Quis ille, | quem temporis mo- (107)
dici spatium repentina senecta reformavit? Nil aliud reperies, mi soror, quam vel mendacium istam pessimam feminam confingere, vel formam mariti sui nescire. Quorum utrum verum est, opibus istis quam primum exterminanda est. Quodsi viri sui faciem ignorat, deo profecto denupsit, et deum nobis praegnatione ista gerit. Certe si divini puelli, quod absit! haec mater audierit, statim me laqueo nexili suspendam. Ergo in-

terim ad parentes nostros redeamus, et exordio sermonis huius quam *dolose*[1]) fallaciam adtexamus.

CAP. XVII. Sic inflammatae, parentibus fastidienter appellatis et nocte turbatis vigiliis, perditae | matutino scopulum 352
pervolant, et inde soliti venti praesidio vehementer devolant; lacrimisque pressura palpebrarum coactis hoc astu puellam appellant: Tu quidem felix et ipsa tanti mali ignorantia beata sedes incuriosa periculi tui, nos autem quae pervigili cura rebus tuis excubamus, cladibus tuis misere cruciamur. Pro vero namque comperimus, nec te sociae scilicet doloris casusque tui celare possumus, immanem colubrum multinodis voluminibus serpentem veneno noxio colla | sanguinantem hiantemque 353
ingluvie profunda, tecum noctibus latenter acquiescere. Nunc recordare sortis Pythicae, quae te pertrucis bestiae nuptiis destinatam esse clamavit. Et multi coloni quique circumsecus venantur et accolae plurimi videre eum vespera redeuntem e pastu, proximique fluminis vadis innatantem.

CAP. XVIII. Nec diu blandis alimoniarum obsequiis te
(108) saginaturum omnes affirmant, sed cum primum | praegnatione 354
in tua plenus maturaverit uterus, opimiore fructu praeditam devoraturum. Ad haec iam tua est existimatio, utrum sororibus pro tua cara salute sollicitis adsentiri velis, et declinata morte nobiscum secura periculi vivere, an saevissimae bestiae sepeliri visceribus. Quod si te ruris huius vocalis solitudo vel clandestinae Veneris foetidi periculosique concubitus et venenati serpentis amplexus delectant; certe piae sorores nostrum fecerimus. Tunc Psyche misella, utpote simplex et animi tenella, rapitur verborum tam tristium formidine: extra terminum mentis suae posita, prorsus omnium mariti monitionum suarumque promissionum memoriam effudit, et in profundum calamitatis sese praecipitavit, tremensque et exsangui colore lurida, tertiata verba semihianti voce substrepens sic ad illas ait:

CAP. XIX. Vos quidem, carissimae sorores, ut par erat,
[167] in officio vestrae pietatis | permanetis, verum et illi qui talia 355
vobis affirmant, non videntur mihi mendacium fingere. Nec enim unquam viri mei vidi faciem, vel omnino cuiatis sit novi; sed tantum nocturnis subaudiens vocibus maritum incerti status et prorsus lucifugam tolero, bestiamque aliquam recte dicentibus vobis merito consentio. Meque magnopere semper a suis terret aspectibus, malumque grande de vultus curiositate praeminatur. Nunc si quam salutarem opem periclitanti sorori vestrae potestis afferre, iam nunc subsistite. Ceterum incuria

---

1) *colores* F. 3. ed. pr. *corolares* G. 1. Cum Bernhardyo hic lacunam esse statuo, et pro *concolores* quod codd. et edd. habent lego: *dolose*.

sequens prioris providentiae beneficia corrumpit. Tunc nanctae
| iam portis patentibus nudatum sororis animum facinorosae (109)
mulieres, omissis tectae machinae latibulis, destrictis gladiis
fraudium simplicis puellae paventes cogitationes invadunt.

Cap. XX. Sic denique altera: Quoniam nos originis ne-
xus pro tua incolumitate periculum quidem ullum ante oculos
356 habere compellit, viam | quae sola deducit iter ad salutem,
diu diuque cogitatam monstrabimus tibi. Novaculam praeacu-
tam appulsu etiam palmulae lenientis exasperatam, tori qua
parte cubare consuesti, latenter absconde, lucernamque con-
cinnem completam oleo, claro lumine praemicantem subde
357 aliquo claudentis *cauculae*[1]) tegmine. Omnique | isto apparatu
tenacissime dissimulato, postquam sulcatos intrahens gressus
cubile solitum conscenderit, iamque porrectus et exordio somni
prementis implicitus altum soporem flare coeperit, toro dela-
psa nudoque vestigio pensilem gradum paululatim minuens,
caecae tenebrae custodia liberata lucerna, praeclari tui facino-
ris opportunitatem de luminis consilio mutuare, et ancipiti telo
illo, audaciter prius dextera sursum elata, nisu quam valido
358 noxii serpentis nodum cervicis et capitis abscide. | Nec nostrum
tibi deerit subsidium, sed cum primum illius morte salutem tibi
feceris, anxiae praestolabimus, cunctisque sociis tecum relatis,
votivis nuptiis hominem te iungemus homini.

Cap. XXI. Tali verborum incendio flammata viscera
sororis iam prorsus ardentis. Deserentes ipsam protinus, tanti
mali confinium sibi etiam eximie metuentes, flatus alitis im-
pulsu solito porrectae super | scopulum illico pernici se fuga (110)
proripiunt, statimque conscensis navibus abeunt. At Psyche
relicta sola, nisi quod infestis furiis agitata sola non est, aestu
359 pelagi similiter maerendo | fluctuat, et quamvis statuto consilio
et obstinato animo, iam tamen facinori manus admovens, ad-
huc incerta consilii titubat, | multisque calamitatis suae distra- [168]
hitur affectibus. Festinat, differt, audet, trepidat, diffidit,
irascitur: et quod est ultimum, in eodem corpore odit bestiam,
diligit maritum. Vespera tamen iam noctem trahente, prae-
cipiti festinatione nefarii sceleris instruit apparatum. Nox
aderat et maritus aderat primusque Veneris proeliis velitatis
360 in altum soporem | descenderat.

Cap. XXII. Tunc Psyche et corporis et animi alioquin
infirma, fati tamen saevitia subministrante viribus roboratur,
et prolata lucerna et arrepta novacula sexum audacia mutavit.
Sed cum primum luminis oblatione tori secreta claruerunt,
videt omnium ferarum mitissimam dulcissimamque bestiam,

---

1) *aululae* F. 1. p. ed. pr. *tabulae* F. 3. G. 1. 2. P. D. alii *auleae* vel *aulae*. Ego malim: *cauculae*.

ipsum illum Cupidinem formosum deum formose cubantem, cuius aspectu lucernae quoque lumen hilaratum increbruit, et acuminis sacrilegi novacula praenitebat. At vero Psyche tanto aspectu deterrita et impos animi, marcido pallore defecta tremensque | desedit in imos poplites; et ferrum quaerit 361
abscondere, sed in suo pectore. Quod profecto fecisset, nisi ferrum timore tanti flagitii manibus temerariis elapsum evolasset. Iamque lapsa salute, defecta, dum saepius divini vul-
(111) tus intuetur pulcritudinem, recreatur animi. Videt | capitis aurei genialem caesariem ambrosia temulentam, cervices lacteas genasque purpureas pererrantes crinium globos decoriter impeditos, alios antependulos, alios retropendulos, quorum
| splendore nimio fulgurante iam et ipsum lumen lucernae va- 362
cillabat. Per humeros volatilis dei pinnae roscidae micanti flore candicant, et quamvis alis quiescentibus extimae plumulae tenellae ac delicatae tremule resultantes inquieta lasciviunt. Ceterum corpus glabellum atque luculentum et quale peperisse Venerem non poeniteret. Ante lectuli pedes iacebat arcus et pharetra et sagittae, magni dei propitia tela.

Cap. XXIII. Quae dum insatiabili animo Psyche satis curiosa rimatur atque pertractat et mariti sui miratur arma, depromit unam de pharetra sagittam, et | puncto pollicis ex- 363
tremam aciem periclitabunda trementis etiamnunc articuli nisu fortiore pupugit altius, ut per summam cutem roraverint parvulae sanguinis rosei guttae. Sic ignara Psyche sponte in Amoris incidit amorem. Tunc magis magisque cupidine flagrans Cupidinis, prona in eum efflictim inhians patulis ac petulantibus saviis festinanter ingestis, de somni mensura metuebat. Sed dum bono tanto percita saucia mente fluctuat,
[169] lucerna illa sive | perfidia pessima sive invidia noxia, sive quod tale corpus contingere et quasi basiare et ipsa gestiebat, evomuit de summa luminis sui stillam ferventis olei super humerum dei dexterum. Hem audax et temeraria lucerna et amoris vile ministerium. Ipsum ignis totius deum aduris, cum te
(112) scilicet amator aliquis, | ut diutius cupitis etiam nocte potiretur, primus invenerit! Sic inustus exsiluit deus, visaque detectae fidei colluvie prorsus ex oculis et manibus infelicissimae coniugis tacitus avolavit.

Cap. XXIV. | At Psyche statim resurgentis eius crure 364
dextero manibus ambabus arrepto, sublimis evectionis appendix miseranda, et per nubilas plagas penduli comitatus extrema consequia, tandem fessa delabitur solo. Nec deus amator humi iacentem deserens involavit proximam cupressum, deque eius alto cacumine sic eam graviter commotus affatur: Ego quidem, simplicissima Psyche, parentis meae Veneris praeceptorum immemor, quae te miseri extremique hominis devin-

ctam cupidine infimo matrimonio addici iusserat, ipse potius
amator advolavi tibi. Sed hoc feci leviter, scio: et praeclarus
ille sagittarius ipse me telo meo percussi, teque coniugem
meam feci, ut bestia scilicet tibi viderer et ferro caput exci-
deres meum, quod istos amatores tuos oculos gerit? Haec tibi
365 identidem semper cavenda censebam, haec | benevole remo-
nebam. Sed illae quidem consiliatrices egregiae tuae tam
perniciosi magisterii dabunt actutum mihi poenas, te vero tan-
tum fuga mea punivero. Et cum termino sermonis pinnis in
altum se proripuit.

Cap. XXV. Psyche vero humi prostrata, et quantum
visu poterat, volatus mariti prospiciens extremis affligebat la-
mentationibus animum. Sed ubi remigio plumae raptum ma-
366 ritum proceritas | spatii fecerat alienum, per proximi fluminis
marginem praecipitem sese dedit. Sed mitis fluvius in hono-
rem dei | scilicet, qui et ipsas aquas urere consuevit, metuens
sibi confestim eam innoxio volumine super ripam florentem
herbis exposuit. Tunc forte Pan deus rusticus iuxta super-
367 cilium amnis sedebat, | complexus *in calamo*[1]) Cannam deam, (113)
eamque voculas omnimodas edocens recinere. Proxime ripam
vago pastu lasciviunt comam fluvii tondentes capellae. Hir-
cuosus deus sauciam Psychem atque defectam, utcumque casus
eius non inscius, clementer ad se vocatam sic permulcet ver-
bis lenientibus: Puella scitula, sum quidem rusticanus et upilio,
sed senectutis prolixae beneficio multis experimentis instructus.
| Verum si recte coniecto, quod profecto prudentes viri divi- [170]
nationem autumant, ab isto titubante et saepius vacillante ve-
stigio deque nimio pallore corporis et assiduo suspiritu immo
et ipsis maerentibus oculis tuis amore nimio laboras. Ergo
mihi ausculta, nec te rursus praecipitio vel ullo mortis arces-
368 sito genere perimas. | Luctum desine et pone maerorem, pre-
cibusque potius Cupidinem deorum maximum percole, et ut-
pote adolescentem delicatum luxuriosumque blandis obsequiis
promerere.

Cap. XXVI. Sic locuto deo pastore nulloque sermone
reddito, sed adorato tantum numine salutari Psyche pergit
ire. Sed antequam multum viae laboranti vestigio pererrasset,
inscio quodam tramite iam delabente, accedit quamdam civi-
tatem, in qua regnum maritus unius sororis eius obtinebat.
Qua re cognita Psyche nuntiari praesentiam suam sorori de-
siderat: mox inducta, mutuis amplexibus alternae salutationis
| expletis, percontanti caussas adventus sui sic incipit: Meministi (114)
370 | consilium vestrum scilicet quo mihi suasistis, ut bestiam,

1) *complexus haec homo* F. 1. 3. G. 1. 2. In plur. edd. *hic humo.* Bernhardyus emendabat: *in calamo* i. e. praedicans carminibus Cannam.

quae mariti mentito nomine mecum quiescebat, priusquam in-
gluvie voraci me misellam hauriret, ancipiti novacula perime-
rem. Sed cum primum, ut aeque placuerat, conscio lumine
vultus eius aspexi, video mirum divinumque prorsus specta-
culum: ipsum illum deae Veneris filium, ipsum, inquam, Cupi-
dinem leni quiete sopitum. Ac dum tanti boni spectaculo per-
cita, et nimia voluptatis copia turbata fruendi laborarem
inopia, casu scilicet pessimo lucerna fervens oleum rebullivit
in eius humerum. Quo dolore statim somno recussus, ubi me
ferro et igni conspexit armatam: Tu quidem, inquit, ob istud
tam dirum facinus, confestim toro meo divorte tibique res
tuas | habeto.' Ego vero sororem tuam [et nomen quo tu cen- 370
seris aiebat] iam mihi *farreaciis*[1]) nuptiis coniugabo. Et
statim Zephyro praecipit, ultra terminos me domus eius
efflaret.

Cap. XXVII. Necdum sermonem Psyche finierat, illa
vesanae libidinis et invidiae noxiae stimulis agitata, praecon-
cinnato mendacio fallens maritum, quasi de morte parentum
aliquid comperisset, statim navem ascendit et ad illum scopu-
lum protinus pergit; et quamvis alio vento flante, caeca spe
tamen inhians: Accipe me, dicens, Cupido, dignam te coniu-
gem, et tu, Zephyre, suscipe dominam, saltu se maximo prae-
cipitem dedit. Nec tamen ad illum locum vel saltem mortua
pervenire potuit. Nam per saxa cautium membris iactatis at-
[171] que dissipatis, et | proinde ut merebatur laceratis visceribus
(115) suis, alitibus bestiisque obvium ferens pabulum interiit. Nec
vindictae sequentis poena tardavit. Nam Psyche rursus erra-
bundo gradu pervenit ad civitatem aliam, in qua pari modo
soror morabatur alia. | Nec secius et ipsa fallacie germanita- 371
tis inducta, et in sororis sceleratas nuptias aemula festinavit
ad scopulum, inque simile mortis exitium cecidit.

Cap. XXVIII. Interim dum Psyche quaesitioni Cupidinis
intenta populos circumibat, at ille vulnere lucernae dolens in
ipso thalamo matris iacens ingemebat. Tunc avis peralba illa
gavia quae super fluctus marinos pinnis natat, demergit sese
propere ad Oceani profundum gremium. Ibi commodum Ve-
nerem lavantem natantemque propter adsistens, indicat adustum
filium eius gravi vulneris dolore maerentem, dubium salutis
iacere; iamque per cunctorum ora populorum rumoribus con-
viciisque variis omnem Veneris familiam male audire, quod
ille quidem montano scortatu, tu vero marino natatu secesse-
ritis, | ac per hoc non voluptas ulla, non gratia, non lepos sed 372
incompta et agrestia et horrida cuncta sint, non nuptiae con-

---

1) *arreat his nuptis* F. 3. *arreptam his nuptis* F. 1. *arreaticiis* p. Ego: *farreaciis* cf. Dion. Hal. II. 15. *παραλαμβάνοντες φαῤῥάκια* [alii *φαῤῥεάκια*].

iugales, non amicitiae sociales, non liberum caritates, sed enormis *illuvies*[1]) et squalentium foederum insuave fastidium. Haec illa verbosa et satis curiosa avis in auribus Veneris *filii collacerans*[2], existimationem gannicbat. At Venus irata solidum exclamat repente: Ergo iam ille bonus filius meus habet
373 amicam aliquam! Prome, agedum, quae sola mihi servis amanter, | nomen eius quae puerum ingenuum et investem sollicita- (116)
vit, sive illa de Nympharum populo seu de Horarum numero seu de Musarum choro vel de mearum Gratiarum ministerio. Nec loquax illa conticuit avis, sed: Nescio, inquit, domina. Puto puellam, si probe memini, Psyches nomine dicitur efflicte cupere. Tunc indignata Venus exclamavit: Vel maxime Psychen ille, meae formae succubam, mei nominis aemulam vere
374 diligit. Nimirum istud | incrementum lenam me putavit, cuius monstratu puellam illam cognosceret.

Cap. XXIX. Haec quiritans properiter emergit e mari, suumque protinus aureum thalamum petit, et reperto, sicut audierat, aegroto puero, iam inde a foribus quam maxime boans: Honesta, inquit, haec et natalibus nostris bonaeque tuae frugi congruentia! Ut primum quidem tuae parentis immo dominae praecepta calcares, nec sordidis amoribus inimicam meam cru-
375 ciares, verum etiam hoc aetatis puer tuis licentiosis et | imma- [172]
turis iungeres amplexibus, ut ego nurum scilicet tolerarem inimicam. Sed utique praesumis, nugo et corruptor et inamabilis, te solum generosum nec me iam per aetatem posse concipere. Velim ergo scias, multo te meliorem filium alium genituram, immo ut contumeliam magis sentias, aliquem de meis adoptaturam vernulis, eique donaturam istas pinnas et flammas et arcum et ipsas sagittas et omnem meam supellectilem, quam tibi non ad hos usus dederam. Nec enim de patris tui bonis ad instructionem istam quicquam concessum est.

Cap. XXX. Sed male prima tua pueritia | inductus[3]) (117)
es, et acutas manus habes, et maiores tuos irreverenter pulsasti toties, et ipsam matrem tuam, me inquam ipsam, parricida, denudas quotidie, et percussisti saepius et quasi viduam
376 utique contemnis. Nec | vitricum tuum, fortissimum illum maximumque bellatorem, metuis. Quidni, cui saepius in angorem mei pellicatus puellas propinare consuesti. Sed iam faxo te lusus huius poeniteat, et sentias acidas et amaras istas nuptias. Sed nunc irrisui habita quid agam? quo me conferam? quibus modis stellionem istum cohibeam? petamne auxi-

1) *ingluvies* optimi codd. *eluvies* aliquot edd. Wow. et Salm. corrigebant: *inluvies*. — 2) *filii lacerans* F. 1. *filium lacerans* cett. codd. unde ego: *filii collacerans*. — 3) *inductus* vel *indutus* omnes codd. *instructus* F. 1. in excerptis Lindenbrogii; quem plures editores sequuntur. Ego malim: *indoctus* i. e. valde doctus vel doctus.

lium ab inimica mea Sobrietate, quam propter huius ipsius luxuriam offendi saepius? aut rusticae squallentisque feminae colloquium prorsus adhibendum est? Horresco, nec tamen vindictae solatium undeunde spernendum est. Illa mihi | prorsus 377
adhibenda est nec ulla alia, quae castiget asperrime nugonem istum, pharetram explicet et sagittas dearmet, arcum enodet, taedam deflammet immo et ipsum corpus eius acrioribus remediis coerceat. Tunc iniuriae meae litatum crediderim, cum eius comas, quas istis manibus meis subinde aureo nitore perstrinxi, deraserit: pinnas, quas meo gremio nectarei fontis infeci praetotonderit.

Cap. XXXI. Sic effata | foras sese proripit infesta et 378
stomachata biles Venereas. Sed eam protinus Ceres et Iuno continuantur, visamque vultu tumido quaesiere, cur truci supercilio tantam venustatem micantium oculorum coerceret? At illa: Opportune, inquit, ardenti prorsus isto meo pectori vio-
(118) lentiam scilicet perpetraturae venitis. Sed totis, oro, vestris 379
viribus Psychem illam fugitivam, volaticam mihi requirite. Nec enim vos utique domus meae famosa fabula et non dicendi filii mei facta latuerunt. Tunc illae ignarae quae gesta sunt, palpare Veneris iram saevientem sic adortae: Quid tale, domina, deliquit tuus filius, ut animo | pervicaci voluptates illius 380
173] impugnes, et quam ille | diligit, tu quoque perdere gestias? Quod autem, oramus, isti crimen, si puellae lepidae libenter arrisit? An ignoras eum masculum et iuvenem esse, vel certe iam quot sit annorum oblita es? An quod aetatem portat bellule, puer tibi semper videtur? Mater autem tu et praeterea cordata mulier, filii tui lusus semper explorabis curiose, et in eo luxuriem culpabis, et amores revinces, et tuas artes tuasque delicias in formoso filio reprehendes? Quis autem te deum, quis hominum patietur, passim cupidines populis disseminantem, cum tuae domus amores amare coerceas, et vitiorum muliebrium publicam praecludas officinam? Sic illae metu sagittarum patrocinio gratioso Cupidini quamvis | absenti blandiebantur. 381
Sed Venus indignata ridicule tractari suas iniurias, praeversis illis alte rursus concito gradu pelago viam capessit.

LIBER VI.

(119) Cap. I. Interea Psyche variis iactabatur discursibus, dies 382
noctesque mariti vestigationibus inquieta, animo tanto cupidior, iratum licet si non uxoriis blanditiis lenire, | certe servilibus 383
precibus propitiare. Et prospecto templo quodam in ardui montis vertice: Unde autem, inquit, scio, an istic meus degat dominus? Et illico dirigit citatum gradum, quem defectum pror-

sus assiduis laboribus spes incitabat et votum. Iamque naviter emensis celsioribus iugis pulvinaribus sese proximam intulit. Videt spicas frumentarias in acervo et alias flexiles in corona et spicas hordei videt. Erant et falces et operae mes-
384 soriae mundus omnis; sed cuncta | passim iacentia et incuria confusa, et ut solet, aestu laborantium manibus proiecta. Haec singula Psyche curiose dividit, et discretim remota rite componit, rata scilicet, nullius dei fana *ac*[1]) cerimonias negligere se debere, sed omnium benevolam misericordiam corrogare.

Cap. II. Haec eam sollicite seduloque curantem Ceres alma deprehendit, et longum exclamat protinus: Ah, Psyche miseranda, totum per orbem Venus anxia disquisitione tuum vestigium furens animi | requirit, teque ad extremum suppli- [174]
cium expetit, et totis numinis sui viribus ultionem flagitat! Tu vero rerum mearum tutelam nunc geris, et aliud quicquam cogitas nisi de tua salute? Tunc Psyche pedes eius advoluta et uberi fletu rigans deae | vestigia humumque verrens crini- (120)
bus suis, multiiugis precibus editis veniam postulabat: Per ego
385 te frugiferam tuam | dexteram istam deprecor, per laetificas messium cerimonias, per tacita secreta cistarum et per famulorum tuorum draconum pinnata curricula et glebae Siculae sulcamina et currum rapacem et terram tenacem et illuminarum Proserpinae nuptiarum demeacula et luminosarum filiae inventionum remeacula, et cetera quae silentio tegit Eleusis Atticae sacrarium, miserandae Psyches animae supplicis tuae subsiste. Inter istam spicarum congeriem patere vel pauculos dies delitescam; quoad deae tantae saeviens ira spatio tempo-
386 ris mitigetur, | vel certe meae vires diutino labore fessae quietis intervallo leniantur.

Cap. III. Suscipit Ceres: Tuis quidem lacrimosis precibus et commoveor et opitulari cupio, sed cognatae meae, cum qua etiam foedus amicitiae colo, bonae praeterea feminae, malam gratiam subire nequeo. Decede itaque istis aedibus protinus, et quod a me retenta custoditaque non fueris, optimi consule. Contra spem suam repulsa Psyche et afflicta duplici maestitia, iter retrorsum porrigens inter subsitae convallis
387 | sublucidum lucum prospicit fanum solerti fabrica structum; nec ullam vel dubiam spei melioris viam volens omittere, sed adire cuiuscumque dei veniam, sacratis foribus proximat. Videt dona pretiosa et lacinias auro litteratas, ramis arborum
388 | postibusque suffixas, quae cum gratia facti nomen deae cui fuerant dicata testabantur. Tunc genu nixa et manibus aram tepentem | amplexa, detersis ante lacrimis sic adprecatur: (121)

---

1) *fana cerimonias* F. 3. G. 2. P. edd. vett. In cett. *fana et cerim.* Ego: *fana ac cerimonias.*

Cap. IV. Magni Iovis germana et coniuga, sive tu Sami,
quae querula partu vagituque et alimonia tua gloriatur, tenes
vetusta delubra, sive celsae Carthaginis, quae te | virginem 389
vectura leonis coelo commeantem percolit, beatas sedes fre-
quentas, sive prope ripas Inachi, qui te iam nuptam Tonantis
et reginam dearum memorat, inclytis Argivorum praesides
moenibus: quam cunctus oriens Zygiam veneratur et omnis
occidens Lucinam appellat: sis meis extremis casibus Iuno So-
spita | meque in tantis exantlatis laboribus defessam imminen- 390
[175] tis periculi metu libera. Quod sciam, soles | praegnantibus
periclitantibus ultro subvenire. Ad istum modum supplicanti
statim sese Iuno cum totius sui numinis augusta dignitate prae-
sentat, et protinus: Quam vellem, inquit, perfidem nutum meum
precibus tuis accommodare, sed contra voluntatem Veneris,
nurus meae, quam filiae semper dilexi loco, | praestare me pu- 391
dor non sinit. Tunc etiam legibus, quae servos alienos pro-
fugos invitis dominis vetant suscipi, prohibeor.

Cap. V. Isto quoque fortunae naufragio Psyche perterrita
nec indipisci iam maritum volatilem quiens, tota spe salutis
deposita, sic ipsa suas cogitationes consuluit: Iam quae pos-
sunt alia meis aerumnis tentari vel adhiberi subsidia, cui nec
dearum quidem quamquam volentium potuerunt prodesse suf-
fragia? Quo rursum itaque tantis laqueis inclusa vestigium
porrigam, quibusque tectis vel etiam tenebris abscondita, magnae
(122) Veneris inevitabiles oculos effugiam? | Quin igitur masculum tan-
dem sumis animum, et cassae speculae renuntias fortiter, et ultro-
neam te dominae tuae reddis, et vel sera modestia saevientes
impetus eius mitigas? Qui scis, an etiam quem tu quaeritas,
illic in domo matris reperias? Sic ad dubium obsequium immo
ad certum exitium praeparata principium futurae secum medi-
tabatur | obsecrationis. 392

Cap. VI. At Venus terrenis remediis inquisitionis ab-
nuens coelum petit. Iubet construi currum, quem ei Vulcanus
subtili fabrica studiose poliverat, et ante thalami rudimentum
nuptiale munus obtulerat, limae tenuantis | detrimento conspi- 393
cuum et ipsius auri damno pretiosum. De multis quae circa
cubiculum dominae stabulant, procedunt quatuor candidae co-
lumbae, et hilaris incessibus picta colla torquentes iugum
gemmeum subeunt; susceptaque domina laetae subvolant. Cur-
rum deae prosequentes gannitu constrepenti lasciviunt passeres,
et ceterae quae dulce cantitant aves melleis modulis suave
resonantes adventum deae praenuntiant. Cedunt nubes et
coelum filiae panditur et summus aether cum gaudio suscipit
deam. Nec obvias aquilas vel accipitres rapaces pertimescit
magnae Veneris canora familia.

Cap. VII. Tunc se protinus ad Iovis regias arces dirigit,
394 et | petitu superbo Mercurii, dei vocalis, operae necessariam
usuram postulat. Nec renuit Iovis caerulum supercilium. Tunc
ovans illico comitante etiam Mercurio Venus coelo demeat,
eique sollicite serit verba; Frater Arcadi, scis nempe sororem
tuam Venerem | sine Mercurii praesentia nil umquam | fecisse, (123) [176]
nec te praeterit utique, quanto iam tempore delitescentem an-
cillam nequiverim reperire. Nil ergo superest, quam tuo prae-
conio praemium investigationis publicitus edicere. Fac ergo
mandatum matures meum, et indicia quibus possit agnosci
manifeste designes, ne si quis occultationis illicitae crimen
subierit, ignorantiae se possit excusatione defendere. Et simul
dicens libellum ei porrigit, ubi Psyches nomen continebatur
et cetera. Quo facto protinus domum secessit.

Cap. VIII. Nec Mercurius omisit obsequium. Nam per
omnium ora populorum passim discurrens, sic mandatae prae-
dicationis munus exsequebatur: Si quis a fuga retrahere vel
395 occultam demonstrare poterit fugi|tivam regis filiam, Veneris
ancillam, nomine Psychem, conveniat retro metas Murtias
Mercurium praedicatorem, accepturus indicinae nomine ab ipsa
Venere septem savia suavia et unum blandientis appulsu lin-
guae longe mellitum. Ad hunc modum pronuntiante Mercurio
tanti praemii cupido certatim omnium mortalium studium ar-
rexerat. Quae res nunc vel maxime sustulit Psyches omnem
contetionem. Iamque fores eius dominae proximanti occurrit
396 una de famulatione Veneris, nomi | ne Consuetudo: statimque,
quantum maxime potuit, exclamat: Tandem, ancilla nequis-
sima, dominam habere te scire coepisti? An pro cetera morum
tuorum temeritate istud quoque nescire te fingis, quantos labo-
res circa tuas inquisitiones sustinuerimus? Sed bene, quod
meas potissimum manus incidisti, et inter | Orci cancros iam (124)
ipsos *obhaesisti* 1), datura scilicet actutum tantae contumaciae
poenas.

Cap. IX. Et audaciter in capillos eius immissa manu
trahebat eam nequaquam renitentem. Quam ubi primum in-
ductam oblatamque sibi conspexit Venus, laetissimum cachin-
397 num extollit, | et qualem solent ferventer irati, caputque qua-
tiens et adscalpens aurem dexteram: Sic, inquit, dignata es,
socrum tuam salutare? An potius maritum qui tuo vulnere
periclitatur, intervisere venisti? Sed esto secura! Iam enim
excipiam te, ut bonam nurum condecet, et: Ubi sunt, inquit,
Sollicitudo atque Tristities, ancillae meae? Quibus introvoca-
tis torquendam tradidit eam. At illae sequentes herile prae-
ceptum, Psychem misellam flagellis afflictam et ceteris tormen-

1) *habestsli* F. 1. 3, *hēsisti* G. P. D. Oud.: *obhaesisti.*

tis excruciatam iterum dominae conspectui reddunt. Tunc rursus sublato risu Venus: Et ecce, inquit, nobis turgidi ventris sui lenocinio commovet miserationem, unde me praeclara
[177] sobole aviam | beatam scilicet faciat. Felix vero ego, quae in ipso aetatis meae flore vocabor avia, et vilis ancillae filius nepos Veneris audiet. Quamquam inepta ego frustra filium dicam. Impares enim nuptiae et praeterea in villa sine testibus et patre non consentiente factae legitimae non possunt
videri; ac per hoc | spurius iste nascetur, si tamen partum om- 398
nino proferre te patiemur.

Cap. X. His editis involat eam vestemque plurifariam diloricat, capilloque discisso et capite conquassato graviter affligit, et accepto frumento et hordeo et milio et papavere et
(125) | cicere et lente et faba commixtisque acervatim, confusis in 399
unum grumulum sic ad illam: Videris enim mihi tam deformis ancilla nullo alio sed tantum sedulo ministerio amatores tuos promereri: iam ego et ipsam frugem tuam periclitabor. Discerne *en* [1]) seminum istorum passivam congeriem, singulisque granis rite dispositis atque seiugatis, ante istam vesperam opus expeditum approbato mihi. Sic assignato tantorum seminum cumulo, ipsa coenae nuptiali concessit. Nec Psyche manus admolitur inconditae illi et inextricabili moli, sed immanitate
praecepti consternata si | lens obstupescit. Tunc formicula 400
illa parva atque ruricola, *cordata* [1]) difficultatis tantae laborisque miserta contubernalis magni dei, socrusque saevitiam exsecrata, discurrens naviter convocat corrogatque cunctam formicarum accolarum classem: Misereminі, terrae omniparentis agiles alumnae, miseremini et Amoris uxori, puellae lepidae, periclitanti prompta velocitate succurrite. Ruunt aliae superque aliae sepedum populorum undae summoque studio singulae granatim totum digerunt acervum, separatimque distributis dissitisque generibus e conspectu perniciter abeunt.

Cap. XI. Sed | initio noctis e convivio nuptiali vino ma- 401
dens et fragrans balsama Venus remeat, totumque revincta corpus rosis micantibus, visaque diligentia miri laboris: Non tuum, inquit, nequissima, nec tuarum manuum istud opus, sed illius cui tuo immo et ipsius malo placuisti. Et frusto cibarii
(126) panis ei proiecto cubitum facessit. | Interim Cupido solus interioris domus unici cubiculi custodia clausus coercebatur acriter: partim ne petulanti luxurie vulnus gravaret, partim ne cum sua cupita conveniret. Sic ergo distentis et sub uno tecto separatis amatoribus tetra nox exantlata. Sed aurora commodum inequitante vocatae Psychae Venus infit talia: Vi-

---

1) *discernere* F. 3. P. In cett. *discerne*. Ego: *discerne en*. — 2) *certata* F. 3. Pith. In cett. *certatim*. Ego: *cordata* i. e. prudens.

habuit, dum filium curat aegrotum, consumpsit atque contrivit omne. Sed haud immaturius redito, quia me necesse est indidem delitam theatrum deorum frequentare.

Cap. XVII. Tunc Psyche vel maxime sensit ultimas fortunas suas, et velamento reiecto ad promptum exitium sese compelli manifeste comperit. Quidni? quae suis pedibus ultro ad Tartarum Manesque commeare cogeretur. Nec contata diutius pergit ad quampiam turrim praealtam, indidem sese
datura *nunc* 1) praecipitem. Sic enim rebatur, ad inferos recte
413 atque pulcerrime se posse descendere. Sed turris | prorupit in
vocem subitam et: Quid te, inquit, praecipitem, o misella, quaeris exstinguere? Quidque iam novissimo periculo laborique isto temere succumbis? Nam si spiritus corpore tuo semel
fuerit seiugatus, ibis quidem profecto ad imum Tartarum sed (130)
| inde nullo pacto redire poteris. Mihi ausculta.

Cap. XVIII. Lacedaemo Achaiae nobilis civitas non longe sita est. Huius conterminam deviis abditam locis quaere Taenarum. Inibi spiraculum Ditis et per portas hiantes mon-
414 stratur iter invium; *cuius | te limine transmeato simul commiseris 2), iam canale directo perges ad ipsam Orci regiam.
Sed non hactenus vacua debebis per illas tenebras incedere,
415 sed offas po|lentae mulso concretas ambabus gestare manibus: at in ipso ore duas ferre stipes. Iamque confecta bona parte mortiferae viae, continuaberis claudum asinum lignorum gerulum cum agasone simili, qui te rogabit, *decidentis* 3) sarcinae
416 fusticulos ali|quos porrigas ei. Sed tu nulla voce deprompta tacita praeterito. Nec mora, cum ad flumen mortuum venies, cui praefectus Charon protinus expetens portorium, sic ad ripam ulteriorem sutili cumba deducit commeantes. Ergo et inter mortuos avaritia vivit. Nec Charon ille, et Ditis pater
417 tantus deus, quicquam gratuito facit et | moriens pauper viaticum debet quaerere, et aes si forte prae manu non fuerit, nemo eum exspirare patietur. Huic squalido seni dabis nauli nomine de stipibus quas feres alteram: sic tamen, ut ipse sua manu de tua sumat ore. Nec secius tibi pigrum fluentum transmeanti quidam supernatans senex mortuus putris attollens manus orabit, ut eum intra navigium trahas. Nec tu tamen illicita adflectare pietate.

Cap. XIX. Transito fluvio modicum te progressam textrices orabunt anus telam struentes, manus paulisper accom-
418 modes. Nec | id tamen tibi contingere fas est. | Nam haec (131)

1) *daturam* F. 1. 3. G. D. In cett. *datura*. Ego: *datura nunc*. — 2) Locus ita in codd. legitur. Ego velim: *cuius te limine transmeato simul huc immiseris* vel *immerseris*. — 3) *decidenti sarcinae* Codd. et edd. vett. Oud. *decidentis sarcinae*.

[181] omnia tibi et multa alia de Veneris insi|diis orientur, ut
vel unam de manibus omittas offulam. Nec putes futile
istud polentarium damnum leve. Altera enim perdita lux
haec tibi prorsus denegabitur. Canis namque praegrandis
teriugo et satis amplo capite praeditus, immanis et formi-
dabilis, tonantibus oblatrans faucibus, mortuos quibus iam
nil mali potest facere frustra territando, ante ipsum limen et
atra atria Proserpinae semper excubans, servat vacuam Ditis
domum. Hunc offrenatum unius offulae praeda facile praeter-
ibis ad ipsamque protinus Proserpinam introibis, quae te
comiter excipiet ac benigne, ut et molliter assidere et | pran- 419
dium opipare suadeat sumere. Sed tu et humi reside et pa-
nem sordidum petitum esto: deinde nuntiato quid adveneris,
susceptoque quod offeretur, rursus remeans canis saevitiem
offula reliqua redime, ac deinde avaro navitae data quam re-
servaveras stipe, transitoque eius fluvio recalcans priora vesti-
gia ad istum coelestium siderum redies chorum. Sed inter
omnia hoc observandum praecipue tibi censeo, | ne velis aperire 420
vel inspicere illam quam feres pyxidem vel omnino divinae
formositatis abditum curiosius thesaurum.

Cap. XX. Sic turris illa prospicua vaticinationis munus
explicuit. Nec morata Psyche pergit Taenarum, sumptisque
rite stipibus illis et offulis infernum decurrit meatum; trans-
itoque per silentium asinario debili et amnica stipe vectori
data, neglecto supernatantis mortui desiderio, et spretis textri-
(132) cum subdolis | precibus et offulae cibo sopita canis horrenda
rabie domum Proserpinae penetrat. Nec offerentis hospitae
sedile delicatum | vel cibum beatum amplexa, sed ante pedes 421
eius residens humilis et cibario pane contenta Veneream pertulit
legationem. Statimque secreto repletam conclusamque pyxi-
dem suscipit, et offulae sequentis fraude caninis latratibus ob-
seratis residuaque navitae reddita stipe, longe vegetior ab
inferis recurrit. Et repetita atque adorata candida ista luce,
quamquam festinans obsequium terminare, mente capitur
temeraria curiositate. Et ecce, inquit, ineptae divinae formo-
sitatis gerula, quae nec tantillum quidem indidem mihi delibo,
vel sic illi amatori meo formoso placitura.

Cap. XXI. Et cum dicto reserat pyxidem. Nec quicquam
ibi rerum nec formositas ulla, sed infernus Somnus ac vere Sty-
gius, qui statim cooperculo revelato | invadit eam, crassaque 422
soporis nebula cunctis eius membris perfunditur, et in ipso
[182] vestigio ipsaque semita col | lapsa possidet. Et iacebat im-
mobilis et nihil aliud quam dormiens cadaver. Sed Cupido iam
cicatrice solida revalescens nec diutinam suae Psyches absen-
tiam tolerans, per artissimam cubiculi quo cohibebatur elapsus
fenestram, refectisque pinnis aliquanta quiete, longe velocius

provolans Psychem accurrit suam, detersoque Somno curiose et rursum in pristinam pyxidis sedem recondito, Psychem innoxio punctulo sagittae suae suscitat. Et ecce, inquit, rursum perieras, misella, simili curiositate. Sed interim quidem tu,
423 quod tibi | matris meae | praecepto mandatum est, exsequere (133)
naviter: cetera egomet videro. His dictis amator levis in pinnas se dedit. Psyche vero confestim Veneri munus reportat Proserpinae.

Cap. XXII. Intera Cupido amore nimio peresus et aegra facie matris suae repentinam sobrietatem pertimescens, ad *armillum* [1]) redit, alisque pernicibus coeli penetrato vertice magno Iovi supplicat suamque caussam probat. Tunc Iupiter prehensa Cupidinis buccula manuque os suum relata consaviat, atque sic ad illum: Licet tu, inquit, domine fili,
424 numquam mihi consessu deûm decretum servaris ho | norem, sed istud pectus meum, quo leges elementorum et vices siderum disponuntur, convulneraris assiduis ictibus, crebrisque terrenae libidinis foedaveris casibus, contraque leges et ipsam Iuliam disciplinamque publicam turpibus adulteriis existimationem famamque meam laeseris, in serpentes, in ignes, in feras, in aves et gregalia pecua serenos vultus meos sordide reformando: attamen modestiae meae memor, quodque inter istas meas manus creveris, cuncta perficiam: dum tamen scias, aemulos tuos cavere ac si qua nunc in terris puella praepollet pulcritudine, praesentis beneficii vicem per eam mihi repensare te debere.

Cap. XXIII. Sic fatus iubet Mercurium deos omnes ad
425 concionem protinus convocare, | ac si qui coetu coelestium defuisset, in poenam decem millium nummûm conventum iri pronuntiare. Quo metu statim completo coelesti theatro, pro
sede sublimi | sedens procerus Iupiter sic enuntiat: Dei con- (134)
scripti Musarum albo, adulescentem istum, quod manibus meis alumnatus sit, profecto scitis omnes: cuius primae inventutis caloratos impetus freno quodam coercendos existimavi. Sat est, quotidianis eum fabulis ob adulteria cunctasque corruptelas infamatum. Tollenda est omnis occasio, et luxuria puerilis nuptialibus pedicis alliganda. Puellam elegit et virginitate pri-
426 | vavit: teneat, possideat, amplexus Psychem semper suis amoribus perfrua | tur. Et ad Venerem collata facie: Nec tu, inquit, filia, quicquam contristere, nec prosapiae tantae tuae statuique de matrimonio mortali metuas. Iam faxo nuptias non impares sed legitimas et iure civili congruas. Et illico per Mercurium arripi Psychem et in coelum perduci iubet. Porrecto ambrosiae poculo: Sume, inquit, Psyche, et immor-

---

1) *armilem* F. 1: 3. G. P. D. In cett. *armile*. Dousa ad Lucil. 78: *armillum*.

talis esto nec unquam digredietur a tuo nexu Cupido, sed istae vobis erunt perpetuae nuptiae.

Cap. XXIV. Nec mora, cum coena nuptialis affluens exhibetur. Accumbebat summum torum maritus, Psychem gremio suo complexus. Sic et cum sua Iunone Iupiter ac deinde per ordinem toti dii. Tunc poculum | nectaris, quod vinum deorum 427
est, Iovi quidem suus pocillator, ille rusticus puer, ceteris vero Liber ministrabat. Vulcanus coenam coquebat, Horae rosis et ceteris floribus purpurabant omnia, Gratiae spargebant balsama, Musae* quoque [1]) canora personabant, Apollo cantavit ad citharam, Venus suavi musicae *suppari gressu* [2]) | formosa 428
saltavit: scena sibi sic concinnata, ut Musae quidem chorum
(135) canerent, | tibias | inflarent, Satyrus et Paniscus ad fistulam 429
dicerent. Sic rite Psyche convenit in manum Cupidinis et nascitur illis maturo partu filia, quam Voluptatem nominamus.

FINIS FABULAE DE PSYCHE ET CUPIDINE.

Cap. XXV. Sic captivae puellae delira et temulenta illa narrabat anicula. Sed astans ego non procul dolebam me hercules, quod pugillares et stilum non habebam, qui tam bellam fabellam praenotarem. Ecce confecto nescio quo gravi proelio 430
latrones adveniunt onusti, nonnulli tamen im|mo promptiores, vulneratis domi relictis et plagas recurantibus, ipsi ad reliquas occultatas in quadam spelunca sarcinas, ut aiebant, proficisci gestiunt. Prandioque raptim tubercinato me et equum vectores rerum illarum futuros fustibus exinde tundentes producunt in viam, multisque clivis et anfractibus fatigatos prope ipsam vesperam perducunt ad quampiam speluncam, unde multis onustos rebus rursum ne breviculo quidem tempore refectos obiter reducunt tantaque trepidatione festinabant, ut me plagis multis obtundentes propellentesque super lapidem propter viam positum deiicerent. Unde crebris aeque ingestis ictibus, crure dextero et ungula sinistra me debilitatum aegre ad exsurgendum compellunt.

Cap. XXVI. Et unus: Quousque, inquit, ruptum istum asellum nunc etiam claudum frustra pascemus? Et alius: Quid,
[184] | quod et pessimo pede domum nostram accessit, nec quicquam idonei lucri exinde cepimus sed vulnera et fortissimorum occisiones. Alius iterum: Certe ego, cum primum sarcinas istas quamquam invitus pertulerit, protinus | eum vulturiis gratissi- 431
mum pabulum futurum praecipitabo. Dum secum mitissimi
(136) homines | altercant de mea nece, iam et domum perveneramus. Nam timor ungulas mihi alas fecerat. Tum quae ferebamus amoliti properiter, nulla salutis nostrae cura sed ne meae quidem necis habita, comitibus adscitis qui vulnerati remanserant,

---

1) *quoque canora* optimi codd. et edd. vett. Alii emendabant *voce*, quod ego probo — 2) *superingressa* F. 1, 3, G. D. edd. vett. Scaliger: *suppari gressu*.

dudum recurrunt, *relatori [1]) taedio, ut aiebant, nostrae tar-
432 ditatis. Nec me tamen mediocris | carpebat scrupulus contemplatione comminatae mihi mortis, et ipse mecum: Quid stas, Luci, vel quid iam novissimum exspectas? Mors et haec acerbissima decreto latronum tibi comparata est. Nec magno conatu res indiget. Vides istas rupinas proximas et praeacutas in his promi-
433 nentes silices, quae te penetrantes [2]) *ante*|quam decideris membratim dissipabunt. Nam et illa ipsa praeclara magia tua victum laboresque tibi tantum asini, verum corium non asini crassum sed hirundinis tenue membranulum circumdedit. Quin igitur masculum tandem sumis animum tuaeque saluti, dum licet, consulis? Habes summam opportunitatem fugae, dum latrones absunt. An custodiam anus semimortuae formidabis, quam licet claudi pedis tui calce unica finire poteris? Sed quo gentium capesse-
434 tur fuga vel hospitium | quis dabit? Haec quidem inepta et prorsus asinina cogitatio. Quis enim viantium vectorem suum non libenter auferat secum?

Cap. XXVII. Et alacri statim nisu lorum quo fueram destinatus abrumpo, meque quadrupedi cursu proripio. Nec tamen acutulae anus milvinos oculos | effugere potui. Nam (137)
ubi me conspexit absolutum, capta super sexum et aetatem audacia, lorum prehendit ac me deducere ac revocare contendit. Nec tamen ego memor exitiabilis propositi latronum pietate ulla commoveor, sed incussis in eam posteriorum pedum calcibus protinus adplodo terrae. At illa quam-
435 vis humi prostrata, loro tamen tenaciter inhaerebat, | ut me procurrentem aliquantisper tractu sui sequeretur. Et occipit statim clamosis ululatibus auxilium validioris manus implorare. Sed frustra fletibus cassum tumultum commovebat, quippe cum nullus adforet, qui suppetias ei ferre posset, nisi sola illa virgo captiva, quae vocis exitu procurrens videt hercules memorandi spectaculi scenam, non tauro sed asino | dependentem [185]
436 Dircen aniculam, | sumptaque constantia virili facinus audet pulcerrimum. Extorto etenim loro manibus eius me placitis gannitibus ab impetu revocatum naviter inscendit et sic ad cursum rursum incitat.

Cap. XXVIII. Ego simul voluntariae fugae voto et liberandae virginis studio sed et plagarum suasu quae me saepicule commonebant, equestri celeritate, quadrupedi cursu solum replaudens, virginis delicatas voculas adhinnire tentabam. Sed et scalpendi dorsi mei simulatione nonnunquam obliquatus
437 cervice pedes deco|ros puellae basiabam. Tunc illa spirans altius coelumque sollicito nutu petens: Vos, inquit, Superi, tan-

1) *relatori* F. 3. G. P. D. *relaturi* F. 1. edd. vett. Alii *laturi*. — 2) *penetrante* F. 3. *penetrantes* cett. Ego: *penetrantes ante*.

dem meis supremis periculis opem facite, et tu, Fortuna durior,
iam saevire desiste. Sat tibi miseris istis cruciatibus meis li-
(138) tatum est. Tuque praesidium meae | libertatis meaeque salu-
tis, si me domum pervexeris incolumem parentibusque et for-
moso proco reddideris, quas tibi gratias perhibebo, quos hono-
res habebo, quos cibos exhibebo? Iam primum iubam istam
tuam probe pectinatam meis virginalibus manibus adornabo,
frontem vero | crispatam prius decoriter discriminabo, caudae- 438
que setas incuria lavacri congestas et horridas compta diligen-
tia perpolibo, monilibus bullisque te multis aureis inoculatum,
veluti | stellis sidereis relucentem et gaudiis popularium pom- 439
parum ovantem, sinu serico progestans nucleos, edulia mitiora,
te meum sospitatorem quotidie saginabo.

Cap. XXIX. Sed nec inter cibos delicatos et otium pro-
fundum vitaeque totius beatitudinem deerit tibi dignitas glo-
riosa. Nam memoriam praesentis fortunae meae divinaeque
providentiae perpetua testatione signabo, et depictam in tabula
fugae praesentis imaginem meae domus atrio dedicabo. Vi-
setur et in fabulis audietur doctorumque stilis rudis perpetuabitur
historia: ASINO. VECTORE. VIRGO. REGIA. FUGIENS.
CAPTIVITATEM. Accedes antiquis et ipse miraculis. Etiam
credemus exemplo tuae veritatis et | Phryxum arieti superna- 440
tasse et Arionem delphinum gubernasse et Europam tauro
supercubasse. Quodsi vere Iupiter mugivit in bovem, potest
in asino meo latere aliqui, vel vultus hominis vel facies deorum.
Dum haec idemtidem puella repli | cat votisque crebros inter- 441
miscet suspiritus, ad quoddam pervenimus trivium, unde me
(139) arrepto capistro dirigere | dextrorsum magnopere gestiebat,
quod ad parentes eius ea scilicet iretur via. Sed ego gnarus
latrones illac ad reliquas commeasse praedas, renitebar firmi-
[186] ter, atque sic in | animo meo tacitus expostulabam: Quid facis,
infelix puella? quid agis? cur festinas ad Orcum? quid meis
pedibus facere contendis? non enim te tantum verum etiam
me perditum ibis. Sic nos diversa tendentes, et in caussa
finali de proprietate soli immo viae herciscundae contenden-
tes rapinis suis onusti coram deprehendunt ipsi latrones, et ad
lunae splendorem iam inde longius cognitos risu maligno
salutant.

Cap. XXX. Et unus e numero sic appellat: Quorsum
istam festinanti vestigio lucubratis viam, nec noctis intempestae
Manes Larvasque formidatis? At tu, probissima puella, paren-
tes tuos intervisere properabas? Sed | nos et solitudini tuae 442
praesidium praestabimus et ad parentes tuos iter monstrabi-
mus. Et unus manu secutus prehenso loro retrorsum me cir-
cumtorquet, nec baculi nodosi quod gerebat suetis ictibus tem-
perat. Tunc ingratis ad promptum re|currens exitium remi- 443

niscor doloris ungulae et occipio nutanti capite claudicare. Sed ecce, inquit ille qui me retraxerat, rursum titubas et vacillas, et putres isti tui pedes fugere possunt, ambulare nesciunt? At paulo ante pinnatam Pegasi vincebas celeritatem. Dum sic mecum fustem quatiens benignus iocatur comes, iam domus eorum extremam loricam perveneramus. Et ecce de quodam ramo procerae cupressus induta laqueum anus illa pendebat. Quam | quidem detractam protinus cum suo sibi (140)
funiculo devinctam dedere praecipitem: puellaque statim distenta vinculis, coenam quam postuma diligentia praeparaverat infelix anicula ferinis invadunt animis.

Cap. XXXI. Ac dum avida voracitate cuncta contruncant, iam incipiunt de nostra poena suaque vindicta secum considerare. Et utpote in coetu turbulento variae fuere sententiae, ut primus vivam cremari censeret puellam, secundus bestiis obiici suaderet, tertius patibulo suffigi iuberet, quartus
444 | tormentis excarnificari praeciperet. Certe calculo cunctorum utcumque mors ei fuerat destinata. Tunc unus, omnium sedato tumultu, placido sermone sic orsus est: Nec sectae collegii nec mansuetudini singulorum ac ne meae quidem modestiae congruit, pati vos ultra modum delictique saevire terminum, nec feras nec cruces nec ignes nec tormenta ac ne mortis quidem maturatae festinas tenebras arcessere. Meis itaque consiliis auscultantes vitam puellae sed quam meretur largimini. Nec vos memoria deseruit utique, quid iam dudum decreveritis de isto asino, semper pigro quidem sed mandu | cone summo, nunc etiam mendaci fictae debilitatis et virginalis fugae sequestro ministroque. Hunc igitur iugulare crastino placeat, totisque vacuefacto praecordiis, per mediam alvum nudam virginem quam praetulit nobis, insuere, ut sola facie praemi-
445 nente ceterum corpus | puellae nexu ferino coerceat, tunc super aliquod saxum scruposum insiticium et fartilem asinum exponere et solis ardentis vaporibus tradere.

Cap. XXXII. Sic enim cuncta | quae recte statuistis (141)
ambo sustinebunt, et mortem asinus quam pridem meruit; et illa morsus ferarum, cum vermes membra laniabunt, et ignis flagrantiam, cum sol nimiis caloribus inflammarit uterum, et patibuli cruciatum, cum canes et vultures intima protrahent viscera. Sed et ceteras eius aerumnas et tormenta numerate. Mortuae bestiae ipsa vivens ventrem habitabit, tum foetore nimio nares aestuet, inediae diutinae letali fame tabescet, nec suis saltem liberis manibus mortem sibi fabricare poterit. Talibus dictis non pedibus sed totis animis latrones in eius vadunt sententiam. Quam meis tam magnis auribus accipiens, quid aliud quam meum crastinum deflebam cadaver?

LIBER VII.

142) Cap. I. Ut primum tenebris abiectis dies inalbebat et 446
candidum solis curriculum cuncta collustrabat, quidam de numero latronum pervenit. Sic enim mutuae salutationis officium indicabat. Is in primo speluncae aditu residens et ex anhelitu recepto spiritu, tale collegio suo nuntium facit: | Quod ad 447
domum Milonis Hypatini quam proxime diripuimus pertinet, discussa sollicitudine iam possumus esse securi. Postquam vos enim fortissimis viribus cunctis ablatis castra nostra remeastis, immixtus ego turbelis popularium, dolentique atque indignanti similis arbitrabar, super investigatione facti cuiusmodi consilium caperetur, et an et quatenus latrones placeret inquiri, renuntiaturus vobis, uti mandaveratis, omnia. Nec argumentis dubiis sed rationibus probabilibus, congruo cunctae multi-
[188] tudinis consensu, nescio qui Lucius auctor mani|festus facinoris postulabatur, qui proximis diebus, fictis commendaticiis litteris Miloni sese virum commentitus bonum artius conciliaverat, ut etiam hospitio susceptus inter familiares | intimos 448
haberetur; plusculisque ibidem diebus demoratus, falsis amoribus ancillae Milonis animum irrepens, ianuae claustra sedulo exploraverat, et ipsa membra in quis omne patrimonium condi solebat curiose perspexerat.

Cap. II. Nec exiguum scelerati monstrabatur indicium.
(143) Quippe cum eadem nocte sub ipso flagitii momento | idem profugisset, nec exinde usquam compareret, nam et praesidium fugae, quo velocius frustratis insecutoribus procul ac procul abderet sese, eidem facile suppeditasse. Equum namque illum suum candidum vectorem futurum duxisse secum. Plane servum eius ibidem in hospitio repertum, scelerum consiliorumque herilium futurum indicem, per magistratus in publicam custodiam receptum et altera die tormentis vexatum pluribus, ac paene ad ultimam mortem excarnificatum, nil quicquam re|rum 449
talium esse confessum; missos tamen in patriam Lucii viros multos numero, qui reum poenas daturum sceleris inquirerent. Haec eo enarrante, veteris fortunae et illius beati Lucii praesentisque aerumnae et infelicis asini facta comparatione medullitus ingemebam. Subiitque me, non de nihilo veteris priscaeque doctrinae viros finxisse ac pronuntiasse, caecam et prorsus exoculatam esse Fortunam: quae semper suas opes ad malos et indignos conferat, nec umquam iudicio quemquam mortalium eligat, immo vero cum his potissimum deversetur, quos procul si videret, fugere deberet; quodque cunctis est extremius, varias opiniones immo contrarias nobis adtribuat, ut et malus boni viri fama glorietur et innocentissimus contra noxio|rum ore plectatur. 450

Cap. III. Ego denique, quem saevissimus eius impetus
in bestiam et extremae sortis quadripedem deduxerat, cuiusque
casus etiam quovis iniquissimo dolendus atque miserandus
merito videretur, crimine | latrocinii in hospitem mihi carissi- (144)
mum postulabar: quod crimen non modo latrocinium verum
etiam parricidium quisque rectius nominarit. Nec mihi tamen
licebat caussam meam defendere vel unico verbo saltem dene-
gare. Denique ne mala conscientia tam scelesto crimini prae-
sens viderer silentio consentire, hoc tantum impatientia pro-
451 ductus | volui dicere: Non feci. Et verbum quidem praecedens
semel ac saepius immodice clamitavi, sequens vero nullo | pacto [189]
disserere potui, sed in prima remansi voce et identidem boavi:
Non! quamquam nimia rotunditate pendulas vibrassem labias.
Sed quid ego pluribus de Fortunae saevitate conqueror? Quam-
452 quam nec istud puduit, | me cum meo famulo meoque vectore
illo equo factum conservum atque coniugem.

Cap. IV. Talibus cogitationibus fluctuantem subit me illa
cura potior, qua statuto consilio latronum manibus virginis de-
cretam me victimam recordabar, ventremque crebro suspiciens
meum iam misellam puellam parturibam. Sed ille qui commo-
dum falsam de me notoriam pertulerat, expromptis mille au-
reûm, quos insutu laciniae contexerat quosque variis viatoribus
453 detractos, ut aiebat, pro sua frugalitate communi confe|rebat
arcae, infit etiam de salute commilitonum sollicite sciscitari.
Cognitoque, quosdam immo vero fortissimum quemque variis
quidem sed impigris casibus oppetisse, suadet, tantisper paca-
tis itineribus omniumque proeliorum servatis induciis, inquisi-
tioni commilitonum potius insisteretur, et tirocinio novae | iu- (145)
ventutis ad pristinae manus numerum Martiae cohortis facies
integraretur. Nam et invitos terrore compelli, et volentes
praemio provocari posse, nec paucos humili servilique vitae
renuntiantes ad instar tyrannicae potestatis sectam suam con-
454 ferre malle. | Se quoque iam dudum pro sua parte quemdam
convenisse hominem et statu procerum et aetate iuvenem et
corpore vastum et manu strenuum: eique suasisse ac denique
persuasisse, ut manus hebetatas diutina pigritia tandem refer-
ret ad frugem meliorem; bonoque secundae, dum posset, frue-
retur valetudinis nec manum validam erogandae stipi porri-
geret sed hauriendo potius exerceret auro.

Cap. V. Talibus dictis universi omnes assentiere: et
illum qui iam comprobatus videretur adsciscí et alios ad sup-
plendum numerum vestigari statuunt. Tunc profectus et
paululum commoratus ille perducit immanem quemdam iuve-
455 nem, uti fuerat pollicitus, nescio an ulli | praesentium compa-
randum. Nam praeter ceteram corporis molem toto vertice
cunctos antepollebat, et ei commodum lanugo malis inserpe-

bat, sed plane centunculis disparibus et male consarcinatis semiamictum, inter quos pectus et venter crustata crassitie reluctabant. Sic introgressus: Avete, inquit, fortissimo deo Marti clientes mihique iam fidi commilitones, et virum magnanimae vivacitatis volentem volentes accipite, libentius vul-
[190] nera corpore | excipientem, quam aurum manu suscipientem, ipsaque morte quam formidant alii meliorem. Nec me pute-
(146) tis | egenum vel abiectum neve de pannulis istis virtutes meas aestimetis. Nam praefui validissimae manui totamque prorsus devastavi Macedoniam. Ego sum praedo famosus, Haemus ille Thracius, cuius totae provinciae nomen horrescunt, patre Therone atque latrone inclyto prognatus, humano sanguine nutritus, interque ipsos manipulos factionis educatus, haeres et aemulus virtutis paternae.

Cap. VI. Sed omnem pristinam sociorum fortium multitudinem magnasque illas opes exiguo temporis amisi spatio. Nam procuratorem principis ducenaria perfunctum, dehinc fortuna tristiore decussum, praetereuntem Orato fueram aggressus. Sed rei noscendae carpo ordinem. | Fuit quidam multis 456
officiis in aula Caesaris clarus atque conspicuus, ipsi etiam probe spectatus. Hunc insimulatum quorumdam astu proiecit extorrem saeviens invidia. Sed uxor eius Plotina, quaedam rarae fidei atque singularis pudicitiae femina, quae | decimo 457
partus stipendio viri familiam fundaverat, spretis atque contemptis urbicae luxuriae deliciis, fugientis comes et infortunii socia, tonso capillo in masculinam faciem reformato habitu, pretiosissimis monilium et auro monetali zonis refertis incincta, inter ipsas custodientium militum manus et gladios nudos intrepida, cunctorum periculorum particeps et pro mariti salute pervigilem curam sustinens, aerumnas assiduas ingenio masculo sustinebat. Iamque plurimis itineris difficultatibus marisque terroribus exantlatis Zacynthum petebat, quam sors ei
(147) fatalis | decreverat temporariam sedem.

Cap. VII. Sed cum primum littus Actiacum quo tunc Macedonia de|lapsi grassabamus appulisset, nocte promota 458
tabernulam quamdam littori navique proximam, vitatis maris fluctibus incubabant. Invadimus et diripimus omnia; nec tamen periculo levi tentati discessimus. Simul namque primum sonum ianuae matrona percepit, procurrens in cubiculum clamoribus inquietis cuncta miscuit, milites suosque famulos nominatim sed et omnem viciniam suppetiatum convocans, nisi quod pavore cunctorum, quum sibi quisque metuentes delitescebant, effectum est, ut impune discederemus. Sed protinus sanctissima (vera enim dicenda sunt) et unicae fidei femina, bonis artibus gratiosa, precibus ad Caesaris numen porrectis et marito red-
191] itum celerem et aggressurae plenam vindictam impetravit. | De-

nique noluit esse Caesar Haemi latronis collegium, et confestim
459 interivit. | Tantum potest nutus etiam magni principis. Tota
denique factione militarium vexillationum indagatu confecta
atque concisa, ipse me furatus aegre solus mediis Orci faucibus ad hunc evasi modum.

Cap. VIII. Sumpta veste muliebri florida in sinus flaccidos abundante, mitellaque textili contecto capite, calceis fe-
460 mineis | albis illis et tenuibus indutus, et in sequiorem sexum
incertus atque absconditus, asello spicas hordeaceas gerenti
residens, per medias acies infesti militis transabivi. Nam mu-
461 lierem putantes asinariam concedebant liberos abitus: | quippe
cum mihi etiam tunc depiles genae laevi pueritia | splendica- (148)
rent. Nec ab illa tamen paterna gloria vel mea virtute descivi, quamquam semitrepidus iuxta mucrones Martios constitutus, sed habitus alieni fallacia tectus, villas seu castella solus aggrediens viaticulum mihi corrasi. Et diloricatis statim pannulis in medium duo millia profudit aureorum. Et: En, inquit, istam sportulam immo vero dotem collegio vestro libens meque vobis ducem fidissimum, si tamen non recusatis, offero: brevi temporis spatio lapideam istam domum vestram facturus auream.

Cap. IX. Nec mora nec cunctatio, sed calculis omnibus ducatum latrones unanimes ei deferunt, vestemque lautiusculam proferunt, sumeret abiecto centunculo divite. Sic refor-
462 matus, | singulos exosculatus et in summo pulvinari locatus
coena et poculis magnis inauguratur. Tunc sermonibus mutuis de virginis fuga deque mea vectura et utrique destinata monstruosa morte cognoscit, et ubi locorum esset illa percontatus deductusque, visa ea, ut erat vinculis onusta, contorta et vituperanti nare discessit, et: Non sum quidem tam brutus vel certe temerarius, inquit, ut scitum vestrum inhibeam, sed malae conscientiae reatum intra me sustinebo, si quod bonum mihi videtur, dissimulavero. Sed prius fiduciam vestri caussa sollicito mihi tribuite, cum praesertim vobis, si sententia haec mea displicuerit, liceat rursus ad asinum redire. Nam ego ar-
463 bitror, latrones quique eorum recte sapiunt, | nihil anteferre (149)
lucro suo debere, ac ne ipsam quidem saepe [et] aliis damnosam ultionem. Ergo igitur si | perdideritis in asino virginem,
nihil amplius quam sine ullo compendio indignationem vestram
exercueritis. Quin ego censeo, deducendam eam ad quampiam
civitatem ibique venumdandam. Nec enim levi pretio distrahi
| poterit talis aetatula. Nam et ipse quosdam lenones pridem [192]
cognitos habeo, quorum poterit unus magnis equidem talentis,
ut arbitror, puellam istam praestinare, condigne natalibus
464 suis fornicem processuram, nec in similem fugam | discursuram:* nonnihil etiam, cum lupanari servierit, vindictae vobis

depensuram. Hanc ex animo quidem meo sententiam conducibilem protuli: sed vos vestrorum estis consiliorum rerumque domini.

Cap. X. Sic ille latronum fisci advocatus nostram caussam pertulerat, virginis et asini sospitator egregius. Sed in diutina deliberatione ceteri, cruciantes mora consilii mea praecordia immo miserum spiritum, libentes tandem novitii latronis accedunt sententiae: et protinus vinculis exsolvunt virginem.
Quae | quidem simul viderat illum iuvenem fornicisque et le- 465
nonis audierat mentionem, coepit risu laetissimo gestire, ut mihi merito subiret vituperatio totius sexus, cum viderem puellam, proci iuvenis amore nuptiarumque castarum desiderio simulato, lupanaris spurci sordidique subito delectari nomine. Et tunc quidem totarum mulierum secta moresque de asini pendebant iudicio. Sed ille iuvenis sermone repetito: Quin igitur, inquit, supplicatum Marti Comiti pergimus, et puellam
(150) simul vendituri et socios indagaturi? Sed, | ut video, nullum
uspiam pecus sacrificatui ac ne vinum quidem potatui affatim vel sufficiens habemus. Decem mihi itaque legate comites, quis contentus proximum castellum petam, inde vobis epulas saliares comparaturus. Sic eo profecto ceteri copiosum instruunt ignem, aramque cespite virenti Marti deo faciunt.

Cap. XI. Nec multo post adveniunt illi, vinarios utres
ferentes et gregatim pecua com|minantes. Unde praelectum 466
grandem hircum annosum et horricomem Marti Secutori Comitique victimant. Et illico prandium fabricatur opipare. Tunc hospes ille: Non modo, inquit, expeditionum praedarumque verum etiam voluptatum vestrarum ducem me strenuum sentire debetis. Et aggressus insigni facilitate naviter cuncta praeministrat. Verrit, sternit, coquit, tucceta concinnat, apponit scitule, sed praecipue poculis crebris grandibusque singulos
ingurgitat. Interdum ta|men insimulatione promendi quae 467
poscebat usus, ad puellam commeabat assidue, partisque subreptas clanculo et praegustatas a se potiones offerebat hilaris. At illa sumebat appetenter: et nonnunquam basiare volenti promptis saviolis adlibescebat. Quae res oppido mihi displi-
[193] cebat. Hem, | oblita es nuptiarum tuique mutui cupitoris,
puella virgo? Et illi nescio cui recenti marito quem tibi parentes iunxerunt, hunc advenam cruentumque percussorem praeponis? Nec te conscientia stimulat, sed affectione calcata inter lanceas et gladios istos scortari tibi libet? Quid, si quo
(151) |modo latrones ceteri persenserint, non | rursum recurres ad 468
asinum et rursum exitium mihi parabis? Revera ludis de alieno corio.

Cap. XII. Dum ista sycophanta ego mecum maxima cum indignatione disputo, de verbis eorum quibusdam dubiis sed

non obscuris prudenti asino cognosco, non Haemum illum
praedonem famosum sed Tlepolemum sponsum puellae ipsius.
Nam procedente sermone paulo iam clarius, contempta mea
praesentia quasi vere mortui: Bono animo es, inquit, Charite
dulcissima. Nam totos istos hostes tuos statim captivos habe-
469 bis. Et instantia validiore vinum iam immix|tum sed modico
tepefactum vapore sauciis illis et crapula vinolentiaque madidis
ipse abstemius non cessat impingere. Et hercules suspicionem
mihi fecit, quasi soporiferum quoddam venenum cantharis im-
misceret illis. Cuncti denique sed prorsus omnes vino sepulti
iacebant, *omnes [1]) partim mortui. Tunc nullo negotio artis-
simis vinculis impeditis ac pro arbitrio suo constrictis illis,
imposita dorso meo puella dirigit gressum ad suam patriam.

Cap. XIII. Quam simul accessimus, tota civitas ad vo-
tivum conspectum effunditur. Procurrunt parentes, affines,
clientes, alumni, famuli, laeti faciem, gaudio delibuti. Pom-
470 pam | cerneres omnis sexus et omnis aetatis novumque et
hercules memorandum spectamen, virginem asino triumphan-
tem. Denique ipse etiam hilarior pro virili parte, ne praesenti
negotio ut alienus discreparem, porrectis auribus proflatisque
naribus rudivi fortiter, immo tonanti clamore personui. Et illam
thalamo|receptam commode parentes sui fovebant; me vero cum (152)
ingenti iumentorum civiumque multitudine confestim retro Tle-
polemus agebat non invitum. Nam et alias curiosus et tunc
latronum captivitatis spectator optabam fieri: quos quidem
colligatos adhuc vino magis quam vinculis deprehendimus.
Totis ergo prolatis erutisque rebus et nobis auro argentoque
et ceteris onustis, ipsos partim constrictos, uti fuerant, provo-
471 lutosque in | proximas rupinas praecipites dedere, alios vero
suis sibi gladiis obtruncatos reliquere. Tali vindicta laeti et
gaudentes civitatem revenimus. Et illas quidem divitias pu-
blica custo|dela commisere, Tlepolemo puellam repetitam lege [194]
tradidere.

Cap. XIV. Exin *memet* [2]) sospitatorem nuncupatum ma-
472 trona prolixe curitabat, ipsoque nuptia|rum die praesepium
meum hordeo passim repleri iubet, foenumque camelo Bactrinae
sufficiens apponi. Sed quas ego condignas Fotidi diras devo-
tiones imprecer, quae me formavit non canem sed asinum,
quippe cum viderem largissimae coenae reliquiis rapinisque
canes omnes inescatos atque distentos. Post noctem unicam
et rudimenta Veneris recens nupta gratias summas apud suos
parentes ac maritum mihi meminisse non destitit, quoad sum-
mos illi promitterent honores habituri mihi. Convocatis deni-

---

1) Ita habent codd. *Omnes* vocabulum suspectum mihi videtur esse. —
2) *meum* optimi codd. unde ego emendabam: *memet*.

que gravioribus amicis consilium datur, quo potissimum facto digne remunerarer. Placuerat uni, domi me conclusum hordeo lecto | fabaque et vicia saginari. Sed obtinuit alius qui meae 472
(153) libertati prospexerat, suadens, ut | rurestribus potius campis in greges equinos lasciviens discurrerem, daturus dominis equarum inscensu generoso multas mulas alumnas.

Cap. XV. Ergo igitur evocato statim armentario equisone, magna cum praefatione deducendus assignor. Et sane gaudens laetusque praecurrebam, sarcinis et ceteris oneribus iam nunc renuntiaturus; nanctaque libertate, veris initio pratis herbantibus rosas utique reperturus aliquas. Subi|bat me ta- 474
men illa etiam sequens cogitatio: quod tantis actis gratiis honoribusque asino meo tributis, humana facie recepta, multo tanto pluribus beneficiis honestarer. Sed ubi me procul a civitate gregarius ille perduxerat, nullae deliciae ac ne ulla quidem libertas excipit. Nam protinus uxor eius avara quidem nequissimaque illa mulier, molae machinariae subiugum me dedit: frondosoque baculo subinde castigans, panem sibi suisque de meo parabat corio. Nec tantum sui cibi gratia me fatigare contenta, vicinorum etiam frumenta mercenariis discursibus meis conterebat. Nec mihi misero statuta saltem cibaria pro tantis praestabantur laboribus. Namque hordeum meum frictum et sub eadem mola | meis quassatum ambagibus 475
colonis proximis venditabat: mihi vero per diem laboriosae machinae attento sub ipsa vespera furfures apponebat incretos ac sordidos multoque lapide salebrosos.

Cap. XVI. Talibus aerumnis edomitum novis fortuna saeva tradidit cruciatibus, scilicet ut, quod aiunt, domi forisque fortibus factis adoriae plenae gloriarer. Equinis armentis
[195] namque me congregem pastor | egregius, | mandati dominici
(154) serus | auscultator, aliquando permisit. At ego tandem liber 476
asinus, laetus et tripudians graduque molli gestiens, equas opportunissimas iam mihi concubinas futuras deligebam. Sed haec etiam spes hilarior in capitale processit exitium. Mares enim ob admissuram [1]) veterem* pasti satianter ac diu saginati
| terribiles *alias* [2]) et utique quovis asino fortiores, de me 477
metuentes sibi et adulterio degeneri praecaventes, nec hospitalis Iovis servato foedere rivalem summo furentes persequuntur odio. Hic elatis in altum vastis pectoribus, arduus capite et sublimis vertice primoribus in me pugillatur ungulis, ille terga pulposis torulis obesa convertens postremis velitatur

---

1) *veterem* F. 1. 3. Berlin. edd. vett. *venercam* alius cod. *Venerem* G. 1. 2. P. D. et edd. Lipsius emendabat *uberem*. — 2) *alios alioquin* F. 1. 3. In cett. *terribiles alioquin*. Ego omissa *alioquin* particula, quam genuit voc. *alias*, *terribiles alias*.

calcibus, alius hinnitu maligno comminatus, remissis auribus
dentiumque candentium renudatis hastis, totum me commorsitat.
Sic apud historiam de rege Thracio legeram, qui miseros hos-
pites ferinis equis suis lacerandos devorandosque porrigebat.
Adeo ille praepotens tyrannus sic parcus hordei fuit, ut eda-
cium iumentorum famem corporum humanorum largitione se-
daret.

Cap. XVII. Ad eundem modum distractus et ipse variis
equorum incursibus, rursus molares illos circuitus requirebam.
Verum Fortuna meis cruciatibus insatiabilis aliam mihi denuo
479 pestem instruxit. Delegor enim ligno monte | devehundo,
puerque mihi praefectus imponitur, omnibus ille quidem puer
deterrimus. Nec me montis excelsi tantum arduum fatigabat
iugum, nec saxeas tantum sudes|incursando contribam* [1]) un- (155)
480 gulas, verum fustium quoque crebris ictibus|*perdite*[2]) dedola-
bar, ut usque plagarum mihi medullaris insideret dolor, coxae-
que dexterae semper ictus incutiens et unum feriendo locum,
dissipato corio et ulceris latissimi facto foramine immo fovea
vel etiam fenestra, nullus tamen desinebat idemtidem vulnus
sanguine delibutum obtundere. Lignorum vero tanto me pre-
mebat pondere, ut fascium molem elephanto non asino para-
481 tam putares. Ille | vero etiam, quotiens in alterum latus
praeponderans declinarat sarcina, cum deberet potius gravan-
tis ruinae fustes demere, et levata paulisper pressura sanare
me, vel certe in alterum latus translatis peraequare, contra
lapidibus additis insuper sic iniquitatem ponderis medebatur.

Cap. XVIII. Nec tamen post tantas meas clades immo-
dico sarcinae pondere contentus, cum fluvium transcenderemus,
qui forte praeter viam defluebat, pedibus suis ab aquae ma-
dore consulens, ipse | quoque insuper lumbos meos insiliens [196]
residebat, exiguum scilicet et illud tantae molis superpondium.
Ac si quo casu, limo coenoso ripae supercilio lubricante, oneris
impatientia prolapsus deruissem, cum deberet egregius agaso
manum porrigere, capistro suspendere, cauda sublevare, certe
482 partem tanti oneris, quoad resurgerem saltem, detrahere, | nul-
lum quidem defesso mihi ferebat auxilium, sed occipiens a
capite, immo vero et ipsis auribus totum me compilabat, *ac
scidit* [3]) fusti grandissimo, donec fomenti vice ipsae me plagae
suscitarent. | Idem mihi talem etiam excogitavit perniciem. (156)
483 Spinas acerru|mas et punctu venenato viriosas, in fascem tor-
tili nodo constrictas caudae meae pensilem deligavit cruciatum,

---

1) *contribam* optimi et plurimi codd. Ego malim *contriram* i. e. *contriveram.* — 2) *perclive* F. 1. 3. edd. pp. *prosaepe* G. 2. P. D. *persepe* G. 1. Ego emendabam: *perdite* i. e. *usque ad interitum.* — 3) *cidit* F. 1. 3. *caedit* edd. ante Beroald. In cett. *caedens.* Ego: *ac scidit.*

ut incessu meo commotae incitataeque funestis aculeis infeste
me convulnerarent.

Cap. XIX. Ergo igitur ancipiti malo laborabam. Nam
cum me cursu proripueram, fugiens acerbissimos incursus,
vehementiore nisu spinarum feriebar: si dolori parcens pau-
lulum restitissem, plagis compellebar ad cursum. Nec quic-
quam videbatur aliud excogitare puer ille nequissimus, quam
ut me quoquo modo perditum iret. Idque iurans etiam non-
nunquam comminabatur. Et plane fuit quod eius detestabilem
malitiam ad peiores conatus stimularet. Nam quadam die
nimia eius insolentia expugnata patientia mea, calces in eum
validas extuleram. Denique tale facinus in me comminiscitur.
Stuppae sarcina me satis onustum | *probe*que [1]) funiculis con- 484
strictum producit in viam, deque proxima villula spirantem
carbunculum furatus oneris in ipso meditullio reponit. Iamque
fomento tenui calescens et enutritus ignis surgebat in flammas,
et totum me funestus ardor invaserat, nec illum pestis extre-
mae suffugium nec salutis aliquod apparet solatium, et ustrina
talis moras non sustinens [2]) *est* et meliora consilia prae-
vertitur.

Cap. XX. Sed in rebus scaevis affulsit Fortunae nutus
hilarior, nescio an futuris periculis me reservans, certe prae-
sente statutaque morte liberans. Nam forte pluviae pridianae
recens con|ceptaculum aquae lutulentae proximum conspicatus, 485
(157) ibi | memet improvido saltu totum abiicio, flammaque prorsus
exstincta tandem et pondere levatus et exitio liberatus evado.
Sed ille deterrimus ac temerarius puer hoc quoque suum ne-
quissimum factum in me retorsit; gregariisque omnibus affir-
mavit, me sponte vicinorum foculos transeuntem, titubanti
[197] gradu prolapsum ignem ultroneum accessisse. Mihi | et arri-
dens addidit: Quo usque ergo frustra pascemus igninum istum?
Nec multis interiectis diebus longe peioribus me dolis petivit.
Ligno enim quod gerebam in proximam casulam vendito, va-
cuum me ducens, iam se nequitiae meae procla|mans imparem 486
miserrimumque istud magisterium renuens, querelas huiusmodi
concinnat:

Cap. XXI. Videtis istum pigrum tardissimumque et ni-
mis asinum? me prae *cetero flagitio* [3]) nunc novis periculis
etiam angit. Ut quemque enim viatorem prospexerit, sive illa
scitula mulier sive virgo nubilis seu tener puellus, sese illico
disturbato gestamine, nonnunquam etiam ipsis stramentis ab-

1) *propeque* F. 2. p. In cett. *propere.* Stewech. *probeque* quod placet. —
2) *sustinens et meliora* F. 1. 3. *sustinens ad mel.* G. 1. 2. P. D. In cett. *susti-
nens mel.* Ego: *sustinens est et.* — 3) *prae cetera flagitia* F. 1. 3. G. 1. 2. P.
Aliquot edd. *praeter cetera flagitia.* Ego: *prae cetero flagitio.*

487 iectis furens incurrit, et | homines amator talis appetit, et
humi prostratis illis inhians illicitas atque incognitas tentat
libidines, et ferinas voluptates aversa Venere invitat ad nu-
488 ptias. | Nam imaginem etiam savii mentiendo ore improbo
compulsat ac morsitat: quae res nobis non mediocres lites
atque iurgia immo forsitan et crimina pariet. Nunc etiam
visa quadam honesta iuvene, ligno quod devehebat abiecto
dispersoque, in eam furiosos direxit impetus, et festivus hic
amasio humo sordida prostratam mulierem ibidem | incoram om- (158)
nium gestiebat inscendere. Quod nisi ploratu questuque femineo
conclamatum viatorum praesidium accurrisset, ac de mediis
ungulis ipsius esset erepta liberataque, misera illa compavita
atque dirupta ipsa quidem cruciabilem cladem sustinuisset,
nobis vero poenale reliquisset exitium.

489 Cap. XXII. Talibus mendaciis admi|scendo sermones
alios, qui meum verecundum silentium vehementius premerent,
animos pastorum in meam perniciem atrociter suscitavit. De-
nique unus ex illis: Quin igitur publicum istum maritum, in-
quit, immo communem omnium adulterum illis suis monstruosis
nuptiis condignam victimamus hostiam? et: Heus tu puer, ait,
obtruncato protinus eo intestina quidem canibus nostris iacta,
ceteram vero carnem omnem operariorum coenae reserva.
Nam corium affirmatum cineris inspersu dominis referemus,
eiusque mortem de lupo facile mentiemur. Sublata contatione
490 accusator ille meus noxius, ipse etiam pasto|ralis exsecutor
sententiae laetus, et meis insultans malis calcisque illius ad-
monitus, quam inefficacem fuisse me hercules doleo, protinus
gladium cotis attritu parabat.

Cap. XXIII. Sed quidam de coetu illo rusticorum: Ne-
fas, ait, tam bellum asinum sic enecare, et propter luxuriam
| lasciviamque amatoriam criminatum opera servitioque tam ne- [198]
cessario carere, cum alioquin exsectis genitalibus possit neque in
Venerem ullo modo surgere nosque omni metu periculi liberare,
insuper etiam longe crassior atque corpulentior effici. Multos
ego scio non modo | asinos inertes verum etiam ferocissimos (159)
equos nimio libidinis laborantes atque ob id truces vesanos-
que, adhibita tali detestatione mansuetos ac mansues exinde
491 factos, | et oneri ferundo non inhabiles et *cetera ministeria* 1)
patientes. Denique nisi vobis suadeo nolentibus, possum spa-
tio modico interiecto, quo mercatum proxumum obire statui,
petitis e domo ferramentis huic curae praeparatis, ad vos
actutum redire, trucemque amatorem istum atque insuavem dis-
sitis femoribus emasculare et quovis vervece mitiorem efficere.

1) *cetero ministerio* F. 1. 3. G. 1. 2. P. D. In cett. *ceteri ministerii*. Ego:
cetera ministeria.

Cap. XXIV. Tali sententia mediis Orci manibus extractus, sed | extremae poenae reservatus maerebam et in 492
novissima parte corporis totum me periturum deflebam. Inedia denique continua vel praecipiti ruina memet ipse quaerebam exstinguere, moriturus equidem nihilominus, sed moriturus integer. Dumque in ista necis meae decontor electione, matutino me rursum puer ille, peremptor meus, contra montis suetum ducit vestigium. Iamque me de cuiusdam vastissimae ilicis ramo pendulo destinato, paululum viam supergressus ipse securi lignum quod deveheret recidebat. Et ecce de proximo specu vastum attollens caput | funesta pro- 493
serpit ursa. | Quam simul conspexi, pavidus et repentina facie conterritus totum corporis pondus in postremos poplites recello, arduaque cervice sublimiter elevatà, lorum quo tenebar rumpo, meque protinus pernici fugae * committo [1]), perque prona non tantum pedibus verum etiam toto proiecto corpore
(160) propere devolutus, immitto me campis subpatentibus, | ex summo studio fugiens immanem ursam ursaque peiorem illum puerum.

Cap. XXV. Tunc quidam viator solitarium vagumque me respiciens invadit, et properiter inscensum baculo quod gerebat obverberans, per | obliquam ignaramque me ducebat 494
viam. Nec invitus ego cursui me commodabam, relinquens atrocissimam virilitatis lanienam. Ceterum plagis non magnopere commovebar, quippe consuetus ex forma concidi fustibus. Sed illa Fortuna meis casibus pervicax tam opportunum latibulum misera celeritate praeversa novas instruxit insidias. Pastores enim mei, perditam sibi requirentes vacculam | varias- 495
[199] que | regiones peragrantes occurrunt nobis fortuito, statimque me cognitum capistro prehensum attrahere gestiunt. Sed audacia valida resistens ille fidem hominum deûmque testabatur. Quid me raptatis violenter? Quid invaditis? An te nos tractamus inciviliter, qui nostrum asinum furatus abducis? Quin potius effaris, ubi puerum, eiusdem agasonem, necatum scilicet occultaris? Et illico detractus ad terram pugnisque pulsatus et calcibus contusus infit deierans, nullum semet vidisse ducto-
|rem, sed plane concitatum, solutum et solitarium ob indicinae 496
praemium occupasse, domino tamen suo restituturum. Atque utinam ipse asinus, inquit, quem nunquam profecto vidissem, vocem quiret humanam dare, meaeque testimonium innocentiae perhibere posset? Profecto vos huius iniuriae pigeret. Sic adseverans nihil quicquam promovebat. Nam collo constrictum

1) *concitato* F. 3. G. 1. 2. D. *fuga concitato* edd. plurimae. In cett. *fugae committo*. Ego malim: *me pernici fugae concitato do*.

reducunt eum pastores molesti contra | montis illius silvosa (161)
nemora, unde lignum puer solebat egerere.

Cap. XXVI. Nec uspiam ruris aperitur ille, sed plane corpus eius membratim laceratum multisque dispersum locis
497 conspi|citur. Quam rem procul dubio sentiebam ego illius ursae dentibus esse perfectam, et hercules dicerem quod sciebam, si loquendi copia suppeditaret. Sed quod solum poteram, tacitus licet, serae vindictae gratulabar. Et cadaver quidem disiectis partibus tandem totum repertum aegreque concinnatum ibidem terrae dedere, meum vero Bellerophontem abactorem indubitatum cruentumque percussorem criminantes, ad casas interim suas vinctum perducunt, quoad renascenti die sequenti deductus ad magistratus, ut aiebant, poenae redde-
498 retur. Interim dum puerum illum | parentes sui plangoribus fletibusque querebantur, adveniens ecce rusticus, nequaquam promissum suum frustratus, destinatam sectionem meam flagitat: Non est in his inquit unus, indidem praesens iactura nostra, sed plane crastino libet non tantum naturam verum etiam caput quoque ipsum pessimo isto asino demere. Nec tibi ministerium deerit istorum. Sic effectum est, ut in alterum diem clades differretur mea. At ego gratias agebam bono puero, quod saltem mortuus unam carnificinae meae dieculam donasset.

Cap. XXVII. Nec tamen tantillum saltem gratulationi meae quietive spatium datum. Nam mater pueri, mortem deplorans acerbam filii, fleta et lacrimosa fuscaque veste contecta, ambabus manibus trahens cinerosam | canitiem, eiulans [200]
499 et | exinde proclamans | stabulum irrumpit meum, tunsisque ac (162)
diverberatis vehementer uberibus incipit: Et nunc iste securus incumbens praesepio voracitati suae deservit, et insatiabilem profundumque ventrem semper esitando distendit, nec aerumnae meae miseretur vel detestabilem casum defuncti magistri recordatur, sed scilicet senectam infirmitatemque meam contemnit ac despicit, et impune se laturum tantum scelus credit: at utcunque se praesumit innocentem. Est enim congruens pessimis conatibus, contra noxiam conscientiam sperare securitatem. Nam pro deûm fidem, quadrupes nequissime, licet
500 precariam vocis usuram sumeres, cui tandem vel ine|ptissimo persuadere possis, atrocitatem istam culpa vacare, cum propugnare pedibus et arcere morsibus misello puero potueris? An ipsum quidem saepius incursare calcibus potuisti, moriturum vero defendere alacritate simili nequisti? Certe dorso receptum auferres protinus, et infesti latronis cruentis manibus eriperes, postremum deserto deiectoque illo conservo, magistro, comite, pastore, non solus aufugeres. An ignoras, eos etiam qui morituris auxilium salutare denegarint, quod contra bonos mores id ipsum fecerint, solere puniri? Sed non diutius meis

cladibus laetaberis homicida. Senties, efficiam, misero dolori naturales vires adesse.

CAP. XXVIII. Et cum dicto | subsertis manibus exsolvit suam sibi fasciam, pedesque meos singulatim illigans indidem constringit artissime, scilicet ne quod vindictae meae superesset praesidium. Et pertica qua stabuli fores offirmari 501
(163) solebant, arrepta | non prius me desiit obtundere, | quam victis 502 fessisque viribus suopte pondere degravatus manibus eius fustis esset elapsus. Tunc de brachiorum suorum cita fatigatione conquesta procurrit ad focum, ardentemque titionem gerens mediis inguinibus obtrudit; donec solo quod restabat nisus praesidio, liquida fimo strictim egesta faciem atque oculos eius confoedassem. Qua caecitate atque foetore tandem fugata est a me pernicies. Ceterum titione delirantis Altheae Meleager asinus interisset.

LIBER VIII.

[202] CAP. I. Noctis gallicinio venit quidam iuvenis proxima 504
(164) civitate, ut quidem mihi videbatur, unus ex famulis Charites, puellae illius quae mecum apud latrones pares aerumnas exantlaverat. Is de eius exitio et domus totius infortunio mira ac | nefanda ignem propter assidens inter conservorum frequen- 505 tiam sic adnuntiabat: Equisones opilionesque et bubsequae, fuit Charite nobis quam misella et quidem casu gravissimo, nec vero incomitata Manes adivit. Sed ut cuncta noritis, referam vobis a capite, quae gesta sunt quaeque possent merito doctiores, quibus stilos fortuna subministrat, in historiae specimen chartis involvere. Erat in proxima | civitate iuvenis, natali- 506 bus praenobilis,[1] * loco clarus et pecuniae fuit satis locuples * sed *luxurie popinali*[2]) scortisque et diurnis potationibus exercitatus at | que ob id factionibus latronum male sociatus, nec non 507 etiam manus infectus humano cruore, Thrasyllus nomine. Idque sic erat et fama dicebat.

CAP. II. Hic, quum primum Charite nubendo maturuisset, inter praecipuos procos summo studio petitionis eius munus obierat. Et quamquam ceteris omnibus id genus viris antistaret eximiisque muneribus parentum invitaret iudicium, morum tamen improba | tus repulsae contumelia fuerat adspersus. Ac 508 dum herilis puella in boni Tlepolemi manus venerat, firmiter
(165) deorsus delapsum nutriens amorem et denegati thalami | per-

1) *quo clarus* F. 1. 3, *qui clarus* G. 1. 2. P. D. *equo clarus* edd. vett. Ego malim: *eloquio clarus*. — 2) *luxuriae popinalis* codd. et edd. Ego emendabam: *luxurie popinali*.

miscens indignationem, cruento facinori quaerebat accessum.
Nanctus denique praesentiae suae tempestivam occasionem,
sceleri quod diu cogitarat accingitur. Ac die quo praedonum
infestis mucronibus puella fuerat astu virtutibusque sponsi sui
liberata, turbae gratulantium exsultans insigniter permiscuit
sese, salutique *praesenti ac*[1]) futurae soboli novorum marito-
509 rum gaudibundus, | ad honorem splendidae prosapiae inter
praecipuos hospites domum nostram receptus, occultato consilio
sceleris amici fidelissimi personam mentiebatur. Iamque ser-
monibus assiduis et conversatione frequenti, nonnunquam etiam
coena poculoque communi carior cariorque | factus in profun- [202]
510 dam ruinam Cupidinis sese paulatim nescius praecipitave|rat.
Quidni, cum flamma saevi amoris parva quidem primo vapore
delectet, sed fomento consuetudinis exaestuans immodicis ar-
doribus totos adurat homines.

Cap. III. Diu denique deliberaverat secum Thrasyllus,
quo vel clandestinis colloquiis opportunum reperiret locum:
cum[2]) et adulterinae Veneris magis magisque praeclusos aditus
copia custodientium cerneret, novaeque atque gliscentis affe-
511 ctionis firmissimum | vinculum non posse dissociari perspiceret
et puellae, si vellet, quamquam velle non posset, furatrinae
coniugalis incommodaret rudimentum; et tamen ad hoc ipsum
quod non potest contentiosa pernicie quasi posset impellitur.
Quod nunc arduum factu putatur, amore per dies roborato
512 facile videtur effectu. Spectate denique, | sed, oro, sollicitis
animis intendite, | quorsum furiosae libidinis proruperit impetus. (166)

Cap. IV. Die quadam venatum Tlepolemus assumpto
Thrasyllo petebat, indagaturus feras. Quid tamen in capreis
feritatis est? Nec enim Charite maritum suum quaerere patie-
batur bestias armatas dente vel cornu. Iamque apud frondo-
sum tumulum ramorumque densis tegminibus umbrosum, pro-
513 spectu vestigatorum obseptis capreis | canes venationis indagini
514 generosae, mandato cubili residentes invadere bestias | immit-
tuntur, statimque sollertis disciplinae memores partitae totos
praecingunt aditus, tacitaque prius servata mussitatione, signo
sibi repentino dedito, latratibus fervidis dissonisque miscent
omnia. Nec ulla caprea nec pavens damula nec prae ceteris
feris mitior cerva, sed aper immanis atque inusitatus exsurgit,
515 toris callosae cu|tis obesus, pilis inhorrentibus corio squalidus,
setis insurgentibus spinae hispidus, dentibus attritu sonaci spu-
meus, oculis aspectu minaci flammeus, impetu saevo fremen-
tis oris totus fulmineus. Et primum quidem canum procacio-

---

1) *praesentia futurae* omnes codd.; Lipsii est coniectura quam in textum recepi. — 2) *cum* abest a codd. et edd. Addiderunt Sciopp. Wower. Pric. Florid. et Oud.

res quae comi|nus contulerant vestigium, genis hac illac 516
iactatis consectas interficit, dein calcata retiola, qua primos impetus reduxerat, transabiit.

CAP. V. Et nos quidem cuncti pavore deterriti et alioquin innoxiis venationibus consueti, tunc etiam inermes atque immuniti tegumentis frondis vel arboribus latenter abscondimus. Thrasyllus vero nactus fraudium opportunum decipulum sic Tlepolemum captiose compellat: Qui stupore confusi vel
167) etiam cassa formidine | similes humilitati servorum | istorum, 517
vel in modum pavoris feminei deiecti tam opimam praedam
203] mediis | manibus amittimus? Quin equos inscendimus, quin ocius indipiscimur? et cape venabulum et ego sumo lanceam. Nec tantillum morati protinus insiliunt equos, ex summo studio bestiam insequentes. Nec tamen illa genuini vigoris oblita retorquet impetum, et incendio feritatis ardescens dente compul|so, quem primum insiliat contabunda rimatur. Sed prior 518
Tlepolemus iaculum quod gerebat insuper dorsum bestiae contorsit. At Thrasyllus ferae quidem pepercit, sed equi quo vehebatur Tlepolemus postremos poplites lancea feriens amputat. Quadrupes recidens, qua sanguis effluxerat, toto tergo supinatus invitus dominum suum devolvit ad terram. Nec diu, et eum furens aper invadit iacentem ac primo la|cinias eius, mox 519
ipsum resurgentem multo dente laniavit. Nec coepti nefarii bonum piguit amicum, vel suae saevitiae litatum saltem tanto periculo cernens potuit expleri, sed percito atque plagosa crura contegenti suumque auxilium miseriter roganti per|femur dex- 520
terum dimisit lanceam, tanto ille quidem fidentius, quanto crederet ferri vulnera similia futura prosectu dentium. Nec non tamen ipsam quoque bestiam facili manu transadigit.

CAP. VI. Ad hunc modum definito iuvene, exciti latibulo suo quisque familia maesta concurrimus. At ille quamquam perfecto voto, prostrato inimico laetus ageret, vultu tamen gaudium tegit et frontem asseverat et dolorem simulat, et ca-
168) daver | quod ipse fecerat, avide circumplexus o|mnia quidem 521
lugentium officia sollerter affinxit, sed solae lacrimae procedere noluerunt. Sic ad nostri similitudinem qui vere lamentabamur conformatus, culpam manus suae mentiens bestiae dabat. Necdum satis scelere transacto Fama dilabitur, et cursus pri|mos ad domum Tlepolemi detorquet, et aures infelicis 522
nuptae percutit. Quae quidem simul percepit tale nuntium, quale non audiet aliud, amens et vecordia percita cursuque bacchata furibundo per plateas populosas et arva rurestria fertur, insana voce casum mariti quiritans. Confluunt civium maestae catervae, sequuntur obvii dolore sociato, civitas cuncta vacuatur studio visionis. Et ecce mariti cadaver accurrit labantique spiritu totam se super corpus effudit, | ac paenissime 523

ibidem quam devoverat ei reddidit animam. Sed aegre manibus erepta suorum invita remansit in vita. Funus vero,
524 | toto feralem pompam prosequente populo, | deducitur ad [204]
sepulturam.

CAP. VII. Sed Thrasyllus * nimium nimius [1]) * clamare, plangere, et quas in primo maerore lacrimas non habebat, iam scilicet crescente gaudio reddere, et multis caritatis nominibus veritatem ipsam fallere. Illum amicum, coaetaneum, contu-
525 bernalem, fratrem denique addito nomi|ne lugubri ciere, nec non interdum manus Charites a pulsandis uberibus amovere, luctum sedare, eiulatum coercere, verbis palpantibus stimulum doloris obtundere, variis exemplis multivagi casus solatia nectere, cunctis tamen mentitae pietatis officiis studium contrectandae mulieris | adhibere odiosumque amorem suum per- (169)
peram delectando nutrire. Sed officiis inferialibus statim
526 factis, puella proti|nus festinat ad maritum suum demeare, cunctasque prorsus pertentat vias, certe illam lenem otiosamque nec telis ullis indigentem sed placidae quieti consimilem, inedia denique misera et incuria squalida tenebris imis abscondita iam cum luce transegerat. Sed Thrasyllus instantia pervicaci partim per semetipsum, partim per ceteros familiares ac necessarios, ipsos denique puellae parentes extorquet, tandem iam lurore et illuvie paene collapsa membra lavacro, cibo denique confoveret. At illa parentum suorum alioquin
527 reverens, invita quidem verum reli|giosae necessitati succumbens, vultu non quidem hilaro verum paulo sereniore obiens, ut iubebatur, viventium munia, prorsus in pectore immo vero penitus in medullis luctu ac maerore carpebat animum, et dies totos totasque noctes insumebat luctuoso desiderio, et imagines defuncti, quas ad habitum dei Liberi * formaverat [2]),
528 adfixo ser|vitio divinis percolens honoribus ipso sese solatio cruciabat.

CAP. VIII. Thrasyllus praeceps alioquin et de ipso nomine temerarius, priusquam dolorem lacrimae satiarent, et
529 percitae mentis resideret furor, et in sese nimietatis | senio lassesceret luctus, adhuc flentem maritum, adhuc vestes lacerantem, adhuc capillos distrahentem non dubitavit de nuptiis convenire, et impudentiae labe tacita pectoris sui secreta fraudesque ineffabiles detegere. Sed Charite vocem nefandam et horruit|etdetestata est, et velut gravi toni|tru procellaque side- (170)
530 ris vel etiam ipso diali fulmine percussa corruit corpus et obnubilavit animam. Sed intervallo revalescente paulatim spi-

---

1) *nimium nimius* F. 1. 3. G. 1. 2. P. D. *nimium nimiumque* alii; Ego probo Bernhardyii emendationem: *nimium naeniis*. — 2) *foraverat* F. 1. 3. Plurimi *formaverat*, quod non ita placet.

ritu, ferinos mugitus reiterans, etiam scenam pessimi Thrasylli perspiciens, ad limam consilii desiderium petitoris distulit.
205] Tunc inter moras umbra illa misere trucidati | Tlepolemi, *sanie* [1]) | cruentam et pallore deformem attollens faciem, quie- 531
tem pudicam interpellat uxoris: Mi coniux, quod tibi prorsus ab alio dici non licebit, * [2]) etsi pectori tuo permaneat nostri memoria, vel acerbae mortis meae casus foedus caritatis intercidit*, quovis alio felicius maritare, modo | ne in Thrasylli 532
manum sacrilegam convenias, neve sermonem conferas nec mensam accumbas nec toro acquiescas. Fuge mei perenssoris cruentam dexteram. Noli parricidio nuptias auspicari. Vulnera illa, quorum sanguinem hae lacrimae proluerunt, non sunt tota dentium vulnera, sed lancea mali Thrasylli me tibi fecit alienum. Et addidit cetera omnemque scenam sceleris illuminat.

Cap. IX. At illa ut pri|mum maesta quieverat, toro fa- 533
ciem impressa etiamnunc dormiens lacrimis emanantibus decoras genas cohumidat, et velut quodam tormento inquieta quiete excussa, luctu redintegrato prolixum eiulat, discissaque interu|la decora brachia saevientibus palmulis converberat. 534
Nec tamen cum quoquam participatis nocturnis imaginibus, sed indicio facinoris prorsus dissimulato et nequissimum per-
171) cussorem punire et | aerumnabili vitae sese subtrahere tacita decernit. Ecce rursus * improvidae *[3]) voluptatis detestabilis petitor aures obseratas de nuptiis obtundens aderat. Sed illa clementer aspernata sermonem Thrasylli, astuque miro personata instanter garrienti summisseque deprecanti: Adhuc, inquit, tui fratris meique carissimi mariti facies pulcra illa in meis deversatur oculis, adhuc odor cin|nameus ambrosei cor- 535
poris per nares meas percurrit, adhuc formosus Tlepolemus in meo vivit pectore. Boni ergo et optimi consules, si luctui legitimo miserrimae feminae necessarium concesseris tempus, quoad residuis mensibus spatium reliquum compleatur anni. Quae res quum meum pudorem, tum etiam tuum salutare commodum respicit, ne forte immaturitate nuptiarum indignatione iusta manes acer|bos mariti ad exitium salutis tuae 536
suscitemus.

Cap. X. Nec isto sermone Thrasyllus sobriefactus vel saltem tempestiva pollicitatione recreatus, identidem pergit linguae * sauciantis [4]) * susurros improbos inurguere, quoad simulanter revicta Charite suscipit: Istud equidem certe mag-

---

1) *sane* omnes codd. *Sanie* est Meursii coniectura. — 2) Ita in codd. inepte legitur. — 3) *impetorvidae* F. 1. *imperorvidae* F. 3., unde lectio cett. codd. *improvidae* suspecta mihi est. — 4) *satiati* F. 1. 3. In plurimis *sauciantis*. Ego malim *lacientis* vel *lecantis*.

nopere deprecanti concedas necesse est, mi Thrasylle, ut in-
terdum taciti clandestinos coitus obeamus, nec quisquam per-
537 senti|scat familiarium, quoad dies reliquos metiatur annus.
Promissioni fallaciosae mulieris oppressus succubuit Thrasyl-
lus, et pro|lixe consentit de furtivo concubitu, noctemque et [206]
opertas exoptat ultro tenebras, uno potiundi studio postponens
omnia. Sed heus tu, inquit Charite, quam probe veste con-
tectus omnique comite viduatus, prima vigilia | tacitus fores (172)
meas accedas, unoque sibilo contentus nutricem istam meam
opperiare, quae claustris adhaerens excubabit adventui tuo.
538 | Nec secius patefactis aedibus acceptum te nullo lumine con-
scio ad meum perducet cubiculum.

Cap. XI. Placuit Thrasyllo scena feralium nuptiarum.
Nec sequius aliquid suspicatus, sed exspectatione turbidus de
diei tantum spatio et vesperae mora querebatur. Sed ubi sol
tandem nocti decessit, ex imperio Charites adornatus et nu-
tricis captiosa vigilia deceptus irrepit cubiculum, pronus spei.
Tunc anus de iussu dominae blandiens ei, furtim depromptis
539 calicibus et oenophoro, | quod immixtum vino soporiferum ge-
rebat venenum, crebris potionibus avide et secure haurientem,
mentita dominae tarditatem, quasi parentem adsideret aegro-
tum, facile sepelivit ad somnum. Iamque eo ad omnes iniu-
rias exposito ac supinato, introvocata Charite masculis animis
impetuque diro fremens invadit ac supersistit sicarium:

Cap. XII. En, inquit, fidus coniugis mei comes, en ve-
nator egregius, en carus maritus! Haec est illa dextra quae
meum sanguinem fudit, hoc pectus quod fraudulentas amba-
ges in meum concinnavit exitium, oculi isti quibus male pla-
cui, qui quodammodo futuras tenebras auspicantes, venientes
540 poenas antecedunt. Quie|sce securus, beate somniare. Non
ego gladio, non ferro petam. Absit, ut simili mortis genere
cum marito meo coaequeris. Vivo tibi morientur oculi nec
quicquam videbis nisi dormiens. Faxo, feliciorem | necem (173)
inimici tui quam vitam tuam sentias. Lucem certe non vide-
bis, manu comitis indigebis, Chariten non tenebis, nuptias non
frueris, nec mortis quiete recreaberis, nec vitae voluptate lae-
taberis, sed incertum simulacrum errabis inter Orcum et
solem et diu quaeres dexteram, quae tuas expugnavit pupu-
las, quodque est in aerumna miserrimum, nescies de quo que-
raris. At ego sepulcrum mei Tlepolemi tuo luminum cruore
541 | libabo et sanctis manibus eius istis oculis parentabo. Sed
quid mora temporis dignum cruciatum lucraris, et meos for-
sitan tibi pestiferos imaginaris amplexus? Relictis somnolentis
tenebris ad aliam poenalem evigila caliginem. Attolle vacuam
542 faciem, vindictam recognosce, infortunium intellige, | aerum-
nas computa. | Sic pudicae mulieri tui placuere oculi, sic faces [207]

nuptiales tuos illuminarunt thalamos. Ultrices habebis pronubas, et orbitatem comitem et perpetuae conscien|tiae tuae 543
stimulum.

Cap. XIII. Ad hunc modum vaticinata mulier, acu crinali capite deprompta, Thrasylli convulnerat tota lumina, eumque prorsus exoculatum relinquens, dum dolore nescio crapulam cum somno discutit, arrepto nudo gladio quo se Tlepolemus solebat incingere, per mediam civitatem cursu furioso proripit se. Procul dubio nescio quod scelus gestiens monumentum mariti contendit. At nos et omnis populus viduatis totis aedibus studiose consequimur, hortati mutuo ferrum vesanis ex|torquere manibus. Sed Charite capulum Tlepolemi 544
(174) prope adsistens gladioque fulgenti singulos abigens, ubi | fletus uberes et lamentationes varias cunctorum intuetur: Abiicite, inquit, importunas lacrimas, abiicite luctum meis virtutibus alienum. Vindicavi in mei mariti cruentum peremptorem, punita sum funestum nuptiarum mearum praedonem. Iam tempus est, ut isto gladio deorsus ad meum Tlepolemum viam quaeram.

Cap. XIV. Et enarratis ordine singulis quae si|bi per 545
somnium nuntiaverat maritus, quoque astu Thrasyllum inductum petisset, ferro sub papillam dexteram transadacto corruit, et in suo sibi pervoluta sanguine, postremo balbutiens incerto sermone perefflavit animam virilem. Tunc propere familiares miserae Charites accuratissime corpus ablutum unita sepultu|ra ibidem marito perpetuam coniugem reddidere. Thra- 546
syllus vero cognitis omnibus, nequiens idoneum exitium praesenti clade reddere, certusque tanto facinori nec gladium sufficere, sponte delatus ibidem ad sepulcrum: Ultronea vobis, infesti Manes, en adest victima, saepe clamitans, valvis super sese diligenter obseratis, inedia statuit elidere sua sententia damnatum spiritum.

Cap. XV. Haec ille longos trahens spi|ritus et nonnun- 547
quam illacrimans graviter affectis rusticis annuntiabat. Tunc illi mutati domini novitatem metuentes et infortunium domus herilis altius miserantes fugere comparant. Sed equorum magister, qui me curandum magna ille quidem commendatione susceperat, quicquid in casula pretiosum conditumque servabat, | meo atque aliorum iumentorum dorso repositum aspor- 548
(175) tans sedes pristinas deserit. Gerebamus | infantulos et mulieres, gerebamus pullos, anseres, hoedos, catellos, et quicquid infirmo gradu fugam morabatur, nostris quoque pedibus
[208] ambulabat. Nec me | pondus sarcinae quamquam enormis urguebat, quippe gaudiali|fuga detestabilem illum exsectorem 549
virilitatis meae relinquentem. Silvosi montis asperum permensi iugum rursusque reposita camporum spatia pervecti,

iam vespera semitam tenebrante, pervenimus ad quoddam
castellum frequens et opulens, unde nos incolae nocturna immo
vero matutina etiam prohibebant egressione. Lupos enim
numerosos, grandes et vastis corporibus sarcinosos ac nimia
ferocitate saevientes, passim rapinis adsuetos infestare cun-
ctam illam regionem, iamque ipsas vias obsidere et in modum
latronum praetereuntes aggredi, immo etiam vesana fame ra-
bidos finitimas expugnare villas, exitiumque inertissimorum
550 pecudum ipsis | iam humanis capitibus imminere. Denique
ob iter illud, qua nobis erat commeandum, iacere semesa ho-
minum corpora, suisque visceribus nudatis ossibus cuncta can-
dere, ac per hoc nos quoque summa cautione via reddi debere,
idque vel in primis observitare, ut luce clara et die iam pro-
vecto et sole florido, vitantes undique latentes insidias, cum
et ipso lumine dirarum bestiarum repigratur impetus, non la-
ciniatim disperso sed cuneatim stipato commeatu difficultates
551 illas transabire|mus.

Cap. XVI. Sed nequissimi fugitivi ductores illi nostri,
caecae festinationis temeritate ac metu incertae insecutionis
spreta salubri monitione nec exspectata | luce proxuma, circa (176)
tertiam ferme vigiliam noctis onustos nos ad viam propellunt.
Tunc ego metu praedicti periculi quantum potui turbae me-
552 dius, et inter conferta iu|menta latenter absconditus, clunibus
meis * aggressionibus *[1]) ferinis consulebam. Iamque me
cursu celeri ceteros equos antecellentem mirabantur omnes.
Sed illa pernicitas non erat alacritatis meae sed formidinis
indicium. Denique mecum ipse reputabam, Pegasum inclytum
illum metu magis volaticum fuisse, ac per hoc merito pinna-
tum proditum, dum in altum et adusque coelum subsilit ac
resultat formidans scilicet igniferae morsum Chimaerae. Nam
et illi pastores qui nos agebant in speciem proelii manus obar-
maverant. Hic lanceam, ille venabulum, alius gerebat spi-
cula, fustem alius, sed et saxa quae salebrosa semita largiter
553 subministrabat. Erant qui sudes | praeacutas attollerent.
Plerique tamen ardentibus facibus proterrebant feras. Nec
quicquam praeter unam tubam deerat, quin acies esset proe-
liaris. Sed nequicquam frustra timorem illum satis inanem
perfuncti | longe peiores inhaesimus laqueos. Nam lupi, for- [209]
sitan confertae iuventutis strepitu vel certe nimia luce flam-
marum deterriti, vel etiam aliorsum grassantes nulli contra
nos aditum tulerunt, ac ne procul saltem ulli comparuerant.

Cap. XVII. Villae vero quam tunc forte praeteribamus
coloni, multitudinem nostram latrones rati, satis agentes re-
rum suarum eximieque trepidi, canes rabidos et immanes et

---

1) *adgessionibus* F. 1. 3. Ego malim: *ab accessionibus. Ab aggressionibus* vulgata est lectio.

quibusvis lupis et ursis saeviores, quos ad tutelae praesidia
(177) | curiose fuerant alumnati, iubilationibus solitis | et cuiusce- 554
modi vocibus nobis inhortantur: qui praeter genuinam ferocitatem tumultu suorum exasperati contra nos ruunt, et undique laterum circumfusi passim insiliunt, ac sine ullo dilectu iumenta simul et homines lacerant, diuque grassati plerosque prosternunt. Cerneres non tam hercules memorandum quam miserandum etiam spectaculum, canes copiosos ardentibus animis alios fugientes arripere, alios stantibus inhaerere, quos-
dam iacentes inscindere et per omnem no|strum commeatum 555
morsibus ambulare. Ecce tanto periculo malum maius insequitur. De summis enim tectis ac de proxumo colle rusticani illi saxa super nos raptim devolvunt, ut discernere prorsus nequiremus, qua potissimum caveremus clade, comminus canum an eminus lapidum. Quorum quidem unus caput mulie-
ris, | quae meum dorsum residebat, repente percussit. Quo 556
dolore commota, statim fletu cum clamore sublato, maritum suum pastorem illum suppetiatum ciet.

Cap. XVIII. At ille deûm fidem clamitans et cruorem uxoris abstergens altius quiritabat: Quid miseros homines et laboriosos viatores tam crudelibus animis invaditis atque ob-
teritis? Quas praedas * munitis? *1) Quae damna vindica|tis? 557
At non speluncas ferarum vel cautes incolitis barbarorum, ut humano sanguine profuso gaudeatis. Vix haec dicta, et statim lapidum congestus cessavit imber, et infestorum canum revocata conquievit procella. Unus illinc denique de summo
(178) cupressus cacumine | ad nos inquit: | Non vestrorum spoliorum cupidine latrocinamur, sed hanc ipsam cladem de vestris protelamus manibus. Iam denique pace tranquilla securi potestis incedere. Sic ille. Sed nos plurifariam vulnerati reliquam viam capessimus, alius lapidis, alius morsus vulnera referentes, universi tamen saucii. Aliquanto denique viae permenso spatio, pervenimus ad nemus quoddam proceris arboribus con-
[210] situm et pratentibus | viretis amoenum. Ubi placuit illis ductoribus nostris refectui paululum conquiescere, corporaque sua diverse laniata sedulo recurare. Ergo passim prostrati solo primum fatigatos animos recuperare, ac dehinc vulneri-
bus medelas varias adhibere festinant. Hic cruo|rem praeter- 558
fluentis aquae rore diluere, ille spongiis madidatis tumores comprimere, alius fasciolis hiantes vincire plagas. Ad istum modum saluti suae quisque consulebat.

Cap. XIX. Interea quidam senex de summo colle prospectat, quem circum capellae pascentes opilionem esse pro-
fecto clama|bant. Eum rogavit unus e nostris, haberetne 559

---

1) *munitis* optimi codd. *initis* F. 1.

venui lacte vel adhuc liquidum vel in caseum recentem incoactum? At ille diu capite quassanti: Vos autem, inquit, de
560 cibo vel poculo vel omnino ulla refectione nunc | cogitatis? An nulli scitis, quo loco consederitis? Et cum dicto conductis oviculis conversus longe recessit. Quae vox eius et fuga pastoribus nostris non mediocrem pavorem incussit. Ac dum perterriti de loci qualitate sciscitari gestiunt, nec est qui doceat, senex alius, magnus ille quidem, gravatus | annis, totus (179)
in baculum pronus et lassum trahens vestigium, ubertim lacrimans per viam proximat, visisque nobis cum fletu maximo singulorum iuvenum genua contingens sic adorabat:

Cap. XX. Per Fortunas vestrosque Genios sic ad meae
561 senectutis spatia validi laetique veniatis, de|cepto seni subsistite meumque parvulum ab inferis ereptum canis meis reddite. Nepos namque meus et itineris huius suavis comes, dum forte passerem incantantem sepiculae consectatur arripere, delapsus in proximam foveam, quae fruticibus imis subpatet, in extremo iam vitae consistit periculo, quippe cum de fletu ac voce ipsius avum sibi saepicule clamitantis vivere illum quidem sentiam, sed per corporis, ut videtis, mei defectam
562 valitudinem opitulari nequeam. At vobis aetatis | et roboris beneficio facile est suppetiari miserrimo seni, puerumque illum, novissimum successionis meae atque unicam stirpem, sospitem mihi facere.

Cap. XXI. Sic deprecantis suamque canitiem distrahentis totos quidem miseruit. Sed unus, praeceteris et animo fortior et aetate iuvenior et corpore validior, quique solus praeter alios incolumis proelium superius evaserat, exsurgit alacer, et percontatus quonam loci puer ille decidisset, monstrantem digito non longe frutices horridos senem illum impigre comitatur. Ac dum pabulo nostro suaque cura refecti
563 sarcinulis quisque sum|ptis suis viam capessunt, clamore primum [211]
nominatim cientes illum iuvenem frequenter inclamant, mox hora diutina commoti mittunt e suis arcessitorem unum, qui requisitum | comitem tempestivae viae commonefactum (180)
reduceret. At ille modicum commoratus refert sese; buxanti pallore trepidus mira super conservo suo renuntiat. Conspicatum se quippe, supinato illi et iam ex maxima parte consumpto immanem draconem mandentem insistere, nec ullum usquam miserrimum senem comparere illum. Qua re cognita et cum pastoris sermone collata, qui eum prorsus hunc illum nec alium *locorum[1]) inquilinum praeminabatur*[2]), pestilenti deserta regione, velociori se fuga proripiunt, nosque pellunt crebris tundentes fustibus.

---

1) *coquorum* F. 1. 3. — 2) *praeminebat* F. 6. *praeminabantur* F. 1. edd. post.

Cap. XXII. Celerrime denique longo itinere confecto
pagum quemdam accedimus, ibique to|tam perquiescimus no- 564
ctem; ubi coeptum facinus oppido memorabile narrare cupio.
Servus quidam, cui cunctam familiae tutelam dominus permi-
serat suus, quique possessionem maximam illam in quam de-
verteramus villicabat, habens ex eodem famulitio conservam
coniugem, liberae cuiusdam extrariaeque mulieris flagra|bat 565
cupidine. Quo dolore pellicatus uxor eius instricta, cunctas
mariti rationes et quicquid horreo reconditum continebatur,
admoto combussit igne. Nec tali damno tori sui contume-
liam vindicasse contenta, iam contra sua saeviens viscera la-
queum sibi nectit, infantulumque quem de eodem marito iam
dudum susceperat eodem funiculo nectit, seque per altissimum
puteum adpendicem parvulum trahens praecipitat. Quam
(181) mortem dominus eorum aegerrime susti|nens, arreptum ser-
vulum qui caussam tanti sceleris uxori | suae praestiterat, 566
nudum ac totum melle perlitum firmiter alligavit arbori ficul-
neae, cuius in ipsa cariosa stipite inhabitantium formicarum
nidificia borriebant, | et ultro citro commeabant multiiuga 567
scaturrigine. Quae simul dulcem ac mellitum corporis nido-
rem persentiscunt, parvis quidem sed numerosis et continuis
morsiunculis penitus inhaerentes, per longi temporis cruciatum
ita carnibus atque ipsis visceribus adesis, homine consumpto
membra nudarunt, ut ossa tantum viduata pulpis nitore nimio
candentia funestae cohaererent arbori.

Cap. XXIII. Hac quoque detestabili deserta mansione,
paganos in summo luctu relinquentes rursum pergimus: | die- 568
[212] que tota campestres emensi vias civitatem | quamdam populo-
sam et nobilem iam fessi pervenimus. Inibi larem sedesque
perpetuas pastores illi statuere decernunt, quod et longe quae-
situris firmae latebrae viderentur, et annonae copiosae beata
celebritas invitabat. Triduo denique iumentorum | refectis cor- 569
poribus, quo vendibiliores videremur, ad mercatum producimur,
magnaque voce praeconis pretia singulis nuntiantis equi atque
alii asini opulentis emptoribus praestinantur; at me relictum
solum ac subsicivum cum fastidio plerique praeteribant. Iam-
que taedio contrectationis eorum qui de dentibus meis aetatem
computabant, manum cuiusdam foetore sordentem, qui gingi-
vas identidem meas putidis scalpebat digitis, mordicus ar-
reptam paenissime conterui. | Quae res circumstantium ab 570
(182) emptione mea utpote ferocissimi | deterruit animos. Tunc
praeco disruptis faucibus et rauca voce saucius in meas for-
tunas ridiculos construebat iocos: Quem ad finem cantherium
istum venui frustra subiiciemus, et vetulum, extritis ungulis
debilem et dolore deformem, et in hebeti pigritia ferocem
nec quicquam amplius quam ruderarium cribrum? | Quare 571

donemus eum cuipiam, si qui tamen foenum suum perdere non gravatur.

CAP. XXIV. Ad istum modo praeco ille cachinnos circumstantibus commovebat. Sed illa fortuna mea saevissima, quam per tot regiones iam fugiens effugere vel praecedentibus malis placare non potui, rursum in me caecos detorsit oculos, et emptorem aptissimum duris meis casibus mire repertum obiecit. Scitote qualem. Cinaedum et senem cinaedum, calvum quidem sed cincinnis semicanis et pendulis capillatum, unum de triviali popularium fece, qui per plateas et oppida
572 cym|balis et crotalis personantes deamque Syriam circumferentes mendicare compellunt. Is nimio praestinandi studio praeconem rogat, cuiatis essem. At ille Cappadocum me et satis forticulum denuntiat. Rursum requirit annos aetatis meae. Sed praeco lasciviens: Mathematicus quidem qui stellas eius disposuit, quintum ei numeravit annum, sed ipse scilicet melius istud de suis novit professionibus. Quamquam
573 enim prudens crimen Corneliae legis incurram, | si civem Romanum pro servo tibi vendidero, quin emis bonum et frugi mancipium, quod te et foris et domi poterit iuvare? Sed exinde odiosus emptor aliud de | alio non desinit quaerere, denique (183)
de mansuetudine etiam mea percontatur anxie.

CAP. XXV. At praeco: Vervecem, inquit, non | asinum [213]
vides, ad usus omneis quietum, non mordacem nec calcitronem quidem, sed prorsus ut in asini corio modestum hominem inhabitare credas. Quae res cognitu non ardua. Nam si faciem tuam mediis eius feminibus emiseris, facile periclitaberis videns,
574 quam gran|dem tibi demonstret patientiam. Sic praeco lurchonem tractabat dicacule. Sed ille cognito cavillatu, similis indignanti: At te, inquit, cadaver surdum et mutum delirumque praeconem, omnipotens et omniparens dea Syria et sanctus Sabadius et Bellona et mater Idaea, cum suo Adone Venus
575 domina caecum reddant, | qui scurrilibus iamdudum contra me velitaris iocis. An me putas, inepte, iumento fero posse deam committere, ut turbatum repente divinum deiiciat simulacrum, egoque miser cogar crinibus solutis discurrere et deae meae humi iacenti aliquem medicum quaerere? Accepto tali sermone cogitabam subito velut lymphaticus exsilire, ut me ferocitate cernens exasperatum emptionem desineret. Sed praevenit cogitatum meum emptor anxius, pretio depenso statim, quod quidem gaudens dominus scilicet taedio mei facile suscepit, septemdecim denariûm, et illico me *tumicla*[1]) spartea deligatum tradidit Philebo. Hoc enim nomine censebatur iam meus dominus.

---

1) *tumida* F. 3. edd. vett. *tumicla* Scalig. est emendatio.

Cap. XXVI. At ille susceptum novitium fa|mulum trahebat ad domum statimque illinc de primo limine proclamat: 576
(184) Puellae, | servum vobis pulcellum en ecce mercatus perduxi. Sed illae puellae chorus erat cinaedorum, quae statim exsultantes in gaudium, fractae rauca et effeminata voce | clamores 577
absonos intollunt, rati scilicet, vere quempiam hominem servulum ministerio suo paratum. Sed postquam non cervam pro virgine sed asinum pro homine succidaneum videre, nare detorta magistrum suum varie cavillantur. Non enim servum sed maritum illum scilicet sibi perduxisse. Et heus, aiunt, cave ne solus exedas tam bellum scilicet pullulum, sed nobis quoque, tuis palumbulis, nonnunquam impertias. Haec et huiusmodi mutuo blaterantes praesepio me proximo deligant. Erat quidam iuvenis satis corpulentus, choraula doctissimus,
| collaticia stipe de mensa paratus, qui foris quidem circum- 578
gestantibus deam cornu canens adambulabat, domi vero promiscui operis partiarios agebat concubitus. Hic me simul domi conspexit libenter, appositis largiter cibariis gaudens alloquitur: Venisti tandem miserrimi laboris vicarius. Sed
[214] diu vivas et dominis | placeas et meis defectis iam lateribus consulas. Haec audiens iam meas futuras novas cogitabam aerumnas.

Cap. XXVII. Die sequenti variis coloribus indusiati et deformiter quisque formati, facie coenoso pigmento delita et oculis obunctis graphice prodeunt, | mitellis et crocotis et car- 579
basinis et bombycinis iniecti. Quidam tunicas | albas in mo- 580
dum lanciolarum quoquo versum fluente purpura depictas cin-
(185) gulo subligati, pedes luteis induti calceis, deamque serico | contectam amiculo mihi gerendam imponunt, brachiisque suis humero tenus renudatis attollentes immanes gladios ac secures, evantes exsiliunt, incitante tibiae cantu lymphaticum tripudium. Nec paucis pererratis casulis ad quamdam villam possessoris beati perveniunt, | et ab ingressu primo statim absonis ululati- 581
bus constrepentes fanatice pervolant; diuque capite demisso, cervices lubricis intorquentes motibus, crinesque pendulos in circulum rotantes et nonnumquam morsibus suos incursantes musculos, ad postremum ancipiti ferro quod gerebant sua quisque brachia dissecant. | Inter haec unus ex illis bacchatur 582
effusius, ac de imis praecordiis anhelitus crebros referens, velut numinis divino spiritu repletus, simulabat sauciam vecordiam, prorsus quasi deum praesentia soleant homines non sui fieri meliores, | sed debiles effici vel aegroti. 583

Cap. XXVIII. Specta denique quale coelesti providentia meritum reportaverit. Infit vaticinatione clamosa conficto mendacio semetipsum incessere atque criminari, quasi contra fas sanctae religionis designasset aliquid, et insuper iustas

poenas noxii facinoris ipse de se suis manibus exposcere. Arrepto denique flagro, quod semiviris illis proprium gestamen
584 est, contortis tenis lanosi velleris | prolixe fimbriatum et multiiugis * talis ovium tesseratum [1]) *, indidem sese multinodis commulcat ictibus, mire contra plagarum dolores praesumptione munitus. Cerneres prosectu gladiorum ictuque flagrorum solum spurcitie sanguinis effeminati madescere. Quae res incutiebat mihi non parvam | sollicitudinem, videnti tot vul- (186)
neribus largiter profusum cruorem, ne quo casu deae peregri-
585 nae stomachus, ut quorundam hominum lactem, sic illa | sanguinem * conspiceret * [2]) asininum. Sed ubi tandem fatigati vel certe suo laniatu satiati pausam carnificinae dedere, stipes aereas immo vero et argenteas, multis certatim offerentibus, sinu recepere patulo, nec non | et vini cadum et lactem et [215]
caseos et farris et siliginis aliquid, et nonnullis hordeum deae gerulo donantibus, avidis animis corradentes omnia, et in sacculos huic quaestui de industria praeparatos farcientes dorso
586 meo congerunt, | ut duplici scilicet sarcinae pondere gravatus et horreum simul et templum incederem.

Cap. XXIX. Ad istum modum palantes omnem illam depraedabantur regionem. Sed in quodam castello copia laetati largioris quaesticuli gaudiales instruunt dapes. A quodam colono fictae vaticinationis mendacio pinguissimum deposcunt arietem, qui deam Syriam esurientem suo satiaret sacrificio; probeque disposita coenula balneas obeunt, ac dehinc lauti quemdam fortissimum rusticanum, industria laterum atque imis ventris bene praeparatum, comitem coenae secum adducunt, paucisque admodum praegustatis olusculis ante ipsam mensam spurcissima illa propudia ad illicitae libidinis extrema flagitia infandis uriginibus efferantur, passimque circumfusi nudatum
587 supinatumque iuvenem exsecrandis uriginibus flagitabant. | Nec diu tale facinus meis oculis tolerantibus: *Porro Quirites* proclamare gestivi. Sed viduatum | ceteris syllabis ac litteris pro- (187)
cessit O tantum, sane clarum ac validum et asino proprium, sed inopportuno plane tempore. Namque de pago proximo complures iuvenes abactum sibi noctu perquirentes asellum, nimioque studio cuncta deversoria scrutantes, intus aedium audito ruditu meo, praedam absconditam latibulis aedium rati, coram rem invasuri suam, improvisi conferto gradu se penetrant, palamque illos exsecrandas foeditates obeuntes depre-
588 hendunt, iam iamque vicinos undique percientes | turpissimam scenam patefaciunt, insuper ridicule sacerdotum purissimam laudantes castimoniam.

---

1) *talis* F. 1. 3. G. 1. In cett. *talis. tesseratum* optimi codd. Edd. plurimae *tessellatum*. — 2) *conspiceret* codd. et edd. plurimae. Alii *concupisceret*.

Cap. XXX. Hac infamia consternati, quae per ora populi facile dilapsa merito invisos ac detestabiles eos cunctis effecerant, noctem ferme circa mediam collectis omnibus furtim castello facessunt, bonaque itineris parte ante iubaris exortum transacta, iam die claro solitudines avias nancti, multa secum prius collocuti accingunt se meo funeri; deaque vehiculo meo sublata et humi reposita, cunctis stramentis me renudatum ac de quadam quercu destinatum flagro illo pecuinis ossibus catenato verberantes, paene ad extremam confecerant
16] mortem. Fuit unus, qui poplites meos enervare | secure sua comminaretur, quod de pudore illo candido scilicet suo | tam 589
deformiter triumphassem. Sed ceteri non meae salutis sed simulacri iacentis contemplatione in vita me retinendum censuere. Rursum itaque me refertum sarcinis, planis gladiis minantes
188) | perveniunt ad quamdam nobilem civitatem. Inibi vir principalis et alias religiosus et eximie deum reverens, tinnitu cymbalorum et sonu tympanorum cantusque Phrygii mulcentibus modulis excitus, procurrit obviam deamque votivo suscipiens hospitio, nos omnis | intra conseptum domus amplissimae con- 590
stituit, numenque summa veneratione atque hostiis opimis placare contendit.

Cap. XXXI. Hic ego me potissimum capitis periclitatum memini. Nam quidam colonus partem venationis, immanis cervi pinguissimum femus, domino illi suo muneri miserat; quod incuriose pone culinae fores non altiuscule suspensum canis adaeque venaticus latenter invaserat, laetusque praeda propere custodientes oculos evaserat. Quo damno cognito suaque reprehensa negligentia, coquus diu lamentatus lacrimis inefficacibus, iam iamque domino coenam flagitante, maerens et utcumque metuens altius, filio suo parvulo consalutato arreptoque funiculo, mortem sibi nexu laquei comparabat. Nec tamen latuit fidam uxorem eius casus extremus mariti, sed funestum nodum violenter invadens manibus ambabus: Adeone, inquit, praesenti malo perterritus mente excidisti tua? nec fortuitum istud remedium quod deûm providentia subministrat intueris? Nam si quid in ultimo fortunae turbine resipiscis, exper|gite mi ausculta, et advenam istum asinum remoto quo- 591
dam loco deductum iugula, femusque eius ad similitudinem
189) perditi | detractum et accuratius in protrimentis sapidissime percoctum appone domino cervini vicem. Nequissimo verberoni sua placuit salus de mea morte, et multum conservae laudata sagacitate destinatae etiam lanienae cultros acuebat.

LIBER IX.

592 Cap. I. Sic ille nequissimus carnifex contra me manus [217 (190
impias obarmabat. At ego praecipitante consilium periculi tanti praesentia nec exspectata diutina cogitatione, lanienam imminentem fuga vitare statui, protinusque vinculo quo fueram deligatus abrupto, cursu me proripio totis pedibus ad tutelam salutis crebris calcibus velitatus: illicoque me raptim transcursa proxima porticu, triclinio in quo dominus aedium sacrificales
593 epulas cum sacerdotibus deae coenitabat,| incontanter immitto. Nec pauca rerum apparatus cibarii mensas etiam impetu meo collido atque disturbo. Qua rerum deformi strage paterfamilias commotus, ut importunum atque lascivum me cuidam famulo curiose traditum certo aliquo loco clausum iussit cohiberi, ne rursum convivium placidum simili petulantia dissiparem. Hic astulo commento scitule munitus et mediis lanii manibus ereptus, custodela salutaris mihi gaudebam carceris. Sed nimirum nihil fortuna renuente licet homini nato dexterum provenire: nec consilio prudenti vel remedio sagaci divinae
594 providentiae fatalis dispositio sub|verti vel reformari potest. Mihi denique id ipsum commentum, quod momentariam salutem reperisse videbatur, periculum grande immo praesens exitium conflavit aliud.

Cap. II. Nam quidam subito puer mobili ac trepida facie percitus, ut familiares inter se susurrabant, irrumpit|triclinium (191
suoque annuntiat domino: de proximo angiportu canem rabidam paulo ante per posticam impetu miro sese direxisse, ardentique prorsus furore venaticos canes invasisse, ac dehinc proximum petisse stabulum atque ibi pleraque iumenta incurrisse pari saevitia, nec postremum saltem ipsis hominibus pe-
595 percisse. Nam Myrtilum mulionem | et Hephaestionem cocum et * Hypatarium *1) cubicularium et Apollonium medicum immo vero et plures alios ex familia abigere tentantes, variis morsibus quemque lacerasse, certe venenatis morsibus contacta nonnulla iumenta efferari iam | simili rabie. Quae res omnium [218
statim percussit animos, ratique me etiam eadem peste infectum ferocire, arreptis cuiuscemodi telis, mutuoque ut exitium com-
596 mune protelarent cohortati, ipsi|potius eodem vesaniae morbo laborantes persequuntur. Nec dubio me lanceis illis vel venabulis immo vero et bipennibus, quae facile famuli subministraverant, membratim compilassent, ni respecto subiti periculi turbine, cubiculum in quo mei domini devertebant protinus irrupissem. Tunc clausis obseratisque super me foribus obsidebant locum, quoad sine ullo concessionis suae periculo

1) In hoc nomine magna est codd. discrepantia. *Hypatafium* F. 3. *Hypasium* plurimi codd.; *Hypatium* vulgata est lectio.

pestilentiae letalis pervicaci rabie possessus ac peresus absumerer. Quo facto tandem libertatem nanctus, solitariae fortunae munus amplexus, super constratum lectum abiectus post multum equidem temporis somnum humanum quievi.

Cap. III. | Iamque clara die mollitie cubiculi refota las- 597
92) situdine vegetus exsurgo, atque illos qui meae | tutelae pervigiles excubias agitaverant, ausculto de meis sic altercare fortunis: Adhucine miserum istum asinum iugi furore iactari credimus? immo vero iam virus increscente saevitia prorsus exstinctum. Sic opinionis variae terminum ad explorationem conferunt, ac de rima quadam prospiciunt sanum me atque sobrium otiose consistere. Iamque ultro foribus patefactis, plenius an iam sim mansuetus periclitantur. Sed unus ex
his, | de coelo scilicet missus mihi sospitator, argumentum ex- 598
plorandae sanitatis meae tale commonstrat ceteris, ut aquae recentis completam pelvem offerrent potui meo; ac si intrepidus et more solito sumens aquis adlibescerem, sanum me atque omni morbo scirent expeditum: contra vero si visum contactumque laticis vitarem ac perhorrescerem, pro comperto noxiam rabiem pertinaciter durare. Hoc enim libris etiam pristinis proditum observari solere.

Cap. IV. Isto placito vas immane confestim aquae perlucidae de proximo petito fonte contantes adhuc offerunt mihi. At ego sine ulla mora progressus, etiam obvio gradu satis sitienter pronus et totum caput inferens salutares vere equidem
| illas aquas hauriebam. Iamque et plausus manûm et aurium 599
flexus et ductum capistri et quidvis aliud periclitantium placide patiebar, quoad contra vesanam eorum praesumptionem modestiam meam liquido cunctis approbarem. Ad istum modum vitato duplici periculo die sequenti rursum divinis exuviis onu-
119] stus, cum crotalis et cymbalis circumforaneum | mendicabulum
193) producor ad viam. Nec paucis casulis atque castellis oberratis, devertimus ad quempiam pagum urbis opulentae quondam, ut memorabant incolae, inter semiruta vestigia conditum, et hospitio proximi stabuli recepti, cognoscimus lepidam de adulterio cuiusdam pauperis fabulam, quam vos etiam cognoscatis volo.

Cap. V. Is gracili pauperie laborans, fabriles operas praebendo parvis illis mercedibus vitam tenebat. Erat ei tamen uxorcula etiam satis quidem tenuis et ipsa, verum tamen
| postrema lascivia famigerabilis. Sed die quadam dum ma- 600
tutino ille ad opus susceptum proficiscitur, statim latenter irrepit eius hospitium temerarius adulter. Ac dum Veneris colluctationibus securius operantur, maritus, ignarus rerum ac nihil etiam tunc tale suspicans, improvisus hospitium repetit. Iamque clausis et obseratis foribus, uxoris laudata continen-

tia ianuam pulsat, sibilo etiam praesentiam suam denuntiante.
Tunc mulier callida et ad huiusmodi flagitia perastutula tena-
cissimis amplexibus expeditum hominem dolio, quod erat in
angulo semiobrutum sed alias vacuum, dissimulanter abscon-
dit, et patefactis aedibus adhuc introeuntem maritum aspero
sermone accipit: Sicine vacuus et otiosus insinuatis manibus
ambulabis mihi, nec obito consueto labore vitae nostrae pro-
spicies et aliquid cibatui parabis? At ego misera et pernox et
601 per diem | lanificio nervos meos contorqueo, ut intra cellulam
nostram saltem lucerna luceat. Quanto me felicior | Daphne (19
vicina, quae mero et prandio matutino saucia cum suis adulte-
ris volutatur!

602 Cap. VI. Sic confutatus maritus: Et quid istic est? | ait.
Nam licet forensi negotio officinator noster attentus ferias
nobis fecerit, tamen hodiernae coenulae nostrae prospexi.
Vides istud dolium, quod semper vacuum frustra locum detinet
tantum, et revera praeter impedimentum conversationis nostrae
nihil praestat amplius? Istud ego quinque denariis cuidam ven-
ditavi, et adest, ut dato pretio secum rem suam ferat. Quin
itaque praecingeris mihique manum tantisper accommodas, ut
exobrutum protinus tradatur emptori. E re nata fallacia mu-
603 lier temerarium tollens cachinnum:| Magnum, inquit, istum vi-
rum ac strenuum negotiatorem nacta sum, qui rem quam ego
mulier et intra hospitium contenta iamdudum septem denariis
vendidi, minoris distraxit. Additamento pretii laetus maritus:
Et quis est ille, ait, qui tanto pretio praestinavit? At illa:
Olim, inepte, inquit, descendit in dolium sedulo soliditatem
eius probaturus.

Cap. VII. Nec | ille sermoni mulieris defuit sed exsur- [2
gens alacriter: Vis, inquit, verum scire, mater familias? hoc
tibi dolium nimis vetustum est, et multifariam rimis hiantibus
quassum; ad maritumque eius dissimulanter conversus: Quin
tu, quicunque es homuncio, lucernam, ait, actutum mihi ex-
604 pedis, ut erasis intrinsecus sordibus, diligenter | aptum usui
possim dinoscere, nisi nos putas aes de malo habere? Nec quic-
quam moratus ac suspicatus acer et egregius ille maritus ac-
censa lucerna: Discede, inquit, frater, | et otiosus adsiste, do- (19
nec probe procuratum istud tibi repraesentem. Et cum dicto
nudatus ipse delato lumine scabiem vetustam cariosae testae
605 | occipit exsculpere. At vero adulter, bellissimus ille pusio, in-
clinatam dolio pronam uxorem fabri superincurvatus secure
dedolabat. Ast illa capite in dolium demisso maritum suum
astu meretricio tractabat ludicre. Hoc et illud et aliud et
rursus aliud purgandum demonstrat digito suo, donec utroque
opere perfecto, acceptis septem denariis calamitosus faber

collo suo gerens dolium coactus est ad hospitium adulteri perferre.

Cap. VIII. Pauculis ibi diebus commorati et munificentia publica saginati, vaticinationisque crebris mercedibus suffarcinati piissimi illi sacerdotes | novum quaestus genus sibi com- 606
miniscuntur. Sorte unica per casum pluribus enotata, | consu- 607
lentes de rebus variis plurimos ad hunc modum cavillantur. Sors haec erat:

Ideo coniuncti terram proscindunt boves,
Ut in futurum laeta germinent sata.

Tum si qui matrimonium sorte coaptantes interrogarent, rem ipsam responderi aiebant: iungendos connubio et satis liberûm procreandis. Si possessiones praestinaturus quaereret: merito boves ut et iugum et arva sementis florentia pronuntiari. Si quis de profectione sollicitus divinum caperet auspicium: iunctos iam paratosque quadrupedum cunctorum mansuetissimos, et lucrum promitti de glebae germine. | Si proelium capessi- 608
turus quaereret vel latronum factionem persequuturus, utiles
196) nec | ne processus sciscitaretur: additam victoriam forti praesagio contendebant, quippe cervices hostium iugo subacturi et praedam de rapinis uberrimam fructuosamque capturi. | Ad 609
istum modum divinationis astu captioso contraxerant non parvas pecunias.

Cap. IX. Sed assiduis interrogationibus argumenti sa-
221] tietate iam defecti rursum | ad viam prodeunt, viam totam, 610
quam nocte confeceramus, longe peiorem. Quidni? lacunosis incilibus voraginosam partim stagnanti palude fluidam et alibi subluvie coenosa lubricam. Crebris denique offensaculis et assiduis lapsibus iam contusis cruribus meis, vix tandem ad campestres semitas fessus evadere potui. Et ecce nobis repente de tergo manipulus armati supercurrunt equites, aegreque cohibita equorum curruli rabie Philebum ceterosque comites eius involant avidi, colloque constricto et sacrilegos impurosque compellantes interdum pugnis obverberant, nec non manicis etiam vinctos coartant et identidem | urgenti sermone 611
comprimunt, promerent potius aureum cantharum, promerent auctoramentum illud sui sceleris, quod simulatione solemnium quae in operto factitaverant, ab ipsis pulvinaribus matris deum clanculo furati, prorsus quasi possent tanti facinoris evadere supplicium, tacita profectione adhuc luce dubia pomerium pervaserint.

Cap. X. Nec defuit qui manu super dorsum meum iniecta in ipso deae quam gerebam gremio scrutatus reperiret, atque incoram omnium aureum depromeret cantharum. Nec isto
197) saltem tam nefario | scelere impuratissima illa capita confutari

terrerive potuere, sed * mendoso[1]) * risu cavillantes: En, inquiunt, indignae rei scaevitatem quam plerique insontes peri-
612 clitantur homines! | propter unicum caliculum, quem deum mater sorori suae deae Syriae hospitale munus obtulit, noxios religionis antistites ad discrimen vocari capitis. Has et has
613 similes *assanas*[2]) frustra adblaterantes eos | retrorsus abducunt pagani, statimque vinctos in Tullianum compingunt: cantharoque et ipso simulacro quod gerebam apud fani donarium redditis ac consecratis, altera die productum me rursum voce praeconis venui subiiciunt, septemque nummis carius quam prius me comparaverat Philebus, quidam pistor de proximo castello praestinavit; protinusque frumento etiam coempto affatim onustum, per iter arduum scrupis et huiuscemodi stirpibus infestum ad pistrinum quod exercebat perducit.

Cap. XI. Ibi complurium iumentorum multivii circuitus intorquebant molas ambage varia, nec die tantum verum perpeti etiam nocte prorsus instabili machinarum vertigine lucu-
614 brabant pervigilem farinam. | Sed dum erudimentum servitii perhorrescerem scilicet, novus dominus loca lautia prolixe praebuit. Nam et diem primum illum feriatum dedit et cibariis abundanter instruxit praesepium. Nec tamen illa otii saginaeque beatitudo duravit ulterius. Sed die sequenti | molae [222]
quae maxima videbatur matutinus adstituor, et illico velata facie propellor ad incurva spatia flexuosi canalis, ut in orbe termini circumfluentis reciproco gressu, mea | recalcans vesti- (198)
gia vagarer errore certo. Nec tamen sagacitatis ac prudentiae meae prorsus oblitus facilem me tirocinio disciplinae praebui. Sed quamquam frequenter, cum inter homines agerem,
615 machinas similiter circumrotari | vidissem; tamen ut expers et ignarus operis stupore mentito defixus haerebam; quod enim rebar ut minus aptum et huiusmodi ministerio satis inutilem me ad alium quempiam utique leviorem laborem legatum iri vel otiosum certe cibatum iri. Sed frustra sollertiam damnosam exercui. Complures enim protinus baculis armati me circumsteterunt, atque ut eram luminibus obtectis securus etiamnunc, repente signo dato et clamore conferto, plagas ingerentes acervatim adeo me strepitu turbulentant, ut cunctis consiliis abiectis illico scitissime taeniae sparteae totus innixus discursus alacres obirem.

Cap. XII. At subita sectae commutatione risum toto coetu commoveram. Iamque maxima diei parte transacta defectum alioquin me, helcio sparteo dimoto, nexu machinae liberatum applicant praesepio. At ego quamquam eximie fatigatus et refectione virium vehementer indiguus et prorsum

1) est *mendoso* codd. et edd. lectio valde mihi suspecta. — 2) *assanas* F. 1. In plurimis *assanias*.

fame perditus, tamen familiari curiositate attonitus et satis
anxius, postposito cibo qui copiosus aderat, inoptabilis officinae
disciplinam | cum delectatione quadam arbitrabar. Dii boni! 616
quales illic homunculi vibicibus lividinis totam cutem depicti,
dorsumque plagosum scissili centunculo magis inumbrati quam
obtecti, nonnulli exiguo tegili tantummodo pubem iniecti, cuncti
199) tamen sic tunicati, ut essent | per pannulos manifesti, frontes
litterati et capillum semirasi et pedes annulati, tum lurore
deformes | et fumosis tenebris vaporosae caliginis palpebras 617
adesi, atque adeo male luminati et in modum pugilum qui
pulvisculo perspersi dimicant farinulenta cinere sordide can-
didati.

Cap. XIII. Iam de meo iumentario contubernio quid vel
ad quem modum memorem? Quales illi muli senes vel can-
theri debiles? circa praesepium capita demersi contruncabant
moles palearum: cervice cariosa vulnerum putredine, follican-
tes nares languidas assiduo | pulsu tussedinis hiulci, pectora 618
copulae sparteae tritura continua exulcerati, costas perpetua
castigatione ossium tenus renudati, ungulas multivia circum-
[225] cursione in enorme vestigium | porrecti totumque corium ve-
terno atque scabiosa macie exasperati. Talis familiae funestum
mihi etiam metuens exemplum, veterisque Lucii fortunam re-
cordatus, et *ad ultimam salutis metam detrusus merso capite* [1])
| maerebam. Nec ullum uspiam cruciabilis vitae solatium ade- 619
rat, nisi quod ingenita mihi curiositate recreabar, dum prae-
sentiam meam parvi facientes, libere quae volunt omnes et
agunt et loquuntur. Nec immerito priscae poeticae divinus
auctor apud Graios, summae prudentiae virum monstrare cu-
piens, multarum civitatum obitu et variorum populorum cog-
nitu summas adeptum virtutes cecinit. Nam et ipse gratas gra-
tias asino meo memini, quod me suo celatum tegmine variis-
que fortunis exercitatum, etsi minus prudentem, multiscium
reddidit.

(200) Cap. XIV. Fabulam denique bonam prae|ceteris suave
comptam | ad aures vestras afferre decrevi, et en occipio. 620
Pistor ille qui me pretio suum fecerat, bonus alioquin vir et
apprime modestus, pessimam et ante cunctas mulieres longe
deterrimam sortitus coniugam, poenas extremas tori larisque
sustinebat, ut hercules eius vicem ego quoque tacitus frequen-
ter ingemiscerem. Nec enim vel unum vitium nequissimae
illi feminae deerat; sed omnia prorsus ut in quamdam coeno-
sam latrinam in eius animum flagitia confluxerant: saeva,
scaeva, virosa, ebriosa, pervicax, pertinax, in rapinis turpibus

1) *metandem tru summisso cap.* F. 3. *me tandem trus sumisso* G. 2. In plurimis edd. *ad ultima salutis iam detrusus.*

avara, in sumptibus foedis profusa, inimica fidei, hostis pudicitiae. | Tunc spretis atque calcatis divinis numinibus, in vicem
621 certae religionis mentita sacrilega | praesumptione dei quem praedicaret unicum, confictis observationibus vacuis, fallens omnes homines et miserum maritum decipiens, matutino mero et continuo stupro corpus manciparat.

Cap. XV. Talis illa mulier miro me persequebatur odio. Nam et antelucio recubans adhuc subiungi machinae novitium clamabat asinum, et statim ut cubiculo primum processerat, insistens iubebat incoram sui plagas mihi quam plurimas irrogari, et cum tempestivo prandio laxarentur iumenta cetera,
622 longe tardius applicari praesepio iubebat. | Quae saevitia multo mihi magis genuinam curiositatem in suos mores ampliaverat. Nam et assiduo plane commeantem in eius cubiculum quemdam sentiebam iuvenem, cuius et faciem videre cupiebam ex summo studio: si tamen velamentum capitis libertatem tribuisset meis aliquando luminibus. | Nec enim mihi solertia de- (201)
fuisset ad detegenda quoquomodo pessimae feminae flagitia.
| Sed anus quaedam, stupri sequestra et adulterorum inter- [224]
nuntia, de die quotidie inseparabilis aderat: cum qua protinus ientaculo ac dehinc vino mero mutuis vicibus velitata, scenas fraudulentas in exitium miserrimi mariti subdolis ambagibus construebat. At ego quamquam graviter succensens
623 | errori Fotidis, quae me dum avem fabricat, perfecit asinum, isto tamen vel unico solatio aerumnabilis deformitatis meae recreabar, quod auribus grandissimis praeditus cuncta longule etiam dissita facillime sentiebam.

Cap. XVI. Denique die quadam *tumidae* 1) illius aniculae sermo talis meas adfertur aures: De isto quidem, mi herilis, tecum ipsa videris, quem sine meo consilio pigrum et formidolosum familiarem istum sortita es, qui insuavis et odiosi mariti tui caperratum supercilium ignaviter perhorrescit; ac per hoc amoris languidi desidia tuos volentes amplexus discruciat. Quanto melior Philetaerus, adulescens et formosus et liberalis et strenuus et contra maritorum inefficaces diligen-
624 tias constantissimus! | dignus hercules solus omnium matronarum deliciis perfrui: dignus solus coronam auream capite gestare vel ob unicum istud, quod nunc nuper in quemdam zelotypum maritum eximio studio commentus est. Audi denique et amatorum diversum ingenium compara.

Cap. XVII. Nosti quemdam Barbarum, nostrae civitatis decurionem, quem Scorpionem prae morum acritudine vulgus appellat. Hic uxorem generosam et | eximia formositate prae- (202)
ditam mira custodela munitam domi suae quam cautissime co-

---

1) *timidae* codd. et edd. vett. Ego: *tumidae* i. e. verbosae.

hibebat. Ad haec ultima pistoris illa uxor subiiciens: Quidni?
inquit, novi diligenter. Areten meam condiscipulam memoras.
Ergo, inquit anus, nosti totam Philetaeri etiam ipsius fabulam?
Minime gentium, inquit, sed nosse valde cupio, et oro, mater,
ordine mihi singula retexe. Nec commorata illa sermocinatrix
immodica sic anus incipit: Barbarus iste cum necessariam pro-
fectionem pararet, pudicitiamque carae coniugis conservare
summa diligentia cuperet; servulum suum Myrmecem, fideli-
tate praecipua cognitum, secretum commonet suaeque|dominae 625
custodelam omnem permittit: carcerem et perpetua vincula,
mortem denique violentam, * defamem *[1]) comminatus, si
| quisquam hominum vel in transitu digito tenus eam conti- 626
gisset: idque deierans etiam confirmat per omnia divina nu-
mina. Ergo igitur summo pavore perculsum Myrmecem acer-
rimum relinquens uxori sequutorem, securam dirigit profectio-
25] nem. Tunc ob|stinato animo vehementer anxius Myrmex nec
usquam dominam suam progredi sinebat, et lanificio domestico
districtam inseparabilis adsidebat, ac | tantum necessario ves- 627
pertini lavacri progressu affixus atque conglutinatus, extremas
manu prehendens lacinias, mira sagacitate commissae provin-
ciae fidem tuebatur.

Cap. XVIII. Sed ardentem Philetaeri vigilantiam ma-
tronae nobilis pulcritudo latere non potuit. Atque hac ipsa
03) potissimum famosa castitate et insignis tutelae | nimietate in-
stinctus atque inflammatus, quidvis facere quidvis pati paratus,
ad expugnandam tenacem domus disciplinam totis accingitur
viribus; certusque fragilitatis humanae fidei, et quod pecuniae
cunctae sint difficultates perviae auroque soleant adamantinae
etiam perfringi fores, opportune nanctus Myrmecis solitatem,
ei amorem suum aperit, et supplex eum medelam cruciatui de-
precatur: nam sibi statutam decretamque mortem proximare,
ni maturius cupito potiatur; | nec eum tamen quicquam in re 628
facili formidare debere, quippe cum vespera solus, fide tene-
brarum contectus atque absconditus introrepere et intra mo-
mentum temporis remeare posset. His et huiuscemodi suade-
lis validum *addens erat cuneum*[2]), qui rigentem prorsus servi
tenacitatem violenter diffinderet. Porrecta enim manu sua
demonstrat ei novitate nimia candentes solidos aureos, quorum
viginti quidem puellae destinasset, ipsi vero decem libenter
offerret.

Cap. XIX. Exhorruit Myrmex inauditum facinus et
occlusis auribus effugit protinus. Nec auri tamen splendor

---

1) *defamem* F. 1. 3. G. 1. 2. D. *et famem* edd. Ego malim: *nefantem*. —
2) *addens ad cuneum* F. 3. G. 2. P. Edd. *addens aculeum*. Ego emendabam:
addens erat cuneum.

flammeus oculos ipsius exire potuit, sed quam procul semotus
et domum celeri gradu provectus, videbat tamen decora illa
monetae lumina, et opulentam praedam iam tenebat animo
629 miroque mentis salo et cogitationum | dissensione misellus in
diversas sententias carpebatur ac distrahebatur. Illic fides,
hic lucrum; illic cruciatus, hic voluptas. Ad postremum tamen
formidinem mortis vicit aurum. Nec saltem spatio cupido
formosae pecuniae leniebatur, sed nocturnas etiam curas | in- (204
vaserat pestilens avaritia, ut quamvis herilis eum comminatio
domi cohiberet, aurum tamen foras evocaret. Tunc devorato
pudore et dimota contatione sic ad aures dominae mandatum
perfert. Nec a genuina levitate descivit mulier, sed exsecrando
metallo pudicitiam suam protinus auctorata est. Ita gaudio
perfusus ad suae fidei praecipitium Myrmex non modo capere,
| verum saltem contingere quam exitio suo viderat pecuniam [226
cupiens, et magnis suis laboribus perfectum desiderium Philetaero
laetitia percitus nuntiat, statimque destinatum praemium
630 reposcit, et tenet nummos aureos manus Myrmecis | quae nec
aereos norat.

Cap. XX. Iamque nocte promota solum perducit ad domum,
probeque capite contectum amatorem strenuum infert
adusque dominae cubiculum. Commodum novis amplexibus
Amori rudi litabant, commodum prima stipendia Veneri militabant
nudi milites, et contra omnium opinionem captata noctis
opportunitate improvisus maritus assistit. Suae domus ianuam
iam pulsat, iam clamat, iam saxo fores verberat, et ipsa tar-
631 ditate magis magisque suspectus | dira comminatur Myrmeci
supplicia. At ille repentino malo perturbatus et misera trepidatione
ad inopiam consilii deductus, quod solum poterat,
nocturnas tenebras sibi caussabatur obsistere, quin clavem
curiose absconditam reperiret. Interdum Philetaerus cognito
strepitu raptim tunicas iniectus, sed plane prae turbatione pedibus
intectis procurrit cubiculo. Tunc Myrmex, tandem clave
pessulis subiecta, repandit | fores et recipit etiam tunc fidem (205
deûm boantem dominum; eoque propere cubiculum petente
632 clandestino transcursu dimittit | Philetaerum. Quo iam pro
limine liberato, securus sui clausa domo rursum se reddidit
quieti.

Cap. XXI. Sed dum prima luce Barbarus procedit cubiculo,
videt sub lectulo soleas incognitas, quibus inductus
Philetaerus irrepserat; suspectisque e re nata quae gesta sunt,
non uxori, non ulli familiarium cordolio patefacto, sublatis eis
et in sinum furtim absconditis, iusso tantum Myrmece per
conservos vincto forum versus attrahi, tacitos secum mugitus
iterans rapidum dirigit gressum, certus solearum indicio vestigium
adulteri posse se | perfacile indipisci. Sed ecce per pla-

team dum Barbarus vultu turgido subductisque superciliis incedit iratus, ac pone eum Myrmex vinculis obrutus, non quidem coram noxae prehensus, conscientia tamen pessima permixtus lacrimis uberibus ac postremis lamentationibus inefficacem commovet miserationem, opportune Philetaerus occurrens, quamquam diverso quodam negotio destinatus, repentina tamen facie permotus, non enim deterritus, recolens festinationis suae delictum, ut cetera consequenter suspicatus, sagaciter
227] extemplo sumpta familiari | constantia, dimotis servulis invadit 634
cum summo clamore Myrmecem, pugnisque malas eius clementer obtundens: At te, inquit, nequissimum et periurum caput, dominus iste tuus et cuncta coeli numina quae deierando temere devotasti, pessimum pessime perduint! qui de balneis
206) soleas hesterna die mihi | furatus es, dignus, hercules, dignus,
qui et ista vincula conteras et insuper carceris etiam tenebras perferas. Hac opportuna fallacia vigorati iuvenis inductus immo sublatus et ad credulitatem delapsus Barbarus, postli-
minio domum | regressus, vocato Myrmece soleas illas offe- 635
rens et ignovit ex animo, et uti domino redderet cui subripuerat suasit.

Cap. XXII. Hactenus adhuc anicula garriente suscipit mulier: Beatam illam quae tam constantis sodalis libertate fruitur! At ego misella molae etiam sonum et ecce illius scabiosi asini faciem timentem familiarem incidi. Ad haec anus: Iam ego tibi probe suasum et confirmatum animi amatorem illum alacrem vadimonio sistam. Et insuper condicta vesper-
tina re|gressione cubiculo facessit. At pudica uxor statim 636
coenas Saliares comparat, vina pretiosa defaecat, pulmenta recentia tuccetis temperat, mensa largiter instructa. Denique ut dei cuiusdam adventus, sic exspectatur adulteri. Nam et opportune maritus foris apud naccam proximum coenitabat. Ergo igitur meridie propinquante, helcio tandem absolutus refectuique secure redditus, non tam hercules laboris libertatem gratulabar, quam quod revelatis luminibus liber etiam cunctas facinorosae mulieris artes prospectare poteram. Sol ipsum
quidem delapsus oceanum subterrenas | orbis plagas illumina- 637
bat, et ecce nequissimae anus adhaerens lateri temerarius adulter adventat, puer admodum et adhuc lubrico genarum splen-
(207) dore conspicuus, adhuc adulteros ipse delectans. Hunc | multis
admodum saviis exceptum mulier coenam iubet paratam accumbere.

Cap. XXIII. Sed ut primum occursoriam potionem et inchoatum gustum extremis labiis contingebat adolescens, multo celerius opinione rediens maritus adventat. Tunc uxor egregia diras devotiones in eum deprecata et crurum eius fra-
gium abominata, exsangui formidine trepidantem | adulterum 638

alveo ligneo quo frumenta *confusa*[1]) purgari consueverant, temere propter iacenti suppositum abscondit, ingenitaque astutia dissimulato tanto flagitio, intrepidum mentita vultum percontatur de marito, cur utique contubernalis artissimi deserta coenula praematurus afforet. At ille dolenti prorsus animo | suspirans assidue: Nefarium, inquit, et extremum facinus per- [228
ditae feminae tolerare nequiens fuga me proripui. Hem qualis, dii boni, matrona, quam fida quamque sobria turpissimo se dedecore foedavit! Iuro per istam ego sanctam Cererem, me nunc etiam meis oculis de tali muliere minus credere. His instincta verbis mariti audacissima uxor noscendae rei cupiens non cessat obtundere, totam prorsus a principio fabulam promeret. Nec destitit, donec eius voluntati succubuit mari-
639 tus, et sic | ignarus suorum domus alienae percenset infortunium.

Cap. XXIV. Contubernalis mei fullonis uxor, alioquin servati pudoris, ut videbatur, femina, quae secundo rumore gloriosa larem mariti pudice gubernabat, occulta libidine prorumpit in adulterum quempiam. Cumque furtivos amplexus obiret assidue, ipso illo denique momento | quo nos lavati coe- (208
nam petebamus, cum eodem illo iuvene miscebatur in Venerem. Ergo nostra repente turbata praesentia, subitario ducta consilio, eundem illum subiectum contegit viminea cavea, quae
640 fustium flexu *tereti*[2]) in rectum aggregata cumulum, | lacinias circumdatas suffusa candido fumo sulfuris inalbabat; eoque iam, ut sibi videbatur, tutissime celato mensam nobiscum secura participat. Interdum acerrimo gravique odore sulfuris iuvenis inescatus atque obnubilatus, intercluso spiritu diffluebat, utque est ingenium vivacis metalli, crebras ei sternutationes commovebat.

641 Cap. XXV. | Atque ut primum e regione mulieris pone tergum eius maritus acceperat sonum sternutationis, (quod enim putaret ab ea profectum) solito sermone salutem ei fuerat imprecatus, et iterato rursum et frequentato saepius, donec rei nimietate commotus, quod res erat tandem suspicatur. Et impulsa mensa protenus remotaque cavea producit hominem crebros anhelitus aegre reflantem, inflammatusque indignatione contumeliae, gladium flagitans iugulare moriturum gestiebat, ni respecto communi periculo vix eum ab impetu furioso cohibuissem, adseverans, brevi absque noxa nostri suapte inimi-
642 cum eius violentia sulfuris peri|turum. Nec suadela mea sed ipsius rei necessitate lenitus quippe iam semivivum illum in

---

1) *confusa* codd. et edd. Wasseus *contusa*, quod probo. — 2) *teret in rectum* F. 1. 3. *flexum iri erectum* G. 2. D. P. Oud. coniiciebat: *tereti*, quod probo.

proximum deportat angiportum. Tum uxorem eius tacite suasi ac denique persuasi, secederet paululum, atque ultra limen tabernae ad quampiam tantisper | familiarem sibi mulierem, 643
209) quoad spatio fervens mariti sedaretur | animus, qui tanto calore tantaque rabie perculsus non erat dubius aliquid etiam de
229] se suaque coniuge | tristius profecto cogitare aliud. Contubernalis epularum taedio fugatus larem reveni meum.

Cap. XXVI. Haec recensente pistore iamdudum procax et temeraria mulier verbis exsecrantibus fullonis illius detestabatur uxorem, illam perfidam, illam impudicam, denique universi sexus grande dedecus, quae suo pudore postposito | tori- 644
que genialis calcato foedere, larem mariti lupanari maculasset infamia, iamque perdita nuptae dignitate prostitutae sibi nomen adsciverit. Addebat et tales oportere vivas exuri feminas. Et tamen taciti vulneris et suae sordidae conscientiae commonita, quo maturius stupratorem suum tegminis cruciatu liberaret, idemtidem suadebat, maritum temperius quieti recedere. At ille utpote intercepta coena * profugerat, * 1) prorsus ieiunus mensam potius comiter postulabat. Apponebat ei propere quamvis invita mulier quippini destinatam alii. Sed mihi penitus carpebantur praecordia et praecedens facinus et praesentem deterrimae feminae | constantiam cogitanti; me- 645
cumque sedulo deliberabam, si quo modo possem detectis ac revelatis fraudibus auxilium meo perhibere domino, illumque qui ad instar testudinis alveum succubabat depulso tegmine cunctis palam facere.

Cap. XXVII. Sic herili contumelia me cruciatum tandem coelestis respexit providentia. Nam senex claudus cui nostra tutela permissa fuerat, universa nos iumenta, id hora
210) iam postulante, ad lacum proximum | bibendi caussa gregatim prominabat. Quae res optatissimum mihi vindictae subministravit occasionem. Namque praetergrediens observatos extremos adulteri digitos qui per angustias cavi tegminis prominebant, obliquata atque infesta ungula compressos usque ad summam minutiem contero, donec intolerabili dolore commotus, sublato flebili clamore repulsoque et abiecto alveo, conspectui profano redditus scenam propudiosae mulieris patefecit. Nec tamen pistor damno pudicitiae magnopere commotus, | ex- 646
sangui pallore trepidantem puerum serena fronte et propitiata facie commulcens incipit: Nihil triste de me tibi, fili, metuas. Non sum barbarus nec agresti morum squalore praeditus, nec ad exemplum naccinae truculentiae sulfuris te letali fumo necabo, ac ne iuris quidem severitate lege de adulteriis ad dis-

1) *profugeret* F. 2. *ne profugeret* Pith. Berlin. edd. vett. In cett. *profugerat.*

alveo ligneo quo frumenta *confusa*[1]) purgari consueverant, temere propter iacenti suppositum abscondit, ingenitaque astutia dissimulato tanto flagitio, intrepidum mentita vultum percontatur de marito, cur utique contubernalis artissimi deserta coenula praematurus afforet. At ille dolenti prorsus animo | suspirans assidue: Nefarium, inquit, et extremum facinus perditae feminae tolerare nequiens fuga me proripui. Hem qualis, dii boni, matrona, quam fida quamque sobria turpissimo se dedecore foedavit! Iuro per istam ego sanctam Cererem, me nunc etiam meis oculis de tali muliere minus credere. His instincta verbis mariti audacissima uxor noscendae rei cupiens non cessat obtundere, totam prorsus a principio fabulam promeret. Nec destitit, donec eius voluntati succubuit mari- [2
639 tus, et sic | ignarus suorum domus alienae percenset infortunium.

Cap. XXIV. Contubernalis mei fullonis uxor, alioquin servati pudoris, ut videbatur, femina, quae secundo rumore gloriosa larem mariti pudice gubernabat, occulta libidine prorumpit in adulterum quempiam. Cumque furtivos amplexus obiret assidue, ipso illo denique momento | quo nos lavati coenam petebamus, cum eodem illo iuvene miscebatur in Venerem. Ergo nostra repente turbata praesentia, subitario ducta consilio, eundem illum subiectum contegit viminea cavea, quae (20
640 fustium flexu *tereti*[2]) in rectum aggregata cumulum, | lacinias circumdatas suffusa candido fumo sulfuris inalbabat; eoque iam, ut sibi videbatur, tutissime celato mensam nobiscum secura participat. Interdum acerrimo gravique odore sulfuris iuvenis inescatus atque obnubilatus, intercluso spiritu diffluebat, utque est ingenium vivacis metalli, crebras ei sternutationes commovebat.

641 Cap. XXV. | Atque ut primum e regione mulieris pone tergum eius maritus acceperat sonum sternutationis, (quod enim putaret ab ea profectum) solito sermone salutem ei fuerat imprecatus, et iterato rursum et frequentato saepius, donec rei nimietate commotus, quod res erat tandem suspicatur. Et impulsa mensa protenus remotaque cavea producit hominem crebros anhelitus aegre reflantem, inflammatusque indignatione contumeliae, gladium flagitans iugulare moriturum gestiebat, ni respecto communi periculo vix eum ab impetu furioso cohibuissem, adseverans, brevi absque noxa nostri suapte inimi-
642 cum eius violentia sulfuris peri|turum. Nec suadela mea sed ipsius rei necessitate lenitus quippe iam semivivum illum in

---

1) *confusa* codd. et edd. Wasseus *contusa*, quod probo. — 2) *teret in rectum* F. 1. 3. *flexum iri erectum* G. 2. D. P. Oud. coniiciebat: *tereti*, quod probo.

proximum deportat angiportum. Tum uxorem eius tacite suasi ac denique persuasi, secederet paululum, atque ultra limen tabernae ad quampiam tantisper | familiarem sibi mulierem, 643
209) quoad spatio fervens mariti sedaretur | animus, qui tanto calore tantaque rabie perculsus non erat dubius aliquid etiam de
229] se suaque coniuge | tristius profecto cogitare aliud. Contubernalis epularum taedio fugatus larem reveni meum.

Cap. XXVI. Haec recensente pistore iamdudum procax et temeraria mulier verbis exsecrantibus fullonis illius detestabatur uxorem, illam perfidam, illam impudicam, denique universi sexus grande dedecus, quae suo pudore postposito | tori- 644
que genialis calcato foedere, larem mariti lupanari maculasset infamia, iamque perdita nuptae dignitate prostitutae sibi nomen adsciverit. Addebat et tales oportere vivas exuri feminas. Et tamen taciti vulneris et suae sordidae conscientiae commonita, quo maturius stupratorem suum tegminis cruciatu liberaret, identidem suadebat, maritum temperius quieti recedere. At ille utpote intercepta coena * profugerat, * 1) prorsus ieiunus mensam potius comiter postulabat. Apponebat ei propere quamvis invita mulier quippini destinatam alii. Sed mihi penitus carpebantur praecordia et praecedens facinus et praesentem deterrimae feminae | constantiam cogitanti; me- 645
cumque sedulo deliberabam, si quo modo possem detectis ac revelatis fraudibus auxilium meo perhibere domino, illumque qui ad instar testudinis alveum succubabat depulso tegmine cunctis palam facere.

Cap. XXVII. Sic herili contumelia me cruciatum tandem coelestis respexit providentia. Nam senex claudus cui nostra tutela permissa fuerat, universa nos iumenta, id hora
210) iam postulante, ad lacum proximum | bibendi caussa gregatim prominabat. Quae res optatissimum mihi vindictae subministravit occasionem. Namque praetergrediens observatos extremos adulteri digitos qui per angustias cavi tegminis prominebant, obliquata atque infesta ungula compressos usque ad summam minutiem contero, donec intolerabili dolore commotus, sublato flebili clamore repulsoque et abiecto alveo, conspectui profano redditus scenam propudiosae mulieris patefecit. Nec tamen pistor damno pudicitiae magnopere commotus, | ex- 646
sangui pallore trepidantem puerum serena fronte et propitiata facie commulcens incipit: Nihil triste de me tibi, fili, metuas. Non sum barbarus nec agresti morum squalore praeditus, nec ad exemplum naccinae truculentiae sulfuris te letali fumo necabo, ac ne iuris quidem severitate lege de adulteriis ad dis-

---

1) *profugeret* F. 8. *ne profugeret* Pith. Berlin. edd. vett. In cett. *profugerat.*

crimen vocabo capitis tam venustum tamque pulcellum puel-
lum, sed plane cum uxore mea partiario tractabo. Nec her-
ciscundae familiae sed communi dividundo formula dimicabo,
ut sine ulla controversia vel | dissensione tribus nobis in uno [230]
647 | conveniat lectulo. Nam et ipse semper cum mea coniuge tam
concorditer vixi, ut ex secta prudentium eadem nobis ambobus
placerent. Sed nec aequitas ipsa patitur, habere plus auctori-
tatis uxorem quam maritum.

Cap. XXVIII. Talis sermonis blanditie cavillatum de-
ducebat ad torum nolentem puerum, sequentem tamen, et pu-
dicissima illa uxore altrorsus disclusa, solus ipse cum puero
cubans gratissima corruptarum nuptiarum vindicta perfrueba-
tur. | Sed cum primum rota solis lucida diem peperit, vocatis (211)
duobus e familia validissimis, quam altissime sublato puero
ferula nates eius obverberans: Tu autem, inquit, tam mollis
648 | ac tener et admodum puer, defraudatis amatoribus aetatis
tuae flore mulieres appetis atque eas liberas et connubia lege
sociata corrumpis, et intempestivum tibi nomen adulter vindi-
cas? His et pluribus verbis compellatum et insuper affatim
plagis castigatum forinsecus abiicit. At ille adulterorum omnium
fortissimus, insperata potitus salute, tamen nates candidas il-
las noctu diuque diruptus maerens profugit. Nec secius pistor
ille nuntium remisit uxori eamque protinus de sua proturbavit
domo.

Cap. XXIX. At illa praeter genuinam nequitiam contu-
melia etiam quamvis iusta tamen altius commota atque exaspe-
649 rata, ad armillum revertitur | et ad familiares feminarum ar-
tes accenditur; magnaque cura requisitam veteratricem quam-
dam feminam, quae devotionibus ac maleficiis quidvis efficere
posse credebatur, multis exorat precibus multisque suffarcinat
muneribus, alterum de duobus postulans: vel rursum mitigato
conciliari marito, vel si id nequiverit, certe larva vel aliquo diro
numine immisso violenter eius expugnari spiritum. Tunc saga
illa et divini potens primis adhuc armis facinorosae disciplinae
suae velitatur, et vehementer offensum mariti flectere atque in
amorem impellere conatur animum. Quae res cum ei sequius
ac rata fuerat proveniret, indignata numinibus et praeter prae-
mii destinatum compendium | contemptione etiam stimulata, (212)
ipsi iam miserrimi mariti incipit imminere capiti, umbramque
650 violenter peremptae mulieris ad exi|tium eius instigare.

Cap. XXX. Sed forsitan lector scrupulosus reprehen-
dens narratum meum sic argumentaberis: Unde autem tu,
astutule asine, intra terminos pistrini contentus, quid secreto,
ut affirmas, mulieres gesserint scire potuisti? Accipe igitur,
quemadmodum homo curiosus, iumenti faciem sustinens cuncta
quae in perniciem | pistoris mei gesta sunt cognovi. Diem [231]

ferme circa mediam repente intra pistrinum mulier reatu mi-
raque tristitie deformis apparuit, flebili centunculo semiamicta,
nudis et intectis pedibus, lurore buxeo macieque foedata; et
disceptae | comae semicanae, sordentes inspersu cineris ple- 651
ramque eius anteventulae contegebant faciem. Haec talis
manu pistori clementer iniecta, quasi quippiam secreto collo-
cutura, in suum cubiculum deducit eum et adducta fore quam
diutissime demoratur. Sed cum esset iam confectum omne
frumentum, quod inter manus opifices tractaverant, necessa-
rioque peti deberet aliud, servuli cubiculum propter astantes
dominum vocabant operique supplementum postulabant. At-
que ut illis saepicule et intervocaliter clamantibus nullus re-
spondit dominus, iam forem pulsare validius, et quod diligen-
tissime fuerat oppessulata, maius peiusque aliquid opinantes,
nisu valido reducto vel diffracto cardine tandem patefaciunt
aditum. Nec uspiam reperta illa muliere, vident e quodam
213) tigillo constrictum | iamque exani|mem pendere dominum. 652
Eumque nodo cervicis absolutum detractumque summis plan-
goribus summisque lamentationibus atque ultimo lavacro pro-
curant, peractisque feralibus officiis, frequenti prosequente co-
mitatu tradunt sepulturae.

Cap. XXXI. Die sequenti filia eius accurrit e proxumo
castello in quo pridem denupserat, maesta atque crines pendu-
los quatiens et interdum pugnis obtundens ubera, quae nullo
quidem domus infortunium nuntiante cuncta cognorat, sed ei
per quietem obtulit sese flebilis patris sui facies adhuc nodo
revincta cervice, eique totum novercae scelus aperuit, de adul-
terio, de maleficio et quemadmodum larvatus ad Inferos de-
measset. Ea cum se diutino plangore cruciasset, concursu fa-
miliarium cohibita tandem pausam luctui fecit. Iamque nono
die rite completis apud tumulum solemnibus, familiam supel-
lectilemque et omnia iumenta ad hereditariam deducit auctio-
nem. Tunc unum larem varie dispergit venditionis incertae
licentiosa fortuna. Me denique ipsum pauperculus quidam
hortulanus comparat | quinquaginta nummis, magno ut aiebat, 653
sed ut communi labore victum sibi quaereret.

Cap. XXXII. Res ipsa mihi poscere videtur, ut huius
quoque servitii mei disciplinam exponam. Matutino me mul-
tis oleribus onustum proxumam civitatem deducere consuerat
dominus, atque ibi venditoribus tradita mercede, dorsum insi-
232] dens meum sic | hortum redire. Ac dum fodiens, dum irrigans
ceteroque incurvus labore deservit, ego tantisper otiosus pla-
214) cita quiete recreabar. Sed | ecce | siderum ordinatis ambagi- 654
bus, per numeros dierum ac mensium remeans annus post mu-
stulentas autumni delicias ad hibernas Capricorni pruinas de-
flexerat, et assiduis pluviis nocturnisque rorationibus sub dio

et intecto conclusus stabulo, continuo discruciabar frigore, quippe cum meus dominus prae nimia paupertate ne sibi quidem nedum mihi posset stramen aliquod vel exiguum tegimen parare, sed frondoso casulae contectus umbraculo degeret. Ad hoc matutino lutum nimis frigidum gelusque praeacuta frusta nudis invadens pedibus enitebar, ac ne suetis saltem cibariis ventrem meum replere poteram. Namque et mihi et ipsi domino coena par ac similis, oppido tamen tenuis aderat; lactucae veteres et insuaves illae, quae seminis enormi senecta
655 ad instar scoparum in amaram | coenosi sucus cariem exolescunt.

Cap. XXXIII. Nocte quadam paterfamilias quidam de pago proxumo, tenebris illuniae caliginis impeditus et imbre nimio madefactus atque ob id ab itinere directo cohibitus, ad hortulum nostrum iam fesso equo deverterat, receptusque comiter pro tempore, licet non delicato, necessario tamen quietis subsidio remunerari benignum hospitem cupiens promittit ei,
656 de praediis suis sese daturum et | frumenti et olivi aliquid et amplius duos vini cados. Nec moratus meus, sacculo et utribus vacuis secum apportatis, nudae spinae meae residens ad sexagesimum stadium profectionem comparat. Eo iam confecto viae spatio pervenimus ad praedictos agros, ibique statim meum dominum comis hospes | opipari prandio participat. (215)
Iamque iis poculis mutuis altercantibus mirabile prorsus evenit ostentum. Una de cetera cohorte gallina per mediam cursitans aream, clangore genuino velut ovum parere gestiens personabat. Eam suus dominus intuens: O bona, inquit, ancilla et satis fecunda, quae multo iam tempore quotidianis nos partibus saginasti! nunc etiam cogitas, ut video, gustulum nobis
657 | praeparare. Et heus, inquit, puer, calathum fetui gallinaceo destinatum angulo solito collocato. Ita, uti fuerat iussum, procurante puero, gallina consuetae lecticulae spreto cubili ante ipsos pedes domini praematurum sed magno prorsus futurum scrupulo prodidit partum. Non enim ovum quod scimus illud, sed pinnis et unguibus et oculis et voce etiam perfectum edidit pullum, qui matrem suam | coepit continuo comitari. [233]

Cap. XXXIV. Nec eo secius longe maius ostentum et quod omnes merito perhorrescerent, exoritur. Sub ipsa enim mensa quae reliquias prandii gerebat, terra *dehiscens*[1]) imitus, largissimus emicuit sanguinis fons. Hinc resultantes uberrimae guttae mensam cruore perspergunt. Ipsoque illo momento quo stupore defixi mirantur ac trepidant divina praesagia, concurrit unus e cella vinaria, nuntians omne vinum quod olim diffusum fuerat in omnibus doliis ferventi calore et

---

1) *dehiscens* F. 1. 3. Pith. Berlin. edd. vett. In cett. *dehiscente*.

prorsus ut igne copioso subdito rebullire. Visae interea mustelae etiam mortuum serpentem forinsecus mordicus attrahentes, et de ore pastoricii canis virens | exsiliit ranula, ipsum- 658
(216) que canem qui proximus consistebat aries | appetitum unico morsu strangulavit. Haec tot ac talia ingenti pavore domini illius et familiae totius ad extremum stuporem deiecerant animos: quid prius quidve posterius, quid magis quid minus numinum coelestium leniendis minis, quot et qualibus procuraretur hostiis.

Cap. XXXV. Adhuc omnibus exspectatione teterrimae formidinis torpidis accurrit quidam servulus, magnas et postremas domino illi fundorum clades annuntians. Namque is adultis iam tribus liberis doctrina instructis et verecundia praeditis vivebat gloriosus. His adulescentibus erat cum quodam paupere modicae casulae domino vetus familiaritas. At enim casulae parvulae conterminos magnos et beatos agros possidebat vicinus potens et dives et iuvenis et prosapiae maiorum gloria male utens, pollensque factionibus et cuncta facile faciens in civitate, hostili modo vicini tenuis incursabat pauperiem, pecua trucidando, boves abigendo, fruges adhuc immaturas obterendo. Iamque tota frugalitate spoliatum | ipsis etiam glebulis 659
exterminare gestiebat, finiumque inani commota quaestione terram totam sibi vindicabat. Tunc agrestis verecundus alioquin, avaritia divitis iam spoliatus, ut suo saltem sepulcro paternum retineret solum, amicos plurimos ad demonstrationem finium trepidans eximie corrogarat. Aderant inter alios tres illi fratres cladibus amici quantulum quantulum ferentes auxilium.

Cap. XXXVI. Nec tamen ille vesanus tantillum praesentia multorum civium territus vel etiam confusus, licet non
(217) rapinis saltem verbis temperare noluit: | sed illis clementer expostulantibus fervidosque eius mores blanditiis permulcentibus, repente suam suorumque carorum salutem quam sanctis-
[234] sime adiurans adseverat, parvi se | pendere tot mediatorum praesentiam, | denique vicinum illum auriculis per suos servu- 660
los sublatum de casula longissime statimque proiectum iri. Quo dicto insignis indignatio totos audientium pertentavit animos. Tunc unus e tribus fratribus incontanter et paulo liberius respondit: Frustra eum suis opibus confisum tyrannica superbia comminari, cum alioquin pauperes etiam liberali legum praesidio de insolentia locupletium consueverint vindicari. Quod oleum flammae, quod sulfur incendio, quod flagellum Furiae, hoc et iste sermo truculentiae hominis nutrimento fuit. Iamque ad extremam insaniam vecors suspendium sese et totis illis et ipsis legibus mandare | proclamans, canes pastoricios 661
villaticos feros atque immanes, adsuetos abiecta per agros

esitare cadavera, praeterea etiam transeuntium viatorum *passivis*[1]) morsibus alumnatos laxari, atque in eorum exitium
662 inhortatos immitti praecepit. Qui simul signo solito pastorum incensi atque inflammati sunt, furiosa rabie conciti et latratibus etiam absonis horribiles eunt in homines, eosque variis aggressi vulneribus distrahunt ac lacerant, nec fugientibus saltem compescunt sed eo magis irritatiores sequuntur.

Cap. XXXVII. Tunc inter confertam trepidae multitu-
663 dinis stragem e tribus iunior offenso lapide atque | obtunsis
digitis terrae prosternitur, saevisque illis ac | ferocissimis ca- (218
nibus instruit nefariam dapem. Protinus enim nacti praedam iacentem, miserum illum adulescentem frustatim discerpunt. Atque ut eius letalem ululatum cognovere ceteri fratres, accurrunt maesti suppetias, obvolutisque lacinia laevis manibus lapidum crebris iactibus propugnare fratri atque abigere canes aggrediuntur. Nec tamen eorum ferociam vel conterere vel expugnare potuere, quippe cum miserrimus adulescens, ultima voce prolata, vindicarent de pollutissimo divite mortem fratris iunioris, illico laniatus interisset. Tunc reliqui fratres, non tam hercules desperata quam ultro neglecta sua salute, contendunt ad divitem, atque ardentibus animis impetuque vesano lapidibus crebris in eum velitantur. At ille cruentus et multis ante flagitiis similibus exercitatus percussor iniecta lancea duorum alterum per pectus medium transadegit. Nec tamen peremptus ac prorsum exanimatus adolescens ille terrae con-
664 cidit. Nam telum transvectum atque ex maxima | parte pone tergum elapsum soloque nisus violentia defixum rigore librato suspenderat corpus. Sed et quidam de servulis procerus et
validus | sicario illi ferens auxilium, lapide contorto tertii iu- [235
venis dexterum brachium longo iactu petierat, sed impetu casso per extremos digitos transcurrens lapis contra omnium opinionem deciderat innoxius.

Cap. XXXVIII. Nonnullam tamen sagacissimo iuveni proventus humanior vindictae speculam subministravit. Ficta namque manus suae debilitate sic crudelissimum iuvenem com-
pellat: Fruere exitio | totius nostrae familiae, et sanguine trium (219
fratrum insatiabilem tuam crudelitatem pasce, et de prostratis
665 tuis civibus gloriose *triumpha; dum*[2]) scias, licet | privato suis possessionibus paupere fines usque et usque proterminaveris, habiturum te tamen vicinum aliquem. Nam haec etiam dextera quae tuum prorsus amputasset caput, iniquitate fati contusa decidit. Quo sermone alioquin exasperatus furiosus latro

1) *passibus* codd. et edd. vett. *Passivis* emendatio est Colvii. — 2) *triumphandum* plurimi codd. et edd. ante Colv.; *triumpha*; *dum* Pricaei est emendatio.

rapto gladio sua miserrimum iuvenem manu perempturus invadit avidus. Nec tamen sui molliorem provocaverat, quippe insperato et longe contra eius opinionem resistens iuvenis complexu fortissimo arripit eius dexteram, magnoque nisu ferro librato multis et crebris ictibus impuram elidit divitis animam, et ut accurrentium etiam familiarium manu se liberaret, confestim adhuc inimici sanguine delibuto mucrone gulam sibi prorsus exsecuit. Haec erant quae prodigiosa praesagaverant ostenta, haec quae miserrimo domino fuerant | nuntiata. Nec 666
ullum verbum ac ne tacitum quidem fletum tot malis circumventus senex quivit emittere, sed arrepto ferro quo commodum inter suos epulones caseum atque alias prandii partes diviserat, ipse quoque ad instar infelicissimi sui filii iugulum sibi multis ictibus contrucidat: quoad super mensam cernulus corruens portentuosi cruoris maculas novi sanguinis fluvio proluit.

Cap. XXXIX. Ad istum modum puncto brevissimo dilapsae domus fortunam hortulanus ille miseratus suosque casus graviter ingemescens, deprensis pro prandio lacrimis, vacuas-
(220) que | manus complodens saepicule | protinus inscenso me retro 667
quam veneramus viam capessit. Nec innoxius ei saltem regressus evenit. Nam quidam procerus et ut indicabat habitus atque habitudo, miles e legione factus nobis obvius superbo atque arroganti sermone percontatur, quorsum vacuum duceret asinum? At meus adhuc maerore permixtus et alias latini sermonis ignarus tacitus praeteribat. Nec miles ille familiarem cohibere quivit insolentiam; sed indignatus silentio eius ut
[236] convicio, viti quam tenebat | obtundens eum | dorso meo pro- 668
turbat. Tunc hortulanus supplicue respondit, sermonis ignorantia se quid ille diceret scire non posse. Ergo igitur graece subiiciens miles: Ubi, inquit, ducis asinum istum? Respondit hortulanus, petere se civitatem proximam. Sed mihi, inquit, operae eius opus est; nam de proximo castello sarcinas praesidis nostri cum ceteris iumentis debet advehere. Et iniecta statim manu loro me quo ducebar arreptum incipit trahere. Sed hortulanus prioris plagae vulnere prolapsum capite sanguinem detergens rursus deprecatur, civilius atque | mansuetius 669
versari commilitonem, idque per spes prosperas eius orabat adiurans. Nam et hic ipse, aiebat, iners asellus et nihilominus morbo detestabili caducus vix etiam paucos olerum manipulos de proximo hortulo solet anhelitu languido fatigatus subvehere; nedum ut rebus amplioribus idoneus videatur gerulus.

Cap. XL. Sed ubi nullis precibus mitigari militem magisque in suam perniciem advertit efferari, iamque inversa
(221) | vite de vastiore nodulo cerebrum suum diffindere, currit ad

extrema subsidia, simulansque *e re*[1]) ad commovendam mise-
670 rationem genua eius velle contingere, | summissus atque incur-
vatus arreptis eius utrisque pedibus sublimem elatum terrae
graviter applodit, et statim qua pugnis qua cubitis qua mor-
sibus etiam de via lapide correpto totam faciem manusque eius
671 et latera converberat. Nec ille | ut primum humi supinatus
est, vel repugnare vel omnino munire se potuit, sed plane
idemtidem comminabatur, si surrexisset, sese concisurum eum
machaera sua frustatim. Quo sermone eius commonefactus
hortulanus eripit ei spatham, eaque longissime abiecta rursum
saevioribus eum plagis aggreditur. Nec ille prostratus et prae-
ventus vulneribus ullum reperire saluti quiens subsidium, quod
solum restabat, simulat sese mortuum. Tunc spatham illam
secum asportans hortulanus inscenso | me concito gradu recta [237]
festinat ad civitatem, nec hortulum suum saltem curans invi-
sere, ad quempiam sibi devertit familiarem. Cunctisque enar-
ratis deprecatur periclitanti sibi ferret auxilium, seque cum
suo sibi asino tantisper occultaret, quoad celatus spatio bidui
triduive capitalem caussam evaderet. Nec oblitus ille veteris
amicitiae prompte suscipit, meque per scalas complicitis pedi-
672 bus in superius coenaculum attracto, | hortulanus deorsus in
ipsa tabernula derepit in quamdam cistulam, supergesto *deli-
tiscentem lorificio.*[2])

673 CAP. XLI. At miles ille, ut postea | didici, tandem velut
emersus gravi crapula, nutabundus tamen et tot | plagarum do- (222)
lore saucius, baculoque se vix sustinens civitatem adventat,
confususque de impotentia deque inertia sua quicquam ad
quemquam referre popularium, sed tacitus iniuriam devorans,
quosdam commilitones nanctus tum clades enarrat suas. Pla-
cuit ut ipse quidem contubernio se tantisper absconderet;
nam praeter propriam contumeliam militaris etiam sacramenti
genium ob amissam spatham verebatur; ipsi autem signis no-
stris enotatis investigationi vindictaeque sedulam darent ope-
ram. Nec defuit vicinus perfidus, qui nos illico occultari nun-
tiaret. Tum commilitones accersitis magistratibus mentiuntur,
sese multi pretii vasculum argenteum praesidis in via perdi-
disse, idque hortulanum quemdam reperisse nec velle resti-
tuere, sed apud familiarem quemdam sibi delitescere. Tunc
magistratus cum damno praesidis nomine cognito veniunt ad
674 deversorii nostri fores, claraque voce | denuntiant hospiti no-
stro, nos quos occultaret apud se certo certius dedere potius,
quam discrimen proprii subiret capitis. Nec ille tantillum

---

1) *simulans quaerere* F. 1. 3. G. 1. 2. D. P. *Simulansque e re* Stewechius emendabat. — 2) *delitescenti torificio* F. 3. *delitescenti torificio* G. 1. O. unde Bernhardyus emendabat *delitescente lorificio.*

conterritus salutique studens eius quem in suam receperat fidem, quicquam de nobis fatetur, ac diebus plusculis nec vidisse quidem illum hortulanum contendit. Contra commilitones ibi nec uspiam illum delitescere adiurantes genium principis contendebant. Postremum magistratibus placuit obstinate denegantem scrutinio detegere. Immissis itaque lictoribus ceterisque publicis ministeriis angulatim cuncta sedulo perlustrari iubent;
123) nec quisquam mortalium ac ne ipse | quidem asinus intra limen comparere nuntiatur.

Cap. XLII. Tunc gliscit violentior utrimquesecus contentio militum, pro comperto de nobis asseverantium fidemque Caesaris identidem implorantium ad illius negantis | assidue- 675
que deûm numen obtestantis. Qua contentione et clamoso strepitu cognito, curiosus alioquin et inquieti procacitate praeditus asinus, dum obliquata cervice per quamdam fenestrulam quidnam sibi vellet tumultus ille prospicere gestio, unus e commilitonibus, casu fortuito collimatis oculis ad umbram meam, cunctos testatur incoram. Magnus denique continuo clamor exortus est; et emensis protinus scalis iniecta manu quidam me velut captivum detrahunt. Iamque omni sublata cunctatione scrupulosius contemplantes singula, cista etiam illa revelata, repertum productumque et oblatum magistratibus miserum hortulanum poenas scilicet capite pensurum in publicum deducunt carcerem, summoque risu meum prospectum cavillari non
138] | desinunt. Unde etiam de prospectu et umbra asini natum est frequens proverbium.

LIBER X.

124) Cap. I. Die sequenti meus quidem dominus hortulanus 677
quid egerit nescio: me tamen miles ille qui propter eximiam impotentiam pulcerrime vapularat, ab illo praesepio, nullo equidem contradicente, deductum abducit, atque a suo contubernio (hoc enim mihi videbatur) sarcinis propriis onustum et prorsum exornatum armatumque militariter producit ad viam. Nam et galeam nitore praemicantem et | scutum * ce- 678
tera longiorem lucens:[1]) * sed et lanceam longissimo hastili conspicuam, quae scilicet non disciplinae tunc quidem caussa sed propter terrendos miseros | viatores in summo atque edito 679
sarcinarum cumulo ad instar exercitus sedulo composuerat. Confecta campestri nec adeo difficili via ad quamdam civitatulam pervenimus, nec in stabulo sed in domo cuiusdam decu-

1) ita optimi codd. scribunt. Bernhardyus acute emendavit: *scutum cetra longiorem ingerens.*

rionis devertimus. Statimque me commendato cuidam servulo ipse ad praepositum suum qui mille armatorum ducatum sustinebat, sollicite proficiscitur.

Cap. II. Post dies plusculos ibidem designatum scelestum ac nefarium facinus memini: sed ut vos etiam legatis, ad librum profero. Dominus aedium habebat iuvenem filium probe litteratum atque ob id consequenter pietate modestia praecipuum, quem tibi quoque provenisse cuperes vel talem. Huius matre multo ante defuncta rursum matrimonium sibi reparaverat, ductaque alia filium procreaverat alium, qui adaeque
iam duodecimum annum | aetatis *supercesserat.*[1]) Sed no- (22
verca forma magis quam moribus in domo mariti praepollens, seu naturaliter impudica seu fato ad extremum impulsa flagitium, oculos ad privignum adiecit. Iam ergo, lector optime, scito te tragoediam non fabulam legere et a socco ad cothur-
680 num ascendere. Sed mulier illa, quamdiu | primis elementis Cupido parvulus nutriebatur, imbecillis adhuc eius viribus, facile ruborem tenuem deprimens silentio resistebat. At ubi
| completis igne vesano totis praecordiis immodice bacchatus [23
Amor exaestuabat, saevienti deo iam succubuit, ac languore simulato vulnus animi mentitur in corporis valetudinem. Iam
681 | cetera salutis vultusque detrimenta et aegris et amantibus examussim convenire nemo qui nesciat. Pallor *est*[2]) defor-
682 mis, marcentes oculi, lassa genua, quies tur|bida et suspiritus cruciatus tarditate vehementior. Crederes et illam fluctuare tantum vaporibus febrium, nisi quod et flebat. Heu medicorum ignarae mentes! quid venae pulsus, quid caloris intemperantia, quid fatigatus anhelitus et utrimquesecus iactatae crebriter laterum mutuae vicissitudines? Dii boni! quam facilis, licet non artifici medico, cuivis tamen docto Venereae cupidinis comprehensio; cum videas aliquem sine corporis calore flagrantem.

Cap. III. Ergo igitur impatientia furoris altius agitata
683 diutinum rupit silentium, et ad se vocari praecipit filium, | quod nomen in eo *scilicet*[3]) ipso sed ne ruboris admoneretur libenter eraderet. Nec adulescens aegrae parentis moratus imperium, senili tristitie striatam gerens frontem cubiculum pe-
tit uxoris | patris matrisque fratris, utcumque debitum sistens (2
obsequium. Sed illa cruciabili silentio diutissime fatigata, et ut in quodam vado dubitationis haerens, omne verbum quod praesenti sermoni putabat aptissimum rursum improbans,

---

1) *supergesserat* F. 1. 3. G. 1. P. edd. vett. In cett. *supergresserat.* Ego Dousae coniecturam: *supercesserat* probo. — 2) *pallore deformis* F. 1. 3. G. 1. 2. P. D. In cett. *pallor deformis.* Ego: *pallor est deformis.* — 3) *in eos ipsos* F. 1. 3. G. 1. 2. P. D. In cett. *in eo ipso.* Ego: *in eo scilicet ipso.*

nutante etiamnunc pudore, unde potissimum caperet exordium
decontatur. At iuvenis nihil etiamtunc sequius suspicatus,
summisso vultu rogat ultro praesentis caussas aegritudinis.
Tunc illa nacta solitudinis damnosam occasionem prorumpit
in audaciam, et ubertim adlacrimans | laciniaque contegens fa- 684
ciem, voce trepida sic eum breviter affatur: Caussa omnis et
origo praesentis doloris et etiam medela ipsa et salus unica
mihi tute ipse es. Isti enim tui oculi per meos oculos ad in-
tima delapsi praecordia meis medullis acerrimum commovent
incendium. Ergo miserere tua caussa pereuntis, nec te religio
patris omnino deterreat, cui morituram prorsus servabis uxo-
rem. Illius enim recognoscens imaginem in tua facie merito
te diligo. Habes solitudinis plenam fiduciam, habes capax
necessarii facinoris otium. Nam quod nemo novit, paene non fit.

Cap. IV. Repentino malo perturbatus adulescens quam-
quam tale facinus | protinus exhorruisset, non tamen negatio- 685
nis intempestiva severitate putavit exasperandum, sed cautae
promissionis dilatione leniendum. Ergo prolixe pollicetur, et
bonum caperet animum, refectionique se ac saluti redderet
240] impendio | suadet, donec patris aliqua profectione liberum vo-
227) luptati concederetur spatium: statimque|se refert a noxio con-
spectu novercae. Et magnam domus cladem ratus indigere
consilio pleniore, ad quemdam compertae gravitatis educatorem
senem | protinus refert. Nec quicquam diutina deliberatione 686
tam salubre visum, quam fuga celeri procellam fortunae sae-
vientis evadere. Sed impatiens vel exiguae dilationis mulier,
ficta qualibet caussa, confestim marito miris persuadet artibus
ad longissime dissitas festinare villulas. Quo facto maturatae
spei vesania praeceps promissae libidinis flagitat vadimonium.
Sed iuvenis modo istud modo aliud caussae faciens, exsecra-
bilem frustratur eius conspectum, quoad illa nuntiorum varie-
tate pollicitationem sibi denegatam manifesto perspiciens, mo-
bilitate lubrica nefarium amorem ad longe deterius transtulisset
odium. Et assumpto statim nequissimo et ad omne facinus
emancipato quodam dotali servulo, perfidiae suae consilia com-
municat, nec quicquam melius videtur, quam vita miserum pri-
vare iuvenem. Ergo missus continuo furcifer venenum prae-
sentarium comparat, idque vino diligenter dilutum | insontis 687
privigni praeparat exitio.

Cap. V. Ac dum de oblationis opportunitate secum noxii
deliberant homines, forte fortuna puer ille iunior, proprius pes-
simae feminae filius, post matutinum laborem studiorum domum
se recipiens, prandio iam capto sitiens, repertum vini poculum
in quo venenum latebat inclusum, nescius fraudis occultae conti-
nuo perduxit haustu; atque ubi fratri suo paratam mortem ebibit,
exanimis terrae procumbit: illicoque repentina pueri pernicie

paedagogus | commotus ululabili clamore matrem totamque (228
ciet familiam. Iamque cognito casu noxiae potionis, varie quisque praesentium auctores insimulabant extremi facinoris. Sed dira illa femina et malitiae novercalis exemplar unicum
688 non acerba | filii morte, non parricidii conscientia, non infortunio domus, non luctu mariti vel aerumna funeris commota clade familiae vindictae compendium traxit, missoque protinus cursore qui vianti marito domus expugnationem nuntiaret, ac mox eodem ocius ab itinere regresso, personata nimia temeritate insimulat privigni veneno filium suum interceptum. Et hoc quidem non adeo mentiebatur, quod iam destinatam iuveni mortem praevenisset puer; sed fratrem iuniorem fingebat ideo privigni scelere peremptum, quod eius probrosae libidini
689 qua se | comprimere tentaverat, noluisset succumbere. | Nec tam [24
immanibus contenta mendaciis addebat, sibi quoque ob detectum flagitium eumdem illum gladium comminari. Tunc infelix duplici filiorum morte percussus magnis aerumnarum procellis aestuat. Nam et iuniorem incoram sui funerari videbat, et alterum ob incestum parricidiumque capitis scilicet damnatum iri certo sciebat. Ad hoc uxoris dilectae nimium mentitis lamentationibus ad extremum sobolis implebatur odium.

690 Cap. VI. Vixdum | pompae funebres et sepultura filii fuerat explicata, et statim ab ipso eius rogo senex infelix ora sua recentibus adhuc rigans lacrimis, trahensque cinere sordentem canitiem foro se festinus | immittit. Atque ibi tum (229
fletu tum precibus genua etiam decurionum contingens, nescius fraudium pessimae mulieris in exitium reliqui filii plenis operabatur affectibus, illum incestum paterno thalamo, illum parricidam fraterno exitio et in comminata novercae nece sicarium. Tanta denique miseratione tantaque indignatione curiam sed et plebem maerens inflammaverat, ut remoto iudicandi taedio et accusationis manifestis probationibus et responsionis meditatis ambagibus, cuncti conclamaverint: *Lapidibus obrutum publicum malum publice vindicari.* Magistratus in-
691 terim metu periculi | proprii, ne de parvis indignationis elementis ad exitium disciplinae civitatisque seditio procederet, partim decuriones deprecari, partim populares compescere, ut rite et more maiorum iudicio reddito et utrimque secus allegationibus examinatis, civiliter sententia promeretur, nec ad instar barbaricae feritatis vel tyrannicae impotentiae damnaretur aliquis inauditus, et in pace placida tam dirum seculo proderetur exemplum.

Cap. VII. Placuit salubre consilium; et illico iussus praeco pronuntiat: *Patres in curiam convenirent.* Quibus protinus dignitatis iure consueta loca residentibus, rursum praeconis vocatu primus accusator incedit. Tunc demum clamatus

inducitur etiam reus, | et exemplo legis Atticae Martiique iu- 692
dicii caussae patronis denuntiat praeco, neque principia dicere
neque miserationem commovere. Haec ad istum modum gesta
compluribus mutuo sermocinantibus cognovi. Quibus autem
30) verbis accusator urserit, | quibus rebus diluerit reus, ac prorsus
orationes altercationesque neque ipse absens apud praesepium
scire neque ad vos quae ignoravi possum enuntiare: sed quae
42] | plane comperi ad istas litteras proferam. Simul enim finita
est dicentium contentio, veritatem criminum fidemque proba-
tionibus certis instrui nec suspicionibus tantam | coniecturam 693
permitti placuit, atque illum potissimum servum qui solus haec
ita gesta esse scire diceretur, sisti modis omnibus oportere.
Nec tantillum cruciarius ille vel fortuna tam magni iudicii vel
confertae conspectu curiae vel certe noxia conscientia sua de-
territus, quae ipse finxerat quasi vera adseverare atque adse-
rere incipit. Quod se vocasset indignatus fastidio novercae
iuvenis, quod ulciscens iniuriam filii eius mandaverit necem,
quod promisisset grande silentii praemium, quod recusanti mor-
tem sit comminatus, quod venenum sua manu temperatum
dandum fratri reddiderit, quod ad criminis probationem reser-
vatum poculum neglexisse suspicatus sua postremum manu por-
rexerit puero. Haec eximia enim ad veritatis imaginem ver-
berone illo simulata *cum*[1]) trepidatione perferente, | finitum 694
est iudicium.

Cap. VIII. Nec quisquam decurionum tam aequus re-
manserat iuveni, quin eum evidenter noxae compertum insui
culeo pronuntiaret. Cum iam sententiae pares, cunctorum sti-
lis ad unum sermonem congruentibus, ex more perpetuo in
urnam aeneam deberent coniici, quo semel conditis calculis
231) iam cum rei fortuna transacto | nihil postea commutari licebat,
sed mancipabatur potestas capitis in manum carnificis, unus e
curia senior prae ceteris compertae fidei atque auctoritatis prae-
cipuae medicus, orificium urnae manu contegens ne quis mit-
teret calculum temere, haec ad ordinem pertulit: Quod aeta-
tis sum, vobis approbatum me vixisse gaudeo, nec patiar fal-
sis criminibus petito reo manifestum | homicidium perpetrari, 695
nec vos qui iureiurando adstricti iudicatis inductos servuli men-
dacio peierare. Ipse non possum calcata numinum religione
conscientiam meam fallens perperam pronuntiare. Ergo ut
res est, de me cognoscite.

Cap. IX. Furcifer iste venenum praesentarium compa-
rare sollicitus, centumque aureos solidos offerens pretium me
non olim convenerat, quod aegroto cuidam dicebat necessarium,
qui morbi inextricabilis veterno vehementer implicatus vitae

1) *simulatum trepid.* F. 1. 3. Ego: *simulata cum trepid.* In cett. *cum* abest.

se cruciatui subtrahere gestiret. At ego perspiciens malum
istum verberonem blaterantem atque inconcinne caussifican-
696 tem certusque aliquod moliri flagitium, | dedi quidem potionem,
dedi sed futurae quaestioni praecavens non statim pretium
quod offerebatur | accepi. Sed ne forte aliquis, inquam, isto- [243
rum quos offers aureorum nequam vel adulter reperiatur, in
hoc ipso sacculo conditos eos annulo tuo praenota, donec altera
die nummulario praesente comprobentur. Sic inductus signa-
vit pecuniam, quam exinde, ut iste repraesentatus est iudicio,
iussi de meis aliquem curriculo taberna promptam afferre: et
en ecce perlatam coram exhibeo. Videat et suum sigillum | re- (232
cognoscat. Nam quemadmodum eius veneni frater insimulari
potest quod iste comparaverit?

Cap. X. Ingens exinde verberonem corripit trepidatio,
et in vicem humani coloris succedit pallor infernus perque
universa membra frigidus sudor emanabat. Tunc pedes in-
certis alternationibus commovere, modo hanc modo illam ca-
697 pitis partem scalpere | et ore semiclauso balbutiens nescio quas
* affanias * 1) effutire, ut eum nemo prorsus a culpa vacuum
merito crederet. Sed revalescente rursus astutia constantis-
sime negare et arcessere mendacii non desinit medicum. Qui
praeter iudicii religionem cum fidem suam coram lacerari vi-
deret, multiplicato studio verberonem illum contendit redar-
guere, donec iussu magistratuum ministeria publica, contrecta-
tis nequissimi servi manibus, annulum ferreum deprehensum
cum signo sacculi conferunt, quae comparatio praecedentem
roboravit suspicionem. Nec rota vel equuleus more Graeco-
rum tormentis eius apparata iam deerant; sed offirmatus mira
praesumptione nullis verberibus ac ne ipso quidem succumbit
igni.

Cap. XI. Tum medicus: Non patiar, inquit, hercules non
patiar, vel contra fas de innocente isto iuvene supplicium vos
sumere, vel hunc ludificato nostro iudicio poenam noxii faci-
noris evadere. Dabo enim rei praesentis evidens argumentum.
Nam cum venenum peremptorium comparare pessimus iste ge-
698 stiret, nec meae sectae crederem convenire caussas | ulli prae-
bere mortis, nec exitio sed saluti hominum medicinam quaesi-
tam esse didicissem, verens, ne si | daturum me negassem, in- (233
tempestiva repulsa viam sceleri subministrarem, et ab alio
quopiam exitiabilem mercatus hic potionem, vel postremum
gladio vel quovis telo nefas inchoatum perficeret, dedi vene-
num sed somniferum, mandragoram, illud gravedinis compertae
famosum et morti simillimi soporis efficax. Nec mirum despe-
ratissimum istum latronem certum extremae poenae, quae more

1) Cf. ad Met. IX. c. 10.

144] maiorum in eum competit, cruciatus | istos ut leviores facile
tolerare. Sed si vere puer meis temperatam manibus sumpsit
potionem, vivit et quiescit et dormit, et protinus marcido sopore
discusso remeabit ad diem lucidam: quod si vere peremptus est,
|si morte praeventus est, quaeratis licet caussas mortis eius alias. 699

Cap. XII. Ad istum modum seniore adorante placuit;
et itur confestim magna cum festinatione ad illud sepulcrum
quo corpus pueri depositum iacebat. Nemo de curia, de opti-
matibus nemo ac ne de ipso quidem populo quisquam, qui non
illuc curiose confluxerit. Ecce pater suis ipse manibus coo-
perculo capuli remoto, commodum discusso mortifero sopore,
surgentem postliminio mortis deprehendit filium, eumque com-
plexus artissime verbis impar praesenti gaudio producit ad
populum. Atque ut erat adhuc feralibus amiculis instrictus
atque obditus, | deportatur ad iudicium puer. Iamque liquido 700
servi nequissimi atque mulieris nequioris patefactis sceleribus,
procedit in medium nuda veritas, et novercae quidem perpe-
234) tuum indicitur exilium, servus vero patibulo suffigitur; | et
omnium consensu bono medico sinuntur aurei, opportuni somnii
pretium. Et illius quidem senis famosa atque fabulosa fortuna
providentiae divinae condignum accepit exitum, qui momento
modico immo puncto exiguo post orbitatis periculum adulescen-
tium duorum pater repente factus est.

Cap. XIII. At ego tunc temporis talibus fatorum fluctibus volutabar. Miles ille qui me nullo vendente comparave-
rat et sine pretio suum fecerat, tribuni sui praecepto debitum
sustinens obsequium, litteras ad magnum scriptas principem
Romam versus perlaturus, vicinis me quibusdam duobus ser-
vis fratribus undecim denariis vendidit. His erat dives | ad- 701
modum dominus. At illorum alter pistor dulciarius qui panes
et mellita concinnabat edulia, alter coquus qui sapidissimis in-
trimentis sucuum pulmenta condita vapore mollibat. Unico
illi contubernio communem vitam sustinebant, meque ad vasa
illa compluria gestanda praedestinarant, quae dominis regiones
plusculas pererrantibus variis usibus erant necessaria. | Ad- 702
sciscor itaque inter duos illos fratres tertius contubernalis,
haud ullo tempore tam benevolam fortunam expertus. Nam
vespera post opiparas coenas earumque splendidissimos appa-
ratus multas numero partes in cellulam suam mei solebant re-
portare domini: ille porcorum, pullorum, piscium et cuiusce-
245] modi pulmentorum largissimas reliquias, hic | panes, crustula,
lucunculos, hamos, lacertulos | et plura scitamenta mellita. 703
Qui cum se refecturi clausa cellula balneas petissent, oblatis
235) ego divinitus | dapibus affatim saginabar. Nec enim tam stul-
tus eram tamque vere asinus, ut dulcissimis illis relictis cibis
coenarem asperrimum foenum.

Cap. XIV. Et diu quidem pulcerrime mihi furatrinae
procedebat artificium, quippe adhuc timide et satis parce sub-
ripienti de tam multis pauciora, nec illis fraudes ullas in asino
suspicantibus. At ubi fiducia latendi pleniore capta partes
opimas quasque devorabam, et iucundiora eligens abligurribam
dulcia, suspicio non exilis fratrum pupugit animos. Et quam-
quam de me nihil etiam tum tale crederent, tamen quotidiani
damni studiose vestigabant reum: illi vero postremo etiam
mutuo sese rapinae turpissimae criminabantur. Iamque curam
diligentiorem et acriorem custodelam et dinumerationem ad-
704 hibebant partium. Tandem denique rupta verecundia sic | al-
ter alterum compellat: At istud iam neque aequum ac ne hu-
manum quidem, quotidie ac partes electiores surripere, atque
his divenditis peculium latenter augere, de reliquis aequam
vindicare divisionem. Si tibi denique societas ista displicet,
possumus omnia quidem cetera fratres manere, ab isto tamen
nexu communionis discedere. Nam video in immensum damni
procedentem querelam nutrire nobis immanem discordiam.
Subiicit alius: Laudo istam tuam mehercules et ipse constan-
tiam, quod quotidie furatis clanculo partibus praevenisti que-
rimoniam, quam diutissime sustinens tacitus ingemiscebam, ne
viderer rapinae | sordidae meum fratrem arguere. Sed bene, (236)
705 | quod utrimque secus sermone prolato iacturae remedium quae-
ritur, ne silentio procedens simultas Eteocleas nobis *conten-
tiunculas* [1]) pariat.

Cap. XV. His et similibus altercati conviciis deierantur
utrique, nullam se prorsus fraudem, nullam denique surreptio-
nem factitasse, sed plane debere cunctis artibus communis
dispendii latronem inquiri. Nam neque asinum qui solus in-
teresset talibus cibis affici posse, et tamen quotidie partes
706 electiles comparere nusquam, nec utique | cellulam suam tam
immanes involare muscas, ut olim Harpyiae fuere quae diri-
piebant Phineias dapes. Interea liberalibus coenis inescatus et
humanis affatim cibis saginatus corpus obesa pinguitie com-
pleveram, corium arvina suculenta molliveram, pilum liberali
nitore nutriveram. Sed iste corporis mei decor pudori | peperit [246
grande dedecus. Insolita namque tergoris vastitate commoti,
foenum prorsus intactum quotidie remanere cernentes iam to-
tos ad me dirigunt animos. Et hora consueta velut balneas
petituri, clausis ex more foribus per quamdam modicam ca-
vernam rimantur me passim expositis epulis inhaerentem. Nec
ulla cura iam damni sui habita, mirati monstruosas asini deli-
cias risu maximo dirumpuntur, vocatoque uno et altero ac dein

1) *contentionibus* F. 1. 3. G. 1. 2. P. D. In cett. *contentiones.* Ego: *con-
tentiunculas.*

pluribus conservis, demonstrant infandam memoratu hebetis
iumenti gulam. Tantus denique ac tam liberalis cachinnus
cunctos invaserat, | ut ad aures quoque praetereuntis perveni- 707
ret domini.

Cap. XVI. Sciscitatus denique, quid, bonum! rideret fa-
37) milia, cognito quod res erat, ipse quoque per | idem prospi-
ciens foramen delectatur eximie. Ac dehinc risu ipse quoque
latissimo adusque intestinorum dolorem redactus, iam pate-
facto cubiculo proxime consistens coram arbitratur. Nam et
ego tandem ex aliqua parte mollius mihi renidentis fortunae
contemplatus faciem, gaudio praesentium fiduciam mihi sub-
ministrante, nec tantillum commotus securus esitabam, quoad
novitate spectaculi laetus dominus aedium duci me iussit, immo
vero suis etiam ipse manibus ad triclinium perduxit, mensaque
posita omne genus edulium solidorum et illibata fercula iussit
apponi. At ego quamquam iam bellule suffarcinatus, gratio-
sum commendatioremque me tamen ei facere cupiens | esu- 708
rienter exhibitas escas appetebam. Nam et quod potissimum
abhorreret asino excogitantes scrupulose ad explorandam man
suetudinem id offerebant mihi, carnes lasere infectas, altilia
pipere inspersa, pisces exotico iure perfusos. Interim convi-
vium summo risu personabat. Quidam denique praesens scur-
rula: Date, inquit, sodali huic quippiam meri. Quod dictum
dominus secutus: Non adeo, respondit, absurde locutus es fur-
cifer; valde enim fieri potest, ut contubernalis noster poculum
quoque mulsi libenter appetat. Et: Heus, ait, puer, lautum
diligenter ecce illum aureum cantharum mulso contempera et
offer | parasito meo, simul quod ei praebiberim commoneto. 709
Ingens exin oborta est epulonum exspectatio. Nec ulla tamen
ego ratione conterritus, otiose ac satis genialiter contorta in
38) modum | linguae postrema labia, grandissimum illum calicem
uno haustu perhausi. Clamor exsurgit consona voce cuncto-
rum salute me prosequentium.

Cap. XVII. Magno denique delibutus gaudio dominus,
47] vocatis servis suis emptoribus | meis iubet quadruplum restitui
pretium; meque cuidam acceptissimo liberto suo et satis pecu-
liato magna praefatus diligentia tradidit: qui me satis humane
satisque comiter nutriebat, et quo se patrono commendatiorem
faceret, studiosissime voluptates eius per meas argutias in-
struebat. Et primum me quidem mensam accumbere suffixo
cubito, dein adluctari et etiam saltare sublatis | primoribus 710
pedibus perdocuit, quodque esset apprime mirabile, verbis nu-
tum commodare, ut quod nollem relato, quod vellem deiecto
capite monstrarem, sitiensque pocillatore respecto ciliis alterna
conivens bibere flagitarem. Atque haec omnia perfacile obe-
diebam, quae nullo etiam monstrante scilicet facerem. Sed

verebar, ne si forte sine magistro humano ritu ederem,
pleraque rati scaevum praesagium portendere, velut mon-
711 strum ostentumque me obtruncatum | vulturiis opimum pa-
bulum redderent. Iamque rumor publice crebruerat, quo
conspectum atque famigerabilem meis miris artibus effeceram
dominum: Hic est qui sodalem convivamque possidet asinum,
luctantem asinum, saltantem asinum, voces humanas intelli-
gentem, sensum nutibus exprimentem.

Cap. XVIII. Sed prius est, ut vobis, quod initio facere
debueram, vel nunc saltem referam, quis iste vel unde fuerit
| Thiasus; (hoc enim nomine meus nuncupabatur dominus). (239
Oriundus patria Corintho, quod caput est totius Achaiae pro-
vinciae, ut eius prosapia atque dignitas postulabat, gradatim
permensis honoribus quinquennali magistratu fuerat destinatus,
et ut splendori capessendorum responderet fascium, munus
gladiatorium triduani spectaculi pollicitus latius munificentiam
712 suam porrigebat. Denique | gloriae publicae studio tunc Thes-
saliam etiam accesserat, nobilissimas feras et famosos inde
gladiatores comparaturus. Iamque ex arbitrio dispositis coem-
ptisque omnibus domuitionem parabat, spretis luculentis illis
suis vehiculis ac posthabitis decoris *redarum* 1) carpentis, quae
partim contecta partim revelata frustra novissimis trahebantur
consequiis, equis etiam Thessalicis et aliis iumentis Gallicanis,
quibus generosa soboles perhibet pretiosam dignitatem, me
713 phaleris aureis | et fucatis ephippiis et purpureis tapetis et
frenis argenteis et pictilibus balteis et tintinnabulis perargutis
exornatum, ipse residens amantissime nonnunquam comissimis
affatur sermonibus. Atque inter alia pleraque summe se de-
lectari profitebatur, quod haberet in | me simul et convivam et [240
vectorem.

Cap. XIX. At ubi partim terrestri partim maritimo iti-
nere confecto Corinthum accessimus, magnae civium turbae
confluebant, ut mihi videbatur, non tantum Thiasi dantes ho-
nori quam mei conspectus cupientes. Nam tanta etiam ibi-
dem de me fama pervaserat, ut non mediocri quaestui prae-
posito illi meo fuerim. Qui cum multos videret nimio | favore (241
lusus meos spectare gestientes, obserata fore atque singulis
eorum seorsus admissis, stipes acceptans non parvas summulas
714 diurnas | corradere consueverat. Fuit in illo conventiculo ma-
trona quaedam pollens et opulens, quae more ceterorum visum
meum mercata ac dehinc multiformibus ludicris delectata, per
admirationem assiduam paulatim in admirabilem mei cupidi-
nem incidit, nec ullam vesanae libidini medelam capiens ad
instar asinariae Pasiphaae complexus meos ardenter exspecta-

1) *praedarum* codd. et edd. Ego: *redarum*.

bat: grandi denique praemio cum altore meo depecta est noctis
unius | concubitum. At ille nequam, *quum* posset de me suave 715
promerere, lucro suo tantum *adscensum*[1]) annuit.

Cap. XX. Iam denique coenati e triclinio domini decesseramus, et iam dudum praestolantem cubiculo meo matronam offendimus. Dii boni! qualis ille quamque praeclarus apparatus! Quatuor eunuchi confestim pulvillis compluribus ventose tumentibus pluma delicata terrestrem nobis cubitum prae-
struunt, sed et stragula veste | auro ac murice Tyrio depicta 716
probe consternunt, ac desuper brevibus admodum sed satis copiosis pulvillis, aliis nimis modicis quis maxillas et cervices delicatae mulieres suffulcire consuerunt, superstruunt. Nec dominae voluptates diutina sua praesentia morati clausis cubiculi foribus facessunt. At intus cerei praeclara micantes luce nocturnas nobis tenebras inalbabant.

Cap. XXI. Tunc ipsa cuncto prorsus spoliata tegmine,
taenia quoque qua decoras devinxerat papillas, lumen propter
(241) adsistens de stagneo vasculo multo | sese perungit oleo | bal- 717
samo, meque indidem largissime perfricat, sed multo tanto
impensius * cura *[2]) etiam nares perfundit meas.[3]) Tunc
exosculata pressule, non qualia in | lupanari solent basiola ia- 718
ctari vel meretricum poscinummia vel adventorum * negotinummia, *[4]) sed pura atque sincera instruit et blandissimos affatus: Amo, et: Cupio, et: Te solum diligo, et: Sine te iam vivere nequeo, et cetera quis mulieres et alios inducunt et suas testantur affectationes capistroque me prehensum more
quo didiceram reclinat facile, | quippe cum nil novi nihilque 719
[249] difficile | facturus mihi viderer, praesertim post tantum tempo-

---

1) *nequaquam ...... provenire ...... tantum consensum adnuit*, codd. Unde optime emendabat Bernhardyus, uti in textu recepi. — 2) *cura* codd. Ego malim: *sed multo tanto impensius curans etiam nares perfundit meas.* — 3) Post verba: *nares perfundit meas* in Florent Mss. 1. 2. fragmentum inseritur quod cum Elmenhorstio non pro Apuleiano habuerim, sed cum Oudendorpio pro figmento potius lascivi, at docti interpolatoris. Quod ut statuam tribus caussis commoveor: primum quod fragmentum in his duobus tantummodo codd. invenitur, tum quod ab Apuleiana dictione longe est remotissimum, denique quod ratio non potest percipi quae librarios ut elicerent fragmentum commoverit. Fragmentum hoc est: *et hercle orcium pigam perteretem* (ego *orion pygam perteretem*) *hyaci fragrantis* (*cyphi* ego emendo) *et Chiae* (ego *chrismae* vel *chrimae*) *rosaceae lotionibus expurgavit. At dein digitis ypate, licanos, mese, permise et nete hastam mei inguinis nivei spurcitiei pluscule excorians emundavit. Et cum ad inguinis cephalium formosa mulier concitim veniebat ab orcibus ganniens* (ego *ab orchibus ganniens*) *ego et dentes ad Jovem elevans priapo frequenti frictura porrixabam, ipsoque pando et repando ventrem saepiuscule tactabam, ipsa quoque inspiciens, quod genius inter anth. teneras (?) excreverat modicum illud morulae, qua lustrum sterni mandaverat anni tibi revolutionem putabat.* — 4) *negatinummia* vel *negantinummia* codd. Ego: *donantinummia* vel *rogantimunia* legere malim.

ria tam formosae mulieris cupientis amplexus obiturus. Nam et vino pulcerrimo atque copioso memet madefeceram, et unguento fragrantissimo prolubium libidinis suscitáram.

Cap. XXII. Sed angebar plane non exili metu, reputans quemadmodum tantis tamque magnis cruribus possem delicatam matronam inscendere, vel tam lucida tamque tenera et lacte ac melle confecta membra duris ungulis complecti, la-
720 biasque modicas ambrosio rore purpurantes tam | amplo ore tamque enormi et saxeis dentibus deformis saviari: novissime quo pacto quamquam ex unguiculis perpruriscens mulier tam vastum genitale susciperet. Heu me qui dirupta nobili femina bestiis obiectus munus instructurus sim mei domini! Molles interdum voculas et assidua savia et dulces gannitus commorsitantibus oculis iterabat illa. Et in summa: Teneo te, inquit, teneo meum palumbulum, meum passerem. Et cum dicto vacuas fuisse cogitationes | meas ineptumque monstrat metum. (242)
Artissime namque complexa totum me prorsus sed totum recepit. Illa vero, quotiens ei parcens nates recellebam, acce-
721 |dens totiens nisu rabido et spinam prehendens meam appliciore nexu inhaerebat, ut hercules etiam deesse mihi aliquid ad supplendam eius libidinem crederem, nec Minotauri matrem frustra delectatam putarem adultero mugiente. Iamque operosa et pervigili nocte transacta, vitata lucis conscientia facessit mulier, condicto pari noctis futurae pretio.

Cap. XXIII. Nec gravate magister meus voluptates ex eius arbitrio largiebatur, partim mercedes amplissimas acceptando, partim novum spectaculum domino praeparando. Incontanter ei denique libidinis nostrae totam detegit scenam. At ille liberto magnifice munerato destinat me spectaculo publico. Et quoniam neque egregia illa uxor mea propter dignitatem neque prorsus ulla alia inveniri poterat, grandi praemio vilis acquiritur aliqua sententia praesidis bestiis addicta, quae mecum incoram *1) publicam populi caveam frequentaret.
722 | Eius paene talem cognoveram fabulam. Maritum habuit, cuius pater peregre proficiscens mandavit uxori suae, matri eiusdem iuvenis, (quod enim sarcina praegnationis oneratam eam relinquebat) ut si sexus sequioris edidisset fetum, protinus quod esset editum necaretur. At illa prae absentia mariti natam puellam insita matribus pietate praeventa, descivit ab
723 obsequio mariti eamque | prodidit vicinis alumnandam, regressoque | iam marito natam necatamque nuntiavit. | Sed ubi [250] (243)
flos aetatis nuptialem virgini diem flagitabat, nec ignaro marito dotare filiam pro natalibus quibat, quod solum potuit, filio

1) *incoram publicam* codd. et edd. Ego: *quae mecum incoram populi caveam.* cett.

suo tacitum secretum aperuit. Nam et oppido verebatur, ne
quo casu caloris iuvenalis impetu lapsus nescius nesciam soro-
rem incurreret. Sed pietatis spectatae iuvenis et matris ob-
sequium et sororis officium religiose dispensat, * et arcanis
domus venerabilis silentii custodiae tradidit, *[1]) plebeiam fa-
cie tenus praetendens humanitatem. Sic necessarium sangui-
nis sui munus aggreditur, ut desolatam vicinam puellam pa-
rentumque praesidio viduatam domus suae tutela receptaret,
| ac mox artissimo multumque sibi dilecto contubernali largi- 724
gitus de proprio dotem liberalissime traderet.

Cap. XXIV. Sed haec bene atque optime plenaque cum
sanctimonia disposita feralem fortunae nutum latere non po-
tuerunt, cuius instinctu domum iuvenis protinus se direxit
saeva rivalitas. Et illico haec eadem uxor eius quae nunc
bestiis propter haec ipsa fuerat addicta, coepit puellam velut
aemulam tori succubamque primo suspicari, dehinc detestari,
dehinc crudelissimis laqueis mortis insidiari. Tale denique
comminiscitur facinus. Annulo marito surrepto rus profecto
mittit quemdam servulum sibi quidem fidelem, sed de ipsa fide
pessime merentem qui puellae nuntiaret, quod eam iuvenis pro-
fectus ad villulam vocaret ad sese, addito ut sola et sine ullo
comite quam maturissime perveniret. Et ne qua forte nasce-
retur veniendi contatio, tradit annulum marito subtractum,
[244) qui | monstratus fidem verbis adstipularetur. At illa mandatu
fratris obsequens (hoc enim sola sciebat) respecto etiam signo
eius | quod offerebatur, naviter, ut praeceptum fuerat, incomi- 725
tata festinat. Sed ubi fraudis extremae lapsa decipulo laqueos
insidiarum accessit, tunc illa uxor egregia sororem mariti,
libidinosae Furiae stimulis efferata primum quidem nudam fla-
gris ultime verberat, dehinc, quod res erat, clamantem quoque
frustra pellicatus indignatione *ne*[2]) bulliret, fratrisque nomen
saepius iterantem, velut mentitam atque cuncta fingentem
titione candenti inter media femina detruso | crudelissime 726
necavit.

Cap. XXV. Tunc acerbae mortis exciti nuntiis frater
et maritus accurrunt variisque lamentationibus defletam puel-
lam tradunt sepulturae. Nec iuvenis sororis suae mortem tam
miseram et qua minime par illatam aequo tolerare quivit
[251] animo, sed medullitus dolore commotus acerrimaeque | bili
noxio furore perfusus, exin flagrantissimis febribus ardebat,
ut ipsi quoque iam medela videretur necessaria. Sed uxor
quae iam pridem nomen uxoris cum fide perdiderat, medicum
convenit quemdam notae perfidiae, qui iam multarum palma-

---

1) Ego malim: *traditis*. — 2) *indignatione bulliret*, optimi codd. et edd., unde ego *ne* inserui. In aliis edd. *quod* ante *frustra* interponitur.

rum spectatus proeliis magna dexterae suae tropaea numera-
bat, eique protinus quinquaginta promittit sestertia, ut ille qui-
dem momentarium venenum venderet, illa autem emeret mor-
tem mariti sui. Quo confecto simulatur necessaria praecordiis
727 | leniendis bilique subtrahendae illa praenobilis potio quam
sacram doctiores nominant, sed in eius vice subditur alia Pro-
serpinae | sacra saluti. Iamque praesente familia et nonnullis (245)
amicis et affinibus aegroto medicus poculum probe tempera-
tum manu sua porrigebat.

Cap. XXVI. Sed audax illa mulier ut simul et conscium
728 | sceleris amoliretur et quam desponderat pecuniam lucraretur,
coram detento calice: Non prius, inquit, medicorum optime,
non prius carissimo mihi marito trades istam potionem, quam
de ea bonam partem hauseris ipse. Unde enim scio, an noxium
in ea lateat venenum? quae res utique te tam prudentem tam-
que doctum virum nequaquam offendit, si religiosa uxor circa
salutem mariti sollicita necessariam affero pietatem. Qua
mira desperatione truculentae feminae repente perturbatus
medicus, excussusque toto consilio et ob angustiam temporis
spatio cogitandi privatus, antequam trepidatione aliqua vel
contatione ipsa daret malae conscientiae suspicionem, indidem
de potione gustavit ampliter. Quam fidem secutus adulescens
etiam sumpto calice quod offerebatur hausit. Ad istum mo-
dum praesenti transacto negotio medicus quam celerrime do-
mum remeabat, salutifera potione pestem praecedentis veneni
festinans exstinguere. Nec eum obstinatione sacrilega qua
semel coeperat truculenta mulier ungue latius a se discedere
passa est; priusquam, inquit, digesta potione medicinae pro-
729 ventus appareat: | sed aegre precibus et obstinationibus eius
multum ac diu fatigata tandem abire concessit. Interdum per-
niciem caecam totis visceribus furentem medullae penitus at-
traxerant. Multum denique saucius et | gravedine somnulenta (246)
iam demersus domum pervadit aegerrime. Vixque enarratis
cunctis ad uxorem, mandato saltem promissam mercedem mor-
tis geminatae deposceret, sic elisus violenter spectatissimus
medicus effudit spiritum.

Cap. XXVII. Nec ille tamen iuvenis diutius vitam te-
nuerat, sed | inter fictas mentitasque lacrimas uxoris pari casu [252]
mortis fuerat exstinctus. Iamque eo sepulto, paucis interiectis
diebus quis feralia mortuis litantur obsequia, uxor medici
pretium geminae mortis petens aderat. Sed mulier usquequa-
que sui similis fidei supprimens faciem, praetendens imaginem
blandicule respondit et omnia prolixe accumulateque pollice-
730 tur, | et statutum praemium sine mora se reddituram constituit,
modo pauxillum de ea potione largiri sibi vellet ob incoepti
negotii persecutionem. Quid pluribus? laqueis fraudium pes-

simarum uxor inducta medici facile consensit, et quo se gra-
tiorem locupleti feminae faceret, properiter domo petita totam
prorsus veneni pyxidem mulieri tradidit; quae grandem sce-
lerum nacta materiam longe lateque cruentas suas manus
porrigit.

Cap. XXVIII. Habebat filiam parvulam de marito quem
nuper necaverat. Huic infantulae quod leges necessariam pa-
tris successionem deferrent, sustinebat aegerrime, inhiansque
toto filiae patrimonio imminebat et capiti. Ergo certa defun-
ctorum liberorum * mater scelerata *[1]) hereditates excipere,
| talem parentem praebuit, qualem exhibuerat uxorem, pran- 731
dioque commento pro tempore et uxorem medici simul et suam
247) filiam veneno eodem percutit. Sed | parvulae quidem tenuem
spiritum et delicata ac tenera praecordia conficit protinus vi-
rus infestum: at uxor medici, dum noxiis ambagibus pulmones
eius pererrat tempestas detestabilis potionis, primum suspicata
quod res erat, mox urgente | spiritu iam certo certior, conten- 732
dit ad ipsam praesidis domum, magnoque fidem eius protestata
clamore et populi concitato tumultu, utpote tam immania de-
tectura flagitia efficit statim, sibi simul et domus et aures
praesidis patefierent. Iamque ab ipso exordio crudelissimae
mulieris cunctis atrocitatibus diligenter expositis, repente men-
tis nubilo turbine correpta semihiantes adhuc compressit labias,
et attritu dentium longo stridore reddito ante ipsos praesidis
pedes exanimis corruit. Nec ille vir alioquin exercitus tam
multiforme facinus *excetrae*[2]) venenatae dilatione languida
passus marcescere, confestim cubiculariis mulieris attractis vi
tormentorum veritatem eruit, atque | illam minus quidem quam 733
merebatur, sed quod dignus cruciatus alius excogitari non pot-
erat, certe bestiis obiiciendam pronuntiavit.

Cap. XXIX. Talis mulieris publicitus matrimonium con-
farraturus ingentique angore oppido suspensus exspectabam
253] diem muneris, saepius | quidem mortem mihi mea volens manu
consciscere, priusquam scelerosae mulieris contagio macularer
vel | infamia publici spectaculi depudescerem. Sed privatus 734
humana manu, privatus digitis, ungula rotunda atque mutila
gladium stringere nequaquam poteram. Plane tenui specula
248) solabar clades ultimas, quod ver | in ipso ortu iam gemmulis
floridis cuncta depingeret et iam purpureo nitore prata vesti-
ret, et commodum dirupto spineo tegmine spirantes cinnameos
odores promicarent rosae, quae me priori meo Lucio redde-
rent. Dies ecce muneri destinatus aderat; ad conseptum ca-
veae prosequente populo pompatico favore deducor. Ac dum

---

1) Sic scribunt codd. Quomodo locus sanari possit non habeo. — 2) *ex-
creta* F. 1. 3. In edd. *exsecratae*. Elm. bene emendabat *excetrae*.

ludicris scenicorum choreis primitiae spectaculi dedicantur, tantisper ante portam constitutus pabulum laetissimi graminis quod in ipso germinabat aditu libens affectabam; subinde curiosos oculos patente porta spectaculi prospectu gratissimo reficiens. Nam puelli puellaeque virenti florentes aetatula, forma conspicui, veste nitidi, incessu gestuosi, graecanicam
735 *saltaturi*[1]) pyrrhicam, | dispositis ordinationibus decoros ambitus inerrabant, nunc in *orbem rotatum*[2]) flexuosi, nunc in obliquam seriem connexi et in quadratum patorem cuneati et in catervae discidium separati. At ubi discursus reciproci multimodas ambages tubae terminalis cantus explicuit, aulaeo subducto et complicitis siparis scena disponitur.

Cap. XXX. Erat mons ligneus ad instar inclyti montis
736 illius quem vates Homerus Idaeum | cecinit, sublimi instructus fabrica, consitus viretis et vivis arboribus, summo cacumine de manibus fabri fonte manante, fluvialis aquas eliquans. Capellae pauculae tondebant herbulas, et in modum Paridis Phrygii pastoris barbaricis amiculis humeris defluentibus, pulcre indusiatus adulescens aurea tiara contecto capite pecua-
737 rium | simulabat magisterium. Adest | luculentus puer nudus, (249)
nisi quod ephebica chlamyda sinistrum tegebat humerum, flavis crinibus usquequaque conspicuus, et inter comas eius aureae pinnulae cognatione simili sociatae prominebant, quem caduceum et virgula Mercurium indicabant. Is saltatorie procurrens malumque bracteis inauratum dextra gerens, qui Paris
738 videbatur porrigit, quid mandaret | Iupiter nutu significans, et protinus gradum scitule referens e conspectu facessit. Insequitur puella vultu honesta, in deae Iunonis speciem similis: nam et caput stringebat diadema candida; ferebat et sceptrum. Irrupit alia quam putares | Minervam, caput contecta fulgenti [251]
galea, et oleaginea corona tegebatur ipsa galea, clypeum attollens et hastam quatiens et qualis illa, cum pugnat.

Cap. XXXI. Super has introcessit alia visendo decore praepollens, gratia coloris ambrosei designans Venerem, qualis fuit Venus, cum fuit virgo, nudo et intecto corpore perfectam formositatem professa, nisi quod tenui pallio bombycino
739 inumbrabat spectabilem | pubem. Quam quidem laciniam curiosulus ventus satis amanter nunc lasciviens reflabat, ut dimota pateret flos aetatulae, nunc luxurians aspirabat, ut adhaerens pressule membrorum voluptatem graphice liciniaret. Ipse autem color deae diversus in speciem, corpus candidum quod coelo demeat, amictus caerulus quod mari remeat. * Iam

---

1) *saltatur* F. 3. *saltatura* F. 1. Edd. *saltantes*. *Ipyrricam* F. 3. unde emendabam: *saltaturi pyrrhicam*. — 2) *in orbe rotatum* F. 3. G. 2. D. unde ego corrigebam: *in orbem rotatum*.

singulas virgines[1]) quae deae putabantur | comites, Iunonem 740
quidem Castor et Pollux, quarum capite cassides ovatae stel-
250) larum | apicibus insignes contegebant, * sed et isti Castores
erant scenici pueri. Haec puella, varios modulos *Iastia* con-
cinente tibia, procedens quieta et inaffectata gesticulatione,
nutibus honestis pastori pollicetur, | si sibi praemium decoris 741
addixisset, et sese regnum totius Asiae tributuram. At illam
quam cultus armorum Minervam fecerat, duo pueri muniebant,
proeliaris deae comites armigeri, Terror et Metus, nudis in-
sultantes gladiis. At pone tergum tibicen *Dorium*[2]) canebat
bellicosum, et permiscens bombis gravibus tinnitus acutos in
modum tubae saltationis agilis vigorem suscitabat. Haec in-
quieto capite et oculis in adspectu minacibus,| citato et intorto 742
genere gesticulationis alacer demonstrabat Paridi, si sibi for-
mae victoriam tradidisset, fortem tropaeisque bellorum incly-
tum suis adminiculis futurum.

Cap. XXXII. Venus ecce cum magno favore caveae in
ipso meditullio scenae, circumfuso populo laetissimorum parvu-
lorum, dulce subridens * constituta pone. *[3]) | Illos teretes et 743
lacteos puellos diceres tu Cupidines veros de coelo vel mari
commodum involasse. Nam et pinnulis et sagittulis et habitu
cetero formae praeclare congruebant, et velut nuptiales epulas
obiturae dominae coruscis praelucebant facibus. Et influunt
innuptarum puellarum decorae soboles, hinc Gratiae gratissi-
mae, inde Horae pulcerrimae, quae iaculis floris serti et soluti
deam | suam propitiantes scitissimum construxerant chorum, 744
dominae voluptatum | Veris coma blandientes. Iam tibiae 745
251) multiforabiles cantus Lydios dulciter consonant. Quibus | spe-
255] ctatorum pectora suave mulcentibus longe | suavior Venus pla-
cide commoveri, contantique lente vestigio et leniter *fluctuante
spinula*[4]) et sensim adnutante capite coepit incedere, mollique
tibiarum sono delicatis respondere gestibus, et nunc mite co-
niventibus nunc acre comminantibus gestire pupulis et non-
nunquam saltare solis oculis. Haec ut primum ante | iudicis 746
conspectum facta est, nisu brachiorum polliceri videbatur, si
fuisset deabus ceteris antelata, daturam se nuptam Paridi forma
praecipuam suique consimilem. Tunc animo volenti Phrygius
iuvenis malum quod tenebat aureum velut victoriae calculum
puellae tradidit.

Cap. XXXIII. Quid ergo miramini, vilissima capita
immo forensia pecora immo vero togati vulturii, si toti nunc

---

1) Hic lacuna est. — 2) *tibicenorium* F. 3. *tibicen orium* F. 1. 2. P. *t' cenotium* G. 2. D. *Dorium* habet etiam ed. Iunt. 2. — 3) Ita dant codd. Ego malim: *idonee*. — 4) *fluctuantes pinnulas* codd. Recepi Schickeradii emendationem.

iudices sententias suas pretio nundinantur, cum rerum exordio
inter deos et homines agitatum iudicium corruperit gratia, et
originalem sententiam magni Iovis consiliis electus iudex ru-
sticanus et opilio lucro libidinis vendiderit cum totius etiam
suae stirpis exitio? Sic hercules et aliud sequens iudicium inter
inclytos Achivorum duces celebratum, vel cum falsis insimu-
lationibus eruditione doctrinaque praepollens Palamedes pro-
ditionis damnatur, vel virtute Martia praepotenti praefertur
747 Ulixes modicus | Aiaci maximo. Quale autem et illud iudi-
cium apud legiferos Athenienses, catos illos et omnis scientiae
magistros? Nonne divinae prudentiae senex quem sapientia
praetulit cunctis mortalibus deus Delphicus, fraude et invidia
nequissimae factionis | circumventus velut corruptor adulescen- (252
tiae quam frenis coercebat herbae pestilentis suco noxio per-
emptus est, relinquens civibus ignominiae perpetuae macu-
lam: cum nunc etiam egregii philosophi sectam eius sanctis-
simam praeoptent et summo beatitudinis studio iurent in ipius
nomen? Sed ne quis indignationis meae reprehendat impetum
secum sic reputans: Ecce nunc patiemur philosophantem nobis
asinum, rursus unde discessi revertar ad fabulam.

Cap. XXXIV. Postquam finitum est illud Paridis iudi-
cium, Iuno quidem cum Minerva tristes et iratis similes e
scena redeunt, indignationem repulsae gestibus professae, Ve-
nus vero gaudens et hilaris, laetitiam suam saltando toto cum
choro professa est. Tunc de summo montis cacumine, per
748 quamdam latentem fistulam | in excelsum prorumpit vino cro-
cus diluta, sparsimque defluens pascentis circa capellas odoro
perpluit imbre, donec in meliorem maculatae speciem canitiem
propriam luteo colore mutarent. Iamque | tota suave fragrante [256
cavea, montem illum ligneum terrae vorago decepit. Ecce
quidam miles per mediam plateam dirigit cursum, petiturus iam
populo postulante illam de publico carcere mulierem, quam
dixi propter multiforme scelus bestiis esse damnatam meisque
749 praeclaris | nuptiis destinatam. Et iam torus genialis scilicet
noster futurus accuratissime disternebatur, lectus Indica testu-
dine perlucidus, plumea congerie tumidus, veste serica floridus.
At ego praeter pudorem obeundi publice concubitus, praeter
contagium | scelestae pollutaeque feminae metu etiam mortis (253
cruciabar maxime, sic ipse mecum reputans: Quod in amplexu
Venereo scilicet nobis cohaerentibus quaecunque ad exitium
mulieris bestia fuisset immissa, non adeo vel prudentia sollers
vel artificio docta vel abstinentia frugi posset provenire, ut
adiacentem lateri meo laceraret mulierem; mihi vero quasi in-
demnato et innoxio parceret.

Cap. XXXV. Ergo igitur non de pudore iam sed de sa-
lute ipsa sollicitus, dum magister meus lectulo probe coaptando

districtus inservit et tota familia partim ministerio venationis occupata, partim voluptario spectaculo attonita meis cogitationibus liberum | tribuebatur arbitrium, nec magnopere quis- 750
quam custodiendum tam mansuetum putabat asinum. Paulatim furtivum pedem proferens portam quae proxima est potitus, iam cursu me celerrimo proripio, sexque totis passuum millibus perniciter confectis Cenchreas pervado, quod oppidum audit quidem nobilissimae coloniae Corinthiensium; adluitur autem Aegaeo et Saronico mari. Inibi portus etiam, tutissimum navium receptaculum, magno frequentatur populo. Vitatis ergo turbulis et electo secreto littore, prope ipsas fluctuum aspergines in quodam mollissimo arenae gremio lassum corpus porrectus refoveo. Nam et ultimam diei metam | curriculum solis 751
deflexerat, et vespertinae me quieti traditum dulcis somnus oppresserat.

LIBER XI.

257]
254) CAP. I. Circa primam ferme noctis vigiliam experrectus 752
pavore subito, video praemicantis lunae candore nimio completum orbem commodum marinis emergentem fluctibus. Nactusque opacae noctis silentiosa secreta, certus etiam summatem deam praecipua maiestate pollere resque prorsus humanas ipsius regi providentia, nec tantum pecuina et ferina verum inanima etiam divino eius luminis numinisque nutu vegetari, ipsa etiam corpora terra coelo marique nunc incrementis consequenter augeri, nunc decrementis obsequenter imminui, fato scilicet iam meis tot tantisque cladibus satiato et spem salutis licet tardam subministrante, augustum specimen deae praesentis statui deprecari. Confestimque discussa | pigra quiete 753
alacer exsurgo, meque protinus purificandi studio marino lavacro trado: septiesque submerso fluctibus capite, quod eum numerum praecipue religionibus aptissimum divinus ille Pythagoras prodidit, laetus et alacer deam praepotentem lacrimoso vultu sic apprecabar:

CAP. II. Regina coeli, sive tu Ceres alma frugum parens originalis, quae reperta laetata filiae, vetustae glandis | ferino 754
remoto pabulo miti commonstrato cibo nunc Eleusiniam glebam percolis; seu tu coelestis Venus, quae primis rerum exordiis sexuum diversitatem generato amore sociasti, et aeterna sobole humano genere propagato nunc circumfluo Paphi sa-
255) | crario coleris; seu Phoebi soror, quae partu fetarum medelis lenientibus recreato populos tantos educasti praeclarisque nunc veneraris delubris Ephesi; seu nocturnis ululatibus horrenda

Proserpina, triformi facie larvales impetus comprimens terraeque claustra cohibens, lucos diversos inerrans vario cultu propitiaris; ista luce feminea collustrans cuncta moenia et *uvidis*[1])
755 ignibus | nutriens laeta semina et solis ambagibus dispensans incerta lumina; quoquo nomine, quoquo ritu, quaqua facie te fas est invocare, tu meis iam nunc extremis aerumnis subsiste, tu fortunam collapsam affirma, tu saevis exantlatis casibus pausam pacemque tribue; sit satis laborum, sit satis periculorum.
Depelle | quadripedis diram faciem, redde me conspectui meo- [255]
rum; redde me meo Lucio. Ac si quod offensum numen inexorabili me saevitia premit, mori saltem liceat, si non licet vivere.

Cap. III. Ad istum modum fusis precibus et adstructis miseris lamentationibus, rursus mihi marcentem animum in eodem illo cubili sopor circumfusus oppressit. Necdum satis **connipseram**[2]), et ecce pelago medio venerandos dei etiam
756 vultus | attollens emergit divina facies. Ac dehinc paulatim toto corpore perlucidum simulacrum excusso pelago ante me constitisse visum est. Eius mirandam speciem ad vos etiam referre connitar, si tamen mihi disserendi tribuerit facultatem paupertas oris humani, vel ipsum numen eius dapsilem copiam locutilis facundiae subministraverit. Iam primum crines uberrimi prolixique et sensim intorti per divina colla passive dis-
persi molliter defluebant. | Corona multiformis variis floribus (256)
sublimem distrinxerat verticem, cuius media quidem super fron-
757 tem | plana rotunditas in modum speculi * vel immo *[3]) argumentum lunae candidum lumen emicabat. Dextra laevaque
758 sulcis insurgentium viperarum cohibita, spicis | etiam Cerealibus desuper porrectis. Multicolor, bysso tenui pertexta, nunc albo candore lucida, nunc croceo flore lutea, nunc roseo rubore flammida. Et quae longe longeque etiam meum confutabat obtutum palla nigerrima, splendescens atro nitore, quae circumcirca remeans et sub dexterum latus ad humerum laevum recurrens, umbonis vicem deiecta parte laciniae, multi-
759 plici contabulatione | dependula ad ultimas oras nodulis fimbriarum decoriter confluctuabat.

Cap. IV. Per intextam extremitatem et in ipsa eius planitie stellae dispersae coruscabant, earumque media semestris luna flammeos spirabat ignes. Quaqua tamen insignis illius pallae perfluebat ambitus, individuo nexu corona totis floribus

---

1) *nudis* F. 1. O. P. *undis* F. 3. G. 1. 2. D. Ego probo Pontani ad Macrob. p. 282 emendationem. — 2) *compseram* plurimi codd. *conipseram* F. 1. 3., quod recepi, ratus formam extitisse veterem *conibo*, unde *conipsi*, ut a *scribo*, *glubo*, *nubo* cett. *scripsi*, *glupsi*, *nupsi* formantur. — 3) *vel immo* codd. et edd. Locus est difficillimus quem equidem expedire nequeo. Nec sufficiunt omnino quae a viris doctis prolatae sunt emendationes.

totisque constructa pomis adhaerebat. Iam gestamina longe diversa. Nam dextera quidem ferebat aereum crepitaculum, cuius per angustam laminam in modum balthei recurvatam traiectae mediae paucae virgulae, crispante brachio trigeminos | iactus, reddebant argutum sonorem. Laevae vero cym- 760
bium dependebat aureum, cuius ansulae qua parte conspicua est, insurgebat aspis caput extollens arduum, cervicibus late tumescentibus. Pedes ambroseos tegebant | soleae palmae victri- 761
57) cis foliis intextae. Talis ac tanta spirans Arabiae | felicia germina divina me voce dignata est:

59] Cap. V. En adsum tuis commota, Luci, precibus, | rerum naturae parens, elementorum omnium domina, seculorum progenies initialis, summa numinum, regina Manium, prima coelitum, | deorum dearumque facies uniformis, quae coeli lu- 762
minosa culmina, maris salubria flamina, inferûm deplorata silentia nutibus meis dispenso: cuius numen unicum, multiformi specie, ritu vario, nomine multiiugo totus veneratur orbis. Inde primigenii Phryges Pessinunticam deum matrem, hinc Autochthones Attici | Cecropeiam Minervam, illic fluctuantes 763
Cyprii Paphiam Venerem, Cretes sagittiferi Dictynnam Dianam, Siculi trilingues Stygiam Proserpinam, Eleusinii vetustam deam Cererem et Iunonem alii, Bellonam alii, Hecatam isti, Rhamnusiam illi: qui nascentis dei Solis inchoantibus illustrantur radiis | Aethiopes Arique priscaque doctrina pollen- 764
tes Aegyptii, cerimoniis me propriis percolentes appellant vero nomine Reginam Isidem. Adsum tuos miserata casus, adsum favens et propitia. Mitte iam fletus et lamentationes omitte, depelle maerorem. Iam tibi providentia mea illucescit dies salutaris. Ergo igitur imperiis istis meis animum intende sollicitum. Diem qui dies ex ista nocte nascetur, aeterna mihi nuncupavit religio; quo sedatis hibernis tempestatibus et lenitis maris procellosis fluctibus, navigabili iam | pelago 765
58) rudem dedicantes carinam primitias commeatus | libant mei sacerdotes. Id sacrum nec sollicita nec profana mente debebis opperiri.

Cap. VI. Nam meo monitu sacerdos in ipso procinctu pompae roseam manu dextera sistro cohaerentem gestabit coronam. Incontanter ergo dimotis turbulis alacer continuare pompam meam *mea* 1) volentia fretus, et de proximo clementer velut manum sacerdotis osculabundus rosis decerptis pessimae mihique detestabilis iamdudum beluae istius corio te protinus exue. Nec quicquam rerum mearum reformides ut arduum. Nam hoc eodem momento quo tibi venio, simul et

---

1) *pompam meam vol.* codd. et edd. Cum Oud. lego: *pompam meam mea volentia.*

766 tibi praesens | quae sunt * sequentia *[1]) sacerdoti meo per
quietem facienda praecipio. Meo iussu tibi constricti comita-
tus decedent populi. Nec inter hilares cerimonias et festiva
spectacula quisquam deformem istam quam geris faciem per-
horrescet, vel figuram tuam repente mutatam sequius inter-
pretatus aliquis maligne criminabitur. Plane memineris et pe-
nita mente conditum semper tenebis, mihi reliqua vitae tuae
curricula adusque terminos ultimi spiritus vadata. Nec iniu-
rium, cuius beneficio redieris ad homines, ei totum debere
quod vives. Vives autem beatus, vives in mea | tutela glo- [260]
riosus, et cum spatium seculi tui permensus ad inferos demea-
ris, ibi quoque in ipso subterraneo semirotundo me quam vi-
des Acherontis tenebris interlucentem Stygiisque penetralibus
regnantem, campos Elysios incolens ipse tibi propitiam fre-
quens adorabis. Quodsi sedulis obsequiis et religiosis mini-
steriis et tenacibus castimoniis numen nostrum promerueris, (259)
scies ultra statuta fato tuo spatia vitam quoque tibi prorogare
767 mihi | tantum licere.

Cap. VII. Si oraculi venerabilis fine prolato numen in-
victum in se recessit. Nec mora, cum somno protinus absolu-
tus pavore et gaudio ac dein sudore nimio permixtus exsurgo,
summeque miratus deae potentis tam claram praesentiam, ma-
rino rore respersus magnisque imperiis eius intentus monitio-
nis ordinem recolebam. Nec mora, cum noctis atrae fugato
nubilo sol exsurgit aureus, et ecce discursu religioso ac pror-
sus triumphali turbulae complent totas plateas, tantaque hila-
ritudine praeter peculiarem meam gestire mihi cuncta vide-
bantur, ut pecua etiam cuiuscemodi et totas domos et ipsum
diem serena facie gaudere sentirem. Nam et pruinam pridia-
nam dies apricus ac placidus repente fuerat insecutus, ut ca-
768 norae etiam aviculae prolectatae verno vapore | concentus sua-
ves adsonarent, matrem siderum, parentem temporum orbis-
que totius dominam blando mulcentes affamine. Quid, quod
arbores etiam, quae pomifera sobole fecundae quaeque earum
tantum umbra contentae steriles, austrinis laxatae flatibus,
germine foliorum renidentes clementi motu brachiorum dulces
strepitus obsibilabant. Magnoque procellarum sedato fragore
ac turbido fluctuum tumore posito, mare quietas alluvies tem-
perabat, coelum autem nubilosa caligine disiecta nudo sudo-
que luminis proprii splendore candebat.

Cap. VIII. Ecce pompae magnae paulatim procedunt an-
769 teludia, *votivis*[2]) cuiusque | studiis exornata pulcerrume. Hic
| incinctus baltheo militem gerebat; illum succinctum chlamyde (260)

---

1) Ego desidero particulam copulativam ante *sacerdoti*. — 2) *votibus* F. 3. In cett. *vocibus*. Vulcanius bene emendabat *votivis*.

crepides et venabula venatorem fecerant; alius soccis obauratis
inductus, serica veste mundoque pretioso et adtextis capite
crinibus incessu perfluo feminam mentiebatur. Porro alium
ocreis scuto galea ferroque insignem e ludo putares gladiato-
rio procedere. Nec ille deerat qui magistratum fascibus pur-
puraque luderet, nec qui pallio baculoque et baxeis et hircino
261] | barbitio philosophum fingeret nec qui diversis arundinibus al-
ter aucupem cum visco, alter piscatorem cum | hamis induceret. 770
Vidi et ursam mansuem cultu matronali; sella vehebatur, et
simiam pileo textili crocotisque Phrygiis catamiti pastoris spe-
cie aureum gestantem poculum, et asinum pinnis adglutinatis
adambulantem cuidam seni debili, ut illum quidem Bellerophon-
tem, hunc autem diceres Pegasum; tamen rideres utrumque.
Cap. IX. Inter has oblectationes ludicras popularium
quae passim vagabantur iam sospitatricis deae peculiaris pompa
moliebatur. Mulieres candido splendentes amicimine, vario
laetantes gestamine, verno florentes coronamine, quae de gre-
mio per viam qua sacer incedebat comitatus solum sternebant
flosculis; aliaeque nitentibus speculis pone tergum reversis
| venienti deae obvium commonstrarent obsequium, et quae 771
pectines eburnos ferentes gestu brachiorum flexuque digitorum
ornatum atque oppexum crinium regalium fingerent, illae etiam
quae ceteris unguentis et geniali balsamo guttatim excusso
261) conspargebant plateas. Magnus | praeterea sexus utriusque nu-
merus, lucernis taedis cereis et alio genere *facium lumine*[1])
siderum coelestium stirpem propitiantes. Symphoniae dehinc
suaves, fistulae tibiaeque modulis dulcissimis personabant. Eas
amoenus lectissimae iuventutis | veste nivea et cataclista prae- 772
nitens sequebatur chorus, carmen venustum iterantes, quod
Camoenarum favore sollers poeta modulatus edixerat, quod ar-
gumentum referebat interim maiorum antecantamenta votorum.
Ibant et dicati magno Sarapi tibicines, qui per obliquum cala-
mum ad aurem porrectum dexteram familiarem templi deique
modulum frequentabant, et *plerique*[2]) qui | facilem sacris 773
viam dari praedicarent.
Cap. X. Tunc influunt turbae sacris divinis initiatae,
viri feminaeque omnis dignitatis et omnis aetatis, linteae ve-
stis candore puro luminosi, illae limpido tegmine crines madi-
dos obvolutae, hi capillum derasi funditus, vertice praeniten-
tes, magnae religionis terrena sidera, aereis et argenteis immo
vero aureis etiam sistris argutum tinnitum constrepentes. Sed
antistites sacrorum, proceres illi qui candido linteamine cinctum

---

1) *facuum lumine* F. 3. *faucuum lumine* G. 2. Ego emendaverim: *facum illuminem siderum* etc. — 2) *plerique* codd. Ego malim: *pariolique* vel *perliciique*.

774 pectoralem adusque vestigia strictim iniecti | potentissimorum deum proferebant insignis exuvias. Quorum primus lucernam claro praemicantem porrigebat lumine, non adeo nostris illis consimilem quae vespertinas illuminant epulas, sed aureum cymbium medio sui patore flammulam suscitans largiorem. Secundus vestitu quidem similis, | sed manibus ambabus gere- [262
775 bat altaria | id est auxilia, quibus nomen dedit proprium deae summatis auxiliaris providentia. | Ibat tertius attollens palmam (262
auro subtiliter foliatam nec non Mercuriale etiam caduceum. Quartus aequitatis ostendebat indicium, deformatam manum sinistram porrecta palmula, quae genuina pigritia, nulla calliditate nulla sollertia praedita videbatur aequitati magis aptior quam dextera. Idem gerebat et aureum vasculum in modum papillae rotundatum de quo lacte libabat. Quintus auream vannum aureis congestam ramulis, et alius ferebat amphoram.

Cap. XI. Nec mora, cum dei dignati pedibus humanis
776 incedere prodeunt; hic horrendum! ille superum | commeator et inferum, nunc atra nunc aurea facie sublimis, attollens canis cervices arduas Anubis, laeva caduceum gerens, dextera palmam virentem quatiens, cuius vestigium continuum seque-
777 batur bos in erectum laevata statum, bos, | omnia parentis deae fecundum simulacrum, quod residens humeris suis proferebat unus e ministerio beato gressu gestuoso. Ferebatur ab alio cista secretorum capax, penitus celans operta magnificae religionis. Gerebat alius felici suo gremio summi numinis venerandam effigiem, non pecoris non avis non ferae ac ne hominis quidem ipsius consimilem, sed sollerti repertu etiam ipsa novitate reverendam altioris utcumque et magno silentio tegendae religionis argumentum ineffabile; sed ad istum plane modum fulgente auro *figuratam*[1]) urnula faberrime cavata,
778 fundo | quam rotundo, miris extrinsecus simulacris Aegyptiorum effigiata; eius orificium non altiuscule levatum in canalem porrectum | longo rivulo prominebat. Ex alia vero parte mul- (263
tum recedens spatiosa dilatione adhaerebat ansa, quam contorto nodulo supersedebat aspis, squameae cervicis striato tumore sublimis.

Cap. XII. Et ecce praesentissimi numinis promissa nobis accedunt beneficia et fata, salutemque ipsam meam gerens sacerdos appropinquat, ad ipsum praescriptum divinae promissionis ornatum dextera proferens sistrum deae, mihi coronam et hercules coronam consequenter, quod tot ac tantis exantlatis laboribus, tot emensis periculis deae maximae providentia adluctantem mihi saevissime fortunam superarem. Nec tamen
779 gaudio subitario | commotus inclementi me cursu proripui, ve-

1) *figurata* F. S. G. P. Oud. maluit *figuratam*, quod ego probo.

rens scilicet ne repentino quadripedis impetu religionis quietus turbaretur ordo, sed placido ac prorsus humano gradu conta-
263] bundus | paulatim obliquato corpore, sane divinitus decedente populo, sensim irrepo.

Cap. XIII. At sacerdos, ut reapse cognoscere potui, nocturni commonefactus oraculi miratusque congruentiam mandati muneris confestim restitit; et ultro porrecta dextera ob os ipsum meum coronam exhibuit. Tunc ego trepidans, assiduo pulsu micanti corde, coronam quae rosis amoenis intexta fulgurabat avido ore susceptam cupidus promissi devoravi. Nec me fefellit coeleste promissum. Protinus mihi delabitur deformis et ferina facies. Ac primo quidem squalens pilus defluit ac dehinc cutis crassa tenuatur, venter obesus | residet, 780
pedum plantae per ungulas in digitos exeunt, manus non iam
264) pedes sunt sed in erecta porriguntur | officia, cervix procera cohibetur, os et caput rotundatur, aures enormes repetunt pristinam parvitatem, dentes saxei redeunt ad humanam minutiem, et quae me potissimum cruciabat ante cauda nusquam comparuit. Populi mirantur, religiosi venerantur tam evidentem maximi numinis potentiam et consimilem nocturnis imaginibus magnificentiam et facilitatem reformationis, claraque et consona voce coelo manus attendentes testantur tam illustre deae beneficium.

Cap. XIV. At ego stupore nimio defixus tacitus haerebam, animo meo tam repentinum tamque magnum non capiente gaudium, quid potissimum praefarer primarium, unde novae vocis exordium caperem, quo sermonem nunc renata lingua felicius auspicarer, quibus quantisque verbis tantae deae gratias agerem. Sed sacerdos, utcumque divino monitu cognitis ab origine cunctis cladibus meis, quamquam et ipse insigni permotus miraculo, | nutu significato prius praecipit tegendo 781
mihi linteam dari laciniam. Nam me cum primum nefasto tegmine despoliaverat asinus, compressis in artum feminibus et superstrictis accurate manibus, quantum nudo licebat, velamento me naturali probe muniveram. Tunc e cohorte religionis unus impigre superiorem exutus tunicam supertexit me celerrime. Quo facto sacerdos vultu geniali et hercules perhumano in aspectum meum attonitus | sic effatur: 782

Cap. XV. Multis et variis exantlatis laboribus magnisque fortunae tempestatibus et maximis actus procellis, ad por-
265) tum quietis et aram Misericordiae | tandem, Luci, venisti, nec tibi natales ac ne dignitas quidem vel ipsa qua flores usquam doctrina profuit, sed lubrico virentis aetatulae ad serviles de-
264] lapsus voluptates curiositatis improsperae sinistrum | praemium reportasti. Sed utcumque fortunae caecitas dum te pessimis periculis discruciat, ad religiosam istam habitudinem improvida

produxit malitia. Eat nunc, et summo furore saeviat et cru-
783 delitati suae materiem quaerat aliam. Nam | in eos quorum
sibi vitas servitium deae nostrae maiestas vindicavit, non ha-
bet locum casus infestus. Quid latrones, quid ferae, quid ser-
vitium, quid asperrimorum itinerum ambages reciprocae, quid
metus mortis quotidianae nefariae fortunae profuit? In tutelam
iam receptus es fortunae sed videntis, quae suae lucis splen-
dore ceteros etiam deos illuminat. Sume iam vultum laetio-
rem candido isto habitu tuo congruentem, comitare pompam
deae sospitatricis inovanti gradu. Videant irreligiosi, videant
et errorem suum recognoscant. En ecce pristinis aerumnis
absolutus, Isidis magnae prudentia gaudens Lucius de sua for-
784 tuna | triumphat. Quo tamen tutior sis atque munitior, da
nomen sanctae huic militiae, cuius non olim sacramento etiam
rogabaris, teque iam nunc obsequio religionis nostrae dedica
et ministerii iugum subi voluntarium. Nam cum coeperis deae
servire, tunc magis senties fructum tuae libertatis.

Cap. XVI. Ad istum modum vaticinatus sacerdos egre-
gius fatigatos anhelitus trahens conticuit. Exin permixtus
agmini religioso procedens comitabar | sacrarium, totae civitati (266)
notus ac conspicuus, digitis hominum nutibusque notabilis.
Omnes in me populi fabulabantur: Hunc omnipotentis hodie
deae numen augustum reformavit ad homines. Felix hercules
785 et ter beatus, qui vitae scilicet praecedentis innocentia | fide-
que meruerit tam praeclarum de coelo patrocinium, ut renatus
quodammodo statim sacrorum obsequio desponderetur. Inter
haec et festorum votorum tumultum paulatim progressi iam
ripam maris proximamus, atque ad ipsum illum locum quo pri-
die meus stabulaverat asinus pervenimus. Ibidem simulacris
rite dispositis navem faberrime factam picturis miris Aegyp-
tiorum circumsecus *variegatam* [1]), summus sacerdos teda lu-
cida et ovo et sulfure solemnissimas preces de casto praefatus
ore, quam purissime purificatam deae nuncupavit dedicavitque.
786 | Huius felicis alvei nitens carbasus *litteras voti intextas* [2])
progerebat: ecce litterae votum instaurabant de novi com-
787 meatus prospera navigatione. | Iam malus insurgit, pinus ro-
tunda splendore sublimis, *insigni* [3]) carchesio conspicua, et
788 puppis intorta chenisco, bracteis aureis vestita fulgebat | om-
nisque prorsus | carina citro limpido perpolita florebat. Tunc [265]
cuncti populi tam religiosi quam profani vannos onustas aro-
matis et huiuscemodi suppliciis certatim congerunt, et insuper

1) *variegraecam* F. 1. 3. *variem grecam* G. 2. D. Ego probe Stewechii emendationem: *variegatam.* — 2) *littore littere* codd. et edd. vett. *ingestas* F. 1. Lips. Meam coniecturam in textum recepi. — 3) *insignis* codd. et edd.: *insigni* Salmasii est emendatio.

fluctus libant intritum lacte confectum, donec muneribus largis et devotionibus faustis completa navis, absoluta strophiis ancoralibus peculiari serenoque flatu pelago redderetur. Quae
267) postquam | cursus spatio prospectum sui nobis incertat, sacrorum geruli, sumptis rursum quae quisque detulerant, alacres ad fanum reditum capessunt, simili structu pompae decori.

Cap. XVII. Ac cum ad ipsum iam templum pervenimus, sacerdos maximus quique divinas effigies progerebant et qui
venerandis penetralibus pridem fuerant | initiati, intra cubicu- 789
lum deae recepti disponunt rite simulacra spirantia. Tunc ex his unus quem cuncti grammatea dicebant, pro foribus assistens, coetu pastophorum (quod sacrosancti collegii nomen est) velut in concionem vocato, indidem de sublimi suggestu de libro, de litteris fausta vota praefatus: PRINCIPI. MAGNO. SENATUIQUE. ET. EQUITI. TOTOQUE. ROMANO. POPULO., nauticis, navibus, *quaequae*[1]) sub imperio mundi nostratis reguntur, renuntiat sermone rituque Graeciensi ita:
ΟΔΟΙΣ ΕΥΕΣΙΑ.[2]) Quam vocem feliciter cunctis | evenire 790
signavit populi clamor insecutus. Exin gaudio delibuti populares thallos verbenas corollas ferentes, exosculatis vestigiis deae quae gradibus haerebat argento formata, ad suos disce-
dunt lares. | Nec tamen me sinebat animus ungue latius indi- 791
dem digredi, sed *intuitans*[3]) deae specimen pristinos casus meos recordabar.

Cap. XVIII. Nec tamen Fama volucris pigra pinnarum tarditate cessaverat, sed protinus in patria deae providentis adorabile beneficium meamque ipsius fortunam memorabilem narraverat passim. Confestim denique familiares ac vernulae quique mihi proximo nexu sanguinis cohaerebant, luctu depo-
268) sito quem de meae mortis falso nuntio | susceperant, repentino laetati gaudio varie quisque munerabundi ad meum festinant
illico diurnum | reducemque ab inferis conspectum. Quorum 792
desperata ipse etiam facie recreatus oblationes honestas aequi bonique facio, quippe cum mihi familiares, quoad cultum sumptumque largiter succederet, deferre prospicue curassent.

Cap. XIX. Affatis itaque ex officio singulis, narratisque meis * et pristinis *[4]) aerumnis et praesentibus gaudiis, me rursum ad deae gratissimum mihi refero conspectum, aedibus-
266] que conductis intra conseptum templi | larem temporarium mihi constituo, deae ministeriis adhuc privatis appositus, con-
tuberniisque sacerdotum individuus et numinis | magni cultor 793

1) *quaeque* codd. et edd. Ego malim: *quaequae.* — 2) Haec mea est emendatio. Codd. corruptissime alii aliter scribunt. — 3) *intentans* vel *intentus* codd. *Intuitans* Colvius bene corrigebat. — 4) *meis pro et pristinis* F. 1. 3. Ego malim: *meis privis et.*

inseparabilis. Nec fuit nox una vel quies aliqua visu deae monituque ieiuna, sed crebris imperiis sacris suis me iamdudum destinatum nunc saltem censebat initiari. At ego quamquam cupienti voluntate praeditus, tamen religiosa formidine retardabar, quod enim sedulo percontaveram, difficile religionis obsequium et castimoniorum abstinentiam satis arduam, cautoque circumspectu vitam quae multis casibus subiacet esse
794 muniendam. | Haec identidem mecum reputans nescio quo modo, quamquam festinans, differebam.

Cap. XX. Nocte quadam plenum gremium suum visus est mihi summus sacerdos offerre, ac requirenti quid utique istud, respondisse, partes illas de Thessalia mihi missas, servum etiam meum indidem supervenisse nomine Candidum. Hanc experrectus imaginem diu diuque apud cogitationes
meas | revolvebam quid rei portenderet, praesertim cum nul- (269)
lum umquam habuisse me servum isto nomine nuncupatum certus essem. Ut tamen sese praesagium somni porrigeret, lucrum certum modis omnibus significari partium oblatione
795 credebam. Sic anxius et in proventum | prosperiorem attonitus templi matutinas apertiones opperiebar. Ac dum velis candentibus reductis in diversum deae venerabilem conspectum apprecamur, et per dispositas aras circumiens sacerdos rem divinam *procurans*[1]) supplicamentis solemnibus deae *e* pene-
796 trali *fontem*[2]) petitum spondeo libat: rebus iam rite | consummatis inchoatae lucis salutationibus religiosi primam nuntiantes horam perstrepunt. Et ecce superveniunt de patria quos ibi reliqueram famulos, cum me Fotis malis incapistrasset erroribus, *ac cognati*[3]) scilicet famulos meos nec non et equum quoque illum meum reducentes, quem diverse distractum
797 notae | dorsualis agnitione recuperaverant, quare sollertiam somni tum mirabar vel maxime, quod praeter congruentiam lucrosae pollicitationis argumento servi Candidi equum mihi reddidisset colore candidum.

Cap. XXI. Quo facto idem sollicitus sedulum colendi frequentabam ministerium, spe futura beneficiis praesentibus pignerata. Nec minus in dies mihi magis magisque accipiendorum sacrorum cupido gliscebat, summisque precibus primarium sacerdotem saepissime conveneram petens, ut me noctis sacratae tandem arcanis initiaret. At ille vir alioquin gravis
et sobriae religionis | observatione famosus, clementer ac co- [267]
798 miter et ut solent | parentes im|maturis liberorum desideriis mo- (270)
dificari, meam differens instantiam, spei melioris solatiis alio-

---

1) *procurans* F. 3. ex correctione. In cett *procurat*. — 2) *deae* praebent optimi codd. *E* ego addidi. *fonte* habent codd. et edd. Ego malim: *fontem*. — 3) *cognitis scilicet famulis meis* codd. et edd.

quin anxium mihi permulcebat animum. Nam et diem quo quisque possit initiari deae nutu demonstrari, et sacerdotem qui sacra debeat ministrare eiusdem providentia deligi, sumptus etiam cerimoniis necessarios simili praecepto destinari. Quae cuncta nos quoque observabili patientia sustinere censebat, quippe cum aviditati contumaciaeque summe cavere et utramque culpam vitare, ac neque vocatus morari nec non iussus festinare deberem. Nec tamen esse quemquam de suo numero tam perditae mentis vel immo destinatae mortis, qui non sibi quoque seorsum iubente domina, temerarium atque sacrilegum audeat ministerium subire noxamque letalem contrahere. Nam et inferûm claustra et salutis tutelam in deae manu posita, ipsamque traditionem ad instar voluntariae mortis et precariae salutis celebrari, quippe cum transactis vitae temporibus iam in ipso finitae | lucis limine constitutos, quis tamen tuto pos- 799
sint magna religionis committi silentia, numen deae soleat elicere, et sua providentia quodammodo renatos ad novae reponere rursus salutis curricula. Ergo igitur me quoque oportere coeleste sustinere praeceptum, quamquam perspicua evidentique magni numinis dignatione iamdudum felici ministerio nuncupatum destinatumque: nec secus quam cultores ceteri cibis profanis ac nefariis iam nunc temperare, quo rectius ad arcana purissimae religionis secreta pervaderem.

271) Cap. XXII. | Dixerat sacerdos nec impatientia corrumpebatur obsequium meum, | sed intentus miti quiete et proba- 800
bili taciturnitate sedulum quot dies obibam culturae sacrorum ministerium. Nec me fefellit vel longi temporis prolatione cruciavit deae potentis benignitas salutaris; sed noctis obscurae non obscuris imperiis evidenter monuit, advenisse diem mihi semper optabilem, quo me maxumi voti *compotiret*[1]) quantoque sumptu deberem procurare supplicamentis, ipsumque Mithram illum suum sacerdotem praecipuum, divino quodam stellarum consortio ut aiebat mihi coniunctum, sacrorum ministrum decernit. Quibus et ceteris benevolis praeceptis summatis deae recreatus animi, necdum satis luce lucida discussa quiete, protinus ad receptaculum sacerdotis contendo, atque eum cubiculo suo commodum prodeuntem continuatus saluto.
268] | Solito constantius | destinaveram iam velut debitum sacris 801
obsequium flagitare. At ille statim ut me conspexit, prior: O, inquit, Luci, te felicem, te beatum quem propitia voluntate numen augustum tantopere dignatur! Et quid, inquit, iam nunc stas otiosus teque ipsum demoraris? Adest tibi dies votis assiduis exoptatus, quo deae multinominis divinis imperiis per istas meas manus piissimis sacrorum arcanis insinueris. Et

---

1) *comperiret* optimi codd. Lipsii emendatio est *compotiret*.

iniecta dextera senex comissimus ducit me protinus ad ipsas fores aedis amplissimae, rituque solemni apertionis celebrato ministerio ac matutino peracto sacrificio, de opertis adyti profert quosdam libros litteris ignorabilibus praenotatos, partim figuris | cuiuscemodi animalium concepti sermonis compendiosa (272)
verba suggerentes, partim nodosis et in modum rotae tortuosis capreolatimque condensis apicibus a curiositate profanorum
802 lectione | munita. Indidem mihi praedicat, quae forent ad usum teletae necessario praeparanda.

Cap. XXIII. Ea protinus naviter et aliquanto liberalius partim ipse partim per meos socios coemenda procuro. Iamque tempore ut aiebat sacerdos id postulante, stipatum me religiosa cohorte deducit ad proximas balneas, et prius sueto lavacro traditum praefatus deum veniam purissime circumrorans abluit, rursumque ad templum reductum iam duabus diei partibus transactis ante ipsa deae vestigia constituit, secreto-
803 que mandatis quibusdam quae voce meliora sunt, | illud plane cunctis arbitris praecipit, decem continuis illis diebus cibariam voluptatem coercerem neque ullum animal essem et invinius essem. Quis venerabili continentia rite servatis, iam dies aderat divino destinatus vadimonio et sol curvatus intrahebat vesperam. Tunc ecce confluunt undique turbae sacrorum ritu vetusto, variis quisque me muneribus honorantes. Tunc semotis procul profanis omnibus, linteo rudique me contectum amicimine arrepta manu sacerdos deducit ad ipsius sacrarii penetralia. Quaeras forsitan satis anxie, studiose lector, quid deinde dictum, quid factum? Dicerem, si dicere liceret; cognosceres, si liceret audire. Sed parem noxam contraherent
804 aures | et linguae illae temerariae curiositatis. Nec te tamen desiderio forsitan | religioso suspensum angore diutino cruciabo. (273)
Igitur audi, sed crede quae vera sunt. Accessi confinium mortis, et calcato Proserpinae limine per omnia vectus elementa remeavi; nocte media vidi solem candido coruscantem lumine; deos inferos et deos superos accessi | coram et adoravi [269]
de proxumo. Ecce tibi retuli, quae quamvis audita, ignores tamen necesse est. Ergo quod solum potest sine piaculo ad profanorum intelligentias enuntiari, referam.

Cap. XXIV. Mane factum est, et perfectis solemnibus processi duodecim sacratus stolis, habitu quidem religioso satis sed effari de eo nullo vinculo prohibeor; quippe quod tunc temporis videre praesentes plurimi. Namque in ipso aedis sacrae meditullio ante deae simulacrum constitutum tribunal ligneum iussus superstiti, byssina quidem sed floride depicta veste conspicuus. Et humeris dependebat pone tergum talorum tenus pretiosa chlamyda. Quaqua tamen viseres, colore vario circumnotatis insignibar animalibus; hinc dracones Indici,

inde grypes Hyperborei, quos in speciem pinnatae alitis gene-
rat mundus alter. Hanc Olympiacam stolam | sacrati nuncu- 805
pant. At manu dextera gerebam flammis adultam facem et
caput decora corona cinxerat, palmae candidae foliis in mo-
dum radiorum prosistentibus. Sic ad instar Solis exornato
me[1]) et in vicem simulacri constituto, repente velis reductis in
| aspectum populus errabat. Exhinc festissimum celebravi 806
natalem sacrorum et suaves epulae et faceta convivia. Dies
74) etiam tertius pari cerimoniarum | ritu celebratus et ientaculum
religiosum et teletae legitima consummatio. Paucis dehinc
ibidem commoratus diebus inexplicabili voluptate simulacri di-
vini perfruebar, irremunerabili quippe beneficio pigneratus.
Sed tamen deae monitu licet non plene, tamen pro meo mo-
dulo supplicue gratiis persolutis, tardam satis domuitionem
comparo; vix equidem abruptis ardentissimi desiderii retina-
culis. Provolutus denique ante conspectum deae et facie mea
diu detersis vestigiis eius, lacrimis obortis singultu crebro ser-
monem interficiens et verba devorans aio:

Cap. XXV. Tu quidem sancta et humani generis sospi-
tatrix perpetua, semper fovendis mortalibus munifica, dulcem
matris affectionem miserorum casibus tribuis. Nec dies nec quies
ulla ac ne momentum quidem tenue tuis | transcurrit beneficiis 807
otiosum; quin mari terraque protegas homines et depulsis vi-
tae procellis salutarem porrigas dexteram. Qua fatorum etiam
inextricabiliter contorta retractas licia et fortunae tempestates
mitigas et stellarum noxios meatus cohibes. Te superi colunt,
observant inferi, tu rotas orbem, luminas solem, regis mun-
70] dum, calcas Tartarum. Tibi respondent sidera, | redeunt tem-
pora, gaudent numina, serviunt elementa: tuo nutu spirant fla-
mina, nutriunt | nubila, germinant semina, crescunt germina. 808
Tuam maiestatem perhorrescunt aves coelo meantes, ferae
montibus errantes, serpentes solo *labentes*[2]), beluae ponto na-
275) tantes. At ego referendis laudibus tuis exilis ingenio et | ad-
hibendis sacrificiis tenuis patrimonio; nec mihi vocis ubertas
ad dicenda quae de tua maiestate sentio sufficit; nec ora mille
linguaeque totidem vel indefessi sermonis aeterna series. Ergo
quod solum potest religiosus quidem sed pauper alioquin effi-
cere curabo; divinos tuos vultus numenque sacratissimum in-
tra pectoris mei secreta conditum perpetuo custodiens imagi-
nabor. Ad istum modum deprecato summo numine, comple-
xus Mithram sacerdotem et meum iam parentem, colloque eius
multis osculis inhaerens veniam postulabam, quod eum con-
digne tantis beneficiis munerari nequirem.

---

1) *exornatum* F. 1. Pith. B. Ego: *exornato me.* — 2) *latentes* codd. est lectio. Ego malim: *labentes.*

Cap. XXVI. Diu denique gratiarum gerendarum ser-
809 mone prolixo commoratus tandem digredior et recta | patrium
larem revisurus meum post aliquam multum temporis contendo,
paucisque post diebus deae potentis instinctu, raptim constrictis
sarcinulis nave conscensa Romam versus profectionem dirigo,
tutusque prosperitate ventorum ferentium Augusti portum ce-
810 lerrime ac dehinc carpento pervolavi; vesperaque | quam dies
insequebatur iduum Decembrium, sacrosanctam istam civitatem
accedo. Nec ullum tam praecipuum mihi exinde studium fuit,
quam quotidie supplicare summo numini Reginae Isidis, quae
de templi situ sumpto nomine Campensis summa cum venera-
tione propitiatur. Eram denique cultor assiduus, fani quidem
advena, religionis autem indigena. Ecce transcurso signifero
circulo sol magnus annum compleverat, et quietem meam rur-
sus interpellat | numinis benefici cura pervigilis: et rursus te- (276
letae rursus sacrorum commonet. Mirabar quid rei tentaret,
quid pronuntiaret futurum: quidni? plenissime iamdudum vide-
bar initiatus.

Cap. XXVII. Ac dum religiosum scrupulum partim apud
meum sensum disputo, partim sacratorum consiliis examino,
novum mirumque plane comperior, deae quidem me tantum sacris
imbutum, ac magni dei deumque summi parentis invicti Osiris
necdum sacris illustratum. Quamquam enim connexa immo
811 vero *inunita*[1]) ratio | numinis religionisque esset, tamen tele-
tae discrimen interesse maximum: prohinc me quoque peti
magno etiam deo famulum, sentire deberem. Nec | diu res in [271
ambiguo stetit. Nam proxuma nocte vidi quemdam de sacra-
tis linteis iniectum, qui thyrsos et hederas et tacenda quaedam
gerens ad ipsos meos lares collocaret, et occupato sedili meo
religionis amplae denuntiaret epulas. Is ut agnitionem mihi
scilicet certo aliquo sui signo subministraret sinistri pedis talo
paululum reflexo cunctabundo clementer incedebat vestigio.
Sublata est ergo post tam manifestam deum voluntatem ambi-
guitatis tota caligo. Et illico deae matutinis perfectis saluta-
tionibus summo studio percontabar singulos, *ecqui vestigium
similis ut somnium?*[2]) Nec fides afuit. Nam de pastophoris
812 unum | conspexi statim praeter indicium pedis *ceterum os* etiam
statum[3]) atque *habitum* examussim nocturnae imagini con-
gruentem, quem Asinium Marcellum vocitari cognovi postea,
reformationis meae non alienum nomen. Nec moratus conveni
protinus | eum, sane nec ipsum futuri sermonis ignarum, quippe (277

1) *munita* F. 3. G. P. D. Alii *unita*. Ego malim: *inunita*. — 2) *et qui* codd. optimi, qui iidem *vestigium* praebent. Ego emendare conatus sum: *eccui vestigium simile sit somnii* vel *ecqui vestigium similis sit somnio*. — 3) *ceteros* F. 1. 3. G. O. P. In seqq. codd. *statu* et *habitu* praebent. Meam coniecturam in textum recepi.

iamdudum consimili praecepto sacrorum ministrandorum commonefactum. Nam sibi visus est quiete proxima, dum magno deo coronas exaptat et de eius ore quo singulorum fata dictat audisse, mitti sibi Madaurensem sed admodum pauperem, cui statim sua sacra deberet ministrare: nam et illi studiorum gloriam et ipsi grande compendium sua comparari | providentia. 813

Cap. XXVIII. Ad istum modum desponsus sacris sumptuum tenuitate contra votum meum retardabar. Nam et viriculas patrimonii peregrinationes attriverant impensae et erogationes urbicae pristinis illis provincialibus antistabant. Plurimum ergo duritia paupertatis intercedente, quod ait vetus proverbium, inter sacrum et saxum positus cruciabar: nec secius tamen identidem numinis premebar instantia. Iamque saepicule non sine magna turbatione stimulatus, postremo iussus, veste ipsa mea quamvis parvula distracta sufficientem corrasi summulam: et id ipsum praeceptum fuerat specialiter. An tu, inquit, si quam rem voluptati struendae molireris, laciniis tuis nequaquam parceres, nunc tantas cerimonias aditurus impoenitendae te pauperiei contaris committere? Ergo igitur cunctis affatim praeparatis, decem rursus diebus inanimis contentus cibis, insuper etiam * de Serapis *[1]) principalis dei nocturnis orgiis illustratus, | plena iam fiducia germanae reli- 814
gionis obsequium divinum frequentabam. Quae res summum peregrinationi meae tribuebat solatium; nec minus etiam vi-
72] 78) ctum uberiorem | subministrabat, quidni? spiritu faventis Eventus quaesticulo forensi nutrito per patrocinia sermonis Romani.

Cap. XXIX. Et ecce post pauculum tempus inopinatis et usquequaque mirificis imperiis deum rursus interpellor, et cogor tertiam quoque teletam *susceptare*[2]) Nec levi cura sollicitus sed oppido suspensus animi mecum ipse cogitationes exercitius cogitabam, quorsus nova haec et inaudita se coelestium porrigeret intentio, quid subcisivum quamvis iteratae iam traditioni remansisset. Nimirum perperam vel minus plene consuluerunt in me sacerdos uterque et hercules iam de fide quoque eorum opinari coeptabam sequius. Quo me cogitationis aestu fluctuantem, ad instar insaniae percitum sic instruxit nocturna | divinatione clemens imago: Nihil est, inquit, quod 815
numerosa serie religionis, quasi quicquam sit prius omissum, terrere; quin assidua ista numinum dignatione laetum capesse gaudium et potius exsulta, ter futurus quod alii vel semel vix conceditur, teque de isto numero merito praesume semper beatum. Ceterum futura tibi sacrorum traditio pernecessaria est, si tecum nunc saltem reputaveris, exuvias deae quas in

---

1) *de rascapi* F. 3. D. *de rascapi* F. 1. G. P. O. f. In cett. *Serapis.* —
2) *suscitare* plurimi codd. *Susceptare* Wowerii est emendatio.

provincia sumpsisti in eodem * fano * [1]) depositas perseverare:
816 | nec te Romae diebus solemnibus vel supplicare iis vel cum
praeceptum fuerit, felici illo amictu illustrari posse. Quod felix itaque ac faustum salutareque tibi sit, animo gaudiali rursum sacris initiare, diis magnis auctoribus.

Cap. XXX. Hactenus divini somnii suada maiestas quod
usus foret pronuntiavit. Nec deinceps postposito | vel in su- (272
pinam procrastinationem reiecto negotio, statim sacerdoti meo relatis quae videram, inanimae protinus castimoniae iugum subeo, et lege perpetua praescriptis illis decem diebus spontali sobrietate multiplicatis instructum teletae comparo, largitus ex studio pietatis magis quam *mensura necessariis* [2]) collatis. Nec hercules laborum me sumptuumque quicquam tamen poenituit, quidni? liberali deum providentia iam stipendiis forensibus bellule fotum. Denique post dies admodum pauculos deus deum magnorum potior et maiorum summus et summorum maximus et maximorum regnator Osiris, non * in * [3]) alienam quampiam personam reformatus sed coram suo illo venerando me dignatus affamine, per quietem praecipere visus est, quam nunc
817 | incontanter gloriosa in foro redderem patrocinia, nec extimes-
cerem malevolorum disseminationes, | quas studiorum meorum [273
laboriosa doctrina ibi deserviebat [4]). Ac ne sacris suis gregi cetero permixtus deservirem, in collegium me pastophorum suorum immo inter ipsos decurionum quinquennales elegit. Rursus denique, * qua raso * [5]) capillo collegii vetustissimi
818 et sub illis Sullae temporibus conditi | munia, non obumbrato
vel obtecto calvitio sed quoquoversus obvio gaudens obibam.

---

1) *funo* F. 1. 3. *solo* G. P. D. O. R. *Fano* quamquam ad codd. vestigia proxime accedat, tamen mihi non ita placet. — 2) *mensurarum collatis* F. 3. B. p. In cett. *mensura rebus.* Ego: *mensura nčis* i. e. *mensura necessariis.* — 3) *non alienam* optimi codd. In cett. *in alienam.* — 4) *deserviebat* codd. et edd. vett. Ego coniiciam: *disseruerat*, quam perfecti formam Macrob. Saturn. II. 14. probat. — 5) *qua* F. 1. 3. G. P. B. In cett. *quam.* *Raro* codd. omnes. Ego *qua raso* explico *quaqua raso.*

FINIS METAMORPHOSEON.

L. APULEII
MADAURENSIS
FLORIDA.

LIBER I.

111) 340] **Num. I.** Ut ferme religiosis viantium moris est, cum ali- 2
qui lucus aut aliqui locus sanctus in via oblatus est, votum
postulare, pomum adponere, | paulisper adsidere: ita mihi in- 3
gresso sanctissimam istam civitatem quamquam oppido *festini*[1]),
praefanda venia et habenda oratio et inhibenda properatio est.
| Neque enim iustius religiosam moram viatori obiecerit aut 4
ara floribus redimita, aut spelunca * floribus *[2]) inumbrata,
aut quercus cornibus onerata, aut fagus pellibus coronata, vel
enim colliculus sepimine consecratus, vel truncus | dolamine 5
effigiatus, vel cespes libamine fumigatus, vel lapis unguine de-
libutus. | Parva haec quippe et quamquam paucis percontan- 6
tibus adorata, tamen ignorantibus transcursa.

Num. II. At non itidem maior meus Socrates, qui cum
decorum adolescentem et diutule tacentem conspicatus foret:
112) Ut te videam, inquit, aliquid | eloquere. Scilicet Socrates ta-
centem hominem non videbat; etenim arbitrabatur homines
non oculorum sed mentis acie et animi obtutu considerandos.
Nec ista re cum Plautino milite congruebat qui ita ait:

Pluris est oculatus testis unus quam auriti decem.

Immo enimvero hunc versum ille ad examinandos homines
converterat:

Pluris est auritus testis unus quam oculati decem.

| Ceterum si magis pollerent oculorum quam animi iudicia, pro- 7
fecto de sapientia foret aquilae concedendum. Homines enim
neque longule dissita neque proxime adsita possumus cer-
nere, verum omnes quodammodo caecutimus: ac si ad oculos
et obtutum istum terrenum redigas et hebetem, profecto ve-

---

1) *festine* codd. et edd. Ego Lipsii emendationem probo. — 2) *floribus* F. 3. Lipsiensis cod. Pith. In cett. *frondibus*.

rissime poeta egregius dixit, velut nebulam nobis ob oculos offusam, nec cernere nos nisi intra lapidis iactum valere. Aquila enimvero cum se nubium tenus altissime sublimavit
8 evecta alis, totum istud spatium qua | pluitur et ninguitur, ultra quod cacumen nec fulmini nec fulguri locus est, in ipso ut ita dixerim solo aetheris et fastigio hiemis: cum igitur eo sese aquila extulit, nutu clementi laeversum | vel dextrorsum tanta [34
mole corporis labitur, velificatas alas quo libuit advertens modico caudae gubernaculo, inde cuncta despiciens, ibidem pinnarum eminus indefessa remigia ac paulisper contabundo volatu paene eodem loco pendula circumtuetur; et quaerit quorsus potissimum in praedam superne sese ruat fulminis vicem:
9 de | coelo improvisa simul campis | pecua simul montibus feras (11
simul homines urbibus uno obtutu sub eodem impetu cernens; unde rostro transfodiat, unde unguibus inuncet vel agnum incuriosum vel leporem meticulosum vel quodcumque esui animatum vel fors obtulit laniatum.

Num. III. Hyagnis fuit, ut fando accepimus, Marsyae
10 tibicinis pater et | magister rudibus adhuc musicae seculis, solus ante alios cantus canere, nondum quidem tam * infessa anima *1) sono, nec tamen pluriformi modo nec tamen multiforatili tibia: quippe adhuc ars ista repertu novo commodum
11 oriebatur. | Nec quicquam omnium est quod possit in primordio sui perfici, sed in omnibus ferme ante est spei rudimentum quam rei experimentum. Prorsus igitur ante Hyagnin nihil aliud plerique callebant, quam Virgilianus opilio seu bubsequa:

Stridenti miserum stipula disperdere carmen.

Quodsi quis videbatur paulo largius in arte promovisse, ei quoque tamen mos fuit una tibia velut una tuba personare. Primus Hyagnis in canendo manus discapedinavit; primus duas tibias uno spiritu animavit; primus laevis et dexteris foraminibus acuto tinnitu et gravi bombo concentum musicum miscuit. Eo genitus Marsyas cum in artificio patrissaret tibicinii,
12 Phryx cetera | et barbarus, vultu ferino trux, hispidus, illutibarbus, spinis et pilis obsitus fertur (proh nefas!) cum Apolline
13 certavisse: teter cum decoro, agrestis cum | erudito, belua cum deo. Musae cum Minerva dissimulamenti gratia iudices adstitere ad deridendam scilicet monstri illius barbariam nec | minus ad stoliditatem puniendam. | Sed Marsyas, quod stul- (11
titiae maximum specimen, non intelligens se deridiculo haberi, priusquam tibias occiperet inflare, prius de se et Apolline quaedam deliramenta barbare effutivit, laudans sese, quod erat et coma relicinus et barba squalidus et pectore hirsutus et arte
14 tibicen et | fortuna egenus: contra Apollinem (ridiculum dictu)

---

1) *infexa anima* F. 3. Pith. *infixa anima* F. 2. L. In cett. *infessa anima.*

adversis virtutibus culpabat, quod Apollo esset et coma intonsus et genis gratus et corpore glabellus et arte multiscius et
12] fortuna | opulentus. Iam primum, inquit, crines eius praemulsis antiis et promulsis caproneis anteventuli et propenduli, corpus totum | gratissimum, membra nitida; lingua fatidica; seu 15
tute oratione seu versibus malis utrobique facundia aequipari. Quid quod et vestis textu tenuis, tactu mollis, purpura radians? Quid quod et lyra eius auro fulgurat, ebore candicat, gemmis variegat? Quid quod et doctissime et gratissime cantillat? | Haec 16
omnia, inquit, blandimenta nequaquam virtuti decora sed luxuriae accommodata contra corporis sui qualitatem prae se maximam speciem ostentare. Risere Musae, cum audirent hoc genus crimina sapienti exoptanda, Apollini obiectata, et tibicinem illum certamine superatum velut ursum bipedem corio exsecto nudis et laceris visceribus reliquerunt. Ita Marsyas in poenam cecinit et cecidit. Enimvero Apollinem tam humilis victoriae puditum est.

Num. IV. Tibicen quidam fuit Antigenidas, omnis vocu-
15) lae melleus | modulator et idem omnimodis peritus | modifica- 17
tor; seu tu velles Aeolion simplex seu *Iastium*[1]) varium seu Lydium querulum seu Phrygium religiosum seu Dorium bellicosum. Is igitur cum esset in tibicinio apprime nobilis, nihil aeque se laborare et animo angi et mente dicebat, quam quod monumentarii ceraulae | tibicines dicerentur. Sed ferret aequo 18
animo hanc nominum communionem, si mimos spectavisset. Animadverteret illic paene simili purpura alios praesidere, alios vapulare; itidem si munera nostra spectaret: nam illic quoque videret hominem praesidere, hominem depugnare, togam quoque parari et voto et funeri, item pallio cadavera operiri et philosophos amiciri.

Num. V. Bono enim studio in theatrum convenistis, ut qui sciatis, non locum auctoritatem orationi derogare, sed cum primis hoc spectandum esse, quid in theatro deprehendas. Nam si mimus est, riseris; si funerepus, timueris; si comoedia est, faveris; si philosophus, didiceris.

Num. VI. Indi, gens populosa cultoribus et finibus maxima, 19
procul a nobis ad orientem siti prope oceani reflexus et solis exortus, primis sideribus ultimis terris, super Aegyptios eruditos et Iudaeos superstitiosos et Nabathaeos mercatores et fluxos vestium Arsacidas et frugum pauperes Ityraeos et odorum divites Arabas. Eorum igitur Indorum non aeque miror eboris strues et piperis messes et cinnami merces et ferri tem-

---

1) *asicarium* F. 3. *asunarium* L. et Pith. In cett. *asium varium*. Ego: *Iastium*.

peracula et argenti metalla et auri fluenta, nec quod Ganges apud eos omnium amnium maximus

Eois regnator aquis in flumina centum | (116

20 *Discurrit, centum valles illi oraque centum,* | [343

Oceanique fretis centeno iungitur amni,

nec quod iisdem Indis ibidem sitis ad nascentem diem tamen in corpore color noctis est; nec quod apud illos immensi dracones cum immanibus elephantis pari periculo in mutuam perniciem concertant, quippe lubrico volumine indepti revinciunt, et illis expedire gressum nequientibus vel omnino abrumpere tenacissimorum serpentium squameas pedicas, necesse fit ultionem a ruina molis suae petere ac retentores suos toto corpore oblidere. Sunt apud illos et varia colentium genera. Libentius ego de miraculis hominum quam naturae disseruerim. Est apud illos genus, qui nihil amplius quam bubulcitare no-
21 vere | *indeque*[1]) cognomen illis bubulcis inditum. Sunt et mutandis mercibus callidi et obeundis proeliis strenui vel sagittis eminus vel ensibus cominus. Est praeterea genus apud illos praestabile; Gymnosophistae vocantur. Hos ego maxime admiror, quod homines sunt periti non propagandae vitis nec inoculandae arboris nec proscindendi soli; non illi norunt arvum colere vel aurum colare vel equum domare vel taurum subigere vel
22 ovem vel capram tondere vel pascere. | Quid igitur est? Unum pro his omnibus norunt: sapientiam percolunt tam magistri senes quam discipuli minores. Necquicquam aeque penes illos laudo, quam quod torporem animi et otium oderunt. Igitur ubi mensa posita priusquam edulia apponantur, omnes adulescentes ex diversis locis et officiis ad dapem | conveniunt, magistri (117 perrogant, quod factum a lucis ortu ad illud diei bonum fecerint. Hic alius se commemorat inter duos arbitrum delectum, sanata simultate, reconciliata gratia, purgata suspicione amicos ex infensis reddidisse; itidem alius sese parentibus quaepiam imperantibus obedisse; et alius aliquid meditatione sua reperisse vel alterius demonstratione didicisse. Denique ceteri commemorant. Qui nihil habet adferre cur prandeat, impransus ad opus foras extruditur.

Num. VII. Alexandro illi, longe omnium excellentissimo
23 regi, cui ex rebus actis | et auctis cognomentum magno inditum est, ne vir unicam gloriam adeptus sine laude umquam nominaretur. Nam solus condito aevo, quantum hominum memoria extat, inexsuperabili imperio orbis auctus fortuna sua maior fuit, successusque eius amplissimos et provocavit ut strenuus,
24 et aequiparavit | ut meritus, et superavit ut | melior solusque [344

---

1) *idque ad cognomen* F. 1. 8. edd. usque ad Colv. In cett. *ideoque cognomen*. Ego: *indeque cognomen*.

sine aemulo clarus, adeo ut nemo eius audeat virtutem vel sperare, fortunam vel optare. Eius igitur Alexandri multa sublimia facinora et praeclara edita fatigaberis admirando vel belli ausa vel domi provisa, quae omnia aggressus est meus Clemens, eruditissimus et suavissimus poetarum, pulcerrimo carmine illustrare. Sed cumprimis Alexandri illud praeclarum, quod imaginem suam, quo certior posteris proderetur, noluit a multis artificibus vulgo contaminari, sed edixit universo orbi suo, ne quis effigiem regis temere assimilaret aere colore cae-
18) lamine; quin saepe solus eam Polycletus aere duceret, | solus Apelles coloribus delinearet, solus Pyrgoteles | caelamine ex- 25
cuderet. Praeter hos tres multo nobilissimos in suis artificiis si quis uspiam reperiretur alius sanctissimae imagini regis manus admolitus, haud secus in eum quam in sacrilegum vindicaturum. Eo igitur omnium metu factum, solus Alexander ut ubique imaginum *similis* [1]) esset: utique omnibus statuis et tabulis et toreumatis idem vigor acerrimi bellatoris, idem ingenium maximi | honoris, eadem forma viridis iuventae, eadem 26
gratia relicinae frontis cerneretur. Quod utinam pari exemplo philosophiae edictum valeret, ne qui imaginem eius temere assimularet, uti pauci boni artifices id est probe eruditi omnifariam sapientiae studium contemplarent, neu rudes, sordidi, imperiti pallio tenus philosophos imitarentur, et disciplinam regalem tam ad bene dicendum quam ad bene vivendum repertam male dicendo et similiter vivendo contaminarent. Quod utrumque scilicet perfacile est. Quae enim facilior res quam linguae rabies et vilitas morum, alterum ex aliorum contemptu, alterum ex sui? Nam viliter | semetipsum colere 27
sui contemptus est, barbare alios insectari audientium contumelia est. An non summam contumeliam vobis imponit, qui vos arbitratur maledictis optimi cuiusque gaudere, qui vos existimat mala et vitiosa verba non intelligere, aut si intelligatis, boni consulere? Quis ex rupiconibus baiulis tabernariis tam infans est, ut si pallium accipere velit, disertius maledicat?

Num. VIII. Hic enim plus tibi debet quam dignitati,
19) | quamquam nec haec illi sit cum aliis promiscua. Nam ex innumeris hominibus pauci senatores, ex senatoribus pauci nobiles genere et ex iis consularibus pauci boni et adhuc | ex 28
bonis pauci eruditi. Sed ut loquar de solo honore, non licet insignia eius vestitu vel calceatu temere usurpare.

45] Num. IX. Si quis forte | in hoc pulcerrimo coetu ex illis invisoribus meis malignus sedet, quoniam ut in magna civitate hoc quoque genus invenitur, qui meliores obtrectare malint

---

1) *simus esset* F. 2. 3. *unus esset* φ. In cett. *imaginum summus*. Floridi emendationem *similis* equidem probo.

quam imitari, et quorum similitudinem desperent, eorumdem
affectent simultatem, scilicet uti qui suo nomine obscuri sunt,
meo innotescant: si qui igitur ex illis lividinis splendidissimo
29 huic auditorio velut | quaedam macula se immiscuit; velim ve
lim paulisper suos oculos per hunc incredibilem consessum
circumferat, contemplatusque frequentiam tantam quanta ante
me in auditorio philosophi numquam visitata est, reputet cum
animo suo, quantum periculum conservandae existimationis
hic adeat, qui contemni non consuevit, cum sit arduum et
oppido difficile, vel modicae paucorum exspectationi satisfa-
cere; praesertim mihi, cui et ante parta existimatio et vestra
de me benigna praesumptio * nihil quicquam *[1]) sinit negli-
genter ac de summo pectore hiscere. Quis enim vestrum mihi
unum soloecismum ignoverit; quis vel unam syllabam barbare
pronuntiatam donaverit; quis incondita et vitiosa verba temere
quasi delirantibus oborientia permiserit blaterare? Quae ta-
men aliis facile et sane meritissimo ignoscitis. Meum vero
unumquodque dictum acriter | examinatis, sedulo pensiculatis, (128
ad limam et lineam certam redigitis: cum torno et cothurno
* verum *[2]) comparatis. Tantum habet vilitas excusationis,
dignitas difficultatis. Agnosco igitur difficultatem meam, nec
deprecor quin sic existimetis. Nec tamen vos parva quaedam
et prava similitudo falsos animi habeat, quoniam quaedam, ut
saepe dixi, palliata mendicabula obambulant. Praeco *ceu*[3])
proconsul et ipse tribunal ascendit et ipse togatus illic videtur,
et quidem perdiu stat aut ambulat aut plerumque contentissime
clamitat: enimvero proconsul ipse moderata voce rarenter et
sedens loquitur et plerumque de tabella legit: quippe praeco-
nis vox garrula ministerium est, proconsulis autem tabella
31 | sententia est, quae semel lecta neque augeri littera una ne-
que autem minui potest, sed utcumque recitata est, ita provin-
ciae instrumento refertur. Patior et ipse in meis studiis ali-
quam pro meo captu similitudinem. Nam quodcumque ad vos
protuli, exceptum illico et lectum est, nec revocare illud nec
ante mutare nec emendare mihi inde quicquam licet. Quo
maior religio dicendi habenda est, et quidem non in uno ge-
nere studiorum. Plura enim mea extant in Camoenis quam
| Hippiae in *opificis operibus*[4]). Quid istud sit, si animo at- [346
tendatis, diligentius et accuratius disputabo.

32 Et Hippias e numero sophistarum est, artium multitudine
prior omnibus, eloquentia nulli secundus: aetas illi cum So-

1) *nihil non quicquam* F. 3. edd. ante Colv. Cett. *nihil ne quicquam*. —
2) *verum* F. 2. 3. Pith. In cett. *iterum*. Ego malim: *in verum*. — 3) *praeco procons.* F. 3. cod. Colv. In cett. *pr. cum praeconsule*. Ego: *ceu proconsul*. —
4) *opificiis operibus* F. 1. 3. Ego volo: *opificis operibus*.

crate, patria Elis, genus ignoratur: gloria vero magna, fortuna
21) modica, sed ingenium | nobile, memoria excellens, studia varia,
aemuli multi. Venit Hippias iste quondam certamine Olympio
Pisam, non minus cultu visendus quam elaboratu mirandus.
Omnia secum quae habebat nihil eorum emerat sed suis sibi
manibus confecerat, et indumenta quibus indutus et calceamenta quibus erat inductus et gestamina quibus erat conspicatus. Habebat indutui ad corpus tunicam interulam tenuissimo
textu, | triplici licio, purpura duplici: ipse eam sibi solus domi 33
texuerat. Habebat cinctui balteum, quod genus pictura Babylonica miris coloribus variegatum; nec in hac eum opera
quisquam adiuverat. Habebat amictui pallium candidum quod
superne circumiecerat; id quoque pallium * comperitur *1) ipsius laborem fuisse. Etiam pedum tegumenta crepidas sibimet compegerat; etiam annulum in laeva aureum faberrimo
signaculo quem ostentabat: ipse eius annuli et orbiculum circulaverat | et *pyelen*2) clauserat et gemmam insculpserat. 34
Nondum omnia eius commemoravi. Enim non pigebit me
commemorare, quod illum non puditum est ostentare, qui
magno in coetu praedicavit, fabricatum semet sibi ampullam
quoque oleariam | quam gestabat, lenticulari forma, tereti 35
ambitu, pressula rotunditate; iuxtaque honestam strigileculam,
recta fastigatione * cylaulae *3), flexa tubulatione ligulae, ut
et ipsa in manu capulo moraretur et sudor ex ea rivulo laberetur. Quis *tamen*4) | non laudabit hominem tam numerosa 36
arte multiscium, totiugi scientia magnificum, tot utensilium
122) peritia Daedalum? Quin ipse | Hippian laudo, sed ingenii eius
fecunditatem malo doctrinae quam supellectilis multiformi
instrumento aemulari; fateorque me sellularias quidem artes
minus callere, vestem de textrina emere, baxeas istas de sutrina praestinare, enimvero annulum nec gestare, gemmam et
aurum iuxta ac plumbum et lapillos nulli aestimare, strigilem
et ampullam ceteraque balnei utensilia nundinis mercari.
Prorsum enim non eo infitias, nec radio nec subula nec lima
nec torno nec id genus ferramenta uti nosse, sed pro his praeoptare me fateor, uno chartario calamo me reficere poemata
347] | omne genus apta virgae lyrae socco cothurno item satyras 37
ac griphos item historias varias rerum nec non orationes laudatas disertis nec non dialogos laudatos philosophis atque haec
alia et eiusdem modi tam graece quam latine, gemino voto,

---

1) *copertoris* F. 3. *cooperatoris* edd. vett. Hunc locum quomodo restituam non bene constat. — 2) *paliem* F. 2. 3. *pallam* edd. vett. Oud. coniecturam in textum recepi. — 3) *cylaulae* F. 2. 3. Lips. Pith. In cett. *clausulae.* Locum in medio relinquo. — 4) *quis tum* F. 3. Pith. In cett. *quis autem.* Ego: *quis tamen.*

pari studio, simili stilo. Quae utinam possem equidem non
singulatim ac discretim sed cunctim et * coacervatim *[1])
38 tibi, proconsul, vir | *vel*[2]) optime, offerre ac praedicabili testi-
monio tuo ad omnem nostram Camoenam frui! non hercule
penuria laudis, quae mihi dudum integra et florens per omnes
antecessores tuos ad te reservata est; sed quoniam nulli me
probatiorem volo, quam quem ipse ante omnes merito probo.
Enim sic natura comprobatum est, ut eum quem laudes etiam
ames: porro quem ames etiam laudari ab illo velis. Atque
ego me dilectorem tuum profiteor, nulla tibi privatim sed
omni publicitus gratia obstrictus. Nihil quippe a te impetravi,
quia nec postulavi. Sed | philosophia me docuit non tantum (123
beneficium amare sed etiam maleficium, magisque iudicio im-
pertire quam commodo inservire, et quod in commune expe-
diat malle quam quod mihi. Igitur bonitatis tuae diligunt
plerique fructum, ego studium. Idque facere adortus sum,
dum modo rationem tuam in provincialium negotiis contem-
39 plor, qua effectius amare te debeant, experti propter | benefi-
cium, expertes propter exemplum. Nam et beneficio multis
commodasti et exemplo omnibus profuisti. Quis enim a te
non amet discere, quanam moderatione obtineri queat tua ista
gratia, vita iucunda, mitis austeritas, placida constantia blan-
dusque vigor animi? Neminem proconsulum, quod sciam, pro-
vincia Africa magis reverita est, minus verita: nullo nisi tuo
anno ad coercenda peccata plus pudor quam timor valuit.
Nemo te alius pari potestate saepius profuit, rarius terruit;
nemo similiorem virtute filium adduxit. Igitur nemo Cartha-
gini proconsulum diutius fuit. Nam etiam eo tempore quo
provinciam circumibas, manente nobis Honorino, minus sensi-
mus absentiam tuam, *quum*[3]) te magis desideraremus. Paterna
40 in filio aequitas, senilis in iuvene prudentia, | consularis in le-
gato auctoritas. Prorsus omnis virtutes tuas ita effingit ac
repraesentat, ut medius fidius admirabilior esset in iuvene
quam in te parta laus, nisi eam tu talem dedisses, qua utinam
perpetuo liceret frui! Quid nobis cum istis proconsulum vici-
bus, quid cum annis brevibus et festinantibus | mensibus? O [348
celeres bonorum | hominum dies, o praesidum optimorum ci- (124
tata curricula! Iam te, Severiane, tota provincia desideramus.
Enimvero Honorinum et honos suus ad praeturam vocat, et
favor Caesarum ad consulatum format, et amor noster imprae-
sentiarum tenet, et spes Carthaginis in futurum spondet: uno

1) *coacervatim* F. 1. Coll. Voss. In cett. *concertatim.* Ego suspicor legendum esse *congregatim.* — 2) *ut optime* F. 3. In cett. *ut* abest. Ego *vel* emendavi. — 3) *quam te* F. 1. 3. Pith. Lips. Ego praetulerim *quum* i. e. *quamquam*, quod ceteri editores probant.

solatio freta exempli tui, quod qui legatus mittitur proconsul ad nos cito reversurus est.

LIBER II.

Num. X.

Sol qui candentem fervido cursu atque equis
Flammam citatis fervido ardore explicas:

itemque luminis eius Luna discipula nec non quinque ceterae 41
vagantium potestates: Iovis benefica, Veneris voluptifica, pernix Mercurii, perniciosa Saturni, Martis ignita. Sunt et aliae mediae deum potestates, quas licet sentire, non datur cernere, ut Amoris ceterorumque id genus, quorum forma invisitata, vis cognita; item in terris, utcumque providentiae ratio poscebat, alibi montium arduos vertices extulit, alibi camporum supinam planitiem coaequavit: itemque ubique distinxit amnium fluores, pratorum virores, item dedit volatus avibus, volutus serpentibus, cursus feris, gressus hominibus.

Num. XI. Patitur enim quod qui herediolum sterilem et
agrum scruposum | meras rupinas et senticeta miseri colunt, 42
quoniam nullus in tesquis suis fructus est nec ullam illic aliam frugem vident, sed

Infelix lolium et steriles dominantur avenae:

suis frugibus indigent, aliena furatum eunt et vicinorum flores decerpunt, scilicet ut eos flores carduis suis misceant: ad eum-
125) dem modum qui suae | virtutis sterilis est.

Num. XII. Psittacus, avis Indiae, avis est instar illi mi-
nimo minus quam columbarum | sed color *non*[1]) columbarum: 43
non enim lacteus ille vel lividus vel utrumque subluteus aut sparsus est: sed color psittaco viridis et intimis plumulis et extimis palmulis; nisi quod sola cervice distinguitur. Enimvero cervicula eius circulo mineo velut aurea torqui pari fulgoris circumactu cingitur et coronatur. Rostri prima duritia: cum in petram quampiam concitus altissimo volatu praecipitat, rostro se velut ancora excipit. Sed et capitis eadem duritia quae rostri. Cum sermonem nostrum cogitur aemulari, ferrea
clavicula caput tunditur, | imperium magistri ut persentiscat: 44
haec discenti ferula est. Discit autem statim pullus usque ad duos aetatis suae annos, dum facile os uti conformetur, *dum*[2]) tenera lingua uti convibretur: senex autem captus et indocilis
349] est et obliviosus. Verum ad disciplinam | humani sermonis facilior est psittacus, glande qui vescitur et cuius in pedibus ut

---

1) *sed colorum columb.* F. 1. 3. Ego: *sed color non columbarum.* — 2) *conformetur cum* optimi codd. Elm. bene restituit *dum*.

hominis quini digituli numerantur. Non enim omnibus psitta-
cis id insigne; sed illud omnibus proprium, quod eis lingua
latior quam ceteris avibus: eo facilius verba hominum articu-
lant patentiore plectro et palato. Id vero quod didicit ita si-
45 militer nobis canit vel potius éloquitur; | ut vocem si audias,
hominem putes: *corvi*[1]) quidem si audias, idem conare, non
loqui. Verum enimvero et corvus et psittacus nihil aliud quam
quod didicerunt pronuntiant. Si convicia docuèris, convicia-
bitur diebus ac noctibus perstrepens maledictis, | hoc illi car- (126)
men est, hanc putat cantionem. Ubi omnia quae didicit male-
dicta percensuit, denuo repetit eamdem cantilenam. Si carere
convicio velis, lingua excidenda est aut quamprimum in silvas
suas remittendus est.

Num. XIII. Non enim mihi philosophia id genus oratio-
nem largita est, ut natura quibusdam avibus brevem et tem-
porarium cantum commodavit, hirundinibus matutinum, cicadis
46 meridianum, noctuis serum, ululis vespertinum, | bubonibus
nocturnum, gallis antelucanum. Quippe haec animalia inter
se vario tempore et vario modo occinunt et occipiunt carmine:
scilicet galli expergifico, bubones gemulo, ululae querulo, no-
ctuae intorto, cicadae obstreporo, hirundines perarguto. Sed
enim philosophi ratio et oratio tempore iugis est et auditu
venerabilis et intellectu utilis et modo omnicana.

Num. XIV. Haec atque hoc genus alia partim cum au- [350]
diret a Diogene Crates, alias ipse sibimet suggereret, denique
47 in forum exsilit, rem familiarem abiicit | velut onus stercoris
magis labori quam usui. Dein coetu facto maximum exclamat:
Crates, inquit, Crates te manumittes. Exinde non modo solus
verum nudus et liber omnium, quoad vixit, beate vixit. Adeoque
eius cupiebatur vita, ut virgo nobilis spretis iunioribus ac ditio-
ribus procis *ultroneum*[2]) sibi optaverit. Cumque interscapu-
48 lium Crates retexisset, quod erat aucto gibbere, | peramque
cum baculo et pallium humi posuisset, eamque supellectilem
sibi esse puellae profiteretur eamque formam quam viderat;
proinde sedulo consuleret, ne post querela eam caperet; enimvero
Hipparche condicionem accipit. Iamdudum sibi provisum sa-
tis et satis consultum respondit, neque ditiorem maritum ne-
que formosiorem uspiam gentium posse invenire: proinde du-
ceret quo liberet. Ducit cynicus in porticum: ibidem in loco
49 celebri coram luce | clarissima accubuit, coramque virginem
imminuisset paratam pari constantia, ni Zeno procinctu pallia-

---

1) *namquidem* optimi codd. Ego malim *corvi quidem*. — 2) *ultroneum* F. 1. 8. edd. vett. In cett. *ultroneam*. *Ultroneum* forsitan adverbium est.

28) stri | circumstantis coronae obtutu *magistrum*[1]) secreto defendisset.

Num. XV. Samos Icario in mari modica insula est; exadversum Miletos: ad occidentem eius sita nec ab ea multo
pelagi dispescitur. Utrumvis clementer | navigantem dies alter 50
in portu sistit. Ager frumento piger, aratro irritus, fecundior oliveto nec vinitori nec oleri scalpitur. Ruratio omnis in sarculo et surculo, quorum proventu magis fructuosa insula est quam frugifera. Ceterum et incolis frequens et hospitibus celebrata. Oppidum habet nequaquam pro gloria, sed quod fuisse amplum semiruta moenium multifariam indicant. Enimvero fanum Iunonis antiquitus famigeratum: id fanum secundo littore,
si recte | recordor viam, viginti haud amplius stadia ab op- 51
pido abest. Ibi donarium deae perquam opulentum; plurima auri et argenti ratio in lancibus speculis poculis et cuiuscemodi utensilibus. Magna etiam vis aeris vario effigiatu, vetterrimo et spectabili opere. *Vel inde*[2]) ante aram Bathylli statua a Polycrate tyranno dicata, qua nihil videor effectius cognovisse: quidam Pythagorae eam falso existimant. Adulescens est visenda pulcritudine, crinibus fronte parili separatu per malas *remulsis*[3]), pone autem coma prolixior interlucen-
351] tem | cervicem scapularum finibus obumbrat. Cervix suci plena,
malae uberes, genae teretes, at | medio mento *lacunatura*[4]) 52
eique prorsus citharoedicus status deam conspiciens, canenti similis, tunicam picturis variegatam deorsus ad pedes deiectus
129) ipsos, graecanico cingulo, chlamyde velat utrumque | brachium
adusque articulos palmarum: | cetera decoris in striis depen- 53
dent. Cithara balteo caelato apta strictim sustinetur: manus eius tenera, procerula laeva distantibus digitis nervos molitur, dextra psallentis gestu **quassabulum**[5]) citharae admovet,
ceu parata percutere, cum vox in | cantico interquievit, quod 54
interim canticum videtur ore tereti semihiantibus in conatu labellis eliquare. Verum haec quidem statua est cuiuspiam puberum, qui Polycrati tyranno dilectus, *Anacreontem Teium*[6])
amicitiae gratia cantillat; | ceterum multum abest Pythagorae 55
philosophi statuam esse, *licet*[7]) natu Samius et pulcritudine apprime insignis et psallendi musicaeque omnis multo doctissimus ac ferme id aevi quo Polycrates Samum potiebatur. Sed haudquaquam philosophus tyranno dilectus est. Quippe eo commodum dominari orso profugit ex insula clanculo Py-

1) *magistri* F. 3. Ms. Colv., unde ego malim: *ni Zeno .... circumstanti coronae obtutum magistri in secreto defendisset.* — 2) *vel inde* codd. et edd. — 3) *revulsis* codd. — 4) *iacullatur* F. 3. *lacullatur* p. Ego *lacunatura.* — 5) *quassabulum* mea est emendatio. Codd. habent *suosabulum.* — 6) *Anacreonte vel* F. 3. cod. Colv. *Anacreonteum* p. L. edd. vett. — 7) *et natu* codd. et edd. Ego malim *licet* corruptum ex compendio *ls.*

56 thagoras, patre Mnesarcho nuper amisso: quem | comperio inter sellularios artifices gemmis faberrime sculpendis laudem magis quam opem quaesisse. Sunt qui Pythagoram aiant eo temporis inter captivos Cambysae regis, Aegyptum cum adveheretur, doctores habuisse Persarum magos ac praecipue Zoroastren, omnis divini arcanum antistitem, posteaque eum a quodam Gillo Crotoniensium principe reciperatum. Verum enimvero celebrior fama obtinet, sponte eum petisse Aegyptias disciplinas atque ibi a sacerdotibus cerimoniarum incredundas potentias, numerorum admirandas vices, geometriae solertissimas formulas: nec his artibus animi | expletum mox Chaldaeos (130
atque inde Brachmanos (hi sapientes viri sunt: Indiae gens
57 est) eorum | ergo Brachmanum Gymnosophistas adisse. Chaldaei sideralem scientiam luminum vagantium statos ambitus utrorumque varios effectus in genituris hominum ostendere, nec non medendi remedia mortalibus latis pecuniis terra coeloque et mari conquisita. Brachmani autem pleraque philosophiae eius contulerunt, quae mentium documenta, quae corporum exercitamenta, quot partes animi, quot vices vitae, quae diis Manibus pro merito suo cuique tormenta vel praemia. Quinetiam Pherecydes Syro ex insula oriundus, qui | primus [352]
58 versuum nexu | repudiato conscribere ausus est passis verbis, soluto locutu, libera oratione, eum quoque Pythagoras ma-
59 gistrum coluit et infandi morbi putredine in | serpentium scabiem solutum religiose humavit. Fertur et penes Anaximandrum Milesium naturabilia commentatus, nec non et Cretensem Epimeniden inclytum fatiloquum et *piatorem* [1]) disciplinae gratia sectatus, itemque Leodamantem Creophyli discipulum, qui Creophylus memoratur poetae Homeri hospes et aemulator canendi fuisse. Tot ille doctoribus eruditus, tot tamque multiiugis comitibus disciplinarum toto orbe haustis vir praesertim ingenio ingenti ac profecto super captum hominis animi augustior, primus philosophiae nuncupator et conditor, nihil
60 |prius discipulos suos docuit quam tacere, primaque apud eum meditatio sapienti futuro linguam omnem coercere, verbaque quae volantia poetae | appellant, ea verba detractis pinnis intra (131
murum candentium dentium premere. Prorsus, inquam, hoc erat primum sapientiae rudimentum, meditari condiscere, loquitari dediscere. Non in totum aevum tamen vocem desuescebant nec omnes pari tempore elingues magistrum sectabantur, sed gravioribus viris brevi spatio satis videbatur taciturnitas modificata: loquaciores enimvero ferme in quinquennium velut exsilio vocis puniebantur. Porro noster Plato nihil ab

---

1) *piatorem* Lipsii sagacissima est emendatio. Optimi codd. habent *Platonem.*

hac secta vel paululum devius pythagorissat in plurimis: ae-
que *ut*[1]) ipse in nomen eius a | magistris meis adoptarer, 61
utrumque meditationibus Academicis didici, et cum dicto opus
est, impigre dicere, et cum tacito opus est, libenter tacere.
Qua moderatione videor ab omnibus tuis antecessoribus haud
minus opportuni silentii laudem quam tempestivae vocis testi-
monium consecutus.

LIBER III.

353] Num. XVI. | Priusquam vobis occipiam, principes Afri-
cae viri, gratias agere ob statuam, quam mihi praesenti ho-
neste postulastis et absenti benigne decrevistis, prius volo
caussam vobis allegare, cur aliquammultos dies a conspectu
auditorii afuerim contulerimque me ad Persianas aquas, gra-
tissima prorsus et | sanis natabula et aegris medicabula. Quippe 62
ita institui omne vitae meae tempus vobis probare, quibus me
in perpetuum firmiter dedicavi; nihil tantum nihil tantulum
faciam, quin eius vos et gnaros et iudices habeam. Quid
igitur de repentino ab hoc splendidissimo conspectu vestro
132] | distulerim, exemplum eius rei paulo secus simillimum memo-
rabo, quam improvisa pericula hominibus subito oboriantur,
de Philemone comico. De ingenio eius qui satis nostis, de
interitu paucis cognoscite. An etiam de ingenio pauca vultis?
Poeta fuit hic Philemon, mediae comoediae scriptor, fabulas
cum Menandro in scenam dictavit | certavitque cum eo, for- 63
tasse impar, certe aemulus. Namque eum etiam vicit saepe-
numero; pudet dicere. Reperias tamen apud ipsum multos
sales, argumenta lepide inflexa, agnatos lucide explicatos, per-
sonas rebus competentes, sententias vitae congruentes, ioca
non infra soccum, seria non usque ad cothurnum. | Rarae 64
apud illum corruptelae et uti errores, concessi amores. Nec
eo minus et leno periurus et amator fervidus et servulus calli-
dus et amica illudens et uxor inhibens et mater indulgens et
patruus obiurgator et sodalis opitulator et miles proeliator:
sed et parasiti edaces et parentes tenaces et meretrices proca-
ces. Hisce laudibus diu in arte comoedica nobilis forte reci-
tabat partem fabulae quam recens fecerat. Cumque iam in
tertio actu, quod genus in comoedia fieri amat, iucundiores
affectus moveret, imber repentino coortus, ita ut mihi ad vos
venit usus nuperrime, differri auditorii coetum et auditionis
coeptum coegit: reliquum tamen variis postulantibus sine in-

1) *aeque et* codd et edd.

termissione deincipiti die perlecturum. Postridie igitur maximo
65 studio ingens hominum frequentia | convenere, sese quisque
exadversum quam proxime collocat. Serus adveniens *amicis*[1])
| annuit, locum sessui impertiunt; extimus quisque excuneati (133)
queruntur: farto toto theatro ingens stipatio, occipiunt inter
se queri. Qui non affuerant percontari ante dicta; qui affuerant recordari audita; cunctisque iam prioribus gnaris sequentia exspectare. Interim dies ire neque Philemon ad condictum
venire: | quidam tarditatem poetae murmurari, plures defen- [354]
dere. Sed ubi diutius aequo sedetur nec Philemon uspiam
66 comparet, missi ex promptioribus qui *accirent*[2]), | atque eum
in suo sibi lectulo mortuum offendunt. Commodum ille anima edita obriguerat, iacebatque incumbens toro similis cogitanti, adhuc manus volumini implexa, adhuc os recto libro impressus; sed enim iam animae vacuus, libri oblitus et auditorii securus. Stetere paulisper qui introierant, perculsi tam inopinatae rei, tam formosae mortis miraculo. Dein regressi ad populum renuntiavere, Philemonem poetam qui exspectaretur, qui in theatro fictum argumentum finiret, iam domi veram fabulam consummasse. Enimvero iam dixisse rebus humanis: VALERE ET PLAUDERE, suis vero familiaribus: dolere et plangere; hesternum illi imbrem lacrimas auspicasse; comoediam eius prius ad funebrem facem quam ad nuptialem venisse.
67 Proin quoniam poeta optimus personam | vitae deposuerit,
recta de auditorio eius exsequias eundum, legenda eius esse nunc ossa, mox carmina. Haec ego ita facta, ut commemoravi, olim didiceram, sed *(audies)* *cum*[3]) meo periculo recordatus. Nam ut meministis profecto, cum impedita esset
imbri recitatio, in | propinquum diem vobis volentibus protuli, (134)
et quidem Philemonis exemplo paenissime: quippe eodem die in palaestra adeo vehementer talum inverti, ut minimum abfuerim quin articulum etiam a crure defregerim; tamen articulus loco concessit exque eo luxu adhuc fluxus est; etiam dum eum ingenti plaga reconcilio, iamiam sudore affatim cor-
68 pore diutule | obrigui. Inde acerbus dolor intestinorum coortus, modico ante sedatus est, quam me denique violentus exanimaret: et Philemonis ritu compelleret ante letum abire quam lectum: potius implere fata quam fanda; consummare potius animam quam historiam. Cum primum igitur apud Persianas aquas leni temperie nec minus utili quam blando fomento gressum reciperavi, nondum quidem ad innitendum idonee, sed quantum ad vos festinanti satis videbatur, veniebam

1) *amicus* codd. optimi. — 2) *acciperent* codd. *accirent* Stewechii emendatio est. — 3) *audies me meo* codd. *Cum* mea qualiscunque est emendatio.

redditum quod pepigeram; cum interim vos mihi beneficio ve-
stro non tantum clauditatem dempsistis verum etiam pernici-
tatem addidistis. An non properandum mihi erat, ut pro eo
honore vobis multas gratias dicerem, pro quo nullas preces
dixeram? Non quin magnitudo Carthaginis mereatur etiam
philosopho[1]) precem pro honore; sed ut integrum et inte-
[355] meratum | esset vestrum beneficium, si nihil ex gratia eius pe-
titio mea defregisset, id est ut usquequaque esset | gratuitum. 69
Neque enim aut levi mercede emit qui precatur, aut parum
pretium accipit qui rogatur, adeo ut omnia utensilia emere ve-
lis quam rogare. Id ego arbitror praecipue in honore obser-
(135) vandum, quem | qui laboriose exoraverit, sibi debet unam gra-
tiam quod impetrarit: qui vero sine molestia ambitus adeptus
est, duplam gratiam praebentibus debet: et quod non petierit
et quod acceperit. Duplam igitur vobis gratiam debeo, immo
enimvero multiiugam, quam ubique | equidem et semper prae- 70
dicabo. Sed nunc impraesentiarum libro isto ad hunc hono-
rem mihi conscripto, ita ut soleo, publice protestabor: certa
est enim ratio quae *deceat*[2]) philosopho, ob decretam sibi
publice statuam gratias agere, a qua paululum demutabit li-
bere quam Strabonis Aemiliani excellentissimus honor flagitat:
quem librum sperabo me commode posse conscribere, *sitis*[3])
eum hodie vobiscum probare. Est enim tantus in studiis,
quo[4]) praenobilior sit proprio | ingenio quam patricio consu- 71
latu. Quibusnam verbis tibi, Aemiliane Strabo, vir omnium,
quot[5]) unquam fuerunt aut sunt aut etiam erunt, inter optimos
clarissime, inter clarissimos optime, inter utrosque doctissime;
quibus tandem verbis pro hoc tuo erga me animo gratias *ha-
bitum et*[6]) commemoratum eam, qua digna ratione tam ho-
norificam benignitatem tuam celebrem, qua remuneratione | di- 72
cendi gloriam tui facti aequiparem, *haud*dum[7]) hercle reperio.
Sed quaeram sedulo et connitar:

Dum memor ipse mei, dum spiritus hos regit artus.

Nam nunc impraesentiarum (neque enim diffitebor) laetitia fa-
cundiae obstrepit, et cogitatio voluptate impeditur, ac mens
occupata delectatione mavult impraesentiarum gaudere quam
136) praedicare. | Quid faciam? Cupio gratus videri, sed prae gaudio
nondum mihi vacat gratias agere. Nemo me, nemo ex illis
tristioribus velit in isto vituperare, quod honorem meum non
minus mereor quam intelligo, quod clarissimi et eruditissimi

1) Ita habent codd. — 2) *debeat.* Ego *deceat* cf. Plaut. Amph. II. 2. 188. Pers. II. 2. 31. — 3) *si tis* vel *scitis* optimi codd. Ego *sitis* retineo id est *si vultis.* — 4) *quod praenobilior* F. 3. In cett. *ut praen.* Ego *quo praen.* — 5) *quod* F. 3. In cett. *qui.* Ego malim: *quot.* — 6) *habitum es commemoratum* F. 3. L. p. Salmasii emendationem sequor. — 7) *andum* F. 3. *audum* cett. codd. Brant. et Soping. recte dederunt *hauddum.*

viri tanto testimonio exsulto; quippe testimonium mihi perhibuit in curia Carthaginiensium non minus splendidissima quam benignissima vir consularis, cui etiam nótum esse tantummodo summus honor est: is etiam laudator mihi apud principes Africae viros quodammodo adstitit. Nam, ut comperior, nudius-
73 tertius libello misso, per quem postulabat | locum celebrem statuae meae, cumprimis commemoravit inter | nos iura amici- [35
tiae a commilitio studiorum eisdem magistris honeste inchoata: nunc postea vota omnia mea secundum dignitatis suae gradus recognovit. Iam illud primum beneficium, quod condiscipulum se meminit. Ecce et hoc alterum beneficium, quod tantus diligi se ex pari praedicat. Quin etiam commemoravit, et alibi gentium et civitatium honores mihi statuarum et alios decretos. Quid addi potest ad hoc praeconium viri consularis? Immo etiam docuit argumento suscepti sacerdotii, summum mihi honorem Carthaginis adesse. Iam hoc praecipuum beneficium ac longe ante ceteros excellens, quod me vobis locupletissimus testis suo etiam suffragio commendat. Ad summam pollicitus est, se mihi Carthagini de suo statuam positurum, vir cui omnes provinciae quadriiuges et seiuges currus ubique gentium ponere gratulantur. Quid igitur superest ad honoris
74 | mei | tribunal et columen, ad laudis meae cumulum? Immo (137
enimvero quid superest? Aemilianus Strabo, vir consularis, brevi votis omnium futurus proconsul, sententiam de honoribus meis in curia Carthaginiensium dixit: omnes eius auctoritatem secuti sunt. Nonne videtur hoc vobis senatusconsultum esse? Quid quod et Carthaginienses omnes qui in illa sanctissima curia aderant, tam libenter decreverunt omnes locum statuae, ut illos scires iccirco alteram statuam, quantum spero, in sequentem curiam protulisse, ut salva veneratione, salva reverentia consularis sui viderentur factum eius non aemulati sed secuti, id est ut integro die beneficium ad me publicum perveniret? Ceterum meminerant optimi magistratus et benevolentissimi principes, mandatum sibi a vobis quod vo-
75 lebant. | Id ego nescirem ac praedicarem? Ingratus essem. Quinetiam universo ordini vestro pro amplissimis erga me meritis quantas maximas possum gratias ago atque habeo, qui me in illa curia honestissimis acclamationibus decoravere, in qua curia vel nominari tantummodo summus honor est. Igitur quod difficile factu erat quodque revera arduum * non * 1) existimabatur, gratum esse populo, placere ordini, probari
76 magistratibus et principibus: id (praefascine dixerim) | iam quodammodo mihi obtigit. Quid igitur superest ad statuae meae honorem, nisi aeris pretium et artificis ministerium,

1) *non* optime codd. praebent. In cett. omittitur.

quae mihi ne in mediocribus quidem civitatibus unquam de-
38) fuere, ne ut Carthagini desint, ubi splendidissimus ordo etiam
57] de rebus | maioribus iudicare potius | solet quam computare?
Sed de hoc tum ego perfectius, cum vos effectius. Quinetiam
tibi, nobilitas senatorum, claritudo civium, dignitas amicorum,
mox ad dedicationem statuae meae libro etiam conscripto,
plenius gratias *agam ociusque*[1]) libro mandabo, uti per omnes
| provincias eat, totoque abhinc orbe totoque abhinc tempore 77
laudes benefacti tui ubique gentium semper annorum re-
praesentet.

Num. XVII. Viderint quibus mos est oggerere se et
otiosis praesidibus, ut impatientia linguae commendationem
ingenii quaerant et affectata amicitiae vestrae specie glorien-
tur. Utrumque eius a me, Scipio Orfite, longe abest. Nam
et quantuluncunque ingenium meum iampridem pro captu suo
hominibus notius est, quam ut indigeat novae commendationis.
Et gratiam tuam tuorumque similium malo quam iacto, ma-
gisque sum tantae amicitiae cupitor quam gloriator, quoniam
cupere nemo nisi vere (* putem *)[2]) potest; potest autem qui-
vis falso gloriari. Ad hoc ita semper ab ineunte aevo bonas
artes sedulo colui, eamque existimationem morum ac studio-
rum tum in provincia nostra tum etiam Romae penes amicos
tuos quaesisse me, tute ipse locupletissimus testis es, ut non
minus vobis amicitia mea capessenda sit quam mihi vestra
concupiscenda. | Quippe non prompte veniam impertire raren- 78
ter adeundi, assiduitatem eius requirentis est; summumque
argumentum amoris frequentibus delectari, cessantibus obi-
rasci, perseverantem celebrare, desinentem desiderare, quoniam
39) necesse est | *aequiparem*[3]) esse, cuius angat absentia. Cete-
rum vox cohibita silentio perpeti non magis usui erit, quam
nares gravedine oppletae, aures spiritu obseratae, oculi albu-
gine obducti. Quid si manus manicis restringantur? quid si
pedes pedicis coarctentur? iam rector nostri animus aut somno
solvatur aut | vino mergatur aut morbo sepeliatur? Profecto ut 79
gladius usu splendescit, situ robiginat, ita vox in vagina si-
lentii condita diutino torpore hebetatur. Desuetudo omnibus
pigritiam, pigritia veternum parit. Tragoedi adeo ni quotidie
proclament, claritudo arteriis obsolescit: igitur identidem
boando purgant *raucum*[4]). Ceterum ipsius vocis hominis exer-
cendi cassus labor supervacaneo studio plurifariam superatur,
siquidem voce hominis et tuba rudore torvior et lyra | con- 80

---

1) *canacius* F. 3. edd. vett. Salmasii emendationem in textum recepi. —
2) *putem* codd. optimi. Ego quid in eius vicem substituam dubius haereo. —
3) *equidem esse* F. 3. p. In cett. *eiusdem*. Ego coniiciebam *aequiparem*. —
4) *raucium* F. 3. Plurimae edd. vett. *raucum*. In cett. *ravim*.

centu variatior et tibia questu delectabilior et fistula susurru iucundior et bucina significatu longinquior. Mitto dicere multorum animalium immeditatos sonores distinctis | proprietatibus [358 admirandos, ut est taurorum gravis mugitus, luporum acutus ululatus, elephantorum tristis barritus, equorum hilaris hinnitus nec non avium instigati clangores nec non leonum indignati fremores ceteraeque id genus voces animalium truces ac liquidae, quas infesta rabies vel propitia voluptas ciant. Pro quibus homini vox divinitus data angustior quidem, sed maiorem habet utilitatem mentibus quam auribus delectationem. Quo magis celebrari debet frequentius usurpata, et quidem non nisi in auditorio, tanto viro praesidente, in hac excellenti | celebri- (140 tate multorum eruditorum, multorum benignorum. Equidem etsi fidibus apprime callerem, non nisi confertos homines consectarer. In solitudine cantillavit

81 | *Orpheus in silvis, inter delphinas Arion.*

Quippe si fides fabulis, Orpheus exsilio desolatus, Arion navigio praecipitatus. Ille immanium bestiarum delenitor, hic misericordium belluarum oblectator: ambo miserrimi cantores, quia non sponte ad laudem sed necessario ad salutem nitebantur. Eos ego impensius admirarer, si hominibus potius quam bestiis placuissent. Avibus haec secretaria *ut inquam magis
82 congruerint*[1]) merulis et lusciniis | et oloribus. Et merulae in remotis tesquis fringultiunt, lusciniae in solitudine Africana canticum adolescentiae garriunt, olores apud avios fluvios carmen senectae meditantur. Enimvero qui pueris et adolescentibus et senibus utile carmen prompturus est, in mediis millibus hominum canat, ita ut hoc meum de virtutibus Orfiti carmen est, serum quidem fortasse sed serium, nec minus gratum quam utile Carthaginiensium pueris iuvenibus et senibus, quos indulgentia sua praecipuus omnium proconsul sublevavit; temperatoque desiderio et moderato remedio dedit pueris saturitatem, iuvenibus hilaritatem, senibus securitatem. Metuo quidem, Scipio, quoniam laudes tuas attigi, ne me impraesentiarum refrenes vel tua generosa modestia vel mea ingenua
83 verecundia. Sed | nequeo quin ex plurimis quae in te meritissimo admiramur, ex his plurimis quin vel paucissima | attin- (141 gam. Vos ea mecum, cives ab eo servati, recognoscite.

---

1) Ita scribunt codd. optimi nisi quod aliquot *congruerint* omittunt. Ego malim: *secretaria relinquant magis merulis.*

LIBER IV.

NUM. XVIII. Tanta multitudo ad audiendum convenistis, ut potius gratulari Carthagini debeam, quod tam multos eruditionis amicos habet quam excusare, quod philosophus non recusaverim dissertare. Nam et pro amplitudine civitatis fre-
59] quentia collecta et pro magnitudine frequentiae | locus delectus est. Praeterea in auditorio hoc genus spectari debet, non pavimenti marmoratio nec proscenii contabulatio nec scenae columnatio; sed nec culminum eminentia nec lacunarium refulgentia nec sedilium circumferentia, nec quod hic alias mimus alucinatur, comoedus sermocinatur, tragoedus vociferatur, funerepus periclitatur, praestigiator furatur, histrio gesticulatur
ceterique omnes ludiones | ostentant populo quod cuiusque ar- 84
tis est: sed istis omnibus supersessis nihil amplius *spectari debet, quam convenientium ratio et dicentis oratio.*[1]) Quapropter, ut poetae solent, hic ibidem varias civitates substituere, ut ille tragicus qui in theatro dici facit:

Liber qui augusta haec loca Cythaeronis colis;

item ille comicus,

Perparvam partim postulat Plautus loci
De vestris magnis atque amoenis moenibus,
Athenas quo sine architectis[2]) *conferam:*

| non secus et mihi liceat nullam longinquam et transmarinam 85
civitatem hic, sed enim ipsius Carthaginis vel curiam vel bi-
42) bliothecam substituere. | Igitur proinde habetote, si curia digna protulero, ut si in ipsa curia me audiatis; si erudita fuerint, ut si in bibliotheca legantur. Quo utinam mihi pro amplitudine auditorii prolixa oratio suppeteret ac non hic maxime clauderet, ubi me facundissimum cuperem! Sed verum verbum est profecto quî aiunt: Nihil quicquam homini tam prosperum divinitus datum, quin ei tamen admixtum sit aliquid difficultatis, ut etiam in amplissima quaque laetitia subsit quaepiam vel parva querimonia coniugatione quadam mellis et fellis. Ubi uber ibi tuber. Id ego cum ante alias tum etiam nunc impraesentiarum usu experior. Nam quanto videor plura apud vos habere ad commendationem suffragia, tanto sum ad dicendum nimia reverentia vestri contatior. Et qui penes ex-
trarios | saepenumero promptissime disceptavi, idem nunc pe- 86
nes meos haesito, ac mirum dictu, ipsis illecebris deterreor et stimulis refrenor et incitamentis cohibeor. An non multa mihi apud vos adhortamina suppetunt, qui sum vobis nec lare alienus nec pueritia invisitatus nec magistris peregrinus nec secta

---

1) Locus corruptus est. — 2) *quos in arch.* F. 1. 3. L. p., unde ego hanc lectionem constitui.

incognitus nec voce inauditus nec libris illectus improbatusve?
Ita mihi et patria in concilio Africae id est vestro et pueritia
apud vos et magistri vos. Et secta licet Athenis Atticis con-
firmata, tamen hic inchoata est, et vox mea *utrimque*[1]) lingua
iam vestris auribus ante proximum sexennium probe cognita.
| Quin et libri mei non alia ubique laude carius censentur, [360
quam quod iudicio vestro comprobantur. Haec tanta ac totiuga
| invitamenta communia non minus vos ad audiendum prole- (143
ctant, quam me ad *audendum*[2]) retardant, faciliusque laudes
vestras alibi gentium quam apud vos praedicarim, ita apud
87 *vos*[3]) cuique modestia obnoxia est, apud | extrarios autem
veritas libera. Semper adeo et ubique vos quippe ut parentis
ac primos magistros meos celebro mercedemque vobis rependo,
non illam quam Protagoras sophista pepigit nec accepit, sed
quam Thales sapiens nec pepigit et accepit. Video quid po-
stuletis: utramque narrabo. Protagora qui sophista fuit longe
multiscius et cum primis rhetoricae *repertionibus*[4]) perfacun-
dus, Democriti physici civis aequaevus; inde ei suppeditata
doctrina est. Eum Protagoran aiunt cum suo sibi discipulo
Euathlo mercedem nimis uberem condicione temeraria pepi-
gisse, uti sibi tum demum id argenti daret, si primo tirocinio
agendi penes iudices vicisset. Igitur Euathlus postquam cuncta
illa exorabula iudicantium et decipula adversantium et artificia
88 dicentium versutus | alioquin et ingeniatus ad astutiam facile
perdidicit, contentus scire quod concupierat coepit nolle quod
pepigerat, sed callide nectendis moris frustrari magistrum diu-
tuleque *nec a se revellere*[5]) nec reddere, usque dum Prota-
goras eum ad iudices provocavit, expositaque condicione qua
docendum receperat anceps argumentum ambifariam proposuit.
Nam sive ego vicero, inquit, solvere mercedem debebis ut con-
demnatus, seu tu viceris, nihilominus reddere debebis ut pactus,
quippe qui hanc caussam primam | penes iudices viceris. Ita (144
89 si vincis, | in condicionem incidisti, si vinceris, in damnatio-
nem. Quid quaeris? Ratio conclusa iudicibus acriter et invin-
cibiliter videbatur. Enimvero Euathlus, utpote tanti veterato-
ris perfectissimus discipulus, biceps illud argumentum retorsit.
Nam si ita est, inquit, neutro modo quod petis debeo. Aut
enim vinco et iudicio dimittor, aut vincor et pacto absolvor;
ex quo non debeo mercedem, si hanc primam caussam fuero
penes iudices victus. Ita me omni modo liberat, si vincor
condicio, si vinco sententia. Nonne vobis videntur haec so-

---

1) *utrique* F. 3. p. In cett. *utraque*. Ego malim: *utrimque*. — 2) *audiendum* optimi codd. G. Vossius optime corrigebat: *audendum*. — 3) *vos* codd. optimi. — 4) *repertoribus* codd. optimi. Ego malim: *repertionibus*. — 5) *nec a se revelle* F. 3. *nec a se revellere* F. 1. In cett. *nec asserere velle*. Forsitan *a se refellere* legendum sit.

phistarum argumenta obversa invicem vice spinarum quas ventus convolverit inter se cohaerere, paribus utrimque aculeis,
simili penetratione, mutuo | vulnere? Atque ideo merces Pro- 90
361] tagorae tam aspera tam | senticosa versutis et avaris relinquenda est. Cui scilicet multo tanto praestat illa altera merces quam Thalem memorant suasisse. Thales Milesius ex septem illis sapientiae memoratis viris facile praecipuus: enim geometriae penes Graios primus repertor et naturae rerum certissimus explorator et astrorum peritissimus contemplator: maximas res parvis lineis reperit: temporum ambitus, ventorum flatus, stellarum meatus, tonitruum sonora miracula, siderum obliqua curricula, solis annua reverticula, idem lunae vel nascentis incrementa vel senescentis dispendia vel delinquentis obstacula. Idem sane iam proclivi senectute divinam rationem de sole commentus est, quam equidem non didici modo
145) verum etiam | experiundo comprobavi; quotiens sol magnitudine sua circulum quem permeat metiatur. Id a se recens inventum Thales memoratur edocuisse Mandraytum Prienensem, qui nova et inopinata cognitione impendio delectatus optare iussit, quantam vellet mercedem sibi pro tanto documento rependi. Satis, inquit, mihi fuerit mercedis, Thales sapiens, si id quod a me didicisti, cum proferre ad quospiam coeperis, tibi non
adsciveris, | sed eius inventi me potius quam alium repertorem 91
praedicaveris. Pulcra merces prorsum ac tali viro digna et perpetua. Nam et in hodiernum ac dehinc semper Thali ea merces persolvetur ab omnibus nobis, qui eius coelestia studia vere cognovimus. Hanc ego vobis mercedem, Carthaginienses, ubique gentium dependo pro disciplinis quas in pueritia sum apud vos adeptus. Ubique enim me vestrae civitatis alumnum fero, ubique vos omnimodis laudibus celebro, vestras disciplinas studiosius percolo, vestras opes gloriosius praedico, vestros etiam deos religiosius veneror. Nunc quoque igitur principium mihi apud vestras aures auspicatissimum ab Aesculapio deo capiam, qui arcem nostrae Carthaginis indubitabili numine propitius *specit*[1]). Eius dei hymnum graeco et latino carmine vobis hic canam iam illi a me dedicatum. Sum enim non ignotus *illius sacricola*[2]) nec recens cultor nec ingratus antistes, ac iam et prorsa et vorsa facundia veneratus sum, ita ut etiam nunc hymnum eius utraque lingua canam: cui dialo-
146) gum similiter graecum et latinum praetexui, in quo | sermocinabuntur Sabidius Severus et Iulius Persius, viri et inter se
mutuo | et vobis et utilitatibus publicis merito amicissimi, 92

---

1) *strepit* F. 3. L. p. Plurimae edd. *respicit*. Ego malim *specit* i. e. *conspicit*. — 2) *illius agricola* plurimi codd. *Sacricola* optima est aliorum lectio.

doctrina et eloquentia et benivolentia paribus, incertum modestia | quietiores an industria promptiores an honoribus cla- [38
riores. Quibus cum sit summa concordia, tamen haec sola aemulatio et in hoc unum certamen est, uter eorum magis Carthaginem diligat; atque summis medullitus viribus contendunt ambo: vincitur neuter. Eorum ego sermonem ratus et vobis auditu gratissimum *et mihi compositu congruentem et dedicatu religiosum*, *in* principio libri *facio*[1]) quemdam ex his qui mihi Athenis condidicerunt percontari a Persio graece, quae ego pridie in templo Aesculapii disseruerim; paulatimque illis Severum adiungo, cui interim Romanae linguae partes dedi. Nam *id*[2]) Persius quamvis et ipse optime possit, tamen hodie vobis atticissabit.

Num. XIX. Asclepiades ille, inter praecipuos medicorum, si unum Hippocratem excipias, ceteris princeps, primus etiam
93 vino reperit aegris opitulari, sed | dando scilicet in tempore: cuius rei observationem probe callebat, ut qui diligentissime animadverterat venarum pulsus inconditos vel praeclaros. Is igitur cum forte in civitatem sese reciperet et rure suo suburbano rediret, aspexit in pomoeriis civitatis funus ingens locatum, plurimos homines ingenti multitudine qui exsequias venerant circumstare omnes tristissimos et obsoletissimos vestitu. Propius accessit, ut *inde*[3]) cognosceret more ingenii quisnam
94 esset, | quoniam | percontanti nemo responderat; an vero ut (147
ipse aliquid in illo ex arte deprehenderet? Certe quidem iacenti homini ac prope deposito fatum attulit. Iam miseri illius membra omnia aromatis perspersa, iam os ipsius unguine odore delibutum, iam eum pollinctum, iam coenae paratum contem-
95 platus | (enim diligentissime quibusdam signis *animum* adversit)[4]) etiam atque etiam pertrectavit corpus hominis et invenit in illo vitam latentem. Confestim exclamavit vivere hominem: procul igitur faces abigerent, procul ignes amolirentur; rogum demolirentur, coenam feralem a tumulo ad mensam referrent. Murmur interea exortum; partim medico credendum dicere, partim etiam irridere medicinam. Postremo propinquis etiam
96 hominibus invitis, quodne iam ipsi hereditatem avebant, | an quod adhuc illi fidem non habebant, aegre tamen ac difficulter Asclepiades impetravit brevem mortuo dilationem. Atque ita vispillonum manibus extortum velut ab inferis postliminio domum retulit confestimque spiritum recreavit; confestim animam

---

1) *mihi composite cong.* et *dedicatur religio summo in .... ratio* optimi codd. Ego Lipsii emendationem secutus sum. — 2) *et* codd. Ego malim *id.* — 3) *ut etiam cognosceret* F. 1. *ut incognosceret* plurimi codd. Ego: *ut inde cognosceret.* — 4) *animadversit* F. 3, p. edd. vett. In cett. *animadvertit.* Ego: *animum adversit.*

in corporis latibulis delitiscentem quibusdam medicamentis provocavit.

363] Num. XX. | Sapientis viri super mensam celebre dictum
est: Prima, inquit, craterra, ad sitim pertinet, secunda ad hi-
laritatem, tertia ad voluptatem, quarta | ad insaniam. Verum 97
enimvero Musarum craterra versa vice quanto crebrior quan-
toque meracior, tanto propior ad animi sanitatem. Prima cra-
terra litteratoris *ruditu*[1]) eximit, secunda grammatici *doctrina
148) instruit:* [2]) tertia rhetoris eloquentia armat. Hactenus a | ple-
risque potatur. Ego et alias craterras Athenis bibi: poeticae
commentam,[3]) geometriae limpidam, musicae dulcem, | dia- 98
lecticae austerulam; iam vero universas philosophiae inexple-
bilem scilicet, nectaream. Canit enim Empedocles carmina,
Plato dialogos, Socrates hymnos, Epicharmus modos, Xeno-
phon historias, Xenocrates satyras; Apuleius vester haec
omnia novemque Musas pari studio colit, maiore scilicet vo-
luntate quam facultate: eoque propensius fortasse laudandus
est, quod omnibus bonis in rebus conatus in laude, effectus in
casu est; ita ut contra in maleficiis etiam cogitata scelera non
perfecta adhuc vindicantur, cruenta mente, pura manu. Ergo
sicut ad poenam sufficit meditari punienda, sic et ad laudem
satis est conari praedicanda. Quae autem maior laus aut cer-
tior quam Carthagini benedicere, ubi tota civitas eruditissimi
estis, penes quos omnem disciplinam pueri discunt, iuvenes
ostentant, senes docent? Carthago provinciae nostrae magi-
stra venerabilis, Carthago Africae Musa coelestis, Carthago
Camoena togatorum.

Num. XXI. | Habet interdum et necessaria festinatio ho- 99
nestas moras, saepe uti malis interpellatam voluntatem. Quippe
et illis quibus curriculo confecta via opus est, adeo uti prae-
optent pendere equo, quam carpento sedere propter molestias
sarcinarum et pondera vehiculorum et moras orbium et sale-
bras orbitarum; adde et lapidum globos et caudicum toros et
camporum rivos et collium clivos. Hisce igitur moramentis
149) omnibus qui volunt devitare, | advectorem sibimet equum | de- 100
ligunt diutinae fortitudinis, vivae pernicitatis, id est et ferre
validum et ire rapidum:

Qui campos collesque gradu perlabitur uno,

ut ait Lucilius; tamen cum eo equo per viam concito pervo-
lant; si quem interea conspicantur ex principalibus viris nobi-
lem hominem, bene consultum, bene cognitum, quamquam op-
pido festinent, tamen honoris eius gratia cohibent cursum,

---

1) *ruato* F. 2, 3. *rudato* edd. vett. Ego velim: *ruditu* i. e. *ruditate*. —
2) *doctrinam* F. 2. *instravit* F. 3. Ego malim: *doctrinam insinuat*. —
3) *commentam* vel *commatam* optimi codd.

recellunt[1]) gradum, retardant equum et illico | in pedes desi- [364
101 liunt, fruticem | quem verberando equo gestant, eam virgam
in laevam manum transferunt. Itaque expedita dextra adeunt
ac salutant, et si diutule ille quippiam percontetur, ambulant
diutulé et fabulantur: denique quantumvis morae in officio li-
benter insumunt.

Num. XXII. Crates ille Diogenis sectator qui ut lar fa-
miliaris apud homines aetatis suae Athenis cultus est; | nulla (126
domus umquam clausa erat, nec erat patris familias tam ab-
sconditum secretum, quin eo tempestive Crates interveniret,
litium omnium et iurgiorum inter propinquos disceptator atque
arbiter. Quod Herculem olim poetae memorant monstra illa
immania hominum ac ferarum virtute subegisse orbemque
102 terrae purgasse, similiter adversum Iracundiam | et Invidiam
atque Avaritiam atque Libidinem ceteraque animi humani
monstra et flagitia philosophus iste Hercules fuit. Eas omnes
pestes mentibus exegit, familias purgavit, malitiam perdomuit;
seminudus et ipse et clava insignis; etiam Thebis | oriundus, (127
unde Herculem fuisse memoria extat. Igitur priusquam plane
Crates factus, inter proceres Thebanos numeratus est: lectum
genus, frequens famulitium, domus amplo ornata vestibulo;
ipse bene vestitus, bene praediatus. Post ubi intelligit nul-
lum sibi in re familiari praesidium legatum, quo fretus | aeta- [349
tem agat, omnia fluxa infirmaque esse, quicquid sub coelo di-
vitiarum est, eas omnes ad bene vivendum quicquam esse. **[2])

Num. XXIII. Sicuti navem bonam fabrefactam bene in-
trinsecus compactam, extrinsecus eleganter depictam, mobili
clavo, firmis rudentibus, procero malo, insigni carchesio, splen-
dentibus velis, postremo omnibus armamentis idoneis ad usum
et honestis ad contemplationem: eam navem si aut gubernator
103 non agat aut tempestas agat, ut facile cum illis egregiis | in-
strumentis aut profunda hauserint aut scopuli comminuerint!
Sed et medici cum intraverint ad aegrum uti visant, nemo
eorum, quod tabulina perpulcra in aedibus cernant et lacuna-
ria auro oblita et gregatim pueros ac iuvenes eximia forma
in cubiculo circa lectum stantis, aegrum iubet uti sit animo
bono; sed ubi iuxtim consedit, manum hominis prehendit, eam
pertractat, venarum pulsum et momenta captat; si quid illic
turbatum | atque inconditum offendit, illi renuntiat male morbo
haberi. Dives ille cibo interdicitur, ea die in sua sibi copiosa
domo panem non accipit, cum interea totum eius servitium
hilares sunt atque epulantur. Nec in ea re quicquam efficit
condicione.

---

1) *revelant* F. 1. 3. edd. vett. In aliis *relevant*. Ego malim: *recellunt* cf. supra Met. VII. c. 24. — 2) Hic nonnulla desiderantur.

L. APULEII MADAURENSIS
LIBER
DE DEO SOCRATIS.

PROLOGUS.

Qui me voluistis dicere ex tempore, accipite rudimentum
| post experimentum. Quippe prout mea opinio est, bono pe- 104
riculo periculum faciam, postquam re probata meditata sum
dicturus incogitata. Neque enim metuo ne in frivolis displi-
ceam, qui in gravioribus placui. Sed ut me omnifariam no-
veritis, etiam in isto, ut ait Lucilius, schedio et incondito ex-
perimini, an idem sim repentinus qui praeparatus; si qui ta-
men vestrum subitaria ista nostra nondum cognostis, quae
scilicet audietis, pari labore quo scribimus venia propensiore
quam legimus. Sic enim ferme assolet apud prudentes viros
esse in operibus elaboratis iudicatio restrictior, in rebus subi-
tariis venia prolixior. Scripta enim | pensiculatis et examina- 105
65] tis, repentina autem noscitis simul et ignoscitis | nec iniuria.
Illa enim quae scripta legimus etiam tacentibus vobis talia
erunt, qualia illata sunt: haec vero quae impraesentiarum et
quasi vobis compartienda sunt talia erunt, qualia vos illa fa-
vendo feceritis. Quanto enim exinde orationi modificabor,
tanto a vobis in maius tolletur. Vos animadverto libenter
audire. Proinde in vestra manu situm est, vela nostra sinuare
51) et iam remittere: ne pendula | et flaccida neve restricta | et ca- 106
perrata sint. At ego, quod Aristippus dixit, experiar. Ari-
stippus ille Cyrenaicae sectae repertor, quodque malebat ipse,
Socrati discipulus. Eum quidam tyrannus rogavit, quid illi
philosophiae studium tam impensum tamque diutinum profuis-
set? Aristippus respondit: Ut cum omnibus, inquit, hominibus
secure et intrepide fabularer. Verbo subito sumpta sententia
est, quia de repentino oborta est, quasi velut in maceria lapi-
des temerario interiectu poni necesse est: neque interiecto in-
trinsecus pondere neque collineato pro fronte situ neque
coniventibus ad regulam lineis. Quippe qui structor | oratio- 107

nis huius egomet non e meo monte lapidem directim caesum afferam, probe omnifariam complanatum, laeviter ex optimis oris ad unguem coaequatum, sed cuique operi accommodem,
108 vel inaequalitate aspera vel lenitate lubrica vel | angulis eminula vel rotunditate volubilia, sine regulae correctione et mensurae parilitate et perpendiculi solertia. Nulla enim res potest esse eadem festinata simul et examinata: nec est quicquam omnium quod *habeat*[1]) et laudem diligentiae simul et gratiam celeritatis. Praebui me quorumdam voluntati, qui oppido *quaequae* a me *desiderabant*[2]) ut dicerem ex tempore. Et est hercule formido, ne id mihi evenerit quod corvo suo evenisse Aesopus fabulatur. Id erit, ne, dum hanc novam laudem *capto,*[3]) parvam illam quam ante peperi cogar amittere. Sed de apologo quaeritis, non pigebit aliquid fabulari. Corvus et vulpis unam offulam simul viderant, eamque | raptum (15
109 festinabant pari studio | impari celeritate, vulpis cursu, corvus volatu. Igitur ales bestiam praevenit et secundo flatu propassis utrimque pennis praelabitur et anticipat, atque ita praeda simul et victoria laetus, sublime evectus in quadam proxima quercu in summo eius cacumine tutus sedit. Eo quoque tamen vulpis, *quia illuc pedem nequibat,*[4]) dolum iecit; namque eandem arborem successit, et subsistens, cum superne raptorem praeda ovantem videret, laudare astu adorsa est: Nae ego inscita, | quae cum alite Apollinis frustra certaverim, quippe [36 cui iampridem corpus tam concinnum est, ut neque oppido
110 parvum neque nimis grande sit sed quantum | satis ad usum decoremque; pluma mollis, caput argutum, rostrum validum. Iam ipse ales oculis perspicax, unguibus pertinax. Nam de colore quid dicam? Nam cum duo colores praestabiles forent piceus et niveus, quibus inter se nox cum die differunt, utrumque colorem Apollo suis alitibus condonavit, candidum olori, nigrum corvo. Quod utinam sicuti cycno cantum indulsit, ita huic quoque vocem tribuisset! ne tam pulcra ales quae ex omni avitio longe praecellit, voce viduata, delicie facundi dei, muta viveret et elinguis. Id vero ubi corvus audit, hoc solum sibi prae ceteris deesse, dum vult clarissime clangere; ut ne *hoc*[5]) olori concederet, oblitus offulae quam mordicus retinebat toto rictu hiavit, atque ita quod volatu pepererat cantu
111 amisit: enimvero vulpis | quod cursu amiserat astu recuperavit. Eamdem istam fabulam in pauca cogamus, | quantum fieri (15 potest cohibentes. Corvus ut se vocalem probaret, quod so-

1) *quod habere* optimi codd. — 2) *quaeque* codd. Optimi codd. *desiderabantur.* — 3) *capto* quamquam in plurimis codd. extat, suspectum tamen mihi est. Edd. vett. habent: *captare apparo.* Pro *parvam* optt. codd. praebent *parum.* V. L. in textum recepi. — 4) *qui alipedem nequibat* codd. optimi, alii *quae alipedem nequibat.* — 5) *ut ne id hoc* optimi codd.

lum deesse tantae eius formae vulpis simulaverat, crocare adortus, praedae quam ore gestabat inductricem compotivit.

Iamdudum scio, quid hoc significatu flagitetis, ut cetera
latinae | materiae persequamur. Nam et in principio vobis 112
diversa tendentibus ita | memini polliceri, ut neutra pars ve- 113
strum nec qui graece nec qui latine petebatis, dictionis huius expertes abiretis. Quapropter si ita videtur, satis oratio nostra atticissaverit. Tempus est in Latium demigrare de Graecia. Nam et quaestionis huius ferme media tenemus, ut quantum mea opinio est, ars ista posterior prae illa graeca quae antevertit nec argumentis sit effetior nec sententiis rarior nec exemplis pauperior nec oratione defectior.

NARRATIONIS EXORDIUM.

[41] 123) Cap. I. | Plato omnem naturam rerum, quod eius ad 115
animalia praecipue pertineat, trifariam divisit: censuitque esse deos *summos summum*[1]) medium et infimum. Fac intelligas non modo loci disclusione verum etiam naturae dignitate,
quae | et ipsa neque gemino modo sed pluribus cernit. Ordiri 116
tamen manifestius fuit a loci dispositione. Nam proinde ut maiestas postulabat, diis immortalibus coelum dicavit, quos quidem deos coelites partim visu usurpamus, alios intellectu vestigamus. Ac visu quidem cernimus

— — Vos, o clarissima mundi
Lumina, labentem coelo quae ducitis annum.

Nec modo ista praecipua; diei opificem lunamque solis aemu-
[42] lam, noctis | decus seu corniculata seu dividua seu | protumida 117
124) seu plena sit, | varia ignium face, quanto longius facessat a sole, tanto longius collustrata, pari incremento itineris et luminis mensis suis auctibus ac dehinc paribus dispendiis aestimans, sive illa proprio seu perpeti candore, ut Chaldaei arbitrantur, parte luminis compos, parte altera cassa fulgoris, pro circumversione oris discoloris multiiugâ pollens speciem sui
variat, seu tota proprii candoris expers, alienae lucis | *in-* 118
digua[2]), denso corpore seu laevi, ceu quodam speculo *radios* solis *obstiti*[3]) vel adversi usurpat, et ut verbis utar Lucretii:

Notham iactam de corpore lucem.

Cap. II. *Utraque*[4]) harum vera sententia est; (nam
hoc postea videro) tamen neque de luna | neque de sole quis- 119

---

1) *summos deos summum* optimi codd. — 2) *indicia* optimi codd. unde ego emendavi *indigua*. — 3) *obstitit* et *radiis* optimi codd. Optima est Scaligeri emendatio: *obstiti*. — 4) *Utraque* codd. est lectio. *Utraque ex animarum* edd. vett. *Utraque enim harum* V. L. est.

quam Graecus aut barbarus facile contaverit deos esse, nec modo istos, ut dixi, verum etiam quinque stellas quae vulgo
120 vagae ab | imperitis nuncupantur, quae tamen indeflexo et certo et stato cursu meatus longe ordinatissimos diutinis vicibus aeternos efficiunt, varia quidem curriculi sui specie sed una semper et aequabili pernicitate; tunc progressus tunc vero regressus mirabili vicissitudine assimilant pro situ et flexu et abstituto circulorum, quos probe callet qui signorum ortus et obitus comperit. In eodem visibilium deorum numero cetera quoque sidera qui cum Platone sentis * locato; *1)

Arcturum pluviasque Hyadas geminosque Triones,

121 | aliosque itidem radiantis deos, quibus coeli chorum comptum et coronatum suda tempestate visimus, pictis noctibus severa gratia, toro decori, | suspicientes in hoc perfectissimo mundi, (22
ut ait Ennius, clipeo miris fulgoribus variata caelamina. Est aliud genus deorum quod natura visibus nostris denegavit, nec non tamen intellectu eos rimabundi contemplamur, acie mentis acrius contemplantes. Quorum in numero sunt illi duodecim numeroso situ nominum in duos versus ab Ennio coartati:

Iuno, Vesta, Minerva, Ceres, Diana, Venus, Mars,
Mercurius, Iovi', Neptunus, Vulcanus, Apollo

122 | ceterique id genus, quorum nomina quidem sunt nostris auribus iam diu cognita, potentiae vero animis coniectatae per varias utilitates in vita agenda animadversae in iis rebus, quibus eorum singuli curant.

Cap. III. Ceterum profana philosophiae turba | imperi- [43]
torum, vana sanctitudinis, priva verae rationis, inops religionis, impos veritatis, scrupulosissimo cultu, insolentissimo spretu deos negligit; pars in superstitione, pars in contemptu timida
123 vel tumida. Hos namque cunctos | deos in sublimi aetheris vertice locatos, ab humana contagione procul discretos, plurimi sed non rite venerantur, omnes, sed inscie metuunt, pauci, sed impie diffitentur. Quos deos Plato existimat naturas incorporales, animales neque fine ullo neque exordio, sed prorsus ac retro aeviternas, corporis contagione *sua quoque*2) natura remotas, ingenio ad summam beatitudinem perfecto, nullius extrarii boni participatione sed ex se bonas, et ad omnia competentia sibi promptu facili, | simplici, libero, absoluto; quorum paren- (22
124 tem, qui omnium | rerum dominator atque auctor est, solutum ab omnibus nexibus patiendi aliquid gerendive, nulla vice ad alicuius rei mutua obstrictum cur ego nunc dicere exordiar? cum Plato coelesti facundia praeditus, aequiparabilia diis im-

---

1) *iccirco* codd. optimi. In cett. *locato*. Ego malim *inserito*. — 2) *suaque* codd. optimi, Mercerus emendabat: *sua quoque*.

mortalibus disserens frequentissime praedicet, hunc solum maiestatis incredibilis quadam nimietate ineffabili non posse penuria sermonis humani quavis oratione vel modice comprehendi, vix sapientibus viris, cum se vigori animi, quantum licuit, a corpore moverunt, intellectum huius dei, (id quoque interdum *ut*[1]) in artissimis tenebris rapidissimo coruscamine lumen candidum) intermicare. | Missum igitur hunc locum faciam, in quo 125
non mihi quidem tantum sed ne Platoni quidem meo quiverunt ulla verba pro amplitudine rei suppetere: * *ac iam* rebus mediocritatem meam *et* [quidem] longe superantibus *[2]) receptui canam, tandemque orationem de coelo in terram devocabo, in qua praecipuum animal homines sumus, quamquam plerique se incuria disciplinae ita omnibus erroribus ac piacularibus depravaverint, sceleribus imbuerint et prope exesa mansuetudine | generis sui immane efferarint, ut possit videri nullum 126
animal in terris homine postremius. Sed nunc non de errorum disputatione sed de naturae distributione disseremus.

Cap. IV. Igitur homines ratione plaudentes, oratione pollentes, immortalibus animis, moribundis membris, levibus
(127) et anxiis mentibus, brutis et obnoxiis | corporibus, dissimillimis moribus, similibus erroribus, pervicaci audacia, pertinaci spe, casso labore, fortuna caduca, singulatim mortales, *cunctim*[3]) tamen universo genere | perpetui, vicissim sufficienda prole 127
[44] | mutabiles, volucri tempore, tarda sapientia, cita morte, querula vita terras incolunt. Habetis interim bina animalia, deos ab hominibus plurimum differentes loci sublimitate, vitae perpetuitate, naturae perfectione, nullo inter se propinquo communicatu; cum ea habitacula summa infimis tanta intercapedo fastigii dispescat, et vivacitas illic aeterna et indefecta sit; hic caduca et subsiciva et ingenia illa ad beatitudinem sublimata sint, haec ad miserias infimata. Quid igitur, nullone connexu natura se vinxit, sed in divinam et humanam partem *cretam se et*[4]) interruptam ac veluti debilem passa est? | Nam, 128
ut idem Plato ait, nullus deus miscetur hominibus, sed hoc praecipuum eorum sublimitatis est specimen, quod nulla adtrectatione nostra contaminatur. Pars eorum tantummodo obtutu hebeti visuntur, ut sidera: de quorum adhuc et magnitudine et coloribus homines ambigunt; ceteri autem solo intellectu neque prompto noscuntur. Quod quidem mirari super diis immortalibus nequaquam congruerit; cum alioquin et inter homines, qui fortunae munere opulentia elatus et usque ad

---

1) *vel* optimi codd. In cett. *velut*. Ego malim *ut*. — 2) Locum corruptissimum ex Merceri emendatione dedi. Pro *et quidem* optimi codd. habent *in*. — 3) *cuncti* codd. et edd. Colvius primus *cunctim* edidit. — 4) *campse et interruptam* optimi dant codd., unde emendabam *cretam se et*.

129 regni nutabilem suggestum et pendulum tribunal | evectus est,
raro *aditus, et*[1]) longe remotis arbitris in quibusdam digni-
tatis suae penetralibus degens. Parit enim conversatio con-
temptum, raritas | conciliat ipsa rebus admirationem. (228

CAP. V. Quid igitur (orator obiecerit aliqui) post istam
coelestem quidem sed paene inhumanam tuam sententiam fa-
ciam, si omnino homines a diis immortalibus procul repellun-
tur atque ita in haec terrae tartara relegantur, ut omnis sit
illis adversus coelestes deos communio denegata, nec quis-
quam eos e coelitum numero velut pastor vel equiso vel bub-
sequa seu balantium vel hinnientium vel mugientium greges
130 intervisat, qui ferocibus moderetur, | morbidis medeatur, ege-
nis opituletur? Nullus, inquis, deus humanis rebus intervenit.
Cui igitur preces allegabo? cui votum nuncupabo? cui victi-
mam caedam? quem miseris auxiliatorem, quem bonis fauto-
rem, quem adversatorem malis in omni vita ciebo? quem de-
nique (quod frequentissimum est) iuriiurando arbitrum adhi-
bebo? an ut Virgilianus Ascanius,

Per caput hoc iuro, per quod pater ante solebat?

At enim, o Iule, pater tuus hoc iureiurando uti poterat inter
Troianos stirpe cognatos et fortassean inter Graecos proelio
cognitos; at enim inter Rutulos recens cognitos si nemo huic
131 | capiti crediderit, quis pro te deus fidem dicet? | An *ut*[2]) [45]
ferocissimo Mezentio dextra et telum (quippe haec sola adve-
nerat quibus propugnabat.)

Dextra mihi deus et telum quod missile libro.

Apagesis tam cruentos deos dextram caedibus fessam telumque
sanguine rubiginosum: utrumque idoneum non est per quod
adiures, neve per ista iuretur, cum sit summi deorum hic ho-
132 nor | proprius. Nam et iusiurandum Iovisiurandum | dicitur, (229
ut ait Ennius. Quid igitur censes? Iurabo per Iovem lapidem
Romano vetustissimo ritu? Atque si Platonis vera sententia est,
numquam se deum cum homine communicare, facilius me au-
dierit lapis quam Iupiter.

CAP. VI. Non usque adeo (responderit enim Plato pro
sententia sua mea voce) non usque adeo, inquit, seiunctos et
alienatos a nobis deos praedico, ut ne vota quidem nostra ad
illos arbitrer pervenire. Neque enim *illos a cura* rerum hu-
manarum sed contrectatione sola removi. Ceterum sunt quae-
dam divinae mediae potestates inter summum aethera et infi-
133 mas terras in isto intersitae aeris spatio, per | quas et deside-
ria nostra et merita ad deos commeant: hos Graeci nomine

---

1) Ita omnes codd. dant. Locus mihi corruptus videtur esse. — 2) *ut se feroc.* codd. optimi, quod pro mendo librariorum potius habuerim.

δαίμονας nuncupant, inter *homines* coelicolasque[1]) vectores hinc precum inde donorum, qui ultro citro portant, hinc petitiones inde suppetias, ceu quidam utriusque interpretes et salutigeri. Per hos eosdem, ut Plato in Symposio autumat, cuncta denuntiata, et magorum varia miracula omnesque praesagiorum species reguntur. Eorum quippe de numero praediti curant *singuli, eorum*[2]) | proinde ut est eorum cuique 134
tributa provincia, vel somniis conformandis vel extis fissiculandis vel praepetibus gubernandis vel oscinibus erudiendis vel vatibus inspirandis vel fulminibus iaculandis vel nubibus coruscandis ceterisque adeo per quae futura dinoscimus. Quae cuncta coelestium voluntate et numine et auctoritate, sed dae-
10) monum obsequio atque opera et | ministerio fieri arbitrandum est.

Cap. VII. Horum enim munus et opera atque cura est, ut Hannibali somnia orbitatem | oculi *comminitentur*[3]) Flami- 135
nio extispicia periculum cladis praedicent, Attio Navio auguria miraculum cotis addicant; item ut nonnullis regni futuri signa praecurrant, ut Tarquinius Priscus aquila obumbretur ab apice, Servius Tullius flamma colluminetur a capite, postremo cuncta ariolum praesagia, Tuscorum piacula, fulguratorum bidentalia,
16] carmina Sibyllarum, quae omnia, | ut dixi, | mediae quaepiam 136
potestates inter homines ac deos obeunt. Neque enim pro maiestate deum coelestium fuerit, ut eorum quisquam vel Hannibali somnium pingat, vel Flaminio hostiam *abroget*[4]), vel Attio Navio *cotem mollificet*[5]), vel Sibyllae | fatiloquia ver- 137
sificet: vel Tarquinio velit apicem rapere sed reddere; Servio vero inflammare verticem nec exurere. Non est operae diis superis ad haec descendere. Mediorum divorum ista sortitio est, quia in aëris plagis terrae conterminis nec minus confinibus coelo perinde versantur, ut in quacunque parte naturae propria animalia, in aethere volantia, in terra gradientia.

Cap. VIII. Nam cum quatuor sint elementa notissima, veluti quadrifariam natura magnis partibus disterminata, sintque propria animalia *terrae aquae flammarumque,*[6]) siquidem Aristoteles | auctor est, in fornacibus flagrantibus quae- 138
dam propria animalia pennulis apta volitare, totumque aevum suum in igni diversari, cum eo exoriri cumque eo extingui; praeterea cum totiuga sidera, ut iam prius dictum est, sursum

---

1) *inter coelicolasque* optimae notae codd. habent. Aliquot *inter homines coelicolasque* quamquam scribunt, tamen aliud quid substituendum esse arbitror. — 2) *eorum* h. l. aperte falsum est et aliud substituendum vocabulum, quod ad *curant* pertineat. — 3) *comminarentur* omnes codd. *Comminitentur* Oud. est emendatio. — 4) *corroget* codd. est scriptura: *abroget* optima est Oud. emendatio. — 5) *avem velificat* codd. optimi, unde equidem coniiciebam *cotem mollificet*. — 6) *terrarum flammarum* optimi codd. praebent.

in aethere id | est in ipso liquidissimo ignis ardore compare- (231
ant, cur hoc solum quatuor *elementûm* [1]) aëris, quod tanto spatio intersitum est, cassum ab omnibus, desertum a cultoribus suis natura pateretur? quin in eo quoque aëre animalia gigneret, ut in igne flammida, in unda fluxa, in terra glebulenta? Nam quidem qui aves aëri attribuet, falsum sententiae meritissimo dixeris, quippe *quia* [2]) aves nulla earum ultra
139 Olympi verticem sublimatur, qui cum | excellentissimus omnium perhibeatur, tamen altitudinem perpendiculo si metiare, ut geometrae autumant, stadia decem altitudo fastigii non aequiparat; cum sit aëris agmen immensum usque ad citimam lunae
140 helicem, quae porro aetheris sursum | versus exordium est. Quid igitur tanta vis aëris, quae ab humillimis lunae anfractibus usque ad summum Olympi verticem interiacet? quid tandem? vacabitne animalibus suis atque erit ista naturae pars mortua ac debilis? Imo enim si sedulo advertas, ipsae quoque aves *per* [3]) terrestre animal, non aërium rectius perhibeantur. Semper enim illis victus omnis in terra, ibidem pabulum, ibidem cubile: tantum quod aëra proximum terrae volitando transverberant. Ceterum cum illis fessa sunt remigia pennarum, terra ceu portus est.

Cap. IX. Quod si manifestum flagitat ratio, debere propria animalia etiam in aëre intelligi, superest ut quae tandem et cuiusmodi ea sint, disseramus. Igitur terrena nequaquam, devergunt enim | pondere, sed ne flammida, ne sursum versus [47]
calore rapiantur. Temperanda ergo nobis pro loci medietate media | natura, ut ex regionis ingenio sit etiam cultoribus eius (232
ingenium. Cedo igitur mente formemus et gignamus animo id genus corporum texta, quae neque tam bruta quam terrea
141 neque tam | levia quam aetherea, sed quodammodo utrimque seiugata; vel enim utrimque commixta sint sive amolita sive modificata utriusque rei participatione. Sed facilius ex utroque quam ex neutro intelliguntur. Habeant igitur haec daemonum corpora et modicum ponderis, ne ad superna incedant; aliquid levitatis, ne ad inferna praecipitentur.

Cap. X. Quod ne vobis videar poetico ritu incredibilia
142 | confingere, dabo primum exemplum huius libratae medietatis. Neque enim procul ab hac corporis subtilitate nubes concretas videmus, quae si usque adeo leves forent, ut ea quae omnino carent pondere, numquam infra iuga, ut saepenumero animadvertimus, gravatae caput editi montis ceu quibusdam curvis torquibus coronarent. Porro si suapte natura tam spissae

---

1) *elementa* codd. dant; Oud. bene *elementûm* emendabat. — 2) *quippe qui* vel *quae* codd. et edd. Ego malim: *quippe quia*. — 3) *per terrestre* dant codd. Ego locum corruptum esse indico.

tam graves forent, ut nulla illas vegetioris levitatis admixtio sublevaret, profecto non secus quam plumbi *rodus*[1]) et lapis suopte nisu caducae terris illiderentur. Nunc enimvero pendulae et mobiles huc atque illuc vice navium in aëris pelago ventis gubernantur, paululum immutantes proximitate et longinquitate. Quippe si aquae humore fecundae sunt veluti ad fetum edendum, deorsus degrassantur. Atque | ideo humectio- 143
res humilius meant, *aquiliori*[2]) agmine, tractu segniore, sudis vero sublimior cursus et tum lanarum velleribus similes agun-
33) tur, cano agmine, | volatu perniciore. Nonne audis quid super tonitru Lucretius facundissime disserat:

Principio tonitru quatiuntur caerula coeli,
Propterea quia[3]) *concurrunt sublime volantes*
*Aethereae nubes, *contra**[4]) *pugnantibu', ventis.*

Cap. XI. Quod si nubes sublime volitant, quibus omnis et exortus terrenus et retro defluxus in terras, quid tandem censes daemonum corpora, quae sunt | concreta multo minus 144
et tanto subtiliori? Non enim ex hac feculenta nubecula tumida caligine conglobata, sicuti nubium genus est, sed ex illo purissimo aëris liquido et sereno elemento coalita, eoque nemini hominum temere visibilia, nisi divinitus speciem sui offerant, quod nulla in illis terrena soliditas locum luminis occuparit, quae nostris oculis possit obsistere, qua solidate ne-
48] cessario | offensa acies immoretur, sed fila corporum possident
rara et | splendida et tenuia, usque adeo ut radios omnis no- 145
stri tuoris et raritate transmittant et splendore reverberent et subtilitate frustrentur. Hinc est illa Homerica Minerva, quae mediis coetibus Graium cohibendo Achilli intervenit. Versum graecum, si paulisper operiamini, latine enuntiabo, atque adeo hic sit impraesentiarum. Minerva igitur, ut dixi, Achilli moderando iussu Iunonis advenit,

Soli perspicua est, aliorum nemo tuetur.

Hinc et illa Virgiliana Iuturna quae mediis millibus auxiliabunda fratri conversatur,

Miscetque viris neque cernitur ulli;

34) | prorsus quod Plautinus miles super clypeo suo gloriatur:

Praestringens oculorum aciem hostibus.

Cap. XII. Ac ne ceteros longius persequar, ex hoc ferme daemonum numero poetae solent haudquaquam procul a veritate osores et amatores quorundam hominum | deos fingere, *evehere* 146

---

1) *robur* codd. habent locupletissimi. *Rodus* Merceri est emendatio. — 2) *aquilonis agmine* codd. et edd. scribunt. Ego malim: *aquiliori*. — 3) *propter alia* codd. est lectio. — 4) *propugnantibus* optimi codd. praebent. Totus locus corruptus est.

et secundare illos, illos adversari et affligere [1]): igitur et misereri et indignari et angi et laetari omnemque humani animi faciem pati, simili motu cordis et salo mentis ad omnes cogitationum aestus fluctuare: quae omnes turbulae tempestatesque procul a deorum coelestium tranquillitate exulant. Cuncti enim coelites semper eodem statu mentis aeterna aequabilitate potiuntur; qui numquam illis nec ad dolorem versus nec ad voluptatem finibus suis pellitur, nec quoquam a sua perpetua secta ad quempiam subitum habitum dimovetur nec alterius vi; nam nihil est deo potentius, neque suapte natura; nam nihil est deo perfectius. Porro autem quî potest videri perfectius fuisse, qui a priore statu ad alium rectiorem statum migrat,
147 cum | praesertim nemo sponte capessat nova, nisi quem poenituit priorum? Non potest enim subsequi illa mutata ratio sine praecedentium infirmatione. Quapropter debet deus nullam perpeti vel *opis* vel amoris temporalem perfunctionem, et iccirco nec indignatione nec misericordia contingi, nullo angore contrahi, nulla alacritate gestire, sed ab omnibus passionibus liber nec dolere unquam nec aliquando laetari nec aliquid repentinum velle vel | nolle. (235

Cap. XIII. Sed et haec cuncta et id genus cetera daemonum mediocritati rite congruunt. Sunt enim inter nos et deos ut loco regionis ita ingenio mentis intersiti, habentes cum superis communem immortalitatem, cum inferis passionem. Nam proinde ut nos, pati possunt omnia | animorum placamenta [49] vel incitamenta, et ira incitantur et misericordia flectuntur et
148 donis invitantur et precibus leniuntur et | contumeliis exasperantur et honoribus mulcentur aliisque omnibus ad similem nobis modum variantur: quippe, ut in fine comprehendam, daemones sunt genere animalia, ingenio rationabilia, animo passiva, corpore aëria, tempore aeterna. Ex his quinque quae commemoravi tria a principio eadem * quae * [2]) nobiscum, quartum proprium, postremum commune cum diis immortalibus habent, sed differunt ab his passione. Quae propterea passiva non absurde, ut arbitror, nominavi, quod sint iisdem quibus nos perturbationibus mentis obnoxii.

Cap. XIV. Unde etiam religionum diversis observationibus et sacrorum variis suppliciis fides impertienda est. Et sunt nonnulli ex hoc divorum numero, qui nocturnis vel diurnis, promptis vel occultis, laetioribus vel tristioribus
149 hostiis vel cerimoniis vel ritibus | gaudeant, uti Aegyptia

---

1) *et vere illos secundum adversare et affligeri* codd. aliquot, alii: *et vere secundum illos adversari et affligere;* Augustin de Civ. Dei IX. 3. *hos prosperare et evehere, illos contra adversari et affligere.* Ego dedi lectionem, quae in textu reperitur. — 2) *quae* extat in optimis codd. Quam constructionem equidem non capio.

numine ferme plangoribus, Graeca plerumque choreis, barbara
autem strepitu cymbalistarum et tympanistarum et choraularum.
Itidem pro regionibus et cetera in sacris differunt longe
varietate: pomparum agmina, mysteriorum silentia, sacerdotum
officia, sacrificantium obsequia; item deorum effigies et
36) exuviae, | templorum religiones, hostiarum cruores et | colores. 150
Quae omnia pro cuiusque more loci solemnia et rata sunt, ut
plerumque somniis et vaticinationibus et oraculis comperimus
saepenumero indignata numina, si quid in sacris socordia vel
superbia negligatur: cuius generis mihi exempla affatim suppetunt,
sed adeo celebrata et frequentata sunt, ut nemo ea
commemorare adortus sit, quin multo plura omiserit quam recensuerit.
Iccirco supersedebo impraesentiarum in his rebus
orationem occupare, quae si non apud omnes certam fidem,
at certe penes cunctos notitiam promiscuam possident. Id potius
praestiterit latine dissertare, varias species daemonum
philosophis perhiberi, quo liquidius et plenius de praesagio
Socratis deque eius amico numine cognoscatis.

CAP. XV. Nam quodam significatu et animus humanus
etiam nunc in corpore situs δαίμων nuncupatur: *diine hunc
ardorem menti accommodant?* Igitur et bona cupido animi
bonus deus est. Unde nonnulli arbitrantur, ut iam diu dictum
50] est, εὐδαίμονας dici | beatos, quorum daemon bonus id est
animus virtute perfectus est. *Eum*[1]) nostra lingua, ut ego interpretor,
haud sciam | an bono certe quidem meo periculo 151
poteris Genium vocare: quod is deus, qui est animus suus cuique,
quamquam sit immortalis, tamen quodammodo cum homine
gignitur: ut eae preces quibus Genium et *Geniam*[2]) precantur
coniunctionem | nostram *nexumque*[3]) videantur mihi ob- 152
37) testari, corpus atque animum | duobus nominibus comprehendentes,
quorum communio et copulatio sumus. Est et secundo
significatu species daemonum, animus humanus emeritis stipendiis
vitae corpore suo abiurans: hunc vetere latina lingua
reperio Lemurem dictitatum. Ex iisdem ergo Lemuribus qui
posteriorum suorum curam sortitus placato et quieto numine
domum possidet, Lar dicitur familiaris; qui vero ob adversa
| vitae merita, nullis bonis sedibus, incerta vagatione seu quo- 153
dam exilio punitur, inane terriculamentum bonis hominibus,
ceterum malis noxium, id genus plerique Larvas perhibent.
Cum vero incertum est, quae cuique eorum sortitio evenerit,
utrum Lar sit an Larva, nomine Manem deum nuncupant:
scilicet honoris gratia dei vocabulum additum est. Quippe

1) *cum* codd. optimi dant. Scioppius emendabat *eum*. — 2) *genia* vel *genua* optimi codd. habent. Mercerus malebat: *geniam*. — 3) *nec sunt* habent codd. Mercerus bene restituit *nexum*.

tantum eos deos appellant, qui ex eodem numero iuste ac prudenter curriculo vitae gubernato praenomine postea hominibus praediti, fanis et cerimoniis vulgo *.advertuntur*[1]), ut in
154 Boeotia | Amphiaraus, in Africa Mopsus, in Aegypto Osiris, alius alibi gentium, Aesculapius ubique.

Cap. XVI. Verum haec omnis distributio eorum daemonum fuit, qui quondam in corpore *humano*[2]) fuere. Sunt autem non posteriore numero, praestantiori longe dignitate superius aliud augustius genus daemonum, qui semper a corporis compedibus et nexibus liberi certis potestatibus curant.
155 Quorum | e numero Somnus atque Amor; diversam inter se vim possident, Amor vigilandi, Somnus soporandi. Ex hac igitur sublimiore daemonum copia Plato autumat singulis | hominibus in vita agenda testes et custodes singulis additos, (238
qui nemini conspicui semper adsint, arbitri omnium non modo actorum verum etiam cogitatorum. At ubi vita edita remeandum est, eundem illum qui nobis praeditus fuit raptare illico et trahere veluti custodiam suam ad iudicium, atque illic in causa dicunda assistere, si qua commentiatur, redarguere, si qua vera dicat, asseverare: prorsus illius testimonio ferri sententiam. Deinde vos omnes qui hanc Platonis divinam sententiam me interprete | auscultatis, ita animos vestros ad quae- [51]
cunque agenda vel meditanda formate, ut sciatis nihil homini prae istis custodibus nec intra animum nec foris esse secreti,
156 | quin omnia curiose ille participet, omnia visat, omnia intelligat, in ipsis penitissimis mentibus vice conscientiae deversetur. Hic quem dico prorsus custos, singularis praefectus, domesticus speculator, proprius curator, intimus cognitor, assiduus observator, individuus arbiter, inseparabilis testis, malorum improbator, bonorum probator si rite animadvertatur, sedulo cognoscatur, religiose colatur, ita ut a Socrate iustitia et innocentia est cultus; in rebus incertis prospector, dubiis praemonitor, periculosis tutator, egenis opitulator, qui tibi queat tum in somniis tum signis tum etiam fortasse coram cum usus postulat, mala averruncare, bona prosperare, humilia sublimare, nutantia fulcire, obscura clarare, secunda regere, adversa corrigere.

Cap. XVII. Igitur mirum, si Socrates, vir perfectus apprime et Apollinis quoque testimonio sapiens, | hunc | deum (239
157 suum cognovit et coluit, ac propterea eius custos, prope dicam, par contubernio, familiaris, cuncta quae arcenda sunt arcuit, quae cavenda sunt praecavit; et praemonenda praemo-

---

1) *advertuntur* quamquam ex codd. consensu probant Edd., valde tamen mihi suspectum est. — 2) *corpore numero* optimorum codd. est lectio. Probabilis est Oud. emendatio: *mundano*.

nuit: sicubi tamen intersectis sapientiae officiis non consilio
sed praesagio indigebat, ut ubi dubitatione clauderet, ibi | di- 158
vinatione consisteret? Multa sunt enim de quibus etiam sa-
pientes viri ad ariolos et oracula cursitent. An non apud Ho-
merum ut quodam ingenti speculo clarius cernis haec duo
distributa, seorsus divinationis, seorsus sapientiae officia? Nam
cum duo columina totius exercitus dissident Agamemnon regno
pollens et Achilles bello potens, desideratur vir facundia lau-
datus et peritia memoratus, qui Atridae superbiam *sedet*, Pe-
lidae ferociam compescat atque eos auctoritate advertat, exem-
plis moneat, oratione permulceat: quis igitur tali in tempore
ad dicendum exhortatus est? Nempe Pylius orator, eloquio
comis, experimentis catus, senecta venerabilis; cui omnes scie-
bant corpus annis hebere, animum prudentia vigere, verba
dulcedine affluere.

Cap. XVIII. Itidem | cum rebus creperis et adflictis spe- 159
culatores diligendi sunt, qui nocte intempesta castra hostium
penetrent; nonne Ulixes cum Diomede deliguntur, veluti con-
silium et auxilium, mens et manus, animus et gladius? Enim-
vero cum ab Aulide desedibus et obsessis ac taedio abnuenti-
bus, difficultas belli et facultas itineris | et tranquillitas maris 160
52] | et clementia ventorum' per fibrarum notas et alitum escas et
40) serpentium vias | explorandae: tacent nempe mutuo duo illa
sapientiae Graiae summa cacumina, Ithacensis et Pylius. Cal-
chas autem longe praestabilis | ariolari simul alites et altaria 161
*et arbores *[1]) contemplatus est, ac tum sua divinatione et
tempestates flexit et classem deduxit et decennium praedixit.
Non secus et in Troiano exercitu; cum divinatione res indi-
gent, tacet ille sapiens senatus nec audet aliquid pronuntiare
vel *Hicetaon*[2]) vel *Lampo*[3]) vel *Clytius*[4]); | sed omnes silen- 162
tio auscultant aut ingrata auguria Heleni aut incredita vatici-
nia Cassandrae. Ad eundem modum Socrati quoque sicubi
locorum *aliena*[5]) sapientiae officiis consultatio ingruerat, ibi
vi daemonis praesaga regebatur: verum eius monitis sedulo
obediebat eoque erat deo suo longe acceptior.

Cap. XIX. Quod autem incepta Socrati quaepiam dae-
mon ille ferme prohibitum ibat, nunquam * adhortatum,
| quodammodo *[6]) ratio praedicta est. Enim Socrates, utpote 163

1) *arbores cont.* optimi codd.; alii *arborum* vel *arborum fetum*. Locus corruptus est. — 2) *hic etiam* codd. constans lectio est. *Hicetaon* Mercerus optime emendavit. — 3) *Iambo* codd. et edd. vett. *Lampus* Elm. et seqq. — 4) *Clytias* codd. *Bicias* edd. vett. *Clytius* emendationem Pii et Merceri receperunt posteriores edd. — 5) *alienae sapientiae off.* codd. et edd. poster. Antea *alienae sapientiae cons.* Merceri emendationem in textum recepi. — 6) *nunq. quod admonendum ratio* codd. aliquot et edd. vett. *nunquam adhortatum quodammodo* lect. Vulg. *Adhortatum* in opptt. codd. deest.

vir apprime perfectus ex sese, ad omnia congruentia sibi officia promptus, nullo adhortatore unquam indigebat, at vero prohibitore nonnunquam, si quibus forte conatibus eius periculum suberat, ut monitus praecaveret, omitteret coepta impraesentiarum, quae tutius vel postea capesseret vel alia via adoriretur. In huiuscemodi rebus vocem quampiam divinitus exortam dicebat se audire: ita enim apud Platonem: ne quisquam arbi-
164 tretur omina eum vulgo loquentium captitasse. | Quippe etiam semotis arbitris uno cum Phaedro extra pomoerium sub quodam arboris opaco umbraculo signum illud adnuntium sensit; | ne prius transcenderet Ilissi amnis modicum fluentum, *quam* (241
increpitu indignatum amorem recinendo [1]) placasset: cum praeterea si omina observitaret, aliquando eorum nonnulla etiam hortamenta haberet, et videmus plerisque usu venire, qui nimia omnium superstitione non suopte corde sed alterius
165 verbo reguntur, ac per | angiporta reptantes consilia ex alienis vocibus colligunt, et ut ita dixerim, non animo sed auribus cogitant.

Cap. XX. Verum enimvero ut ista sunt [2]), *certe quid ominum arioli vocem audiunt, saepenumero auribus suis usurpatam, de qua nihil cunctentur, de qua sciunt ex ore humano profectam*. Atenim Socrates non *vocem* sibi, sed *vocem quampiam* [3]) dixit oblatam, quo additamento profecto intelligas, non usitatam vocem nec | humanam significari, quae si [53]
foret, frustra *quaepiam*, quin potius aut *vox* aut certe *cuiuspiam* vox diceretur, ut ait illa Terentiana meretrix:

Audire vocem visa sum modo militis.

166 | Qui vero vocem dicat *quampiam* audiisse, aut nescit unde ea exorta sit, aut in ipsa aliquid addubitat, aut eam quiddam insolitum et arcanum demonstrat habuisse, ita ut Socrates eam, quam sibi ac divinitus editam tempestive *accredebat* [4]). Quod equidem arbitror non modo auribus eum verum etiam oculis signa daemonis sui usurpasse. Nam frequentius non per vocem sed signum sibi divinum oblatum prae se ferebat. Id signum potest et ipsius daemonis species fuisse, quam solus Socrates cerneret, ita ut Homericus Achilles Minervam.
| Credo plerosque vestrum hoc quod commodo dixi contantius (242
credere et impendio mirari formam daemonis Socrati visitatam. Atenim secundum Pythagoricos mirari solitos oppido,

1) *increpitum inclinatum Amorem retinendum* codd. et edd. ante Wower., qui primus palmariam Casauboni emendationem in textum recepit. — 2) Haec est codd. et edd. lectio quam tamen turbatam esse facilius intelligitur. — 3) *non vocem sibi sed ducem quampiam* optimi codd. — 4) *accidebat* optimi codd. *accedebat* edd. vett. *aiebat* V. L. Ego malim: *accredebat*.

| si quis se negaret unquam vidisse daemonem, satis, ut reor, 167
idoneus auctor est Aristoteles. Quod si cuivis potest evenire facultas contemplandi divinam effigiem, cur non apprime potuit Socrati obtingere, quem cuivis amplissimo numini sapientiae dignitas coaequarat? Nihil est enim deo similius et gratius, quam vir animo perfecte bonus, qui hominibus ceteris antecellit, quam ipse a diis immortalibus distat.

Cap. XXI. Quin potius nos quoque Socratis exemplo et commemoratione erigimur, ac nos secundo studio philosophiae *paris* similium numinum caventes permittimus? de quo quidem nescio qua ratione | dirapimur. Et nihil aeque miror, quam 168
cum omnes et cupiant optime vivere, et sciant non alia re quam animo vivi, nec fieri posse quin, ut optime vivas, animus colendus sit; tamen animum suum non colant. At si quis velit acriter cernere, oculi curandi sunt quibus cernitur; si velis perniciter currere, pedes curandi sunt quibus curritur, itidem si pugilari valde velis, brachia vegetanda | sunt quibus 169
pugilatur. Similiter in omnibus ceteris membris sua cuique cura pro studio est. Quod cum omnes facile perspiciant, nequeo satis mecum reputare et proinde ut res est admirari, cur non etiam animum suum ratione excolant. Quod quidem ratio vivendi omnibus aeque necessaria est, non ratio
143) pingendi nec ratio psallendi; quas quivis | bonus vir sine ulla animi vituperatione sine turpitudine sine labore contempse-
154] rit. Nescio ut sibi Ismenias tibiis canere, | sed non pudet me tibicinem non esse: nescio ut Apelles coloribus pingere, sed non pudet me non esse significum, et idem in ceteris artibus, si omnes prosequar, licet tibi nescire nec pudet.

Cap. XXII. Enimvero dic sodes, nescio bene vivere, ut Socrates ut Plato ut Pythagoras vixerunt, nec pudet me | ne- 170
scire bene vivere: nunquam hoc dicere audebis. Sed cumprimis mirandum est, quod ea quae minime videri volunt nescire discere tamen negligunt, et eiusdem artis simul disciplinam et ignorantiam detrectant. Igitur quotidiana eorum aera dispungas, invenias in rationibus multa prodige profusa et in semet nihil, in sui dico daemonis cultum, qui cultus non aliud quam philosophiae sacramentum est. Plane quidem villas opipare exstruunt et domos ditissime exornant et familias numerosissime comparant, sed in istis omnibus | tanta affluentia rerum 171
nihil est praeterquam ipse dominus pudendum: nec iniuria; cumulata enim habent quae sedulo percolunt, ipsi autem horridi indocti incultique circumeunt. Igitur illa species, in quae patrimonia sua profuderunt, amoenissima et exstructissima et ornatissima deprehendas, villas aemulas urbium conditas, domus vice templorum exornatas, familias numerosissimas et

calamistratas, opiparam supellectilem, omnia affluentia, omnia opulentia, omnia ornata praeter ipsum dominum, qui solus
172 Tantali vice in suis | divitiis inops egens pauper | non quidem (24
fluentem illum fugitivum captat et fallacis undae *sitit* [1]) sed verae beatitudinis id est secundae vitae et prudentiae fortunatissimae esurit et sitit. Quippe non intelligit, aeque divites spectari solere, ut equos mercamur.

Cap. XXIII. Neque enim in emendis equis phaleras consideramus et baltei polimina inspicimus et ornatissimae
173 cervicis divitias contemplamur, si ex auro et argento et | gemmis monilia *variegata* [2]) dependent, si plena artis ornamenta capiti et collo circumiacent, si frena caelata, si ephippia fucata, si cingula aurata sunt; sed istis omnibus exuviis amolitis equum ipsum nudum et solum corpus eius et animum contemplamur, ut sit ad speciem honestus, ad cursuram vegetus et ad vecturam validus. Iam primum in corpore si sit

Argutum caput, brevis alvus, obesaque terga,
Luxuriatque thoris animosum pectus honesti.

174 | Praeterea si duplex agitur per lumbos spina. Volo enim non modo perniciter verum etiam molliter pervehat. Similiter igitur | et in hominibus contemplandis noli illa aliena exi- [55]
stimare, sed ipsum hominem penitus considera: ipsum ut meum Socratem pauperem specta. Aliena autem voco, quae parentes pepererunt et quae fortuna largita est, quorum nihil laudibus mei Socratis admisceo; nullam generositatem, nullam prosapiam, nullos longos natales, nullas invidiosas divitias. Haec
175 enim cuncta, ut dico, aliena sunt: *Sat e Protanio* [3]) | gloria est, qui talis fuit ut eius nepotem non puderet. Igitur omnia similiter aliena numeres licebit. | Generosus est; parentes lau- (24
das. Dives est; non credo fortunae. Nec ista dinumero. Validus est; aegritudine fatigabitur. Pernix est; abibit in senectutem. Formosus est; exspecta paulisper et non erit. Atenim bonis artibus doctus et apprime est eruditus et quantum licet homini sapiens et boni consultus; tandem aliquando ipsum virum laudas. Hoc enim nec a patre hereditarium est nec casu pendulum nec a suffragio anniculum nec a corpore caducum nec ab aetate mutabile. Haec omnia meus Socrates habuit, et ideo cetera habere contempsit.

176 Cap. XXIV. Quin igitur et tu ad studium | sapientiae te ingeris vel properas altum, ut nihil alienum in laudibus

---

1) *sitim* habent optt. codd. et edd. omnes praeter Merc. Florid. et Bosscb., a quibus Merceri coniectura recepta est, quam ego quoque probo. — 2) *varie gaza* codd. optt. *variae gazae* plurimi codd. et V. L. *vanae gazae* edd. vett. Recte Brantius *variegata* emendabat. — 3) *sat e Protaonio sato Prothaomio* codd. plurimi iique optimi praebent. *Sat e protomo* edd. vett. *sate Protaonio* V. L. Ego locum in medio relinquo.

tuis audias, sed ut qui te volet nobilitare aeque laudet? ut Attius Ulixen laudavit in Philocteta suo, in eius tragoediae principio:

Inclute, parva prodite patria
Nomine celebri claroque potens
| *Pectore, Achivis classibus auctor,* 177
Gravis Dardanis gentibus ultor,
Laertiade.

Novissime patrem memorat. Ceterum omnes laudes eius viri audisti. Nihil inde nec Laërtes sibi nec Anticlia nec Arcisius vindicat. Haec tota, ut vides, laudis huius propria Ulixi possessio est. Nec aliud te in eodem Ulixe Homerus docet, qui semper ei comitem voluit esse prudentiam, quam poetico ritu
|Minervam nuncupavit. Igitur hac eadem comitante omnia 178
horrenda subiit, omnia adversa superavit. Quippe ea adiutrice
146) Cyclopis specus introiit, sed egressus est; | Solis boves vidit, sed abstinuit; ad Inferos demeavit, et adscendit; eadem sapientia comite Scyllam praeternavigavit, nec ereptus est; Charybdi conseptus est, nec retentus est; Circae poculum bibit, nec mutatus est; ad Lotophagos accessit, nec remansit; Sirenas audiit, nec accessit.

L. APULEII

MADAURENSIS

DE

DOGMATE PLATONIS PHILOSOPHI

LIBER I.

DE PHILOSOPHIA NATURALI.

[1] 157) CAP. I. | Platoni habitudo corporis cognomentum dedit: 180
namque Aristocles prius est nominatus: ei Ariston fuisse pater dictus est. Ceterum Perictione Glauci filia mater fuit; et de utroque nobilitas satis clara. Nam Ariston pater per Codrum ab ipso Neptuno originem duxit: a Solone sapientissimo qui legum Atticarum fundator fuit maternus derivatus est sanguis.

Sunt qui Platonem augustiore concepta prosatum dicunt, cum
181 *quaedam*[1]) Apollinis | figuratio *Perictione*[2]) se | miscuisset. (15
Mense etiam qui apud Atticos Thargelion dicitur natus est: die qua apud Delon Latona fertur Apollinem Dianamque pe-
182 perisse. - Pridie Socratem | genitum accepimus. Somnium etiam Socratis scitum ferunt. Nam vidisse sibi visus est cygni pullum ex altari quod in Academia Cupidini consecratum est volasse et in eius gremio resedisse, et postea olorem illum
183 pennis coelum petisse | canore musico auditus hominum deorumque mulcentem. Cum hoc Socrates in conventu hominum referret, Ariston Platonem puerum oblaturus Socrati magistro commodo prosequebatur. Quem ubi aspexit ille | ingeniumque [2]
intimum de exteriore conspicatus est facie: Hic ille erat amici, inquit, de Academia Cupidinis cygnus.

Cap. II. Talis igitur ac de talibus Plato non solum heroum virtutibus praestitit, verum etiam aequiparavit divum potestatibus. Nam Speusippus domesticis documentis instructus et pueri eius acre in percipiendo ingenium et admirandae ve-
184 recundiae indolem laudat, et pubescentis primitias | labore atque amore studendi imbutas refert, et in viro harum incrementa virtutum et ceterarum convenisse testatur. Ex iisdem genitoribus Glaucus et Adamantus fratres ei fuerunt. Doctores habuit in prima litteratura Dionysium: at in palaestra Aristonem Argis oriundum, tantosque progressus exercitatio ei contulit, ut Pythia et Isthmia *de luctatu*[3]) certaverit. Picturae non aspernatus artem. Tragoedis et dithyrambis se utilem finxit. Iamque carminum confidentia elatus certatorem se | profiteri cupiebat, nisi Socrates humilitatem cupidinis ex (15
eius mentibus expulisset et verae laudis gloriam in eius ani-
185 mum inserere curasset. Et | antea quidem Heracliti secta fuerat imbutus. Verum cum se Socrati dedisset, non solum ingenio atque doctrina Socraticos ceteros vicit, verum etiam labore et elegantia illustravit sapientiam ab eo sibi traditam, labore quo eam asserere nisus est: elegantia per quam ve-
186 nustate et maiestate verborum plurimum ei | adhibuit dignitatis.

Cap. III. Sed posteaquam Socrates homines reliquit, quaesivit unde proficeret, et ad Pythagorae disciplinam se contulit. Quam etsi ratione diligenti et magnifica instructam videbat, rerum tamen continentiam et castitatem magis cupiebat imitari. Et quod Pythagoreorum ingenium adiutum disciplinis aliis sentiebat, ad Theodorum Cyrenas ut geometriam disce-

---

1) *quidam* F. 1. *quaedam* edd. Vulc. Florid. In cett. *quidem*. — 2) *Perictioni* codd. optt. *Perictionae* V. L. In cett. *Perictione*. — 3) *deluctata* Mss. optt. et. V. L. In cett. *de lucta*. Ego malim: *de luctatu*.

ret est profectus, et astrologiam adusque Aegyptum ivit petitum, ut inde prophetarum ritus etiam addisceret. Et ad Italiam iterum venit et Pythagoreos, *Eurytatum*1) Tarentinum et seniorem Archytam sectatus. Atque ad Indos et Magos intendisset animum, nisi tunc eum bella vetuissent *Asiatica*2).
Quapropter inventa Parmenidae ac|Zenonis studiosius exsecu- 187
tus ita omnibus quae admirationi sunt singula suos libros explevit, ut primus tripartitam philosophiam copularet sibique invicem necessarias partes neque pugnare inter se tantummodo sed etiam mutuis adiuvare auxiliis ostenderet. Nam quamvis de diversis officinis haec ei essent philosophiae membra sus-
[3] 60) cepta, | naturalis a | Pythagoreis, dialectica atque moralis ab
ipso Socratis fonte, unum tamen ex omnibus et|quasi proprii 188
partus corpus effecit. Et cum principes harum familiarum impolitas sententias et inchoatas auditoribus tradidissent, eas hic cum ratione limando tum ad orationis augustae honestissimam speciem induendo perfectas atque etiam admirabiles fecit.

Cap. IV. Multi auditorum eius utriusque sexus in philosophia floruerunt. Patrimonium in hortulo qui Academiae iunctus fuit, et in duobus ministris et in patera qua diis supplicabat reliquit. Auri tantum quantum puer nobilitatis in-
signe in auricula gestavit. Ceterum tres ad Siciliam|adventus 189
mali quidem carpunt diversis opinionibus disserentes: sed ille primo historiae gratia ut naturam Aetnae et incendia concavi montis intelligeret, secundo petitu Dionysii ut Syracusanis assisteret profectus, et ut municipales leges eius provinciae addisceret: tertius eius adventus fugientem Dionem impetrata a Dionysio venia patriae suae reddidit. Quae autem consulta, quae δόγματα graece licet dici, ad utilitatem hominum vivendique et intelligendi ac loquendi rationem extulerit hinc ordiemur. Nam quoniam tres partes philosophiae congruere inter se primus obtinuit, nos quoque separatim dicemus de singulis, a naturali philosophia facientes exordium.

Cap. V. Initia rerum esse tria | arbitrabatur Plato: 190
deum, materiam rerumque formas, quas ἰδέας idem vocat, inabsolutas, informes, nulla specie nec qualitatis significatione
61) distinctas. Sed haec de deo | sentit, quod sit incorporeus.
Is unus, ait, ἀπερίμετρος rerumque genitor rerumque omnium *exortor*3), beatus et beatificus, optimus nihil indigens, ipse conferens cuncta: quem quidem coelestem pronuntiat, in-

---

1) *Euritatum* F. 1. edd. vett. *Euricacum* plurimi codd. vel *Euritanum*. In cett. *Euritum* vel *Eurytum*. Mihi de vera loci scriptura non constat. — 2) *Calética* optimi codd. In edd. *Asiatica*. Forsitan *Halytica* vel simile quid legendum est. — 3) *exortor* optimi codd. V. L. *extortor*.

dictum, innominabilem; et ut ait ipse: *ἀόρατον ἀδάμαστον*,
191 cuius naturam | invenire difficile est; si inventa sit, in multos
eam enuntiari non posse. Platonis haec verba sunt: *θεὸν
εὑρεῖν τε ἔργον, εὑρόντα δὲ εἰς πολλοὺς ἐκφέρειν ἀδύνατον*.
Materiam vero improcreabilem incorruptamque commemorat,
non ignem neque aquam nec aliud de principiis et absolutis
elementis esse, sed ex omnibus primam figuram capacem fa-
192 ctionique subiectam, adhuc rudem et figurationis | qualitate
viduatam deus artifex conformat universam. Infinitam vero
iccirco, quod sit ei interminata magnitudo. Nam quod infini-
tum est, indistinctam magnitudinis habet finem, atque ideo,
cum viduata | sit fine, infinibilis recte videri potest. Sed ne- [4]
que corpoream sed ne sane incorpoream concedit esse. Ideo
autem non putat corpus, quod omne corpus specie qualicumque
non careat. Sine corpore vero esse non potest dicere, quia
nihil incorporale corpus exhibeat, sed vi et ratione sibi eam
videri corpoream: atque ideo nec actu solo neque tamen sola
opinione cogitationis intelligi. Namque corpora propter in-
signem evidentiam sui simili iudicio cognosci. Sed quae sub-
stantiam non habent corporum, ea cogitationibus videri: unde
adulterata opinione ambiguam materiae huius intelligi qua-
litatem.

Cap. VI. *Ἰδέας* vero id est formas omnium | simplices (162
et aeternas esse nec corporales; esse tamen ex iis quae deus
sumpserit exempla rerum, quae sunt eruntve, nec posse am-
193 plius quam singularum | specierum singulas imagines in exem-
plaribus inveniri, gignentiumque omnium ad instar cerae for-
mas et figurationes ex illa impressione signari. *Οὐσίας*, quas
essentias dicimus, duas esse ait, per quas cuncta gignantur
mundusque ipse, quarum una cogitatione sola concipitur, al-
tera sensibus subiici potest. Sed illa quae mentis oculis com-
prehenditur semper et eodem modo et sui par ac sui similis
invenitur, et quae vere sit. Atenim altera opinione sensibili
et irrationabili aestimanda est, quam nasci et interire ait.
Et sicut superior vere esse memoratur, hanc non esse vere
possumus dicere. Et primae quidem substantiae vel essentiae
deum primum, et *materiem*[1]) formasque rerum et animam;
194 secundae substantiae omnia quae | informantur quaeque gig-
nuntur, et quae ab substantiae superioris exemplo originem
ducunt: quae mutari et converti possunt, labentia et ad instar
fluminum profuga: adhuc illa quam dixi intelligendi substantia
quoniam constanti nititur robore, etiam quae de illa disputan-
tur ratione stabili et fide plena sunt. At huius, quae veluti

---

1) *mentem* codd. et edd. Unus Thuani cod. habet *materiem*, quod praegressa aperte flagitant.

umbra et imago est superioris, rationes quoque et verba quae de ea disputantur inconstanti sunt disciplina.

Cap. VII. Initium omnium corporum materiam esse memoravit: hanc et signari impressione formarum. Hinc prima elementa esse progenita ignem et aquam terram et aera.
63) | Quae si elementa sunt, simplicia debent esse neque ad instar syllabarum nexu mutuo copulari. *Quod*[1]) istis evenit, quarum substantia * multimoda potestatum *[2]) coitione conficitur. Quae cum inordinata permixtaque essent, ab illo aedificatore
[5] mundi deo ad ordinem | numeris et mensuris in ambitum deducta sunt. Haec a plurimis elementis | ad unum redacta esse, 195
et ignem quidem et aera et aquam habere originem atque principium ex trigone, qui fit trianguli recti non paribus angulis. Terram vero directis quidem angulis trigonis et vestigiis paribus esse. Et prioris quidem formae tres species existere; pyramidem octangulam et vigintiangulam. Sphaeram et pyramidem figuram ignis in se habere, octangulam vero aeris, angulatam vicies sphaeram aquae dicatam esse, aequipedum vero trigonum efficere ex sese quadratum, cubon, quae terrae sit propria. | Quapropter mobilem pyramidis formam 196
igni dedit, quod eius celeritas agitationi huius videatur esse consimilis. Secundae velocitatis octangula sphaera est: hanc aeri detulit, qui levitate et pernicitate post ignem secundus esset. Vicenalis sphaera loco tertio est: huius forma fluida et volubilis aquae similior est visa. Restat tesserarum figura, quae cum sit immobilis, terrae constantiam non absurde sortita est. Et alia initia inveniri forsitan posse, quae aut deo nota sint vel ei qui sit diis amicus.

Cap. VIII. Sed de primis elementis igni et aqua ceterisque et illa constare particulatim animalium et inanimantium
64) corpora. Mundumque omnem ex omni aqua totoque | igni et aeris universitate cunctaque terra esse factum, et non solum nullam horum partem extra orbem relinqui, sed *ne*[3]) vim quidem eius et extrinsecus inveniri. Haec autem invicem ex se intra se | apta et connexa esse. Iccircoque in igne atque 197
terra aqua et aere esse situs. Et sicut ignis aeri cognatione coniungitur, ita humor affinitati terrenae *iugatur*[4]). Hinc unum esse mundum in eoque omnia, nec relictum locum, in quo alius, nec elementa superesse ex quibus alterius mundi corpus possit esse. Ad haec attributa est ei perpetua iuventa et inviolata valetudo. Eoque nihil praeterea extrinsecus est

---

1) *quod* est emendatio Lipsii. In cett. *quae*. — 2) *multi potestatum* F. 1. *multi potestatem* Voss. *multimoda potestate* in cet. extat. — 3) *sed vim* optimi codd. *sed nihil quidem* V. L. Ego probo: *sed ne vim quidem*. — 4) *iungantur* cod. Voss. In cett. *iungatur*. *Jugatur* Colvius emendabat probante Oudendorpio.

relictum, quod corrumpere posset ingenium eius, et si superesset, non eum laederet, cum ita apud se ex omni parte com-
198 positus | atque ordinatus foret, ut adversantia et contraria naturae disciplinaeque eius officere non possent. Iccirco autem et perfectissimo et pulcerrimo mundo instar pulcrae et perfectae sphaerae a fabricatore deo quaesitum est, ut sit nihil indigens, sed operiens omnia coercensque contineat, pulcer et admirabilis, sui similis sibique respondens. Hinc *illi ut*[1]) etiam septem locorum motus habeantur, progressus et retrocessus dexterioris ac sinistri, sursum etiam deorsumque | niten- [6]
tium, et quae in gyrum circuitumque torquentur: sex superioribus remotis haec una mundo relicta est sapientiae et prudentiae propria, ut rationabiliter volveretur. Et hunc quidem mundum nunc sine initio esse dicit, alias originem habere natumque esse; nullum autem eius exordium atque initium esse, ideo quod semper fuerit; | nativum vero videri, quod ex his (16
rebus substantia eius et natura constet, quae nascendi sortitae sunt qualitatem. Hinc et tangitur et videtur sensibusque corporeis est obvius. Sed quod ei nascendi caussam deus praestitit, ideo immortali perseverantia est semper futurus.

199 Cap. IX. | Animam vero animantium omnium non esse corpoream nec sane perituram, cum corpore fuerit absoluta, omniumque gignentium esse seniorem; atque ideo et imperitare et regere ea quorum curam fuerit diligentiamque sortita, ipsamque semper et per se moveri, agitatricem aliorum quae natura sui immota sunt atque pigra. Sed illam, fontem animarum omnium, coelestem animam optimam et sapientissimam virtutem esse genetricem, subservire etiam fabricatori deo et praesto esse ad omnia inventa eius pronuntiat. Verum substantiam mentis huius numeris et modis confici congeminatis ac multiplicatis augmentis incrementisque per se et extrinsecus
200 partis, et hinc fieri, ut musice et canore mundus | moveatur. Naturasque rerum binas esse: et earum alteram esse quae veniat in mentem, quam quidem δοξαστὴν appellat ille, et quae videri oculis et attingi manu possit, alteram διανοητικὴν cogitabilem et intelligibilem; detur enim venia novitati verborum obscuritatibus servienti. Et superiorem quidem partem mutabilem esse ac facilem contuenti, hanc autem quae mentis acie videtur et penetrabili cogitatione percipitur atque concipitur, incorruptam, immutabilem, constantem eandemque et | semper esse. Hinc et duplicem rationem interpretationem- (16
que dicit. Namque illa visibilis, fortuita et *irrita*[2]) perse-

---

1) *huid illud* optt. codd. *hinc illi etiam* V. L. Ego: *hinc illi ut etiam.* — 2) *inita* F. 1. Voss. *irata* Vulc. *non ita* V. L. In cett. *muta.* Optimam Oud. emendationem in textu posui.

veranti suspicione colligitur, at haec intelligibilis, vera, perenni et constanti ratione probatur esse.

Cap. X. Tempus vero aevi esse imaginem |, siquidem 201
tempus movetur, perennitatis fixa et immota natura est; et ire in eam tempus et in eius magnitudinem fluere ac dissolvi posse, si quando hoc decreverit fabricator mundi deus. Eiusdem temporis spatiis mensuras mundanae conversationis intelligi: solis quippe et lunae globum hoc agere ceterasque stellas,
[7] quas nos non | recte erroneas et vagas dicimus: nostrae enim super earum cursibus opiniones disputationesque possunt in errorem *intellectuum*[1]) incidere. Ceterum ille rerum ordinator ita reversiones earum, ortus, obitus, recessus, moras progressusque constituit, ut ne modico quidem errori locus esset. Dies quippe cum noctibus mensium spatia complere, menses vicissim annorum orbes involvunt, nec prius quam signa haec in luce siderea ardere coeperunt, iniri potuere temporum numeri: perituramque esse observationem computationis huius, si hic olim chorus antiquus steterit. Namque ut mensurae
| et reversiones temporum noscerentur circuitusque mundi vi- 202
deretur, solis incensa sunt lumina, et vicissim ut quies desiderata proveniret animantibus, opacitas est inventa noctis; mensesque effici, cum luna circuli sui completo curriculo ad eundem locum a quo discesserit revertatur. Anni vero spatia con-
67) cludi, cum sol quadrinas temporum | contigerit vices et ad idem signum fuerit invectus. *Horum enumerationem in se revertentium et a se proficiscentium intellectu cogitationis invenit*[2]). Esse autem stellarum nihilominus certos ambitus legitimis curriculis perpetuo servatos, quos vix hominum solertia comprehendit. Unde fit ut et magnus ille vocitatus an-
nus facile noscatur, | cuius tempus implebitur, cum vagantium 203
stellarum comitatus ad eundem pervenerit finem novumque sibi exordium et itinera per vias mundi reparaverit.

Cap. XI. Globorum vero coelestium nexorum inter se per vices mutuas omnium supremum esse eum qui inerrabili meatu censetur; eius amplexu ceteros coerceri. Et esse aplanesi primum ordinem, secundum Saturno datum, Iovi tertium, Martem quartum tenere, quintum Mercurio dari, sextum Veneris esse, septimum Solis itineribus incendi, octavum metiri Lunam. Exinde elementis omnia ac principiis occupari. Ignem ante alia superiorem esse, mox aeris locum, hinc aquae

---

1) *intellectum incidere* Voss. Harlem. *in errorem intellectum inducere* edd. omnes praeter Oud. qui e B. *intellectu incipere* praetulit. Ego *intellectuum* malim. — 2) Hanc lectionem male habere iudico: quia optimi codd. et edd. repugnant, *enumeratio* et *intellectum* vel *intellectu* praebentes. Ego propono legendum: *horum enumerationem .... intellectus cogitationis invenit.*

proximum, et tunc globum terrae in medio situm aequalem loco ac figura immobilem stare. Hos astrorum ignes sphaeris affixos perpetuis atque indefessis cursibus labi, et hoc animales deos dicit esse; sphaerarum vero ingenium ex igni coalitum et fabricatum. Iam ipsa animantium genera in quatuor
204 species dividuntur, quarum una est ex natura ignis eiusmodi |, qualem solem et lunam videmus ceterasque siderum stellas, alterum ex aeris qualitate: hanc etiam daemonum | dicit; ter- [8]
tium ex aqua terraque coalescere et mortale genus corporum ex | eo dividi terrenum atque terrestre: sic enim πεζὸν et (1
ἔνυδρον[1]) censuit nuncupanda: terrenumque esse arborum ceterarumque frugum quae humi fixae vitam trahunt, terrestria vero quae alit ac sustinet tellus. Deorum trinas nuncupat species, quarum est prima unus et solus summus ille, ultramundanus, incorporeus: quem patrem et architectum huius divini orbis superius ostendimus. Aliud genus est, quale astra habent ceteraque numina, quos coelicolas nominamus. Ter-
205 tium habent, quos medioximos Romani veteres | appellant, quod et sui ratione sed *et* loco et potestate diis summis sunt minores, hominum natura profecto maiores.

Cap. XII. Sed omnia quae naturaliter et propterea recte feruntur providentiae custodia gubernantur, nec ullius mali caussa deo poterit adscribi. Quare nec omnia ad fati sortem arbitratur esse referenda. Ita enim definit: providentiam esse divinam sententiam, conservatricem prosperitatis eius cuius caussa tale suscepit officium, divinam legem esse fatum, per quod inevitabiles cogitationes dei atque incepta complentur. Unde si quid providentia geritur, id agitur etiam fato, et quod fato terminatur, providentia debet susceptum videri. Et primam quidem providentiam esse summi exsuperantissimique deorum omnium, qui non solum deos coelicolas ordinavit, quos ad tutelam et decus per omnia mundi membra dispersit, sed natura etiam mortales eos qui praestarent sapientia ceteris
206 terrenis animantibus, ad aevitatem | temporis edidit, fundatisque legibus reliquarum dispositionem ac tutelam rerum quas
| quotidie fieri necesse est diis ceteris tradidit. Unde suscep- (1
tam providentiam dii secundae providentiae ita naviter retinent, ut omnia etiam quae coelitus mortalibus exhibentur immutabilem ordinationis paternae statum teneant. Daemonas vero, quos Genios et Lares possumus nuncupare, ministros deorum arbitratur custodesque hominum et interpretes, si quid a diis velint. Nec sane omnia referenda esse ad vim fati putat, sed esse aliquid in nobis et in fortuna esse nonnihil:

---

1) *ponenerteron* codd. constans est lectio. Χοικά edd. vett. et V. L. Ego emendo ex Platonis Tim. p. 39 *πεζὸν et ἔνυδρον*.

et fortunae quidem improvidos casus ignorari a nobis fatetur. Instabile enim quiddam et incurrens intercedere solere, quae consilio fuerint et meditatione suscepta, quae non patiatur meditata ad finem venire. Et tunc quidem cum impedimen-
[9] tum istud utiliter | provenerit, res illa Felicitas nominatur, at ubi repugnationes istae nocivae erunt, Infelicitas dicitur.
| Omnium vero terrenorum nihil homine praestabilius provi- 207
dentia dedit.

Cap. XIII. Quare idem bene pronuntiat, hominis animam esse corporis dominam. Atenim cum tres partes animae ducat esse: rationabilem id est mentis optimam portionem, hanc ait capitis arcem tenere, irascentiam vero procul a ratione ad domicilium cordis deductam esse obsequique eam; in loco respondere sapientiae: cupidinem atque appetitus, postremam mentis portionem, infernas abdominis sedes tenere ut popinas quasdam et latrinarum latebras, deversoria nequitiae atque luxuriae: relegatam vero iccirco longius a sapientia hanc par-
70) tem videri, ne importuna vicinitate ratio|*consultura*[1]) desuper cunctorum saluti in ipsa cogitationum utilitate turbaretur.
Totum vero hominem in capite vultuque | esse. Nam pruden- 208
tiam sensusque omnes non alias quam illa parte corporis contineri. Cetera enim membra ancillari et subservire capiti, cibos et alia subministrare. *Vectare* etiam *sublimem positum*[2]) dominum atque rectorem; providentia eius a periculis vindicari. Sed machinamenta quibus ad sentiendas et diiudicandas qualitates sensus instructi sunt, ibidem erga regiam capitis
constituta esse in conspectu rationis, ut intelligendi ac | per- 209
sentiscendi veritas adiuvetur.

Cap. XIV. Sensus vero ipsi ad ea quae sunt sensibilia apte composita natura intelligentiam cognatam tenent. Ac primo oculorum acies gemellas perlucidas esse, quadam luce visionis illustres noscendi luminis officium tenere: auditionem vero aereae naturae participem aeris nuntiis percipere sonores. Iam gustatus solutiores esse sensus ideoque humidioribus et aquosis potius commodatos; tactum etiam terrenum atque corporeum, solidiora quaeque contingi offendique possunt sentire. Eorum etiam quae corrupta mutantur separata intelligentia est. In media namque regione oris nares natura constituit, quarum bifori via odor cum spiritu commeat. Conversationes autem mutationesque odoratus caussas dare, easque de corruptis vel adustis vel *mucescentibus*[3]) aut madefactis sentiri,

---

1) *consumpta* F. 1. In cett. *consumptam*. Ego Salmasii emendationem probo. — 2) *vectare* codd. habent et edd. vett. *verticem* V. L. *sublime* optt. codd. *in sublime* Edd. omnes, *posuit*. V. L. Ego meam coniecturam in textu poni iussi. — 3) *mitescentibus* optt. codd. *mucescentibus* V. L. In cett. *madescentibus*.

210 cum quidem ea *genuntur*[1]), vapore | vel fumo *exhalante: odori*[2]) in his iudicium sensusque succedunt. Nam si res *istae* | *stent*[3]) integrae et aër purus, nunquam eiusmodi auras (17
211 inficiunt. Eos sensus | quidem ipsi communes nobis sunt cum ceteris animantibus. Atenim hominum | solertia eiusmodi di- [10
vino beneficio instructior auctiorque, quod auditu visuque praestantior. Oculis namque metitus est coelum siderumque circuitus et astrorum obitus atque ortus, eorumque cum significatibus spatia comprehendit: ex quo pulcerrimus et uberrimus fons ille philosophiae profluxit. Auditu vero quid homini magnificentius potuit evenire, per quem prudentiam sapientiamque condisceret numerosque orationis metiretur ac modos faceret: fieretque et ipse totus modulatus ac musicus? Lingua et dentium vallum et ipsius osculi venustas accessit; quod
212 quidem aliis animantibus ad explendam | victus necessitatem inferendasque ventri copias comparatum est, sed homini promptuarium potius rectae rationis et suavissimae orationis hoc datum est, ut quae prudentia corde conceperit ea sensa promat oratio.

Cap. XV. Sed totius corporis habitus et figura membrorum alia condicione sunt optima, alia longe peiora. Inferiora reguntur optimatium praestantia, et ipsa ministerium suggerunt victuale. Pedes denique humerorum tenus capiti obediunt. At superciliorum sepes praemuniunt oculos, ne desuper proruat quod teneras visiones mollesque perturbet. Pulmones loco aë sui genere cordi plurimum consulunt. Cum exardescit ira trepidansque celerioribus motibus vertex cordis ipsius madens sanguine, pulmonum excipitur mollitia siti, | fri- (17
213 gore. Lienem vero iocinori nec frustra esse | finitimum, ut eius redundantiam participatis haustibus relevet, abstergeatque ea quae sordium fuerint, purumque et sincerum praestet: quod maxime fibris est commodum. Ventrem hiris intestinorum circumplexum et nexibus impeditum esse, ne esculenta et potulenta sese penetrarent, sed ut retenta paulisper utilitatem sui accessu animantibus exhiberent, ne exhaustis et labentibus quae inferuntur momentis omnibus appetendi cibi necessitas immineret, et ad hoc unum occupari nobis dies noctesque esset necesse.

214 Cap. XVI. Visceribus ossa sunt tecta: | eadem revincta sunt nervis. Et tamen ea quae sunt internuntia sentiendi sic sunt operta visceribus, ne crassitudine sensus hebetentur. Illa

---

1) *quaeruntur* codd. et edd. ante Wow.; qui *eruuntur* cum seqq. dedit. Ego vero *genuntur* praefero. — 2) *odore in his* F. 1. *odore viis* opti. codd. *odoris in his* V. L. In cett. *odor in his.* — 3) *si res istent aegre* optt. codd. *si restent integrae* edd. vett. *si res sint integrae* V. L. Ego: *res istae stent integrae.*

etiam quae iuncturis et copulis nexa sunt ad celeritatem, facilius se *movendo*[1]) haud multis sunt impedita visceribus. Denique ipsius capitis verticem specta, contectum tenui cute capillisque hirsutum videbis adversus vim frigoris et caloris. Atenim illae opimae sunt partes quas labor subigit, ut femina
11] ipsaque sessitandi regio est. Quid de | cibatu ipso loquar? quem itinera ex utero manantia fibris iecoris adiuncta dispertiunt in cruoris habitudinem versum: *et*[2]) eum ex eo loco per omnes artus natura solers derivari facit. Sed e regione cordis venarum meatus oriuntur per pulmonum spiracula vivacitatem transferentes, quam de corde susceperint, et rursus ex illo loco divisae per membra totum hominem | iuvant spiritu. 215
Hinc illae anhelandi vices haustae redditaeque alterno modo,
73) ne mutuis impediantur occursibus. | Venarum diversae sunt qualitates, quas ad procreandum e regione cervicum per medullas renum commeare et suscipi inguinum loco certum est: *et rursum venarum genitale seminium humanitatis exire*.

Cap. XVII. At cum totius corporis dicat esse substantias, primam vult videri ex igne et aqua et ceteris elementis, aliam ex consimilibus partibus viscerum, ossiculorum, cruoris et ceterorum, tertiam de discrepantibus diversisque membris id est capite, utero et articulis disparibus. Unde et substantia quae de simplicibus constat elementis, si id quod necessitate victus extrinsecus arrogatur, quomodo congruit et generi singulorum, qualitatem corporis | temperiemque custodit, et illis 216
de consimilibus robur auget, et his quae inter se disparia supra diximus, pulcritudinem nutrit, et simul obaequalitas ista sicci, humidi, ferventis ac frigidi sanitatem vires speciemque largitur, sicuti illa intemperans atque immoderata permixtio singulis universisque vitiatis animam celeri exitio corrumpit.

Cap. XVIII. Tripartitam animam idem dicit: primam eius rationabilem esse partem, aliam excandescentiam vel irritabilitatem, tertiam appetitus: eandem cupiditatem possumus nuncupare. Sed tunc animanti sanitatem adesse, vires, pulcritudinem, cum ratio totam regit, parentesque ei inferiores duae partes concordantesque inter se iracundia et voluptas nihil appetunt, nihil commovent, quod inutile esse duxerit ratio. Eiusmodi ad aequabilitatem partibus animae temperatis corpus
74) nulla turbatione | frangitur. Alioqui invehit aegritudinem atque invalentiam et foeditatem, cum incompositae et inaequales inter se erunt, cum irascentia consilium subegerit sibique | subiecerit cupiditas, aut cum dominam illam reginamque ra- 217

1) *movenda* oppt. codd. V. L. *movendam* Harl. et edd. vett. Ego malim: *movendo*. — 2) *ut* codd. et edd. *et* dedi, quod in seqq. optimi codd. *facit* nec *faciat*, ut cett. legunt, praebent.

tionem, obsequente licet et pacata cupidine, ira flagrantior vicerit. Sed aegritudinem mentis stultitiam dicit esse eamque in partes duas dividit: | harum unam imperitiam nominat, aliam [12
insaniam vocat, et imperitiae morbum ex gloriosa iactatione contingere, cum eorum quorum ignarus est doctrinam aliquis scientiamque mentitur: furorem vero pessima consuetudine et libidinosa vita solere evenire. Hancque insaniam nominari, quam vitiosa qualitas corporis prodit, cum ea quae rationi sunt parata in ipso vertice importunis angustiis coarctantur. Atenim hominem tunc esse perfectum, cum anima et corpus aequaliter copulantur et inter se conveniunt sibique respondent: ut firmitas mentis praevalentibus corporis viribus non sit inferior. Corpus vero tunc nativis incrementis augetur, cum valetudinis
218 portio procurata salubriter modum necessarii victus nescit | excedere, nec valetudo obteritur magnitudine externorum laborum, nec pabuli sarcina immoderatius invecti vel non, ut oportet, digesti distributique per corpus. Tunc enim artus ac membra vigoris debiti modum et vires retinent, cum id quod infertur ad totius corporis conservationem veluti singulatim exaequatum cunctis partibus dividitur. Verum enimvero cum id minime fit, tunc sequi exitium corporis.

LIBER II.

DE PHILOSOPHIA MORALI.

219 Cap. I. | Moralis philosophiae caput est, Faustine fili, ut (12
scias quibus ad beatam vitam perveniri rationibus possit. *Verum ad beatitudinem ante alia bonorum finem contingere ut ostendam*[1]), quae de hoc Plato senserit. Bonorum igitur
220 alia | eximia ac prima per se ducebat esse, per perceptionem cetera bona fieri existimabat. Prima bona esse deum summum mentemque illam quam *νοῦν* idem vocat; secundum ea quae ex priorum fonte profluerent, esse animi virtutes, prudentiam, iustitiam, pudicitiam, fortitudinem. Sed his | omnibus praestare prudentiam; secundam numero ac potestate continentiam posuit: has iustitiam sequi: fortitudinem quartam esse. Differentiam hanc bonorum esse constituit: partim divina per se et prima simplicia duci bona; alia hominum nec eadem omnium existimari. Divina quapropter esse atque sim-
221 plicia, virtutes animi: | humana autem bona ea quae quorum-

---

1) Haec quam dedi lectio optimorum codd. est, nisi quod Voss. Bened. *contingeret* et *fine* praebent. *fine contingenti ut* edd. ante Vulc. *bonorum finem ante al. contingere* V. L. Ego locum depravatum in medio relinquo.

dam essent, quae cum corporis commodis congruunt, et illa
quae nominamus externa: quae sapientibus et cum ratione ac
modo viventibus sunt sane bona; stolidis et eorum usum igno-
rantibus esse oportet mala.

CAP. II. Bonum primum est verum et divinum illud opti-
mum et amabile et concupiscendum, cuius pulcritudinem ratio-
nabiles appetunt mentes, natura duce instinctae eadem *in* [1]
176) eius ardorem. Et quod non omnes id adipisci queunt | neque
primi boni adipiscendi facultatem possunt habere, ad id ferun-
tur quod hominum est. Secundum nec commune multis est,
nec quod omnibus similiter bonum. Namque appetitus et
agendi aliquid cupido | aut vero bono incitatur aut eo quod vi- 222
deatur bonum; unde natura duce cognatio quaedam est cum
bonis ei animae portioni quae *cum ratione* [2] convenit. Acci-
dens autem bonum est et putatur, quod corpori rebusque ve-
nientibus extrinsecus copulatur, et illum quidem qui natura
imbutus est ad sequendum bonum, non modo sibimet *ipsi na-
tum* [3] putat sed omnibus etiam hominibus, nec pari aut simili
modo verum *civitati* unumquemque *assertum* [4] esse, dehinc
proximis et mox ceteris qui familiari usu vel notitia iunguntur.

CAP. III. Hominem ab stirpe ipsa neque absolute malum
nec bonum nasci, sed ad utrumque proclive ingenium eius esse
habere semina quidem quaedam utrarumque rerum | cum na- 223
scendi origine copulata, quae educationis disciplina in partem
alteram debeant emicare: doctoresque puerorum nihil antiquius
curare oportet, quam ut amatores virtutum *velint esse* [5], mo-
ribus, institutis eos ad id prorsus imbuere, ut regere et regi
discant magistra iustitia. Quare praeter cetera induci ad hoc
eos oportere, ut sciant quae sequenda fugiendaque sint, hone-
sta esse ac turpia: illa voluptatis *ac* laudis, haec *tamen* [6] dede-
coris ac turpitudinis: honesta eadem quae sunt bona confiden-
ter optare nos oportere. Tria genera ingeniorum ab eo sunt
comprehensa, quorum praestans egregium appellat | unum, al- 224
177) terum | teterrimum pessimumque: tertium ex utroque modice
[14] temperatum medium nuncupavit. | Mediocritatis huius vult esse
participes puerum docilem et virum progredientem ad mode-

1) *ei is ardore* edd. ante Vulc. *ad eius ardorem* V. L. *eius ardorem* codd. optt., unde dedi *in eius ardorem.* — 2) *cum hominis animae partitionis et quae curatione* Bened. *partionis quae curationi* F. et Voss. In cett. *quae rationi consentit.* Ego Oud. emendationem recepi. — 3) *sibi intimatum* codd. et edd. ante Wow. qui cum seqq. Casauboni coniecturam probavit. — 4) *verum etiam unumquemque acceptum* codd. et edd. ante Elm., qui ex Casaub. emendatione dedit: *verum patriae unumquemque acceptum.* Meam coniecturam in textum recepi. — 5) *vel inter se* codd. et edd. ante Elm. qui *inter se* eiecit. *ut sint* Vulc. Ego recepi Stewech. emendationem. — 6) *illa volupt. haec laudis hactenus vero ded.* codd. et edd. plurimae. *Tamen* ego emendavi, *ac* Oudend. dedit.

stiam eumdemque commodum ac venustum. Eiusmodi quippe
medietates inter virtutes et vitia intercedere dicebat tertium
quiddam, ex quo alia laudanda, alia culpanda essent. Inter
scientiam *validam, alteram falsam pervicaciae vanitate iacta-
tam*[1]): inter *pudentiam*[2]) libidinosamque vitam abstinentiam
et intemperantiam posuit: fortitudini ac timori medios pudo-
rem et ignaviam fecit. Horum quippe quos mediocres vult
videri, neque sinceras esse virtutes nec vitia tamen mera et
225 intemperata, sed hinc | atque inde permixta esse.

CAP. IV. Malitiam vero deterrimam et omnibus vitiis im-
buti hominis ducebat esse, quod accidere censebat, cum optima
et rationabilis portio et quae etiam imperitare ceteris debet,
servit aliis, illae vero vitiorum ducatrices iracundia et libido
ratione sub iugum missa dominantur. Eamdem malitiam de
diversis abundantia inopiaque constare. Nec solum eam inae-
qualitatis vitio claudicare arbitratur, sed incumbere etiam dis-
similitudinem. Neque enim posset cum bonitate congruere,
quae a semetipsa tot modis discrepet, et non solum disparili-
tatem sed etiam inconcinnitatem prae se gerat. Tres qua-
propter partes animae tribus dicit vitiis urgeri: prudentiam in-
226 docilitas impugnat|, quae non abolitionem infert scientiae, sed
contraria est disciplinae discendi; huius duas ab eo species
accepimus: imperitiam et fatuitatem, quarum imperitia sapien-
tiae, | fatuitas prudentiae inveniuntur inimicae. *Iracundiam* (178
audacia: *in*[3]) eius comitatum sequuntur indignatio et incom-
mobilitas (ἀοργησίαν νοός[4]) interim dixerim), quae non ex-
stinguit incitamenta irarum sed ea stupore *defigit* immobili.
Cupiditatibus applicat luxuriam, id est appetitus voluptatum
227 | et desiderium ad fruendum potiendumque haustus inexplebi-
les. Ex hac manat avaritia atque lascivia, quarum altera li-
beralitatem coercet, altera immoderatius fundendo patrimonia
prodigit facultatem.

CAP. V. Sed Plato virtutes esse habitum dicit optimae
mentis nobiliter figuratum, quae concordem sibi et quietem,
constantem etiam facit eum, qui fuerit fideliter intimata, non
verbis modo sed etiam factis secum et cum ceteris congruen-
tem. Hoc vero proclivius, si ratio in regni sui solio consti-
tuta appetitus et iracundias semper domitas et in frenis habet;
ipsaeque ita obediunt ut | tranquillo ministerio fungantur. Uni- [15]
modam vero esse virtutem, quod bonum suapte natura admi-

---

1) Hunc locum corruptissimum ex codd. et edd. constantia dedi. — 2) *prudentia* Flor. Voss. Bd. In cett. *pudicitiam*. Optime Oud. emendavit *pudentiam*. — 3) *audaciam* optimi codd. unde scripsi *in eius comitatum*, *in* cett. non habent. — 4) *dicta graece* V. L. ante ἀοργ. contra codd. habet. *Dortesianyis* vel *dortesianous* codd. optt. ἀναλγησία edd. vett. ἀνοργησία V. L. Ego malim ἀοργησίαν νοός. *Ita enim* codd. et edd. plur. *Interim* ex optt. codd. scripsi.

niculo non indiget: perfectum autem quod sit solitudine debet esse contentum. Nec solum qualitas verum etiam similitudo cum virtutis ingenio coniungitur: ita enim secum ex parte omni | congruit, ut ex se apta sit sibique respondeat. Hinc et 228
medietates easdemque virtutes ac summitates vocat, non solum quod careant redundantia et egestate, sed quod in meditullio quodam vitiorum sint sitae. Fortitudo quippe circumsistitur hinc audacia, inde timiditate: audacia quidem confidentiae fit
(179) abundantia, metus vero vitium | deficientis audaciae.

Cap. VI. Virtutum quaedam imperfectae sunt, aliae perfectae. Et imperfectae illae quae in omnibus beneficio solo naturae proveniunt, vel quae solis disciplinis traduntur et magistra ratione discuntur. Eas igitur quae ex omnibus constent dicemus esse perfectas. Imperfectas virtutes semet comitari negat. Eas vero quae perfectae sunt individuas sibi et inter se connexas esse ideo maxime arbitratur: quod ei cui sit egregium ingenium, si accedat industria, usus etiam et disciplina, quam dux rerum ratio fundaverit, nihil relinquetur quod non virtus administret. Virtutes omnes cum animae partibus dividit, et illam virtutem, quae ratione sit nixa et est spectatrix et diiudicatrix omnium rerum, prudentiam dicit atque sapientiam, quarum sapientiam disciplinam vult videri divinarum humanarumque rerum; prudentiam vero scientiam esse intelligendorum bonorum et malorum, eorum etiam quae media dicuntur. In ea vero parte quae iracundior habeatur fortitudinis sedes esse et vires animae nervosque ad ea implenda
| quae nobis severius agenda legum imponuntur imperio. Tertia 229
pars mentis est cupidinum et desideriorum, cui necessario abstinentia comes est, quam vult esse servatricem convenientiae eorum quae natura recta pravaque sunt in homine. Ad placentiam, ad mediocritatem libido flectitur, actusque voluptarios ratione huius dicit ac modestia coerceri.

Cap. VII. Per has tres animae partes quartam virtutem iustitiam aequaliter *dividentem se*[1]) scientiamque eius caussam
(180) esse dicit, ut unaquaeque | potiore ratione ac modo ad fungendum munus obediat. Hanc ille heros modo iustitiam nominat, nunc universae virtutis nuncupatione complectitur, et item fidelitatis vocabulo nuncupat, sed cum ei *quo*[2]) possidetur est
[16] utilis, benevolentia est, | at cum foras spectat et est fida speculatrix utilitatis alienae, iustitia nominatur. Est et illa iustitia quae quartum vulgata divisione virtutum locum possidet, quae cum religiositate id est ὁσιότητι copulatur: quarum religiositas deum honori ac suppliciis divinae rei mancipata est,

1) *dividentes* codd. et edd. Oud. coniecturam recepi in textum. — 2) *quod* Voss. *qui* Bd. In cett. *a quo*. Ego malim: *quo*.

illa vero hominum societatis et concordiae remedium atque
230 medicina est. Duabus | autem aequalibus de caussis utilitatem
hominum iustitia regit, quarum est prima numerorum obser-
vantia et divisionum aequalitas et eorum quae pacta sunt sym-
bole: ad haec ponderum mensurarumque custos et communi-
catio opum publicarum: secunda finalis est et veniens ex ae-
quitate partitio, ut singulis in agros dominatus congruens de-
feratur, ac servetur *bonis potior*[1]), minor non bonis. Ad
hoc bonus quisque natura et industria in honoribus et officiis
praeferatur, pessimi cives luce careant dignitatis. Sed ille
iustus in deferendo honore ac servando modus est ei, qui est
suffragator bonorum et malorum subiugator, ut semper in ci-
vitate emineant quae sunt omnibus profutura, iaceant et sub-
iecta sint cum suis auctoribus vitia.

Cap. VIII. Quod facilius obtinebitur, si duobus exem-
plis instruamur; unius divini ac tranquilli ac beati, alterius ir-
religiosi et inhumani ac merito intestabilis, ut pessimo | quidem (181
alienus et aversus a recta vivendi ratione facultates suas di-
231 vino illo et coelesti | bonus *similior esse*[2]) velit. Hinc rheto-
ricae duae sunt apud eum partes, quarum una est disciplina
contemplatrix bonorum, iusti tenax, apta et conveniens cum
secta eius qui politicus vult videri; alia vero adulandi scientia
est, captatrix verisimilium, usus nulla ratione collectus. Sic
enim *ἄλογον τριβὴν* elocuti sumus, quae persuasum velit quod
docere non valeat. Hanc *δύναμιν τοῦ πείθειν δίχα τοῦ
διδάσκειν*[3]) definivit Plato, quam civilis articuli umbram
232 | id est imaginem nominavit. Civilitatem quam politicen vocat
ita vult a nobis intelligi, ut eam esse ex virtutum numero sen-
tiamus, nec solum agentem atque in ipsis administrationibus
rerum spectari ab ea universa atque discerni. Nec solum pro-
videntiam prodesse civilibus rebus, sed omnem sensum eius
atque propositum fortunatum et beatum statum facere civitati.

Cap. IX. Haec eadem utilitati animae procurat duobus
modis. Altera namque legalis est, iuridicialis altera. Sed
prior consimilis est exercitationi, per quam pulcritudo animae
et robur acquiritur, sicut exercitatione valetudo corporis gra-
tiaque retinetur. | Iuridicialis illa medicinae par est; nam mor- [17]
233 bis animae medetur, sicut illa | corporis. Has disciplinas vo-

---

1) *bonis optimis optior* Voss. aliique codd. *bonis optimis aptior* Bd. *bonis optimis potior* edd. ante Iunt. In vett. extat: *bonis potior*. Locus corruptus est. — 2) *illo .... li melior esse* F. 1. Putean. Voss. *ille .... bonis similiores se velit* alii codd. *divino illi et c. ac bono meliores esse velit* Wow. et seqq. *divino illi melior esse velit* V. L. Ego meam coniecturam recepi. — 3) *dynamein tote toin defitott daskein* Leid. *dynamein tote thindephytou daokete* codd. optt. Edd. vett. graeca haec omittunt. *hanc δύναμιν τοῦ τὰ ψευδῆ πιθανὰ δοκεῖν* Scalig. et seqq. Ego praefero: *δύναμιν τοῦ πείθειν δίχα τοῦ διδάσκειν*.

cat plurimumque earum curationem commoditatis afferre profi-
tetur. Harum imitatrices esse coquinam et unguentariam.
Sed artem sophisticam professionemque iuris blandam et as-
82) sentationum illecebras turpes profitentibus inutiles | cunctis:
quarum sophisticam coquinae coniungit. Nam ut illa medicinae
professione interdum opinione imprudentiam captat, quasi ea
quae agit cum morborum medela conveniant: sic sophistice
imitata iuridicialem statum dat opinionem stultis, quasi iusti-
tiae studeat, quam iniquitati favere constat. Unguentariam
vero professiones iuris imitantur: nam sicut illa remedio vult
esse, per quod species corporibus ac valetudo serventur, non
modo utilitatem corporum minuit, sed robur etiam viresque
frangit et verum | colorem ad desidiam sanguinis mutat; sic 234
haec scientiam imitata iuris simulat quidem virtutem se animis
augere, enervat autem quod in illis nativae fuerit industriae.
Virtutes eas doceri et studeri posse arbitrabatur quae ad ra-
tionabilem animum pertinent, id est sapientiam et prudentiam,
et illas quae vitiosis partibus pro remedio resistunt, id est for-
titudinem et continentiam, rationabiles quidem esse. Superio-
res virtutes pro disciplinis haberi: ceteras, si perfectae sunt
virtutes appellat: si semiperfectae sunt, non illas quidem dis-
ciplinas vocandas esse censet, sed nec in totum existimat dis-
ciplinis alienas. Iustitiam vero, quod trinis animae regionibus
sparsa sit, artem vivendi ac disciplinam | putat, et nunc doci- 235
lem esse, nunc usu et experiendo provenire.

Cap. X. Bonorum autem quaedam sui gratia asserit ap-
petenda, ut beatitudinem, ut bonum gaudium; alia non sui, ut
medicinam; alia et sui et alterius, ut providentiam ceterasque
virtutes, quas et sui caussa expetimus ut praestantes per se
183) | et honestas: et alterius, id est beatitudinis, qui virtutum ex-
optatissimus fructus est. Hoc pacto etiam mala quaedam sui
caussa fugitanda sunt, alia ceterorum, plerumque et sui et
aliorum, ut stultitia et eiusmodi vitia quae et sui caussa vi-
tanda sunt, et eorum quae accidere ex his possunt id est mi-
seriae, infelicitatis. Eorum quae appetenda sunt quaedam ab-
solute bona dicimus, quae semper atque omnibus cum adsunt,
invehunt commoda, ut virtutes quarum beatitas fructus est:
alia quibusdam nec cunctis vel perpetuo bona, ut vires, vale-
[18] tudo, divitiae et | quaecunque corporis et fortunae sunt. Pari
pacto et eorum quae declinanda sunt quaedam omnibus ac
semper videri mala, quando nocent atque obsunt, ut sunt vitia
et infortunia: quaedam aliis nec ea semper nocere, ut aegri-
tudinem, egestatem et cetera.

Cap. XI. Sed virtutem liberam et in | nobis sitam no- 236
bisque voluntate appetendam: peccata vero esse non minus
libera et in nobis sita, non tamen ea suscipi voluntate. Nam-

que ille virtutis spectator cum eam penitus intellexerit bonam esse et benignitate praestare, ad eam affectabit profecto et sectandam existimabit sui caussa; at item ille qui senserit vitia non solum turpitudinem existimationi invehere, sed nocere alio pacto fraudique esse, qui potest sponte se ad eorum consortium iungere? Sed si ad eiusmodi mala pergit, ac sibi usuram eorum utilem credit, deceptus errore et imagine boni sollicitatus quidem, sciens vero ad mala praecipitatur. Discrepes quippe a | communi sententia, si non quidem ignores, (184
quid *pauperies ad divitias*[1]) intersit: et cum haec in proclivi sita sint, nec pauperies honestatem vel turpitudinem divitiae allaturae sint, si egestatem rerum victui necessariarum copiis praeferas, ineptire videaris: et adhuc illud absurdius, si qui *vel*[2]) sanitatem corporis spernat, eligens morbos. Sed illud postremae dementiae est, cum qui virtutis pulcritudinem
237 oculis animae viderit utilitatemque eius usu et | ratione perspexerit, non ignarus quantum dedecoris atque incommodi adipiscatur participatione vitiorum, tamen addictum se velit vitiis.

Cap. XII. Corporum sanitatem vires indolentiam ceteraque eius bona extraria, item divitias et cetera quae fortunae commoda ducimus, ea non simpliciter bona nuncupanda sunt. Nam si quis ea possidens usu se abdicet, ea illi inutilia erunt; si quis autem eius usum converterit ad malas artes, ea illi etiam noxia videbuntur. Si quis autem iis *abutetur*[3]) vitiisque subiectus erit qui ea possidet, haberi haec etiam *oberit*. Unde colligitur simpliciter bona haec dici non oportere: ut etiam ea quae sunt morbosa, quae pauperiem ceteraque existimari oportet. Nam qui tenuis est, si modificetur in sumptibus, nullam noxam ex eo sentiet: et qui recte pauperie sua utitur, non solum nihil capiet incommodi, verum ad tollenda cetera *melioratum*[4]) praestantior fiet. Si igitur nec habere pauperiem neque eam ratione regere contrarium est, paupertas per se malum non est. | Voluptatem vero neque bonum esse [191]
238 | absolute | neque simpliciter malum: sed eam quae sit honesta (185
nec pudendis rebus sed gloriosis actibus veniat, non esse fugiendam, illam vero quam aspernatur natura ipsa turpi dele-

---

1) *pauperies ad divitias* optimi codd. *inter pauperiem ac divitias* cett. codd. et edd. Ego malim *pauperies a divitiis*, etsi lectionem optt. codd. prorsus reiicere non ausim. — 2) *sequi ut sanit.* F. 1. *sequi sanitatem* Voss. Bd. *si qui sanit.* Oud. In cett. *si quis sanit.* Ego praefero *si qui vel.* — 3) *abutitur* F. 1. Voss. alii codd. In cett. *abutetur. obit.* optt. codd. pro *oberit*, quae mea est emendatio. Edd. ante Vulc. totam enuntiationem a verbis *Si quis .... oberit* omittunt. V. L. est: *abutitur .... obnoxius erit vitiis*, *qui ea possidet*, *habere hoc etiam cum obit non potest.* — 4) *melioratum* F. 1. Bd. *meliora cum* Voss. In cett. *melior atque.* Ego malim: *melior*, *actu praestantior.*

ctatione quaesitam, vitari oportere censebat. Sollicitudinem et laborem, si naturabiles essent et ab ipsa virtute descenderent et essent pro aliqua praeclara administratione susceptae, appetibiles ducebat esse, sed si adversum naturam turpissimarum caussa gignerentur, malas intestabilesque esse. Non sola vitia voluntate accidere animis et venire corporibus, sed esse medium quemdam statum, qualis est, cum abest tristitia nec tamen laetitiam adesse sentimus.

Cap. XIII. Ex his quae in nobis sunt primum bonum atque laudabile est virtus, bonum studenti. Adeo honestum appellari oportet: solum quippe quod honestum est bonum ducimus, ut est malum turpe; ac merito quod turpe est, bonum non potest esse. Amicitiam ait sociam eamque consensu consistere, reciprocamque esse ac delectationis vicem reddere, quando aequaliter redamat. Hoc amicitiae commodo provenit, cum amicus eum quem diligit pariter ac se cupit prosperis rebus potiri. Aequalitas ista non aliter provenit, nisi similitudo utroque parili caritate conveniat. Nam ut pares paribus irresolubili nexu iunguntur, ita discrepantes et inter se disiuncti
sunt nec aliorum amici. | Inimicitiarum autem vitia gignuntur 239
ex malevolentia per dissimilitudinem morum et distantiam vitae et sectas atque ingenia contraria. Alia etiam amicitiae
186) genera dicit esse, | quarum pars voluptatis gignitur caussa, pars necessitatis. Necessitudinum et liberorum amor naturae congruus est, ille alius abhorrens ab humanitatis clementia, qui vulgo amor dicitur, est appetitus ardens, cuius instinctu per libidinem capti amores corporum in eo quod viderint totum hominem putant. Eiusmodi calamitates animarum amicitias idem appellari vetat, quod nec mutuae sunt nec reciprocari queant, ut ament quae redamantur; nec constantia illis adsit et diuturnitas desit amoresque eiusmodi sanitate ac poenitentia terminentur.

Cap. XIV. Plato tres amores hoc genere dinumerat, quod sit unus divinus cum incorrupta mente et virtutis ratione conveniens, non poenitendus; alter degeneris animi et corruptissimae voluptatis; tertius ex utroque permixtus, mediocris ingenii et cupidinis modicae. Animas vero fusciores impelli
[20] cupidine corporum unumque | illis propositum esse, ut eorum usura potiantur atque eiusmodi voluptate et delectatione ardorem suum mulceant. Illae vero facetae et urbanae sint. Animas bonorum deamare et studere illis factumque velle, uti
quam plurimum potiantur bonis artibus et meliores | praestan- 240
tioresque reddantur. Medias ex utroque constare, nec delectationibus corporum prorsus carere et lepidis animarum ingeniis capi posse. Ut ille igitur amor teterrimus et inhumanissimus atque turpis non ex rerum natura sed aegritudine

corporali morboque colligitur, sic ille divinus deorum munere beneficioque concessus, aspirante coelesti cupidine in animos | hominum credatur venire. Est amoris tertia species quam (18 diximus mediam. Divini atque terreni proximitate collectus nexuque et consortio parili copulatus, et ut rationi propinquus est divinus ille, ita terrenus ille cupidini iunctus est voluptatis.

Cap. XV. Culpabilium autem virorum quatuor formae sunt, quarum prima honoripetarum est, sequens abstemiorum, tertia popularis, tyrannicae dominationis est ultima. Evenit, quapropter primum illud mentis vitium, cum vigor rationis
241 elanguerit | superiorque et robustior fuerit animae portio, in qua ira dominatur: et quae ὀλιγαρχία dicitur. Ea sic nascitur, cum propter pessimum pastum eius partis animae quae ex cupiditatibus constat non solum rationabilis et irascentiae loca possidentur, sed eius etiam quae non[1]) *necessariam cupidinem ciunt*. Hunc palam Plato lucri cupidinem atque accipitrem pecuniae nominavit. Qualitas popularis exsistit, cum indulgentia cupidines laboratae non solum iustis desideriis exardescunt; sed his etiam *quasi*[2]) obviae atque occursantes et illam consiliariam et illam alteram iratiorem animam condicionibus suis presserunt. Tyrannidis tenus *exit*[3]) luxuriosa et plena
242 libidinis vita, quae ex infinitis et diversis et illicitis | voluptatibus conflata mente tota dominatur.

Cap. XVI. Qui sit autem pessimus, eum non solum turpem et damnosum et contemptorem deorum et immoderatum et inhumanum atque insociabili vita ait vivere, sed nec cum proximis secumve congruere, atque ideo non a ceteris modo verum etiam a se discrepare, nec | aliis tantum sed etiam sibi (18 inimicum esse, et iccirco hunc talem neque bonis nec omnino cuiquam nec sibi quidem amicum esse: sed eum pessimum videri, quem nulla malignitatis superlatio possit excedere. Hunc talem nunquam in agendis rebus expedire se posse non solum propter inscientiam, | sed quod ipse etiam sibimet sit ignotus, [21 et quod perfecta malitia seditionem mentibus pariat: impediens incepta eius atque meditata consilia, nec permittens quidquam eorum quae volet. Pessimo quapropter deterrimoque non ea tantum vitia quae secundum naturam sunt pariunt exsecrabilitatem, ut est invidentia, ut est de alienis incommodis gaudium: sed etiam quae natura non respuit, | voluptatem dico atque aegritudinem, desiderium, amorem, metum, misericordiam, pudorem, iracundiam. Iccirco autem hoc evenit, quod

1) *necessaria cupidine sunt* F. 1. Voss. Vulc. cod. *non necessarias cupidines acuunt* in cett. extat. Ego: *non necessariam cupiditatem ciunt.* — 2) *his aeque obviae* edd. ante Vulc. In cett. *his etiam quae.* Oud. emendationem probo. — 3) *tyrann. tenus ex lux.* Mss. *tyrannid. est lux.* edd. vett. *tyrannis est luxior.* V. L. Ego *exit* emendabam.

immoderatum ingenium, in quaecumque proruerit, modum non habet, atque ideo semper ei aut deest aliquid aut redundat. Hinc eiusmodi homini si amor, omni tenore est corruptus, quod non solum effrenatis cupiditatibus et inexplicabili siti haurire avet omnia genera voluptatis, sed quod etiam formae iudicio irrationabili errore distrahitur, ignorans veram pulcritudinem et corporis effetam et enervem et fluxam cutem deamans, nec saltem coloratos sole aut exercitatione solidatos, *sed*[1]) opacos umbra vel desidia molles, sed cura nimia medullatos artus magni facit.

CAP. XVII. Non sponte grassari | malitiam multis modis 243
89) constat. Namque iniuriam inordinatam passionem | et aegritudinem mentis esse ait, unde liquido arbitratur homines non sponte ferri. Quis enim tantum mali voluntate susciperet, ut in optima mentis suae parte scelus et flagitium sciens veheret? Cum ergo possessio mali ab imprudentibus capitur, usum eius et actiones oportet ab ignorantibus sustineri, iccircoque prius est quam noceri, quod enim his rebus nocetur quae sunt viliores, corporis et externis, quae vel imminui possunt vel fraudibus interire; illaesis potioribus quae ad ipsam attinent animam. Sed nocere longe peius esse. Ex quo intelligi potest, quod animis bonis eo vitio pernicies infertur: plusque sibi obest qui alium cupit perditum, quam illi nocet, adversum quem talia machinatur: et cum nocere alteri malorum omnium noxium sit, multo gravius, si qui nocet, habeat impune; graviusque est et acerbius omni supplicio, si noxio impunitas deferatur nec hominum interim animadversione plectatur, sicut gravius est acerbissimorum morborum * *carentes*[2]) medicina medentes fallere *, nec uri aut secari eas partes, quarum dolore incolumitati residuarum partium consulatur.

CAP. XVIII. Quare ut optumi medici conclamatis de-
22] speratisque corporibus non adhibent medentes | manus, ne nihil profutura curatio doloribus spatia promulget, ita eos quorum animae vitiis imbutae sunt nec curari queunt medicina sapientiae, emori praestat. Namque eum cui non ex natura nec ex industria recte vivendi studium conciliari potest, vita
190) existimat Plato esse pellendum; vel si cupido | vitae eum teneat, oportere sapientibus tradi, quorum arte quadam ad rectiora flectatur. Et est sane melius talem regi, nec ipsum regendi habere alios potestatem, nec dominari, sed servire servitium, impotem ipsum aliorum addici potestati, parendi potius quam iubendi officia | sortitum. Virum pessimum non solum 246

1) *et* codd. et edd. praeter Bossch. qui *sed* bene in textu posuit. — 2) *carere* codd. et edd. Ego malim: *carentes*. At praeterea locus corruptus videtur esse.

deteriorem etiam dicebat esse, quod distrahatur semper edi-
tione vitiorum et desideriorum aestibus differtur, qui quanto
plurium cupidior sit, tanto egentior sibimet et propterea aliis
videri potest. Sperata quippe atque exoptata vix pauca et
cum maxima aerumna proveniunt, eaque flagrantiores cupidi-
nes *fervoresque*[1], succedunt. nec futuris modo angitur malis
verum etiam praeteritis transactisque torquetur. Quos omnes
morte sola ab eiusmodi malis deduci posse manifestum est.

Cap. XIX. Sed apprime bonos et sine mediocritate de-
terrimos paucos admodum rariosque et, ut ipse ait, numera-
biles esse: eos autem qui nec plane optimi nec oppido deter-
247 rimi | sint sed quasi medie morati, plures esse. Sed neque
superiores obtinere recta omnia, neque culpabiles in omnibus
labi. Horum vitia nec gravata nec intempestiva sunt aut ni-
mium criminosa; quorum substantia est ex redundantia vel
defectu, quibus et approbationis integritas et modus est, et qui
inter laudem vituperationemque mediam viam vadant, usque
rerum capessendarum eiusmodi studio excitantur, ut nunc boni
atque honesti eos ratione invitent, nunc inhonesta lucra et
turpes illiciant voluptates. Talibus viris nec amicitiarum
fides perseverat, et amores non semper improbi nec honesti (191
tamen eorum animos incurrunt.

Cap. XX. Perfecte sapientem esse non posse dicit Plato,
nisi ceteris ingenio praestet, artibus et prudentiae partibus
absolutus atque iis iam tum a puero imbutus, factis congruen-
tibus et dictis assuetus, purgata et effaecata animi voluptate,
electis[2]) ex animo hinc abstinentia atque patientia, atque
248 doctrinis ex | rerum scientia eloquentiaque venientibus. Eum
qui per haec profectus fidenti et securo gradu virtutis via gra-
deretur, adeptum solidam vivendi rationem repente fieri per-
fectum: hoc est repente praeteriti | futurique aevi ultimas par- [23
tes attingere, et esse quodammodo *intemporalem*[3]). Tum
post hoc vitiis exclusis insertisque et immissis omnibus quae
ad beatam vitam fuerint, non ex aliis pendere nec ab aliis de-
ferri sibi posse sed in sua manu esse, sapiens recte putat.
Quare nec in secundis rebus effertur nec contrahitur in ad-
versis: cum se ornamentis suis ita instructum sciat, ut ab iis
nulla vi segregetur. Hunc talem non solum inferre sed nec
referre quidem oportet iniuriam. Non enim eam contumeliam
putat quam improbus faciat, sed eam quam patientia firmiter

---

1) *floresque* opti. codd. *cupidinum furores* codd. et edd. cett. Ego malim: *fervoresque*. — 2) *eiectis* codd. et edd. *electis* Floridi emendatio est. — 3) *intemporale tum* F. 1. Voss. *in tempora laetum* edd. vett. *Intemporalem* V. L. ex Philomathae Pisani coniectura.

non[1]) toleret. Qua quidem naturae lege in animo eius scul-
ptum sit, quod nihil horum possit nocere sapienti quae opinan-
tur ceteri mala esse. Equidem sapientem illum conscientia
sua fretum, securum et confidentem in omni vita dicit futurum,
quod omnia accidentia reputet ad meliores rationes | trahens, 249
92) et quod nihil morose vel difficulter | excipiat sibique persua-
deat, pertinere res suas ad immortales deos. Idem ille diem
mortis suae propitius nec invitus exspectat, quod de animae
immortalitate confidat. Nam vinculis liberata corporeis sa-
pientis anima remigrat ad deos, et pro merito vitae purius
castiusque transactae hoc ipso usu deorum se condicioni
conciliat.

Cap. XXI. Eumdem sapientem optimum nominat ac bo-
num ac prudentem recte arbitratur, cuius sane consilia cum
factis rectissimis congruunt, et cui principia profecta sunt a
iusti ratione. At hunc sapientem et fortissimum dicit esse,
ut qui vigore mentis ad omnia perpetienda sit paratus. Inde
est quod fortitudinem nervos, ipsas animi cervices ait; ut ig-
naviam animae dicit imbecillitati esse finitimam. | Divitem 250
hunc solum quidem recte putat; quippe cum thesauris omnibus
pretiosiores solus videatur possidere virtutum opes; *opes*[2])
etiam quia solus sapiens potest in usibus necessariis regere,
videri ditissimus debet. Nam ceteri quamvis sint opibus afflu-
entes, tamen quod vel usum earum nesciant vel deducant eas
ad pessimas partes, inopes videntur. Egestatem namque non
abstinentia pecuniae sed praesentia immoderatarum cupidinum
gignit. Philosophum oportet, si nihil indigens erit et omnium
contumax et superior iis, quae homines acerba toleratu arbi-
trantur, nihil sic agere, quam ut semper studeat animam cor-
poris consortio separare, et | ideo existimandum, philosophiam 251
esse mortis affectum consuetudinemque moriendi.

Cap. XXII. Bonos omnes inter se oportet amicos esse,
193) etsi sint minus noti, et | potestate ipsa qua mores eorum se-
24] ctaeque | conveniunt, amici tamen sunt habendi, paria quippe
a similibus non abhorrent. Unde inter solos bonos fidem
amicitiae esse constat. Sapientia amatorem boni adolescen-
tem facit, sed eum qui probitate ingenii sit ad artes bonas
promptior. Nec deformitas corporis talem abigere poterit
appetitum. Nam cum ipsa anima complacita est, homo totus
adamatur: cum corpus expetitur, pars eius deterior est cordi.
Iure igitur putandum est, eum qui sit ignarus bonorum cupitu-

---

1) *Non* quod in cett. ante *putat* legitur, ad verbum *toleret* ex aliquot codd. auctoritate posui. — 2) *virtutum opes quas ad sapiens pot.* F. 1. *virtutum opes etiam quia solus sapiens potest* Voss. *virtutes etiam quia solus sapiens opes potest* edd. ante Vulc. *virtutum opes; etiam quia solus sapiens opes potest* V. L. Ego Oud. coniecturam recepi in textum.

rum quoque eiusmodi rerum esse. Is enim solus bonis desi-
deriis accenditur, qui bonum illud oculis animi videt: hoc esse
sapientem. *Istud vero quoniam est ignarus*[1]), osor quoque
nec amicus virtutum sit necesse est. Nec frustra hic talis
amator est turpium voluptatum. Sapiens non modo merae
voluptatis quidem alicuius gratia veniet ad agendum, nisi pro-
fecto fuerint honesta emolumenta virtutis. Hunc eumdem
252 cum | eiusmodi voluptate oportet vitam vivere honestam et
admirabilem plenamque laudis et gloriae, neque harum modo
rerum caussa ceteris omnibus praeferri, verum etiam iucundi-
tate et securitate solum et semper frui. Nec angetur carissi-
mis orbatus affectibus, vel quod ex se omnia sunt apta quae
ad beatitudinem pergunt, vel quod decreto et lege rectae ra-
tionis interdicitur eiusmodi afflictatio, et quod si de tali se
caussa discruciet, illam aegritudinem vel propter eum qui est
emortuus suscipiat, quasi in peiore sit parte; aut sua gratia,
quod tali necessitudine doleat se | privatum esse. Sed neque (19
obiti caussa lamentationes suscipi oportet, si sciamus illum
neque aliquid mali passum, ac si fuerit bonae voluptatis, etiam
melioribus aggregatum: neque *etiam sui*[2]) gratia, ut qui in se
reponit omnia, nec cuiusquam absentia virtutis esse indigens
potest, cuius perpetuam possessionem sibi vindicat. Igitur
sapiens non erit tristis.

CAP. XXIII. Sapientiae finis est, ut *ad dei meritum*[3])
sapiens provehatur: hanc namque futuram eius operam, ut ae-
mulatione vitae ad deorum actus accedat. Verum hoc ei
poterit provenire, si virum perfecte iustum, pium, prudentem
253 se praebeat. | Unde non solum in perspectandi cognitione ve-
rum etiam agendi opera sequi eum convenit, quae diis atque
hominibus sint probata: quippe * cum *[4]) summus deorum
cuncta haec non solum cogitationum ratione consideret, sed
prima, media, ultima obeat, compertaque intime providae
ordinationis universitate et constantia regat. Verum enimvero
illud omnibus beatum videri, cuius et | bona suppetunt, et [25]
quemadmodum vitiis carere debeat callet. Una quidem bea-
titudo est, cum ingenii nostri praesentia tutamur quae perfici-
mus: alia, cum ad perfectionem vitae nihil deest, atque ipsa
sumus contemplatione contenti. Utrarumque autem felicita-
tum origo ex virtute manat; et ad ornamentum quidem genia-
lis loci vel virtutis nullis extrinsecus eorum quae bona duci-

---

1) *quoniam est ignarus* F. 1. Voss Bd. In cett. *quoniam qui est ignarus. Istud quoque quoniam qui* edd. Vulc. Erat cum ego emendarem: *Iste bono quoniam est ignarus.* — 2) *neque aevi gratia* Mss et V. L. *neque etiam alicui gratia* edd. ante Scal. Ego: *neque etiam sui gratia.* — 3) *ad dei meritum* Voss edd. vett. *dei merito* F. 1. In cett. *dei meritis.* Ego aliquid latere h. l. existimo. — 4) *quippe perpetuum* F. 1. In cett. *quippe quum.*

mus adminiculis indigemus. Ad usum autem vitae communis corporis cura et eorum quae extrinsecus veniunt praesidiis
95) opus est, ita tamen, ut haec eadem fiant | virtute meliora eiusque suffragio beatitudinis commodis copulentur, sine qua haec in bonis minime sunt habenda. Nec frustra est, quod sola virtus fortunatissimos potest facere, cum absque hac ex aliis prosperis non possit felicitas inveniri. Sapientem quippe pedissequum et imitatorem dei dicimus et sequi arbitramur deum. Id est enim ἕπου θεῷ. Non solum autem oportet, dum vitam colit, digna *dis* discere[1]) nec agere ea quae horum
maiestati | displiceant, verum et tunc cum corpus relinquit; 254
quod non faciet invito deo. Nam etsi in eius manu est mortis facultas, quamvis sciat se terrenis relictis consecuturum esse meliora, nisi necessario perpetiendum esse istud lex divina decreverit, accersire tamen eum mortem *non debere*[2]), et si
anteactae vitae | ornamenta cohonestant, honestiorem tamen 255
et rumoris secundi oportet esse, cum securus de posteritatis suae vita ad immortalitatem animam permittit ire: eam, quod pie vixerit, praecipit fortunatorum habituram loco, deorum choreis semideumque permixtam.

Cap. XXIV. De civitatum vero constitutione et de observatione regendarum rerumpublicarum ita *censet* Plato[3]). Iam principio civitatis formam definit ad hunc modum: civitatem esse *coniunctum*[4]) inter se hominum plurimorum, in qui-
bus sint regentes, citeriores, coniuncti inter se concordia | et 256
invicem sibi opem atque auxilium deferentes, iisdem legibus, rectis tamen officia sua temperantes: unamque civitatem iisdem moenibus illam futuram, *ut*[5]) eadem velle atque eadem nolle inco-
96) larum mentes | assueverint. Quare suadendum est fundatoribus rerumpublicarum, ut usque ad id locorum plebes suas *taliter augeant, ut eidem rectori noti omnes esse possint*[6]) nec sibimet incogniti: sic enim fiet, ut omnes una mente sint iniquumque sibi factum nolint. Magnam sane civitatem non habitantium multitudine, eorumque magis viribus uti oportet. Vires
26] | enim non corporis nec pecuniae collectas dominationi multorum existimandas putat cum vecordia impotentiaque, sed cum decreto communi virtutibus omnibus ornati viri incolae et omnes fundati legibus obsequuntur. Ceteras vero, quae non ad

---

1) *digna discere* codd. et plurimae edd. *digna dis dicere* Stewech. Ego: *digna dis discere.* — 2) *mortem eius* F. 1. Voss. Bd. In cett. *mortem non debere*, quae postrema verba pro glossemate potius habuerim. Locum in medio relinquo. — 3) *Itacus et Cato* F. 1. Voss. Bd. *ita iubet* in cett. est. *Ita censet* bene Oud. emendavit. — 4) *coniunctam* optt. codd. In cett. *coniunctionem.* Ego malim: *coniunctum.* — 5) *et eadem* Mss. et edd. ante Florid. qui recepit *etsi eadem.* Ego praefero: *ut* i. e. ponas. — 6) *plebes suas ad eundem rectorem noti omnes esse possint* Vulc. cod. et edit. *pl. s. ab eodem eidem rectori noti esse possint* edd. ante Vulc. Lectio quam dedi est in F. 1. et in V. L.

hunc modum forent constitutae, non arbitrabatur sanas civitates sed tetras et morbis tumentes respublicas. Eas demum fundatas ratione dicebat esse, quae ordinatae ad instar animarum forent: ut pars optima quae prudentia sapientiaque praecellit, imperitet multitudini et ut illa totius habet curam cor-
257 poris, ita prudentiae dilectus tueatur universae commoda | civitatis. Fortitudo etiam pars virtutis secunda ut vi sua appetentiam castigat et reprimit, ita in civitate vigilet. Excubitorum loco quidem militet iuventus pro utilitate cunctorum, sed inquietos et indomitos ac propterea pessimos cives refrenet, contineat ac si necesse sit, frangat potioris consilii disciplina. Illam vero desideriorum partem tertiam plebi et agricolis parem ducit, quam existimat moderatis utilitatibus sustinendam. Atenim rempublicam negat posse consistere, nisi is qui imperitet habeat sapientiae studium, aut is ad imperandum deligatur, | quem esse inter omnes sapientissimum constat. (197

Cap. XXV. Moribus etiam huiuscemodi cunctos cives imbuendos esse dicit, ut iis in quorum tutelam atque fidem respublica illa creditur, auri atque argenti habendi cupido nulla sit, ne specie communi privatas opes appetant, nec eiusmodi hospitia succedant, ut ceteris non reclusis ianua cibos victumque ita sibi curent, ut acceptam mercedem ab his quos protegunt communibus epulis insumant. Matrimonia quoque non privatim maritanda esse, sed fieri communia, despondentibus ipsis eiusmodi nuptias publice civitatis sapientibus magistratibus [et] sorte quadam ei negotio praeditis; idque praecipue curantibus, ne dispares sui vel inter se dissimiles copulentur. His adnectitur utilis necessariaque confusio, ut per mixta
258 | nutrimenta puerorum ignotorum adhuc agnitionis parentibus afferat difficultatem, ut dum suos liberos nesciunt, omnes quos viderint eius aetatis suos credant; et veluti communium liberorum omnes omnium sint parentes. Haec ipsorum connubiorum quaeritur tempestiva coniunctio, cuius futuram stabilem fidem credit, si cum harmonia musicae dierum consonent numeri, et qui de nuptiis talibus erunt orti, studiis congruentibus imbuentur, et optimis disciplinis communi | praeceptorum ma- [27]
gisterio docebuntur, non virile secus modo verum etiam feminarum, quas vult Plato omnibus partibus quae proprie virorum putantur coniungendas esse; bellicis *etiam*[1]), quippe utriusque cum natura una sit, eamdem esse virtutem. Eiusmodi | civitatem nullis extrinsecus latis legibus indigere, *regi eam* quippe *per* prudentiam[2]) et eiusmodi institutis ac moribus, quibus

---

1) *bellicis eis* F. 1. Voss. Bd. In cett. *bellicis etiam.* — 2) *regiam quippe prudentiam* Voss. Vulc. Bd. In cett. *regia quippe prudentia.* Oud. emendationem in textum recepi.

fundata ceteras leges non requirat. Et hanc quidem ut figmentum aliquod veritatis exempli caussa per se compositam vult esse rempublicam.

Cap. XXVI. Est et alia optima quidem et satis iusta
et ipsa quidem specie et dicis caussa civitas fabricata, | non ut 259
superior sine evidenti, sed iam cum aliqua substantia. In hac non suo nomine de statu et de commodis civitatis requirens originis eius principia et fundamenta disponit, sed eo tendit, quemadmodum civilis gubernator eiusmodi locum conventusque multitudinum nactus iuxta naturam praesentium rerum et convenarum debeat facere civitatem plenam bonarum legum et morum bonorum. In hac equidem easdem puerorum nutricationis, easdem vult esse artium disciplinas. Sed in connubiis et partibus et patrimoniis ac domibus desciscit a prioris observatione reipublicae, matrimonia privata et singularia faciens procerumque ipsorum. Et si in contrahendo matrimonio consulere ex voluntate sua debeant, universae tamen civitatis principibus et communis commodi caussam decernit spectan-
dam esse. Quare et dites inferiores | nuptias non recusent, et 260
locupletium consortium inopes consequantur: et si vires opum congruunt, ingenia tamen diversa miscenda esse, ut iracundo tranquilla iungatur, et sedato homini incitatior mulier applice-
tur: ut talibus observationum remediis et proventibus soboles
99) natura discrepante confecta | morum proventu meliore coalescat, et ita compositarum domorum opibus civitas augeatur: puerperiaque ipsa morum dissimili seminio concepta, cum utriusque instar similitudinis traxerint; neque illis vigorem in rebus gerendis, neque tamen spectandis consilium defuturum. Instituendos vero eos esse, *utcumque parentes nec ita sexus esse stratus censuerint civitatis *[1]). Domus vero et possessiones habeant privatas, ut queunt singuli, quae quidem nec immensum augeri per avaritiam nec prodigi per luxuriam aut deseri per negligentiam sinit. Legesque civitati huic promulgari iubet et legum moderatorem, cum aliquid tale conci-
28] piet, | ad contemplandas virtutes hortatur.

Cap. XXVII. Imperitandi autem modum eum esse uti-
lem censet, qui ex tribus fuerit | temperatus. Nec enim opti- 261
matium vel etiam popularis imperii solos et meros status utiles arbitratur; nec impunitas rectorum culpas relinquit, sed magis censet his debere constare rationem, qui sint potestate potiores. Et alii publicarum rerum status definiti ab eo putantur nitentes ad bonos mores, et super *ea publica *[2]), quam

1) Lectio quam dedi optt. codd. est. V. L. habet *utcunque parentes censuerint* cett. — 2) *ex publica* F. 1. et edd. usque ad Elm. qui e. seqq. praebet: *super ea republica*.

vult emendatione constare, rectori mandat, non prius residuas compleat aut vitiosas leges correctas velit; mores *enim*[1] perniciosos et disciplinas corrumpentes commoda civitatis ad meliora converterit: a quibus si consilio et suadela depravata multitudo deflecti non poterit, abducenda est tamen ab incepto vi et ingratis. In actuosa vero civitate describit, quemadmodum simul omnis hominum multitudo bonitate et iustitia conducta habeantur. Hi tales | complectentur proximos, honores (20
custodient, intemperantiam arcebunt, iniuriam refrenabunt, pudicitiae ornamentisque ceteris vitae honores maximos deferentes. Nec temere multitudo *convertet*[2]) ad eiusmodi rerum publicarum status, nisi qui optimis legibus et egregiis institutis fuerint educati, moderati erga ceteros, inter se congruentes.

CAP. XXVIII. Quatuor culpabilium civium genera esse:
262 unum eorum | qui sunt honore praecipui, alterum paucorum penes quos rerum est potestas, tertium omnium, ultimum dominationis tyrannicae. Et primum quidem *confingitur*[3]), cum prudentiores viri per magistratus seditiosos civitate pelluntur deferturque ad illos potestas qui sint manu tantummodo strenui, nec ii qui blandiore consilio agere res possint, adipiscuntur imperii facultatem, sed qui turbidi violentique sunt. Paucorum vero status obtinetur, cum inopes criminosi multi simul paucorum divitum impotentiae subiacentes dederint se atque permiserint, omnemque regendi potestatem non mores boni sed opulentia fuerit consecuta. Popularis factio roboratur, cum inops multitudo viribus obtinuerit adversus divitum facultates, lexque eius sub populi fuerit promulgata iudicio, ut ex aequo liceat omnibus honores capessere. Adhaec tyrannis illa singulare caput tunc oritur, cum is qui leges contumacia
263 sua ruperit simili legum | coniuratione adoptatus imperium invaserit, constituens deinceps ut omnis civium multitudo desideriis eius et cupiditatibus parens obsequium suum tali fine moderetur.

---

1) *mores enim* F. 1. Voss. et cett. Oud. codd.; *deinde mores* cett. codd. et edd. Ego emendo: *mores ne.* — 2) *convellet* optt. codd. In cett. *convolet* Ego malim: *convertet.* — 3) *confunditur* F. 1. *confugit* Voss. *configit* Bd. *confit* V. L. *fit* edd. vett. Ego probo: *confingitur.*

LIBER III.

DE PHILOSOPHIA RATIONALI
SIVE
ΠΕΡΙ ΕΡΜΗΝΕΙΑΣ,
QUI APULEIO FALSO TRIBUITUR.

291| |Studium sapientiae quam philosophiam vocamus, plerisque videtur tres species seu partes habere: naturalem, moralem; et de qua nunc dicere proposui rationalem, qua continetur ars disserendi. Sed cum disseramus de oratione cuius variae species sunt, ut imperandi vel narrandi, mandandi, succensendi, optandi, vovendi, irascendi, odiendi, invidendi, favendi, miserandi, admirandi, contemnendi, obiurgandi, poenitendi, deplorandi, tum voluptatem afferendi, tum metum incutiendi; in quibus oratoris excellentis est lata anguste, angusta late, *vulgata decenter*, nova usitate, usitata nove *proferre*[1], extenuare magna, maxima e minimis posse efficere aliaque id genus plurima: est una inter has ad propositum potissima, quae pronuntiabilis appellatur, absolutam sententiam comprehendens, sola ex omnibus veritati aut falsitati obnoxia: quam vocat Sergius effatum, Varro proloquium, Cicero enuntiatum, Graeci protasin, tum axioma: ego verbum e verbo tum protensionem, tum rogamentum: familiarius tamen | dicetur 266 propositio. Propositionum igitur perinde ut ipsarum conclusionum duae species sunt, altera praedicativa, quae etiam simplex est, ut si dicamus: *Qui regnat, beatus est*, altera substitutiva vel condicionalis quae etiam composita est: ut si aias,
102) *qui* | *regnat, si sapit, beatus est.* Substituis enim condicionem, qua, nisi sapiens est, non sit beatus. Nos nunc de praedicativa dicemus, qua natura prior est ac velut elementum substitutivae. Sunt et aliae differentiae quantitatis et qualitatis.
|30| Quantitatis quidem, | quod aliae universales sunt, ut: *Omne spirans vivit*, aliae particulares, ut: *Quaedam animalia non spirant*, aliae indefinitae, ut: *Animal spirat*; non enim definit, utrum omne, an aliquod, sed tamen pro particulari semper valet, quia tutius est id ex incerto accipere quod minus est. Qualitatis autem, quod aliae dedicativae sunt, quae dedicant aliquid de quopiam, ut: *Virtus bonum est*; dedicat enim virtuti inesse bonitatem: aliae abdicativae quae abdicant aliquid de quopiam, ut: *Voluptas non est bonum*; abdicat enim voluptati inesse bonitatem. At Stoici hanc quoque dedicativam putant,

Margin: 01) (beside line 2); 265 (right margin, line 1).

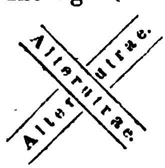
---

1) *proferre* omnes codd. et edd. ante Colv. non habent. Ego emendo: *lata anguste, angusta late vulgare, dicere nova usitate, usitate nova, extenuare.*

cum inquiunt: *Evenit cuidam voluptati bonum non esse;* ergo dedicat quid evenerit ei, id est quid sit. Iccirco dedicativa, inquiunt, est, quia ei in quo negavit esse dedicat id quod non
267 videtur esse. | Solum autem abiudicativum vocant cui negativa particula praeponitur. Verum hi quidem cum in aliis tum in hac re vincuntur, si qui ita rogaverit: *Quod nullam substantiam habet non est;* cogentur enim secundum quod dicunt confiteri esse quod non est, quod nullam substantiam habet. Ceterum est propositio, ut ait in Theaeteto Plato, duabus paucissimis orationis partibus constans, nomine et verbo, ut: *Apuleius disserit*, quod aut verum aut falsum est, et ideo propositio
est. Unde | quidam rati sunt has duas solas orationis (203
partes esse, quod ex his solis fieri possit perfecta oratio, id est quod abunde sententiam comprehendant. Adverbia autem et pronomina et participia et coniunctiones et id genus cetera quae grammatici numerant, non magis partes orationis esse, quam navium aplustria et hominum pilos aut certe in universa compage orationis vice clavorum et picis et glutinis deputanda. Porro ex duabus praedictis partibus altera subiectiva nominatur velut subdita, ut *Apuleius;* altera declarativa ut: *Disserit* vel *Non disserit;* declarat enim quid faciat Apuleius. Licet autem eadem vi manente utramvis partem in plura verba protendere, ut si pro *Apuleio* dicas: *Philosophum Platonicum Madaurensem*, item pro *Disserendo* dicas eum *Uti oratione*. Plerumque autem subiectiva minor est, declarativa maior et non hanc modo sed alias quoque subiectivas comprehendens. Non enim solus Apuleius disserit sed et alii plurimi, qui sub eadem declaratione possunt contineri, nisi forte proprium cuiuspiam de eo declaretur, ut si dicas: *Qui equus est, hinnibile est*; at proprium est equi hinnire.
Et | iccirco in his propriis par est declarativa, par subdita; ac [31]
non ut in ceteris maior, quippe cum eadem possit mutata vice subdita fieri; et quam prius habuerit subditam, nunc habere sui declarativam, ut si verso ordine ita dicas: *Quod hinnibile*
268 *est, equus est*. At non itidem, ubi | impares partes, convertere vices possis. Non enim quia verum est: *Omnem hominem ani-*
mal esse, iccirco | si convertas, verum erit: *Omne animal ho-* (204
minem esse. Neque enim ut proprium est equi hinnibile, ita proprium est homini animal esse, cum sint animalia alia innumera. Agnoscitur hinc de pluribus declarativa, licet converso ordine rogamentum proponatur, primo quod plura comprehendere potest declarativa quam subdita: dehinc quod nunquam vocabulo sed semper verbo terminatur: quo praecipue etiam in illis proprietatibus a pari subiectiva discernitur. Id etiam pro similitudine tenendum est, quia, ut sunt propositiones definitae et indefinitae, ita etiam constat particulas tam subiectivas

quam declarativas partim definitas esse, ut *homo animal:* partim indefinitas, ut *non homo, non animal.* Non enim definiunt quid sit, cum hoc non sit, sed tantum ostendunt aliud praeter hoc esse. Nunc dicendum est, quemadmodum quatuor illae propositiones inter se affectae sint, quas non ab re est in quadrata formula spectare. Sint igitur in superiore linea, ut infra scriptum est, universalis dedicativa et abdicativa, ut: *Omnis voluptas est bonum, omnis voluptas bonum non est,* dicanturque hae inter se incongruae. Item in inferiore linea sub utraque particulares subnotentur: *Quaedam voluptas bonum est, quaedam non est bonum,* dicanturque hae inter se suppares. Deinde ducantur obliquae lineae angulares, altera pertinens ab universali dedicativa ad particularem abdicativam; altera a particulari dedicativa ad universalem abdicativam, quae inter se et quan-
205) titate et qualitate contrariae alterutrae nominentur; quod | iam necesse est alterutram veram esse, quae dicitur perfecta pugna et integra. At inter suppares et incongruas pugna dividua est; quod incongruae numquam quidem fiunt simul verae, interdum tamen simul mentiuntur: suppares autem mutata vice nunquam quidem simul mentiuntur, interdum tamen fiunt simul verae, et ideo utriusvis harum revictio confirmat | alteram, non ta- 269
men et utriusvis confirmatio revincit alteram. De incongruis qui utramvis posuit, utique alteram tollit, non tamen mutata
32] vice | qui utramvis tollit, utique alteram ponit. Enimvero de alterutris qui utramvis comprobat, nunquam alteram refutat, et qui alteram refutat, utique alteram comprobat. Ceterum universalis utravis particularem suam comprobata utique confirmat, revicta non utique infirmat. Particularis autem versa vice universalem suam revicta utique infirmat, probata non utique firmat. Haec omnia ita esse ut dicimus, ex ipsis propositionibus facile ostendunt infra scripta.

Omnis voluptas bonum est — Incongruae — *Omnis voluptas bonum non est.*

Quaedam voluptas bonum est — Suppares — *Quaedam voluptas non est bonum.*

Certum est enim quod concedat, qui aliquid proposuerit. Destruitur autem utravis universalis trifariam, dum aut particu-
206) laris eius falsa ostenditur, | aut utravis ex duabus ceteris vera sive incongrua sive subneutra. Instruitur autem uno modo, si alterutra eius falsa ostenditur. Contra particularis uno quidem modo de-

struitur, si alterutra vera ostenditur. Instruitur autem trifariam, si aut universalis eius vera est, aut utravis ex duabus
270 ceteris falsa sive suppar eius | sive subneutra. Eadem servabimus etiam in aequipollentibus propositionibus. Aequipollentes autem dicuntur quae alia enuntiatione tantumdem possunt, et simul verae fiunt aut simul falsae; altera ob alteram scilicet sicut indefinita et particularis. Item omnis propositio si assumat in principio negativam particulam, fit alterutra eius aequipollens, ut cum sit universalis dedicativa: *Omnis voluptas bonum*, si ei negatio praeponatur, fiet: *Non omnis voluptas bonum*, tantumdem valens quantum valebat alterutra eius: *Quaedam voluptas non est bonum.* Hoc in ceteris tribus propositionibus intelligendum est. Deinde de conversione. | Con- |331
versibiles propositiones dicuntur universalis abdicativa et alterutra eius, id est particularis dedicativa, eo quod particulae earum subiectiva et declarativa possunt semper servare inter se vices, permanente condicione veritatis aut falsitatis. Nam ut vera est haec propositio: *Nullus prudens est impius*, ita si convertas partium vices, verum erit: *Nullus impius prudens.* Item ut falsum est: *Nullus homo est animal*, ita si convertas, falsum erit: *Nullum animal homo.* Pari ratione et particularis dedicativa convertitur: *Quidam grammaticus homo est*, et *Quidam homo grammaticus est.* Quod duae | ceterae proposi- (207
tiones semper facere non possunt, quamquam interdum convertantur: nec tamen iccirco conversibiles dicuntur, nam quod alicubi fallit, certo repudiatur. Ergo unaquaeque propositio per omnes significationes reperienda est, an etiam conversa congruat. Nec universe verae sunt istae sed quinque solae; aut enim proprietas declaratur alicuius aut genus aut differentia aut finis aut accidens: nec praeter haec unquam *quicquam* inveniri potest in ulla propositione, ut si *hominem* substituas,
271 quicquid de eo dixeris, aut | proprium eius significaveris ut *cachinnabile;* aut genus ut *animal;* aut differentiam ut *rationale*, aut definitionem ut *animal rationale mortale*, aut accidens ut *orator.* Quippe omne declarativum alicuius aut potest eius vicissim fieri subiectivum aut non potest. Sed si potest, aut significat quid sit, et est definitio, aut non significat, et est proprium. Sin autem non potest, aut id est quod in definitione poni debeat, atque est genus vel differentia, aut quod non debeat, et est accidens. Igitur per haec agnoscetur particularis abdicativa non esse conversibilis. Universalis autem dedicativa et ipsa quidem non est conversibilis, sed particulariter tamen potest converti, ut cum sit: *Omnis homo animal*, non potest ita converti, ut sit: *Omne animal homo*, sed particulariter potest: *Quoddam animal homo.* Verum hoc in simplici conversione, quae in conclusionum illationibus re-

flexio nominatur. Est enim et altera propositionum conversio, quae non tantum ordinem sed etiam ipsas particulas in con-
208) trarium | perducit, ut quae definita est, indefinita fiat: et contra quae indefinita est, definita. Hanc conversionem vicissim reliquae duae admittunt: universalis dedicativa et particularis abdicativa, ut: *Omnis homo animal; Omne non animal non homo:* item: *Quoddam animal non est rationale; Quoddam non*
34] *rationale animal.* Id ita | esse perpetuo, ut dicimus, per illas quinque praedictas species explorabis. Coniugatio autem propositionum dicitur ipsa connexio earum per aliam communem particulam qua inter se copulantur; ita enim possunt ad unam conclusionem consentire: quae particula communis necesse est aut in utraque propositione subiecta sit aut in utraque declarans, aut in altera subiecta, in altera declarans. Tres igitur formulae fiunt, quarum prima dicatur, cum illa communis particula in altera subiecta, in altera declarans est: qui ordo non tantum enumeratione sed conclusionum dignitate contentus est. Quippe ultima est formula tertia, quia nihil in ea nisi particulare concluditur. Hac superior est secunda, quae habet conclusiones universales sed tamen abdicativas tantum. Et ideo sic prima pollet, quia in omne genus illationum concluditur. Dico autem illationem vel illativum rogamentum, quod ex acceptionibus colligitur et infertur. Porro acceptio est propositio quae conceditur a respondente, ut si quis ita proponat: *Estne omne honestum | bonum?* propositio est, et si 272
assentire se dicet, fit acceptio remota interrogatione, quae et ipsa tamen communiter appellatur propositio: *Omne honestum*
209) *bonum est.* Huic iunge alteram acceptionem similiter | propositam et concessam, *Omne bonum utile est.* Ex hac coniugatione, ut mox ostendemus, primi modi fit illativum, si directim, universale: *Omne igitur honestum utile est*, si reflexim, particulare: *Quoddam igitur utile est honestum*, quia particulariter tantum in reflexionibus converti potest universalis dedicativa. Directim autem dico inferri, cum eadem particula subiecta est tam in coniugatione quam in ipsa illatione, itemque declarans se eadem, cum est utrobique, reflexim vero, cum hoc fit versa vice. Ceterum tota ratiocinatio ista quae acceptionibus et illatione constat, collectio vel conclusio nominetur. Secundum Aristotelem commodissime potest ita definiri: *Oratio, in qua concessis aliquibus aliud quiddam praeter illa quae concessa sunt, necessario evenit, sed per illa ipsa concessa.* In qua definitione et orationis species non alia quam pronuntiabilis intelligenda est, quae, ut supra diximus, sola aut vera est aut falsa. Et *concessis aliquibus*, pluraliter ideo dictum est, quia ex una acceptione non fit collectio, licet Antipatro Stoico contra omnium sententiam videatur plena conclusio esse: *Vi-*

des, vivis igitur, cum sit illo modo plena: *Si vides vivis; atqui vides, vivis igitur*. Item quia concludere | volumus, non [35]
quod concessum est nobis, sed quod negatum; iccirco in definitione: *aliud quiddam praeter illa quae concessa sunt, necessario evenire*. Quapropter supervacanei sunt moduli Stoicorum non idem differenter peragentes, ut: *Dies est aut nox; atqui dies est*. Item idem geminantes: *Si dies est, dies est: dies* | *igitur est*. Frustra enim colligunt quod sine controver- (210
sia ultro conceditur. Illud potius verisimile est, cum dico: *Si dies est, lucet; atqui dies est; igitur et lucet:* non male colligere praeter quod accepi. Nam quod est in conclusione *lucet*, fuerat et in propositione. Hoc tamen ita refutabimus, aliter dici in conclusione *Igitur lucet*, ut ostendatur nunc lucere, aliter in propositione acceptum, in qua non est dictum nunc lucere, sed tantum consequens esse, ut, si dies sit, utique et luceat. Multum autem refert itane nunc affirmes aliquid esse, an tantum solere esse, cum aliud quiddam praeces-
273 serit, item illud quod in eadem definitione | necessitas comprehensa est, factum est, ut conclusionis vis a similitudine inductionis distingueretur. Nam et in inductione quaedam conceduntur, ut puta: *Homo inferiorem malam movet, equus inferiorem malam movet, item bos et canis*. In istis acceptionibus in conclusione aliud quid infertur: *Ergo et omne animal inferiorem malam movet*, quod cum sit in crocodilo falsum, potes superioribus concessis illationem ipsam non recipere, quam tibi in conclusione non licuisset recusare, quippe cuius illatio in ipsis acceptionibus continetur, et ideo in ea additum est: *necessario evenire*. Ne ultima quidem pars definitionis vacat, sed ostendit per ipsa quae concesserit evenire debere illationem, ceterum ratam non fore. Ac de his quidem satis dictum. Nunc tradendum est, quibus modis et coniugationibus fiant intra certum numerum praedicativi generis verae conclusiones: quippe in prima formula | novem soli moduli, sex au- (211
tem coniugationes reperiuntur, in secunda quatuor moduli, tres coniugationes: in tertia sex moduli, quinque coniugationes. De quibus hic iam suo ordine demonstrabo: praefatus, neque
274 ex particularibus solis neque abdicativis solis ratam fieri | conclusionem, quia saepe possunt et falsa conducere. Item quamlibet multis dedicativis, si utravis abdicativa iungatur, non dedicativam sed abdicativam fieri illationem: tantum vel una mixta ceteris praevalet. Similis etiam particularium vis est. Utravis enim mixta universalibus particularem facit illationem. Igitur in prima formula modus primus est, qui conducit ex | universalibus dedicativis dedicativum universale directim, ut: [36]
Omne iustum honestum, omne honestum bonum: omne igitur iustum bonum est; at si reflexim inferas, *quoddam igitur bo-*

num iustum, fit ex eadem coniugatione quintus modus; nam sic tantum reflecti posse universalem dedicativam supra docui. Secundus modus est, qui conducit ex universalibus dedicativa et abdicativa abdicativum universale directim, ut: *Omne iustum honestum, nullum honestum turpe: nullum igitur iustum turpe.* At si reflexim inferas, *nullum igitur turpe iustum*, sextum modum effeceris: nam, ut dictum est, reflectitur in se universalis abdicativa. Tantum meminisse debemus, subiectivum ex dedicativa trahendum ad illationem in secundo modo, atque ideo eam priorem aestimandam, licet ante abdicativa enuntietur. Similiter et in ceteris *prior potestate*, prior intel-
12) ligatur. In sexto autem modo | trahitur subiectiva ex abdicativa: haec sola differentia eorum. Item tertius modus, qui conducit ex dedicativis particulari et universali dedicativum particulare directim: ut: *Quoddam iustum honestum: omne honestum utile; quoddam igitur iustum utile.* Sed si reflexim inferas, *quoddam igitur utile iustum*, septimum modum effeceris. Nam, ut dictum est, reflectitur in se particularis dedicativa. Quartus modus est, qui conducit ex particulari dedicativa et universali abdicativa abdicativum particulare directim, ut: *Quoddam iustum honestum est, nullum honestum turpe; quoddam igitur iustum non est turpe.* Ex hoc modo contrariae vices inveniuntur prioribus. Octavus et | nonus 275
quippe servant eius illationem, non ut illi reflexam. Coniugationem ipsam tantum reflectunt propositionibus aequipollentibus mutatoque ordine, ut prior fiat abdicativa, atque ideo conducere dicitur ambo per coniugationis conversionem. Nam et si abdicativam universalem quarti convertas, et subiicias ei universalem dedicativam, quam converterat particularis eius dedicativa, fiet octavus modus, qui conducit ex universalibus abdicativa et dedicativa particulare abdicativum reflexim, velut: *Nullum turpe honestum; omne honestum iustum; quoddam igitur iustum non est turpe.* Nonus quoque modus per similem conversionem ex universali abdicativa et particulari dedicativa abdicativum particulare conducit reflexim: *Nullum turpe honestum; quoddam honestum iustum; quoddam igitur iustum*
13) *non est turpe.* Cur autem solus quartus modus | duos genuerit,
37] ceteri singulos, | illa ratio est; quia primi modi si utramque propositionem convertamus, fiet coniugatio irrita duarum particularium: sin alteram tantum, fiet aut secunda formula aut tertia. Ita secundi modi si utramque convertas, fiet coniugatio noni, quam iam ostendimus ex quarto gigni, quia universalis dedicativa secundi modi non nisi particulariter converti potest: sin alteram tantum, fiet secunda formula aut quarta. Ex hisce igitur in prima formula modis novem primi quatuor indemonstrabiles nominentur, non quod demonstrari nequeant,

ut *universi maris*[1]) quod nondum demonstratum *ulli* est sicut circuli quadratura, sed quod tam simplices tamque mani-
276 festi sunt, ut demonstratione| non egeant, adeo ut ipsi ceteros gignant fidemque illis ex se impertiant. Nunc formulae modos trademus secundae. Primus modus in secunda formula est, qui conducit ex universalibus dedicativa et abdicativa abdicativum universale directim, velut: ***Omne iustum honestum; nullum turpe honestum; non igitur iustum turpe.*** Haec redigitur in secundum indemonstrabilem, conversa eius secunda propositione. Secundus modus est, qui conducit ex universalibus abdicativa et dedicativa abdicativum universale directim, velut: ***Nullum turpe honestum; omne iustum honestum; nullum igitur turpe iustum.*** Hic coniugatione non differt a priore, nisi quod subiectivam particulam ex abdicativo trahit ad illationem, quoniam ita variatus est enuntiationis ordo, quod in prima formula fieri non potest. Tertius modus est, qui conducit ex particulari | dedicativa et universali abdicativa abdi- (21
cativum particulare directim, velut: ***Quoddam iustum honestum; nullum turpe honestum; quoddam igitur iustum, non est turpe.*** Huius si convertamus universalem abdicativam, fit indemonstrabilis quartus ex quo hic nascitur. Quartus modus est, qui conducit ex particulari abdicativa et universali dedicativa abdicativum particulare directim, ut: ***Quoddam iustum non est turpe; omne malum turpe; quoddam iustum non est malum.*** Hic solus modus tantum per impossibile approbatur, de qua propositione dicemus, expositis modis formulae tertiae. In tertia formula primus modus est, qui conducit ex dedicativis universalibus dedicativum particulare tam directim quam reflexim: ut: ***omne iustum honestum; omne iustum, bonum; quoddam igitur honestum bonum***, vel sic ***quoddam igitur bonum honestum.*** Quippe non interest, si ex utraque propositione facias particulam|subiectivam, quoniam non interest, si utram- [33]
vis prius enunties. Ideo non recte arbitratus est Theophrastus, propter hoc non unum modum hunc sed duos esse. Secundus modus est, qui conducit ex dedicativis particulari et universali dedicativum particulare directim, ut: ***Quoddam iustum honestum; omne iustum bonum; quoddam igitur honestum, bonum.*** Tertius modus est, qui conducit ex dedicativis universali et particulari dedicativum particulare directim, ut:
277 ***Omne iustum | honestum; quoddam iustum bonum; quoddam igitur bonum honestum.*** Quartus modus est, qui conducit ex universalibus dedicativa et abdicativa abdicativum | particulare (21
directim; ut: ***Omne iustum honestum; nullum iustum malum; quoddam igitur honestum non est malum.*** Quintus modus est,

1) codd. et edd. ita scribunt. At locus corruptus est.

qui conducit ex dedicativa particulari et abdicativa universali abdicativum particulare directim, ut: *Quoddam iustum honestum; nullum iustum malum; quoddam igitur honestum non est malum.* Sextus modus est, qui conducit ex dedicativa universali et abdicativa particulari abdicativum particulare directim, ut: *Omne iustum honestum; quoddam iustum non est malum; quoddam igitur honestum non est malum.* Ex his sex modis primi tres rediguntur ad tertium indemonstrabilem, conversa priore propositione primi et secundi: tertius enim secundo eamdem coniugationem habet, hoc uno differens, quod ex universali trahit particulam subiectivam, propter quod non tantum propositionis verum etiam illationis conversione redigitur ad tertium. Item quartus et quintus nascuntur ex indemonstrabili quarto, conversis prioribus propositionibus eorum. Sextus autem modus nec utraque nec altera redigi conversa ad indemonstrabilem aliquem potest, sed per impossibile tantum approbatur, sicuti quartus in secunda formula et ideo utrique novissimi numerantur. Ceterorum autem in omnibus formulis ordinatio facta est pro differentia coniugationum et illationum. Nam quia prius sit dicere quam negare, potentiusque est universale quam particulare, priores sunt universales particularibus, et utrisque dedicatio et illatio similes sunt: et
216) is praeponitur modus, qui celerius ad | indemonstrabilem redigitur, id est una conversione, quae una probatio est certos eos ad cludendum modos esse. Est et altera probatio communis omnium etiam indemonstrabilium, quae dicitur per impossibile appellaturque ab Stoicis prima | constitutio vel pri- 278
mum expositum, quod sic definiunt: *Si ex duobus tertium quid*
[39] | *colligitur, alterum eorum cum contrarium illationis colligit, contrarium relinquit.* Veteres autem sic definierunt: *Omnis conclusionis si sublata sit illatio, assumpta alterutra propositione tolli reliquam.* Quae res inventa est adversus eos, qui concessis acceptionibus id quod ex illis colligitur impudenter recusant: per hoc enim compelluntur ad impossibilia, dum ex eo quod negant contrarium aliquid invenietur ei quod ante concesserant. Porro contraria simul esse vera impossibile est: ergo per impossibile compelluntur ad conclusionem. Nec frustra constituerunt dialectici eum verum modum esse, cuius adversum illationis cum alterutra acceptione tollit reliquam. At Stoici quidem tantum negativa particula praeposita putant illationem recusari vel ex propositionibus alteram tolli, ut puta: *Omnis, non omnis; quidam, non quidam. Veteres vero et per alterutram; igitur bifariam omnis non omnis, quidam.* Fiunt igitur adversus unamquamque conclusionem contrariae quae opponantur octo, quoniam utraque acceptio bifariam tollitur, fiantque conclusiones bis quaternae, modo negativa par-

ticula praeposita illationi, modo alterutra illationis accepta. Exemplo sit primus indemonstrabilis: *Omne iustum honestum; omne honestum bonum; omne igitur iustum bonum.* Qui hanc illationem concessis propositionibus | negat, necesse est dicat: (217
Quoddam iustum non est bonum. Huic si praeponas priorem ex duabus concessis: *Omne iustum honestum*, fiet illatio secundum sextum modum in tertia formula: *quoddam igitur honestum non est bonum;* quod repugnat secundae propositioni quae concesserat, *Omne honestum bonum.* Haec item omnino opposita conclusio est, si iisdem manentibus aequipollentem eius inferamus, *Non igitur omne honestum bonum.* Similiter et alterae fiant duae conclusiones; et sicut nunc praeposuimus priorem propositionem, sic assumamus posteriorem: *quoddam*
279 *iustum non est bonum:* | *omne honestum bonum*; fit illatio quarti modi in secunda formula duplex: *non igitur omne iustum honestum*, vel *quoddam igitur iustum honestum non est;* quarum utravis aeque priori propositioni repugnat, quae concesserat *omne iustum honestum.* His quatuor conclusionibus manentibus tantum propositione mutata, et pro eo quod erat: *Quoddam iustum non est bonum*, si facias *non omne iustum bonum*, ut bifariam sit sublata illatio, erunt alterae quatuor conclusiones iisdem mutationibus. Item si pro eodem facias, *nullum iustum bonum*, ut trifariam sit sublata illatio, erunt tertiae quatuor conclusiones dumtaxat in his quae habebunt universalem illationem: ea enim potest sola trifariam | tolli. At in [40]
ceteris solae octo: quas si quis velit singulatim sub unoquoque, per omnes formulas poterit suggerere ad exemplum quod proposuimus; ut etiam hypotheticorum more per litteras ordine propositionum et partium commutato sed vi manente sit | pri- (218
mus indemonstrabilis: *A de omni B, et B de omni Γ, igitur A de omni Γ.* incipiunt a declarante, atque ideo et a secunda propositione. Hic adeo modus si hos retexas, retro talis est: *Omne Γ B, omne B A: omne igitur Γ A.* Stoici porro pro
280 litteris numeros usurpant, ut: | *Si primum, secundum: atqui primum, secundum igitur.* Verum Aristoteles in prima formula quatuor solos indemonstrabiles prodit. Theophrastus et ceteri quinque enumerant. Nam propositionem iungens indefinitam colligit quoque illationem indefinitam. Hoc superfluum est tradere, cum indefinita pro particulari accipitur, et iidem futuri sint modi qui sunt ex particularibus. Item iamiam ostendimus in prima formula quatuor, quos si quis velit geminare indefinitam pro particulari accipiens, indefinitam subiiciens illationem, erunt omnes novem et viginti. Aristo autem Alexandrinus et nonnulli Peripatetici iuniores quinque alios modos praeterea suggerunt universalis illationis, in prima formula tres, in secunda formula duos, pro quibus illi particu-

lares inferunt, quod perquam ineptum est, cui plus concessum
sit, minus concludere. Omnes autem modos in tribus eorum
formulis certos non nisi undeviginti esse, quos supra ostendi-
mus, comprobatur. Quatuor fiunt propositiones: duae parti-
culares et duae universales. Harum unaquaeque, ut ait Ari-
stoteles, ut sit subiecta sibi et aliis tribus praeponatur, qua-
terne scilicet coniungitur, atque ita senae denae coniugationes
in singulis formulis erunt. Harum sex aequaliter in omnibus
19) non valent: duae | quidem, cum ex abdicativis utravis alteram
praecedit, quatuor autem, cum universalis abdicativa aut ex
particularibus utravis semet praecedit aut particulari dedicati-
vae abdicativa subditur. | Nihil enim concludi potest, ubicun- 281
que aut duae particulares sunt aut duae abdicativae. Igitur
remanent singulis formulis denae coniugationes. Porro ex
his tam in prima quam in secunda formula duae non valent,
cum universalis dedicativa particulari praeponitur, nec in ter-
tia valet, cum abdicativam particularem intercedit. Similiter
et in prima et tertia formula duae recidantur, quibus particu-
laris abdicativa utramvis dedicativam antecedit. Quo fit ut
remaneant primae formulae sex coniugationes iam in novem,
formulis duabus adhuc octonae, ex quibus una in neutra pro-
(1] batur, cum | universalis abdicativa praecedit particularem de-
dicativam. Ex his septenis quae supersunt iam propriae sunt
in secunda tres et quatuor falsae, cum universalis dedicativa
vel sibimet ipsi vel particulari seu utrovis loco iungitur, vel
cum praecedit altera. Item propriae in tertia formula duae
non valent, cum utravis abdicativa universali dedicativae prae-
ponitur; reliquas certe tres in secunda: quinque in tertia for-
mula supra ostendimus, cum eas ad sex coniugationes primae
formulae redigeremus. Igitur ex quadraginta octo coniugatio-
nibus quatuordecim solae probantur. Ceterae triginta qua-
tuor quas enumeravi merito repudiantur, quia possunt ex ve-
ris falsa concludere; quod facile est experiri per illas quinque
20) supradictas significationes generis | proprietatis etc. At ex
illis quatuordecim quas probavimus non plures quam prae-
dictum est modos fieri, docent ipsae illationes, ut tum dire-
ctim sumantur, tum reflexim, quousque ipsa veritas passa est.
Propterea eorum non potest numerus augeri,

L. APULEII

MADAURENSIS

ASCLEPIUS

SIVE

DIALOGUS HERMETIS TRIMEGISTI.

Cap. I. Asclepius iste pro sole mihi est deus: deus te [76]
nobis, o Asclepi, ut divino sermoni interesses adduxit: eique (28
tali qui merito omnium antea a nobis factorum vel nobis divino numine inspiratorum videatur esse religiosa pietate divinior, quem si intelligens videris, eris omnium bonorum tota mente plenissimus. Si tamen multa sunt bona et non unum in quo sunt omnia. Alterum enim alterius consentaneum esse dinoscitur, omnia unius esse aut unum esse omnia. Ita enim sibi est utrumque connexum, ut separari alterum ab utroque non possit. Sed de futuro | sermone hoc diligenti intentione [77]
cognosces. Tu vero, o Asclepi, procede paululum | atque qui (28
intersit evoca. Quo ingresso Asclepius etiam Ammonam interesse suggessit. Trimegistus ait, nulla invidia Ammonam prohibet a nobis. Etenim ad eius nomen multa meminimus a nobis esse conscripta, sicuti etiam ad amantissimum et carissimum filium multa physica ex ethicaque quam plurima: tractatum hunc autem tuo scribam nomine, *bone*[1]. Praeter Ammonam vero nullum voca *sis*[2]) alterum, ne tantae rei religiosissimus sermo multorum interventu praesentiaque violetur. Tractatum enim tota numinis maiestate plenissimum irreligiosae mentis est, multorum conscientia publicare. Ammona etiam adytum ingresso, sanctoque illo quatuor virorum religione et divina dei completo praesentia, competenti venerabiliter silentio, ex ore Hermis animis singulorum mentibusque pendentibus divinus Cupido sic est orsus dicere.

---

1) *nomine boni* Guelferb. 1. optimus codex; *nomini. Praeter* F. 1. In cett. *tuo scribam nomine.* Ego emendabam: *bone.* — 2) *vocasses* optt. codd. In cett. *voca.* Ego emendabam: *voca sis.*

Cap. II. O Asclepi, omnis humana immortalis est anima,
sed non uniformiter cunctae sed aliae alio more vel tempore.
Asclepius. Non enim, o Trimegiste, omnis unius qualitatis est
anima? *Trimegistus.* Asclepi, ut celeriter de vera rationis
continentia decidisti! Num enim hoc dixi, omnia unum esse
et unum omnia, utpote quae in creatore fuerint omnia, ante-
quam creata essent? Nec immerito ipse dictus est omnia,
cuius membra sunt omnia. Huius itaque qui est unus omnia
vel ipse est creator omnium, in tota hac disputatione curato
meminisse. De coelo cuncta in terram et in aquam et in aera.
Ignis solum quod sursum versus fertur, vivificum, quod deor-
87) sum ei | deserviens. At vero quicquid de alto descendit, ge-
nerans est, quod sursum versus emanat, nutriens. Terra sola
in se ipsa consistens omnium est receptrix, omniumque gene-
rum quae accipit restitutrix. Hoc ergo totum, sicut memi-
nisti, quod est omnium, vel omnia anima et mundus a natura
comprehensa agitantur, ita omnium multiformi imaginum ae-
qualitate variata, ut infinitae qualitatum ex intervallo species
esse noscantur, adunatae tamen ad hoc, ut totum unum et ex
uno omnia esse videantur.

Cap. III. Totus itaque quibus formatus est mundus ele-
menta sunt quatuor, ignis, aqua, terra, aer, mundus unus,
anima una et deus unus. Nunc mihi adesto totus, quantum
mente vales, quantum calles astutia. Divinitatis etenim ratio
divina sensus intentione noscenda torrentis simillima est flu-
78] vio e summo in | pronum praecipiti rapacitate currentis, quo
efficitur ut intentionem nostram non solum audientium verum
tractantium ipsorum celeri velocitate praetereat. Coelum ergo
sensibilis deus administrator est omnium corporum, quorum
augmenta detrimentaque sol et luna sortiti sunt. Coeli vero
et ipsius animae et omnium quae mundo insunt ipse guberna-
tor est, qui est effector deus. A supradictis enim omnibus,
quorum idem gubernator deus omnium frequentatio fertur in-
fluens per mundum et per animam omnium generum et omnium
specierum per rerum naturam. Mundus autem praeparatus
est a deo receptaculum omniformium specierum. Naturam
88) autem per species imaginans mundum per | quatuor elementa
ad coelum usque perduxit, cuncta dei visibus placitura.

Cap. IV. Omnia autem desuper pendentia in species di-
viduntur, hoc quo dicturus sum genere. Genera rerum omnium
species suas sequuntur, ut sint ita soliditate genus, species ge-
neris particulata. Genus ergo deorum ex se deorum faciet
species. Daemonum genus aeque hominum similiter volucrum
et omnium quae in se mundus habet, sui similes species ge-
nerat. Genus est aliud animalis, genus sine anima quidem
et tamen non carens sensibus. Unde et beneficiis gaudet et

adversis minuitur atque vitiatur; omnium dico quae terra radicum stirpiumque incolumitate viviscunt, quarum species per totam sparsae sunt terram. Ipsum coelum plenum est deo. Supradicta autem genera inhabitant usque ad loca specierum, quarum omnium rerum immortales sunt species. Species enim pars est generis, ut homo humanitatis, quam necesse est sequi qualitatem generis sui. Unde efficitur, ut quamvis omnia genera immortalia sint, species non omnes sunt immortales. Divinitatis enim genus et ipsum et species immortales sint. Reliquorum genera quorum aeternitas est generis, quamvis per species occidat, nascendi fecunditate servatur, ideoque species mortales sunt, ut homo mortalis sit, immortalis humanitas.

Cap. V. Omnibus tamen generibus omnium generum species miscentur, quaedam quae ante factae sunt, quaedam quae de his quae factae sunt fiunt. Haec itaque quae fiunt aut ab diis aut daemonibus aut ab hominibus sunt omnes simillimae | generibus suis species. Corpora enim impossibile (289 est conformari sine nutu divino; species figurari sine adiutorio daemonum, inanimalia institui et coli sine hominibus non possunt. Quicunque igitur daemonum a genere | suo defluentes [79] in speciem fortuito coniuncti sunt, alicuius speciei generis divini proximitate et consortio diis similes habentur. Quorum vero daemonum *species*1) qualitate sui generis perseverant, hi amantes hominum rationem, daemones nuncupantur. Similis est et hominum aut eo amplior. Multiformis enim variaque generis humani species et ipsa a praedicto desuper veniens consortio, omnium aliarum specierum multas et prope omnium per necessitatem coniunctiones facit, propter quod et prope deos accedit, qui se mente qua diis iunctus est divina religione diis iunxerit, et *daemones*2), qui his iunctus est. Humani vero qui medietate generis sui contenti sunt et reliquae hominum species his similes erunt, quorum se generis speciebus adiunxerint.

Cap. VI. Propter haec, o Asclepi, magnum miraculum est homo, animal adorandum atque honorandum. Hoc enim in naturam dei transit, quasi ipse sit deus, hoc daemonum genus novit, utpote qui cum iisdem se ortum esse cognoscit. Hoc humanae naturae partem in se ipse despicit, alterius partis divinitate confisus. O hominum quanto est natura temperata felicius: diis cognata divinitate coniunctus partem sui, qua terrenus est intra se, despicit: cetera omnia quibus se necessarium esse coelesti dispositione cognoscit, nexu secum

---

1) *species sunt* optt. codd. In cett. *sunt* abest. Forsitan legendum est: *sunt .... perseverantes.* — 2) *et daemonum* F. G. 1. In cett. *et daemones.*

0) caritatis | astringit: suspicit coelum. Sic ergo feliciore loco medietatis est positus, ut quae infra se sunt diligat, ipse a se superioribus diligatur. Colit terram, elementis velocitate miscetur, acumine mentis maris profunda descendit, omnia illi licent; non coelum videtur altissimum: quasi e proximo enim animi sagacitate metitur. Intentionem animi eius nulla aeris caligo confundit, non densitas terrae operam eius impedit, non aquae altitudo profunda despectum eius obtundit, omnia idem est et ubique idem est. Horum omnium generum, quae sunt animalia desuper, deorsum radices pervenientes habent: inanimalium autem de imo in superna viva radice silvescunt. Quaedam autem duplicibus aluntur alimentis, quaedam simplicibus. Alimenta autem sunt bina, animi et corporis, e quibus animalia constant. Anima mundi inquieta semper agitatione nutritur. Corpora ex aqua et terra inferioris mundi alimentis augescunt. Spiritus quo plena sunt omnia permixtus cunctis cuncta vivificat, sensu addito ad hominis intelligentiam: quae quinta pars soli homini concessa est ex aethere. Sed de animalibus
0] cunctis humanos tantum sensus ad divinae rationis | intelligentiam exornat erigit atque sustollit. Sed quoniam de sensu commoveor dicere, paulo post et huius rationem vobis exponam. Est enim sanctissima et magna et non minor quam ea quae est divinitatis ipsius.

Cap. VII. Sed nunc vobis expediam quae coeperam. Dicebam enim in ipso initio rerum de coniunctione deorum,
1) qua homines soli eorum | dignatione perfruuntur: quicumque etenim hominum tantum felicitatis adepti sunt, ut illum intelligentiae divinum perciperent sensum, qui sensus est divinior in solo deo et in humana intelligentia. *Ascl.* Non enim omnium hominum, o Trimegiste, uniformis est sensus? *Trim.* Non omnes, o Asclepi, intelligentiam veram adepti sunt, sed imaginem temerario impetu nulla vera inspecta ratione sequentes decipiuntur, quae in mentibus malitiam parit et transformat optimum animal in naturam ferae moresque beluarum. De sensu autem et de omnibus similibus, quando et de spiritu, tunc totam vobis praestabo rationem. Solum enim animal homo duplex est: et eius una pars simplex, quae, nt Graeci aiunt, *ὀυσιώδης*, quam vocamus divinae similitudinis formam. Est autem quadruplex, quod *ὑλικὸν* Graecis, nos mundanum dicimus, e quo est corpus quo circumtegitur illud quod in homine divinum esse iam diximus, in quo mentis divinitas tecta sola cum cognatis suis id est mentis purae sensibus secum ipsa conquiescat tanquam muro corporis septa. *Ascl.* Quid ergo oportuit, o Trimegiste, hominem in mundo constitui, et non in ea parte qua deus est eum in summa beatitudine degere? *Trimeg.* Recte quaeris, o Asclepi. Et nos enim deum roga-

mus, tribuat nobis facultatem reddendae rationis istius. Cum enim omnia ex eius voluntate dependeant, tum illa vel maxime quae de tota summitate tractantur, quam rationem praesenti disputatione conquirimus. Audi ergo, Asclepi.

Cap. VIII. Dominus et omnium | conformator, quem (29
recte dicimus deum, *quem*1) a se secundum fecerit, qui videri et sentiri possit, eundem secundum sensibilem ita dixerim, non ideo quod ipse sentiat (de hoc enim an ipse sentiat an non, alio dicemus tempore) sed eo quoniam videntium sensus incurrit. Quoniam ergo hunc fecit ex se primum et a se secundum visusque ei pulcer, utpote qui sit omnium bonitate plenissimus, amavit eum ut divinitatis partem suae. Ergo ut tantus et bonus esset, voluit alium qui illum quem ex se fecerat intueri potuisset, simulque et rationis | imitatorem et di- [81]
ligentiae facit hominem. Voluntas etenim dei ipsa est summa perfectio, utpote cum voluisse et perfecisse uno eodemque temporis puncto compleat. Cum itaque eum *οὐσιώδη* animadverteret *et eum*2) non posse omnium rerum esse diligentem, nisi eum mundano integumento contegeret, texit eum corporea domu talesque omnes esse praecepit, ex utraque natura in unum confundens miscensque, quantum satis esse debuisset. Itaque hominem conformat ex animi et corporis id est ex aeterna *atque* mortali natura, ut animal ita conformatum utraeque origini suae satisfacere possit, et mirari atque orare coelestia et incolere atque gubernare terrena. Modo autem dico mortalia non aquam et terram, quae duo de quatuor elementis subiecit natura hominibus, sed ea quae ab hominibus aut in his aut de his fiunt; aut ipsius terrae cultus, pascuae, aedificatio, portus, navigationes, communicationes, commodationes alternae, qui est | humanitatis inter se firmissimus nexus et (29
mundi partis, quae est aquae et terrae, quae pars terrena mundi artium disciplinarumque cognitione atque usu servatur, sine quibus mundum deus noluit esse perfectum. Placitum enim dei necessitas sequitur, voluntatem comitatur effectus. Neque enim credibile est deo displiciturum esse quod placuit, cum et futurum id et placiturum multo ante sciverit.

Cap. IX. Sed, o Asclepi, animadverto, ut celeri mentis cupiditate festines audire, quomodo homo coeli vel quae in eo sunt delictum possit habere vel cultum. Audi itaque, o Asclepi. Dilectus dei, coeli cum his quae insunt omnibus una est obsequiorum frequentatio. Hanc aliud animal non fecit nec divinorum nec animalium, nisi solus homo. Hominum enim admirationibus, adorationibus, laudibus, obsequiis coe-

---

1) *quo a se* F. G. 1. In cett. *quem a se.* — 2) *animadverteret eum* G. 1. *anim. et non* G. 2. *anim. deus non posse* edd. Ego malim: *et eum.*

lum coelestesque delectantur. Nec immerito in hominum coetum Musarum chorus est a summa divinitate demissus, scilicet ne terrenus mundus videretur incultior, si modorum dulcedine caruisset, sed potius musicatis hominum cantilenis concelebraretur, laudibus, qui solus omnia, aut pater est omnium atque ita coelestibus laudibus nec in terris harmoniae suavitas defuisset. Aliqui ipsique ergo paucissimi pura mente praediti sortiti sunt coeli suspiciendi venerabilem curam. Quicumque autem ex duplici naturae suae confusione interiorem intelligentiam mole corporis resederunt, curandis elementis hisque inferioribus sunt praepositi. Animal ergo homo, non
94) 82] quidem is eo minor, quod ex parte | mortalis sit, sed eo forte aptius efficatiusque compositus ad certam rationem mortalitate auctus esse videatur: scilicet quoniam utrumque nisi ex utraque materia sustinere non potuisset, ex utraque formatus est, ut et terrenum cultum et divinitatis posset habere dilectum.

Cap. X. Rationem vero tractatus istius, o Asclepi, non solum sagaci intentione verum etiam te cupio animi vivacitate percipere. Est enim ratio plurimis incredibilis. Integra autem et vera percipienda sanctioribus mentibus. Itaque hinc exordiar. Aeternitatis dominus deus primus est: secundus est mundus: homo est tertius. Effector mundi deus et eorum quae insunt omnium, *simul cuncta gubernando, cum ipso homine gubernatore compositi: *[1]) quod totum suscipiens homo *id est *[2]) curam propriam diligentiae suae efficit, ut sit et ipse mundus uterque ornamento sibi, ut ex hac hominis divina compositione mundus graece rectius κόσμος dictus esse videatur. Is novit se, novit et mundum scilicet ut meminerit, quid partibus conveniat suis, quae sibi utenda, quibus sibi inserviendum sit, recognoscat, laudes gratesque maximas agens deo, imaginem eius venerans, non ignarus se etiam secundum esse imaginem dei, cuius sunt imagines duae mundus et homo. Unde efficitur, ut quoniam est ipsius una compago, parte qua ex anima et sensu spiritu atque ratione divinus est, velut ex elementis superioribus inscendere posse videatur in coelum: parte vero mundana quae constat ex igne et aqua et aëre
95) mortalis restat in terra, ne | curae omnia suae mandata vidua desertaque dimittat. Sic enim humanitas ex parte divina, ex alia parte effecta mortalis est in corpore consistens.

Cap. XI. Est autem mensura eius utriusque, id est hominis ante omnis religio quam sequitur bonitas. Ea demum tunc videtur esse perfecta, si contra cupiditatem alienarum omnium rerum sit despectus virtute munita. Sunt ab omnibus

---

1) hic locus qui ita in codd. et edd. exstat aperte corruptus est. — 2) *idem* Guelf. 2. et V. L. In cett. *id est.*

cognationis divinae partibus aliena omnia, quaecunque terrena corporali cupiditate possidentur; quae merito possessionum nomine nuncupantur, quoniam non nata nobiscum sed postea a nobis possideri coeperunt. Iccirco etiam possessionum nomine nuncupantur. Omnia ergo huiusmodi ab homine aliena sunt, etiam corpus, ut et ea quae appetimus et illud ex quo appetentiae nobis est vitium dispiciamus. Ut enim meum animum rationis ducit intentio, homo hactenus esse debuit, ut contemplatione divinitatis partem quae sibi iuncta mortalis est, mundi interioris necessitate servandi despiciat atque contemnat. Nam ut homo ex utraque parte possit esse | plenissi- [83]
mus, quaternis eum utriusque partis elementis animadverte esse formatum, manibus et pedibus utrisque binis, aliis corporis membris, quibus inferiori id est terreno mundo deserviat. Illis vero partibus quatuor animi sensus, memoriae atque providentiae, quarum ratione cuncta divina norit atque suspiciat. Unde efficitur ut rerum diversitates, qualitates, effectus, quantitates suspiciosa indagatione sectetur, retardatus vero gravi et nimio corporis vitio has naturae rerum caussas quae verae sunt proprie pervidere non | possit. Hunc ergo sic effectum (296
formatumque et tali ministerio obsequioque praepositum a summo deo, eumque competenter munde mundum servando, deum pie colendo, digne et competenter in utroque dei voluntati parentem, talem quo munere credis esse munerandum? siquidem cum dei opera sit mundus, eius pulcritudinem qui diligentia servat atque auget, operam suam cum dei voluntate coniungit, cum speciem quam ille divina intentione formavit adminiculo sui corporis, divino opere curaque componit, nisi eo quo parentes nostri munerati sunt, quo etiam nos quoque munerari, si foret divinae pietati complacitum, optamus piissimis votis, id est ut emeritos atque exutos mundana custodia, nexibus mortalitatis absolutos, naturae superioris partis id est divinae puros sanctosque restituat.

Cap. XII. *Ascl.* Iuste et vere dicis, o Trimegiste. Haec enim merces pie sub deo diligenter cum mundo viventibus. Secus enim impieque qui vixerint, et reditus denegatur in coelum et constituitur in corpora alia indigna animo sancto et foeda migratio, ut iste rationis sermo processit, o Trimegiste, futurae aeternitatis spe animae periclitantur in mundana vita. Sed aliis incredibile, aliis fabulosum, aliis forsitan videtur esse deridendum. Res enim dulcis est in hac corporali vita, qui capitur de possessionibus fructus. Quare animam obtorto, ut aiunt, detinet collo, ut in parte sui qua mortalis est inhaereat, nec sinit partem divinitatis agnoscere invidens | immortalitati (297
malignitas. Ego enim tibi quasi praedivinans dixero, nullum post nos habiturum dilectum simplicem, qui est philosophiae,

quae sola est in cognoscenda divinitate frequens obtutus et
sancta religio. Multi etenim et eam multifaria ratione con-
fundunt. Quomodo ergo multi incomprehensibilem philoso-
84] phiam efficiunt, aut quemadmodum eam multifaria | ratione
confundunt?

Cap. XIII. *Trimeg.* O Asclepi, hoc modo: in varias
disciplinas nec comprehensibiles eam callida commentatione
miscentes, arithmeticen et musicen et geometriam. Puram
autem philosophiam eamque divina tantum religione penden-
tem tantum intendere in reliquas oportebit, ut apocatastasis
astrorum, stationes praefinitas cursumque commutationis nu-
meris constare miretur. Terrae vero dimensiones, qualitates,
quantitates, maris profunda, ignis vim et horum omnium ef-
fectus naturamque cognoscens miretur, adoret atque collaudet
artem mentemque divinam. Musicen vero nosse nihil aliud
esse, nisi cunctarum rerum ordinem scire, quaeque sit divina
ratio sortita. Ordo enim rerum singularum in unum omnium
artifici ratione collatus concentum quemdam melo divino dul-
cissimum verissimumque conficiet.

Cap. XIV. *Asclep.* Qui ergo homines post nos erunt?
Trim. Sophistarum calliditate decepti a vera pura sanctaque
philosophia avertentur. Simplici enim mente et anima divini-
tatem colere eiusque facta venerari, agere etiam dei voluntati
gratias quae est bonitatis sola plenissima, haec est nulla animi
298) importuna curiositate violata | philosophia, et de his sit hucus-
que tractatus. De spiritu vero et de his similibus hinc suma-
tur exordium. Fuit deus et ὕλη, quam graece credimus mun-
dum, et mundo comitabatur spiritus vel inerat mundo spiritus
sed non similiter ut deo nec deo haec de quibus mundus: ic-
circo non erant quando non erant, sed in eo iam tunc erant,
unde nasci habuerunt. Non enim ea sola non nata dicuntur
quae necdum nata sunt sed ea quae carent fecunditate gene-
randi, ita ut ex his nihil nasci possit. Quaecunque ergo sunt
quibus inest natura generandi, haec et generabilia sunt, de
quibus nasci potest, tametsi ea ex se nata sunt. Neque enim
dubitatur, ex his quae ex se nata sunt, facile nasci posse, de
quibus cuncta nascuntur. Deus ergo sempiternus, deus aeter-
nus nec nasci potest nec potuit: hoc est, hoc fuit, hoc erit
semper. Haec ergo est quae ex se tota est natura dei. Ὕλη
autem vel mundi natura et spiritus, quamvis nata non videan-
tur a principio, tamen in se nascendi procreandique vim possi-
dent atque naturam fecunditatis. Etenim initium in qualitate
natura est, quae et conceptus et partus in se possidet vim
atque materiam. Haec itaque sine alieno conceptu est sola
generabilis.

Cap. XV. At vero ea quae vim solam concipiendi habent ex | alterius commixtione naturae ita discernenda sunt, ut hic [85] locus mundi cum his quae in se sunt videatur esse non natus, qui utique in se vim totius naturae habet. Locum autem dico in quo sint omnia. Neque enim haec omnia esse potuissent, si locus deesset, qui omnia sustinere | potuisset. Omnibus enim (299) rebus quae fuerunt praecavendum est loco. Nec qualitates etenim nec quantitates nec positiones nec effectus dinosci potuissent earum rerum quae nusquam sunt. Sic ergo et mundus quamvis natus non sit, in se tamen omnium naturas habet, utpote qui iis omnibus ad concipiendum fecundissimos sinus praestet. Hoc est ergo totum qualitatis materiae quae creabilis est, tametsi creata non est. Sicuti enim in natura materiae qualitas fecunda est, sic et malignitatis eadem est aeque fecunda.

Cap. XVI. Nec ergo dixi, o Asclepi et Ammon, quod a multis dicitur: non poterat deus incidere atque avertere a rerum natura malitiam, quibus respondendum nihil omnino est. Vestri tamen caussa et haec prosequar, quae coeperam et rationem reddam. Dicunt enim ipsi deum debuisse omnifariam mundum a malitia liberare. Ita enim in mundo est, ut quasi membrum ipsius esse videatur. Provisum cautumque est quantum rationabiliter potuisset a summo deo: tunc cum sensu, disciplina, intelligentia mentes hominum est munerare dignatus. Hisce enim rebus quibus ceteris antestamus animalibus solis possumus malitiae fraudes dolos vitiaque vitare. Ea enim, qui antequam iis implicitus est, ex aspectu vitarit, is homo est divina intelligentia prudentiaque munitus. Fundamentum est enim disciplinae in summa bonitate consistens. Spiritu autem ministrantur omnia et vegetantur in mundo, qui quasi organum vel machina summi dei voluntati subiectus est. Itaque hactenus a nobis intelligatur mente sola intelligibilis, | summus qui dicitur deus, rector gubernatorque sensibilis dei, eius (300) qui in se circumplectitur omnem locum, omnem rerum substantiam totamque gignentium creantiumque materiam et omne quicquid est, quantumcumque est.

Cap. XVII. Spiritu vero agitantur sive gubernantur omnes in mundo species, unaquaeque secundum naturam suam a deo distributam sibi. Ὕλη autem vel mundus omnium est receptaculum omniumque agitatio atque frequentatio, quorum deus gubernator dispensans omnibus rebus mundanis quantum unicuique necessarium. Spiritu vero implet omnia, ut cuiusque naturae qualitas est. Est enim cava mundi rotunditas in modum sphaerae, | ipsa sibi qualitatis vel formae suae caussā [86] invisibilis tota. Quippe cum quemcumque in ea summum subter despiciendi caussa delegeris locum, ex eo in imo quid sit

videre non possis, propter quod multis locis instat qualitatemque habere creditur. Per formas enim solas specierum, quarum imaginibus videtur insculpta, quasi visibilis creditur, cum depicta monstratur, re autem vera est sibi ipsi invisibilis semper: ex quo eius imum vel pars si locus est in sphaera, graece *ἅδης* dicitur; siquidem *ἰδεῖν* graece *videre* dicatur, quo visu imum sphaerae careat, unde et *ἰδέαι* dicuntur species, quod sint visibilis formae. Ab eo itaque quod visu priventur, graece *ἅδης*: ab eo quod in imo sphaerae sint, latine inferi nuncupantur. Haec ergo sunt principalia et antiquiora et quasi capita vel initia omnium, quae sunt in his aut per haec aut de his.

01) Cap. XVIII. *Asclep.* Omnia ergo | ipsa, ut dicis, o Trimegiste, mundana, ut ita dixerim, specierum omnium quae insunt in uniuscuiusque sicuti est tota substantia? *Trimeg.* Mundus itaque nutrit corpora, animas spiritus, sensus autem quo dono coelesti sola felix sit humanitas *alit mentem*[1]). Neque enim omnes sed pauci, quorum ita mens est ut tanti beneficii capax esse possit. Ut enim sole mundus, ita mens humana isto clarescit lumine et eo amplius. Nam sol quicquid illuminat, aliquando terrae et lunae interiectu et interveniente nocte eius privatur lumine; sensus autem cum semel fuerit animae commixtus humanae, fit una ex bene coalescente commixtione materia, ita ut nunquam huiusmodi mentes caliginum impediantur erroribus. Unde iuste sensus deorum animam esse dixerunt. Ergo vero nec eorum dico omnium, sed magnorum quorumque et principalium.

Cap. XIX. *Asclep.* Quos dicis vel rerum capita vel initia primordiorum, o Trimegiste? *Trim.* Magna tibi pando et divina nudo mysteria, cuius rei initium facio exoptato favore coelesti. Deorum genera multa sunt: eorumque omnium pars intelligibilis, alia vero sensibilis. Intelligibiles dicuntur non ideo quod putentur non subiacere sensibus nostris, magis enim ipsos sentimus quam eos quos visibiles nuncupamus, sicuti disputatio perdocebit, et tu si intendas, poteris pervidere. Sublimis etenim ratio eoque divinior ultra hominum mentes intentionesque consistens si non attentiore aurium obsequio verba loquentia acceperit, transvolabit et transfluet aut magis
02) 87] refluet suique se fontis | liquoribus miscebit. | Sunt ergo omnium specierum principes dii. Hos sequuntur dii quorum est princeps *οὐσία*. Hi sensibiles utriusque originis consimiles suae, qui per sensibilem naturam conficiunt omnia, altera per alterum, unusquisque opus suum illuminans. Coeli vel quicquid est quod eo nomine comprehenditur *οὐσιάρχης* est Iupiter. Per coelum enim Iupiter omnibus praebet vitam. Solis *οὐσιάρχης*

---

1) *alit mentem* non sunt in optimis codd. Edd. omnes haec verba habent.

lumen est. Bonum enim luminis per orbem nobis solis infunditur XXXVI, quorum vocabulum est Horoscopi id est eodem loco semper defixorum siderum. Horum *οὐσιάρχης* vel princeps est, quem *παντόμορφον* vel omniformem vocant, qui diversis speciebus diversas formas facit. Septem sphaerae quae vocantur habent *οὐσιάρχας* id est sui principes, quam fortunam dicunt aut *εἱμαρμένην*, quibus immutantur omnia lege naturae stabilitate firmissima, sempiterna agitatione variata. Aër vero organum est vel machina omnium, per quem omnia fiunt. Est autem *οὐσιάρχης* huius secundus, mortalibus mortalia et his similia. His ergo ita se habentibus, ab imo ad summum se admoventibus sic sibi connexa sunt omnia pertinentia ad se *ac mortalibus mortalia sensibiliaque insensibilibus annexa sunt.*1) Summa vero gubernationis summo illi domino paret, vel esse non multa aut potius unum: ex uno etenim cuncta pendentia ex eoque defluentia cum distantia videntur, creduntur esse quam plurima, adunata vero unum vel potius duo: unde fiunt omnia et a quo fiunt, id est de materia qua fiunt, | et ex eius voluntate cuius nutu efficiuntur alia. (303

Cap. XX. *Asclep.* Haec iterum ratio quae est, o Trimegiste? *Trimeg.* Talis, o Asclepi. Deus etenim vel pater vel dominus omnium, vel quocumque alio nomine ab hominibus sanctius religiosiusque nuncupatur, quod inter nos intellectus nostri caussa debet esse sacratum. Tanti etenim numinis contemplatione nullo ex iis nominibus eum definite nuncupabimus. Si enim vox hoc est: ex aëre spiritu percusso sonus, declarans omnem hominis voluntatem vel sensum quem forte ex sensibus mente perceperit, cuius nominis tota substantia paucis composita syllabis definita atque circumscripta est, ut esset in homine necessarium vocis auriumque commercium, simul etiam et sensus et spiritus et aëris et omnium in his aut per haec aut cum his nomen est totum dei. Non enim spero totius maiestatis effectorem omniumque rerum patrem vel dominum uno posse quamvis e | multis composito nuncupari nomine: hunc vero innominem vel potius omninominem, siquidem is sit unus et omnia, ut sit necesse aut omnia esse eius nomine aut ipsum omnium nominibus nuncupari. Hic ergo solus ut omnia utraque sexus fecunditate plenissimus, semper suae voluntatis praegnans parit semper, quicquid voluerit procreare. Voluntas eius est bonitas omnis: haec eadem bonitas omnium rerum est, ex eius divinitatis nata natura, uti sint omnia, sicuti sunt et fuerunt et futuris omnibus dehinc natura ex se nascendi sufficiat. Haec ergo ratio, o [88]

---

1) *ac se ac de m.* G. 1. *ad se ac immortalibus* G. 2. *insensibilibus* F. 1. G. 1. 2. In edd. legitur locus qualem dedi. At aperte corruptus est.

304) Asclepi, tibi sit reddita, | quare et quomodo fiant omnia utriusque sexus.

Cap. XXI. *Asclep.* Ergo deum dicis, o Trimegiste? *Trimeg.* Non deum solum, Asclepi, sed omnia animalia et inanimalia. Impossibile est enim aliquid eorum quae sunt infecundum esse. Fecunditate enim dempta ex omnibus quae sunt impossibile erit semper esse quae sunt. Ego enim et naturam et sensum et mundum dico in se continere naturam et nata omnia conservare. Procreatione enim uterque plenus est sexus et eius utriusque connexio, aut quod est verius, unitas incomprehensibilis est, quam sive Cupidinem sive Venerem sive utrumque recte poteris nuncupare. *Hoc ergo omni vero verius manifestiusque mente percepto *[1]) quod ex omni illo totius naturae deo hoc sit cunctis in aeternum procreandi inventum tributumque mysterium, cui summa caritas, laetitia, hilaritas, cupiditas amorque divinus innatus est. Et dicendum foret, quanta sit eius mysterii vis atque necessitas, nisi ex sui contemplatione unicuique ex intimo nota esse potuisset. Si enim illud extremum temporis, quo ex crebro attritu *prurimus* [2]), ut utraque in utramque fundat natura progeniem, animadvertas, ut altera avide alterius rapiat interiusque recondat: denique eo tempore ex commixtione communi virtutem feminae marum adipiscuntur, et mares femineo torpore lassescunt. Effectus itaque huius tam blandi necessariique mysterii in occulto perpetratur, ne vulgo irridentibus imperitis utriusque naturae divinitas ex commixtione sexus cogatur
305) | erubescere: multo magis etiam visibus irreligiosorum hominum subiiciatur.

Cap. XXII. Sunt autem non multi aut admodum pauci, ita ut numerari etiam in mundo possint religiosi. Unde contigit in multis remanere malitiam defectu scientiae prudentiaeque rerum omnium quae sunt. Ex rationis enim intellectu
[89] | divinae qua constituta sunt omnia contemptus medelaque nascitur vitiorum mundi totius. Perseverante autem imperitia atque inscientia vitia omnia convalescunt vulnerantque animam insanabilibus vitiis, quae infecta iisdem atque vitiata quasi venenis tumescit, nisi eorum quorum animarum disciplina et intellectus summa curatio est. Si solis ergo et paucis hoc proderit, dignum est hunc persequi atque expedire tractatum: quare solis hominibus intelligentiam et disciplinam divinitas suam sit impartiri dignata. Audi itaque. Deus pater et dominus cum post deos homines efficeret ex parte corruptiore

1) Locus quamquam ita in codd. et edd. legitur depravatus est. — 2) *ex crebro attritu* G. 1. *ex cerebro ad ritum* cett. codd. et edd. *pervenimus* codd. et edd.; *prurimus* mea est emendatio.

mundi et ex divina pari lance componderans, vitia contigit
mundi corporibus commixta remanere: et alia propter cibos
victumque quem necessario habemus cum omnibus animalibus
communem; quibus de rebus necesse est cupiditatum desideria
et reliqua mentis vitia animis humanis insidere. Diis vero,
utpote ex mundissima parte naturae effectis et nullis indigen-
tibus rationis disciplinaeque adminiculis, quamvis immortalitas
et unius semper aetatis vigor ipse sit eis prudentia et disci-
plina, tamen propter unitatem rationis pro disciplina et pro in-
tellectu, ne ab his essent alieni, ordinem necessitatis | lege (306)
conscriptum aeterna lege constituit, hominem ex animalibus
cunctis de sola ratione disciplinaque cognoscens, per quae vi-
tia corporum homines avertere atque abalienare potuissent,
ipsos ad immortalitatis spem intentionemque protendens. De-
nique et bonum hominem et qui posset immortalis esse ex
utraque natura composuit, divina atque mortali, et sic compo-
situm per voluntatem dei hominem constitutum est esse me-
liorem et diis, qui sunt ex sola immortali natura formati, et
omnium mortalium. Propter quod homo diis cognatione con-
iunctus ipsos religione et sancta mente veneratur, diique etiam
pio affectu humana omnia respiciunt atque custodiunt.

Cap. XXIII. Sed de hominibus paucis istud dictum sit
pia mente praeditis. De vitiosis vero nihil dicendum est, ne
sanctissimus sermo eorum contemplatione violetur. Et quo-
niam de cognatione et consortio hominum deorumque nobis
indicitur sermo, potestatem hominis, o Asclepi, vimque cog-
nosce. Dominus et pater vel quod est summum deus, ut effe-
ctor est deorum coelestium, ita homo fictor est deorum, qui
in templis sunt humana proximitate contenti, et non solum
illuminantur verum etiam illuminant: nec solum ad deum | profi- [90]
cit verum etiam confirmat deos. Miraris o Asclepi, an num-
quid et tu diffidis? *Ascl.* Confundor, o Trimegiste, sed tuis
verbis libenter assensus felicissimum hominem iudico qui sit
tantam felicitatem consecutus. *Trimeg.* Nec immerito, mira-
culo dignus est qui est omnium maximus. Deorum genus om-
nium | confusione manifestum est de mundissima parte naturae (307)
esse praegnatum, signaque eorum sola quasi capita pro omni-
bus esse: species vero deorum quas conformat humanitas ex
utraque natura conformata est, ex divina quae est prior mul-
toque divinior, et ex ea quae intra homines est, id est ex ma-
teria qua fuerint fabricatae, et non solum capitibus solis sed
membris omnibus totoque corpore figurantur. Ita humanitas
memor naturae et originis suae in illa divinitatis imitatione
perseverat, ut sicuti pater ac dominus, ut sui similes essent,
deos fecit aeternos, ita humanitas deos suos ex sui vultus si-
militudine figuraret.

Cap. XXIV. *Asclep.* Statuas, dicis, o Trimegiste? *Trimeg.* Statuas, o Asclepi. Videsne, quatinus tu ipse diffidas? Statuas animatas sensu et spiritu plenas tantaque facientes et talia, statuas futurorum praescias, easque forte vates somniis multisque aliis rebus praedicentes, imbecillitates hominibus facientes *easque curantes tristitiam pro meritis.*[1]) An ignoras, o Asclepi, quod Aegyptus imago sit coeli, aut quod verius est, translatio aut descensio omnium quae gubernantur atque exercentur in coelo? Et si dicendum est verius, terra nostra mundi totius est templum, et tamen quoniam praescire cuncta prudentes decet, istud vos ignorare fas non est. Futurum tempus est, cum appareat Aegyptus incassum pia mente divinitatem sedula religione servasse: et omnis eorum sancta veneratio in irritum casura frustrabitur. E terris enim *est* ad coelum recursura divinitas, linqueturque Aegyptus
308) terraque, sedes | religionum quae fuit, viduata numinum praesentia destituetur. Alienigenis enim regionem istam terramque complentibus non solum *neglectus*[2]) religionum, sed quod est durius, quasi de legibus a religione pietate cultuque divino statuetur praescripta poena: prohibitio. Tunc terra ista sanctissima, sedes delubrorum atque templorum, sepulcrorum erit mortuorumque plenissima. O Aegypte, Aegypte, religionum tuarum solae supererunt fabulae, aeque incredibiles posteris suis, solaque supererunt verba lapidibus incisa tua pia facta narrantibus, et inhabitabit Aegyptum Scythes aut
[91] Indus aut aliquis talis, id est vicina barbaria. | Divinitas enim repetet coelum, deserti homines toti morientur atque ita Aegyptus deo et homine viduata deseretur. Te vero appello, sanctissimum flumen tibique futura praedico, torrenti sanguine plenus ad usque ripas erumpes, undaeque divinae non solum polluentur sanguine sed totae rumpentur, et vivis multo maior erit numerus sepulcrorum, superstes vero qui foret, lingua sola cognoscetur Aegyptius, actibus vero videbitur alienus.

Cap. XXV. Quid flês o Asclepi? et his amplius multoque deterius ipsa Aegyptus suadebitur imbueturque peioribus malis, quae sancta et quondam divinitatis amantissima deorum in terra suae religionis merito, sola deductio sanctitatis et pietatis magistra, erit maximae crudelitatis exemplum: et tunc taedio hominum non admirandus videbitur mundus nec adorandus. Hoc totum bonum, quo melius nec fuit nec est nec
309) erit, quod videri possit periclitabitur: eritque | grave hominibus ac per hoc contemnetur nec diligetur totus hic mundus, opus dei immutabile, gloriosa constructio boni multiformi imaginum

---

1) Hunc totum locum, quamquam ita extat in codd., et edd. a me non intelligi ingenue confiteor. — 2) *neglectum* codd. optt. In cett. *neglectus*.

varietate compositi, machina voluntatis dei suo operi absque invidia suffragantis, in unum omnium, quae venerari laudari amari denique a videntibus debent, multiformis adunata congestio. Nam et tenebrae praeponentur lumini et mors vita utilior iudicabitur: nemo suspiciet coelum, religiosus pro insano, irreligiosus putabitur prudens; furiosus fortis; pro bono habebitur pessimus. Anima enim et omnia circum eam, quibus aut immortalis nata est aut immortalitatem se consecuturam esse praesumit, secundum quod vobis exposui, non solum risui sed etiam putabitur vanitas. Sed mihi credite, et capitale periculum constituetur in eum qui se mentis religioni dederit. Nova constituentur iura, lex nova, nihil sanctum, nihil religiosum, nec coelo nec coelestibus dignum audietur aut mente credetur. Fit deorum ab hominibus dolenda secessio, soli nocentes angeli remanent, qui humanitate commixti ad omnia audaciae mala miseros manu iniecta compellunt in bella, in rapinas, in fraudes, et in omnia quae sunt animarum naturae contraria. Tunc nec terra constabit nec innavigabitur mare nec coelum astrorum cursibus nec siderum cursus constabit in coelo, omnis vox divina necessaria taciturnitate mutescet, fructus terrae corrumpentur nec fecunda tellus erit et aer ipse moesto torpore languescet.

Cap. XXVI. Haec et talis senectus veniet mundi, | irre- [92]
ligio, inordinatio, | irrationabilitas bonorum omnium. Cum (310)
haec cuncta contigerint, o Asclepi, tunc ille dominus et pater, deus primipotens et *unius gubernator dei in mores factaque voluntaria*[1]) voluntate sua, quae est dei benignitas, vitiis resistens, et corruptela omnium errorem revocans, malignitatem omnem vel illuvione diluens vel igne consumens vel morbis pestilentibus usque per diversa loca dispersis finiens, ad antiquam faciem mundum revocabit, ut et mundus ipse adorandus videatur atque mirandus, et tanti operis effector et restitutor deus ab hominibus qui tunc erunt frequentibus laudum praeconiis benedictionibusque celebretur. Haec enim mundi genitura cunctarum reformatio rerum bonarum et naturae ipsius sanctissima et religiosissima restitutio, *per coactum temporis cursum,*[2]) quae est et fuit sine initio sempiterna. Voluntas etenim [dei] caret initio, quae eadem est et sicuti est, est sempiterna. *Asclep.* Dei enim natura consilium est voluntatis. Bonitas summa consilium, o Trimegiste? *Trimeg.* O Asclepi, voluntas de consilio nascitur et ipsum velle e voluntate. Neque enim impense aliquid vult qui est omnium ple-

---

1) Haec optimi codd. G. 1. depravata est lectio. In cett. *unus gubernator mundi intuens in mores factaque hominum vol.* — 2) Ita habent G. 1. Iunt. 2. Bas. 3. *coacto t. cursu* Flor. In cett. *peracto t. cursu.*

nissimus, et ea vult quae habet. Vult autem omnia bona et habet omnia quae vult. Omnia autem bona et cogitat et vult. Hoc est autem deus, eius imago mundus boni.

Cap. XXVII. *Asclep.* Bonus, o Trimegiste? *Trimeg.* Bonus, o Asclepi, ut ego te docebo. Sicuti enim deus omnibus speciebus vel generibus quae in mundo sunt dispensator
11) distributorque est bonorum, id est sensibus | animae et vitae, sic et mundus tributor est et praestitor omnium quae mortalibus videntur bona, id est alternationis partium, temporalium fructuum, nativitatis, augmentorum et maturitatis et horum similium, ac per hoc deus supra verticem summi coeli consistens ubique est omniaque circum inspicit. Sic est enim ultra coelum locus sine stellis ab omnibus rebus corpulentis alienus. Dispensator qui est inter coelum et terram obtinet locum quem Iovem vocamus. Terrae vero et mari dominatur Iupiter Plutonius, et hic nutritor est animantium mortalium et fructiferarum. Horum omnium viribus fructus arbusta et terra vegetantur. Aliorum vero vires et effectus per omnia quae sunt distribuentur. Distribuentur vero qui terrae dominantur et collocabuntur in civitate, in summo Aegypti initio, quae a parte solis occidentis condetur, ad quam terra marique
93] festinabit omne mortale | genus. *Asclep.* Modo tamen hoc in tempore ubi isti sunt, o Trimegiste? *Trimeg.* Collocati sunt in maxima civitate, in monte Libyco: et haec usque eo narrata sunt. De immortali vero aut de mortali modo disserendum est. Multos enim spes timorque mortis excruciat, verae rationis ignaros. Mors enim efficitur dissolutione corporis labore defessi et numeri completi, quo corporis membra in unam machinam ad usus vitales aptantur. Moritur enim corpus, quando hominis vitalia ferre posse destiterit. Haec est ergo mors, corporis dissolutio et corporalis sensus interitus:
12) de qua sollicitudo supervacua est. Sed est | alia necessaria, quam ignoratio aut incredibilitas contemnit humana. *Asclep.* Quid est, o Trimegiste, quod aut ignorant aut esse posse diffidunt? *Trimeg.* Audi ergo, Asclepi.

Cap. XXVIII. Cum fuerit animae a corpore facta discessio, tunc arbitrium examenque meriti eius transiet in summi daemonis potestatem, isque eam cum piam iustamque perviderit, in sibi competentibus locis manere permittit. Sin autem delictorum illitam maculis vitiisque oblitam viderit, desuper ad ima deturbans procellis turbinibusque aeris, ignis et aquae discordantibus tradet; inter coelum et terram mundanis fluctibus in diversa semper aeternis poenis agitata raptatur, ut in hoc animae obsit aeternitas, quod sit immortali sententia aeterno supplicio subiugata. Ergo ne his implicemur, verendum, timendum cavendumque esse cognosce. Incredibiles

enim post delicta cogentur credere, non verbis sed exemplis, nec minis, sed ipsa passione poenarum. *Asclep.* Non ergo, Trimegiste, hominum delicta sola humana lege puniuntur. *Trimeg.* Primo, Asclepi, terrena quae sunt omnia sunt mortalia; tunc ea etiam quae sunt corporali ratione viventia et a vivendo eadem corporum ratione deficientia, ea omnia pro vitae meritis aut delictis poenis obnoxia [tanto post mortem] saevioribus subiiciuntur, quanto in vita forsitan fuerunt celata dum viverent. Praescia etenim omnium rerum divinitate reddentur, perinde ut sunt pro delictorum qualitatibus poenae.

Cap. XXIX. *Asclep.* Qui sunt digni maioribus poenis, o Trimegiste? *Trimeg.* Qui damnati | humanis legibus vitam (31 violenter amittunt, ut non naturae animam debitam sed poenam pro meritis reddidisse videantur. Contra iusto homini in dei religione et in summa pietate praesidium est. Deus enim tales ab omnibus tutatur malis. Pater enim | omnium [94] vel dominus et is qui solus omnia, omnibus se libenter ostendit. Non ubi sit loco nec qualis sit qualitate nec quantus sit quantitate sed hominem sola mentis intelligentia illuminans, qui discussis ab animo errorum tenebris et veritatis claritate percepta, toto se sensu intelligentiae divinae commiscet, cuius amore a parte naturae qua mortalis est liberatus, immortalitatis futurae concipit fiduciam. Hoc ergo inter bonos malosque distabit. Unus enim quisque pietate, religione, prudentia, cultu et veneratione dei clarescit, quasi *oculis*1) vera ratione perspecta, et fiducia credulitatis suae tantum inter homines quantum sol lumine ceteris astris antistat. Ipse enim sol non tam magnitudine luminis quam divinitate et sanctitate ceteras stellas illuminat. Secundum etenim deum hunc crede, o Asclepi, omnia gubernantem omniaque mundana illustrantem animalia sive animantia sive inanimantia. Si enim animal mundus vivensque semper et fuit et est et erit, nihil in mundo mortale est. *Viventis etenim semper uniuscuiusque partis est, quae est sicuti est in ipsoque mundo semper uno eoque animali semper vivente, in eo *2) nullus est mortalitatis locus. Ergo vitae aeternitatisque debet esse plenissimus, si semper eum necesse est vivere. Sol ergo sicuti mundus sempiternus est, sic et ipse | semper gubernator vitalium vel to- (31 tius vivacitatis, eorumque *gubernator*3) vel dispensator est. Deus ergo viventium vel vitalium in mundo quae sunt sempi-

---

1) *oculi* G. 1. 2. Leid. In cett. *oculis.* — 2) Haec lectio est optimi cod. G. 1. *partis g. e. in ipso sicuti in mundo semper uno eodemque animali semperque vivente nullus* G. 2. *partis quae est in ipso mundo sicuti in uno eodemque animali semper vivente nullus* ed. pr. Vicent. et cett. nisi quod *est* desideratur. Locus depravatus est. — 3) *gubernator* G. 1. In cett. *frequentator*. *Vel disp.* G. 1. 2. In cett. *et dispens.*

ternus gubernator est ipsiusque vitae dispensator aeternus. Semel autem dispensavit vitam vitalibus cunctis aeterna lege
14) | praestatur hoc more quo dicam.

Cap. XXX. In ipsa enim aeternitatis vivacitate mundus agitatur, et in ipsa vitali aeternitate locus est mundi, *propter quod nec stabili quando nec corrumpetur*[1]) sempiternitate vivendi circumvallatus et quasi constrictus ipse. Mundus vitae dispensator est his omnibus quae in se sunt, et locus est omnium quae sub sole gubernantur, et commotio mundi ipsius ex duplici constat effectu. Ipse extrinsecus vivificatur ab aeternitate, vivificatque ea quae intra se sunt omnia, differens numeris et temporibus, statutis atque infixis, cuncta per solis effectum stellarumque discursum, omnia temporaria ratione, divina lege conscripta. Terrenum autem tempus aeris qualitate aestuum frigorisque varietate dinoscitur. Coeleste vero reversionibus siderum ad eadem loca temporaria conversatione
95] currentium, et mundus est receptaculum temporis, cuius | cursu et agitatione vegetatur. Tempus autem ordinatione servatur. Ordo et tempus innovationem omnium rerum quae in mundo sunt per alternationem faciunt. Cunctis ergo ita se habentibus, nihil stabile, nihil fixum, nihil immobile nec nascentium nec coelestium nec terrenorum: solus deus et merito solus: ipse enim in se et a se et circum se totus est plenus atque
15) perfectus, isque sua firma | stabilitas est, nec alicuius impulsu nec loco moveri potest, [cum in eo sunt omnia et in omnibus ipse est solus, nisi aliquis commotionem ipsius in aeternitate audeat dicere], sed magis et ipsa immobilis aeternitas, in quam omnium temporum agitatio *remanat*[2]) et ex qua omnium temporum agitatio sumit exordium.

Cap. XXXI. Deus ergo stabilis fuit semperque similiter cum eo aeternitas constitit, mundum non natum quem recte sensibilem dicimus intra se habens. Huius dei imago hic effectus est mundus aeternitatis imitator. Habet autem tempus stabilitatis suae vim atque naturam, quamvis semper agitetur, ea ipsa in se revertendi necessitate. Itaque quamvis sit aeternitas stabilis immobilis atque fixa, tamen quoniam temporis quod mobile est in aeternitatem semper revocatur agitatio, eaque mobilitas ratione temporis vertitur, efficitur ut et ipsa aeternitas immobilis quidem sola per tempus in quo ipsa est (et est in eo) omnis agitatio videatur agitari. Sic efficitur, ut et aeternitatis stabilitas moveatur et temporis

1) Ita habet G. 1. *propter quod nec aliquando corr. stabile sempit.* G. 2. *p. q. non corr. aliquando semp.* ed. pr. Vicent. et edd. cett. nisi quod *stabili* ante *sempiternit.* addunt. — 2) *remaneat* G. 1. 2. In cett. *remeat.* Ego malim: *remanat.*

mobilitas stabilis fiat, fixa lege currendi. Sic et deum agitari in se ipsum credibile est eadem immobilitate. Stabilitas enim ipsius in magnitudine est immobilis agitatio. Ipsius enim magnitudine immobilis lex est. Hoc ergo quod est tale, quod non subiicitur sensibus, indefinitum, incomprehensibile, inaestimabile est; nec sustineri etenim nec ferri nec indagari potest. Ubi enim et quo et unde et quomodo aut quale sit, incertum est. Fertur enim in summa stabilitate, et in ipso stabilitas sua, sive deus sive aeternitas sive uterque | sive (316
alter in altero sive uterque in utroque sunt. Propter quod aeternitas sine definitione est temporis. Tempus autem quod definiri non potest vel numero vel alternatione vel alterius per ambitudinem reditus aeternum est. Utrumque ergo infinitum, utrumque videtur aeternum. Stabilitas enim utpote defixa, quod sustinere quae agitabilia sunt possit, beneficio firmitatis merito obtinet principatum.

Cap. XXXII. Omnium ergo quae sunt primordia deus est et aeternitas. Mundus autem, quod sit mobilis, non habet principatum. Praevenit enim | mobilitas eius stabilitatem [96]
suam in legem agitationis sempiternae habendo immobilem firmitatem. Omnis ergo sensus divinitatis similis immobilis ipse in stabilitate sese commovet sua. Sanctus et incorruptus et sempiternus est, et si quid potest melius nuncupari, dei summi in ipsa veritate consistens aeternitas, plenissimus omnium sensibilium et totius disciplinae, consistens, ut ita dixerim, cum deo. Sensus vero mundanus receptaculum est sensibilium omnium specierum et disciplinarum. Humanus vero ex memoriae tenacitate, quod memor sit omnium quas gesserit rerum. Usque ad humanum enim animal sensus divinitas descendendo pervenit. Deus enim summum divinum sensum cunctis animantibus confundi noluit, ne erubesceret aliorum commixtione animantium. Intelligentia enim sensus humani qualis aut quantus sit, tota in memoria est praeteritorum. Per eam enim memoriae tenacitatem et gubernator effectus est terrae. Intellectus enim naturae ex qualitate sensus mundi, ex omnibus quae in | mundo sensibilia sunt, poterit (317
pervideri aeternitas quae secunda est, ex sensibili mundo sensus datus qualitasque dinoscitur: at intellectus qualitatis qualitasque sensus summi dei veritas est sola, cuius veritatis in mundo nequidem extrema linea umbrave dinoscitur. Ubi enim quid temporum dimensione dinoscitur, ubi sunt mendacia, ubi geniturae, ubi errores videntur? Vides ergo, o Asclepi, in quibus constituti, quae tractemus aut quae audeamus attingere. Sed tibi, deus summe, gratias ago, qui me videndae divinitatis luminasti lumine, et vos, o Tati et o Asclepi et Ammon, intra secreta pectoris divina mysteria silentio tegite et taciturnitate

celate. Hoc autem differt intellectus a sensu, quod intellectus noster ad qualitatem sensus mundi intelligendam et dinoscendam mentis pervenit intentione. Intellectus autem mundi pervenit ad aeternitatem et deos noscendos qui supra se sunt: et sic contingit hominibus, ut quasi per caliginem quae in coelo sunt videamus, quantum possibile est per condicionem sensus humani. Haec autem intentio pervidendis tantis angustissima est nobis, latissima vero cum viderit felicitate conscientiae.

Cap. XXXIII. De inani vero, quod et magnum videtur esse quamplurimis, sic sentio: inane nec esse aliquid nec esse potuisse nec futurum unquam. Omnia enim mundi sunt membra plenissima, ut ipse mundus sit plenus atque perfectus cor-
97] poribus qualitate formaque diversis et | speciem suam habentibus et magnitudinem. Quorum unum est alio maius aut
18) aliud alio minus | et validitate et tenuitate diversa. Nam et quaedam eorum validiora facilius videntur, sicuti et maiora: minora vero aut tenuiora aut vix videri aut omnino non possunt, quas solum res esse attrectatione cognoscimus. Unde contingit multis credere haec non esse corpora et esse inanes locos, quod est impossibile. Sicuti enim quod dicitur extra mundum, si tamen est aliquid (nec istud enim credo) sic ab eo plenum esse intelligibilium rerum, id est divinitatis suae similium: ut hic etiam sensibilis mundus qui dicitur sit plenissimus corporum et animalium naturae suae et qualitati convenientium, quorum facies non omnes videmus, sed quasdam ultra modum grandes, quasdam brevissimas, aut propter spatii interiecti longitudinem aut quod acie sumus obtusi, tales nobis esse videantur, aut omnino propter nimiam brevitatem multis non esse credantur. Dico nunc daemonas, quos commorari credo nobiscum, et heroas, quos inter aeris purissimam partem supra nos et terram, ubi nec nubilis locus est nec ex signorum aliquorum agitatione commotio. Propter quod, Asclepi, inane nihil dixeris, nisi cuius rei inane sit hoc quod dicis inane praedixeris, ut inane ab igni ab aqua et his similibus. Quodsi contigerit videri, quid inane possit esse a rebus huiusmodi, quamvis sit breve vel magnum quod inane videtur, spiritu tamen et aere vacuum esse non possit.

Cap. XXXIV. Similiter vero de loco dicendum est, quod vocabulum solum intellectu caret. Locus enim ex eo
19) cuius est, quid sit, apparet. | Principali etenim dempto nomine, significatio mutilatur. Quare aquae locus, ignis locus aut his similium recte dicemus. Sicuti enim inane esse aliquid impossibile est, sic et locus solus quid sit dinosci non potest. Nam si posueris locum sine eo cuius est, inanis videbitur locus, quem in mundo esse non credo. Quodsi inane nihil est,

nec per se quid sit locus apparet, nisi ei aut longitudines aut
latitudines addideris, ut corporibus hominum signa. His ergo
habentibus, o Asclepi et vos qui adestis, scitote intelligibilem
mundum, id est qui mentis solo obtutu dinoscitur, esse incor-
poralem, nec eius naturae misceri aliquid posse corporale, id
est quod possit qualitate quantitate numerisque dinosci. In
ipso enim nihil tale consistit. Hic ergo sensibilis qui dicitur
mundus receptaculum est omnium sensibilium specierum qua-
litatum vel corporum,| quae omnia sine deo vegetari non pos- [98]
sunt. Omnia enim deus et ab eo omnia et eius omnia volun-
tatis. Quod totum est bonum decens et prudens, immutabile
et ipsi soli sensibile atque intelligibile, et sine hoc non fuit
aliquid nec est nec erit. Omnia enim ab eo et in ipso et per
ipsum et multiformes qualitates et magnae quantitates et
omnem mensuram[1]) excedentes magnitudines et omnifor-
mes species: quas si intellexeris, o Asclepi, gratias acturus
es deo. Sin totum animadvertes, vera ratione perdisces mun-
dum ipsum sensibilem, et quae in eo sunt omnia a superiore
illo mundo quasi ex vestimento esse contecta.

Cap. XXXV. Unumquodque enim animalium genus, | o (320)
Asclepi, cuiuscunque vel mortalis vel rationalis, sive sit ani-
mans sive sine anima sit, prout cuique est genus, sic singula
generis sui imagines habent. Et quamvis unumquodque ani-
malis genus omnem generis sui possideat formam, in eadem
forma singula tamen sui dissimilia sunt: ut hominum genus
quamvis sit uniforme, ut homo dinosci ex aspectu possit, sin-
guli tamen in eadem forma sui dissimiles sunt. Species enim
quae divina est incorporalis est, et quicquid mente compre-
henditur. Cum itaque haec duo ex quibus constant forma et
corpus incorporalia sint, impossibile est formam unamquam-
que alteri simillimam nasci, horarum et climatum distantibus
punctis; sed immutantur toties quot hora momenta habet cir-
culi circumcurrentis, in quo est ille uniformis quem diximus
deus. Species ergo permanet ex se totiens pariens imagines
tantas tamque diversas, quanta habet conversio mundi mo-
menta, qui mundus in conversione mutatur. Species vero nec
mutatur nec convertitur. Sic generum singulorum formae
sunt permanentes in eadem sua forma dissimiles.

Cap. XXXVI. *Asclep.* Et mundus speciem habet, o
Trimegiste? *Trimeg.* Vides ergo, o Asclepi, tibi omnia quasi
dormienti esse narrata. Quid est enim mundus aut ex quibus
constat, nisi ex omnibus natis? Ergo hoc vis dicere de coelo,
terra et elementis. Namque alia magis frequenter mutantur
in species, coelum humescens vel arescens vel frigescens vel

---

1) *omnis mensurae* G. 1.

ignescens vel clarescens vel sordescens in una coeli specie,
121) hae sunt quae saepe alternantur species. Terra | vero speciei
suae multas immutationes habet semper, et cum parturit fruges et cum eadem partus nutricat suos cum fructuum omnium reditu, *aeris*1) diversas qualitates et quantitates atque sta-
[99] tiones aut cursus, et ante omnes arborum, | florum, bacarum qualitates, odores, sapores, species. Ignis facit conversiones plurimas atque divinas. Solis etenim et lunae omniformes imagines sunt. Sunt enim quasi speculorum nostrorum similes, imaginum similitudines aemulo splendore reddentium.

Cap. XXXVII. Sed iam de talibus sint satis dicta talia. Iterum ad hominem rationemque redeamus, ex quo divino dono homo animal dictum est rationale. Minus enim miranda, etsi miranda sunt quae de homine dicta sunt; omnium enim mirabilium vincit admirationem, quod homo divinam potuit invenire naturam eamque efficere. Quoniam ergo proavi nostri multum errabant circa deorum rationem increduli et non animadvertentes ad cultum religionemque divinam, invenerunt artem qua efficerent deos, cui inventae adiunxerunt virtutem de mundi natura convenientem eamque miscentes, quoniam animas facere non poterant, evocantes animas daemonum vel angelorum, eas indiderunt imaginibus sanctis divinisque mysteriis, per quas idola et bene faciendi et male vires habere potuissent. Avus enim tuus, Asclepi, medicinae primus inventor, cui templum consecratum est in monte Libyae circa littus crocodilorum, in quo eius iacet mundanus homo, id est corpus, reliquus enim vel potius totus, si est homo to-
122) tus in sensu vitae melior, | remeavit in coelum, omnia etiamnunc hominibus adiumenta praestans infirmis numine nunc suo, quae ante solebat medicinae arte praebere. Hermes, cuius avitum mihi nomen est, in cognomine patria consistens, omnes mortales undique venientes adiuvat atque conservat. *Isin vero Osiris*2) quam multa bona praestare propitiam, quantis obesse scimus iratam! Terrenis etenim diis atque mundanis facile est irasci, utpote qui sint ex utraque natura facti atque compositi. Unde contingat ab Aegyptiis haec sancta animalia nuncupari per singulas civitates colique eorum animas, quorum sunt consecratae viventes, ita ut et eorum legibus incolantur et eorum nominibus nuncupentur. Per hanc caussam, o Asclepi, quae aliis colenda videntur atque veneranda, apud alios dissimiliter habentur, ac propterea bellis se lacessere Aegyptiorum solent civitates.

---

1) *aeris* codd. optt. In cett. abest. — 2) *Ipsa vero Osiris* G. 1. Ego emendo: *Isida vero Osiris coniugam quam multa praestare*, quae coniectura sententia loci postulari videatur.

Cap. XXXVIII. *Asclep.* Et horum, o Trimegiste, deorum qui terreni habentur, cuiusmodi est qualitas? *Trimeg.* Constat, o Asclepi, de herbis, de lapidibus et de aromatibus divinitatis naturam in se habentibus: et propter hanc caussam
sacrificiis | frequentibus oblectantur, hymnis et laudibus et [100
dulcissimis sonis in modum coelestis harmoniae concinentibus, ut illud quod coeleste est, *coelesti usu et frequentatione illectum in idola possit laetum humanitatis patiens longa durare per tempora.*[1]) Sic deorum fictor est homo. Et ne *puta*, *sis*[2]), fortuitos effectus esse terrenorum deorum, Asclepi, dii coelestes inhabitant summa coelestia, unusquisque ordinem
quem accepit complens atque custodiens. Hi nostri vero | sin- (323
gulatim quaedam curantes, quaedam sortibus et divinatione praedicentes, *quaedam providentes*[3]) hisque pro modo subvenientes, humanis amica quasi cognatione auxiliantur.

Cap. XXXIX. *Asclep.* Quam ergo rationis partem *εἱμαρμένη* vel fata incolunt, o Trimegiste? anne coelestes dii catholicorum dominantur, terreni incolunt singula? *Trimeg.* Quam *εἱμαρμένην* nuncupamus, o Asclepi, ea est necessitas omnium quae geruntur, semper sibi catenatis nexibus vincta. Haec itaque est aut effectrix rerum: aut deus summus, aut ab ipso deo qui secundus effectus est deus, aut omnium coelestium terrenarumque rerum firmata divinis legibus disciplina. Haec itaque *εἱμαρμένη* et necessitas ambae sibi invicem individuo connexae sunt glutino, quarum prior *εἱμαρμένη* rerum omnium initia parit: necessitas vero cogit effectum quae ex illius primordiis pendent. Has ordo consequitur, id est textus et dispositio temporis rerum perficiendarum. Nihil est enim sine ordinis compositione; in omnibus mundus iste perfectus est: ipse enim mundus ordine gestatur vel totus constat ex ordine.

Cap. XL. Haec ergo tria *εἱμαρμένη*, necessitas, ordo vel maxime dei nutu sunt effecta, qui mundum gubernat sua lege et ratione divina. Ab his ergo omne velle aut nolle divinitus aversum est totum. Nec ira etenim commoventur nec flectuntur gratia, sed serviunt necessitati rationis aeternae, quae aeternitas inaversibilis, immobilis, insolubilis est. Prima ergo *εἱμαρμένη* est, quae iacto velut semine futurorum omnium sufficit prolem. Sequitur necessitas, qua ad effectum
| vi coguntur omnia. Tertius ordo textum servans earum re- (324
rum quas *εἱμαρμένη* necessitasque disponit. Haec ergo est

---

1) *quod est coelesti usu* edd. ante Vulc. *laetum humanitatis patiens* G. 1. 2. F. In cett. *laetum humanitas.* — 2) *ne putasses* G. 1. F. ed. pr. Vicent. *ne tu putes* G. 2. In cett. *ne putes.* — 3) *quaedam providentes* ponunt optimi codd. eo loco quo restitui. In cett. ante verba: *quaedam sortibus* extant.

aeternitas quae nec coepit esse nec desinet, quae fixa immutabili lege currendi sempiterna commotione versatur oriturque et occidit alternis saepe per membra, ita ut variatis temporibus iisdem quibus occiderat membris oriatur; sic enim et rotunditas, volubilis ratio, ut ita sibi coartata sint cuncta, ut
01] initium quid sit volubilitatis ignores, cum | omnia se semper et praecedere videantur et sequi. Eventus vel Fors insunt omnibus permixta mundanis. Dictum est vobis de singulis ut humanitas potuit, ut voluit permisitque divinitas. Restat hoc solum nobis, ut benedicentes deum orantesque ad curam corporis redeamus. Satis enim nos de divinis rebus tractantes velut animi pabulis saturavimus.

Cap. XLI. De adyto vero egressi cum deum orare coepissent, in austrum respicientes (sole etenim occidente, cum quis deum rogare voluerit, illuc debet intendere, sicuti et sole oriente in eum qui subsolanus dicitur): iam ergo dicentibus precationem Asclepius ait submissa voce: O Tati, suggeramus patri *[quod][1]) iusserit*, ut ture addito et pigmentis precem dicamus deo. Quem Trimegistus audiens atque commotus ait: Melius melius ominare, Asclepi. Hoc enim sacrilegis simile est, cum deum roges, tus ceteraque incendere. Nihil enim deest ei qui ipse est omnia aut in eo sunt omnia. Sed nos agentes gratias adoremus. Hae sunt enim summae incen-
325) siones dei, gratiae cum aguntur a mortalibus: | Gratias tibi, summe, exsuperantissime. Tua enim gratia tantum sumus cognitionis tuae lumen consecuti: nomen sanctum et honorandum, nomen unum quo solus deus est benedicendus religione paterna, qui omnibus paternam pietatem et religionem et amorem et quaecumque est dulcior efficacia praebere dignaris, condonans nos sensu, ratione, intelligentia: sensu, ut te cognoscamus: ratione, ut te suspicionibus indagemus: cognitione, ut te cognoscentes gaudeamus. Ac numine salvati tuo gaudemus, quod te ostenderis nobis totum: gaudemus, quod nos in corporibus sitos aeternitati fueris consecrare dignatus. Haec est enim humana sola gratulatio, cognitio maiestatis tuae. Cognovimus te et lumen maximum solo intellectu sensibili, intelligimus, o vitae vera vita, o naturarum omnium fecunda praegnatio. Cognovimus te, totius naturae tuo conceptu plenissime, cognovimus te, aeterna perseveratio. In omni enim ista oratione adorantes bonum bonitatis tuae hoc tantum deprecamur, ut nos velis servare perseverantes in amore cognitionis tuae, et numquam ab hoc vitae genere separari. Hoc optantes convertimus nos ad puram et sine animalibus coenam.

---

1) *quod* abest in optt. codd.

L. APULEII
MADAURENSIS
LIBER
DE MUNDO.

PROOEMIUM.

285 Consideranti mihi et diligentius intuenti saepe alias, Fau- (249 [56]
stine, mihi virtutis indagatrix expultrixque vitiorum, divinarum
particeps rerum philosophia videbatur: et nunc maxime, cum
naturae interpretationem et remotarum ab oculis rerum inve-
stigationem sibi vindicet. Nam cum ceteri magnitudine rei
territi eiusmodi laborem arduum et profundum existimarent,
sola philosophia suum non despexit ingenium nec indignam
286 se existimavit, | cui divinarum et humanarum rerum discepta-
tio deferatur, sed conducere ac decere tam bonas artes et
287 congruere | istiusmodi curam talibus studiis et moribus cum
ingenuitate professionis suae credidit. Nam cum homines
mundum eiusque penetralia corpore adire non possent, ut ter-
reno domicilio illas regiones inspicerent; | philosophiam ducem (250
nacti eiusque inventis imbuti animo peregrinari ausi sunt per
coeli plagas, his itineribus quae exploratione acuminis sui per-
via sapientiae solis cogitationibus viderant: ut cum ipsius in-
tervalli condicione mundi vicinia natura nos secretos esse vo-
luisset, immensitati tamen eius volucri curriculo cogitationum
288 nostrarum nos | pernicitas intimaret, facillimeque ea de quibus
origo eius est, anima divinis suis oculis aspexit [et] agnovit,
aliis etiam eius scientiam tradidit: veluti prophetae quidam
deorum maiestate completi effantur ceteris, quae divino bene-
ficio soli vident. Quare et eos qui unius loci ingenia nobis
qualitatesque describunt, aut moenia urbis aut alicuius amnis
fluenta aut amoenitates et magnitudines montium alia multa
descripta ab aliis plerique studiose legunt: Nysae iuga et pe-
netralia *Coryci* 1) et Olympi *sacra* 2) et Ossae ardua, alia

1) *Corni* optt. codd. *Coryci* V. L. *cirrhi* edd. vett. — 2) *acra* V. L.

| huiuscemodi sola dumtaxat et singula extollunt. Quorum me 289
miseret, cum tanto opere nec magnis et oppido paucis inexplebili admiratione capiuntur. Hoc illis evenire adeo non est admirabile, cum nihil maius suspexerint neque ad aliquid intenderint, quod maiore diligentia contemplandum esset. Ceterum si terrarum orbem omnemque mundum contemplari pa-
57] riter aliquando potuissent, | minus exiguas eius et singulas partes dignas laudibus credidissent, quibus esset universitas comprehensa. Quare nos Aristotelem prudentissimum et doctissimum philosophorum et Theophrastum auctorem secuti,
51) quantum possumus cogitatione contingere, dicemus | de omni hac coelesti ratione, naturas *et*[1]) officia complexi, et cur et quemadmodum moveantur, explicabimus.

Cap. I. Mundus omnis societate coeli et terrae constat et eorum natura quae utriusque sunt: vel sic: mundus est ornata ordinatio dei munere, deorum recta | custodia, cuius car- 290
dinem (sic enim dixerim *κέντρον*) robustum et immobilem genitrix atque altrix animantium omnium habet tellus; supernis omnibus, ut videri potest, aëris liquiditate ad modum tegminis septis et opertis. Ultra deorum domus est, quod coelum vocamus; quod quidem divinis corporibus onustum videmus, pulcerrimis ignibus et perlucidis solis et lunae reliquorumque siderum, cum quibus fertur per orbem, dierum noctiumque curriculis agens stellarum choros intermino lapsu, finem nulla aevi defectione factura. Sed cum omne coelum ita revolvatur ut sphaera, eam tamen radicibus oportet teneri, quas divina machinatio verticibus affixit, ut in tornando artifex solet forcipe materiam comprehensam reciproco volumine rotundare: eos polos dicimus, a quibus velut a cardinibus directio quaedam profecta axis est dictus, divisor et disterminator mundi, orbem terrae in medietate constituens. Verum hi vertices quos immobiles diximus ita sunt, ut supra caput alter appareat ex parte Boreae, qui septemtrionalis vocatur: alter Antarcticus humo tegitur, humidus | et austrinis vaporibus mollis. 291
Sed coelum ipsum stellaeque coeligenae omnisque siderea compago *aether*[2]) vocatur: non, ut quidam putant, quod
52) ignitus sit | et incensus, sed quod cursibus rapidis semper rotetur:- elementum non unum ex quatuor quae nota sunt cunctis, sed longe aliud, numero quintum, primum ordine, genere divinum et inviolabile.

Cap. II. Iam astrorum innumerabilis multitudo partim labitur cum orbis inerrantis regione, quam *circulatim*[3]) ambit Signifer, | obliqua complexione circumdatus et signis duodecim 292

---

1) *naturas quo* Voss. 2. Bened. — 2) *aethera* F. 1. Voss. 2. In cett. *aether*. — 3) *circulorum* codd. et edd. Oud. emendabat *circulatim*.

illuminatus, partim errantibus stellis, quae neque priorum motus habent neque sane inter se similes et aequales, sed affixae diversis globis inordinatum, ut sic dixerim, ordinem servant, aliaeque ultra sunt, aliae citra stellae; quae propter naturam
| eiusmodi nullis creduntur erroribus vagae et infinitos numero [58
greges ducunt, et simplex aetheris dorsum alma et sacrata amoenitate lucis coronant. Septem vero deorum nominibus illustres, totidem orbibus affixae sunt, et gradatim sibimetque superlatae, ut superior inferiore sit maior ac vicissim mutuis adhaesionibus nexae, complexu illius orbis qui inerrabilis dicitur continentur. Hic Phaenonis globus, quem appellamus
293 Saturnum, post quem Phaethontis secundus | est, quem Iovem dicimus: et loco tertio Pyrois, quem multi Herculis plures Martis stellam vocant. Hanc sequitur Stilbon, cui quidam Apollinis, ceteri Mercurii nomen dederunt. Quintus Phosphorus Iunonia immo Veneris stella censetur. Deinde Solis est orbis et ultima omnium Luna, altitudinis aethereae principia disterminans, quae divinas et immortales vivacitates ignium pascens ordinatis ac semper aequalibus | invectionibus (23
solvitur atque reparatur.

Cap. III. Post eam vero partem quae sancti aetheris fi-
294 nibus coercetur, cuius mensa | pensaque distincta, est et naturae mutabilis regio et mortalis ac iam paene terrena, cuius primae sunt partes tenuiores et vaporatae: quippe cum finitimis aetheris attingatur ardoribus, quantum maximis parva et quantum rapidis possunt pigriora contingi. Sed ex ea parte, quae curriculis finitimi inuritur Solis, eiaculari atque emicare et scintillare flammae quaedam ostensae oculis nostris videntur, quas Graeci cometas et docidas et bothynos appellant
295 | quasque labi et fluere frequenter videmus, lucere faciliusque restingui. Exin inferioris aeris qualitas turbidior infunditur, cui permixtus est glacialis rigor: sed superioris vicinia claritatis et propinqui caloris afflatu nitescit ac sinceriore interdum luce vestitur. Huius saepe mutabilis convertitur species, cum sit natura vitiabili, et in nubes cogitur et reciprocis flabris aperitur et nimbis vehementibus rumpitur, nivibus etiam et glacie inhorrescit et praecipiti grandine desuper verberatur; turbine, flatibus typhoniique conflictu fit procellosa, sed telis fulminum et missilium coelestium iaculis ignescit.

296 Cap. IV. Aeri terra | coniungitur eaque in se suscipit maria. Haec frequentatur animantibus, haec silvarum viriditate vestitur, haec fontium perennitate recreatur, haec fluminum frigidos lapsus nunc erroribus terrenis vehit, modo profundo in mari confundit, eadem infinitis coloribus floret, altitudine montium, camporum aequore, nemorum opacitate | variatur, | sinuosis inflexa littoribus, distincta insulis, villulis

urbibusque collucens, quas sapiens genus homo communibus usibus fabricatur. Nec sum nescius plerosque huius operis auctores terrarum orbem ita divisisse, partem eius insulas esse, partem vero continentem *vocant*[1]), nescii omnem hanc terrenam immensitatem Atlantici maris ambitu coerceri insulamque hanc unam esse cum insulis suis omnibus. Nam similes huic alias et alias minores | circumfundit Oceanus, quae tamen merito 297
videntur ignotae, cum ne hanc quidem cuius cultores sumus omnem peragrare possimus. Nam sicut hae insulae interfluuntur quae sunt in nostro mari, ita illae universo salo fretis latioribus ambiuntur.

Cap. V. Elementorum inter se mutui nexus artis affinitatibus implicantur, et quinque coniuges copulae his ordinatae vicibus attinentur, ut adhaereant etiam gravioribus leviora. Aquam in se habet tellus: et aqua, ut alii putant, vehit terram: aer ex aqua gignitur, ignis ex aeria densitate conflatur. Aether vicissim ignesque illi immortalis dei vivacitate flammantur. Huius divini ignis origine incensi per totius mundi convexa illustribus facibus ignescunt. Superna quapropter dii superi sedes habent, infima ceterorum animantium terrena possident genera, per quae serpunt et erumpunt et | scatent 298
flumina fontes et maria, quae meatus et lacunas et origines habent in gremio terrarum. Ipsarum vero insularum quae sunt in nostro mari digna memoratu Trinacria est, Euboea,
5) Cypros atque Sardinia; Creta, Peloponnesos, Lesbos; | minores autem aliae ut naevuli quidam per apertas ponti sunt sparsae regiones: aliae Cyclades dictae, quae frequentatioribus molibus alluuntur.

Cap. VI. Maria maiora sunt Oceanus et Atlanticum, 299
quibus orbis nostri terminantur anfractus. Sed occiduarum partium mare per angustias oris artatum in artissimos sinus funditur, et rursum a columnis Herculis refusum in immensam latitudinem panditur, saepiusque coeuntibus terris veluti quibusdam fretorum cervicibus premitur, et idem rursus cedentibus est terris immensum. | Primum igitur columnis navigan- 300
tibus * dextrum *[2]) latus duobus sinibus maximis cingitur, quorum primus duas Syrtes habet, alter imparibus quidem sinuatur figuris sed in maxima divisus est maria, quorum unum Gallicum dicitur, alterum Africum, quod quidem Aristoteles Sardiniense maluit dicere; tertium Hadriaticum pelagus. His
0] iungitur Siculum et post | Creticum, eo indiscretis finibus

---

1) *vocare* Voss. 1. 2. Bd. In cett. *vocari*. Ego malim: *vocant*. —
2) *dextros* Voss. 1. 2. edd. ante Vulc. In cett. *dextrum*. Ego malim: *dextrorsum*.

Pamphylium, Assyrium, Aegyptum. Sed ante Aegaea et Myr-
toa sunt maria. His sane vicinus est pontus, sinus amplissi-
mus maris nostri, cuius extremus recessus in Maeotin senescit,
ex Hellesponti fonte concipitur vestibulumque eius Propontis
301 vocatur. Ab ortu solis | Oceanus est, Indicum et Persicum
mare conferens, hinc patescunt finitima rubri maris, quae per
angustas longinquasque fauces in Hyrcanium et Caspium fle-
ctuntur simul: ultra quae profundae vastitatis esse maria cre-
duntur. Deinde paulatim Scythicum et Hiberum freta et rur-
sum mare, per quod Gallicum atque Gaditanas columnas | cir- (25
cumvectus Oceanus orbis nostri metas includit.

Cap. VII. Sed in altera parte orbis iacent insularum
aggeres maximarum, Britanniae duae, Albion et Hibernia,
302 quas supra diximus esse iis maiores. Verum hae | in Celtarum
finibus sitae sunt. Minores vero ultra Indos *Taprobane*[1])
atque Oxae[2]) multaeque aliae *orbis*[3]) ad modum sparsae
303 hanc nostram insulam id est | hunc terrarum orbem quam
maximum, ut diximus, ornamentis suis pingunt et continua-
tione ut quibusdam sertis coronant. Atenim huius terrae
quam nos colimus latitudo quadraginta, prolixitas septuaginta
millia stadiorum tenet. Sed in divisione terrarum orbis Asiam
et Europam et cum his, sicut plures, Africam accepimus.
Europa ab Herculis columna usque Ponticum et Hyrcanum
mare ac flumen Tanain fines habet; Asia ab iisdem angustiis
Pontici maris usque ad alias angustias quae inter Arabicum
304 *finem*[4]) et | interioris ambitum pelagi, iacet; constringitur-
que Oceani cingulo et societate nostri maris. Sed alii alio
modo; ut quidam ab exordio Tanais ad ora Nili Asiae termi-
nos metiuntur. Africam vero ab Isthmo rubri maris vel ab
ipsis fontibus Nili oriri putandum eiusque in Gaditanis locis
fines esse. Sed ipsam Aegyptum plerique Asiae, plures Africae
305 adiungunt, ut insularum situs: | sunt qui *eas*[5]) finitimis locis
comprehendunt, et sunt qui in alia divisione eas habendas pu-
tent. De mari satis dictum.

Cap. VIII. Terreni vero casus ita se habent. Exhala-
tiones duas physici esse dicunt tenues et frequentes, vixque
visibiles ad superiora minari, *ex*[6]) gre|mio telluris nebularum (25
agmina halitu amnium fontiumque constare matutinis tempori-
bus crassiora. Harum altera arida est atque *animae similis*[7]),

---

1) *Bromanae* codd. In edd. *Taprobana* vel *Taprobane*. — 2) *atque Oxae* F. 1. *atque Zonae* Voss. 1. 2. Bd. In cett. est *Phebol*. — 3) *urbes* Mss. et edd. vett. *urbis* Elm. Wow. In cett. *orbis*. — 4) *arabicum sinum* V. L. In cett. *arab. finem*. — 5) *eam* codd. et edd. vett. *eos* Brantii est emendatio, Scriv. et Florid. In aliis *cum*. — 6) *et gremio* codd. et edd. *e gremio* L. V. *ex gremio* Oud. emendabat. — 7) *atque consimilis* codd. et edd. vett. *atque fumo consimiles* cett. Ego malim: *atque animae similis*.

quae terrenis *eructationibus*[1]) surgit: altera humida et ege-
1] lida: | hanc ex fluentis superioris vaporis | natura ad se trahit. 306
Et ex hac quidem nebulae, rores, pruinae, nubila, imbres, nix atque grando generantur; de illa superiore quam diximus siccam venti *animaeque*[2]) flammae fulmina atque aliae ignitorum telorum gignuntur plurimae species. Nebula constat aut ex ortu nubeculae aut ex eius reliquiis: est autem exhalatio vaporata et humore viduata, aëre crassior, nube subtilior, cui serenitas obolitionem infert. Nec aliud est serenitas, quam aër purgatus caligine et perspicue sincerus. Ros vero nocturnus humor est quem tenuiter serenitas spargit.

CAP. IX. Glaciem dicimus | humorem sereno rigore con- 307
cretum. Huic est pruina consimilis, si mollitia roris matutinis frigoribus incanuit. Ergo aër actus in nubem nubilum denset et ea crassitudo aquarum fetu gravidat. Imber exprimitur, cum inter se urgentur nubium densitates totque diversitatibus pluviae cadunt, quot modis aër nubilis condicionibus cogitur.
Raritas enim nubium stillicidia dispergit, quae | concretae ve- 308
hementius effundunt agmina largiora et eas aquas quas imbres vocamus, a quibus hoc differunt nimbi, quod pluvia iugis est, nimbus autem quanto repentinus est, tanto vehementior, et quanto improvisior praecipitatio eius est, tanto breviore casu restringitur. Nives autem colligi iactatione densarum
8)| nubium constat. Nam priusquam in aquam defluant, fractae ac discissae spumas agitationibus suis faciunt et mox gelatae summo rigore inhorrescunt. Haec *nix*[3]) victis nubibus cre-
brior ad terram venit: eam tempestatem nos | ningorem voca- 309
mus. Grandinare vero tum dicis, cum aqua nubem lapidoso pondere et festinante perrumpit: eademque vi et ad pernicitatem incitat, et cedente aëris *mollitura*[4]) praecipitatam indignatione vehementi *humus*[5]) reverberat.

CAP. X. | Haec satis erunt de iis quae udis elementis 310
aquosisque contingunt. Verum aliae sunt passiones, cum impulsu frigidioris aeris venti generantur. Nec enim aliud est, nisi multum et vehemens in unum coacti aëris flumen. Hunc spiritum dicimus, licet spiritus ille etiam nominetur, qui animalia extrinsecus omnia vitalia tractus sui vitali et fecunda ope vegetat. Siccos et superiores mundi flatus ventos nominamus, auras vero humidos spiritus. Sed ventorum binae sunt species. Qui facti e telluris halitu constant, terrigenae

1) *reluctationibus* codd. et edd. vett. Sequentes *eructationibus* e coniectura Colvii dederunt. — 2) *aquae* optt. codd. et V. L. Ego: *animaeque*. — 3) *Haec victis* codd. et edd. Ego malim: *haec nix victis*. — 4) *mollicura* F. 1. *molli curae* Voss. *mollitie* Vulc. cod. et edd. *mollitura* est Vulcanii emendatio. — 5) *humana* Voss. 2. edd. ante Vulc. In cett. *humum*. Ego malim: *humus*.

nuncupantur; at illi qui excutiuntur e sinibus, *Enedidae*[1])
311 graece sunt nominati. | Consimiles his haberi oportet eos, qui
de fluminibus lacubus et stagnis vel ruptis | nubibus per aperta [6
coeli manare adsolent, rursumque in crassam nubium speciem
conglobantur, vel cum imber effusus conciet flabra, quae
Exopia[2]) Atticorum lingua vocitantur.
312 Cap. XI. Nunc | nomina exsequemur regionesque ventorum.
Euros oriens, Boreas septemtrio, occidens Zephyros,
Austros medius dies mittit. Hos | quatuor ventos alii plures (25
interfluunt. Nam quamvis Eurus sit ventus orientis, idem tamen
Aparctias occipitur nominari, cum eum oriens aestivo
313 *effluit*[3]). Apeliotes autem | vocatur, cum aequidianis exortibus
procreatur. Eurus est, quando hiemali ortu portis emittitur;
Zephyrus vero, quem Romana lingua Favonium novit,
314 hic cum de | aestivis occiduis partibus surgit, Iapygis cieri nomine
solet. At ille qui prior est aequinoctiali plagae, Notus;
et Aquilo qui septem stellarum regione generatur, et huic vicinus
est Aparctias. Hic propior est *indidem in*[4]) diem medium,
Thrascias et Argestes sunt indidem flantes. Austrorum
315 in nominibus | illa est observata diversitas. Namque cum de
abscondito polo flatus adveniunt, Notus est, Euronotus ille
qui inter Notum atque Eurum medius effringit, ex alio latere
Libonotus ex duobus unum facit.

Cap. XII. Excursores venti habentur, qui directo *spiritu proflant, flabris reciprocis Caecias putatur esse*[5]). Et
quidem hiemales habentur, ut Noti, Etesiae frequentiores sunt
316 aestate *anni*[6]), | septemtriones ac Zephyri *temperati sunt*[7]);
veris Ornithiae venti appellantur, Aquilonum genus ex aere
prosati, minori nisu nec iugi perseverantia spiritus perferentes.
Atenim procellosus flatus Cataegis dicitur, quem prae-
317 fractum possumus dicere, | ventus qui de superiore coeli parte
summissus inferiora repentinis impulsibus quatiat. Turbo
autem dicitur, qui repentinis flabris prosilit atque universa
perturbat. Vertex ille est vel uti dicitur *Helicias*[8]), cum
torquetur humus arida et ab infimo erigitur ad summum.
Anaphysemata Graeci vocant | eos spiritus, qui de fundo vel (26
318 hiatibus terrae explosi ad superna *iactari*[9]) solent. Hi | cum

1) *Enenide* Voss. 1. 2. *enetede* F. 1. In cett. *Encolpiae.* — 2) *exopia* F. 1. Voss. 2. Bd. *exopta* Voss. 1. In cett. *Exhydriae.* — 3) *effluat* F. 1. *effundat* Voss. 2. Bd. *emittit* Voss. 1. edd. vett. — 4) *ad idem* Voss. 2. Iunt. et seqq. usque ad Vulc. 1. Ego malim: *indidem in diem.* — 5) *spiritu pro flabris reciprocis l. p. esse* F. 1. Ald. Iunt. V. L. Alii aliter locum emendant, at a Ms. lectione quam longissime recedentes. — 6) *annis* F. 1. Voss. 2. *anni* edd. — 7) *tempestates veris* F. 1. Bd. Ald. cett. *tempestate veris.* Meam coniecturam recepi. — 8) *Pineas* F. 1. Voss. 1. 2. *Pinea* codd. ante Elm. In cett. *Dine.* Ego malim: *Helicias.* — 9) *superna maris* codd. et edd. vett. *aeris* V. L. Ego emendo: *iactari.*

maiore vi torti sunt, fit procella terrestris: Graecis Prester nomen accepit. Sed cum tormento illud ire pergit, densasque et tumidas nubes presse agit coactasque collidit, fit sonitus et intonat coelum, non secus ac si commotum ventis mare cum ingenti fragore undas littoribus impingit.

Cap. XIII. At Favorinus non ignobilis sapiens haec de ventis refert: Quatuor mundi plagas imparem numerum habere ventorum: eo quod ortus et occasus mutentur terna vice cum solis accessu, *meridies*[1]) et arctos iisdem semper re-
3] gionibus | sunt notatae. Ortus quippe accepimus, aequinoctia- 319
lem' [et] solstitialem, brumalem, quibus occasus redduntur eadem intervallorum ratione *conversae*[2]). Eurus igitur aequinoctialis orientis est ventus nec invenuste nominis eius fictus est, quasi *ἀπὸ τῆς ἑώας ῥέων*. Idem *ἀφηλιώτης* a Graecis, Subsolanus a nostris solet dici. Sed qui ab aestivae et solstitialis orientis meta venit, *βορέας* graece, latine Aquilo nominatur: hunc *αἰθρηγενέτην*, quod sit alias serenus, Homerus ait: Borean vero *ἀπὸ τῆς βοῆς*, quod non sine clamore soleat intonare. Tertium ventum qui ab oriente hiberno venit, Graeci *εὐρόνοτον* vocant. Item occidui sunt tres; Caurus qui graece *ἀργέστης* vocatur, is est adversus Aquiloni: item Favonius *ζέφυρος*, Euro contrarius. Tertius Africus, *λὶψ*, Vulturno reflat. Meridies vero quoniam eadem semper regione signatur, uno austro id est *νότῳ* flatur: *Septemtrio item
1) uno*[3]) et is | Septemtrio habet | cognomentum: qui tamen 320
graeca lingua *ἀπαρκτίας* dictus est.

Cap. XIV. Horum nomina plerique commutant de loco vel similitudine aliqua, ut Galli Circium appellant a turbine eius et vertice: Apuli Iapygem *eum*[4]) ex Iapygiae sinu id est ex ipso Gargano venientem. Hunc Caurum esse manifestum, nam et ex occiduo venit et Virgilius eius sic meminit:

[*Illam inter caedes pallentem morte futura*
Fecerat igni potens undis et Iapyge ferri.]

Etiam Caecias ventus, quem Aristoteles ait ad se trahere nubes et est adagium de eo tale:

κακὸν ἐφ' αὐτὸν ὡς ὁ Καικίας νέφος. | 321

Sunt Etesiae et Prodromi spirantes ex omni parte eo tempore aestatis quod de Cane oritur. Cato autem in libris Originum non Circium sed Cercium dicit. Is ventus Cercius cum loquare, bucam implet, armatum hominem, plaustrum oneratum percellit.

---

1) *meridie dies* Voss. *meridiei* Bd. — 2) *conversae* codd. *conversi* edd. — 3) Haec verba desunt in optimis codd. — 4) *Iapygeum* Voss. 1. 2. *Iapygem ex* edd.; *eum* addidit Oud.

Cap. XV. Nunc de nubium praestigiis referam. Quando
illa perfracta nubecula patefecerit coelum, ignescunt penetra-
biles spiritus emicatque lux clara; hoc dicitur coruscare, et
ordine quidem tonare prius oportet, postea coruscare. Quippe
ubi nubes adflictrix ignem, ut ignifera saxa attrita inter se,
322 dat, obtutus velocius | illustriora contingit, auditus dum ad
aures venit, seriore sensu concipitur: ita prius coruscare coe-
lum creditur et mox tonare: tum quod ignes pernicitate sui
claricantes dicto citius nostrae visioni convibrant, sonus aëre
verberato alterius indicio sentitur. | Flamma vero illa quam (262
nubium | adflictus excussit si robustiore fuerit incendio, im- [64]
petu devehitur in terras, et fulminis habet nomen atque for-
midinem. Presteras vero nominamus, cum flammarum in
illis minus fuerit. Sed si ignitum non erit fulmen, Typhon
vocatur. Sceptos generale omnibus nomen est quae de nubi-
bus cadunt.

323 Cap. XVI. Atque ut breviter | comprehendam cuncta
generis eiusdem, eorum quae eiusmodi *praestigia meris infe-
runt oculis*1), alia sunt quae speciem tantum spectaculi
pariunt, alia quae nihil ab eo quod ostenderunt mentiun-
tur. Fallunt imaginem Iridis arcus et talia: vere videntur
cometae, fulgores et similia pleraque. Irin vulgo arcus esse
aiunt, quando imago solis vel imago lunae humidam et cavam
nubem densamque ad instar speculi colorat et medietatem
orbis eius secat. Rhabdos autem generis eiusdem ad virgae
rigorem longum colorata nubecula dicitur. Halysis est catena
quaedam luminis clarioris, per solis ambitum in se revertens.
Hanc et Irida illud interest, quod Iris multicolora est et se-
324 micirculo figurata | procul a sole atque luna. Catena clarior
est astrumque ambit orbe incolumi, corona non discolora.
Selas autem Graeci vocant incensi aeris lucem. Horum ple-
raque iaculari credas, alia labi, stare alia. Iaculatio igitur
tunc fieri putatur, cum *citi*2) aeris meatu atque impulsa gene-
ratus ignis celeritate sui cursum rapidae festinationis ostendit.
Stativa lux est quam Sterigmon illi vocant, sine cursu iugi,
sed prolixa lux stellaeque fluor et ignitus liquor, qui cum la-
tius quatitur, Cometes vocatur. Sed plerumque luces | istae (263
repentino ortae, visae statim occidunt, *et item ut se osten-
derint*3), aliquantisper manent, et *sic etiam illa*4) eiusmodi
imaginum genera, quas Graeci Faces et Docidas et Pithos et

---

1) *praestigia* F. 1. In cett. *praestigias; meris* F. 1. Voss. 1. 2. *summis* edd. post Vulc. In cett. *nostris.* — 2) *cineris meatu* F. 1. Voss. Bd. *cum meatu aquae* edd. ante Iunt. 2. *cum meatu aeris* cett. edd. Ego malim: *citi aeris.* — 3) Ita scribunt codd. et edd. sed inepte. — 4) *et sine ullo .... genera* F. 1. *et sine ulla .... genera* Voss. 1. 2. Bd.; *sunt et alia imaginum genera* V. I. *Et sic etiam ille* ego emendabam.

Bothynos ad eorum similitudinem, unde dicta sunt, nominant. Et quaedam vespertina sunt notiora; *perraro*[1]) autem de septemtrione vel meridie videas, *nihil horum quippe loci vel temporis in nascendo idem potuit obtingere*[2]).

Cap. XVII. De aëre tantum | habuimus quod diceremus. 326
Sed non aquarum modo tellus in se fontis habet verum spiritu et igni fecunda est. Nam *quibusdam sub terris*[3]) occulti sunt spiritus et flantes incendia indidem suspirant: ut Lipara *Aeolia*[4]), Aetna, ut Vesuvius etiam noster solet. Illi etiam ignes qui terrae secretariis continentur praetereuntes aquas vaporant et produnt longinquitatem flammae, cum tepidiores aquas reddunt, viciniam ferventiores. Opposito incendio | aquae 327
63] uruntur, | ut Phlegethontis amnis quem poetae sciunt in fabulis inferorum. At enim illos quis non admirandos spiritus arbitretur, cum ex his animadvertat accidere, ut eorum religione lymphantes alii sine cibo potuque sint, pars vero praesagiis effantes futura? quod in oraculis Delphicis est ceterisque. Vidi et ipse apud Hierapolim Phrygiae non adeo ardui montis vicinum latus nativi oris hiatu reseratum et tenuis neque editae marginis ambitu circumdatum; sive illa, | ut poëtae volunt, 328
Ditis spiracula dicenda sunt, seu mortiferos anhelitus eos credi prior ratio est. Proxima quaeque animalia et in alvum
64) prona atque proiecta venenati spiritus contagione | corripiunt et vertice circumacta interimunt. Antistites denique ipsos semivivos esse, qui audeant propius accedere, ad superna semper sua ora tollentes; adeo illis cognitus est vis mali ad inferiora | aëris noxii crassitate densa, inferiores quoque facilius 329
adire atque percellere.

Cap. XVIII. Saepe accidit, ut nativi spiritus per terrae concavas partes errantes concuterent solida terrarum, saepius ut spiritus crescente violentia et insinuantes se | telluris an- 330
gustiis nec invenientes exitum, terram moverent. Horum motuum tam varia nomina quam diversi. Iamque obliquis lateribus proxima quaeque iactantes et acutis angulis mobiles, Epiclintae graece appellantur, et qui subsiliunt excutientes onera et reciperantes directis angulis, Brastae vocantur, illi qui *abstrudere*[5]) videntur *Chasmatiae*[6]) | dicti sunt, quorum 331
impulsu dissilit tellus, Rhectae sunt nominati. His passionibus contingit, ut quaedam terrae exspirent halitus, aliae vo-

---

1) *paria* F. 1. Voss. 1. 2. Iunt. seqq. *raro* V. L. Ego malim: *perraro*. — 2) Ita codd. et edd. At locus corruptus est. — 3) *quibusdam subter* F. 1. Voss. 1. Vulc. seqq. *quidam sub terra* edd. vett. Oud. emendationem in textum recepi. — 4) *Euutu ut* F. 1. *civita* Voss. 1. *euuta* Voss. 2. In cett. *Lipara ut Aetna*. Ego emendo: *Aeolia*. — 5) *abstrudere* quod omnes codd. et edd. praebent perversa loci est lectio. — 6) *extimatiae* codd. optt.; *Chasmatiae* V. L. In edd. vett. haec verba desunt.

mant saxa, nonnullae caenum: sunt quae fontes pariunt insolentibus locis, peregrinorum fluminum sulcantes vias. *Ostae*[1]) sunt motus quibus solum quatitur: Palmatiae vero appellantur, quorum pavitatione illa quae trepidant sine inclinationis periculo nutabunt, cum directi tamen rigoris statum retinent. Mycetias vocatur tetri *rudoris*[2]) inquietudo terrena. Audiun-
332 tur mugitus, interioribus gemitibus expressis, | cum spiritus invalidus ad terram movendam per aperta telluris inventis itineribus * discurrit *[3]).

Cap. XIX. His talibus marina sunt paria, cum fluctuum currentium mole nunc | progressibus littora, nunc recursibus (26
sinus caesi quatiuntur. Sentitur etiam coeli marisque cognatio, cum menstruis cursibus lunae detrimenta et accessus fretorum atque aestuum deprehenduntur. Verum enimvero ut, quatenus possum, de universitate | quod sentio breviter absol- [66]
333 vam: Elementorum inter se tanta concordia | est, aeris maris atque terrae, ut admirari minus deceat, si illis eadem incommoda soleant ac secunda contingere, particulatim quidem rebus ortus atque obitus afferentes, universitatem vero a fine atque initio vindicantes. Et quibusdam mirum videri solet, quod, cum ex diversis atque inter se pugnantibus elementis mundi natura conflata sit aridis atque fluxis, glacialibus et ignitis, tanto rerum divortio nondum sit eius mortalitas dissoluta. Quibus illud simile satisfaciat, cum in urbe ex diversis et contrariis corporata rerum inaequalium multitudo concordat. Sunt enim pariter dites et egentes, adulescens aetas permixta senioribus, ignavi cum fortibus, pessimi optimis congregati. Aut profecto quod res est fateantur, hanc esse civilis rationis admirandam temperantiam, cum quidem de pluribus una sit facta et similis sui tota, cum dissimilia membra sint, * cum *[3]) receptrixque sit naturarum ad diversa tendentium et fortunarum per varias fines exitusque pergentium; et, ut res
334 est, contrariorum per se natura flectitur | et ex dissonis fit unus idemque consensus.

Cap. XX. Sic mare et femineum sexus iungitur, ac diversus utriusque sexus ex dissimilibus simile animal facit; artesque ipsae | naturam imitantes ex imparibus paria faciunt. (26
Pictura ex discordibus pigmentorum coloribus atris, albis, luteis et puniceis confusione modica temperatis, imaginibus iis

---

1) *isti sunt* codd. et edd. ante Vulc., qui *Ostae* emendavit, cett. sequentibus. — 2) *odoris* codd. et edd. ante Wow., cuius emendatio *rudoris* est, a seqq. recepta. — 3) Codd. optimis verbum omnino deest. Edd. vett. habent *fertur;* aliae *propedibus*. Fortasse *cietur* vel *citur* emendandum sit. — 4) *cum* omnes codd. optt. Edd. *cum* omittunt.

quae *imitantur*[1]) simile facit: etiam ipsa musica quae de longis et brevibus acutis et gravioribus sonis constat, tam diversis et dissonis vocibus harmoniam consonam reddit. Grammaticorum artes vide, quaeso, ut ex diversis collectae sint litteris, ex quibus aliae sunt | insonae, semisonantes aliae, pars 335
sonantes; et tamen mutuis se auxiliis adiuvantes syllabas pariunt et de syllabis voces. Hoc Heraclitus sententiarum suarum mobilis ad hunc modum est prosecutus: *Συνάψαις ὅλα καὶ οὐχ ὅλα, συμφερόμενον διαφερόμενον, συνᾷδον διᾷδον. καὶ ἐκ πάντων ἕν, καὶ ἐξ ἑνὸς ἔμπαντα*[2]).

Cap. XXI. Sic totius mundi sua instantia initiorum inter se impares | conventus, pari nec discordante consensu natura, 336
veluti musicam temperavit: humidis arida et glacialibus flammida, velocibus pigra, directis obliqua confundit, unumque ex omnibus et ex uno omnia iuxta Heraclitum constituit: terramque humore, coelum solis orbe et lunae globo ceterisque orientium et conditorum siderum facibus ornavit, una illa parte | mixta, quam quidem cunctis constat implicatam, dum *inconfusa*[3]), dum libera elementorum substantia, ignis, aquae, aeris, terrae, ex quibus huius sphaerae convexa et disparibus qualitatibus naturae conflata, adacta est fateri concordiam et ex ea salutem operi machinatam. Principiorum igitur consensus sibi concordiam peperit, perseverantiam | vero amicitiae inter se elementis dedit specierum ipsarum | aquae partitio, et dum 337
in nullo alia ab alia vincitur modo vel potestate. Aequalis quippe omnium diversitas, gravissimorum, levissimorum, ferventium, frigidorum, docente ratione naturae, diversis licet rebus, aequalitatem deferre concordiam, *concordiam*[4]) omnia parentis mundi amoenitatem aeternitatemque reperisse.

Cap. XXII. Quid enim mundo praestantius? Lauda quam *pote*[5]) speciem, portio a te laudabitur mundi: *admirare*[6]) quam voles temperantiam, ordinationem, figuram; hic et per hunc illud quodcunque est invenietur esse laudandum. Nam quid, oro te, ornatum atque ordinatum videri potest quod non ab ipsius exemplo imitatura sit ratio? unde *κόσμος* graece nomen accipit. Euntibus sole atque luna | ceteraque 338
luce siderea per easdem vias, custoditis temporum vicibus nec ullius erroris interiectione confusis, digeruntur tempora et rursus incipiunt. Quam pulchrae et fecundae horae procrean-

1) *imaginibus usque imitatur* Voss. 1. 2. *imaginibus usque imitatur* F. 1. *imagines his quae imitatur* edd. *Imitantur* sensu postulante emendavi. — 2) Ex codd. perversissima lectione hanc emendationem dedi. Edd. Aristotelem secuti sunt. — 3) *dum confusa* codd. et edd. Florid. correxit *inconfusa*. — 4) *concordiam* codd. et edd. praeter Vulc. semel scribunt. — 5) *quam putas* Voss. 2. Bd. *quam putes* F. 1. edd. usque ad Wow. In celt. *quam potes*. Oud. recte: *quam pote*. — 6) *admiror* F. 1. Voss. 1. 2. In cett. *admirare*.

tur, nunc aestivos vapores revolventes, nunc pruinas hiemis
circumferentes! dierum etiam noctiumque curriculis ordiuntur
menses, *menses*[1]) texunt annos, anni seriem conficiunt secu-
lorum. Et quidem hic mundus magnitudine immensus, cursi-
bus rapidus, splendore perlucidus, valenti habitudine, puber-
tate iuvenali. Hinc animalium *causa*[2]) nantium atque ter-
restrium pennigerarumque cunctarum distinxit genera, species
339 separavit | fixitque leges vivendi atque moriendi. Ex hoc ani-
mantia vitales spiritus ducunt. Illic statis cursibus temporum
eventus, qui admirationi esse solent, cum vel inter se | vento- (26
rum proelia ciuntur, vel disiectis nubibus fulminat coelum, et
tempestates inter se serenae hibernaeque confligunt, micant
imbres, ignes rumpuntur: et rursus placatis omnibus amoena
laetitia mundi reseratur.

340 Cap. XXIII. Videas | et viridantibus comis caesariatam
esse terram et scatebris fontium manantem et aquarum agmi-
nibus concientem parientem atque educantem, nec occasibus
fatigari nec seculis anilitari, excussam erumpentibus semper
tam pigris quam moventibus *faecibus*[3]), aquarum saepe allu-
vionibus mersam, flammarum | per partes voracitate consum- [68
ptam: quae tamen illi cum regionaliter videantur esse pesti-
fera, ad omnem salutaria sunt et ad redintegrationem eius
341 valent, et cum | movetur, profecto spirat illos spiritus, quibus
clausis et effugia quaerentibus movebatur. Imbribus etiam
madefacta non solum ad educandos fetus suos opimatur, verum
etiam pestifera contagione proluitur. Flabris autem spiran-
tium aurarum graviores et minus puri aeris spiritus digeruntur
atque purgantur. Tepores frigus glaciale mitificant, et bru-
malis austeritas *terrestrium viscerum venas*[4]) remittit et
pars gignentium, alia adulescentium, cetera occidentium vices
sustinent, sorsque nascentium obitorum loco pullulat, et occi-
dentium numerus nascentibus locum pandit.

Cap. XXIV. Restat, quod caput est sermonis huius,
ut super mundi rectore verba faciamus: Indigens quippe ora-
tionis huius videbatur ratio, nisi de mundo disputantes, etsi
342 minus curiose, at quoquo modo possemus, | diceremus *de
rectore*[5]). De rectore quippe omnium, non, ut ait ille, silere
melius est, | sed vel parum dicere. Vetus opinio est atque (26
cogitationes omnium hominum penitus insedit, deum esse ori-
ginis et haberi auctorem, deumque ipsum salutem esse et per-

1) *menses* codd. et edd. usque ad Lips. semel scribunt. — 2) *hic caussa animalium* F. 1. Ald. Iunt. 2. Elm. Scriv. *caussa hic animalium* Voss. 1. 2. Vulc. *hic animalium causa est* cett. — 3) *foetibus* Mss. et edd. praeter Florid. qui *flatibus* ponit. Ed. pr. habet *fecibus* quod probo. — 4) Hic locus corruptus est. — 5) *de rectore*. Haec verba in omnibus codd. et edd. non comparent. Ego sententia flagitante ea repetivi.

severantiam earum quas effecerit rerum. Neque ulla res est
tam praestantibus viribus, quae viduata [dei] auxilio sui na-
tura | contenta sit. Hanc opinionem vates secuti profiteri ausi 343
sunt, omnia Iove plena esse, cuius praesentiam non iam cogi-
tatio sola sed oculi et aures et sensibilis substantia compre-
hendit. At haec composita est potestati dei conveniens oratio.
Sospitator quidem ille et genitor est omnium qui ad complen-
dum mundum nati factique sunt, non tamen ut corporei labo-
ris officio orbem istum manibus suis instruxerit; sed qui qua-
dam infatigabili providentia et procul posita cuncta contingit,
et maximis intervallis disiuncta complectitur.

Cap. XXV. Nec ambigitur eum praestantem atque sub-
limem sedem tenere, et poetarum laudibus nomen eius consu-
lum ac regum nuncupationibus praedicari, et in arduis arcibus
habere solium consecratum. Denique propiores quosque de
potestate eius amplius trahere: corpora illa coelestia, et quanto
finitima sunt ei, tanto amplius de deo carpere: multoque mi-
nus quae ab illis sunt secunda et ad haec usque terrena, pro
intervallorum modo indulgentiarum dei ad nos usque beneficia
pervenire. Sed | cum credamus deum per omnia permanare 344
69| et ad nos et *ultra*[1]) potestatem sui | nominis tendere; quan-
tum abest vel imminet, tantum existimandum est eum amplius
70) minusve rebus | utilitatis dare. Quam rem rectius est atque
honestius sic arbitrari, summam illam potestatem, sacratam
coeli penetralibus, et illis qui longissime separentur et proxi-
mis una et eadem ratione et per se et per alios opem salutis
afferre, nec penetrantem atque adeuntem specialiter singula
nec | indecore attrectantem cominus cuncta. Talis quippe hu- 345
militas deiecti et minus sublimis officio, ne cum homine qui-
dem convenit qui sit et paululum conscientiae celsioris. Mi-
litiae principes et curiae proceres et urbium ac domorum re-
ctores dico nunquam commissuros esse, ut id suis manibus
factum velint, quod sit curae levioris fusciorisque, *quia pos-
sint nihilo sequius*[2]) facere dominorum | imperia ministeria 346
servulorum. Exemplo quale sit istud intellige.

Cap. XXVI. Cambyses et Xerxes et Darius potentis-
simi reges fuerunt: horum praepotentiam quam ex opibus col-
legerant lenocinium vitae effecerat celsiorem, cum eorum al-
ter apud Susam et Ecbatanas, ut in fano quodam sacratus
nulli temere notitiam oris sui panderet, sed circumseptus ad-
mirabili a regia, cuius tecta fulgerent eboris nive, argenti

1) *ad ultra* F. 4. Voss. Vulc. cod. V. L. In edd. *ultra*. Salm. correxit *ad ultera*. — 2) *fuscioris quoque possunt nihil obsequius facere* Voss. 1. 2. Vulc. cod. *curae levioris nihil enim possunt aequius f.* edd. vett. *cur. l. fusciorisque quae nihilo sequius possint d. imperio* V. L. Ego textum ex mea emendatione dedi.

luce, flammea auri vel electri claritate: limina vero alia prae
aliis erant; interiores fores exteriores ianuae muniebant, por-
347 taeque ferratae | et muri adamantina firmitate: ante fores viri
fortes stipatoresque regalium laterum tutela pervigili custo-
diam per vices sortium sustinebant. Erant inter eos et di-
versa officia: in comitatu regio armigeri quidam, at extrinse-
cus singuli custodes locorum erant et ianitores et atrienses.
Sed inter eos | aures regiae et imperatoris oculi quidam homi- (27
nes vocabantur. Per quae officiorum genera rex ille deus
esse ab omnibus credebatur, cum omnia *quaeque* ubi gereren-
tur *agerenturque*[1]) ille Otacustarum relatione discebat. Dis-
pensatores pecuniae, quaestores vectigalium, tribunos aerarios
348 habebat. Alios et alios praefecerat ceteris | urbibus. Alii
venatibus agendis provinciam nacti; pars domibus et mune-
ribus praefecti putabantur et ceteri perpetuis magnisque curis
observationi singularum rerum appositi erant. Sed omne
*Acticum regnum ab occidente Hellespontus terminabat, ab
ortu gens inchoabat Indorum: duces ac satrapes ubique dispo-
siti et permixta locis omnibus mancipia regalia*[2]). Ex eo
numero erant excursores diurni atque nocturni exploratores
349 ac nuncii | *speculatoriûm*[3]) incensores assidui. | Tum horum (2
per vices incensae faces ex omnibus regni sublimibus locis in
350 uno die imperatori significabant quod erat scitu | opus.

Cap. XXVII. Igitur regnum illud componi oportet cum
mundi aula, ut inter se comparantur summus atque exsuperan-
tissimus divum et homo ignavus et pessimus. Quod si cui
viro vel cuilibet regi indecorum est per semetipsum procurare,
omnia quae*quae*[4]) perficere multo magis deo inconveniens
erit. Quare sic putandum est, eum maxime *maiestatem*[5])
retinere, si ipse in alto residat altissimo, eas autem potestates
per omnes partes mundi orbisque dispendat, quae sint penes
351 solem | ac lunam cunctumque coelum. Horum enim cura sa-
lutem terrenorum omnium gubernari. Nec multis opus est,
nec *partitis hominum | conversationem*[6]), quibus propter ig- (27
naviam appositum est pluribus indigere. At non eiusmodi
compendio machinatores fabricarum astutia unius conversionis
multa et varia pariter administrant? en! etiam illi qui in ligne-

---

1) *quum omnia ubicunque egererentur quae* F. 1. *om. quaeque ubi gere-rentur* Voss. 1. *quaeque ubi egererentur quae* Voss. 2. *quaecunque ibi gere-rentur ille* edd. plurim. Mea emendatio est quam in textu reposui. — 2) Locum ex corrupta codd. lectione descripsi. — 3) *speculatorum* codd. lectio est. Edd. *specularum.* Ego malim: *speculatoriûm.* — 4) *omnia quae* codd. optimi. Edd. *omnia et.* Ego malim: *omnia quaequae.* — 5) *maiestatemque* optimi codd. — 6) *nec partitis hominum* cod. Vulc. et Wow. ed. c. seqq. *nec parti-ceps hominum* edd. ante Wow. Codd. lectio ab Oud. non adnotata est; *conver-sationem* F. 1. et cett. codd. (?) *conversatione* edd. vett. usque ad Colv. *con-servitiis* V. L.

olis hominum figuris gestus movent, quando filum membri quod agitare solent traxerint, torquebitur cervix, nutabit caput; oculi vibrabunt, manus ad *ministerium*[1]) praesto erunt, nec invenuste totus videbitur vivere. Haud secus etiam coelestis potestas cum initium sciente et salutifera opera moverit,
ab imo ad secundum | et deinceps ad *proximum*[2]) et usque 352
ad supremum attactu continuo vim suae maiestatis insinuat, aliud alio commovetur, motusque unus alteri movendi se originem tradit. Mundo equidem consentiunt non una sed diversa via et plerumque contraria.

Cap. XXVIII. Sed prima remissione ad motum data simplicique inchoato principio, impulsibus mutuis, ut supra dictum est, moventur quidem omnia; sed ita, ut si quis sphaeram et quadratum et cylindrum et alias figuras per proclive simul iaciat, deferentur quidem omnia, sed non eodem genere movebuntur. Nec illud dissimile exemplum videri oportet, si quis pariter patefacto gremio animalis simul abire patiatur,
volucrum, natatilium atque | terrestrium greges: enimvero ad 353
suum quaeque duce natura properabunt, pars aquam *repetent*[3]), illa inter cicures atque agrestes legibus et institutis suis aggregabuntur, ibunt per aëris vias praepetes quibus hoc natura
73) largita est. Atqui ut una ab *unico*[4]) sinu | abeundi facultas
71] concessa omnibus fuerit, sic | natura mundi | est constituta. 354

Cap. XXIX. Nam cum omne coelum simplici circumactu volvatur, nocte diuque distinctum diversis mensurarum aequalitatibus separatum, quamvis una sphaera omnia concluserit, incrementis tamen globi sui, decisione luminis menstrua tempora luna significat, et coeli spatium sol annua reversione collustrat, eiusque comites amoenus Lucifer et communis Cyllenius stella. Etenim Pyrois Mavortium sidus circuli sui biennio conficit spatia; Iovis clarum fulgensque sexies eadem
multiplicat cursibus suis tempora, quae | Saturnus sublimior 355
triginta spatiis annorum circumerrat. Verum inter haec una mundi conversio unusque reversionis est orbis, et unus concentus atque unus stellarum chorus ex diversis occasibus ortibusque: hoc ornamentum velut monile κόσμος rectissime graeca lingua significat. Atenim ut in choris cum dux carmini hymno praecinit, concinentium vulgus virorum et feminarum mixtis gravibus et acutis clamoribus unam harmoniam resonant: sic divina mens mundanas varietates adinstar unius concentionis

---

1) *atque omne minist.* F. *atque ministerium* Voss. *ad omne min.* V. L. In cett. *ad minist.* — 2) *proprium* F. 1. Voss. Bd. Elm. Scriv. *ad tertium* edd. ante Vulc. In cett. *ad proximum.* — 3) *repetens* codd. et edd. In cett. *repentes.* Oud. correxit *repetent.* — 4) *ut uno* F. 1. *ab humero sinu* Voss. In vett. edd. haec verba desunt. *ut ab uno* V. L. Vossii emendationem in textu reposui.

*relevat*1). Nam cum coelum confixum vaporatis et radian-
tibus stellis inerranti cursu feratur et reciprocis itineribus
astra consurgant, sol quidem omnituens ortu suo diem pandit,
356 occasu | noctem reducit, conditusque vel relatus per plagas
mundi quatuor temporum vices mutat. Hinc tempestivi im-
bres et spiritus haud infecundi, *hinc alimenta nobis esse
earum rerum quas accidere deus his mundi mediis partibus
357 voluit *2). His | appositi sunt | torrentium cursus et *tumores*[3]) (27
undarum emicationesque silvarum, frugalis maturitas, fetus
animalium, educationes etiam atque obitus singulorum.

Cap. XXX. Cum igitur rex omnium et pater, quem
tantummodo animae oculis nostrae cogitationes vident, ma-
chinam omnem iugiter per circuitum suis legibus terminatam
claram et sideribus relucentem, speciesque innumeras modo pro-
palam saepe *contectas*[4]) ab uno, ut supra dixi, principio agitari
iubet, simile istuc esse bellicis rebus hinc liceat arbitrari. Nam
cum tuba bellicum cecinit, milites clangore incensi alius accin-
gitur gladio, alius clypeum capit, ille lorica se induit, hic ga-
lea caput vel crura ocreis involvit, et equum temperat frenis
358 et iugales ad | concordiam copulat: et protinus unusquisque
competens | capessit officium. Velites excursionem adornant, [172]
ordinibus principes curant, equites cornibus praesunt, ceteri
negotia quae nota sunt agitant, cum interea unius ducis impe-
rio tantus exercitus paret quem praefecerit, penes quem est
summa rerum. Non aliter divinarum et humanarum rerum
status regitur, quando uno moderamine contenta omnia pen-
sum sui operis agnoscunt, curaque omnibus occulta vis nullis
oculis obvia, nisi quibus mens aciem suae lucis intendit.

359 Cap. XXXI. Nec tamen | hoc vel illi ad moliendum
vel nobis ad intelligendum obest. De inferiore licet imagine
capiamus exempla. Anima in homine non videtur: et tamen
fateantur omnes necesse est, huius opera omnia quae per ho-
minem praeclara fiunt provenire, neque ipius | animae qualita- (27
tem ac figuram oculis occurrere, sed momentis ab ea gestarum
rerum intelligi qualis et quanta sit. Omne quippe humanae
vitae praesidium ingenio eius est paratum, cultus agrorum
ususque frugum, artificum solertia, proventus artium, commo-
ditates vitae humanae. Quid de legibus dicam quae ad man-
suefaciendos homines inventae sunt? quid de civilibus insti-
tutis ac moribus *qui nunc populorum otiosis conventibus
360 | frequentantur; asperitate bellorum pacata mitigantur

1) *relevat* F. 1. Voss. Vulc. edd. cum seqq. In cett. *revelat*. Ego malim: *religat*. — 2) Hunc locum corruptissimum ex Mss. dedi. *Hinc al. nob. suppetunt earum rerum quas* V. L. — 3) *humores* codd. et edd. vett. *tumores* Vulcanii emendatio est. — 4) *consectas* optimi codd. *confectas* V. L. Ego Vulc. emendationem in textu reposui.

quietae? *[1]) Nisi forte tam iniustus rerum aestimator potest esse, qui haec eadem de deo neget, quem videat esse viribus exsuperantissimis, augustissima specie, immortalis aevi, genitorem virtutum ipsamque virtutem. Unde nihil mirum est, si mortales oculi non capiunt eius aspectum, quando divinorum operum vestigiis sit perspicuus atque manifestus.

Cap. XXXII. Ceterum ea quae vel coelo accidere oculis advertimus *et terrae* fieri *et aquae*[2]) dei etiam illa credenda sunt, quidni, dei verum cuius tutela mundi | huius et cura est: 361
de quo Empedocles prudenter his verbis sensit:

Πάνθ᾽ ὅσα τ᾽ ἦν, ὅσα τ᾽ ἐστὶν, ἰδ᾽ ὅσα τ᾽ ἔσται ὀπίσσω·
Δένδρεά τ᾽ ἐβλάστησε καὶ ἄνερες ἠδὲ γυναῖκες,
Θῆρές τ᾽ οἰωνοί τε καὶ ὑδατοθρέμμονες ἰχθῦς.

Phidian illum, quoniam fictorum probum fuisse tradit memoria, vide ipse in clypeo Minervae quae arcibus Atheniensibus praesidet oris similitudinem colligasse; ita ut si quis olim artificis voluisset exinde imaginem separare, soluta compage si-
(6) mulacri totius incolumitas interiret. Ad hoc instar | mundi salutem tuetur deus, apta et revincta sui numinis potestate.

Cap. XXXIII. Huius locum quaerimus: | neque *confi-* 362
(3) *nis*[3]) est terrae contagionibus | neque tamen medius in aëre turbido verum in mundano fastigio, quem Graeci *οὐρανόν* recte vocant; ut qui sit altitudinis finis; etiam iidem illa ratione eum *ὄλυμπον* nominant, quem ab omni fuscitate ac perturbatione vident liberum. Neque enim caliginem nubium recipit vel pruinas et nives sustinet: nec pulsatur ventis nec imbribus caeditur. Haec enim nec Olympo qui est celsitudinis summae contingere, poëta his verbis cecinit:

Οὔλυμπόνδ᾽ ὅθι φασὶ θεῶν ἕδος ἀσφαλὲς αἰεὶ
Ἔμμεναι, οὔτ᾽ ἀνέμοισι τινάσσεται, οὔτε ποτ᾽ ὄμβρῳ
| Δεύεται, οὔτε χιὼν ἐπιπίλναται, ἀλλὰ μάλ᾽ αἴθρη 363
Πέπταται ἀνέφελος, λευκὴδ᾽ ἀναδέδρομεν αἴγλη.

Hanc opinionem communis mos et hominum observationes secutae affirmant, superiora esse deo tradita. Namque habitus orantium sic est, ut manibus extensis coelum precemur. Romanus etiam poeta sic sensit:

Aspice hoc sublime candens, quem invocant omnes Iovem.

Unde illa quae videntur suntque omnibus praestantiora, easdem sublimitates regionum tenent, astra coelestia et mundi lumina, at merito illis ordine licet perpetuo frui, nec diversis

1) Locum dedi ex codd. Ego in vocab. *frequentantur* totius loci difficultatem esse iudico. Vulc. post *frequentantur* cum Scal. *inquietantur* interposuit. — 2) *et aërem fieri ex aqua* codd. et edd. Elm. Scriv. *ut aerem fieri ex aqua* V. L. In cett. edd. vett. haec tota enuntiatio abest. Ego meam coniecturam in textu posui. — 3) *neque infimus* F. Voss. 1. 2. Bd. cod. Salm. edd. vett. *neque finitimus* Vulc. et seqq. Ego malim: *confinis*.

364 *ea*[1]) in spatiis temporum observantissimam legem | suorum aliquando itinerum mentiuntur.

Cap. XXXIV. Terrena omnia mutationes et conversiones postremo interitus habent. Namque immodicis tremoribus terrarum dissiluisse | humum et interceptas urbes cum populis (27 saepe cognovimus. Audivimus etiam abruptis imbribus prolutas totas esse regiones: illas etiam quae prius fuerint continentes, hospitibus atque advenis fluctibus insulatas; alias desidia maris pedestri accessu pervias factas. Quid? qui ventis ac procellis civitates eversas esse meminerunt? quid? cum incendia de nubibus emicarunt, cum Orientis regiones Phaethontis ruina, ut quidam putant, conflagratae perierunt? In Occidentis plagis scaturrigines quaedam ac proluviones easdem
365 strages dederunt. | Sic ex Aetnae verticibus quondam effusis crateribus divino incendio per declivia torrentis vice flammarum flumina cucurrerunt. In quo periculi vertice egregium pietatis meritum fuisse cognovimus. Namque eos qui principio fragoris territi sensum tamen clementiae misericordiaeque retinebant, et grandaevos parentes ereptos volucri clade suis cervicibus sustinebant; illa flammarum fluenta divino separata discidio, quasi duo flumina ex uno fonte manantia, locum illum | ambire maluerunt obsidione innocenti. Inerant boni [74 baiuli, religiosis sarcinis occupati.

Cap. XXXV. Postremo quod est in triremi gubernator, in curru rector, praecentor in choris, lex in urbe, dux in exercitu, hoc est in mundo deus, nisi quod ceteris aerumnosum et multiplex et curarum innumerabilium videtur esse hoc ipsum, alicuius officii principem fieri; deo vero nec tristis nec onerosa est imperii sui cura. *Namque nobis circumfert et regit cunctas natura formas, quas diversis regionibus commovens*[2]): ut est lex | civitatis semel promulgata perpetuis ob- (27
366 servationum | rationibus fixa, ipsa quidem immutabilis, at eius arbitrio parentium mentes agitantur, nutuque eius et dominatione flectuntur: et scitis eius magistratus tribunalia, principia milites frequentabunt, recuperatores iudiciis praesidebunt: decuriones et quibus est ius dicendae sententiae ad *consessum*[3]) publicum commeabunt, et alius ad Minuciam frumenta-
367 tum venit, et aliis in iudiciis dies dicitur; reus | purgandi se necessitate, insectandi studio accusator venit; ille moriturus ad supplicii locum ducitur, hic ad convivium et repotia et vespertinus comessator adventat. Sunt et publicarum epula-

---

1) *diversis spat. temp.* F. Elm. seqq. *diversis et in spat.* Voss. 2. *diversis ea in spat.* edd. vett. — 2) Hic locus corruptus est. *Commovens* habent codd. et edd. ante Scal. In cett. *commovet.* — 3) *consensum* codd. et edd. ante Elm., qui *consessum* bene correxit.

rum apparatus et lectisternia deorum et dies festi, ludi scenici ludique Circenses: diis sacrificatur, geniis ministratur, obitis libatio profunditur aliusque alio fungitur munere: parentque omnes iussis | legum et communis imperii. Videasque illam 368
civitatem pariter spirantem Panchaeis odoribus, et graveolentibus caenis: resonantem hymnis et carminibus et canticis: eamdem etiam lamentis et ploratibus eiulantem.

Cap. XXXVI. Ad hunc modum res agi et in mundo aestimemus. Lex illa *vergens*[1]) ad aequitatis tenorem sit deus, | nulla indigens correctione mutabili. Quippe sicut 369
mundi universitas regitur; dum speculatur ad omnia rector eius, atque immutabiliter incumbit, spargiturque vis illa seminibus inclusa per naturas omnium speciesque et genera digesta: sic faciles vitium lapsus et palmarum ardua, persicorum *rubos*[2]), levitas mali gignitur, dulcitas fici: et quae infelicia
279) propter | infecunditatem vocamus, tamen utilia sunt alio pacto. Platani, ut ait poeta, umbras potantibus ministrantes et acuta pinus et rasiles buxi, odora laurus, cupressorum odoratius lignum. Tandem omnium animalium agrestium et cicurum, pinnatarum et pedestrium, aquatilium natura gignitur, nutritur, absumitur, parens coelestibus institutis. **πᾶν γὰρ ἑρπετὸν τὴν γῆν νέμεται*[3]), ut Heraclitus ait.

[75] Cap. XXXVII. Et cum | sit unus, plurimis nominibus 370
cietur specierum multitudine, quarum diversitate fit multiformis *nominis: inde est*[4]) a iuvando [Iupiter] *Iovis*, quem *Ζῆνα* Graeci, quod vitae nostrae auctor sit, rectissime appellant. Saturnium etiam, illi *Κρόνιον* quasi *Χρόνιον*, id est quemdam incoeptum ab origine, | interminum ad finem [tem- 371
pus] appellant: Fulgurator et Tonitrualis et Fulminator etiam Imbricitor et idem Serenator, et plures eum Frugiferum vocant, multi Urbis Custodem, alii Hospitalem, Amicalem; et omnium officiorum nominibus appellant. Est Militaris et Triumphator et Propagator, Tropaeophorus; et multo plura eiusmodi apud haruspices et Romanos veteres inveneris. Orpheus vero hanc effari potestatem volens his de eo verbis canit:

| *Ζεὺς πρῶτος γένετο, Ζεὺς ὕστατος ἀρχικέραυνος.* 372
Ζεὺς κεφαλή, Ζεὺς μέσσα, Διὸς δ' ἐκ πάντα τέτυκται
Ζεὺς πυθμὴν γαίης τε καὶ οὐρανοῦ ἀστερόεντος.
Ζεὺς ἄρσην γένετο, Ζεὺς ἄμβροτος ἔπλετο νύμφη.

---

1) *vel genus* Codd. et edd. ante Vulc., qui *vergens* emendabat. — 2) *robur* edd. ante Vulc. *robus* Vulc. 2. *rubor* V. L. Ego malim: *rubos*. — 3) Corruptissima verba sunt in codd. Edd. Aristotelis verba substituunt. — 4) *multif. vis id est a iuv. Iupiter διος quem* F. 1. *vis id est adiuv. I. dios* Voss. 1. 2. *multif. et a iuvandis suis Iupiter dicitur quem* edd. ante Vulc. *et a iuvando Iupiter dicitur* edd. seqq. Ego meam coniecturam praetulerim.

Ζεὺς πνοιὴ πάντων. Ζεὺς ἀκαμάτου πυρὸς ὁρμή.
Ζεὺς πόντου ῥίζα. Ζεὺς ἥλιος, ἠδὲ σελήνη.
Ζεὺς βασιλεύς. Ζεὺς ἀρχὸς ἁπάντων ἀρχικέραυνος.
| Πάντας γὰρ κρύψας αὖτις φάος ἐς πολύγηθες (2
Ἐξ ἱερῆς κραδίης ἀνενέγκατο μέρμερα ῥέζων. —

CAP. XXXVIII. Fatum autem Graeci *εἱμαρμένην* a tractu quodam invicem caussarum se continentium volunt dici decretum: idem *πεπρωμένην* dicunt, quod omnia in hoc statu rerum definita sint, nec sit in hoc mundo aliquid interminatum; idem Fatum *μοῖραν* vocant, quod ex partibus constet, hinc *ἔννομον*, quod unicuique attributio sua sit adscripta.
373 *Adrastia*[1]) eademque ineffugibilis necessitas ultionis. | Sed tria Fata sunt; numerus cum ratione temporis faciens, si potestatem earum ad eiusdem similitudinem temporis referas. Nam quod in fuso perfectum est, praeteriti temporis habet speciem, et quod torquetur | in digitis, momenti praesentis indicat spa- |76|
tia, et quod nondum ex celo tractum est subactumque cura digitorum, id futuri et consequentis seculi posteriora videtur ostendere. Haec illis condicio et nominum eiusdem proprie-
374 tate contingit, ut sit Atropos | praeteriti temporis fatum, quod ne deus quidem faciet infectum; futuri | temporis Lachesis a (28
fine cognominata, quod etiam illis quae futura sunt finem suum deus dederit. Clotho praesentis temporis habet curam, ut ipsis actionibus suadeat, ne cura sollers rebus omnibus desit. *Deum* vero *ire per omnes terrasque* non frustra arbitrabitur, qui audiet Platonis haec verba: *** Deus namque, sicut vetus inquit, continet ratio, *[2]) principia et fines, et media rerum omnium penetrata atque illustrata *ac*[3]) curru volucri superfertur. Eundem deum * semper *[4]) ultrix Necessitas semper et ubique comitatur, eorum qui a sacra lege discesserint, vindex futura: quam faciet ille mirificam, qui statim a tenero et ipsis incunabulis intellexit, extimuit eique se totum dedit atque permisit.

---

1) *ac pacti* Voss. 1. Vulc. cod. edd. ante Vulc., qui *Adrastea* dedit. Ego malim: *Adrastia.* — 2) Hic locus mutilatus est. — 3) *illustrat et* F. Elm. seqq. *illustrata* Voss. Bd. *illustrando* edd. ante Elm. Ego malim: *illustrata ac.* — 4) *semper* Voss. Bd. In cett. *semper abest.*

L. APULEII MADAURENSIS

PRO SE APUD

CLAUDIUM MAXIMUM

PROCOS.

DE MAGIA

LIBER.

(3) Cap. I. | Certus equidem eram proque vero obtinebam, 377
[73] Maxime Claudi quique in consilio estis, Sicinium Aemilianum,
senem notissimae temeritatis, accusationem mei prius apud te
coeptam quam apud se cogitatam penuria criminum solis con-
viciis impleturum. Quippe insimulari quivis innocens potest;
revinci nisi nocens non potest. Quo ego uno praecipue confi-
sus gratulor medius fidius, quod mihi copia et facultas, te iu-
dice, obtigit purgandae apud imperitos philosophiae et pro-
bandi mei. Quamquam istae calumniae ut prima specie | gra- 378
ves, ita ad difficultatem defensionis repentinae fuere. Nam,
ut meministi, dies abhinc quintus an sextus est, cum me caus-
sam pro uxore mea Pudentilla adversus Granios agere aggressum
(4) | de composito nec opinantem patroni eius incessere maledictis,
et insimulare magicorum ac maleficiorum denique necis Pontiani
privigni mei coepere. Quae ego cum intelligerem, non tam cri-
[74] mina | iudicio quam obiectamenta iurgio prolata, ultro eos ad
accusandum crebris flagitationibus provocavi. Ibi vero Aemi-
lianus cum te quoque acrius motum et ex verbis rem factam
videret; quaerere occoepit ex diffidentia latibulum aliquod te-
meritati.

Cap. II. Igitur Pontianum fratris sui filium qui paulo
prius occisum a me clamitarat, postquam ad subscribendum
compellitur, illico oblitus est de morte | cognati adolescentis, 379
subito tacens tanti criminis descriptionem. Ne tamen omnino
desistere videretur, calumniam magiae, quae facilius infamatur
quam probatur, eam solum sibi delegit ad accusandum. Ac
ne id quidem de professo audet; verum postera die dat libel-

380 lum nomine privigni mei Sicinii Pudentis | admodum pueri, et
adscribit se ei assistere novo more per alium lacessendi; sci-
licet ut obtentu eius aetatulae ipse insimulationis falsae non
plecteretur. Quod tu cum sollertissime animadvertisses, et
iccirco eum denuo iussisses proprio nomine accusationem de-
latam sustinere, pollicitus ita facturum, ne sic quidem quitus
est ut cominus ageret *percelli, sed iam*[1]) et adversum te con-
tumaciter eminus calumniis velitatur. Ita totiens ab accu-
381 sandi periculo profugus in assistendi | venia perseveravit. Igi-
tur et priusquam caussa ageretur, facile intellectu cuivis fuit,
qualisnam accusatio futura esset, cuius qui fuerat *auctor* | et (5)
machinator, idem fieri *professor*[2]) timeret, ac praesertim Sici-
nius Aemilianus, qui si quippiam veri in me explorasset, num-
quam profecto tam constanter hominem extraneum tot tanto-
rumque criminum postulasset, qui avunculi sui testamentum
quod verum sciebat pro falso infamarit, tanta quidem pertina-
cia, ut cum Lollius Urbicus V. C. *verum videri et ratum esse*
382 *debere* de consilio consularium | virorum pronuntiasset, contra
clarissima voce iuraverit vecordissimus iste tamen, illud testa-
mentum fictum esse, adeo ut aegre Lollius Urbicus ab eius
pernicie temperarit.

Cap. III. Quam quidem vocem et tua aequitate et mea
innocentia fretus spero in hoc quoque iudicio erupturam.
Quippe qui sciens innocentem criminatur eo sane facilius, quod
383 iam, ut dixi, mentiens apud praefectum | urbi in amplissima
caussa convictus est. Namque peccatum semel ut bonus quis-
que postea sollicitius cavet, ita qui ingenio malo est, confi-
dentius integrat, ac iam de cetero quo saepius, eo apertius de-
linquit. Pudor enim veluti vestis quanto obsoletior est, tanto
incuriosius habetur. Et ideo necessarium arbitror | pro inte- [27]
gritate pudoris mei, priusquam ad rem aggrediar, maledicta
omnia refutare. Sustineo enim non modo meam verum etiam
philosophiae defensionem, cuius magnitudo vel minimam re-
prehensionem pro maximo crimine aspernatur: propter quod
paulo prius patroni Aemiliani multa in me proprie conficta et
alia communiter in philosophos sueta ab imperitis mercenaria
384 loquacitate | effutierunt. Quae etsi possunt ab his utiliter
| blaterata ob mercedem et auctoramento impudentiae depensa (6)
haberi, iam concesso quodam more rabulis id genus, quo fe-
rinae solent linguae suae virus alieno dolori locare, tamen vel
385 mea | caussa paucis refellenda sunt, ne is qui sedulo laboro,

1) *percellis* F. 1. 3. Iunt. 2. Elm. In cett. *perpelli*. Bosscha *percelli* praetulit, qui idem *sed iam* pro lectione codd. et edd. *etiam* scripsit. — 2) *cuius qui fuerat professor et machinator, idem fieri auctor timeret* codd. et edd. ante Pric. qui bene verba transposuit.

ut ne quid maculae aut inhonestamenti in me admittam, videar cupiam, si quid ex frivolis praeteriero, id agnovisse potius quam contempsisse. Est enim pudentis animi et verecundi, ut mea opinio fert, vel falsa vituperatione gravari, cum etiam hi qui sibi delicti alicuius conscii sunt, tamen cum male audiunt, impendio commoveantur et obirascantur, quamquam, exinde ut malefacere coeperunt, consueverint male audire. Quod si a ceteris silentium est, tamen ipsi sibimet conscii sunt, posse se merito increpari. Enimvero bonus et innoxius quisque rudis et imperitas auris ad male audiendum habens, et laudis assuetudine quanto contumeliae | insolens, multo tanto 386
ex animo laborat, ea sibi immerito dici quae ipse possit aliis vere obiectare. Quodsi forte inepta videbor et oppido frivola velle defendere, illis debet ea res vitio verti, quibus turpe est etiam haec obiectasse: non mihi culpae dari, cui honestum erit etiam haec diluisse.

Cap. IV. Audisti igitur paulo prius in principio accusationis ita dici: *Accusamus apud te philosophum formosum et tam graece quam latine* (proh nefas) *disertissimum.* Nisi fallor enim his ipsis verbis accusationem mei ingressus est Tannonius Pudens, homo vere ille quidem non
7) disertissimus. Quod utinam tam gravia formae et | facundiae crimina vere mihi opprobrasset! non difficile ei respondissem, quod Homericus Alexander Hectori:

οὔτι ἀπόβλητ' ἐστὶ θεῶν ἐρικυδέα δῶρα.
Ὅσσα κεν αὐτοὶ δῶσιν, ἑκὼν δ' οὐκ ἄν τις ἕλοιτο.

Munera deum gloriosissima nequaquam aspernanda: quae tamen ab ipsis tribui sueta, multis volentibus non obtingunt.

Haec ego de forma respondissem: praeterea, licere etiam philosophis esse vultu | liberali. Pythagoram qui primum se 387
6] esse | philosophum nuncuparit, eum sui seculi excellentissima forma fuisse: item Zenonem illum antiquum Velia oriundum, qui primus *omnimoda* 1) sollertissimo artificio ambifariam dissolverit, eum quoque Zenonem longe decorissimum fuisse, ut Plato autumat. Itemque | multos philosophos ab ore honestis- 388
simos memoriae prodi, qui gratiam corporis morum honestamentis ornaverunt. Sed haec defensio, ut dixi, aliquam multum a me remota est: cui praeter formae mediocritatem continuatio etiam litterati laboris omnem gratiam corpore deterget, habitudinem tenuat, sucum exsorbet, colorem oblitterat, vigorem debilitat. Capillus ipse, quem isti aperto mendacio ad lenocinium decoris promissum dixere, vides quam sit amoenus ac delicatus, horrore implexus atque impeditus, stuppeo

---

1) *omnium* codd. et Iunt. 2. *omnium dictionem sol.* edd. Ego malim: *omnimoda.*

389 tomento assimilis et inaequaliter | hirtus et globosus et congestus: prorsum inenodabilis diutina incuria, non modo comendi sed saltem expediendi et discriminandi. Satis, ut puto, crinium crimen quod illi | quasi capitale intenderunt refutatum. (8)

390 Cap. V. De | eloquentia vero, si qua mihi fuisset, neque mirum neque invidiosum deberet videri, si ab ineunte aevo unis studiis litterarum ex summis viribus deditus, omnibus aliis spretis voluptatibus ad hoc aevi, haud sciam anne super omnes homines impenso labore diuque noctuque cum despectu et dispendio bonae valetudinis eam quaesissem. Sed nihil ab eloquentia metuant, quam ego, si quid omnino promovi, potius spero quam praesto. Sane quidem, si verum est, quod Statium Caecilium in suis poematibus scripsisse dicunt: innocentiam eloquentiam esse, ego vero profiteor ista ratione ac praefero, me nemini omnium de eloquentia concessurum. Quis enim me hoc quidem pacto eloquentior vivat, quippe qui nihil umquam cogitavi quod eloqui non auderem? Eumdem me aio facundissimum esse; nam omne peccatum semper nefas habui: eumdem disertissimum, quod nullum meum factum vel dictum extet de quo disserere publice non possim; ita ut iam de ver-
391 sibus dissertabo quos a me factos | quasi pudendos protulerunt; cum quidem me animadvertisti cum risu illis succensentem, quod eos absone et indocte pronuntiarent.

Cap. VI. Primo igitur legerunt e Ludicris meis epistolium de dentifricio versibus scriptum ad quemdam Calpurnianum, qui cum adversum me eas litteras promeret, non vidit profecto cupiditate laedendi, si quid mihi ex illis fieret criminosum, id mihi secum esse commune. Nam petisse eum a me aliquid tersui dentibus versus testantur:

| *Calpurniane, salve, properis versibus.* (9)

(Nisi forte in eo reprehendendus sum, quod Calpurniano pulvisculum ex Arabicis frugibus miserim, quem multo aequius erat, spurcissimo ritu Hiberorum, ut ait Catullus,

392 — — — | *sua sibi urina*
Dentem atque russam pumicare gingivam,)
Misi, ut petisti, mundicinas[1]) *dentium,*
393 | *Nitelas oris ex Arabicis frugibus,*
Tenuem, candificum, nobilem pulvisculum,
Complanatorem tumidulae gingivulae,
Converritorem pridianae reliquiae;
Ne qua visatur tetra labes sordium,
Restrictis forte si labellis riseris.

Quaeso quid habent isti versus re aut verbo pudendum? quid omnino quod philosophus suum nolit videri?

1) *munditias* codd. et edd. ante Casaub. qui *mundicinas* emendabat.

Cap. VII. Vidi ego dudum vix risum quosdam tenentis, cum munditias oris videlicet orator ille aspere accusaret, et dentifricium tanta indignatione pronuntiaret, quanta nemo quisquam venenum. Quidni? crimen haud contemnendum philosopho, nihil in se sordidum sinere, nihil uspiam corporis apertum immundum pati ac fetulentum, praesertim os, cuius in | propatulo et conspicuo usus homini creberrimus, sive ille 394
cuipiam osculum ferat, seu cum quiquam sermocinetur, sive in auditorio dissertet, sive in templo preces alleget: omnem quippe hominis actum sermo praeit, qui, ut ait poeta praecipuus, dentium muro proficiscitur. Dares nunc aliquem simi-
78] liter grandiloquum: diceret suo more, cumprimis cui ulla fandi
10) cura sit, impensius cetero | corpore os colendum, quod esset animi vestibulum et orationis ianua et cogitationum comitium. Ego certe pro meo captu dixerim, nihil minus quam oris illuviem libero et liberali viro competere. Est enim ea pars hominis loco celsa, visu prompta, usu fecunda. Nam quidem feris et pecudibus os humile et deorsum ad pedes deiectum, vestigio et pabulo proximum, numquam ferme nisi mortuis aut ad morsum exasperatis conspicitur, hominis vero nihil prius tacentis nihil saepius loquentis contemplere.

Cap. VIII. Velim igitur censor meus Aemilianus respondeat, umquamne ipse soleat pedes lavare? vel si id non negat, contendat maiorem curam munditiarum pedibus quam dentibus impertiendam. | Plane quidem, si quis, ita ut tu, Aemiliane, 395
numquam ferme os suum nisi maledictis et calumniis aperiat, censeo, ne ulla cura os percolat, neque ille exotico pulvere dentis emaculet quos iustius carbone de rogo obterierit, neque saltem communi aqua perluat: quin ei nocens lingua mendaciorum et amaritudinum praeministra semper in foetutinis et olenticetis suis iaceat. Nam quae (malum) ratio est, linguam mundam et lotam, vocem contra spurcam et tetram possidere, viperae ritu niveo denticulo atrum venenum inspirare? Ceterum qui sese sciat rationem promtpurum neque inutilem neque iniucundam, | eius merito os, ut bono potui poculum, 396
praelavitur. Et quid ego de homine nato diutius? Bellua immanis crocodilus ille qui in Nilo gignitur, ea quoque, ut
11) comperior, purgandos sibi | dentes innoxio hiatu praebet. Nam quod est ore amplo sed elingui et plerumque in aqua recluso, multae *hirudines*[1]) dentibus implectuntur: eas illi, cum egressus in praeripia fluminis hiavit, una ex | avibus fluvialibus, 397
amica eius, iniecto rostro sine noxae periculo exsculpit.

Cap. IX. Mitto | haec. Venio ad ceteros versus ut illi 398
vocant amatorios, quos tamen tam dure et rustice legere, ut

1) *arundines* F. 2. 3. codd. cett. et edd. usque ad Colv. Cett. *hirudines*.

odium moverent. Sed quid ad magica maleficia, quod ego pueros Scribonii Laeti, amici mei, carmine laudavi? An ideo magus, quia poeta? Quis umquam fando audivit tam similem suspicionem, tam aptam coniecturam, tam proxumum argumentum? Fecit versus Apuleius; si molas, crimen est, nec id tamen philosophi sed poetae: sin bonos, quid accusas? At enim ludicros et amatorios fecit. Nam ergo haec sunt crimina mea et nomine erratis qui me magiae detulistis? Fecere tamen et
399 alii talia; (et si vos | ignoratis) apud Graecos Teius quidam et Lacedaemonius et Cius cum aliis innumeris; etiam mulier Les-
400 bia, lascive illa quidem tantaque gratia, ut nobis | insolentiam linguae suae dulcedine carminum commendet: apud nos vero Aedituus et Portius et Catulus, isti quoque cum aliis innumeris. At philosophi non fuere. Num igitur etiam Solonem fuisse serium, *severum*[1]) et philosophum negabis? cuius ille lascivissimus versus est:

Μηρῶν ἱμείρων καὶ γλυκεροῦ στόματος.

Et quid tam petulans habent omnes versus mei, si cum isto uno contendantur? ut taceam scripta Diogenis Cynici et Zenonis Stoici sectae | conditoris, id genus plurima. Recitem (12)
denuo, ut sciant me eorum non pigere:

401 | *Et Critias, mea delicies, et*[2]) *salva Charine,* [27
402 | *Pars in amore meo, vita, tibi remanet.*
Ne metuas: nam me ignis et ignis torreat ut vult,
Hasce duas flammas, dum potiar, patiar.
Hoc modo sim vobis, unus sibi quisque quod ipse est;
Hoc mihi vos eritis, quod duo sunt oculi.

Recitem nunc et alios, quos illi quasi intemperantissimos postremum legere:

403 *Florea serta, meum mel, et haec tibi carmina dono.* |
Carmina dono tibi, serta tuo genio:
Carmina, uti Critia lux haec optata canatur,
Quae bis septeno vere tibi remeat;
Serta autem, ut laeto tibi tempore tempora vernent:
Aetatis florem floribus ut decores.
Tu mihi da contra pro verno flore tuum ver,
Ut nostra exsuperes munera muneribus.
Pro implexis sertis complexum corpore redde,
Proque rosis oris savia purpurei:
404 |*Quod si animum inspires, dona et iam carmina nostra*
405 | *Cedent victa tuo dulciloquo calamo.*

---

1) *serium verum* F. 1. 3. In cett. *serium virum* Ego malim: *serium severum.* — 2) *delitescet* codd. optt. *deliciae* edd. vett. Cett. *delicia. Delicies* emendavit Salm.

Cap. X. Habes crimen meum, Maxime, quasi improbi comissatoris de sertis et canticis compositum. Hic illud etiam reprehendi animadvertisti, quod cum aliis nominibus pueri vocentur, ego eos Charinum et Critiam appellitarim. Eadem igitur opera accusent C. Catullum, quod Lesbiam pro Clodia nominarit, et Ticidam similiter, quod quae Metella erat, Pe-
13) rillam scripserit, et Propertium, qui | Cynthiam dicat, Hostiam dissimulet, et Tibullum, quod ei sit Plania in animo, | Delia 406
in versu, et quidem *C. Lucilium*[1]), quamquam sit iambicus, tamen improbarim, quod Gentium et Macedonem pueros directis nominibus carmine suo prostituerit. Quanto modestius tandem Mantuanus poeta, qui itidem ut ego puerum | amici 407
sui Pollionis bucolico ludicro laudans et abstinens nominum, sese quidem Corydonem, puerum vero Alexin vocat? Sed Aemilianus, vir ultra Virgilianos upiliones et bubsequas rusticanus, agrestis quidem semper et barbarus, verum longe austerior, ut putat, Serranis et Curiis et Fabriciis, negat id genus versus Platonico philosopho competere. Etiamne, Aemiliane, si Platonis ipsius exemplo doceo factos? cuius nulla carmina extant nisi amoris elegia: nam cetera omnia, credo quod tam
30] lepida non erant, igni deussit. Disce | igitur versus Platonis philosophi in puerum Astera, si tamen tantus natu potes litteras discere.

Ἀστέρας εἰσαθρεῖς, ἀστὴρ ἐμός, εἴθε γενοίμην
Οὐρανός, ὡς πολλοῖς ὄμμασιν εἰς σὲ βλέπω.
Ἀστὴρ πρὶν μὲν ἔλαμπες ἐνὶ ζωοῖσιν ἑῷος,
Νῦν δὲ θανὼν λάμπεις ἕσπερος ἐν φθιμένοις.

| Item eiusdem Platonis in Alexin Phaedrumque pueros con- 408
4) iuncto carmine: |

Νῦν ὅτε μηδὲν Ἄλεξις ὅσον μόνον εἶφ' ὅτι καλὸς
Ὦπται, καὶ πάντη πᾶς τις ἐπιστρέφεται.
Θυμέ, τί μηνύεις κυσὶν ὀστέον; εἶτ' ἀνιήσεις
Ὕστερον; οὐχ οὕτω Φαῖδρον ἀπωλέσαμεν;

| Et ne pluris commemorem, novissimum versum eius de Dione 409
Syracusano si dixero, finem faciam. | 410

Κεῖσαι δ' εὐρυχόρῳ ἐν πατρίδι, τίμιος ἀστοῖς,
Ὦ ἐμὸν ἐκμήνας θυμὸν ἔρωτι Δίων.

Cap. XI. Sed sumne ego ineptus, qui haec etiam in iudicio? an vos potius calumniosi, qui etiam haec in accusatione? quasi ullum specimen morum sit, versibus ludere. Catullum ita respondentem malevolis non legistis?

Nam castum esse decet pium poetam
Ipsum, versiculos nihil necesse est.

---

1) *Lucullus* codd. et edd. vett. *Lucilius* V. L.

Divus Hadrianus cum Voconii amici sui poetae tumulum versibus muneraretur, ita scripsit:

Lascivus versu, mente pudicus eras.

Quod numquam ita dixisset, si forent lepidiora carmina argumentum impudicitiae habenda. Ipsius etiam divi Hadriani multa id genus legere me memini. Aude sis [igitur], Aemi-
411 liane, dicere, male id fieri, quod imperator et censor, | divus
Hadrianus fecit et factum memoriae reliquit. Ceterum Maxi- [281]
mum quicquam putas culpaturum, quod sciat | Platonis | exem- (15)
plo a me factum? cuius versus, quos nunc percensui, tanto sanctiores sunt, quanto apertiores, tanto pudicius compositi, quanto simplicius professi. Namque haec et id genus omnia dissimulare et occultare, peccantis: profiteri et promulgare, ludentis est. Quippe natura vox innocentiae, silentium maleficio distributa.

Cap. XII. Mitto enim dicere alta illa et divina Platonica, rarissimo cuique piorum gnara, ceterum omnibus profanis incognita: geminam esse Venerem deam, proprio quamque
412 amore et | diversis amatoribus pollentis. Earum alteram vulgariam, quae sit percita populari amore, non modo humanis animis verum etiam pecuinis et ferinis ad libidinem imperitare, ut immodico trucique perculsorum animalium serva corpora complexu vincientem: alteram vere coelitem Venerem,
413 praedita quae sit optimati amori, solis | hominibus et eorum paucis curare, nullis ad turpitudinem stimulis vel illecebris sectatores suos percellentem. Quippe eius amorem non amoe-
414 num et lascivum | sed contra incomptum et serium pulcritudine honestatis virtutes amatoribus suis conciliare, et si quando decora corpora commendet, a contumelia eorum procul absterrere. Neque enim quicquam aliud in corporum forma diligendum, quam quod admoneat divinos animos eius pulcritudinis
415 quam prius | veram et sinceram inter deos videre. Quapropter, ut semper, eleganter Afranius hoc scriptum reliquit,

Amabit sapiens, cupient caeteri.

Tamen si verum velis, Aemiliane, vel si | haec intelligere um- (16)
quam potes, non tam amat sapiens quam recordatur.

Cap. XIII. Da igitur veniam Platoni philosopho versuum eius de amore, ne ego necesse habeam contra sententiam Neoptolemi Enniani pluribus philosophari, vel si tu id non facis, ego me facile patiar in huiuscemodi versibus culpari cum Platone. Tibi autem, Maxime, habeo gratiam propensam, cum has quoque appendices defensionis meae iccirco necessarias quia accusationi rependuntur, tam attente audis, et ideo hoc etiam peto, quod mihi ante ipsa crimina superest, audias ut adhuc fecisti libenter et diligenter. Sequitur enim de speculo longa
416 illa et censoria oratio, de quo pro rei | atrocitate paene diruptus

est Pudens clamitans: *Habet speculum philosophus, possidet speculum philosophus.* Ut igitur habere concedam, ne aliquid obiecisse te credas, si negaro, non tamen ex eo accipi me ne-
32] cesse est exornari quoque ad speculum | solere. Quid enim si choragium thymelicum possiderem, num ex eo argumentarere etiam, uti me consuesse tragoedi syrmate, histrionis crocota *1) | orgia aut mimi centunculo: Non opinor. Nam et 417
contra plurimis rebus possessu careo, usu fruor. Quod si neque habere utendi argumentum est neque non utendi non habere, et speculi non tam possessio culpatur | quam inspectio, 418
illud etiam doceas necesse est, quando et quibus praesentibus in speculum inspexerim, quoniam ut res est, maius piaculum decernis, speculum philosopho quam Cereris mundum profano videre.

17) Cap. XIV. Cedo nunc, si | et inspexisse me fateor, quod tandem crimen est imaginem suam nosse, eamque non uno loco conditam sed quoquo velis parvo speculo promptam gestare? An tu ignoras nihil esse aspectabilius homini nato quam formam suam? Equidem scio et filiorum cariores esse qui similes videntur, et publicitus simulacrum suum cuique, quod videat, pro meritis praemia tribui. Aut quid sibi statuae et imagines variis artibus effigiatae volunt? nisi forte quod artificio elaboratum | laudabile habetur, hoc natura oblatum culpa- 419
bile iudicandum est, cum sit in ea vel magis miranda et facilitas et similitudo? Quippe in omnibus manu faciundis imaginibus opera diutino sumitur, neque tamen similitudo aeque ut in speculis comparet. Deest enim et luto vigor et saxo color et picturae rigor et motus omnibus qui praecipua fide similitudinem repraesentat. Cum in eo visitur imago mire relata, ut similis, ita mobilis et ad omnem nutum hominis sui morigera; eadem semper contemplantibus aequaeva est ab ineunte pueritia ad obeuntem senectam: tot aetatis vices induit, tam varias habitudines corporis participat: tot vultus eiusdem laetantis vel dolentis imitatur. Enimvero quod | luto fictum vel 420
aere infusum vel lapide incusum vel cera inustum vel pigmento illitum vel alio quopiam humano artificio adsimulatum est, non multa intercapedine temporis dissimile redditur et ritu cadaveris unum vultum et immobilem possidet; tantum praestat imaginis artibus ad similitudinem referundum laevitas illa
18) speculi fabra et | splendor opifex.

Cap. XV. Aut igitur unius Agesilai | Lacedaemonii sen- 421
tentia nobis sequenda est, qui se neque pingi neque fingi unquam, diffidens formae suae, passus est; aut si mos omnium ceterorum hominum retinendus videtur in statuis et imaginibus

---

1) *crocota* F. 1. 2. *crotota* F. 3. *crotatumve* edd. vett. In cett. *crotalove*.

non repudiandis, cur existimes imaginem suam cuique | visendam potius in lapide quam in argento, magis in tabula quam in speculo? An turpe arbitraris formam suam spectaculo assiduo explorare? An non Socrates philosophus ultro etiam suasisse fertur discipulis suis, crebro ut semet in speculo contemplarentur? ut qui eorum foret pulcritudine sibi complacitus, impendio procuraret, ne dignitatem corporis malis moribus dedecoraret: qui vero minus se commendabilem forma putaret, sedulo operam daret, ut virtutis laude turpitudinem tegeret. Adeo vir omnium sapientissimus speculo etiam ad disciplinam morum utebatur. Demosthenen vero, primarium dicendi artificem, quis est qui non sciat semper ante speculum quasi ante magistrum caussas meditatum? Ita ille summus orator cum a Platone philosopho facundiam hausisset, ab Eubulide dialectico argumentationes edidicisset, novissimam pronuntiandi congruentiam ab speculo petivit. Utrum igitur putas maiorem curam decoris in adseveranda oratione suscipiendam rhetori iurganti an philosopho obiurganti? apud iudices sorte ductos paulisper disceptanti, an apud omnes homines semper disserenti? de finibus agrorum litiganti, an de finibus bonorum et malorum docenti? Quid, quod nec ob haec debet | tantummodo philosophus speculum invisere. Nam saepe oportet non modo simi-
422 litudinem suam | verum etiam ipsius similitudinis rationem considerare: Num, ut ait Epicurus, profectae a nobis imagines velut quaedam exuviae iugi fluore a corporibus manantes cum leve aliquid et solidum offenderunt, illisae reflectantur et retro expressae contraversim respondeant, an, uti alii philosophi disputant, radii nostri seu mediis oculis proliquati et
423 lumini extrario mixti atque ita uniti, | uti Plato arbitratur, seu tantum oculis profecti sine ullo foris adminiculo, ut Archytas putat, seu intentu aëris facti, ut Stoici rentur, cum
424 alicui corpori | incidere spisso et splendido et laevi, paribus angulis quibus inciderant resultent ad facies suas reduces:
425 atque ita quod extra tangunt ac visunt, id intra | speculum imaginentur.

Cap. XVI. Videnturne vobis debere philosophi haec omnia vestigare et inquirere, et cuncta specula vel uda vel suda soli videre? Quibus praeter ista quae dixi etiam illa ratiocinatio necessaria est, cur in planis quidem speculis ferme pares obtutus et imagines videantur, in tumidis vero et globosis omnia defectiora, at contra in cavis auctiora, ubi, et cur laeva cum dexteris permutentur; | quando se imago eodem speculo tum recondat penitus, tum foras exserat; cur cava specula si exadversum soli retineantur, appositum fomitem accendunt; qui fiat, uti arcus in nubibus varie duo soles aemula similitu-
426 dine | visantur? Alia praeterea eiusdem modi plurima, quae

(20) tractat volumine ingenti Archimedes Syracusanus, | vir in omni quidem geometria multum ante alios admirabilis subtilitate, sed haud sciam an propter hoc vel maxime memorandus, quod inspexerat speculum saepe ac diligenter. Quem tu librum, Aemiliane, si nosses, ac non modo campo et glebis verumetiam abaco et pulvisculo te dedisses, mihi istud crede, quamquam teterrimum os tuum minimum a Thyesta tragico demutet, tamen profecto discendi cupidine speculum inviseres, et | ali- 427
quando relicto aratro mirarere tot in facie tua sulcos rugarum. At ego non mirer, si boni consulis me de isto distortissimo vultu tuo dicere, de moribus tuis multo truculentioribus reticere. Ea res est, praeter quod non sum iurgiosus, etiam libenter te nuper usque albus an ater esses ignoravi, et adhuc hercle non satis novi. Id adeo factum quod et tu rusticando obscurus es et ego discendo occupatus. Ita et tibi umbra ignobilitatis a probatore obstitit, | et ego nunquam studui ma- 428
lefacta cuiusquam cognoscere, sed semper potius duxi mea peccata tegere quam aliena indagare. Igitur hoc mihi adversum te usu venit, quod qui forte constitit in loco lumine collustrato atque eum alter e tenebris prospectat. Nam ad eundem modum tu quidem quid ego in propatulo et celebri agam, facile e tenebris tuis arbitraris, cum ipse humilitate abditus et lucifuga non sis mihi mutuo conspicuus.

CAP. XVII. Ego adeo *servor*, *nae*[1]) tu an habeas ad | 429
agrum colendum, an ipse mutuarias operas cum vicinis tuis cambies, neque scio neque laboro. At tu me scis eadem die
(21) tris Oeae | manumisisse, idque mihi patronus tuus inter cetera a te sibi edita obiecit, quamquam modico prius dixerat, | me 430
uno servo comite Oeam venisse. Quod quidem velim mihi respondeas, qui potuerim ex uno tris manumittere, nisi si et hoc magicum est? Tantamne esse mentiendi caecitatem dicam an consuetudinem? Venit Apuleius Oeam cum uno servo, dein pauculis verbis intergarritis: Apuleius Oeae una die tris manumisit. Ne illud quidem credibile fuisset, cum tribus venisse, omnes liberasse: quod tamen si ita fecissem, cur potius tris servos inopiae signum putares quam tris libertos opulentiae?
285] Nescis profecto, | nescis Aemiliane, philosophum accusare, qui famulitii paucitatem opprobraris, quam ego gloriae caussa ementiri debuissem, quippe qui scirem non modo philosophos quorum me sectatorem fero, verum etiam imperatores populi Romani paucitate servorum gloriatos. Itane tandem ne haec quidem legere patroni tui? M. Antonium consularem solos octo servos domi habuisse? Carbonem vero illum qui rebus

---

1) *servor ne* F. 3. *servosne* F. 1. *servorne* p. *servos tu* edd. vett. *servior tu* V. L. Ego: *servor nae*.

potitus est uno minus? Atenim Manio Curio tot adoreis longe
inclito, quippe qui ter triumphum una porta egerit, ei igitur
431 Manio Curio duos solos in castris | calones fuisse? Ita ille vir
de Sabinis deque Samnitibus deque Pyrrho triumphator pau-
ciores servos habuit quam triumphos. M. autem Cato nihil
oppertus ut alii de se praedicarent, ipse in oratione sua scri-
ptum reliquit, cum in Hispaniam consul proficisceretur, tris
servos solos ex urbe duxisse, quoniam ad villam publicam ve-
432 nerat, | parum visum qui uteretur: iussisse duos pueros in | foro (22)
de mensa emi, eos quinque in Hispaniam duxisse. Haec Pu-
dens si legisset, ut mea opinio est, aut omnino huic maledicto
supersedisset, aut in tribus servis multitudinem comitum phi-
losophi quam paucitatem reprehendere maluisset.

Cap. XVIII. Idem mihi etiam paupertatem opprobravit,
acceptum philosopho crimen et ultro profitendum. Enim pau-
pertas olim philosophiae vernacula est, frugi, sobria, parvo po-
tens, aemula laudis, adversum divitias possessa est, habitu secura,
433 | cultu simplex, consilio benesuada, neminem umquam superbia in-
flavit, neminem impotentia depravavit, neminem tyrannide ef-
feravit; delicias ventris et inguinum neque vult ullas neque
potest. Quippe haec et alia flagitia divitiarum alumni solent.
Maxima quaeque scelera si ex omni memoria hominum per-
censeas, nullum in illis pauperem reperies, uti contra *haud*[1])
434 temere inter illustris viros | et divites comparent: sed quemcum-
que in aliqua laude miramur, eum paupertas ab incunabulis
nutricata est. Paupertas, inquam, prisca apud secula omnium
civitatum conditrix, omnium artium repertrix, omnium pecca-
torum inops, omnis gloriae munifica cunctis laudibus apud
omnis nationis perfuncta. Eadem est enim paupertas apud
Graecos in Aristide iusta, in Phocione benigna, in Epa-
minonda strenua, in Socrate sapiens, in Homero diserta. Ea-
dem paupertas etiam populo Romano imperium a primordio fun-
davit, proque eo in hodiernum diis immortalibus simpuvio et (23)
catino fictili | sacrificat. | Quodsi modo iudices de caussa ista [286
sederent C. Fabricius, Cn. Scipio, Manius Curius, quorum fi-
435 liae ob | paupertatem de publico dotibus donatae ad maritos
ierunt, portantes gloriam domesticam, pecuniam publicam: si
Publicola regum exactor et Agrippa populi reconciliator, quo-
rum funus ob tenuis opes a populo Romano collatis sextantibus
adornatum est, si Attilius Regulus, cuius agellus ob similem
penuriam publica pecunia cultus est, si denique omnes illae ve-
teres prosapiae consulares et censoriae et triumphales brevi

---

1) *hanc temere* codd. et edd. ante Casaub. *contra haec* V. L. Casaub. *contra haud*.

usura lucis ad iudicium istud remissae audirent, auderesne paupertatem philosopho exprobrare apud tot consules pauperes?

CAP. XIX. An tibi Claudius Maximus idoneus auditor videtur ad irridendam paupertatem, quod ipse uberem et prolixam rem familiarem sortitus est? Erras, Aemiliane, et longe huius animi frustra es, si eum ex fortunae indulgentia non ex philosophiae censura metiris, si virum tam austerae sectae tamque diutinae militiae non putas amiciorem esse coercitae mediocritati quam delicatae opulentiae: fortunam velut tunicam magis concinnam quam longam probare; quippe etiam ea si non gestetur et trahatur, nihilo minus quam lacinia praependens impedit et praecipitat. Etenim omnibus ad vitae munia utendis quicquid aptam moderationem supergreditur
oneri potius quam usui exuberat. | Igitur et immodicae divi- 436
tiae velut ingentia et enormia gubernacula facilius mergunt
24) quam regunt, quod habent irritam | copiam, noxiam nimietatem. Quin ex ipsis opulentioribus eos potissimum video laudari, qui nullo strepitu, modico cultu, dissimulatis facultatibus agunt, et divitias magnas administrant sine ostentatione, sine superbia, specie mediocritatis pauperum similes. Quodsi etiam ditibus ad argumentum modestiae quaeritur imago quaepiam et color paupertatis, cur eius pudeat tenuioris, quod ea non simulatam sed vere fungimur?

CAP. XX. Possum equidem tibi et ipsius nominis controversiam facere, neminem nostrum pauperem esse qui supervacanea nolit, poscit necessaria quae natura oppido pauca sunt. Namque is plurimum habebit qui minimum desiderabit. Habebit enim quantum volet, qui volet minimum. Et iccirco
divitiae non melius | in fundis et in foenore quam in ipso ho- 437
minis animo aestimantur, qui si est avaritia egenus et ad omne lucrum inexplebilis, nec montibus auri satiabitur, sed semper
37] aliquid ante | parta ut augeat mendicabit. Quae quidem vera confessio est paupertatis. Omnis enim cupido acquirendi ex opinione inopiae venit, nec refert quam magnum sit quod tibi minus est. Non habuit tantam rem familiarem Philus quantam Laelius nec Laelius quantam Scipio nec Scipio quantam Crassus dives, atenim nec Crassus dives quantam volebat. Ita cum omnis superaret, a suamet avaritia superatus est, omnibusque potius dives visus est quam sibi. At contra hi philosophi quos commemoravi non ultra volentes quam poterant, sed congruentibus desideriis et facultatibus iure meritoque dites et beati fuerunt. Pauper enim fis appetendi ege-
25) state, dives non | egendi satietate, quippe *quia*[1]) inopia desiderio, opulentia fastidio cernuntur. Igitur, Aemiliane, si pau-

1) *quippe qui* codd. et edd. ante Casaub., qui cum seqq. *quippe quia* dedit.

perem me haberi vis, prius avarum esse doceas necesse est.
438 Quodsi | nihil in animo deest, de rebus extrariis quantum desit non laboro, quarum neque laus in copia neque culpa in penuria consistit.

Cap. XXI. Sed finge haec aliter esse, ac me ideo pauperem, quia mihi fortuna divitias invidit, easque, ut ferme evenit, aut tutor imminuit aut inimicus eripuit aut pater non reliquit; hocine homini opprobrari, [pauperiem] quod nulli ex animalibus vitio datur, non aquilae non tauro non leoni. Equus si virtutibus suis polleat ut sit aequabilis vector et cursor pernix, nemo ei penuriam pabuli exprobrat, tu mihi vitio dabis non facti vel dicti alicuius pravitatem, sed quod vivo gracili lare, quod paucioris ego habeo, parcius pasco, levius
439 vestio, minus obsono? Atqui ego contra, | quantulacumque tibi haec videntur, multa etiam et nimia arbitror, et cupio ad pauciora me coercere, tanto beatior futurus quanto collectior. Namque animi ita ut corporis sanitas expedita, imbecillitas laciniosa est, certumque signum est infirmitatis pluribus indigere. Prorsus ad vivendum velut ad natandum is melior qui onere liberior. Sunt enim similiter etiam in ista vita humana tempestates, levia sustentatui, gravia demersui. Equidem di-
440 dici ea re praecedere | maxime deos hominibus, quod nulla re ad usum sui indigeant. Igitur ex nobis cui quam minimis opus sit eum esse deo similiorem.

Cap. XXII. Proinde gratum habitum, ad | contumeliam (26)
diceretis, rem familiarem mihi peram et baculum fuisse. Quod utinam tantus animi forem, ut praeter eam supellectilem nihil quicquam requirerem, sed eumdem ornatum digne
441 | gestarem quem Crates ultro | divitiis abiectis appetivit! Cra- [28
tes, inquam, si quid credis, Aemiliane, vir domi inter Thebanos proceres dives et nobilis, amore huius habitus quem mihi obiectas rem familiarem largam et uberem populo donavit, multis servis a sese remotis solitatem delegit, arbores plurimas et frugiferas prae uno baculo sprevit, villas ornatissimas una perula mutavit, quam postea comperta utilitate etiam carmine laudavit, flexis ad hoc Homericis versibus quibus ille Cretam insulam nobilitat. Principium dicam, ne me haec ad defensionem putes confinxisse:

Πήρη τις πόλις ἐστὶ μέσῳ ἐνὶ οἴνοπι τύφῳ
Καλὴ καὶ πίειρα.

Iam cetera tam mirifica quem si tu legisses, magis mihi peram quam nuptias Pudentillae invidisses. Peram et baculum tu
442 philosophis exprobrares? igitur et | equitibus phaleras et peditibus clypeos et signiferis vexilla et denique triumphantibus quadrigas albas et togam palmatam. Non sunt quidem ista Platonicae sectae gestamina sed Cynicae insignia familiae.

Verumtamen hoc Diogeni et Antistheni pera et baculum, quod regibus diadema quod imperatoribus paludamentum quod pontificibus galerum quod lituus auguribus. Diogenes quidem Cynicus cum Alexandro Magno de veritate regni certabundus
27) baculo sceptri vice gloriabatur. | Ipse denique Hercules invictus (quoniam haec tibi ut quaedam mendicabula nimis sordent) ipse inquam Hercules lustrator orbis, purgator | ferarum, gen- 443
tium domitor, is tamen deus cum terras peragraret, paulo prius quam in coelum ob virtutes ascitus est, neque una pelle vestitior fuit neque uno baculo comitatior.

Cap. XXIII. Quodsi haec exempla nihili putas ac me non ad caussam agendam verum ad censum disserundum vocasti, ne quid tu rerum mearum nescias, si tamen nescis, profiteor mihi ac fratri meo relictum a patre HS. vicies paulo secus, idque a me longa peregrinatione et diutinis studiis et crebris liberalitatibus modice imminutum. Nam et amicorum plerisque opem tuli et magistris plurimis gratiam retuli, quorumdam etiam filias dote auxi; neque enim dubitassem equidem vel universum patrimonium impendere, ut acquirerem mihi quod maius est contemptum patrimonii. Tu vero, Aemiliane, et id genus homines uti tu es inculti et agrestes, tanti revera estis quantum habetis, ut arbor infecunda et infelix
89] quae nullum fructum ex sese gignit tanti | est in pretio quanti 444
lignum eius in trunco. Attamen parce postea, Aemiliane, paupertatem cuipiam obiectare, qui nuper usque agellum Zarathensem, quem tibi unicum pater tuus reliquerat, solus uno asello ad tempestivum imbrem triduo exarabas. Neque enim diu est, cum te crebrae mortes propinquorum immeritis hereditatibus fulserunt, unde tibi potius quam ob istam teterrimam faciem Charon | nomen est. 445

28) Cap. XXIV. De patria mea vero quod | eam sitam Numidiae et Gaetuliae in ipso confinio, meis scriptis ostendisti, quibus memet professus sum cum Lolliano Avito C. V. praesente publice dissererem. Seminumidam et Semigaetulum, non video quid mihi sit in ea re pudendum, haud minus quam Cyro maiori quod genere mixto fuit Semimedus ac Semipersa. Non enim ubi prognatus sed uti moratus quisque sit spectandum, nec qua regione sed qua ratione vitam vivere inierit, considerandum est. Olitori et cauponi merito concessum, olus et vinum ex nobilitate soli commendare, vinum Thasium, olus Phliasium: quippe illa terrae alumna multum ad meliorem saporem iuverit et regio | fecunda et coelum pluvium et ven- 446
tus clemens et sol apricus et solum sucidum. Enimvero animo hominis extrinsecus in hospitium corporis immigranti quid ex istis addi vel minui ad virtutem vel malitiam potest? quando non in omnibus gentibus varia ingenia provenere?

quamquam videantur quaedam stultitia vel solertia insigniores.
Apud socordissimos Scythas Anacharsis sapiens natus est:
apud Athenienses catos Meletides fatuus. Neque hoc eo dixi,
447 quo me | patriae meae poeniteret, etsi adhuc Syphacis oppidum
essemus, quo tamen victo ad Masinissam regem munere po-
puli concessimus ac deinceps veteranorum militum novo con-
ditu splendidissima colonia sumus, in qua colonia patrem ha-
bui loco principis duumviralem cunctis honoribus perfunctum:
cuius ego locum in ea republica exinde ut participare curiam
coepi, nequaquam | degener pari spero honore et existimatione (29)
448 tueor. Cur ergo illa protuli? ut mihi tu, | Aemiliane, minus
posthac succenseas, potiusque ut veniam impertias, si per ne-
gligentiam forte non elegi illud tuum Atticum Zarath, ut in eo
nascerer.

Cap. XXV. Nonne vos puditum est, haec crimina tali
viro audiente tam asseverate obiectare, frivola et inter se re-
pugnantia simul promere, et utraque tamen reprehendere? At
non contraria accusastis peram et baculum ob auctoritatem,
carmina et speculum ob | hilaritatem, unum servum, ut parci, [290]
449 tris libertos, ut profusi, | praeterea eloquentiam graecam, pa-
triam barbaram? Quin igitur tandem expergiscimini ac vos
cogitatis apud Claudium Maximum dicere, apud virum seve-
rum et totius provinciae negotiis occupatum? Quin inquam
vana haec convicia aufertis, quin ostenditis quod insimulavistis
scelera immania et inconcessa maleficia et artis nefandas?
450 Cur vestra oratio rebus flaccet, strepitu viget? | Aggredior
enim iam ad ipsum crimen magiae, quod ingenti tumultu ad
invidiam mei accensum frustrata exspectatione omnium per
nescio quas anilis fabulas deflagravit. Ecquandone vidisti,
Maxime, flammam stipula exortam claro crepitu largo fulgore cito
incremento, sed enim materia levi caduco incendio nullis reli-
quiis? Hem tibi illa accusatio iurgiis inita, verbis aucta, argu-
mentis defecta, nullis post sententiam tuam reliquiis calumniae
permansura, quae quidem omnis Aemiliano fuit in isto uno
destinata, me magum esse, et ideo mihi libet | quaerere ab (30)
eruditissimis eius advocatis quid sit magus? Nam si (quod ego
apud plurimos lego;) Persarum lingua magus est, qui nostra
sacerdos, quod tandem est crimen sacerdotem esse et rite
nosse atque scire atque callere leges cerimoniarum fas sacro-
rum ius religionum? Si quidem magia id est, quod Plato inter-
pretatur *θεῶν θεραπείαν*, cum commemorat, quibusnam disci-
plinis puerum regium adulescentem Persae imbuant. Verba
ipsa divini viri memini, quae tu mecum, Maxime, recognosce:
451 *δὶς ἑπτὰ δὲ γενομένων ἐτῶν τὸν παῖδα | παραλαμβάνουσιν
οὓς ἐκεῖνοι βασιλείους παιδαγωγοὺς ὀνομάζουσιν. εἰσὶ δὲ ἐξει-
λεγμένοι Περσῶν οἱ ἄριστοι δόξαντες ἐν ἡλικίᾳ τέτταρες.*

ὅ, τε σοφώτατος καὶ ὁ δικαιότατος καὶ ὁ σωφρονέστατος καὶ ὁ ἀνδρειότατος· ὧν ὁ μὲν μαγείαν τε διδάσκει τὴν Ζωροάστρου, τοῦ Ὡρομάζου. ἐστὶ δὲ τοῦτο θεῶν θεραπεία. διδάσκει δὲ καὶ τὰ βασιλικά.

Cap. XXVI. Auditisne magiam, qui eam temere accusatis, artem esse diis immortalibus acceptam colendi eos ac venerandi pergnaram piam scilicet et divini scientem, iam inde a Zoroastre et Oromaze auctoribus suis nobilem coelitum antistitam? quippe inter prima regalia docetur, nec ulli temere inter Persas concessum est magum esse, haud magis quam regnare. Idem Plato in alia sermocinatione de Zamolxi quodam Thraci generis, sed eiusdem artis viro | ita scriptum 452
reliquit: θεραπεύεσθαι δὲ τὴν ψυχήν, ἔφη, ὦ μακάριε, ἐπῳδαῖς τισι. τὰς δὲ ἐπῳδὰς τοὺς λόγους εἶναι τοὺς καλούς.
11] Quodsi ita est, cur mihi nosse non liceat vel Zalmolxi | bona verba vel Zoroastri sacerdotia? Sin vero more vulgari
31) eum | isti proprie magum existimant, qui communione loquendi cum diis immortalibus ad omnia quae velit incredibili quadam vi cantaminum polleat, oppido miror, cur accusare non timuerint quem posse tantum fatentur. Neque enim tam occulta et divina potentia caveri potest itidem ut cetera. Sicarium qui in iudicium vocat, comitatus venit, qui venenarium accusat, scrupulosius cibatur, qui furem arguit, sua custodit. Enimvero qui magum qualem isti dicunt in discrimen capitis deducit, quibus comitibus quibus scrupulis quibus custodibus perniciem caecam et inevitabilem prohibeat? nullis scilicet: et ideo id genus crimen non est eius accusare qui credit.

Cap. XXVII. Verum haec | ferme communi quodam 453
errore imperitorum philosophis obiectantur, ut partim eorum qui corporum caussas meras et simplicis rimantur irreligiosos putent eoque aiant deos abnuere, ut Anaxagoram et Leucippum et Democritum et Epicurum ceterosque rerum naturae patronos: partim autem, qui providentiam mundi curiosius vestigant et impensius deos celebrant, eos vero vulgo magos nominent, quasi facere etiam sciant quae sciant fieri, ut olim fuere Epimenides et Orpheus et Pythagoras et Ostanes. Ac dein similiter suspecta Empedocli καθαρμοί, Socrati δαιμόνιον, Platonis τὸ ἀγαθόν. Gratulor igitur | mihi, cum et ego tot 454
ac tantis viris adnumeror. Ceterum ea quae ab illis ad ostendendum crimen obiecta sunt vana et inepta et simplicia, vereor ne ideo tantum crimina putes, quod obiecta sunt. Cur,
32) inquit, piscium quaedam | genera quaesisti: quasi id cognitionis gratia philosopho facere non liceat, quod luxurioso gulae caussa liceret? Cur mulier libera tibi nupsit post annos tredecim viduitatis? quasi non magis mirandum sit, quod tot annis non nupserit. Cur prius quam tibi nuberet, scripsit nescio

quid in epistola quod sibi videbatur? quasi quisquam debeat caussas alienae sententiae reddere. Atenim maior natu non est iuvenem aspernata. Igitur hoc ipsum argumentum est ni-
455 hil opus | magia fuisse, ut nubere vellet mulier viro, vidua coelibi, maior iuniori. Iam et illa similia: Habet quiddam Apuleius domi quod secreto colit: quasi non id potius crimen sit, quod colas non habere. Cecidit praesente Apuleio puer. Quid enim si iuvenis, quid si etiam senex adsistente me corruisset vel morbo corporis impeditus vel lubrico | soli pro- [29
lapsus? Hiscine argumentis magiam probatis, casu *puerull*[1]) et matrimonio mulieris et obsonio piscium.

Cap. XXVIII. Possem equidem bono periculo vel his dictis contentus perorare. Quoniam tamen mihi pro accusationis longitudine largiter aquae superest, cedo, si videtur, singula consideremus. Atque ego omnia obiecta seu vera seu falsa sunt, non negabo, sed perinde atque si facta sint fate-
456 bor, ut omnis ista multitudo quae plurima | undique ad audiendum convenit aperte intelligat, nihil in philosophos non modo vere dici sed ne falso quidem posse confingi, quod non ex innocentiae fiducia, quamvis liceat negare, tamen habeant potius defendere. Primum igitur argumenta eorum convincam ac | refutabo, nihil ea ad magiam pertinere; dein etsi maxime (33)
magus forem, tamen ostendam neque caussam ullam neque occasionem fuisse, ut me in aliquo maleficio experientur. Ibi etiam de falso invidia deque epistolis mulieris perperam lectis et nequius interpretatis deque matrimonio meo ac Pudentillae disputabo, idque a me susceptum officii gratia quam
457 | lucri caussa docebo. Quod quidem matrimonium nostrum Aemiliano huic immane quanto angori quantaeque dividiae fuit: inde omnis huiusce accusationis obeundae ira et rabies et denique insania exorta est. Quae si omnia palam et dilucide ostendero, tunc denique te, Claudi Maxime et omnis qui adsunt contestabor puerum illum Sicinium Pudentem privignum meum, cuius obtentu et voluntate a patruo eius accusor, nuperrime curae meae ereptum, postquam frater eius Pontianus et natu maior et moribus melior diem suum obiit, atque ita in me ac matrem suam nefarie efferatum, non mea culpa, desertis liberalibus studiis ac repudiata omni disciplina, scelestis accusationis huius rudimentis patruo Aemiliano potius quam fratri Pontiano similem futurum.

Cap. XXIX. Nunc, ut institui, proficiscar ad omnia Aemiliani huiusce deliramenta, orsus ab eo quod ad suspicionem magiae quasi validissimum in principio dici animadvertisti, nonnulla me piscium genera per quosdam piscatores pretio

---

1) codd. et edd. *puerili*. Salm. bene emendabat *puerull*.

quaesisse. Utrum igitur horum ad suspectandam magiam valet, quodne piscatores mihi piscem quaesierunt? scilicet ergo
34) phrygionibus aut fabris negotium | istud dandum fuisse, atque ita opera cuiusque artis permutanda, si vellem calumniis vestris vitare, ut faber mihi piscem everreret, ut piscator mutuo lignum dedolaret? An ex eo intellexistis maleficio quaeri pi-
93] sciculos, | quod pretio quaerebantur? Credo si convivio vellem, gratis quaesissem. Quin igitur etiam ex aliis plerisque me arguitis? Nam saepenumero et vinum et olus et pomum et panem pretio mutavi. Eo pacto cupedinariis omnibus famem decernis. Quis enim ab illis obsonare audebit, | siquidem sta- 458
tuitur, omnia edulia quae depenso parantur non coenae sed magiae desiderari? Quodsi nihil remanet suspicionis neque in piscatoribus mercede invitatis, ad quod solent, ad piscem capiundum, quos tamen nullos ad testimonium produxere, quippe qui nulli fuerunt; neque in ipso pretio rei venalis, cuius tamen quantitatem nullam taxavere, ne si mediocre pretium dixissent, contemneretur, si plurimum, non crederetur; si in his, ut dico, nulla suspicio est; respondeat mihi Aemilianus, quo proximo signo ad accusationem magiae sit inductus.

Cap. XXX. Pisces, inquit, quaeris. Nolo negare. Sed oro te, qui pisces quaerit, magus est? Equidem non magis arbitror, quam si lepores quaererem vel apros vel altilia. An soli pisces habent aliquid occultum aliis seu magis cognitum? Hoc si scis quid sit, magus est profecto, sin nescis, confitearis necesse est id te accusare quod nescis. Tam rudis vos esse omnium litterarum, omnium denique vulgi fabularum, ut ne fingere quidem possitis ista verisimiliter? Quid enim competit
35) ad | amoris ardorem accendendum piscis brutus | et frigidus aut 459
omnino res pelago quaesita? nisi forte hoc vos ad mendacium induxit, quod Venus dicitur pelago exorta. Audi sis, Tannoni Pudens, quam multa nescieris, qui de piscibus argumentum magiae recepisti. At si Virgilium legisses, profecto scisses, alia quaeri ad hanc rem solere. Ille enim quantum scio enumerat vittas mollis et verbenas pinguis et tura mascula et licia discolora, praeterea laurum fragilem, limum durabilem, ceram liquabilem, nec minus quae iam in opere serio scripsit,

Falcibus et messe ad lunam quaeruntur ahenis
Pubentes herbae nigri cum lacte veneni.
Quaeritur et nascentis equi de fronte revulsus,
Et matri praereptus amor.

At tu piscium insimulator, longe diversa instrumenta magis attribuis, non frontibus teneris detergenda sed dorsis squallentibus excidenda, nec fundo revellenda sed | profundo extra- 460
henda, nec falcibus metenda sed hamis inuncanda. Postremo
94] in maleficio ille venenum nominat, tu pulmentum, | ille herbas

et surculos, tu squamas et ossa, ille pratum decerpit, tu fluctum scrutaris. Memorassem tibi etiam Theocriti paria et alia Homeri et Orphei plurima et ex comoediis et tragoediis graecis et ex historiis multa repetissem, ni te dudum animadvertissem graecam Pudentillae epistolam legere nequivisse. Igitur unum etiam poetam latinum attingam; versus ipsos quos agnoscent qui Laelium legere: | (36)

461 *Philtra omnia undique eruunt,*
Antipathes illud quaeritur.
462 *Trochiscili, ungues, taeniae,*
463 *Radiculae, herbae, surculi,*
464 *Saurae, inlicis bicodulae,*
Hinnientium dulcedines.

Cap. XXXI. Haec et alia quaesisse me potius quam pisces longe verisimilius confinxisses. (his etenim fortasse per famam pervulgatam fides fuisset) si tibi ulla eruditio adfuisset. Enimvero piscis ad quam rem faciat captus nisi ad epulas coctus? Ceterum ad magiam nihil quicquam videtur mihi adiu-
465 tare, dicam unde | id coniectem. Pythagoram plerique Zoroastri sectatorem similiterque magiae peritum arbitrati, tamen memoriae prodiderunt, cum animadvertisset proxime Metapontum in littore Italiae suae quam subsicivam Graeciam fecerat, a quibusdam piscatoribus everriculum trahi, fortunam iactus eius emisse, et pretio dato iussisse illico pisces eos qui capti tenebantur solvi retibus et reddi profundo: quos scilicet eum de manibus amissurum non fuisse, si quid in his utile ad magiam comperisset. Sedenim vir egregie doctus et veterum aemulator meminerat Homerum, poetam multiscium vel potius cunctarum rerum apprime peritum, vim omnem medicaminum non *maris* 1) sed terrae scripsisse, cum de quadam saga ad hunc modum memoravit:

466 ἣ τόσα φάρμακα ᾔδη ὅσα τρέφει εὐρεῖα χθών.

Itemque alibi carminum similiter:

τῇ πλεῖστα φέρει ζείδωρος ἄρουρα
φάρμακα, πολλὰ μὲν ἐσθλὰ μεμιγμένα, πολλὰ δὲ λυγρά. | (37)

Cum tamen numquam apud eum marino aliquo et pisculento
467 medicavit nec Proteus faciem nec Ulixes scrobem | nec Aeolus [29]
follem nec Helena creterram nec Circe poculum nec Venus cingulum. At vos soli reperti estis ex omni memoria, qui vim herbarum et radicum et surculorum et lapillorum quasi quadam colluvione naturae de summis montibus in mare transferatis et penitus piscium ventribus insuatis. Igitur ut solebat ad magorum cerimonias advocari Mercurius carminum vector et

1) *non mari .... scripsisse* codd. et edd. ante Casaub.; F. *non mari .... adscripsisse.* Ego Groslotii emendationem recepi.

illex animi Venus et Luna noctium conscia et manium potens
Trivia: vobis auctoribus posthac Neptunus cum Salacia et
|Portuno et omni choro Nereidum ab aestibus fretorum ad 468
aestus amorum transferentur.

Cap. XXXII. Dixi cur non arbitrer quicquam negotii
esse magis et piscibus. Nunc, si videtur, credamus Aemiliano,
solere pisces etiam ad magicas potestates adiuvare. Num
ergo propterea quicumque quaerit et ipse magus est? Eo qui-
dem pacto et qui myoparones quaesierit pirata erit et qui ve-
ctem perfossor: et qui gladium sicarius. Nihil in rebus omni-
bus tam innoxium dices, quin id possit aliquid aliqua obesse:
nec tam laetum, quin possit ad tristitudinem intelligi. Nec
tamen omnia iccirco ad nequiorem suspicionem trahuntur, ut
si tus et casiam et myrrham ceterosque id genus odores funeri
38) tantum emptos arbitreris, cum et medicamento|parentur et sa-
crificio. Ceterum | eodem piscium argumento etiam Menelai 469
socios putabis magos fuisse, quos ait poeta praecipuus flexis
hamulis apud Pharum insulam famem propulsasse, etiam mer-
gos et delphinos et scyllam tu eodem referes, etiam gulones
omnis qui impendio a piscatoribus merguntur: etiam ipsos
piscatores qui omnium generum | pisces arte anquirunt. Cur 470
ergo et tu quaeris? Nolo equidem nec necessarium habeo tibi
dicere: sed per te, si potes, ad hoc quaesisse me argue, ut si
helleborum vel cicutam vel sucum papaveris emissem, item
alia eiusdemmodi quorum moderatus usus salutaris sed com-
mixtio vel quantitas noxia est, | quis aequo animo pateretur, 471
si me per hoc veneficii arcesseres, quod ex illis potest homo
occidi?

Cap. XXXIII. Videamus tamen quae fuerunt piscium
genera tam necessaria ad habendum tamque rara ad reperien-
dum, ut merito statuto praemio quaererentur. Tria omnino
nominaverant, unum falsi, duo mentiti. Falsi, quod leporem
marinum fuisse dixerunt qui alius omnino piscis fuit, quem
mihi Themison servus noster, medicinae non ignarus, ut ex
96] ipso audisti, ultro attulit ad | inspiciundum: nam quidem lepo-
rem nondum etiam invenit. Sed profiteor me quaerere et ce-
tera, non piscatoribus modo verum etiam amicis negotio dato,
quicumque minus cogniti generis piscis inciderit, ut eius mihi
aut formam commemorent aut ipsum vivum, si id nequierint,
vel mortuum ostendant. Quamobrem id faciam, mox docebo.
39) Mentiti autem sunt callidissimi accusatores|mei, ut sibi viden-
tur, cum me ad finem calumniae confinxerunt, duas res mari-
nas impudicis vocabulis quaesisse, quas Tannonius ille cum
utriusque sexus genitalia intelligi vellet, sed eloqui propter in-
fantiam caussidicus summus nequiret, multum ac diu | haesitato 472
tandem virile marinum nescio qua circumlocutione male ac

sordide nominavit. Sed enim feminal nullo pacto experiens munditer dicere, ad mea scripta confugit et e quodam meo libro legit: Interfeminium tegat et femoris obiectu et palmae velamento.

Cap. XXXIV. Hic etiam pro sua gravitate vitio mihi vortebat, quod me nec sordidiora dicere honeste pigeret. At ego illi contra iustius exprobraverim, quod qui eloquentiae patrocinium vulgo profiteatur, etiam honesta dictu sordide blateret, ac saepe in rebus nequaquam difficilibus fringultiat vel omnino obmutescat. Cedo enim, si ego de Veneris statua ni-
473 hil dixissem | neque *interfeminia*[1]) nominassem, quibus tandem verbis accusasses crimen illud tam stultitiae quam linguae tuae congruens? An quicquam stultius quam ex nominum propinquitate vim similem rerum coniectari? Et fortasse an peracute reperisse vobis videbamini. At quaesisse me fingeretis ad illecebras magicas duo haec marina veretillam et virginal (disce enim nomina rerum latina quae propterea varie nominavi, ut denuo instructius accuses). Memento tamen tam ridiculum argumentum fore, desiderata ad res Venereas marina obscena, quam si dicas marinum pectinem comendo capillo quaesitum vel aucupandis volantibus piscem accipitrem | aut venandis apris (40) piscem apriculum aut eliciendis mortuis marina calvaria. Respondeo igitur ad hunc vestrum locum non minus insulse quam absurde commentum, me hasce nugas marinas et quisquilias littoralis neque pretio neque gratis quaesisse.

Cap. XXXV. Illud etiam praeterea respondeo, nescisse vos quid a me quaesitum fingeretis. Haec enim frivola quae nominastis pleraque in littoribus omnibus congestim et acervatim iacent, et sine ullius opera quamlibet leviter motis flucticulis | ultro foras evolvuntur. Quin ergo dicitis me eadem opera [297] pretio impenso per plurimos piscatores quaesisse de littore conchulam striatam testam hebetem calculum teretem, praeterea cancrorum furcas echinorum caliculos lolliginum ligulas;
475 postremo assulas festucas | resticulas et ostrea Pergami vermiculata, denique muscum et algam et cetera maris eiectamenta quae ubique littorum ventis expelluntur, salo exspuuntur, tempestate reciprocantur, tranquillo deseruntur. Neque enim minus istis quae commemoravi accommodari possunt similiter ex vocabulo suspiciones. Posse dicitis ad res Venereas sumpta
476 de mari spuria et fascina propter nominum similitudinem: | qui minus possit ex eodem littore calculus ad vesicam testa ad testamentum cancer ad ulcera alga ad querquerum? Nae tu, Claudi Maxime, nimis patiens vir es et oppido proxima huma-

---

1) *inter feminiam* F. 3. *interfeminam* p., unde emendo *interfeminia*. In cett. *interfeminium*.

nitate, qui hasce eorum argumentationes diu hercle perpessus sis. Equidem cum haec ab illis quasi gravia et invincibilia dicerentur, illorum stultitiam ridebam, tuam patientiam | mirabar.

Cap. XXXVI. Ceterum quamobrem plurimos iam pisces cognoverim, quorumdam adhuc nescius | esse nolim, discat Ae- 477
milianus, quoniam usque adeo rebus meis curat, quamquam est iam praecipiti aevo et occidua senectute, tamen si videtur, suscipiat doctrinam seram plane et postumam. Legat veterum philosophorum monumenta, tandem ut intelligat, non me primum haec requisisse sed iampridem maiores meos, Aristotelen dico et Theophrastum et Eudemum et Lyconem ceterosque Platonis minores, qui plurimos libros de genitu animalium deque victu deque particulis deque omni differentia reliquerunt. Bene quod apud te, Maxime, caussa agitur, qui pro tua eruditione legisti profecto Aristotelis περὶ ζώων γενέσεως, περὶ ζώων ἀνατομῆς, περὶ ζώων ἱστορίας multiiuga volumina,
| praeterea problemata innumera eiusdem, tum ex eadem secta 478
ceterorum in quibus id genus varia tractantur. Quae tanta cura conquisita, si honestum et gloriosum illis fuit scribere, cur turpe sit nobis experiri? praesertim cum ordinatius et cohibilius eadem graece et latine adnitar conscribere, et in omnibus aut omissa anquirere aut defecta supplere? Permittite, si opera est, quaedam legi de magicis meis, ut sciat me Aemilianus plura quam putat quaerere et sedulo explorare. Prome tu librum ex graecis meis quos forte hic amici habuere, sed utique naturalium quaestionum, atque eum maxime, | in quo 479
plura de piscium | genere tractata sunt.

Cap. XXXVII. Interea dum hic quaerit, ego exemplum rei competens dixero. Sophocles poetae Euripidi aemulus | et superstes (vixit enim ad extremam senectam) cum igitur accusaretur a filio suomet dementiae, quasi iam per aetatem desiperet, protulisse dicitur Coloneum suam, peregregiam tragoediarum, quam forte tum in eo tempore conscribebat, eam iudicibus legisse nec quicquam amplius pro defensione sua addidisse, nisi ut audacter dementiae condemnarent, si carmina senis displicerent. Ibi ego comperior, omnis iudices tanto poetae adsurrexisse, miris laudibus eum tulisse ob argumenti solertiam et cothurnum facundiae, nec ita multum omnis abfuisse, quin accusatorem potius dementiae condemnarent. Invenisti tu librum? beasti. Cedo enim experiamur, an et mihi possint in iudicio litterae meae prodesse. Lege pauca de principio dein quaedam de piscibus. At tu interea dum legit, aquam sustine.***

Cap. XXXVIII. Audisti | Maxime quorum pleraque sci- 480
licet legeras apud antiquos philosophorum, et memento de solis piscibus haec volumina a me conscripta qui eorum coitu

progignantur, qui ex limo coalescant, quoties et quid anni
481 cuiusque eorum generis feminae *subent*[1]), mares suriant; | qui-
bus membris et caussis discrerit natura viviparos eorum et
oviparos. (ita enim appello, quae Graeci *ζωοτόκα καὶ ᾠοτόκα*.)
Et ne perose animalium genita pergam, deinde de differentia
et victu et membris et aetatibus ceterisque plurimis scitu qui-
dem necessariis sed in iudicio alienis, pauca etiam de latinis
scriptis meis ad eamdem peritiam pertinentibus | legi iubebo: (43
in quibus animadvertes cum res cognitu rara tum nomina
etiam Romanis inusitata et in hodiernum, quod sciam, infecta,
ea tamen nomina labore meo et studio ita de graecis provenire,
ut tamen latina moneta percussa sint; vel dicant nobis, Aemi-
liane, patroni tui, ubi legerint latine haec pronuntiata voca-
482 bula. De solis | aquatilibus dicam nec cetera animalia nisi
in communibus differentiis attingam. Ausculta igitur quae di-
cam. Iam me clamabis magica nomina Aegyptio vel Babylo-
nico ritu percensere *σελάχεια, μαλάκεια, μαλακόστρακα, χον-
δράκανθα, ὀστρακόδερμα, καρχαρόδοντα, ἀμφίβια λεπιδωτά,
φολιδωτά, δερμόπτερα, πεζά, νέποδα, μονήρη, συναγελαστικά.*
Possum etiam pergere, sed non est operae in istis diem terere,
ut sit mihi tempus aggredi ad cetera: haec interim quae dixi
pauca recita, latine a me enuntiata. ***

CAP. XXXIX. Verum igitur putas philosopho non se-
483 cundum Cynicam temeritatem rudi | et indocto sed qui se Pla- [29
tonicae scholae meminerit, utrum ei putas turpe scire ista an
nescire; negligere an curare, nosse quanta sit etiam in istis
providentiae ratio an de diis immortalibus matri et patri cre-
484 dere? Q. Ennius | *Hedypathetica*[2]) *quae* versibus scripsit in-
numerabilia piscium genera enumerat, quae scilicet curiose
cognorat. Paucos versus memini, eos dicam:

Omnibus ut Clypea praestat mustela marina.
485 | *Mures sunt Aenid aspra ostrea plurima Abydi,*
486 | *Mitylenae est pecten, charadrumque apud Ambraci finis*[3]),
487 | *Brundisii sargus bonus est, hunc, magnus erit si,* (44
Sume. Apriclum piscem scito primum esse Tarenti.
488 | *Surrentid elopem face emas Glaucum ad Cumas quid*[4])
489 | *Scarum praeterii, cerebrum Iovi' paene supremi?*
Nestoris ad patriam hic capitur magnusque bonusque.
Melanurum, turdum merulamque umbramque marinam.

1) *Subendant* F. 3. *subvertant* δ. *subentant* edd. vett. In cett. *subent.* Ego malim: *subident.* — 2) Codd. hic mire fluctuant. — 3) *caradrum apud* F. 1. 3, p. *caradrumque* edd. ante Casaub. *caprosque* edd. recent. *aperque* V. L. *apud Umbraciae finis* codd. et edd. ante Casaub. qui *Ambracienses* cum aliquot edd. dedit; *Ambraciae omnes* V. L. Ego Salm. emendationem recepi. — 4) Dedi F. 3. lectionem. In cett. lectio mirifice discrepat.

Polypu' Corcyrae, calvaria pinguia, acarne.
| *Purpura, muriculi, murex, dulces quoque echini.* 490

Alios etiam multis versibus decoravit, et ubi gentium quisque eorum, | qualiter assus aut iussulentus optime sapiat: nec ta- 491
men ab eruditis reprehenditur: ne ego reprehendar, qui res paucissimis cognitas graece latine propriis et elegantibus vocabulis conscribo.

Cap. XL. Cum hoc satis dixi, tum aliud accipe. Quid enim tandem si medicinae neque instudiosus neque imperitus quaepiam remedia ex piscibus quaero, ut sane sunt plurima, cum in aliis omnibus rebus eodem naturae munere interspersa atque interseminata, tum etiam nonnulla in piscibus, an remedia nosse et ea conquirere magi potius est quam medici, quam denique philosophi, putas: *cui*[1]) illis non ad quaestum sed ad suppetias usura est? Veteres quidem medici etiam carmina remedia vulnerum norant, ut omnis vetustatis certissimus auctor Homerus docet, qui facit Ulixi de vulnere sanguinem profluentem sisti cantamine. Nihil enim quod salutis ferendae gratia fit criminosum est. At enim, inquit, piscem cui rei nisi malae proscidisti, quem tibi Themison servus attulit? Quasi vero non paulo | prius dixerim, me de particulis omnium ani- 492
15) malium, de situ earum deque numero deque caussa | conscri-
10] bere ac libros ἀνατομῶν | Aristoteli et explorare studio et augere. Atque adeo *summe*[2]) miror, quod unum a me pisciculum inspectum sciatis, cum iam plurimos, ubicumque locorum oblati sunt, aeque inspexerim, praesertim quod nihil ego clanculo sed omnia in propatulo ago; ac quivis vel extrarius arbiter assistat, more hoc et instituto magistrorum meorum, qui aiunt hominem liberum et magnificum debere, si queat in primori fronte animum gestare. Hunc adeo pisciculum quem vos leporem marinum nominatis plurimis qui aderant ostendi, necdum etiam decerno quid vocent, nisi quaeram sane accuratius, quod nec apud veteres philosophos proprietatem eius piscis reperio, quamquam sit omnium rarissima et hercule memoranda. Quippe solus ille, quantum sciam, cum sit cetera exossis, duodecim numero ossa ad similitudinem talorum suillorum in ventre eius connexa et catenata sunt. Quod Aristoteles si scisset, numquam profecto omisisset scripto prodere, qui aselli piscis solius omnium in medio alvo corculum situm pro maximo memoravit.

Cap. XLI. | Piscem, inquit, proscidisti. Hoc quis ferat 493
philosopho crimen esse quod lanio vel coco non fuisset?

---

1) *qui illis* codd. et edd. Ego malim: *cui*. — 2) *adeorumne* F. 3. p. δ. *atque admiror* edd. vett. *atqui adeo miror* V. L. Ego Salmasii emendationem recepi.

Piscem proscidisti, quod crudum: id accusas? si cocto ventrem rusparer, hepatia suffoderem, ita ut apud te puerulus ille Sicinius Pudens suomet obsonio discit, eam rem non putares accusandam? Atqui maius crimen est philosopho comesse piscis quam inspicere. An hariolis licet iocinera rimari, philosopho contemplari non licebit, qui se sciat omnium | animalium aru- (46
spicem, omnium deum sacerdotem? Hoc in me accusas, quod
494 ego et | Maximus in Aristotele miramur? cuius nisi libros bibliothecis exegeris et studiosorum manibus extorseris, accusare me non potes. Sed de hoc paene plura quam debui. Nunc praeterea vide, quam ipsi sese revincant. Aiunt mulierem magicis artibus, marinis illecebris a me petitam eo in tempore, quo me non negabunt in Gaetuliae mediterraneis montibus fuisse, ubi pisces per Deucalionis diluvia reperientur: quod ego gratulor nescire istos, legisse me Theophrasti quoque περὶ δακετῶν καὶ βλητικῶν et Nicandri θηριακά. Ceterum me etiam veneficii *reum*[1]) postularent, ut qui hoc negotium
495 ex lectione et aemulatione | Aristoteli nactus sim, nonnihil et Platone meo adhortante, qui ait, eum qui ista vestiget ***

Cap. XLII. Nunc quoniam pisces horum satis patuerunt, accipe aliud pari quidem stultitia sed multo tanto vanius et nequius excogitatum. | Scierunt et ipsi argumentum piscarium [30
futile et nihili futurum, praeterea novitatem eius ridiculam. Quis enim fando audivit, ad magica maleficia desquammari et exdorsari piscis solere? Potius aliquid de rebus pervulgatioribus et iam creditis fingendum esset. Igitur ad praescriptum opinionis et famae confinxere puerum quempiam carmine cantatum re-
496 motis | arbitris, secreto loco, arula et lucerna: et paucis consciis testibus, ubi incantatus sit, corruisse; postea nescientem sui excitatum. Nec ultra isti quidem progredi mendacio ausi. Enim fabula ut | impleretur, addendum etiam illud fuit, pue- (47
rum eumdem multa praesagio praedixisse: quippe hoc emolumentum canticis accipimus, praesagium et divinationem. Nec modo vulgi opinione verum etiam doctorum virorum auctoritate hoc miraculum de pueris confirmatur. Memini me apud Varronem philosophum, virum accuratissime doctum atque
497 | eruditum, cum alia eiusmodi tum hoc etiam legere: Trallibus de eventu Mithridatici belli magica percontatione consulentibus, puerum in aqua simulacrum Mercurii contemplantem, quae futura erant centum sexaginta versibus cecinisse. Itemque Fabium, cum quingentos denarium perdidisset, ad Nigidium consultum venisse; ab eo pueros carmine instinctos indicavisse ubi locorum defossa esset crumena cum parti eorum, ceteri ut

1) *eum* F. 3. δ. *eundem* F. 1. In cett. *beneficii postul.* Vir. Doct. in marg. ed. Iunt. 2. bene *reum* emendavit.

forent distributi; unum etiam denarium ex eo numero habere Catonem philosophum, quem se a pedissequo in stipe Apollinis accepisse Cato confessus est.

Cap. XLIII. Haec et alia apud plerosque de *magicis pueris* 1) lego equidem, sed dubius sententiae sum, dicamne fieri posse an | negem. Quamquam Platoni credam, inter deos at- 498
que homines natura et loco medias quasdam divorum potestates intersitas, easque divinationes cunctas et magorum miracula gubernare. Quid et illud mecum reputo, posse animum humanum praesertim puerilem et simplicem seu carminum avocamento sive odorum delenimento soporari et ad oblivionem praesentium externari, et paulisper remota corporis memoria
(48) redigi ac redire ad naturam suam, quae est | immortalis scilicet et divina, atque ita velut quodam sopore futura rerum praesagare. Verum enimvero ut ista sese habent, si qua fides hisce rebus impertienda est, debet ille nescio qui puer providus, quantum ego audio, et corpore decorus atque integer deligi et animo sollers et ore facundus, ut in eo aut divina po-
102] testas quasi bonis | aedibus digne deversetur, si tamen ea pueri
corpore | includitur, *aut* 2) ipse animus expergitus cito ad di- 499
vinationem suam redigatur, quae ei prompte insita et nulla oblivione saucia et hebes facile resumatur. Non enim ex omni ligno, ut Pythagoras dicebat, debet Mercurius exsculpi. Quod si ita est, nominate quis ille fuerit puer, sanus, incolumis, ingeniosus, decorus, quem ego carmine dignatus sim initiare. Ceterum Thallus quem nominastis medico potius quam mago indiget: est enim miser morbo comitiali ita confectus, ut ter aut quater die saepenumero sine ullis cantaminibus corruat,
| omniaque membra conflictationibus debilitet, facie ulcerosus, 500
fronte et occipitio conquassatus, oculis hebes, naribus hiulcus, pedibus caducus. Maximus omnium magus est, quo praesente Thallus diu steterit: ita plerumque morbo ceu somno vergens inclinatur.

Cap. XLIV. Eum tamen vos carminibus meis subversum dixistis, quod forte me coram semel decidit. Conservi eius plerique adsunt, quos exhiberi denuntiastis. Possunt dicere omnes quid in Thallo despuant, cur nemo audeat cum eo ex eodem catino coenare, eodem poculo bibere. Et quid ego de
(49) servis? vos ipsi, *si audetis* 3), negate | Thallum, multo prius quam ego Oeam venirem, corruere eo morbo solitum, medicis saepenumero ostensum. Negant hoc conservi eius qui sunt in ministerio vestro? Omnium rerum convictum me fatebor;

---

1) *de magiis et pueris* F. 3. edd. vett. *de magis et pueris* p. δ. In cett. *de magicis pueris.* — 2) *an ipse* F. 1. 3. δ. p. In cett. *aut.* — 3) *ipsi videtis* codd. et edd. praeter Bosscham, qui Salm. coniecturam bene recepit: *si audetis.*

rusa de omnium diu ablegatus est[1]), in longinquos agros,
ne familiam contaminaret. Quod ita factum nec ab illis negari potest. Eo nec potuit hodie a nobis exhiberi. Nam ut omnis ista accusatio temeraria et repentina fuit, nudiustertius nobis Aemilianus denuntiavit, ut servos numero quindecim apud te exhiberemus. Adsunt quatuordecim qui in oppido erant. Thallus solus, ut dixi, quod ferme ad centesimum
501 lapidem longe *exul est*[2]), *is* | Thallus solus abest, sed misimus qui eum curriculo advehat. Interroga, Maxime, quatuordecim servos quos exhibemus, Thallus puer ubi sit et quam salve agat, interroga servos accusatorum meorum: non negabunt, turpissimum puerum corpore putri et morbido caducum, barbarum, rusticanum. Bellum vero puerum elegistis, quem quis sacrificio adhibeat, cuius caput contingat, quem puro pallio amiciat, a quo responsum speret! Vellem hercle adesset, tibi eum, Aemiliane, permisissem et tenerem, si tu interrogares. Iam in media quaestione hic ibidem pro tribunali | oculos [303]
trucis in te invertisset, faciem tuam spumabundus conspuisset, manus contraxisset, caput succussisset, postremo in sinu tuo corruisset.

Cap. XLV. Quatuordecim servos quos postulasti exhibeo; cur illis ad quaestionem nihil uteris? Unum puerum atque eum caducum requiris, quem olim | abesse pariter mecum (50)
scis? Quae alia est evidentior calumnia? Quatuordecim servi petitu tuo adsunt, eos dissimulas, unus puerulus abest, eum insimulas. Postremo quid vis? puta Thallum adesse. Vis probare eum praesente me concidisse; ultro confiteor. Carmine id factum dicis, hoc puer nescit; ego non factum revinco. Nunc caducum esse puerum nec tu audebis negare. Cur ergo carmini potius quam morbo attribuatur eius ruina? An evenire non potuit, ut forte praesente me idem pateretur, quod saepe alias multis praesentibus? Quodsi magnum putarem ca-
502 ducum deiicere, quid opus carmine fuit, cum | incensus gagates lapis, ut apud physicos lego, pulcre et facile hunc morbum exploret, cuius odore etiam in venalitiis vulgo sanitatem aut morbum venalium experiantur? Etiam orbis a figulo circumactus non difficile eiusdem valitudinis hominem vertigine sui corripit: ita spectaculum rotationis eius animum saucium debilitat, ac multo plus ad caducos consternendos figulus valet quam magus. Tu frustra postulasti ut servos exhiberem, ego non de nihilo postulo ut nomines, quinam testes huic piaculari sacro adfuerint, cum ego ruentem Thallum impellerem. Unum

1) *rusa de omn.* F. 3. *rura de* F. 1. *rus diu* p. *nisi de* edd. vett. *nisi rus de* V. L. — 2) *exolaeis* F. 3. *exolens* δ. *exoleis* p. F. 1. *ex oculis* edd. omnes. Ego malim: *exul est is.*

omnino nominas puerulum illum Sicinium Pudentem, cuius me nomine accusas, is enim affuisse se dicit; cuius pueritia etsi nihil ad religionem refragaretur, tamen accusatio fidem deroget. Facilius fuit, Aemiliane, ac multo | gravius, tete ut ipsum 503
diceres interfuisse et ex eo sacro coepisse dementire potius,
1) quam totum | negotium quasi ludicrum pueris donares. Puer cecidit, puer vidit. Num etiam puer aliqui incantavit?

Cap. XLVI. Hic satis veteratorie Tannonius Pudens cum hoc quoque mendacium frigere ac prope iam omnium vultu et murmure explosum videret, ut vel suspiciones quorumdam spe moraretur, ait pueros alios producturum, qui sint
4] aeque a me | incantati, atque ita ad aliam speciem argumenti transgressus est. Quod quamquam dissimulare potui, tamen ut omnia, ita hoc quoque ultro provoco. Cupio enim produci eos pueros, quos spe libertatis audio confirmatos ad mentiendum. Sed nihil amplius dico: ut producant. Postulo igitur et flagito Tannoni Pudens, ut expleas quod pollicitus [es]. Cedo pueros istos quibus confiditis, produc, nomina qui sint. Mea aqua licet ad hoc utare. Dic inquam, Tannoni, quid taces, quid cantaris, quid respectas? Quodsi hic nescit quid dixerit aut nomina oblitus est, at tu, Aemiliane, cede huc, dic quid advocato tuo mandaveris, exhibe pueros. Quid expalluisti, quid taces? hocine accusare est? hocine tantum crimen deferre? an Claudium Maximum, tantum virum, ludibrio habere, me calumnia insectari? Quodsi forte patronus tuus verbo prolapsus est, et nullos pueros habes quos producas, saltem quatuordecim servis quos exhibui ad aliquid utere: aut cur sisti postulabas | tantam familiam? 504

Cap. XLVII. Magiae accusans de quindecim servis denuntiasti; quid si de vi accusares, quot tandem servos postulares? Sciunt ergo aliquid quindecim servi et occultum est? an
2) occultum | non est et magicum est? Alterum horum fatearis necesse est, aut illicitum non fuisse in quo tot conscios non timuerim, aut si illicitum fuit, scire tot conscios non debuisse. Magia ista, quantum ego audio, res est legibus delegata, iam inde antiquitus duodecim tabulis propter incredundas frugum illecebras interdicta. Igitur et occulta non minus quam tetra et horribilis, plerumque noctibus vigilata et tenebris abstrusa et arbitris solitaria et carminibus murmurata, cui non modo servorum verum etiam liberorum pauci adhibentur. Et tu quindecim servos vis interfuisse? Nuptiaene illae fuerunt an aliud celebratum officium an convivium tempestivum? Quindecim servi sacrum magicum participant, quasi quindecimviri sacris faciundis creati. Cui tamen rei tot numero adhibuissem, si conscientiae nimis multi sunt? Quindecim liberi homines populus est, totidem servi, familia: totidem vincti, ergastulum.

An adiutorio multitudo eorum necessaria fuit, qui diutine
505 hostias lustralis | tenerent? At nullas hostias nisi gallinas nominastis. An ut grana turis numerarent, an ut Thallum prosternerent?

Cap. XLVIII. Mulierem etiam liberam perductam ad me domum dixistis eiusdem Thalli valitudinis, | quam ego pol- [30
licitus sim curaturum; eam quoque a me incantatam corruisse. Ut video, vos palaestritam non magum accusatum venistis: ita omnis qui me accessere dicitis cecidisse. Negavit tamen quaerente te, Maxime, Themison medicus, a quo mulier ad inspiciendum perducta est, quicquam ultra passam, | nisi quae- (53
sisse me: Ecquid illi aures obtinnirent et utra earum magis: ubi responderit dexteram sibi aurem nimis inquietam, confe-
506 stim discessisse. Hic ego, Maxime, quamquam sedulo | impraesentiarum a laudibus tuis tempero, necubi tibi ob caussam istam videar blanditus, tamen sollertiam tuam in percontando nequeo quin laudem. Dudum enim cum haec agitarentur et illi incantatam mulierem dicerent, medicus qui adfuerat abnueret, quaesisti tu nimis quam prudenter, quod mihi emolumentum fuerit incantandi? responderunt, ut mulier rueret. Quid deinde? mortua est? inquis: negarunt. Quid ergo dicitis? quod Apuleii commodum, si ruisset? ita enim pulcre ac perseveranter tertio quaesisti, ut qui scires omnium factorum rationes diligentius examinandas, ac saepius caussas quaeri, facta concedi, eoque etiam patronos litigatorum caussidicos nominari, quod cur quaeque facta sint expediant. Ceterum negare factum facilis res est et nullo patrono indiget, recte factum vel perperam docere, id vero multo arduum et difficile est. Frustra igitur an factum sit anquiritur, quod nullam malam caussam habuit ut fieret. Ita facti reus apud bonum iudicem scrupulo quaestionis liberatur, si nulla fuit ei ratio peccandi. Nunc quoniam neque incantatam neque prostratam mulierem probaverunt, et ego non nego petitu medici a me inspectam, dicam tibi, Maxime, cur illud de aurium tinnitu quaesierim, non tam purgandi mei gratia in ea re quam tu iam praeiudicasti neque culpae neque crimini confinem, quam | ut ne quid dignum au- (54
ribus tuis et doctrinae tuae congruens reticuerim. Dicam
507 | igitur quam brevissime potuero; etenim admonendus es mihi, non docendus.

Cap. XLIX. Plato philosophus in illo praeclarissimo Timaeo coelesti quadam facundia universum mundum molitus. Igitur postquam de nostri quoque animi trinis potestatibus sollertissime disseruit, et cur quaeque membra nobis divina providentia fabricata sint aptissime docuit, caussam morborum omnium trifariam percenset. Primam caussam primordiis corporis attribuit, si ipsae elementorum qualitates uvida et fri-

gida et his duae adversae non congruant: id adeo evenit, cum
06] | quaepiam earum modo excessit aut loco demigravit. Sequens caussa morborum inest in eorum vitio, quae iam concreta ex simplicibus elementis una tamen specie coaluerunt, ut est sanguinis species et visceris et ossi et medullae; porro illa quae ex hisce singularibus mixta sunt. Tertio in corpore concrementa varii fellis et turbidi spiritus et pinguis humoris novissima aegritudinum incitamenta sunt.

Cap. L. Quorum e numero praecipua sit materia morbi
comitialis, de quo dicere | exorsus sum; cum caro in humorem 508
crassum et spumidum inimico igni conliquescit, et spiritum indidem *parta*[1]) ex candore compressi aeris albida et spumida tabes fluit. Ea namque tabes si foras corporis prospiravit, maiore dedecore quam noxa diffunditur. Pectoris enim primorem cutim vitiligine insignit et omnimodis maculationibus convariat: sed cui hoc usu venerit, numquam postea comitiali
55) morbo attentatur. | Ita aegritudinem animi gravissimam levi turpitudine corporis compensat. Enimvero si perniciosa illa
dulcedo intus cohibita et bili | atrae sociata venis omnibus 509
furens pervasit, dein ad summum caput viam molita dirum fluxum cerebro immiscuit, illico regalem partem animi debilitat, quae ratione pollens verticem hominis velut arcem et regiam insedit. Eius quippe divinas vias et sapientes meatus obruit et obturbat, quod facit minore pernicie per soporem, cum potu et cibo plenos comitialis morbi praenuntia strangulatione modice angit. Sed si usque adeo aucta est, ut etiam vigilantium capiti offundatur, tum vero repentino mentis nubilo obtorpescunt et moribundo corpore cessante animo cadunt. Eum nostri non modo maiorem et comitialem verum etiam divinum morbum, ita ut Graeci ἱερὰν νόσον, vere nuncuparunt: videlicet quod animi partem rationalem, quae longe sanctissima, eam violet.

Cap. LI. Agnoscis, Maxime, rationem Platonis, quantum potui pro tempore perspicue explicatam, cui ego fidem
arbitratus caussam divini morbi esse, cum illa pestis | in caput 510
redundavit, haudquaquam videor de nihilo percontatus, an esset mulieri illi caput grave, cervix torpens, tempora pulsata, aures sonorae. Ceterum quod dexterae auris crebriores tinnitus fatebatur, signum erat morbi penitus adacti. Nam dextera corporis validiora sunt, eoque minus spei ad sanitatem relinquunt, cum et ipsa aegritudini succumbunt. Aristoteles
56) adeo in Problematis scriptum | reliquit, quibus aeque caducis
507] a dextero morbus | occipiat, eorum esse difficiliorem medelam.

---

1) *spiritum* codd. oppt. et edd. ante Colv. *spiritu* edd. recentt. *spirituum* V. L. *parto* codd. et edd. Ego malim: *parta*.

Longum est, si velim Theophrasti quoque sententiam de eo-
511 dem morbo | recensere: est enim etiam eius egregius liber de Caducis. Quibus tamen in alio libro, quem de invidentibus animalibus conscripsit, remedio esse ait exuvias stellionum, quas velut senium more ceterorum serpentium temporibus statutis exuant. Sed nisi confestim eripias, malignone praesagio an naturali appetentia illico convertuntur et devorant. Haec iccirco commemoravi, nobilium philosophorum disputata simul et libros sedulo nominavi nec ullum ex medicis aut poetis volui attingere, ut isti desinant mirari, si philosophi suapte doctrina caussas morborum et remedia noverunt. Igitur cum ad inspiciendum mulier aegra curationis gratia ad me perducta sit,
512 atque hoc et medici confessione qui adduxit, ad | meam ratiocinationem recte factum esse conveniat, aut constituant magi et malefici hominis esse, morbis mederi, aut si hoc dicere non audent, fateantur se in puero et muliere caducis vanas et prorsus caducas calumnias intendisse.

Cap. LII. Imo enim si verum velis, Aemiliane, tu potius caducus qui iam tot calumniis cecidisti. Neque enim gravius est corpore quam corde collabi, pede potius quam mente corruere, in cubiculo despui quam in isto splendidissimo coetu detestari. At tu fortasse te putas sanum, quod non domi contineris sed insaniam tuam, quoquo te duxerit, sequeris. Atqui contendere vis furorem tuum cum Thalli furore, invenies non permultum interesse, | nisi quod Thallus sibi, tu (57)
etiam aliis furis. Ceterum Thallus oculos torquet, tu veritatem, Thallus manus contrahit, tu patronos, Thallus pavimentis illiditur, tu tribunalibus. Postremo ille quicquid agit, in aegritudine facit, ignorans peccat; at tu, miser, prudens et sciens delinquis. Tanta vis morbi te instigat, falsum pro vero insimulas, infectum pro facto criminaris, quem innocentem liquido scis, tamen accusas ut nocentem!

Cap. LIII. Quin etiam quod praeterii, sunt quae fatearis nescire: et eadem rursus, quasi scias, criminaris. Ais enim me habuisse quaedam sudariolo involuta apud lares Pontiani. Ea involuta quae et cuiusmodi fuerint, nescisse te confiteris, neque praeterea quemquam esse qui viderit: tamen illa contendis instrumenta magiae fuisse. Nemo tibi blandiatur, Aemiliane. Non est in accusando versutia ac ne impudentia | quidem, ne tu arbitreris. Quid igitur? furor infelix [308]
acerbi animi et misera insania crudae senectutis. His enim
513 | paene verbis cum tam gravi et perspicaci iudice egisti: „*Habuit Apuleius quaepiam linteolo involuta apud lares Pontiani; haec quoniam ignoro quae fuerint, iccirco magica fuisse contendo: crede igitur mihi quod dico, quia id dico quod nescio.*“ O pulcra argumenta et aperte crimen revincentia! „*Hoc fuit,*

quoniam quid fuerit ignoro." Solus repertus es, Aemiliane, qui scias etiam illa quae nescis. Tantum super omnis stultitiae vectus es; quippe qui sollertissimi et acerrimi philosophorum ne iis quidem confidendum esse aiunt quae videmus.
58) At tu de illis quoque affirmas, quae | neque conspexisti umquam neque audisti. Pontianus si viveret atque eum interrogares quae fuerint in illo involucro, nescire se responderet. Libertus etiam ille qui claves eius loci in hodiernum habet et a vobis stat, numquam se ait inspexisse, quamquam ipse aperiret (utpote promus librorum qui illic erant conditi) paene quotidie et clauderet, saepe nobiscum multo saepius solus intraret, linteum in mensa positum cerneret sine ullo sigillo sine vinculo. Quidni enim? Magicae res in eo occultabantur; eo negligentius adservabam. Sed enim libere scrutandum et in-
spiciendum, si liberet, | etiam auferendum temere exponebam, 514
alienae custodiae commendabam, alieno arbitrio permittebam. Quid igitur impraesentiarum vis tibi credi? quodne Pontianus nescierit qui individuo contubernio mecum vixit, id te scire, quem numquam viderim nisi pro tribunali: an quod libertus assiduus, cui omnis facultas inspiciendi fuit, quod is libertus non viderit, te qui numquam eo accesseris vidisse? deinque ut quod non vidisti, id tale fuerit quale dicis? Atqui stulte, si hodie illud sudariolum tu intercepisses, quicquid ex eo promeres, ego magicum negarem.

Cap. LIV. Tibi adeo permitto, finge quidvis, reminiscere, excogita, quod possit magicum videri; tamen de eo tecum decertarem: aut ego subiectum dicerem aut remedio acceptum aut sacro traditum aut somnio imperatum. Mille alia sunt quibus possem more communi et vulgatissima observationum consuetudine vere refutare. Nunc id postulas, ut quod *re pre-*
(59) *hensum* [1]) et detentum, | tamen nihil me apud bonum iudicem laederet, id inani suspicione incertum et incognitum condemnet. Haud sciam an rursus, ut soles, dicas: „*Quid ergo illud*
309] *fuit quod linteo tectum apud lares* | *potissimum deposuisti?*"
Itane est, | Aemiliane? sic accusas, ut omnia a reo percontere, 515
nihil ipse adferas cognitum. Quam ob rem piscis quaeris? Cur aegram mulierem inspexisti? Quid in sudario habuisti? *Utrum tu* [2]) accusatum an interrogatum venisti? Si accusatum, tute argue quae dicis, si interrogatum, noli praeiudicare quid fuerit, quod ideo te necesse est interrogare, quia nescis. Ceterum hoc quidem pacto omnes homines rei constituentur; si ei qui nomen cuiuspiam detulerit, nulla necessitas sit probandi,

---

1) *reprehensum* F. S. δ. p. In cett. *deprehensum*. Ego malim: *re prehensum*. — 2) *habuisti ut sum tu* F. S. *ut sum tu* δ. *ut sumpta* p. In cett. *habuisti insutum*. Salm.: *utrum te*.

omnis contra facultas percontandi. Quippe omnibus sicut
forte negotium magiae facessitur, quicquid omnino egerint,
obiicietur. Votum in alicuius statuae femore assignasti; igi-
516 tur magus es; aut cur signasti? Tacitas preces in | templo deis
allegasti; igitur magus es; aut quid optasti? Contra, nihil in
templo precatus es; igitur magus es; aut cur deos non rogasti?
Similiter si posueris donum aliquod, si sacrificaveris, si verbe-
nam sumpseris. Dies me deficiet, si omnia velim persequi
quorum rationem similiter calumniator flagitabit, praesertim
quod conditum cumque, quod obsignatum, quod inclusum
domi adservatur, id omne eodem argumento magicum dicetur,
aut e cella promptuaria in forum atque in iudicium proferetur.

Cap. LV. Haec quanta sint et cuiuscemodi, Maxime, quan-
tusque campus | calumniis hoc Aemiliani tramite aperiatur, quan- (60)
tique sudores innocentibus hoc uno sudariolo afferantur, pos-
sum equidem pluribus disputare, sed faciam quod institui:
etiam quod non necesse est confitebor et interrogatus ab
Aemiliano respondebo. Interrogas, Aemiliane, quid in sudario
habuerim. At ego quamquam omnino positum ullum sudarium
meum in bibliotheca Pontiani possim negare, vel maxime fuisse
concedam; tamen habeam dicere, nihil in eo involutum fuisse:
quae si dicam, neque testimonio aliquo neque argumento re-
vincar. Nemo est enim qui attigerit: unus libertus, ut ais,
qui viderit; tamen, inquam, per me licet fuerit *refertissi-
mum*;1) sic enim, si vis, arbitrare ut olim Ulixi socii thesau-
rum reperisse arbitrati sunt, cum utrem ventosissimum manticula-
rentur. Vin' dicam, cuiusmodi illas res in sudario obvolutas la-
517 ribus | Pontiani commendarim? Mos tibi geretur. Sacrorum ple-
raque initia in Graecia participavi. Eorum quaedam signa et
monumenta tradita mihi a sacerdotibus sedulo conservo. Ni-
hil insolitum, nihil incognitum dico, vel unius Liberi | patris [310]
mystae qui adestis scitis, quid domi conditum celetis et abs-
que omnibus profanis tacite veneremini. At ego, ut dixi,
multiiuga sacra et plurimos ritus et varias cerimonias studio
veri et officio erga deos didici. Nec hoc ad tempus compono,
sed abhinc ferme triennium est, cum primis diebus quibus
Oeam veneram publice disserens de Aesculapii maiestate,
eadem ista prae me tuli et quot sacra nossem percensui. Ea
disputatio celebratissima est, | vulgo legitur, in omnibus mani- (61)
bus versatur, non tam facundia mea quam mentione Aescula-
pii religiosis Oeensibus commendata. Dicite aliquis, si qui
forte meminit, huius loci principium. Audisne, Maxime, mul-
tos suggerentes? immo ecce etiam liber offertur: recitari ipsa

1) *repertissimum* codd. et edd. Ego cum Wyttenbachio malim: *refertissimum*.

haec iubebo, quoniam ostendis humanissimo vultu | auditione 518
te ista non gravari. ***

Cap. LVI. Etiamne cuiquam mirum videri potest, cui sit ulla memoria religionis, hominem tot mysteriis deum conscium sacrorum crepundia domi adservare, atque ea lineo texto involvere, quod purissimum est rebus divinis velamentum: quippe lana, segnissimi corporis excrementum pecori detracta iam inde Orphei et Pythagorae scitis profanus vestitus est? Sed enim mundissima lini seges inter optimas fruges terra exorta non modo indutui et amictui sanctissimis Aegyptiorum sacerdotibus sed opertui quoque rebus sacris usurpatur. Atque ego scio nonnullos et cum primis Aemilianum istum facetiae sibi habere, res divinas deridere. Nam, ut audio, partim Oeensium qui istum novere, nulli deo ad hoc aevi supplicavit,
nullum templum frequentavit, si fanum aliquod | praetereat, ne- 519
fas habet, adorandi gratia manum labris admovere. Iste vero nec diis rurationis, qui eum pascunt ac vestiunt, segetis ullas aut vitis aut gregis primitias impartit, nullum in villa eius delubrum situm, nullus locus aut lucus consecratus. Et quid ego de luco et delubro loquor? Negant vidisse se qui fuere
2) unum saltem in finibus eius | aut lapidem unctum aut ramum coronatum. Igitur agnomenta ei duo indita: Charon, ut iam dixi, ob oris et animi diritatem, sed alterum, quod libentius audit, ob deorum contemptum, Mezentius. Quapropter facile
1] intelligo, hasce ei tot initiorum enumerationes | nugas videri: et forsan ne ob hanc divini contumaciam non inducat animum
verum esse quod | dixi, me sanctissime tot sacrorum signa et 520
memoracula custodire. Sed ego, quid de me Mezentius sentiat, manum non vorterim. Ceteris autem clarissima voce profiteor, si qui forte adest eorumdem solemnium mihi particeps, signum dato et audiat licet quae ego adservem. Nam equidem nullo umquam periculo compellar, quae reticenda accepi, haec ad profanos enuntiare.

Cap. LVII. Ut puto, Maxime, satis videor cuivis vel iniquissimo animum explesse, et quod ad sudarium pertineat,
| omnem criminis maculam detersisse, ac bono iam periculo 521
ad testimonium illud Crassi, quod post ista quasi gravissimum legerunt, a suspicionibus Aemiliani transcensurus. Testimonium ex libello legi audisti gumiae cuiusdam et desperati lurconis Iunii Crassi, me in eius domo nocturno sacra cum Appio Quintiano amico meo factitasse, qui ibi mercede deversabatur. Idque se ait Crassus, quamquam in eo tempore vel Alexandreae fuerit, tamen *a taedae*[1] fumo et avium plumis compe-

---

1) *taedo e f.* F. 3. *te edoe f.* p. *taeda fumo* Iunt. 2. In cett. *e caede et fumo.* Ego malim: *a taedae fumo.*

risse. Scilicet eum cum Alexandreae symposia obiret (est enim Crassus iste, qui non invitus de die in ganeas correpat)
522 in illo *cauponii*[1]) nidore | pinnas de penatibus suis advectas aucupatum, fumum | domus suae agnovisse patrio culmine longe (6
exortum. Quem si oculis vidit, ultra Ulixi vota et desideria hic quidem est oculatus. Ulixes fumum terra sua emergentem compluribus annis e littore prospectans frustra captavit; Crassus in paucis quibus abfuit mensibus eumdem fumum sine labore in taberna vinaria sedens conspexit. Sin vero naribus nidorem domesticum praesensit, vincit idem sagacitate odorandi canes et vulturios. Cui enim cani, cui vulturio Alexandrini coeli quicquam abusque Oeensium finibus oboleat? Est quidem Crassus iste summus helluo et omnis fumi non imperitus, sed profecto pro studio bibendi, quo solo censetur, facilius ad eum Alexandriam vini aura quam fumi perveniret.

523 CAP. LVIII. Intellexit hoc | et ipse incredibile futurum. Nam dicitur ante horam diei secundam ieiunus adhuc et abstemius testimonium istud vendidisse. Igitur scripsit haec se ad hunc modum comperisse. Post quam Alexandria revenerit, domum suam recta contendisse, qua iam Quintianus migrarat: ibi in vestibulo multas avium pinnas offendisse; praeterea parietes fuligine deformatos: quaesisse | caussas ex servo [31
suo quem Oeae reliquerit, eumque sibi de meis et Quintiani nocturnis sacris indicasse. Quam vero subtiliter compositum et verisimiliter commentum, me, si quid eius facere vellem, non domi meae potius facturum fuisse? Quintianum istum qui mihi assistit, (quem ego pro amicitia quae mihi cum eo artissima est proque eius egregia eruditione et perfectissima eloquentia honoris et laudis gratia | nomino:) hunc igitur Quin- (64
tianum, si quas aves in coena habuisset aut, quod aiunt, magiae caussa interemisset, puerum nullum habuisse qui pinnas converreret et foras abiiceret? Praeterea fumi tantam vim fuisse, ut parietes atros redderet, eamque deformitatem, quoad habitavit, passum in cubiculo suo Quintianum? Nihil dicis, Aemiliane; non est verisimile, nisi forte Crassus non in cubiculum reversus perrexit sed suo more recta ad focum. Unde autem
524 servus | Crassi suspicatus est noctu potissimum parietes fumigatos? an ex fumi colore? videlicet fumus nocturnus nigrior est, eoque diurno fumo differt? Cur autem suspicax servus ac tam diligens passus est Quintianum migrare prius quam mundam domum redderet? Cur illae plumae quasi plumbeae**[2]) tam diu ad adventum Crassi manserunt? Non insimulet Crassus servum suum? Ipse haec potius de fuligine et pinnis men-

---

1) *cauponis* codd. et edd. Barth. recte emendavit *cauponii*. — 2) *plumbeae ac tam* codd. optt., unde vitium hic latere puto.

titus est, dum non potest nec in testimonio dando discedere longius a culina.

Cap. LIX. Cur autem testimonium ex libello legistis? Crassus ipse ubi gentium est? An Alexandriam taedio domus remeavit, an parietes suos detergit, an, quod verius est, ex crapula heluo attentatur? Nam equidem hic Sabratae *eum*[1]) hesterna die animadverti satis notabiliter in medio foro tibi, | Aemiliane, obructantem. Quaere a nomenclatoribus tuis, 525
Maxime, quamquam est | ille cauponibus quam nomenclatori- 526
bus notior, tamen, inquam, interroga, an hic Iunium Crassum Oeensem viderint? Non negabunt. Exhibeat nobis Aemilianus
55) iuvenem honestissimum cuius testimonio | nititur. Quid sit diei vides. Dico Crassum iamdudum ebrium stertere, aut secundo lavacro ad repotia coenae obeunda vinolentum sudorem in balneo desudare. Iste cum maxime praesens per libellum loquitur, non quin adeo sit alienatus omni pudore, ut etiam sub oculis tuis si foret, sine rubore ullo mentiretur, sed fortasse nec tantulum potuit ebriâ sibi temperare, ut hanc horam
13] sobrie | exspectaret; aut potius Aemilianus de consilio fecit, ne eum sub tam severis oculis tuis constitueret, ne tu beluam illam vulsis maxillis foedo aspectu de facie improbares, cum animadvertisses caput iuvenis barba et capillo populatum, madentis oculos, cilia turgentia, *rictum salivosa labia, vocem absonam, manuum tremorem, *[2]) ructus prinam*. Patrimonium omne iampridem abligurrivit, nec quicquam ei | de bonis pater- 527
nis superest, nisi una domus ad calumniam venditandam, quam tamen numquam carius quam in hoc testimonio locavit. Nam temulentum istud mendacium tribus millibus nummis Aemiliano huic vendidit, idque Oeae nemini | ignoratur. 528

Cap. LX. Omnes hoc, antequam fieret, cognovimus, et potui denuntiatione impedire, nisi scirem mendacium tam stultum potius Aemiliano qui frustra redimebat, quam mihi qui merito contemnebam obfuturum. Volui et Aemilianum *damno affici*[3]) et Crassum testimonii sui dedecore prostitui. Ceterum nudiustertius haudquaquam occulta res acta est in Rufini cuiusdam domo, de quo mox dicam, intercessoribus et
56) deprecatoribus ipso Rufino et Calpurniano. Quod eo | libentius Rufinus perfecit, quod erat certus ad uxorem suam cuius stupra sciens dissimulat non minimam partem praemii eius Crassum relaturum. Vidi te quoque, Maxime, coitionem adversum me et coniurationem eorum pro tua sapientia suspicatum, simul libellus ille prolatus est, totam rem vultu aspernan-

1) *cum* plurimi codd. et edd. Salm.: *eum*. — 2) Hic totus locus qui vario modo in codd. et edd. legitur corruptissimus est. — 3) *damna id faciet* F. 1. 3. p. In cett. *damno affici*.

tem. Denique quamquam sunt solita audacia et importuna
529 impudentia praediti, | tamen *testimonium*[1]) Crassi, cuius oboluisse faecem videbant, nec ipsi ausi sunt perlegere nec quicquam eo niti. Verum ego ista propterea commemoravi, non quod pinnarum formidines et fuliginis maculam te praesertim iudice timerem, sed ut ne impunitum Crasso foret, quod Aemiliano homini rustico fumum vendidit.

Cap. LXI. *Unum*[2]) etiam crimen ab illis, cum Puden-
530 tillae litteras legerent, de | cuiusdam sigilli fabricatione prolatum est, quod me aiunt ad magica maleficia occulta fabrica ligno exquisitissimo comparasse, et cum sit *sceleti*[3]) forma
531 turpe | et horribile, tamen impendio colere et graeco vocabulo *βασιλέα* nuncupare. Nisi fallor, ordine eorum vestigia persequor, et singillatim apprehendens omnem calumniae textum retexo. Occulta fuisse fabricatio sigilli, quod dicitis, qui potest, cuius vos adeo artificem non ignorastis, ut ei, praesto
532 adesset, | denuntiaveritis? En adest Cornelius Saturninus artifex, vir | inter suos et arte laudatus et moribus comprobatus, [31
qui tibi, Maxime, paulo ante diligenter sciscitanti omnem ordinem gestae rei summa cum fide et veritate percensuit: me cum apud eum multas geometricas | formas e buxo vidissem (67
subtiliter et affabre factas; invitatum eius artificio, quaedam mechanica ut mihi elaborasset petisse, simul et aliquod simulacrum cuiuscumque vellet dei, cui ex more meo supplicassem, quacumque materia dummodo lignea exsculperet. Igitur primo buxeam tentasse. Interim dum ego ruri ago, Sicinium Pontianum privignum meum, qui mihi factum volebat, impetratos hebeni loculos a muliere honestissima Capitolina ad se attulisse: ex illa potius materie rariore et durabiliore uti faceret
533 | adhortatum. Id munus cumprimis mihi gratum fore, secundum ea se fecisse, proinde ut loculi suppetebant. Ita minutatim ex tabellis compacta crassitudine Mercuriolum expediri potuisse.

Cap. LXII. Haec ut dico omnia audisti. Praeterea a filio Capitolinae probissimo adolescente qui praesens est sciscitante te eadem dicta sunt: Pontianum loculos petisse, Pontianum Saturnino artifici detulisse. Etiam illud non negatur, Pontianum a Saturnino perfectum sigillum recepisse, postea mihi dono dedisse. His omnibus palam atque aperte probatis, quid omnino superest, in quo suspicio aliqua magiae delitescat? immo quid omnino est quod vos manifesti mendacii non revincat? Occulte fabricatum esse dixistis, quod Pontianus splen-

1) *testimonio* codd. et edd. ante Colv. — 2) *unde* codd. et edd. Salm.: *unum*. — 3) *celeti* F. 1. 3. edd. vett. *celeri* Ald. et seqq. usque ad Valc. In cett. *sceleti*.

didissimus eques fieri curavit, quod Saturninus vir gravis et probe inter suos cognitus in taberna sua sedens propalam exsculpsit, quod ornatissima matrona munere suo adiuvit, quod et futurum et factum multi cum servorum tum amicorum qui
68) ad me ventitabant scierunt. Lignum a me toto | oppido et quidem oppido quaesitum non piguit vos commentiri; quem abfuisse in eo tempore scitis, quem iussisse fieri qualicumque materia probatum est?

Cap. LXIII. Tertium mendacium vestrum fuit, macilentam vel omnino evisceratam formam duri cadaveris fabricatam, prorsus horribilem et larvalem. Quodsi | compertum 534
habebatis tam evidens signum magiae, cur mihi ut exhiberem non denuntiastis? An ut possetis in rem absentem libere mentiri? Cuius tamen falsi facultas opportunitate quadam meae consuetudinis vobis adempta est. Nam morem mihi habeo, quoquo eam, simulacrum alicuius dei inter libellos conditum
15] gestare, eique diebus | festis ture et mero et aliquando *victima* [1]) supplicare. Dudum ergo cum audirem sceletum perquam impudenti mendacio dictitari, iussi curriculo iret aliquis et ex hospitio meo Mercuriolum afferret, quem mihi Saturninus iste Oeaè fabricatus est. Cedo tu, eum videant, teneant, considerent. En vobis, quem scelestus ille sceletum nominabat. Auditisne reclamationem omnium qui adsunt? auditisne mendacii vestri damnationem? non vos tot calumniarum tandem dispudet? hicine est sceletus, haecine est larva, hocine est quod appellitabatis daemonium? magicumne istud an solemne et commune simulacrum est? Accipe quaeso, Maxime, et contemplare, bene tam puris et tam piis manibus tuis traditur res consecrata. En vide quam facies eius decora et suci palaestrici plena sit, quam hilaris dei vultus, ut decenter utrim-
69) que lanugo | malis deserpat, ut in | capite crispatus capillus 535
sub imo pilei umbraculo appareat, quam lepide super tempora pares pinnulae emineant, quam autem festive circa humeros vestis constricta sit. Hunc qui sceletum audet dicere, profecto ille simulacra deorum nulla videt aut omnia negligit. Hunc denique qui larvam putat ipse est larvans.

Cap. LXIV. At tibi Aemiliane pro isto mendacio *duat* [2]) deus iste superum et inferum commeator utrorumque deorum malam gratiam semperque obvias species mortuorum, quicquid Umbrarum est usquam, quicquid Lemurum, quicquid Manium, quicquid Larvarum oculis tuis oggerat, omnia noctium occursacula, omnia bustorum formidamina, omnia sepulcrorum terriculamenta, a quibus tamen aevo et merito haud longe abes.

---

1) *victimas* F. 3. In cett. *victimis*. Ego malim: *victima*. — 2) *duat* edd. vett. Gentil. et seqq. In cett. *aut*.

536 Ceterum Platonica | familia nihil novimus nisi festum et laetum et solemne et superum et coeleste. Quin altitudinis studio secta ista etiam coelo ipso sublimiora quaepiam vestigavit et in extimo mundi tergo *degit*[1]). Scit me vera dicere Maximus, qui *τὸ ὑπερουράνιον τόπον ἐπὶ τῷ τοῦ οὐρανοῦ νώτῳ* legit in Phaedro diligenter. Idem Maximus optime intelligit, ut de nomine etiam vobis respondeam, quisnam sit ille non a me primo sed a Platone *βασιλεὺς* nuncupatus *περὶ τῶν πάντων βασιλέα, πάντ' ἐστὶ κἀκεῖνος ἕνεκα πάντων*, quisnam sit ille *βασιλεὺς*, totius rerum naturae caussa et ratio et origo initialis, summus animi genitor, aeternus animantum sospitator, assiduus mundi sui opifex. Sedenim sine opera opifex, sine cura sospitator, sine propagatione genitor neque loco neque tempore neque vice ulla comprehensus eoque paucis cogitabilis, nemini effabilis. | [316

537 Cap. LXV. En | ultro | augeo magiae suspicionem: non (70) respondeo tibi, Aemiliane, quem colam *βασιλέα*. Quin si ipse proconsul interroget quid sit deus meus, taceo. De nomine ut impraesentiarum satis dixi. Quod superest, nec ipse sum nescius quosdam circumstantium cupere audire, cur non argento vel auro sed potissimum ex ligno simulacrum fieri voluerim, idque eos arbitror non tam ignoscendi quam cognoscendi caussa desiderare: ut hoc etiam scrupulo liberentur, cum videant omnem suspicionem criminis abunde confutatam. Audi igitur cui cura cognoscere est, sed animo quantum potes erecto et attento, quasi verba ipsa Platonis iam senis de novissimo Legum libro auditurus: *θεοῖσι δὲ ἀναθήματα χρεὼν ἔμμετρα τὸν μέτριον ἄνδρα ἀνατιθέντα δωρεῖσθαι, γῆ μὲν οὖν ἑστία τε οἰκήσεως, ἱερὰ πᾶσι πάντων θεῶν· μηδεὶς οὖν δευτέρως ἱερὰ καθιερούτω θεοῖς.* Hoc eo prohibet, ut delubra nemo audeat privatim constituere. Censet enim satis civibus ad immolandas victimas templa publica. Deinde subnectit: *χρυσὸς δὲ καὶ ἄργυρος ἐν ἄλλαις πόλεσιν ἰδίᾳ δὲ καὶ ἐν ἱεροῖς ἐστιν ἐπίφθονον κτῆμα· ἐλέφας δὲ ἀπολελοιπότος ψυχὴν σώματος οὐκ εὐχερὲς ἀνάθημα. σίδηρος δὲ καὶ χαλκὸς πολέμων ὄργανα· ξύλον δὲ μονόξυλον, ὅ, τι ἂν ἐθέλῃ τις ἀνατιθέτω, καὶ λίθου ὡσαύτως πρὸς τὰ κοινὰ ἱερά.* Ut omnium assensus declaravit, Maxime quique in consilio estis, competentissime videor usus Platone, ut vitae magistro, ita caussae patrono, cuius legibus obedientem me videtis.

Cap. LXVI. Nunc tempus est ad epistolas Pudentillae praeverti, vel adeo totius rei ordinem | paulo altius petere, ut (71)
538 omnibus | manifestissime pateat, me quem lucri cupiditate in-

---

1) *relit* F. 1. 3. p. In cett. *degit*.

vasisse Pudentillae domum dictitant, si ullum lucrum cogita-
rem, fugere semper a domo ista debuisse; quin et in ceteris
caussis minime prosperum matrimonium, nisi ipsa mulier tot
incommoda virtutibus suis repensaret, inimicum. Neque enim
ulla alia caussa praeter cassam invidiam reperiri potest, quae
iudicium istud mihi et multa antea pericula vitae conflaverit.
Ceterum cur Aemilianus commoveretur, etsi vere magum me
comperisset, qui non modo ullo facto sed ne tantulo quidem
dicto meo laesus est, ut videretur se merito ultum ire? Neque
autem gloriae caussa me accusat, ut M. Antonius Cn. Carbo-
nem, C. Mucius A. Albutium, P. Sulpicius Cn. Norbanum, C.
Furius M. Aquilium, C. Curio Q. Metellum. Quippe homines
539 eruditissimi, iuvenes | laudis gratia primum hoc rudimentum
forensis operae subibant, ut aliquo insigni iudicio civibus suis
noscerentur; qui mos incipientibus | adulescentulis ad illustran- [317]
dum ingenii florem apud antiquos concessus diu exolevit:
quodsi nunc quoque frequens esset, tamen ab hoc procul ab-
fuisset. Nam neque facundiae ostentatio rudi et indocto, neque
gloriae cupido rustico et barbaro, neque inceptio patrocinio-
rum capulari seni congruisset, nisi forte Aemilianus pro sua
severitate exemplum dedit, et ipsis maleficiis infensus accusa-
tionem istam pro morum integritate suscepit. At hoc ego
Aemiliano, non huic Afro sed illi Africano et Numantino et
praeterea Censorio vix credidissem, ne huic frutici credam
non | modo odium peccatorum sed saltem intellectum inesse. (72)

Cap. LXVII. Quid igitur est? Cuivis clare dilucet,
aliam rem invidia nullam esse quae hunc et Herennium Rufi-
num impulsorem huius de quo mox dicam ceterosque inimicos
meos ad nectendas magiae calumnias provocarit. Quinque
540 igitur res sunt | quas me oportet disputare. Nam si probe
memini, quod ad Pudentillam attinet, haec obiecere. Una res
est, quod numquam eam voluisse nubere post priorem maritum
sed meis carminibus coactam dixere: altera res est de episto-
lis eius quam confessionem magiae putant: deinde sexagesimo
anno aetatis ad libidinem nupsisse: et quod in villa ac non in
oppido tabulae nuptiales sint consignatae, tertio et quarto
loco obiecere. Novissima et eadem invidiosissima criminatio
de dote fuit: ibi omne virus totis viribus adnixi effundere, ibi
maxime angebantur. Atque ita dixere: me grandem dotem
mox in principio coniunctionis nostrae mulieri amanti remotis
arbitris in villa extorsisse. Quae omnia tam falsa tam nihili
tam inania ostendam adeoque facile et sine ulla controversia
refutabo, ut medius fidius verear, Maxime quique in consilio
estis, ne demissum et subornatum a me accusatorem putetis,
ut invidiam meam reperta occasione palam restinguerem.
Mihi credite, quod reapse intelligatur, oppido quam mihi la-

536 Ceterum Platonica | familia nihil novimus nisi festum et laetum et solemne et superum et coeleste. Quin altitudinis studio secta ista etiam coelo ipso sublimiora quaepiam vestigavit et in extimo mundi tergo *degit*[1]). Scit me vera dicere Maximus, qui *τὸ ὑπερουράνιον τόπον ἐπὶ τῷ τοῦ οὐρανοῦ νώτῳ* legit in Phaedro diligenter. Idem Maximus optime intelligit, ut de nomine etiam vobis respondeam, quisnam sit ille non a me primo sed a Platone *βασιλεὺς* nuncupatus *περὶ τῶν πάντων βασιλέα, πάντ' ἐστὶ κἀκεῖνος ἕνεκα πάντων*, quisnam sit ille *βασιλεύς*, totius rerum naturae caussa et ratio et origo initialis, summus animi genitor, aeternus animantum sospitator, assiduus mundi sui opifex. Sedenim sine opera opifex, sine cura sospitator, sine propagatione genitor neque loco neque tempore neque vice ulla comprehensus eoque paucis cogitabilis, nemini effabilis. | [316

537 Cap. LXV. En | ultro | augeo magiae suspicionem: non (70)
respondeo tibi, Aemiliane, quem colam *βασιλέα*. Quin si ipse proconsul interroget quid sit deus meus, taceo. De nomine ut impraesentiarum satis dixi. Quod superest, nec ipse sum nescius quosdam circumstantium cupere audire, cur non argento vel auro sed potissimum ex ligno simulacrum fieri voluerim, idque eos arbitror non tam ignoscendi quam cognoscendi caussa desiderare: ut hoc etiam scrupulo liberentur, cum videant omnem suspicionem criminis abunde confutatam. Audi igitur cui cura cognoscere est, sed animo quantum potes erecto et attento, quasi verba ipsa Platonis iam senis de novissimo Legum libro auditurus: *θεοῖσι δὲ ἀναθήματα χρεὼν ἔμμετρα τὸν μέτριον ἄνδρα ἀνατιθέντα δωρεῖσθαι, γῆ μὲν οὖν ἑστία τε οἰκήσεως, ἱερὰ πᾶσι πάντων θεῶν· μηδεὶς οὖν δευτέρως ἱερὰ καθιερούτω θεοῖς.* Hoc eo prohibet, ut delubra nemo audeat privatim constituere. Censet enim satis civibus ad immolandas victimas templa publica. Deinde subnectit: *χρυσὸς δὲ καὶ ἄργυρος ἐν ἄλλαις πόλεσιν ἰδίᾳ δὲ καὶ ἐν ἱεροῖς ἐστιν ἐπίφθονον κτῆμα· ἐλέφας δὲ ἀπολελοιπότος ψυχὴν σώματος οὐκ εὐχερὲς ἀνάθημα. σίδηρος δὲ καὶ χαλκὸς πολέμων ὄργανα· ξύλον δὲ μονόξυλον ὅ, τι ἂν ἐθέλῃ τις ἀνατιθέτω, καὶ λίθου ὡσαύτως πρὸς τὰ κοινὰ ἱερά.* Ut omnium assensus declaravit, Maxime quique in consilio estis, competentissime videor usus Platone, ut vitae magistro, ita caussae patrono, cuius legibus obedientem me videtis.

Cap. LXVI. Nunc tempus est ad epistolas Pudentillae
praeverti, vel adeo totius rei ordinem | paulo altius petere, ut (71)
538 omnibus | manifestissime pateat, me quem lucri cupiditate in-

1) *retit* F. 1. 3. p. In cett. *degit.*

vasisse Pudentillae domum dictitant, si ullum lucrum cogitarem, fugere semper a domo ista debuisse; quin et in ceteris caussis minime prosperum matrimonium, nisi ipsa mulier tot incommoda virtutibus suis repensaret, inimicum. Neque enim ulla alia caussa praeter cassam invidiam reperiri potest, quae iudicium istud mihi et multa antea pericula vitae conflaverit. Ceterum cur Aemilianus commoveretur, etsi vere magum me comperisset, qui non modo ullo facto sed ne tantulo quidem dicto meo laesus est, ut videretur se merito ultum ire? Neque autem gloriae caussa me accusat, ut M. Antonius Cn. Carbonem, C. Mucius A. Albutium, P. Sulpicius Cn. Norbanum, C. Furius M. Aquilium, C. Curio Q. Metellum. Quippe homines
539 eruditissimi, iuvenes | laudis gratia primum hoc rudimentum forensis operae subibant, ut aliquo insigni iudicio civibus suis noscerentur; qui mos incipientibus | adulescentulis ad illustran- [317]
dum ingenii florem apud antiquos concessus diu exolevit: quodsi nunc quoque frequens esset, tamen ab hoc procul abfuisset. Nam neque facundiae ostentatio rudi et indocto, neque gloriae cupido rustico et barbaro, neque inceptio patrociniorum capulari seni congruisset, nisi forte Aemilianus pro sua severitate exemplum dedit, et ipsis maleficiis infensus accusationem istam pro morum integritate suscepit. At hoc ego Aemiliano, non huic Afro sed illi Africano et Numantino et praeterea Censorio vix credidissem, ne huic frutici credam non | modo odium peccatorum sed saltem intellectum inesse. (72)

Cap. LXVII. Quid igitur est? Cuivis clare dilucet, aliam rem invidia nullam esse quae hunc et Herennium Rufinum impulsorem huius de quo mox dicam ceterosque inimicos meos ad nectendas magiae calumnias provocarit. Quinque
540 igitur res sunt | quas me oportet disputare. Nam si probe memini, quod ad Pudentillam attinet, haec obiecere. Una res est, quod numquam eam voluisse nubere post priorem maritum sed meis carminibus coactam dixere: altera res est de epistolis eius quam confessionem magiae putant: deinde sexagesimo anno aetatis ad libidinem nupsisse: et quod in villa ac non in oppido tabulae nuptiales sint consignatae, tertio et quarto loco obiecere. Novissima et eadem invidiosissima criminatio de dote fuit: ibi omne virus totis viribus adnixi effundere, ibi maxime angebantur. Atque ita dixere: me grandem dotem mox in principio coniunctionis nostrae mulieri amanti remotis arbitris in villa extorsisse. Quae omnia tam falsa tam nihili tam inania ostendam adeoque facile et sine ulla controversia refutabo, ut medius fidius verear, Maxime quique in consilio estis, ne demissum et subornatum a me accusatorem putetis, ut invidiam meam reperta occasione palam restinguerem. Mihi credite, quod reapse intelligatur, oppido quam mihi la-

borandum est, ne tam frivolam accusationem me potius callide excogitasse, quam illos stulte suscepisse existimetis.

541 Cap. LXVIII. Nunc dum | ordinem rei breviter persequor et *efficio*[1]), ut ipse Aemilianus re cognita falso se ad invidiam | meam inductum et longe a vero aberrasse necesse (73)
habeat confiteri, quaeso, uti adhuc fecistis vel si quo magis etiam potestis, ipsum fontem et fundamentum iudicii huiusce diligentissime cognoscatis. Aemilia Pudentilla quae nunc mihi uxor est, ex quodam Sicinio Amico, quicum antea nupta fuerat, Pontianum | et Pudentem filios genuit, eosque pupillos [318
relictos in potestate paterni avi (nam superstite patre Amicus decesserat) per annos ferme quatuordecim memorabili pietate sedulo aluit. Non tamen libenter in ipso aetatis suae flore tam diu vidua, sed puerorum avus invitam eam conciliare studebat *alteri* filio suo[2]) Sicinio Claro, eoque ceteros procos absterrebat; et praeterea minabatur, si extrario nupsisset, nihil se filiis eius ex paternis eorum bonis testamento relicturum. Quam condicionem cum obstinate propositam videret mulier sapiens et egregie pia, ne quid filiis suis eo nomine incommodaret, facit quidem tabulas nuptiales cum quo iubebatur cum Sicinio Claro, verum enimvero vanis frustrationibus nuptias eludit, eoad dum puerorum avus fato concessit, relictis filiis eius heredibus: ita ut Pontianus qui maior natu
542 erat fratri suo tutor | esset.

Cap. LXIX. Eo scrupulo liberata cum a principibus viris in matrimonium peteretur, decrevit sibi diutius in viduitate non permanendum: quippe ut solitudinis taedium perpeti posset, tamen aegritudinem corporis ferre non poterat. Mulier sancte pudica, tot annis viduitatis sine culpa, sine fabula assuetudine coniugis torpens et diutino situ viscerum saucia, vitiatis | intimis uteri saepe ad extremum vitae discrimen dolo- (74)
ribus obortis exanimabatur. Medici cum obstetricibus consentiebant, penuria matrimonii morbum quaesitum, malum indies augeri; aegritudinem ingravescere, dum aetatis aliquid supersit, nuptiis valetudinem medicandum. Consilium istud cum alii approbabant, tum maxime Aemilianus iste, qui paulo prius confidentissimo mendacio adseverabat, numquam de nuptiis Pudentillam cogitasse, priusquam foret magicis maleficiis a me coacta; me solum repertum qui viduitatis continentiam eius velut quamdam virginitatem carminibus et venenis violarem. Saepe audivi non de nihilo dici, mendacem memorem esse oportere. At tibi, Aemiliane, non venit in mentem,
543 priusquam ego Oeam | venirem, te litteras etiam uti nuberet

1) *officio* F. 3. δ. In cett. *efficio*. — 2) *studebat ceterum filios suos* F. 3. *ceterum fil. suo* S. δ. In cett. *alteri filio suo* Sic.

scripsisse ad filium eius Pontianum qui tum adultus Romae agebat? Cedo tu epistolam vel potius da ipsi: legat, sua sibi voce suisque verbis sese revincat. *** Estne haec tua epistola? Quid palluisti? (nam erubescere tu quidem non potes). Estne tua ista subscriptio? Recita quaeso clarius, ut omnes intelligant, quantum lingua eius manu discrepet, quantumque
9] minor illi sit mecum quam secum | dissensio. ***

Cap. LXX. Scripsistine haec, Aemiliane, quae lecta sunt? „Nubere illam velle et debere scio, sed quem eligat nescio." Recte tu quidem, nesciebas. Pudentilla enim tibi cuius infestam malignitatem probe norat de ipsa re tantum, ceterum de petitore nihil fatebatur. At tu dum eam putas
5) etiamnum Claro fratri tuo denupturam, | falsa spe inductus filio quoque eius Pontiano auctor assentiendi fuisti. Igitur si Claro nupsisset homini rusticano et decrepito seni, sponte eam diceres sine ulla magia iam olim nupturisse; quoniam iuvenem talem qualem dicitis elegit, coactam fecisse ais, ceterum semper nuptias aspernatam. Nescisti, improbe, epistolam tuam de ista re teneri, nescisti te tuomet testimonio convictum iri. Quam tamen epistolam Pudentilla testem et indicem tuae voluntatis, ut quae te levem et mutabilem nec minus mendacem et impudentem sciret, maluit retinere quam mittere. Ceterum ipsa de ea re Pontiano suo Romam scripsit, etiam caussas consilii sui plene allegavit. Dixit illa omnia de valitudine; nihil praeterea esse cur amplius deberet obdurare, hereditatem avitam longa viduitate cum despectu salutis suae quaesisse, eamdem summa industria auxisse. Iam deum voluntate ipsum uxori, fratrem eius virili togae idoneos esse; tandum aliquando se quoque paterentur solitudini suae et aegritudini subvenire. Ceterum de pietate sua et supremo iudicio nihil metuerent, qualis vidua eis fuerit, talem nuptam futuram. Recitari iubebo exemplum epistolae huius ad filium missae. ***

Cap. LXXI. Satis puto ex istis posse cuivis liquere, Pudentillam non meis carminibus ab obstinata viduitate compulsam, sed olim sua sponte a | nubendo non alienam * quam * 544
me fortasse prae ceteris maluisse. Quae electio tam gravis feminae cur mihi crimini potius quam honori danda sit non
76) reperio. Nisi tamen miror, quod Aemilianus | et Rufinus id iudicium mulieris aegre ferant, cum ii qui Pudentillam in matrimonium petiverunt aequo animo patiantur me sibi praelatum. Quod quidem illa ut faceret, filio suo potius quam animo obsecuta est. Ita factum nec Aemilianus poterit negare: nam Pontianus acceptis litteris matris confestim Roma advolavit, metuens ne si quem avarum virum nacta esset, omnia, ut saepe fit, in mariti domum conferret. Ea sollici-

tudo non mediocriter animum angebat: omnes illi fratrique divitiarum spes in facultatibus matris sitae erant. Avus modicum reliquerat, mater H. S. quadragies | possidebat. Ex (32)
quo sane aliquantam pecuniam nullis tabulis sed ut aequum erat mera fide acceptam, filiis debebat. Hunc ille timorem mussitabat, adversari propalam non audebat, ne videretur diffidere.

Cap. LXXII. Cum in hoc statu res esset inter proca-
545 tionem matris | et metum filii; fortene an fato ego advenio, pergens Alexandream. Dixissem hercule: Quod utinam numquam evenisset, ni me uxoris meae respectus prohiberet. Hiems anni erat. Ego ex fatigatione itineris advectus apud Appios scitos amicos meos, quos honoris et amoris gratia nomino, aliquam multis diebus decumbo. Eo venit ad me Pontianus: nam fuerat mihi non ita pridem ante multos annos
546 | Athenis per quosdam communis amicos conciliatus et arto postea contubernio intime iunctus. Facit omnia circa honorem meum observanter, circa salutem sollicite, circa amorem callide: quippe etenim videbatur sibi peridoneum maritum matri reperisse, cui bono periculo | totam domus fortunam (77)
concrederet. Ac primo quidem voluntatem meam verbis inversis periclitabundus, quoniam me viae cupidum et conversum ab uxoria re videbat, orat saltem paulisper manerem: velle se mecum proficisci, hiemem alteram propter Syrtis aestus et bestias opperiendam, quod illam mihi infirmitas exemisset. Multis etiam precibus meis *ab* [1]) Appiis aufert, ut ad sese in domum matris suae transferar: salubriorem mihi habi-
547 tationem | futuram; praeterea prospectum maris qui mihi gratissimus est liberius me ex ea fruiturum.

Cap. LXXIII. Haec omnia adnixus impenso studio persuadet, matrem suam suumque fratrem puerum istum mihi commendat: nonnihil a me in communibus studiis adiuvantur. Augetur oppido familiaritas; interibi revalesco: dissero aliquid postulantibus amicis publice; omnes qui aderant ingenti celebritate basilicam, qui locus auditorii erat, complentes inter alia pleraque congruentissima voce insigniter acclamant, petentes ut remanerem, fierem civis Oeensium. Mox auditorio misso Pontianus eo principio me adortus, consensum publicae vocis pro divino auspicio interpretatur, aperitque consilium sibi esse, si ego non nolim, matrem suam cui plurimi inhient mecum coniungere, mihi quoniam soli, ait, rerum
548 omnium confidere sese et credere: ut onus recipiam, | quoniam non formosa pupilla sed mediocri facie mater liberorum mihi

1) *precibus meis Appiis* F. 1. 3. p. δ. In cett. *prec. me ab amicis meis Appiis.* Ego: *pr. meis ab Appiis.*

offeratur. Si haec reputans formae et divitiarum gratia me
78) ad aliam condicionem reservarem, neque pro | amico | neque
21] pro philosopho facturum. Nimis multa oratio est, si velim
memorare, quae ego contra responderim, quam diu et quoties
inter nos verbigeratum sit, quot et qualibus precibus me ag-
gressus, haud | prius omiserit quam denique impetrarit, non 549
quin ego Pudentillam iam anno perpeti assiduo convictu probe
spectassem et virtutium eius dotes explorassem, sed utpote
peregrinationis cupiens impedimentum matrimonii aliquantisper
recusaveram. Mox tamen talem feminam nihilo segnius vo-
lui, quam si ultro appetissem. Persuaserat idem Pontianus
matri suae, ut me aliis omnibus mallet, et quamprimum hoc
perficere incredibili studio avebat. Vix ab eo tantulam mo-
ram impetramus, dum prius ipse uxorem duceret, frater eius
virilis togae usum auspicaretur: tunc deinde ut nos coniun-
geremur.

Cap. LXXIV. Utinam hercule possem quae deinde di-
cenda sunt sine maximo caussae dispendio transgredi! ne
Pontiano, cui errorem suum deprecanti simpliciter ignovi, vi-
dear nunc levitatem exprobrare. Confiteor enim quod mihi
obiectum est, eum postquam uxorem duxerit a *compecti*[1])
fide descivisse, ac derepente animi mutatum, quod antea nimio
studio festinarat, pari pertinacia prohibitum isse; denique ne
| matrimonium nostrum coalesceret, quidvis pati quidvis facere 550
paratum fuisse. Quamquam omnis illa tum foeda animi mu-
tatio et suscepta contra matrem simultas non ipsi vitio vor-
tenda sit sed socero eius eccilli Herennio Rufino, qui unum
79) neminem in terris viliorem se aut improbiorem aut | inquina-
tiorem reliquit. Perpaucis hominem, quam modestissime pot-
ero, necessario demonstrabo, *ne*[2]) si omnino de eo reticuero,
operam perdiderit, quod negotium istud mihi ex summis viri-
bus conflavit. Hic est enim pueruli huius instigator, hic ac-
cusationis auctor, hic advocatorum conductor, hic testium
coemptor, hic totius calumniae fornacula, hic Aemiliani huius
fax et flagellum; idque apud omnis intemperantissime gloria-
tur, me suo machinatu reum postulatum. Et sane habet in
istis quod sibi plaudat: est enim omnium litium depector, om-
nium falsorum commentator, omnium simulationum architectus,
omnium malorum seminarium, nec non idem libidinum ganea-
rumque | locus, lustrum, lupanar, iam inde ab ineunte aevo 551
cunctis probris palam notus, olim in pueritia priusquam isto
calvitio deformaretur, emasculatoribus suis ad omnia infanda

---

1) *conspecti* F. 1. 3. δ. In cett. codd. et edd. ante Vulc. *conspecta; concepta* V. L. Ego malim: *compecti*. — 2) *nisi* codd. et edd. ante Casaub., qui cum seqq. dedit *ne si*.

morigerus, mox in iuventute saltandis fabulis | exossis plane [322
et enervis, sed, ut audio, indocta et rudi mollitia. Negatur
enim quicquam histrionis habuisse praeter impudicitiam.

Cap. LXXV. In hac etiam aetate qua nunc est (qui
istum *di*[1]) perduint, multus honos auribus praefandus est) do-
552 mus eius tota | lenonia, tota familia contaminata, ipse propu-
diosus, uxor lupa, filii similes prorsus: diebus ac noctibus lu-
dibrio iuventutis ianua calcibus propulsata, fenestrae canticis
circumstrepitae, triclinium comissatoribus inquietum, cubicu-
lum adulteris pervium; neque enim ulli ad introeundum me-
tus est, nisi qui pretium marito non attulit. Ita ei lecti sui
553 contumelia vectigalis | est. Olim sollers suo, nunc coniugis
| corpore vulgo meret. Cum ipso plerique, nec mentior, cum (80)
ipso, inquam, de uxoris noctibus paciscuntur. Hinc iam, in-
quam, illa inter virum et uxorem nota collusio; qui amplam
stipem mulieri detulerunt, nemo eos observat; suo arbitratu
discedunt, qui inaniores venere, signo dato pro adulteris de-
prehenduntur, et quasi ad discendum venerint, non prius ab-
eunt quam aliquid scripserint. Quid enim faciat homo miser
ampliuscula fortuna devolutus, quam tamen fraude patris ex
554 | inopinato invenerat? Pater eius plurimis creditoribus defoe-
neratus, maluit pecuniam quam pudorem. Nam cum undique
versum tabulis flagitaretur et quasi insanus ab omnibus obviis
teneretur, *Pax*[2]), inquit: negat posse dissolvere, annulos au-
reos et omnia insignia dignitatis abiicit, cum creditoribus de-
555 paciscitur. | Pleraque tamen rei familiaris in nomen uxoris
callidissima fraude confert, ipse egens, nudus at ignominia sua
tutus reliquit Rufino huic, non mentior, HS. XXX. devorandum.
Tantum enim ad eum ex bonis matris liberum venit, praeter
quod ei uxor sua quotidianis dotibus quaesivit. Quae tamen
omnia in paucis annis ita hic degulator studiose in ventrem
condidit et omnimodis collurchinationibus dilapidavit, ut cre-
deres metuere, ne quid habere ex fraude paterna diceretur,
homo iustus et morum dedit operam, quod male partum erat
556 ut male periret, nec | quicquam ei relictum est ex largiore
557 fortuna praeter ambitionem miseram et profundam | gulam.

Cap. LXXVI. Ceterum | uxor iam propemodum vetula (81)
et effeta *tota demum*[3]) contumeliis abnuit. Filia autem per
adulescentulos ditiores invitamento matris suae nequicquam
circumlata, quibusdam etiam procis ad experiundum permissa,
nisi in facilitatem Pontiani | incidisset, fortassean adhuc vidua [323

1) *deperduint* F. 1. 3. cett. codd. et edd. plurimae *deperdiúnt* edd. vett. Scholti emendatio est: *di perduint.* — 2) *flax* F. 3. p. edd. ante Aldin. *fax* F. 1. *lex* edd. seqq. *pax* Lipsius et V. L. — 3) *totam domum* Mss. et edd. ante Scal. In cett. *nunc demum.* Ego malim: *tota demum.*

ante quam nupta domi sedisset. Pontianus ei multum quidem dehortantibus nobis nuptiarum | titulum falsum et imaginarium 558
donavit, non nescius eam paulo antequam duceret, a quodam honestissimo iuvene cui prius pacta fuerat post satietatem derelictam. Venit igitur ad eum nova nupta secura et intrepida, pudore dispoliato, flore exoleto, flammeo obsoleto, virgo rursum post recens repudium nomen potius afferens puellae quam integritatem. Vectabatur octaphoro. Vidistis profecto qui affuistis, quam improba iuvenum circumspectatrix, quam immodica sui ostentatrix. Quis non disciplinam matris agnovit, cum in puella videret medicatum os et purpurissatas genas et
illices oculos? Dos erat a creditore | omnis ad teruncium pridie 559
sumpta et quidem grandior quam domus exhausta et plena liberis postulabat.

Cap. LXXVII. Sed enim iste, ut est rei modicus, spei immodicus, pari avaritia et egestate totum Pudentillae quadragies praesumptione cassa devorarat, eoque me amoliendum ratus, quo facilius Pontiani facilitatem, Pudentillae solitudinem circumveniret: infit generum suum obiurgare, quod matrem suam mihi desponderat: suadet, quamprimum ex tanto periculo
2) dum licet | pedem referat, rem matris ipse potius habeat, quam homini extrario sciens transmittat: ni ita faciat, iniicit scrupulum amanti adulescentulo veterator, minatur se filiam abducturum. Quid multis? iuvenem simplicem, praeterea novae nuptae illecebris obfrenatum suo arbitratu de via deflectit. It ille ad matrem verborum Rufini gerulus, sed nequicquam tentata eius gravitate, ultro ipse levitatis et inconstantiae increpitus reportat ad socerum haud mollia: Matri suae praeter ingenium placidissimum immobile iram quoque sua expostulatione accessisse, non mediocre pertinaciae alimentum. Respondisse eam denique, non clam se esse, Rufini ex oratione secum expostulari; eo vel magis sibi auxilium mariti adversum eius desperatam avaritiam comparandum.

Cap. LXXVIII. Hisce auditis exacerbatus aquariolus iste uxoris suae ita ira extumuit, ita exarsit furore, ut in feminam sanctissimam et pudicissimam praesente filio eius digna
| cubiculo suo diceret, amatricem eam, me magum et veneficum 560
clamitaret multis audientibus, quos si voles nominabo: se mihi sua manu mortem allaturum. Vix hercule possum irae mo-
4] derari. Ingens indignatio animo oboritur. *Tene*[1]) | effeminatissime, tua manu cuiquam viro mortem minitari? At qua tandem manu? Philomelae an Medeae an Clytaemnestrae? quas tamen cum saltas (tanta mollitia animi, tanta formido ferri

---

1) In codd. *tune* ... *minitaris*. Ego Florent. 2. qui *minitari* habet secutus emendavi *tene*.

est): sine cludine saltas. Sed ne longius ab ordine digrediar, Pudentilla postquam filium videt praeter opinionem contra suam esse sententiam depravatum, rus profecta | scripsit ad (83
eum obiurgandi gratia illas famosissimas litteras, quibus, ut
561 isti aiebant, confessa est, sese mea magia | in amorem inductam dementire: quas tamen litteras tabulario Pontiani praesente et contra scribente Aemiliano, nudiustertius tuo iussu, Maxime, testato descripsimus, in quibus omnia contra praedicationem istorum pro me reperiuntur.

Cap. LXXIX. Quamquam etsi destrictius magum me dixisset; posset videri excusabunda se filio vim meam quam voluntatem suam caussari maluisse. An sola Phaedra falsum epistolium de amore commenta est; an non omnibus mulieribus haec ars usitata est, ut cum aliquid eiusmodi velle coeperunt, malint coactae videri? Quodsi etiam animo ita putavit me magum esse, iccircone magus habear, quia hoc scripsit Pudentilla? Vos tot argumentis, tot testibus, tanta oratione magum me non probatis: illa uno verbo probaret? Et quanto tandem gravius habendum est quod in iudicio subscribitur, quam quod in epistola scribitur? Quin tu me meismet factis, non alienis verbis revincis? Ceterum eadem via multi rei cuiusvis maleficii postulabuntur, si ratum futurum est quod quisque in epistola sua vel amore vel odio cuiuspiam scripserit. Magum te scripsit Pudentilla; igitur magus es. Quid, si
562 consulem me scripsisset, | consul essem? Quid enim si pictorem, si medicum, quid denique si innocentem? num aliquid horum putares, iccirco quod illa dixisset? Nihil scilicet. Atqui periniurium est ei fidem in peioribus habere, cui in melioribus non haberes, posse litteras eius ad perniciem, non posse ad salutem. | Sed *inquieti*[1]) animi fuit, efflictim te amabat. (84
Concedo interim. Num tamen omnes qui amantur magi sunt, si hoc forte qui amat scripserit? Cedo nunc, quod Pudentilla me in eo tempore non amabat, siquidem id foras scripsit quod palam erat mihi obfuturum.

Cap. LXXX. Postremo quid vis sanam an insanam fuisse, dum scriberet? Sanam dices? nihil ergo erat magicis artibus passa. Insanam respondebis? nescit ergo quid scripserit, eoque ei fides non habenda est: immo etiamsi fuisset insana, insanam se esse nescisset. Nam ut | absurde facit qui [32
tacere se dicit, quod ibidem dicendo tacere sese non tacet, et ipsa professione quod profitetur infirmat, ita vel magis hoc repugnat: Ego insanio, quod verum non est, nisi sciens dicit. Porro sanus est, qui scit quid sit insania. Quippe insania

1) *inquid animi* F. 3. p. δ. In cett. *inquieti animi*. Ego malim: *inquies animi*.

scire se non potest, non magis quam caecitas se videre. Igitur Pudentilla compos mentis fuit, si compotem mentis se non putabat. Possum, si velim, pluribus, sed mitto dialectica. Ipsas litteras longe aliud clamantis et quasi dedita opera ad iudicium istud praeparatas et accommodatas recitabo. Accipe | tu et lege.*** Sustine paulisper quae sequuntur, usque dum 563
ego interloquar; nam ad diverticulum rei ventum est. Adhuc enim, Maxime, quantum equidem animadverti, nusquam mulier magiam nominavit, sed ordinem repetivit eumdem, quem ego paulo prius de longa viduitate, de remedio valetudinis, de voluntate nubendi, de meis laudibus, quas ex Pontiano cogno-
35) verat, de suasu ipsius, ut mihi potissimum | nuberet.

Cap. LXXXI. Haec usque adhuc lecta sunt. Superest ea pars epistolae, quae similiter pro me scripta in memetipsum vertit cornua, ad expellendum a me crimen magiae sedulo omissa memorabili laude Rufini vicem mutavit, et ultro contrariam mihi opinionem quorumdam | Oeensium quasi mago 564
quaesivit. Multa fando, Maxime, audisti, etiam plura legendo didicisti, non pauca experiendo comperisti; sed enim versutiam tam insidiosam tam admirabili scelere conflatam negàbis te umquam cognovisse. Quis Palamedes, quis *Sisyphos*[1]), quis denique Eurybatus aut Phrynondas talem excogitasset? Omnes isti quos nominavi et si qui praeterea fuerunt dolo memorandi, si cum hac una Rufini fallacia contendantur, macci prorsus et buccones | videbuntur. O mirum commentum! o 565
subtilitas digna carcere et robore! Quis credat effici potuisse, ut quae defensio fuerat, eadem manentibus eisdem litteris in accusationem transverteretur? Est hercule incredibile. Sed hoc incredibile qui sit factum probabo.

Cap. LXXXII. Obiurgatio erat matris ad filium, quod me talem virum qualem sibi praedicasset, nunc de Rufini sententia magum dictitaret. Verba ipsa ad hunc modum se habebant: *Ἀπουλήϊος μάγος καὶ ἐγὼ ὑπ' αὐτοῦ μεμάγευμαι. Καὶ ἐρῶ. ἐλθέτω νῦν πρὸς ἐμὲ, ἕως ἔτι σωφρονῶ.* Haec ipsa verba | Rufinus quae graece interposui, sola excerpta et ab or- 566
dine suo seiugata quasi confessionem mulieris circumferens et
26] Pontianum flentem per forum | ductans, vulgo ostendebat. Ipsas mulieris litteras illatenus qua dixi legendas praebebat,
36) cetera supra et infra scripta | occultabat: turpiora esse quam ut ostenderentur dictitabat; satis esse confessionem mulieris de magia cognosci. Quid quaeris? verisimile omnibus visum. Quae purgandi mei gratia scripta erant, eadem mihi immanem invidiam apud imperitos concivere. Turbabat impurus hic in medio foro bacchabundus, epistolam saepe aperiens proquiri-

1) *Sisyphas* F. 3. δ. edd. vett. In cett. *Sisyphus*.

tabat: Apuleius magus; dicit ipsa quae sentit et patitur: quid
vultis amplius? Nemo erat qui pro me ferret ac sic responde-
567 ret: Totam sodes epistolam | cedo; sine omnia inspiciam, prin-
cipio ad finem perlegam. Multa sunt quae sola prolata ca-
lumniae possint videri obnoxia. Cuiavis oratio insimulari
potest, si ea quae ex prioribus nexa sunt principio sui defru-
dentur, si quaedam ex ordine scriptorum ad libidinem suppri-
mantur, si quae simulationis caussa dicta sunt adseverantis
pronuntiatione quam exprobantis legantur. Haec et id genus
ea quam merito tunc dici potuerint, ipse ordo epistolae ostendat.

Cap. LXXXIII. At tu, Aemiliane, recognosce, an et
haec mecum testato descripseris: *βουλομένην γάρ με δι' ἃς εἶπον
αἰτίας γαμηθῆναι, αὐτὸς ἔπεισας τοῦτον ἀντὶ πάντων αἱρεῖ-
σθαι, θαυμάζων τὸν ἄνδρα καὶ σπουδάζων αὐτὸν οἰκεῖον
ἡμῖν δι ἐμοῦ ποιῆσαι. νῦν δὲ ὡς μακαρίᾳ ἡμῶν κακοήθεις
568 σε ἀναπείθουσιν, αἰφνίδιον ἐγένετο | Ἀπουλήϊος μάγος, καὶ
ἐγὼ μεμάγευμαι ὑπ' αὐτοῦ. καὶ ἐρῶ καὶ ἐλθέτω νῦν πρὸς ἐμὲ,
ἕως ἔτι σωφρονῶ.* Oro te, Maxime, si litterae ita ut partim
vocales dicuntur, etiam propriam vocem usurparent, si verba,
ita ut poetae aiunt, pinnis apta vulgo volarent, nonne cum
primum epistolam istam Rufinus mala fide excerperet, | pauca (87)
legeret, multa et meliora sciens reticeret; nonne tunc ceterae
litterae sceleste se detineri proclamassent; verba suppressa de
Rufini manibus foras evolassent; totum forum tumultu comples-
sent, se quoque a Pudentilla missas, sibi etiam quae dicerent
mandata; improbo ac nefario homini per alienas litteras fal-
sum facere tentanti ne auscultarent, sibi potius audirent; Apu-
leium magiae non accusatum a Pudentilla sed accusante Ru-
fino absolutum? Quae omnia etsi tum dicta non sunt, tamen
nunc cum magis prosunt luce illustrius apparent. Patent ar-
tes tuae, Rufine, fraudes hiant, detectum mendacium est.
Veritas olim interversa nunc se effert et velut alto barathro
calumnias emergit.

Cap. LXXXIV. Ad litteras Pudentillae provocastis;
litteris vinco, quarum si vultis extremam quoque clausulam
| audire, non invidebo. Dic tu, quibus verbis epistolam finie- (327)
rit mulier obcantata, vecors, amens, amans. *ἐγὼ οὔτε μεμά-
γευμαι, οὔτε δ' ἐρῶ, τὴν εἱμαρμένην ἔφην.* Etiamne amplius?
569 | Reclamat vobis Pudentilla et sanitatem suam a vestris calum-
niis quodam praeconio vindicat. Nubendi autem seu rationem
seu necessitatem Fato adscribit, a quo multum magia remota
est vel potius omnino sublata. Quae enim relinquitur vis
cantaminibus et veneficiis, si Fatum rei cuiusque veluti vio-
lentissimus torrens neque retineri potest neque impelli? Igitur
hac sententia sua Pudentilla non modo me magum sed omnino
esse magiam negavit. Bene, quod integras epistolas matris

(88) Pontianus ex more adservavit; bene, quod vos | festinatio iudicii antevertit, ne quid in istis litteris ex otio novaretis. Tuum hoc, Maxime, tuaeque providentiae beneficium est, quod a principio intellectas calumnias, ne corroborarentur tempore, praecipitasti, et nulla impertita mora subnerviasti. Finge nunc aliquid matrem filio secretis litteris de amore, uti assolet, confessam. Hocine verum fuit, Rufine, hoc non dico pium sed saltem humanum, provulgari eas litteras et potissimum filii praeconio publicari? Sed sum ego inscius qui postulo, ut alienum pudorem | conserves, qui tuum perdideris? 570

Cap. LXXXV. Cur autem praeterita conqueror, cum non sint minus acerba praesentia, hucusque a vobis miserum istum puerum depravatum, ut matris suae epistolas quas putat amatorias pro tribunali Proconsuli recitet, apud virum sanctissimum Claudium Maximum, ante has Imperatoris Pii statuas filius matri suae pudenda exprobret stupra et amores obiectet? Quis tam est mitis quin exacerbescat? Tune, *ultime*[1]) parentis tuae animum in istis scrutaris, oculos observas, suspiritus numeras, affectiones exploras, tabulas intercipis, amorem revincis? Tune quid in cubiculo agat perquiris, *ne mater | tua 571
non dico amatrix sed ne omnino femina est ne tu in ea cogitas*[2]) nisi unam parentis religionem? O infelix uterum tuum, Pudentilla, o sterilitas liberis potior, o infausti decem menses, o ingrati quatuordecim anni viduitatis! Vipera, ut audio, exeso utero in lucem proserpit atque ita parricidio gignitur. At enim tibi a filio iam adulto acerbiores morsus viventi et videnti offeruntur.
(89) | Silentium tuum laniatur, pudor tuus carpitur, pectus tuum foditur, viscera intima protrahuntur. Hascine gratias bonus filius matri rependis ob datam vitam, ob acquisitam hereditatem,
[28] ob quatuordecim annorum longas alimonias; | hiscine te patruus disciplinis erudivit, ut, si compertum habeas filios tibi similes futuros, non audeas ducere uxorem? Est ille poetae versus non ignotus:

Odi puerulos praecoqui sapientia.

| Sed enim malitia praecoqui puerum quis non aversetur atque 572
oderit, cum videat velut monstrum quoddam prius *robusto*[3]) scelere quam tempore, ante nocentem quam potentem, viridi pueritia, cana malitia? Vel potius hoc magis noxium, quod cum venia perniciosus est et nondum poenae iam iniuriae sufficit. Iniuriae dico? immo enim sceleri adversum parentem nefando, immani, impetibili.

---

1) *ultimo* F. 8. p. In cett. *ultro*. Pontian. emendavit: *ultime*. — 2) Haec est F. 3. lectio et edd. vett. *sed ne .... cogites* F. 1. — 3) *robustos* F. 1. 3. edd. vett. ante Colv. In cett. *robustum*. Ego malim: *robusto*.

Cap. LXXXVI. Athenienses quidam propter commune
ius humanitatis ex captivis epistolis Philippi Macedonis hostis
sui unam epistolam, cum singulae publice legerentur, recitari
prohibuerunt, quae erat ad uxorem Olympiadem conscripta:
hosti potius pepercerunt, ne maritale secretum divulgarent,
praeferendum rati fas commune propriae ultioni. Tales hostes
adversum hostem, tu qualis filius adversum matrem? Vides
quam similia contendam? Tu tamen filius matris epistolas de
amore, ut ais, scriptas in isto coetu legis, in quo si aliquem
poetam lasciviorem iubereris legere, profecto non auderes;
pudore tamen aliquo impedirere; | immo enim numquam ma- (90)
573 tris tuae litteras attigisses, si ullas | litteras attigisses. At
quam ausus es tuam ipsius epistolam legendam dare, quam
nimis irreverenter nimis contumeliose et turpiter de matre
tua scriptam, cum adhuc in eius sinu alerere, miseras clanculo
ad Pontianum, scilicet ne semel peccasses ac tam bonum
tuum factum *obtutu capesseretur*[1]). Miser non intelligis iccirco
patruum tuum hoc fieri passum, quo se hominibus purgaret,
si ex litteris tuis nosceretur, te etiam prius quam ad
eum commigrasses, etiam cum *matri blandirere*[2]), tamen
iam tum vulpionem et impium fuisse.

Cap. LXXXVII. Ceterum nequeo in animum inducere,
tam stultum Aemilianum esse, ut arbitretur mihi litteras pueri
et eiusdem accusatoris mei obfuturas. Fuit et illa commenticia
epistola neque mea manu scripta neque verisimiliter conficta,
qua videri volebant blanditiis a me mulierem sollicitatam.
Cur ego blandirem, si magia confidebam? Qua autem
via ad istos pervenit epistola, ad Pudentillam scilicet per ali-
574 quem | fidelem missa, ut in re tali *accurari*[3]) solet? Cur praeterea
tam vitiosis | verbis, tam barbaro sermone ego scriberem, [32[illegible]
quem iidem dicunt nequaquam graecae linguae imperitum, cur
autem tam absurdis tamque tabernariis blanditiis subagitarem,
quem iidem aiunt versibus amatoriis satis scite lascivire? Sic
est profecto; cuivis palam est: hic qui epistolam Pudentillae
graecatiorem legere non poterat, hanc ut suam facilius legit
et aptius commendavit. Sed iam de epistolis satis dictum habebo,
si hoc unum addidero: Pudentillam quae scripserat dissimulamenti
caussa et deridiculi, *ἐλθέτω νῦν ἕως | ἔτι σωφρονῶ*, (91)
post hasce litteras evocasse ad se filios et nurum; cum his
ferme duobus mensibus conversatam. Dicat hic pius filius,
quid in eo tempore sequius agentem vel loquentem matrem

1) *optuto capesceret* F. 3. *obtuto capesseret* F. 1. et edd. ante Casaub., qui cum seqq. scribit *oblivio capesseret*. Ego recepi Bosschae emendationem. — 2) *mater blandiretur* δ. In cett. *mater blandirere*. — 3) *accusari* F 1. 3. δ. In cett. *actitari*. Ego malim: *accurari*.

| suam propter insaniam viderit: neget eam rationibus villico- 575
num et upilionum et equisonum sollertissime subscripsisse:
neget fratrem suum Pontianum graviter ab ea monitum ut sibi
ab insidiis Rufini caveret: neget vere obiurgatum quod litteras
quas ad eum miserat vulgo circumtulisset nec tamen bona fide
legisset: neget post ista quae dixi matrem suam mihi apud
villam iampridem condicto loco nupsisse.

Cap. LXXXVIII. Quippe ita placuerat, in suburbana
villa potius ut coniungeremur, ne cives denuo ad sportulas
convolarent, cum haud pridem Pudentilla de suo quinquaginta
millia nummum in populum expunxisset ea die, qua Pontianus
uxorem duxit et hic puerulus toga est involutus. Praeterea
ut conviviis multis ac molestiis supersederemus, quae ferme
ex more novis maritis obeunda sunt. Habes, Aemiliane, caus-
sam totam, cur tabulae nuptiales inter me ac Pudentillam
non in oppido sint sed in villa suburbana consignatae, ne
quinquaginta millia nummum denuo profundenda essent nec
tecum aut apud te coenandum. Estne caussa idonea? Miror
tamen quod tu a villa tantopere abhorreas, qui plerumque rure
versere. Lex quidem Iulia de maritandis ordinibus numquam
scilicet[1]) ad hunc modum interdicit: „*Uxorem in villa ne
ducito.*“ Immo si verum velis, uxor ad prolem multo auspi-
catius in villa quam in oppido | ducitur, in solo uberi quam in 576
[12) loco sterili, in agri | cespite quam in fori silice; mater futura
in ipso materno sinu nubat in segete adulta super fecundam
glebam, vel enim sub ulmo marita cubet in ipso gremio ter-
rae matris inter suboles herbarum et propagines vitium et ar-
borum germina. Ibi et ille celeberrimus in comoediis versus
de proximo congruit:

[10] - - *παίδων ἐπαγρῶν γνησίων ἐπίσπορα.*[2])

| Romanorum etiam maioribus Quintiis et Serranis et multis 577
aliis similibus non modo uxores verum etiam consulatus et
dictaturae in agris offerebantur. Cohibebo me in tam prolixo
loco, ne tibi gratum faciam, si villam laudavero.

Cap. LXXXIX. De aetate vero Pudentillae de qua post
ista satis confidenter mentitus es, ut etiam sexaginta annos
natam diceres nupsisse, de ea paucis tibi respondebo: nam
necesse non est in re tam perspicua pluribus disputare. Pater
eius natam sibi filiam more ceterorum professus est; tabulae
eius partim tabulario publico partim domo adservantur: quae
iam tibi ob os obiiciuntur. Porrige Aemiliano tabulas istas;
linum consideret, signa quae impressa sunt recognoscat, con-
sules | legat, annos computet, quos sexaginta mulieri assigna- 578

---

1) *sui* F. 1. 3. p. *suis* d'Orv. In vett. *scilicet.* — 2) Corruptissimi sunt codd. Locum ex mea emendatione dedi.

bat, probet quinque et quinquaginta. Lustro mentitus est.
Parum hoc est, liberalius agam: nam et ipse Pudentillae multos annos largitus est; redonabo igitur vicissim. Decem annos
Mezentius cum Ulixe erravit, quinquaginta saltem annorum
mulierem ostendat. Quid multis? | ut cum quadruplatore agam, (93
bis duplum quinquennium faciam, viginti annos semel detraham. Iube, Maxime, consules computari: nisi fallor, invenies
nunc Pudentillae haud multo amplius quadragesimum annum
aetatis ire. O falsum audax et nimium, o mendacium viginti
579 annorum exilio puniendum, dimidio | tanta, Aemiliane, mentiris, falsa audes sesquialtera! Si triginta annos pro decem dixisses, posses videri computationis gestu errasse, quos circulare debueris digitos aperisse. Cum vero quadraginta, quae
facilius ceteris porrecta palma significantur, ea quadraginta tu
dimidio auges; non potes digitorum gestu errasse, nisi forte
triginta annorum Pudentillam ratus binos cuiusque anni consules numerasti.

Cap. XC. Missa haec facio. Venio nunc ad ipsam stir-
580 pem | accusationis, ad ipsam caussam maleficii. Respondeat
Aemilianus et Rufinus, ob quod emolumentum, etsi maxime
magus forem, Pudentillam carminibus et venenis ad matrimonium pellexissem. Atque ego scio plerosque reos alicuius facinoris postulatos, si fuisse quaepiam caussae probarentur,
hoc uno se tamen abunde defendisse, vitam suam procul ab
huiusmodi sceleribus abhorrere, nec id sibi obesse debere,
quod videantur quaedam fuisse ad malefaciundum invitamenta.
Non enim omnia quae fieri po|tuerint pro factis habenda. [339
Rerum vices varias evenire; certum indicem cuiusque animum
esse: qui semper eodem ingenio ad virtutem vel ad malitiam
moratus firmum argumentum est accipiendi criminis aut respuendi. Haec ego quamquam possum merito | dicere, tamen (94
vobis condono, nec satis mihi duco, si me omnium quae insimulastis abunde purgavi, si nusquam passus sum vel exiguam
suspicionem magiae consistere. Reputate vobiscum quanta fiducia innocentiae meae quantoque despectu vestri agam, si una
caussa vel minima fuerit inventa, cur ego debuerim Pudentillae
nuptias ob aliquod meum commodum appetere. Si quamlibet
modicum emolumentum probaveritis, ego ille sim Carinondas
vel Damigeron vel is Moses vel Iannes vel Apollonius vel
581 ipse Dardanus vel | quicumque alius post Zoroastren et Hostanen inter magos celebratus est.

Cap. XCI. Vide quaeso, Maxime, quem tumultum suscitarint, quoniam ego paucos magorum nominatim percensui.
Quid faciam tam rudibus tam barbaris? Doceam rursum haec
et multo plura alia nomina in bibliothecis publicis apud clarissimos scriptores me legisse, an disputem longe aliud esse

notitiam nominum, aliud artis eiusdem habere communionem, nec debere doctrinae instrumentum et eruditionis | memoriam 582
pro confessione criminis haberi: an quod multo praestabilius est, tua doctrina, Claudi Maxime, tuaque perfecta eruditione fretus contemnam stultis et impolitis ad haec respondere? Ita potius faciam, quid illi existiment *nauci*[1]) non putabo. Quod institui pergam disputare, nullam mihi caussam fuisse Pudentillam veneficiis ad nuptias prolectandi. Formam mulieris et aetatem ipsi ultro improbaverunt idque mihi vitio dederunt, talem uxorem caussa avaritiae concupisse, atque adeo
15) primo dotem | in congressu grandem et uberem rapuisse. Ad haec, Maxime, longa oratione fatigare te non est consilium. Nihil verbis opus est, cum multo disertius ipsae tabulae loquantur, in quibus omnia contra quam isti ex sua rapacitate de me quoque coniectaverunt, facta impraesentiarum et provisa in posterum deprehendis. Iam primum mulieris locupletissimae modicam dotem neque eam datam sed *pactam*[2]) modo. Praeter haec ea condicione factam *compectionem*[3]), si nullis ex me susceptis liberis vita demigrasset, ut dos omnis apud filios eius Pontianum et Pudentem maneret, sin vero uno
2] unave | superstite diem suum obisset, uti tum dividua pars dotis | posteriori filio, reliqua prioribus cederet. 583

Cap. XCII. Haec, ut dico, tabulis ipsis docebo. Fors fuerit an ne sic quidem credat Aemilianus, sola trecenta millia nummum scripta eorumque repetitionem filiis Pudentillae pacto datam. Capiens ipse tu manibus tuis tabulas istas da impulsori tuo Rufino, legat. Pudeat illum tumidi animi sui et ambitiosae mendicitatis, quippe ipse egens, nudus, CCCC millibus nummum a creditore acceptis filiam dotavit. Pudentilla, locuples femina, CCC millibus dotis fuit contenta, et maritum habet et multis saepe et ingentibus dotibus spretis inani nomine tantulae dotis contentum; ceterum praeter uxorem suam nihil computantem, omnem supellectilem cunctasque divitias in concordia coniugii et mutuo amore ponentem. Quamquam quis omnium vel exigue rerum peritus culpare auderet, si mu-
16) lier vidua et mediocri forma at non | aetate mediocri nubere volens, longa dote et molli condicione invitasset iuvenem neque | corpore neque animo neque fortuna poenitendum? Virgo 584
formosa etsi sit oppido pauper, tamen abunde dotata est. Affert quippe ad maritum novum animi indolem, pulcritudinis gratiam, floris rudimentum. Ipsa virginitatis commendatio

1) *nacci* F. 1. 3. p. edd. vett. *nauci* edd. inde a Colv. — 2) *tantummodo* F. 3. p. In cett. *tantummodo promissam*. Ego malim: *pactam modo*. — 3) *coniectionem* F. 2. p. edd. ante Casaub. *conventionem* V. I. Alii *coniunctionem*. Ego: *compectionem*.

iure meritoque omnibus maritis acceptissima est. Nam quod-
cumque aliud in dotem acceperis, potes cum libuit ne sis be-
neficio obstrictus omne ut acceperas retribuere, pecuniam re-
numerare, mancipia restituere, domo demigrare, praediis ce-
dere. Sola virginitas cum semel accepta est, reddi nequitur;
sola apud maritum ex rebus dotalibus remanet. Vidua autem
qualis nuptiis venit, talis divortio digreditur, nihil affert irre-
585 poscibile, sed venit iam ab alio | praeflorata, certe tibi ad quae
velis minime docilis, non minus suspectans novam domum
quam ipsa iam ob unum divortium suspectanda, sive illa morte
amisit maritum, ut scaevi ominis mulier et infandi coniugii,
minime appetenda, seu repudio digressa est, utramvis *ha-
bens*[1]) culpam mulier, quae aut tam intolerabilis fuit ut repu-
diaretur, aut tam insolens ut repudiaret. Ob haec et alia
viduae dote aucta procos sollicitant. Quod Pudentilla quoque
in alio marito fecisset, si philosophum spernentem dotis non
reperisset.

Cap. XCIII. Age vero si avaritiae caussa mulierem con-
cupissem, quid mihi utilius ad possidendam domum eius fuit,
quam simultatem inter matrem et filios serere, alienare ab
eius animo | liberorum caritatem, | quo liberius et artius [33[9]
desolatam mulierem solus possiderem? Fuitne hoc praedonis (97)
quod vos fingitis? Ego vero quietis et concordiae et pietatis
auctor conciliator favisor non modo nova odia non serui sed
586 vetera | quoque funditus exstirpavi. Suasi uxori meae cuius
ut isti aiunt iam universas opes transvoraram, suasi, inquam,
ac denique persuasi, ut filiis pecuniam suam reposcentibus (de
quo supra iam dixi) ut eam pecuniam sine mora redderet in
praediis vili aestimatis et quanto ipsi volebant, praeterea ex
re familiari sua fructuosissimos agros et grandem domum opu-
lente ornatam magnamque vim tritici et hordei et vini et olei
ceterorumque fructuum; servos quoque haud minus quadrin-
gentos, pecora amplius neque pauca neque abiecti pretii dona-
ret, ut eos ex ea parte quam tribuisset securos haberet et ad
cetera hereditatis bona spe invitaret. Haec ego ab invita
Pudentilla (patietur enim me uti res fuit ita dicere) aegre ex-
587 tudi, ingentibus | precibus invitae et iratae extorsi, matrem fi-
liis reconciliavi, privignos meos primo hoc vitrici beneficio
grandi pecunia auxi. Cognitum hoc est tota civitate.

Cap. XCIV. Rufinum omnes exsecrati me laudibus tu-
lere. Venerat ad nos, priusquam istam donationem * mater *[2])
perficeret, cum dissimili isto fratre suo Pontianus, pedes no-

---

1) *utramvis habes* F. 3. p. *utramvis habeat* edd. vett. *utramvis habent* Iunt. 2. *utramvis habebat* V. L. — 2) *mater* non est in F. 3. δ. unde emendo: *p. ista don.*

stros advolutus veniam et oblivionem praeteritorum omnium postulat, flens et manus nostras osculabundus ac dicens poenitere, quod Rufino et similibus auscultarit. Petit postea
8) suppliciter, uti se Lolliano quoque | Avito C. V. purgem, cui haud-pridem tirocinio professionis suae fuerat a me commendatus: quippe compererat, ante paucos dies omnia me ut acta erant ad eum perscripsisse. Id quoque a me impetrat. Itaque acceptis litteris | Carthaginem pergit, ubi iam prope ex- 588
acto consulatus sui munere Lollianus Avitus te, Maxime, opperiebatur. Is epistolis meis lectis pro sua eximia humanitate gratulatus Pontiano, quod cito errorem suum correxisset, rescripsit mihi per eum, quas litteras, dii boni, qua doctrina, quo lepore, qua verborum amoenitate simul et iucunditate! prorsus ut vir bonus dicendi peritus. Scio te, Maxime, libenter eius litteras auditurum. Et quidem si perlegam, mea voce pronuntiabo. Cedo tu Aviti epistolas, ut quae semper ornamento mihi fuerunt, sint nunc etiam saluti. At tu licebit aquam sinas fluere. Namque optimi viri litteras ter et quater adeo quantovis temporis dispendio lectitare. ***

4] Cap. XCV. | Non sum nescius debuisse me post istas Aviti litteras peroare. Quem enim laudatorem locupletiorem, quem | testem vitae meae sanctiorem producam, quem denique 589
advocatum facundiorem? Multos in vita mea Romani nominis disertos viros sedulo cognovi, sed sum aeque neminem admiratus. Nemo est hodie, quantum mea opinio fert, alicuius in eloquentia laudis ac spei, quin Avitus esse longe malit, si cum eo se remota invidia velit conferre. Quippe omnes fandi virtutes paene diversae in illo viro congruunt. Quamcumque
9) orationem struxerit Avitus, ita illa erit undique | sui perfecte absoluta, ut in illa neque Cato gravitatem requirat, neque Laelius lenitatem neque Gracchus impetum nec Caesar calorem nec Hortensius distributionem nec Calvus argutias nec parsimoniam Sallustius nec opulentiam Cicero, prorsus inquam ne omnis persequar, si Avitum audias, neque additum quicquam velis neque detractum neque autem aliquid commutatum. Video, Maxime, quam benigne audias quae in amico tuo Avito recognosces. Tua me comitas ut vel pauca dicerem de eo invitavit. At non usque adeo tuae benevolentiae indulgebo, ut mihi permittam iam propemodum fesso in caussa prorsus ad finem inclinata de egregiis virtutibus eius nunc demum incipere; quin potius eas integris viribus et tempori libero servem.

Cap. XCVI. Nunc enim mihi, quod aegre fero, a commemoratione tanti viri ad pestis istas oratio revolvenda est. Audesne te ergo, Aemiliane, cum Avito conferre? Quemne

ille bonum virum ait, cuius *animi disputationem*[1]) tam
590 plene suis | litteris collaudat, eum tu magiae maleficii criminis insectabere? An invasisse me domum Pudentillae et concipilare bona eius tu magis dolere debes quam doluisset Pontianus, qui mihi ob paucorum dierum vestro scilicet instinctu ortas simultates etiam absenti apud Avitum satisfecit, qui mihi apud tantum virum gratias egit? Puta me acta apud Avitum non litteras ipsius legisse. Quid posses, *vel quas quis*[2]) in isto negotio accusare? Pontianus ipse, quod a matre donatum acceperat meo muneri acceptum ferebat, Pontianus me | vitricum sibi contigisse intimis affectionibus laetabatur. Quod (10
utinam incolumis Carthagine revertisset! vel quoniam sic ei fuerat fato decretum, utinam tu, Rufine, supremum eius iudicium non impedisses! quas mihi aut coram aut denique in testamento gratias egisset? Litteras tamen quas ad me | Cartha- [33
gine vel iam adveniens ex itinere praemisit, quas adhuc validus, quas iam aeger plenas honoris, plenas amoris quaeso, Maxime, paulisper recitari sinas, ut sciat frater eius, accusator meus, quam in omnibus Minervae curriculum cum fratre
591 | optumae memoriae viro currat. **

Cap. XCVII. Audistine vocabula quae mihi Pontianus frater tuus tribuerat, me parentem suum me dominum me magistrum cum saepe alias tum in extremo tempore vitae vocans? *postquam*[3]) tuas quoque pares epistolas *promerem**, si vel exiguam moram tanti putarem: potius testamentum illud recens tui fratris quamquam imperfectum, tamen proferri cuperem, in quo mei officiosissime et honestissime meminit. Quod tamen testamentum Rufinus neque comparari neque perfici pas-
592 sus est pudore perditae | hereditatis, quam paucorum mensium quibus socer Pontiani fuit magno quidem pretio noctium computarat. Praeterea nescio quos Chaldaeos consuluerat, quo lucro filiam collocaret, qui ut audio utinam illud non vere respondissent, primum eius maritum in paucis mensibus moriturum: cetera enim de hereditate, ut assolent, ad consulentis votum confinxerunt. Verum, ut dii voluere, quasi caeca bestia incassum hiavit. Pontianus enim filiam Rufini | male com- (10
pertam non modo heredem non reliquit, sed ne honesto quidem legato impertivit, quippe qui ei ad ignominiam lintea adscribi ducentorum fere denariorum iusserit, ut intelligeretur
593 iratus potius extraneasse eam quam | oblitus praeterisse. Scripsit autem heredes tam hoc testamento quam priore quod

---

1) *cuius Ai disp.* F. 1. *cuius animi disp.* F. 3. et edd. ante Casaub., qui cum seqq. malebat *cuius Aviti.* Ego malim: *cuius animi disciplinationem.* — 2) *quas quis* codd. et edd. ante Casaub. In cett. *vel quisquis.* — 3) *postquam ... promerem* F. 3. *postquam .... promere* p. In cett. *possem .... promere.*

lectum est matrem cum fratre, cui ut vides admodum puero eamdem illam filiae suae machinam Rufinus admovet, ac mulierem aliquam multo natu maiorem, nuperrime uxorem fratris, misero puero obiicit et obsternit.

Cap. XCVIII. At ille puellae meretricis blandimentis et lenonis patris illectamentis captus et possessus, exinde ut frater eius animam edidit, relicta matre ad patruum commigravit, quo facilius remotis nobis coepta perficerentur. Favet enim Rufino Aemilianus et proventum cupit. Ehem! recte vos admonetis: etiam suam spem bonus patruus temperat in isto ac fovet, qui sciat intestati pueri legitimum magis quam iustum heredem futurum. Nollem hercule hoc a me profectum.
| Non fuit meae moderationis tacitas omnium suspiciones pa- 594
lam abrumpere; male vos qui suggessistis. Plane quidem, si
36] *verum*1) velis; multi mirantur, | Aemiliane, tam repentinam circa puerum istum pietatem tuam, postquam frater eius Pontianus est mortuus, cum antea tam ignotus illi fueris, ut saepe ne in occursu quidem filium fratris tui de facie agnosceres. At nunc adeo patientem te ei praebes, itaque eum indulgentia corrumpis, adeo ei nulla re adversare, ut per haec suspicacioribus fidem facias. Investem a nobis accepisti, vesticipem
92) illico reddidisti. Cum a nobis regeretur, ad magistros itabat, ab iis nunc magna fugela in ganeum fugit, amicos serios aspernatur; cum adulescentulis postremissumis inter scorta et pocula puer hoc aevi convivium agitat. Ipse domi tuae rector, ipse familiae dominus, ipse magister convivio; in ludo quoque
|gladiatorio frequens visitur, nomina gladiatorum et pugnas et 595
vulnera plane quidem ut puer honeste ab ipso lanista docetur: loquitur numquam nisi punice et si quid adhuc a matre graecissat: enim latine neque vult neque potest. Audisti, Maxime, paulo ante, proh nefas! privignum meum, fratrem Pontiani, diserti iuvenis, vix singulas syllabas fringultientem, cum ab eo quaereres, donassetne illis mater, quae ego dicebam me adnitente donata.

Cap. XCIX. Testor igitur te, Claudi Maxime vosque qui in consilio estis vosque etiam qui tribunal mecum adsistitis, haec damna et dedecora morum eius patruo huic et candidato illo socero adsignanda, meque posthac boni consulturum, quod talis privignus curae meae iugum cervice excusserit, neque post ea pro eo matri eius supplicaturum. Nam quod paenissime oblitus sum, nuperrime cum testamentum Pudentilla post mortem Pontiani filii sui in mala valetudine scripserit, diu sum adversus illam renisus, ne hunc ob tot in-

---

1) *puerum* codd. et edd. usque ad Casaub., qui cum sqq. scripsit *si verum*. Ego malim: *si perverum*.

signis contumelias ob tot iniurias exheredaret. Elogium gra-
596 vissimum iam totum medius fidius perscriptum | ut aboleret, impensis precibus oravi. Postremo ni impetrarem, diversurum me ab ea comminatus sum: mihi hanc veniam tribueret, | ma- (103
lum filium beneficio vinceret; me invidia omni liberaret. Nec prius destiti quam ita fecit. Doleo me huncce scrupulum Aemiliano dempsisse, tam inopinatam *spem ei*[1]) indicasse. Specta quaeso Maxime, ut hisce auditis subito obstipuerit, ut oculos ad terram demiserit: enim longe sequius ratus fuerat, nec immerito: mulierem filii contumeliis infectam meis officiis devinctam sciebat. De me quoque fuit quod timeret. Quivis vel aeque ut ego spernens hereditatis, tamen vindicari de tam inofficioso privigno non recusasset? Haec praecipue sollicitudo eos | ad accusationem mei stimulavit; hereditatem omnem mihi [337
relictam falso ex sua avaritia coniectavere. Solvo vos in praeteritum isto metu. Namque animum meum neque haereditatis neque ultionis occasio potuit loco dimovere. Pugnavi cum irata matre pro privigno malo vitricus, veluti pater pro optimo filio adversus novercam, nec satis fuit, ni bonae uxoris
597 prolixam liberalitatem circa me nimio | plus aequo coercerem.

Cap. C. Cedo tu testamentum iam inimico filio a matre factum, me quem isti praedonem dicunt verba singula cum precibus praeeunte. Rumpi tabulas istas iube, Maxime, invenies filium heredem: mihi vero tenue nescio quid honoris gratia legatum, ne si quid ei humanitus attigisset, nomen maritus in uxoris tabulis non haberem. Cape istud matris tuae testamentum, vere hoc quidem inofficiosum. Quidni? in quo obsequentissimum maritum exheredavit, inimicissimum filium scripsit heredem: immo enimvero non filium sed Aemiliani spes et Rufini | nuptias, sed temulentum illud collegium, para- (104
sitos tuos. Accipe, inquam, filiorum optime, et positis paulisper epistolis amatoriis matris lege potius testamentum; si quid quasi insana scripsit, hic reperies et quidem mox a principio: *Sicinius Pudens filius meus mihi heres esto.* Fateor qui
598 hoc legerit insanam putabit. Hicine filius heres qui | te in ipso fratris sui funere advocata perditissimorum iuvenum manu voluit excludere e domo quam ipsa donaveras; qui te sibi a fratre coheredem relictam graviter et acerbe tulit; qui confestim te cum tuo luctu et maerore deseruit et ad Rufinum et Aemilianum de sinu tuo aufugit; qui *tibi*[2]) plurimas postea contumelias dixit coram et adiuvante patruo fecit; qui nomen tuum pro tribunalibus ventilavit; qui pudorem tuum tuismet litteris conatus est publice dedecorare; qui maritum tuum quem

---

1) *semet* F. 3. p. Iunt. 2. *semitam* in cett. Ego: *spem ei.* — 2) *qui ibi* F. 1. 3. p. edd. vett. V. L. In cett. *tibi.*

elegeras, quem ut ipse obiiciebat efflictim amabas, capitis accusavit. Aperi quaeso, bone puer, aperi testamentum: facilius insaniam matris sic probabis. Quid abnuis, qui recusas, postquam sollicitudinem de hereditate materna repulisti?

Cap. CI. At ego hasce tabulas, Maxime, hic ibidem pro pedibus tuis adiicio, testorque me deinceps incuriosius habiturum, quid Pudentilla testamento suo scribat. Ipse iam ut libet matrem suam de cetero exoret, mihi, ut ultra pro eo deprecer locum non reliquit. Ipse iam ut sui potens ac vir *acerbissimas litteras matri dictet,*[1]) iram eius deleniat,
38] |qui potuit per|orare poterit exorare. Mihi iamdudum satis est, 599
05) si non modo crimina obiecta plenissime dilui, | verum etiam radicem iudicii huius id est hereditatis quaesitae invidiam funditus sustuli. Illud etiam, ne quid omnium praeteream, priusquam peroro, falso obiectum revincam. Dixistis, me magna pecunia mulieris pulcerrimum praedium meo nomine emisse. Dico, exiguum heridiolum sexaginta milibus nummum, id quoque non me sed Pudentillam suo nomine emisse, Pudentillae nomen in tabulis esse, Pudentillae nomine pro eo agello tributum dependi. Praesens est quaestor publicus cui depensum est, Corvinus Celer, vir ornatus, adest etiam tutor auctor mulieris, vir | gravissimus et sanctissimus, omni cum honore mihi 600
nominandus Cassius Longinus. Quaere, Maxime, cuius emptionis auctor fuerit, quantulo pretio mulier locuples agellum suum praestinarit. [*Testimonium Cassii Longini tutoris et Corvini Clementis Quaestoris Responsum*]. Estne ita ut dixi? Uspiam in hac emptione nomen meum adscriptum est? Num ipsum heredioli pretium invidiosum est, num vel hoc saltem in me collatum?

Cap. CII. Quid etiam est, Aemiliane, quod non te iudice refutaverim, quod pretium magiae meae reperisti? Cur ergo Pudentillae animum veneficiis flecterem, quod ut ex ea commodum caperem? Uti dotem mihi modicam potius quam amplam diceret? O praeclara carmina! An ut eam dotem filiis suis magis restipularetur quam penes me sineret? Quid addi ad hanc magiam potest? An uti rem familiarem suam meo adhortatu pleramque filiis condonasset, quae nihil illis ante me maritum fuerat largita, mihi *quicquam*[2]) imparti-
06) ret? | O grave veneficium dicam an ingratum beneficium? An ut testamento | quod irata filio scribebat filium potius cui of- 601
fensa erat, quam me cui devincta heredem relinqueret? Hoc quidem multis carminibus difficile impetravi. Putate vos caussam non apud Claudium Maximum agere, virum aequum et

1) Ita habent codd. et edd. corrupte. — 2) *nihil quicquam* cod. Salm Pric. Bossch. In cett. *mihi quicquam*.

iustitiae pertinacem, sed alium aliquem pravum et saevum iudicem substituite, accusationum fautorem, cupidum condemnandi, date ei quod sequatur, ministrate vel tantulam verisimilem occasionem secundum vos pronuntiandi. Saltem fingite aliquid, reminiscimini quod respondeatis, qui vos ita rogarit. Et quoniam omnem conatum necesse est quaepiam caussa praecedat, respondete, qui Apuleium dicitis animum Pudentillae magicis illectamentis | adortum, quid ex ea petierit, cur 339
fecerit? Formam eius voluerat? negatis. Divitias saltem concupierat? negant tabulae dotis, negant tabulae donationis, negant tabulae testamenti, in quibus non modo non cupide appetisse verum etiam dure repulisse liberalitatem suae uxoris
602 ostenditur. | Quae igitur alia caussa est? Quid obmutuistis, quid tacetis? Ubi illud libelli vestri atrox principium nomine privigni mei formatum?

Cap. CIII. „*Hunc ego domine Maxime, reum apud te facere institui.*" Quin igitur addis reum magistrum, reum vitricum, reum deprecatorem? Sed quid deinde? „*Plurimorum maleficiorum et manifestissimorum.*" Cedo unum de plurimis: cedo dubium vel saltem obscurum de manifestissimis. Ceterum ad haec quae obiecistis numera an binis | verbis respondeam. (107)
„*Dentes splendidas:*" ignosce mundiciis. „*Specula inspicis:*" debet philosophus. „*Versus facis;*" licet fieri. „*Pisces exploras;*" Aristoteles docet. „*Lignum consecras;*" Plato suadet. „*Uxorem ducis;*" leges iubent. „*Prior natu* **ea** *[1] est;*" Solet fieri. „*Lucrum sectatus es*" dotalis accipe, donationem recordare, testamentum lege. Quae si omnia affatim retudi, si calumnias omnes refutavi, si me in omnibus non modo criminibus verum etiam maledictis procul a culpa tutus
603 sum, si philosophiae | honorem qui mihi salute mea antiquior est nusquam minui, imo contra ubique si *cum septem pen-
604 nis* [2] eum tenui: si haec ut dico ita sunt, possum | securus tuam existimationem revereri quam potestatem vereri: quod
605 minus | grave et verendum mihi arbitror a proconsule damnari, quam si a tam bono tamque emendato viro improber.

---

1) *prior natu is est* F. 1. 3. p. edd. usque ad Colv. In cett. *prior natu ea est.* — 2) *cum septem pennis eum* F. 1. 3. cett. codd. Iunt. 2. *vi c. septem poenis* edd. vett. *conseptum penitus* V. L.

FRAGMENTA APULEII. 606

EX LIBRIS LUDICRORUM ET CONVIVALIBUS QUAESTIONIBUS.

1.

NON. MARC. v. *Abstemius* [p. 68.] *Abstemius* est * immo scit, quo rete leporem tenebat, lupum non teneri. Apuleius: *in se fuisti quondam Athenis paucius atque abstemius* in libro Ludicrorum.

Colv. hunc locum ita emendat: *Abstemius qui vino abstinet. Apuleius: in te fuisti quondam Athenis parcus atque abstemius: in libris ludicrorum* atque ita edidit Bosscha, uti editum est in Merceriana Edit. prior. ann. 1583. et Plantin. Nec tamen satis aperte Apuleio libros Ludicrorum Nonius vindicat. Totus locus corruptissimus est, qui nisi meliores Nonii codd. afferantur, sanari nequit. Duas glossas coniunctas esse putaverim. Pro *in te* Colv. corrigebat *Ante* vel scribendum in *Phe* i. e. *in Phaedone*.

EX LIBRIS DE PROVERBIIS.

2.

FL. SOSIPATER CHARISIUS lib. II. extr.: *Mut. Mut facere non audet*, ut apud Apuleium Platonicum de Proverbiis scriptum est Libro secundo.

EX HERMAGORA.

3.

PRISCIAN. III. c. 1. [T. I. p. 105. *Krehl.*]: supra superior, infra inferior, post posterior, prope propior, ante anterior, penitus penitior. Apuleius in I. Hermagorae: *Visus est ei adulescens honesta forma quasi ad nuptias exornatus trahere se in penitiorem partem domus.*

[Orell. ad Arnob. II. 19. T. II. p. 26. agit fusius de his formis, mirifice tamen ad VII. 38. errans, quod *penitius* non a *penitus* sed a *penite* adverbio repetit. Utrumque enim ab una eademque radice proficiscitur ab adiectivo *penitus*, cuius frequentissimus usus est apud Apuleium; cf. ad Met. p. 47. meae editionis.]

4.

IDEM III. c. 7. [T. I. p. 133. *Krehl.*] Neutra quoque in 607
num desinentia geminant in diminutione *l* ante *um*, et si *g* ha-

iustitiae pertinacem, sed alium aliquem pravum et saevum iudicem substituite, accusationum fautorem, cupidum condemnandi, date ei quod sequatur, ministrate vel tantulam verisimilem occasionem secundum vos pronuntiandi. Saltem fingite aliquid, reminiscimini quod respondeatis, qui vos ita rogarit. Et quoniam omnem conatum necesse est quaepiam caussa praecedat, respondete, qui Apuleium dicitis animum Pudentillae magicis illectamentis | adortum, quid ex ea petierit, cur |339
fecerit? Formam eius voluerat? negatis. Divitias saltem concupierat? negant tabulae dotis, negant tabulae donationis, negant tabulae testamenti, in quibus non modo non cupide appetisse verum etiam dure repulisse liberalitatem suae uxoris
602 ostenditur. | Quae igitur alia caussa est? Quid obmutuistis, quid tacetis? Ubi illud libelli vestri atrox principium nomine privigni mei formatum?

Cap. CIII. „*Hunc ego domine Maxime, reum apud te facere instituì.*“ Quin igitur addis reum magistrum, reum vitricum, reum deprecatorem? Sed quid deinde? „*Plurimorum maleficiorum et manifestissimorum.*“ Cedo unum de plurimis: cedo dubium vel saltem obscurum de manifestissimis. Ceterum ad haec quae obiecistis numera an binis | verbis respondeam. (107)
„*Dentes splendidas:*“ ignosce mundiciis. „*Specula inspicis:*“ debet philosophus. „*Versus facis;*“ licet fieri. „*Pisces exploras;*“ Aristoteles docet. „*Lignum consecras;*“ Plato suadet. „*Uxorem ducis;*“ leges iubent. „*Prior natu* **ea**1) *est;*“ Solet fieri. „*Lucrum sectatus es*“ dotalis accipe, donationem recordare, testamentum lege. Quae si omnia affatim retudi, si calumnias omnes refutavi, si me in omnibus non modo criminibus verum etiam maledictis procul a culpa tutus
603 sum, si philosophiae | honorem qui mihi salute mea antiquior est nusquam minui, imo contra ubique si *cum septem pen-
604 nis *2) eum tenui: si haec ut dico ita sunt, possum | securus tuam existimationem revereri quam potestatem vereri: quod
605 minus | grave et verendum mihi arbitror a proconsule damnari, quam si a tam bono tamque emendato viro improber.

---

1) *prior natu is est* F. 1. 3. p. edd. usque ad Colv. In cett. *prior natu ea est.* — 2) *cum septem pennis eum* F. 1. 3. cett. codd. Iunt. 2. *vi c. septem poenis* edd. vett. *conseptum penitus* V. L.

FRAGMENTA APULEII. 606

EX LIBRIS LUDICRORUM ET CONVIVALIBUS QUAESTIONIBUS.

1.

NON. MARC. v. *Abstemius* [p. 68.] *Abstemius* est * immo scit, quo rete leporem tenebat, lupum non teneri. Apuleius: *in se fuisti quondam Athenis paucius atque abstemius* in libro Ludicrorum.

Colv. hunc locum ita emendat: *Abstemius qui vino abstinet. Apuleius: in te fuisti quondam Athenis parcus atque abstemius: in libris ludicrorum* atque ita edidit Bosscha, uti editum est in Merceriana Edit. prior. ann. 1583. et Plantin. Nec tamen satis aperte Apuleio libros Ludicrorum Nonius vindicat. Totus locus corruptissimus est, qui nisi meliores Nonii codd. afferantur, sanari nequit. Duas glossas coniunctas esse putaverim. Pro *in te* Colv. corrigebat *Ante* vel scribendum in *Phe* i. e. *in Phaedone*.

EX LIBRIS DE PROVERBIIS.

2.

FL. SOSIPATER CHARISIUS lib. II. extr.: *Mut. Mut facere non audet,* ut apud Apuleium Platonicum de Proverbiis scriptum est Libro secundo.

EX HERMAGORA.

3.

PRISCIAN. III. c. 1. [T. I. p. 105. *Krehl.*]: supra superior, infra inferior, post posterior, prope propior, ante anterior, penitus penitior. Apuleius in I. Hermagorae: *Visus est ei adulescens honesta forma quasi ad nuptias exornatus trahere se in penitiorem partem domus.*

[Orell. ad Arnob. II. 19. T. II. p. 26. agit fusius de his formis, mirifice tamen ad VII. 38. errans, quod *penitius* non a *penitus* sed a *penite* adverbio repetit. Utrumque enim ab una eademque radice proficiscitur ab adiectivo *penitus*, cuius frequentissimus usus est apud Apuleium; cf. ad Met. p. 47. meae editionis.]

4.

IDEM III. c. 7. [T. I. p. 133. *Krehl.*] Neutra quoque in 607
num desinentia geminant in diminutione *l* ante *um*, et si *g* ha-

bent ante *n* in penultima syllaba diminutivi *i* non *e* accipiunt, *ut tignum*, *tigillum*, *signum sigillum*. Alia vero *e* habent in penultima, nisi sit, quod superius docuimus, penultima primitivi naturaliter longa, ut *bonum bellum*, *geminum gemellum*, *scamnum scamellum*. Apuleius tamen in I. Hermagorae: *Verum infirma scamellorum obice fultae fores.*

[Hunc locum citat Heins. ad Ovid. Met. XIV. 780. ita: *verum infirma scamellorum obice fulta.*]

5.

IDEM IV. 6. [T. I. p. 160. *Krehl.*]. In *ius* desinentia sive a nominibus sive a verbis derivata servant ante *ius* primitivorum suorum consonantes, ex quibus incipiunt ultimae vel penultimae syllabae, sed tum penultimae, cum et ipsa penultima in vocalem desinit et ultima a vocali incipit, ut *servus*, *servi Servius*, *servilis Servilius*, *agellus*, *agelli*, *Agellius*, *silva Silvius*, *virgula Virgilius*, *Mars Martis Martius*, *nuncio nuncius*, *saucio saucius*, *scio scius*. Sic Apuleius in primo Hermagorae et Pacuvius in Teucro: *Postquam defessus perrogitando advenas de gnatis neque quemquam invenit scium*, unde *nescio* quoque *nescius*.

[cf. Voss. Etymol. s. v. *scio* et Intt. ad Plaut. Casin. Prolog. 65. Non. p. 429.]

6.

IDEM *VI. c.* 18. [*T. I. p.* 285. *Krehl.*] Alia vero in X. desinentia omnia per obliquos casus longam habent penultimam natura vel positione exceptis *grex gregis*, *dux ducis*, *crux crucis*, *fax facis*, *nux nucis*, *pix picis*, *trux trucis*, *coniux coniugis*, *salix salicis*. Excipiuntur ea quoque, quae nec *g* nec *c* habent ante *is* in genitivo *nix nivis*. Antiqui tamen etiam *ninguis* dicebant, unde Apuleius in primo Hermagorae: *Aspera hiems erat*, *omnia ningue canebant.*

[*Canebant* apud Prisc. omnes codd. habent praeter Zwicc. 2. qui *rigebant* praebet. Ego malim *scatebant*, si quidem emendandum quid est. De *ningue* cf. Voss. Aristarch. T. II. p. 844. ibique Eckst.]

7.

IDEM *X. c.* 7. [*T. I. p.* 499. *Krehl.*] In *no*, *o* vel *g* antecedentibus per *ui* divisas faciunt praeteritum, ut *pono posui* et ab eo composita *suppono supposui*, *compono composui*. Antiqui tamen et *posivi* protulisse inveniuntur. Plautus in Vidularia: *Nunc apud sequestrum vidulum posivimus*. Apuleius in I. Hermagorae: *Et cibatum quem iocundum esse nobis animadverterunt ante*, *eum apposiverunt.*

[cf. Burm. ad Anthol. Lat. I. p. 311. Ita Cato apud Fronton. Epist. ad Antonin. Imperat. I. 2. p. 150. Mai. *Num quos praefectos per sociorum vestrorum oppida imposivi, qui eorum bona liberos diriperent.* Item *studiri*

pro *studui* Fronto ad M. Caesar. IV. 5. p. 102. *disposito cibo studivi*, ad quem locum vide Mai.]

9.

FAB. PLANCIAD. *Fulgentius de Sermone Antiquo* [p. 769. ed. Staveer. Non. p. 559.] *Pollinctores* dicti sunt qui funera morientium accurant. Plautus in Poenulo: *Quia mihi pollinctor dixit, qui eum pollinxerat.* Dicti autem *pollinctores* quasi pollutorum unctores id est cadaverum curatores, unde Apuleius in Hermagora ait: *Pollinctores funere domuitionem paramus.*

[Alia exemplaria habent: *pollinctor eius funere dum unctionem parat.* Item: *pollincto eius funere domuitionem paramus.* Forsitan legendum: *pollinctores uncto funere domuitionem paramus* ex compendio *pollinctor*, ut ob similes syllabas altera exciderit. De voce *pollinctor* eiusque significatione cf. Kirchm. de Funer. Rom. I. c. 9. Munker. ad Fulgent. h. l. p. 769. Stav. Voss. Etymol. V. *pollinctor.* Intt. ad Plaut. Poen. Prolog. 63. Guther. de Iure Man. I. 14. in Graev. Thes. Antiqq. T. XII. p. 1123. Morestell. Pomp. Feral. I. c. 13. ibid. p. 1375. Popm. de Operis Serv. in Polen. Suppl. Thes. T. III. p. 1336., a quo hoc fragmentum citatur. Eckst. ad Voss. Arist. T. II. p. 846. Praeterea h. l. citat Barth. Advers. XXXVII. 1. p. 1674. ita: *Pollinctor funeri dum unctionem parat.* Et e codice ut dicit casco: *Pollinctor sub fune dormitionem paramus* unde emendat: *pollincto rite sub finem dormitionem paramus.* Quid sibi velit Gloss. Isid. p. 691. *pollingon, ubi cadavera ponuntur graecum*, non intelligo.]

EX PHAEDONE.

10.

PRISCIAN. X. c. 3. [T. I. p. 486. *Krehl.*] *Compesco* 608
compescui et *depesco depescui* et *posco poposci* et *disco didici* a praesenti tempore faciunt supinum mutatione *o* in *i* correptum et additione *tum: compesco compescitum, posco poscitum, disco discitum.* Unde Apuleius participium futuri protulit in Phaedone de anima: *Sic auditurum sic disciturum, quod melius sit, haec omnia et singula sic agere aut pati, ut patiuntur atque agunt.*

[cf. Voss. Arist. T. II. p. 833. ibique Eckstein.]

11.

IDEM X. c. 5. [T. I. p. 493. Krehl.] *Tendo* praeterea et *tentum* et *tensum* facit. Virgilius in VII. [226.] *Audiit et si quem tellus extenta plagarum quatuor in medio dirimit plaga solis iniqui.* Lucanus in primo [531.] *Et varias ignis tenso dedit aere formas.* Idem in secundo [683.]: *Tensisque rudentibus actae. Ostendo* quoque ab eo compositum similiter facit *ostentum* et *ostensum.* Lucanus in II. [192.]: *Ubi scelus hoc Scyllae caedesque ostensa placeret, agnoscendus erat.* Apuleius in Phaedone: *Et caussam gignendi ostensurum et immortalitatem animae reperturum.*

EX EPITOMA.

12.

IDEM *VI. c.* 12. [T. I. p. 262. *Krehl.*] Haec *cuspis cuspidis*, *semis semissis* Apuleius in Epitoma: *Sed tum sestertius dipondium semissem*, *quinarius quinquessis*, *denarius decussis valebat.*

[Hotomannus restitui volebat *quinquessem*... *decussem*, repugnante Gronov. de Pecun. Vet. I. c. 8., qui intelligit *aes* vel *pondus*.]

EX LIBRO DE REPUBLICA.

14.

FULGENTIUS *de Prisco Sermone.* [Non. p. 565. Mythogr. p. 780. ed. Stav.] *Celocem* dicunt genus navicellae modicissimum quod *lembum* (al. *blanam* et *bamplum*) dicimus. Apuleius libro de Republ.: *Qui celocem regere nequit*, *onerariam petit.*

Huius proverbii sententiam pluribus exemplis illustrat Toll. ad Auson. Sapient. in Chil. vs. 11.

EX MEDICINALIBUS.

15.

PRISCIANUS *VI. c.* 2. [T. I. p. 225. *Krehl.*] In *e* correptum latina sunt neutra, quae *e* in *is* conversa faciunt genitivum, ut *hoc mare huius maris*, *hoc monile huius monilis*, *hoc mantele huius mantelis.* Ovidius in IV. Fast. [934.] *Dixerat ac dextra villis mantele solutis cumque meri patera turis acerra fuit.* cett. Excipitur unum indeclinabile in singulari numero, *hoc cepe huius cepe.* Apuleius in Medicinalibus: *Cepe sucum melle mixtum.* Quod in plurali numero femininum est primae declinationis, *hae cepae harum ceparum*, quamvis antiquissimi in *a* quoque singulare feminino genere hoc recte protulisse inveniuntur. Naevius in Apella cett.

DE RE RUSTICA.

16.

609 PALLADIUS *de Re Rustica I. tit. XXXV. Apuleius asserit semina bubulo felle maceranda*, *antequam spargas.*

DE ARBORIBUS.

17.

SERVIUS ad Virg. Georg. II. 126. Apud Medos nascitur quaedam arbor ferens mala, quae *medica* vocantur, quam

per periphrasin ostendit, eius supprimens nomen. Hanc plerique *citrum* volunt, quod negat Apuleius in libris quos *de Arboribus* scripsit et docet longe aliud esse genus arboris.

EX INCERTIS LIBRIS.

18.

FRIDERICUS *Secundus Imper. De arte venandi cum avibus sive de re accipitraria.* Cinni et illae quae dicuntur ab Aristotele in libris Animalium Pelicani, *qui ab Apuleio nominantur Cofani.*

19.

FL. SOSIPATER CHARISIUS *III. Dirimo dirimis diremi* et *dirempsi*, sed magis *diremi. Deleo deles delui* et *delevi. Tero teris terii* et *trivi* iuxta Apuleium.

20.

ISIDORUS *Originum VIII. c.* 11. §. 100. Apuleius autem ait eos *κατ' ἀντίφρασιν* dici *Manes* hoc est mites ac modestos, cum sint terribiles ac immanes ut Parcas, ut Eumenidas.

21.

BARTHIUS e cod. suo antiquo Advers. XV. 17. p. 816. sq. plures sententias profert, quae in libris Apuleii non leguntur. De hoc codice vide quod exposui ad Apol. p. 432.:

1) [*Plures artes sunt quas bonus sine erubescentia ignorare potest, bene autem vivere nescire neminem excusat*, quae sententia pertinet ad Libr. de Deo Socrat. p. 169.]

2) *Quemadmodum natura os unicum aures vero duas cuilibet ministravit, ita nos et loqui et audire plurima debemus*, quae sententia nusquam legitur.

3) Eiusdem haec feruntur

Principium vitae obitus meditatio est.
Non vult emendari peccare nesciens,
Immoderata ira strictus est insaniae.
Pecuniam amico credens est damnum duplex.
Argentum et sodalem perdidit simul.

[Barth. pro *strictus* voluit *fructus* pro *credens*: *credere*. Mirum vero est, quomodo Bosscha Barthii mentem tam perverse capere potuerit. Barthius enim in marg. adscripsit: Ita f. in Ms. est (sc. quomodo in contextu scribitur) *fructus credere*, ex quo compendio *f* i. e. *fortasse* Bosscha coniicere iam potuit, quae in margine adscriptae sunt lectiones esse Barthii emendationes. Deinde hae coniecturae litteris inter se disiunctis conscriptae sunt. Nihilominus dicit: Barthius minorem distinctionem ponens post *nesciens* in seqq. pro *fructus* legi volebat *strictus*, dein tollens maiorem distinctionem post *insaniae*, *credere* pro *credens*.]

4) [Scheffer. de Militia Navali T. I. in Polen. Suppl. Antiq. T. V. p. 999 Apuleius: *si vado non poterunt, pontonibus transibunt.*]

APULEII ΑΝΕΧΟΜΕΝΟΣ

EX MENANDRO.

610 Amare liceat, si potiri non licet
Fruantur alii, non moror, non sum invidus:
Nam sese excruciat, qui beatis invidet.
Quos Venus amavit, facit amoris compotes
611 | Nobis Cupido velle dat, posse abnegat.
Olli purpurea delibantes oscula
Clemente morsu rosea labella vellicent,
Malas adorent ore et ingenuas genas,
Et pupularum nitidas geminas gemmulas
Quin et quum tenera membra molli lectulo
Quum pectora ** adhaerent Veneris glutino
Libido cum lascivo instinctu suscitat
612 | Sinuare ad Veneris usum femina, feminae
Inter ganitus et subantis voculas
Carpant papillas atque amplexus intiment,
Arentque sulcos molles arvo Venereo
Thyrsumque pangant hortulo in Cupidinis,
613 | Dent crebros ictus connivente lumine
Trepidante cursu Venere et anima fessula
614 | Eiaculent tepidum rorem niveis laticibus.
Haec illi faciant, quibus Venus non invidet:
At nobis casso saltem delectamine
Amare licet, si potiri non licet.

Valde corruptum hoc carmen primus edidit Binetus inter Epigr. vet. p. 9. appositis in margine nonnullis emendationibus, quarum plerasque recepit editio Patissoniana Catalectorum Petron. p. 158. et 159. et Frelloniana p. 221. Legitur etiam post Priapeia Scioppii et inter Amores Baudii edidit Scriverius p. 174. additis notulis. Non habetur in Epigrammatibus vetustis a Pithoeo editis. Sed quam Pithoei editionem inter Errores Venereos memorat Scriverius, est Patissoniana, eam enim Pithoeo deberi dicit Dousa II. Praecid. c. 6. Burm. habet in Anthol. T. I. p. 661. Editum est in Edd. Apuleii Bas. 1620. Colv. Vulc. Wower. Elm. Scriv. Florid. Bosch. Elegantissimis versibus in Belgicum sermonem bis est versum a Bilderdykio in Carminum fasciculo, cui titulus *Mijn verlustiging* p. 48. et 49. Parodiam huic carmini contrariam dedit Durantius Casellius Lib. II. Variar. c. 20.

VARIAE LECTIONES.

Quatuor sunt quos accuratissime contuli Bibliothecae Regiae Paris. codices, qui sub Num. 6286. 6369. 6634 et 3581 asservantur. Ceteri enim qui haud ita pauci minores quos dicunt Apuleii libros continent, quum a me comparati essent, tam parvi momenti videbantur esse, ut si in meum usum eos comparaturus fuissem, tempus quod in aliis studiis melius et maiore cum fructu collocandum esse putarem, omnino perdidissem. Aut enim illi peioris notae lectiones praebent quas rectius e librariorum calamo quam e scriptoris ingenio profluxisse dixeris, ita ut multis locis aut toti corrupti aut mutilati appareant; aut tam apertas corruptelas et menda continent, ut ad contextus Apuleiani emendationem nihil adiumenti conferant; denique alii tam accurate cum iis qui a me comparati sunt conspirant ut eorum collatione, etsi aliquot locis dissiderent, supersedere posse meo mihi iure viderer. Idem cadit in alium illius bibliothecae codicem qui totam Metamorphosin complectitur, tam negligenter conscriptum, tot locis corruptum, ita saepius mutilatum, ut ne Dresdensi quidem comparari queat qui omnium quos adhuc vidi longe est pessimus. Atque vero Metamorphosis contextum codicibus adiuvari et corrigi posse dubito, quoniam qui a me collati sunt codices Florentini, Guelferbytani, Pithoeanus quamquam non ex eodem fonte emanasse eos probari potest, tam mirifice inter se consentiunt, ut ex iis quam emendatissimum Apuleii contextum conformari liceat, si quando accuratius in Afrorum dictionem et ingenium inquisitum fuerit. Quod de ceteris illius bibliothecae libris expositum est, idem partim de codice 6634 dicendum est, qui praeter alios etiam de mundo librum continet, omnino illo quidem bono, in hoc tamen libro fontem parum limpidum secuto; alterum vero codicem, in quo idem liber cum dogmate Platonis servatur, in usum meum convertere non potui, ita ut utrum ille bonus sit nec ne diiudicare nequeam.

Cod. 6286.

Codex est membranaceus olim Puteani: Ibi continentur

1. Apuleii Madaurensis liber de deo Socratis.

Explicit liber de Deo Socratis Appuleii Madaurensis platoni discip'li de platone et eius dogmate incipit.

2. *de Dogmate Platonis.*

3. *Hermes Trismegistus.*

Codex a principio mutilatus est et in primis foliis res tractantur naturales quae a posteriori manu calamo sunt inductae: tum a fol. 2 usque ad 6 fol. pag. 1. sequitur *Apuleius de deo Socratis;* a fol. 6. p. 1. usque ad fol. 13. pag. 1. *de Dogmate Platonis;* tum *incerti auctoris de musica fragmentum,* a fol. 14. p. 2. usque ad fol. 21. p. 1. *Apuleii Hermes Trismegistus,* deinde *de dei qualitatibus* versus satis incompti et *liber exercitationis ad viam felicitatis* etc. A fol. 22. p. 1. incipit *Seneca de naturalibus quaestionibus* usque ad fol. 55. p. 2., unde exordiuntur *Adelardi bathensis de quibusdam naturalibus quaestionibus* (?) quae tamen quaestiones non integrae sunt perscriptae. Codex ab una eademque manu Saec. XIII. aut XIV. exaratus et in Apuleii scriptis bonos libros secutus est. Continet 55. folia, quorum quaeque pagina ex 52. lineis constat; graeca vocabula in libris de Dogmate Platonis saepe desiderantur et lacunae adiecta voce *graeca* sine ulla interruptione verborum contextui inserta, insignitae sunt: saepius autem corrupte ea leguntur. De philosophia naturali et morali libri nullo intervallo interposito iunctim sunt perscripti eo modo: *verum enim vero tunc exitium copo. Moralis philosophia.* Ita etiam finis horum librorum non indicatus est, sed maiuscula littera initiali posita incipit *de Musica incerti auctoris* liber, qui solus ab alia manu exaratus est. Ante Hermetis Trismegisti librum legitur: *Incipit ermu trismegiston* (trismegistou?) *de heleka ad Asclepium allequta feliciter.* In hoc libro verba graeca modo graecis modo latinis litteris perscripta sunt; itemque ut in ceteris post vocabulum *coenam* qua hic dialogus terminatur, nullo intervallo interposito *de dei qualitatibus* versus incipiunt qui iidem calamo sunt obducti.

Codex 6369.

codex est membranaceus et continet:

1. Somnium Scipionis.
2. Macrobii in Somnium Scipionis libri duo.

3. Hermetis sive Mercurii Trimegisti de Idolo liber qui aliter etiam de divinitate dicitur ad Asclepium.

4. Apuleii Madaurensis de deo Socratis Liber.

5. Ciceronis orationes.

Est ille codex quem numero 2. insignivi quique multis locis cum priore consentit, at ubi dissidet, tam aperte errat et textum negligenter corrumpit, ut varias eius lectiones describere superfluum sit. Saepius liber in verborum contextu lacunas habet inde mea quidem sententia exortas quod pro sua negligentia aut stoliditate librarius verba legere aut non potuit aut noluit. Nondum absolutum fuisse hunc codicem inde fit probabile, quod litteras initiales librarius nondum addidit; at lacunae conspiciuntur, ex quibus artificiosius eum depingere initiales voluisse apparet. Codex sine dubio est tertii vel quarti decimi saec.

Cod. 6634.

1. Apuleii Madaurensis platonici philosophi liber de Deo Socratis

2. Hermetis Trismegisti Asclepius.

3. Apuleii liber de Dogmate Platonis.

4. Apuleii liber de philosophia.

5. Apuleii liber de mundo.

Quae huius codicis sit ratio iam supra accuratius expositum est. Accurate et saeculo XIII. est exaratus. Num 3. a me insignitus est.

Cod. 3581.

Codex membranaceus olim Colbertinus. Continet ille inde a fol. 1—14, quorum pagina quaeque 31. lineas habet, *de Deo Socratis* librum: est modo accurate modo negligenter et multis cum notis exaratus. Praeter Apuleium habet: *Iohannis Viterbiensis ordinis Praedicatorum de futuris Christianorum triumphis contra Turchos et Mahumetanos omnes. Impressa Genue per Reverendum M. Baptistam canalum (?) ordinis Carmelitarum in domo sancte Marie Crucifixorum.* Hic liber ad beatissimum pontificem Maximum Sextum et reges principes et Senatus Christianos missus, et ab eadem manu qua Apuleii liber perscriptus est. In fine tempus quo codex confectus est accurate designatur. Ex Genua 18\Ө die 31. Marcii in Sabbõ scõ completum. Impressum Genue eodem die (?) 8. Decembris.

VARIAE CODD. PARISINORUM LECTIONES.

(Codex 3581.)
(Codex 6399. [2])
(Codex 6334. [3])

DE DEO SOCRATIS.

PROLOGUS.

p. 104 ed. Oud.

stodito pro *schedio.*

experim' pro *experimini.*

an idem sunt repentinus pro *an idem sum rep.*

cognoscitis pro *cognostis* cum optt. codd.

propensioreq; pro *propensiore quam.*

indicatio — *iudicatio.*

p. 105.

simul noscitis et.

tac. nobis ut Vulc. Harlem. codd. et edd. vett. et Par. 2.

vobiscum partienda Voss. cod. Vulc. et seqq.

modificabor pars enim vos averto libenter vos enim etiam Cantabr. 1. 2. et edd. vett. habent; at *pars* vocabulum quid sibi velit, non intelligo. Non ita parva est aliquot vocabulorum lacuna.

in manu vestra ut Voss. edd. vett. usque ad Vulc. et Par. 2.

sinuare et mittere ut Guelf. 2. Scal. Heins. Wow.

p. 106.

et flaccida cum optimis codd.

caprata.

Cum quidam t.

sententia est cum Guelf. 1. et edd. optimis. Quae probabilis huius loci scriptura sit. vide in ed. maior. adnotatione critica.

quae de repent. aborta est; ab-orta est cum Harl. et Guelf. 2.

neque conclunato pro fonte de situ quae lectio in nullo alio codice extat, nisi quod Voss. *fonte* habet.

cohibentibus cum Voss. et Ms. Thuani et codd. plerisque, quod propius ad lectionem *conivēntibus* accedit, quam ubique restituendam esse nunc quidem persuasum mihi est.

p. 107.

structum orationis uti Voss. Cantabr. et edd. vett.

directum cum Voss.

omni farie quam lectionem librarii glossema esse existimo.

ex optimas oras ad unguem cum Voss. et Par. 3.

operi accommodem cum optimis codd. et Par. 3.

laevitate lubrica ut G. 1. Thuan. alii et Par. 3.

p. 108.

vel rotunda volubilia ut Guelf. 1. et Cantabr. 1. 2. cod. Fabr. et Par. 3.

correptione cum Voss. 1. 2. Cant.

nulla res. (Enim particula a solo hoc codice omittitur, ac satis eleganter, ut si in pluribus Mss. particula deesset, e textu eiiciendam esse eam putarem.

nec est quidquid omnium habere vel non et laudem diligentiae. Nec est optimi scribunt codd., *quicquid,* quae lectio defendi possit, in nullo quantum video cod. praeter Benedictinum invenitur; qui *habere* praebent codd., ii *quod* vel *non* ante *habere* inserunt, nullus vero dat *vel non,* ita ut haec verba esse librarii cuiusdam interpretamenta posuerim, qui cum in aliis Mss. scribi in aliis omitti particulam negativam videret, *non* superposuit, addita pro more librariorum *vel* particula. Huius vero codicis librarius verba *vel non* textui per socordiam interposuit.

qui oppido velint quae a me desiderabantur. Lectio *velint* in nullo alio cod. comparet; proxime accedit cod. Cant. m. s. *volunt.*

ex tempore hercle formido. (Forsitan legendum est *ex tempore*; *ē h. f.* i. e. *est hercle,* ē littera ob praecedentem finalem omissa.)

nedum laudo hanc novam capto, parum illam. Parum optimorum codd. est lectio et Par. 3. *laudo hanc novam* in nullo alio cod. extat.

p. 109.

vulpes hic cod. ubique scribit.

volatu. ales vulpes bestiam. Igitur hic solus omittit; Bened. habet *vulpes* pro *ales,* unde clare percipi potest, ex glossemate librarii *ales vulpes* lectionem in hoc cod. conflatam esse.

propassis animal utrimque praelabitur. propassis et utrimque optimi codd. scribunt, *animal* ex librarii interpretamento additum est.

qui alipedem nequibat cum optimis codd.

cum superius raptorem solus hic cod. ut videtur ex glossemate habet.

adorta est cum plurimis codd. et edd. et Par. 2.

quippe cum iam tam concinnum. Quippe cum optimi codd. dant, in cett. hic cod. Vulcan. et seqq. edd. exprimit lectionem.

iam ipse oculis perspicax: ales abest etiam a Cantabr. Voss. et Par. 3., quod vocabulum Oud. e glossemate intrusum putat.

utinam cigno. Sicuti in hoc cod. per librarii negligentiam omissum videtur.

ex omni vicio cum Cantabr.

delicie cum optimis codd. scribit.

prae ceteris sibi deesse.

ut ne id hoc quod volatu pepererat. Cum optimis codd. consentit; quae inter *hoc* et *quod* desunt vocabula, ex librarii negligentia omissa videntur esse.

cohibiliter cum peioris notae libris.
groccare cum optimo cod. Guelferb. 1.
ut certa ex vitio librarii.
nobis div. tendentibus, qua in lectione optimi quique codd. consentiunt et Par. 3.
expartes quae lectio haud spernenda est cf. Drak. ad Liv. III. 57. §. 1. et ad XXXVIII. 36. §. 8.
oratio vestra cum Harl.
latinum cum optimis codd.
quamvis mea opinio est, ars ita. Quamvis neutiquam explicari potest, nisi aliud quid latere posueris. *Ars* optimi codd. habent.

CAP. I.

esse summos deos summum cett. cum optimis codd.
loci a solo hoc codice abest.
pluribus cernit cum optimis codd.
nam ut proinde magestas ex librarii negligentia.
coelum non est in hoc codice.
praec. diei opif., ut optt. codd. et Par. 3. habent.
quanto longe quae lectio minime spernenda est. Omitti enim in enuntiationibus comparativis praesertim iis quae a *tanto* et *quanto* incipiunt, *magis, plus, amplius* cett. adnotavi ad Apul. T. I. p. 602. Nec obstat quod in seqq. comparativus *longius* ponitur, quamquam hoc rarius usu venit.
actibus ut alii Mss. quorum nomina Oud. non protulit.
pro circumversione, ut optt. codd.
indiga cum peioris notae libris.
seu quodam solita aberratione et Par. 3.
radiis solis obstitit, ut optt. codd.
iactat de corpore cum aliis libris.

CAP. II.

nam hoc postea video.
neque de sole neque de luna.
cunctaverit, ut optt. codd. et Par. 3.
etiam ut stellas, quam lectionem etiam Cant. 2. Voss. et Par. 3. dant, exortam e compendio V.
indeflexo certo et statuto, quod posterius etiam in Harlem. cod. extat.
varia quippe cum optimis codd., quam lectionem nunc alteri *quidem* praetulerim.
curricula librarii error est.
pervicitate.
abstituto circulore quae lectio pro librarii mendo habenda non est. In *circulore* veram loci scripturam inesse putaverim.
obitus et ortus.
in eorum deorum numero.
arcturum geminos leonem aliosque radiantis cum Guelf. 1. et edd. vett.
decore ut peioris notae libri.
est et aliud deorum genus.
viribus nostris.
intellectu non comparet in hoc cod.
mirabundi cum F. Voss. Cantabr.
duodecim situ nominum ab Ennio coartati. Duodecim situ nominum lectionem etiam Exc. Boumann. habent; *in duos versus* hic codex solus omittit.
Venusque.
Mercurius Iupiter ut Harl. a m. s.

vestris auribus, non improbabilis lectio.
quibus eorum cum optimis libris et Par. 2. 3.

CAP. III.

ceterum profana prophecie turba, prophecie quid hoc loco sibi velit, non intelligo, nec tamen pro nihilo lectionem habuerim.
inops veritatis et Par. 2.
spreto ut Voss.
superstitione, pars in contemtu tumida (in margine signo non addito quo referri debeant, *vel tumida* ab eadem manu apposita leguntur, in 3. *vel tumida* in textu extant, sed a manu secunda lineola subducta pro falsis exterminantur et in margine „*glossema*" scriptum est.
plurimo librarii error est.
quos eos Plato.
aestimat quae lectio si ab aliis codd. probaretur, eam non reiicerem.
naturas incorporales cum optimis codd.
animalis.
contagiones ut Guelf. et Par. 3.
suaque natura et plurimi codd.
beatit. prorfecto.
ex se bona cum Cant. et Voss. et. Par. 2.
omnia competentias promptu, quae corruptela ex compendio *competentia s'* i. e. *sibi* orta est.
libero absoluto et. Par. 2. 3. et optimi codd.
parentumque et Par. 2. 3. cum Cantabr. Harl. Voss. aliis.
quamvis orationem. Mirum est, quod codd. Augustini de Civ. Dei IX. 16, ubi locus hic extat, *quamvis* praebent, ita ut alia loci scriptura hic latere videatur.
vix sapientibus et Par. 2. 3. cum optimis libris.
vigori et Par. 2. 3. cum optimis libris.
a corpore moveri. ut Cantabr.
vel in art. ut optimi codd.
mihi quod tamen sed ne. quod habet etiam cod. Bened. ex compendiorum confusione.
suppetere faciam rebus cum cett. codd. et Par. 2. 3.
meam longe et Par. 2. 3.
bellae quod ante *disciplinae* Vulc. e suis codd. addidit, non extat in hoc cod. Par. 2. 3. et optt. codd.
depraverint.
imbuerint et Par. 2. 3. et oppt. codd.
exosa mansuetudine quae lectio Colvii emendationem affirmat.
efferarint et Par. 2. 3. et optt. codd.
ut posse videri librarii mendum est pro *posset videri*, quam lectionem etiam Cantabr. habet.
in terra homine.

CAP. IV.

similibus erroribus cum ceteris codd. et Par. 2. 3.
cuncti cum cett. libris et Par. 2. 3.
summa infimis cum optimis libris et Par. 2. 3.
inde facta.
caduca et subsinna.
infirmata cum optimis libris et et Par. 2. 3.
partem campse et interruptam ac cum optimis libris (ut Merceri) et Par. 2. 3.

sublimitatis non est in hoc libro.
sola intellecta n. p. nascuntur cum Florent. Voss. et Cantabr. 1. 2. et Par. 3.
mutabilem ut peioris notae libri et Par. 2. 3.
suggestum q. et.
arbitriis cum Bened. et edd. vett., quae lectio restituenda videtur esse.
penetrabilibus cum Par. 2. solita aberratione.
ipsa rebus non est in optimis codd. et Par. 2. 3.

CAP. V.

quia ergo orator obiec. aliqui.
eo se celitum aperto vitio.
equicio vel busequa seu bal. hinnientium; equitio optimorum codd. est lectio, *busequa* habent Cant. Voss. cod. Fabr.
mederetur uti Benedict.
cui ergo.
votum cum optimis codd. et Par. 2. 3.
fautorem bonis cum Guelf. 2. et Par. 2. 3.
malis omni cum Voss. Bened. et Par. 3.
iureiurando cum Guelf. 2. et Par. 3.
hoc memorando poterat.
at enim inter cum optimis codd. et Par. 2.
an ut se feroc. cum optimis codd. et Par. 3.
advenerant, ut Cant. et Harl.
dextram caedibus cum Guelf. 1. 2. et Par. 2. 3.
neve per ista iuretur cum cett. libris et Par. 3.
nam et iusiurandum dicitur ut ait Ennius ut aliquot codd. et Par. 3., in quo a. m. s. in margine *iovis iurandum* additum est.
atqui si [supra additum est ab eadem manu *certe.*]

CAP. VI.

Verba inde ab *respondent* usque ad *adeo* non sunt in hoc cod., librarii negligentia omissa, qui a priore *adeo* particula oculorum errore ad posteriorem eamdem delapsus est. In Par. 2. 3. est *respondent.*
inquit se invitos.
a vobis solita aberratione.
illa sacra rerum hum. cum Guelf. 1. Fulv. et. Par. 2. 3.
sed contrectatione uti cett. codd. et Par. 2. 3.
quaedam medice potestates.
commeant, eos graeci nomine demones uti in Guelf. 1. 2.
inter coelicolasque ut in optimis codd.
victores.
ultro citro cum optt. codd. et Par. 2. 3.
suppeticias cum Cant. Voss. et Par. 2. 3.
seu ut Harl. Par. 2. 3.
curant singuli eorum cum F. 1. G. 1. 2. cod. Fabr. Merc. Par. 2. 3.
ut est cuique cum Bened. et Par. 3.
confirmandis cum plerisque libris.
vel fulminibus iaculandis non sunt in hoc codice.
quae cuncta nō coelestium vol. numine quae lectio non spernenda est, praesertim quum in seqq. *obsequio opera* legatur.

CAP. VII.

atque opera atque cura cum Par. 2. 3.

comminarentur ut omnes codd.
praedicent ut Guelf. 1. Cant. 1. 2. Mss. Merc. et Par. 3.
Accio navigio. Navigio legitur etiam in Bened.
cotis sed supra scriptum ab eadem manu est *cetis,* quod quid sibi velit non capio.
Tuscorum piacula desunt ut in Cant. Voss.
fulguratorum cum F. Guelf. 1. 2. cod. Fabr. Harl. Merc. codd. Voss. Cant. 1. 2.
bidentalia carmina bidentalia quae omnia.
vel eorum quisquam.
corroget uti omnes codd. et Par. 2. 3.
accio navem velificet cum G. 1. 2. cod. Fabr. Thuan. et Par. 2. In 3 est *navio cotificet.*
rapere sed non sunt in hoc cod., ut in Voss. Cant. et Par. 3.
verticem nec ex nostro nō est opera diis superbis.
divorum non comparet in h. c., ut deest Cant. Voss.
aeris plagis cum F. Harl. Guelf. 2. Bened.
versantur aut cum F. Voss. et Cant.

CAP. VIII.

natura non comparet in h. c.
disterminata sintque ut etiam Par. 3., quibus libris optima huius loci lectio confirmatur.
terrarum flammarum cum G. 1. 2. Cant. Voss. Merc. codd. et Par. 2. 3.
si quid Aristotiles.
in faucibus flagrantibus.
in igne cum Harl.
cursum in aethere id est, cursum cum F. G. 1. Voss. Cant. Harl. et Par. 2. 3., *id est,* Merc. cod. 1. et Par. 2. 3.
elementa F. G. 1. Harl. Cant. Voss. et Par. 2.
gignerentur ut peioris notae libri et Par. 2. 3.
gebulenda.
nam quid aves aeri adtribuet; adtribuet in optimis codd. est.
meritissime cum Bened.
altitudinem non est in h. c.
decem deest, ut in optimis codd. et Par. 2. 3.
aeris augmentum ut edd. ante Vulc.
citimam lunae felicemque optt. codd., Merc. libri et F. 2. 3.
exortum cum plurimis libris, Mercer. Mss. et Par. 2.
quae ab humilibus, ut edd. vett.
aves semper terrestre cum Cant. et edd. vett.
perh. semper enim illis cum optt. codd. Par. 2.
tamen quod.
seu portus.

CAP. IX.

propria animalia et in et Par. 2.
devergunt pendere sed ne flammea sursum versus; ne cum optt. codd. et Par. 2. *flammea* cum edd. vett. et Par. 2.
et in cultoribus, ut Cant., quae lectio haud spernenda videtur esse.
corpori texia.
neque tam bruta cum optimis codd.
aethera.
utriusque seiugata.
commixta sunt cum cod. Fab. et Par. 2.
sive amolita seu modificate.
incedant aliquid cum G. 1. 2. Harl. Cant. et Par. 3.

CAP. X.

neque procul.
quasi usque adeo leones.
seu quibusdam cum Harl.
natura spissae tam graves cum optimis codd. et Par. 2. 3.
veterioris lev. c. Merc. codd. et Par. 3.
profecto non secus quam secus non plumbi rebus.
et l. suapte visu (suapte habet F. a m. s.)
paululum imitantes (i. e. *mutantes* ut Cant. habet.)
si aliquo humore plene sunt veluti ad fletum, unde *aliquo* probaverim cum optt. codd.; *plene* glossema librarii est, *fletum* error, qui etiam in Bened. conspicitur.
aquilonis agmine et Paris. 2. 3.
et cum lan. cum F. G. 1. 2. cod. Fab. Par. 2. 3.
cavo agmine cum edd. ante Vulc.
tonitruum cum edd. ante Vulc.
tonitru franguntur caerula coeli.
propter alia conc. cum F. G. 1. Voss. Bd. Par. 2. 3.
aethere nubes.
propugnantibus cum F. G. 1. 2. cod. Fab. Cant. et cod. Merc.

CAP. XI.

et exortus et terrenus cum Voss.
multo tanta cum optimis codd.
sublimiora pro *subtiliori.*
coalata (cohalata?).
offert cum F. Cant. Voss. et Par. 3.
occupaverit cum Cant. et edd. ante Vulc.
necessaria ut Cant. et Voss.
nostris tuoris.
perspicua ast cum edd. ante Vulc.

CAP. XII.

at ne.
fingere et eos vere seculum adversari et affligere.
indignari angi.
et solo mentis.
turbulae cum optimis codd. Par. 2. 3.
exultant cum ed. Iunt. et Ald.
qui numquam illis ad dolorem usus.
nec postquam pro *nec quoquam* ab eadem manu.
habitum nec alicuius vi demovetur. Nam nihil est.
deo perfectius nec suapte sponte potentius. Quis autem deo perfectius fuisse dici potest qui a priore statu ad alium statum rectiorem migrat.
vel opis vel amoris cum optimis codd. et Par. 3.

CAP. XIII.

et hoc genus (ut Cant.) *certa.*
rite abest in Cant. et edd. ante Vulc.
perinde ut ..... possint omnia animorum.
ut et ira.
et donis incitentur et pr. leniantur et cont. exasperentur et honoribus mulceantur.
finem.
tempore perpetua vel aeterna (prius est ex glossemate antea intra lineas posito male textui intrusum).
nominavi qui sunt iisdem quibus nos turbationibus obnoxii (turbationibus dedit etiam Mercer.)

CAP. XIV.

laetioribus et tristioribus cum Voss. et Par. 3.
vel cerimoniis ritibusve.
et cuncta in sacris.
longe varietate F. Cant. 1. 2. Par. 3. edd. ante Vulc.
ministrorum silentia cum Cant. et edd. ante Vulc.
et regiones verba quae post *religiones* leguntur uti in optimis codd. desunt, ita etiam in codd. Par. 1. 2. 3. desiderantur.
pro cuiuscunque.
plerumque somniis et nauci nōībus et ut Cant.
exempla non est in hoc cod.
amiserit solita aberratione.
idcirco inpraesentiarum supersedebo.
in his orationibus occupare.
possidet hic potius.
species dum unum phil. cum G. 1. Voss. Cant.
minime cognoscatis.

CAP. XV.

demon.
hunc ardorem M. A. Igitur et ut Voss. et Par. 3.
eudaemonas.
cum nostra cum optimis codd. et Par. 3.
sui cuiusque.
quibus genium precamur Par. 1. 2. 3.
nec sunt qui.
daemonum a veris humanus.
obiurans cum Guelf. 1.
lemurem entitatum.
ex hisce ergo.
curam deest in hoc cod.
ob ante *adversa* ab hoc cod. exulat.
vacatione seu excidio ut F. Ca. Voss.
noxium malis.
hoc ego plerique cum Cant.
ut lar sit.
scilicet in hoc cod. non extat ut in Cant. Voss. et edd. ante Vulc.
et honoris.
quippe tamen eos.
curriculo vitaa cum optimis cod. et Par. 3.
pro numine.
postea hominibus cum optimis libris et Par. 2.
proditi.
ut boecia.
alius aliqui gentium ut in Cant. et Voss.

CAP. XVI.

quondam corpore nūo (i. e. *numero* ut optimi codd. habent).
praestantiore cum Bened. Voss. et Par. 3.
angustius demonum.
liberi curantur certis potestatibus.
et amor.
sublimiore cum optimis codd. et Par. 2.
singulis additos cum plurimis libris et Par. 2. 3.
semper non est in hoc cod.
adsunt.
vobis.
dicenda.
sententiam. Deinde cum optimis libris et Par. 2. 3.
obscultatis.
ad quaec. agenda cum plurimis cod. et Par. 2. 3.
nihil omnino cum Par. 2. 3.
et in ipsis cum Cant. 1. 2. et cod. Fabr.
deversetur cum Cant. Voss. et Par. 3.

animadvertatur ut in omnibus est libris Par. 2. 3.
prospectator cum Cant. quod non improbo.
tum et fortasse.
attruncare.
clarere.

CAP. XVII.

corrigere. Mirum igitur.
apprime perfectis cum plurimis libris et Par. 2. 3.
custos prope dicam cum optimis libris et Par. 2. 3.
arguit cum Par. 3.
interfectis cum aliis libris et Par. 2. 3.
clauderet ut optimi libri.
etiam non est in hoc cod.
At ubi Homerum ut quadam ingenti specula (specula habet etiam Cant.).
seorsum bis ut G. 2.
officia sapientiae.
columpne pro *columina* ex interpretamento.
desideraturque, ut etiam Par. 2. 3.
belli potens quod improbandum non est.
tempore me ad cum optimis libris.
exortatus est.
nempe phielidus orator.
experimentis cato.
corpus animum habere, in quam lectionem accuratius inquirendum videtur esse.

CAP. XVIII.

crepereis cum Voss. et G. 1.
diligendi ut G. 1. Harl. codd. Fabr.
Ulixes cum Par. 3.
deligentur.
ab Aulide desidibus obsessis ac taedio abnuentibus. Postrema lectionis pars optimorum codd. est.
et alitum vias et serpentium escas cum Par. 3.
explorando tacent illa mutuo Graeciae summa (Exploranda quod proxime accedit est Guelf. 2. scriptura, *graeciae* cod. Bened. et edd. ante Vulc.)
phillius cum Cant.
ariolus simul.
et arborem contemplatus est ac cum sua (ac cum habet etiam Guelf. 2. In cett. cum plurimis codd. consentit).
deduxit decennium cum G. 2. Bened. Voss. et Par. 3.
et in Troiano cum optimis codd. et Par. 3.
vel hic et vel iambo vel dicias.
ascultant cum Guelf. 1.
Helenae et Cantabr. Vulc. cod. aliquot edd. et Par. 3.
Socrates cum Par. 2. 3.
sic ubique pro *sicubi.*
alienae sapientiae.
in demoniis praesaga regebat.
de suo cum F. Guelf. 1. Voss. Cant. et Par. 3.

CAP. XIX.

quaepiam cum F. Guelf. 2. Voss. et Par. 2.
numquam quod admonendum ratio cum Cant. 1. 2.
enim Socrates cum optt. libris et Par. 3.
ex sese ad omnia cum optimis libris.
sibi ad omnia officia.
non unquam.
dicebat audire.
ita enim apud Platonem cum optimis libris et Par. 2.

opaco cum bonae notae libris et Par. 2. 3.
illius animus modicum subuti quam increpitum inclinatum amore retinend' placasse cum Par. 2. 3.
omnia perservitaret, in qua lectione forsitan vera loci scriptura lateat.
nonnulla ornamenta habere et vid. cum bonis libris.
usu evenire ut alii codd. et Par. 2. 3.
suapto corde (suopto habet Cant.)
cogi pro *cogitant.*

CAP. XX.

quid omnium arioli vocem aud. cum Par. 2. 3.
suis suspiratam de quo nihil cunctentur, de qua sciunt.
divinitus ante *oblatam* hic codex omittit cum plurimis libris et Par. 2. 3.
abdimento ut Cant. et Par. 3.
vix vox pro *aut vox.*
audisse cum codd. optimis et Par. 3., quam lectionem me non recepisse in textu doleo.
dubitat.
et arcanum deest ut in Cant. edd. vett. Par. 3.
accedebat cum Cant. 1. 2. edd. vett.
quod autem arbitror.
eum in codice deest.
daemonis sui signa.
non vocem .... divinum sibi .... ferebant.
potest ipsius.
Socrati insitam, quae non spernenda est lectio.
at enim secundum pictagoricos.
aristotiles cum Guelf. 2.
potuerit.
coaequaret cum Cant. 1. 2. G. 1. 2.
Nihil est enim cum optimis libris.
qui homines ceteros antecellit, quae optima huius libri est lectio, sine dubio in textum recipienda.
quam ipse diis. Hanc quoque lectionem recipiendam esse puto, est enim rarior huius verbi constructio, de qua cf. Schmidt ad Horat. Epist. I, 18. 4.

CAP. XXI.

ac nos secundum ipsum studio pari philosophiae similium, quam lectionem ex aliis codd. praetulit Oud.
quid nescio.
dei rapimur cum optimis codd. et Par. 2. 3.
optime vivas animus cum Par. 2. 3. et optt. libris.
at si quid cum Voss.
ut idem si pugillare valde, quae lectio recipienda est, quamquam activa huius verbi forma nusquam adhuc, quantum equidem scio, observata est. Apuleius vero quum in his deponentium activis formis a consuetudine communi saepius recedat, id quoque in h. v. sibi sumsisse putandus est, praesertim quod hic codex, *e* et *i* litteras confundere non solet. Huc accedit quod *pugillatur* in seqq. passivam significationem habet.
ceteris non est in hoc codice.
respiciant cum Bened. Voss.
perinde ut cum plurimis libris.
suum animum cum Guelf. 2.
pingendi ratio psallendi quam quivis.

sine labore contempl. cum optimis libris et Par. 2. 3.
nescio ut hiis invenias.
Verba *nescio ut Apelles* usque ad *significum* non sunt in cod.
omnis persequar; cum Par. 2. 3. prius recipiendum est.

CAP. XXII.

nec pudet nescire.
numquam audebis hoc dicere.
detractavit (i. e. *detractant* quae optima est lectio).
igitur quotid. cum optimis libris et Par. 2.
invenias cum bonis codd. et Par. 2.
quam philosophiae uti plurimi codd. et Par. 2. 3.
omnibus tanta cum bonis libris et Par. 3.
indocti incultique circumveniunt. Illas igitur species in quas.
amoenissima et extrussima deprehendas, ut in aliis.
omnia affluentia, omnia opulentia, omnia ornata praeter dominum illum (cum optimis libris prior lectionis pars consentit et Par. 2.)
fluentem illum uti boni libri et Par. 2. 3.
captat unde sitim sed verae.

CAP. XXIII.

fabulas consideramus.
auro et argento cum optimis libris et Par. 2. 3.
variae gazae ut plurimi codd. Par. 2. 3.
capite uti etiam Par. 2. 3.
epiphia fucata (Par. 2. habet *singula* pro *cingula* in seqq.)
contuemur animum cum Cant. et Voss.
ad cursum.
in corpore sit.
caput brevis cum optimis libris et Par. 2. 3.
luxuriatque ut plurimi codd. et Par. 2. 3.
honestis ut alii et Par. 2.
verum etiam et.
aliena autem voce.
Socratis mei ut plures codd.
natales ut plurimi codd. et Par. 2.
scit eprothonio gloria est.
eius nepotem cum plurimis codd.
aliena in^s^mes licebit (in margine ab eadem manu scriptum est *iuveni* pro *in^s^mes.*)
fortunae magis ista dinumero cum Par. 2. 5.

CAP. XXIV.

quin igitur et tu qui te ad studium sapientiae ingeris altum ut nihil.
nolet nobilitare.
Ulixim.
dardanis cum optimis libris et Par. 3.
audisti cum bonis libris et Par. 3.
anticha nec artissimus vendicat. Haec nec tota.
Ulixi ut optimi codd. et Par. 3, in seqq. *Ulixe.*
comitante cum optimis codd. et Par. 3. Forsitan *comitantem* legendum est, ad quam sententiam nunc propensior sum.
introiit ut plures codd. et Par. 3.
arreptus.
Circe cum optimis libris.
Sirenas audiit cum optimis libris.

FINIS APULEII PH~I DE DEO SOCRATIS.

VARIAE CODICIS 4 CUM ED. ELM. COLLATI LECTIONES.

(Codex 6286.)

I. DE DEO SOCRATIS.

an sit idem sim.
nostra nondum cognoscitis.
simul et cognoscitis.
vero quae ñ imp.
vobis compartienda.
faciendo feceritis et Par. 3.
oratio modif. vos animadverto et Par. 3.
pendula et flacc.
caperrata cum Par. 3.
Socrati discipulus eum quidem et Par. 3.
sumpt. sententia est et Par. 2. 3.
materia lap.
intersecto.
neque convientibus.
directum cum Par. 2.
accomodem cum Par. 2.
levitate et Par. 2.
vel rotunda volub.
nec est quicquam.
quod habe et laudem.
qui oppido ȝ a me desiderabantur.
ne dum hanc novam laudem c. parum.
sed de Apol.
vulpis cursu.
utrimque.
vulpis quae alipedem nequibat.
astum adorsa.
corpus tam continuum.
neque oppido parvum non sunt in h. c.
oculis perspicax.
delicie.
ut ne id hoc saltem.
quantum fieri potest cohibentes.
grocare.
praedae non est in h. c.
inductricem competunt.

EXPLICIT PROLOGUS DE DEO SOCRATIS TRACTATUS INCIPIT.

iamdudum.
nobis diversa tendentibus.
experte.
in latinum.
huius ferine.
ars ista.

CAP. I.

esse summos deos summum et Par. 2.
pluribus cernitur et Par. 2.
solem non est in h. c.
actibus.
proprio perpeti.
cessa fulgoris.
pro circumversione et Par. 2.
iudicia.
iactam.
nec de luna nec de sole.
cunctaverit cum Par. 2.
assimulavit pro stiri flexu et abstituto.
sentis iccirco arcturum phibī aliosque.
radiantis.
corvo decori.
est aliud deorum genus.
rimabundi.
contemplantis.
inarati.
vi his rebus.

CAP. III.

insolentissimos p^s cu.
procul desertos.
quos deos P. exist. naturales incorporales.
animales.
nec exordio.
mutua obstrictum.
incredibilis.
a corpore moverunt.
quic^s runt.
ita in omnibus.
depravaverint.

CAP. IV.

sigilatim.
cum eo habitacula.
simulata sint pro *sublimata sint.*
nec prompto.
munere opulenti elatusque.
dignitatis suae deest in hoc cod. (ut in cod. Fabr.)

CAP. V.

aliqui post.
quisquam eos celicum.
pastor qui equicio vel bossequa.
patri ante.
rutilos.
crediderit aliquis.
advenerat.
cruentes (cruentis cod. Fab.)
summi deorsum.
atque si.

CAP. VI.

responderit.
demones nunc.
inter celicolas usque vectores.
praediceret.

CAP. VII.

accio.
fulguratorum.

CAP. VIII.

arƺ (pro *aristoteles).*
desertum a.
gigneret.
igni flammida.
adtribuet.
citrina l. facemque.
suis animalibus.
aves per terrestre animal.

CAP. IX.

quod si maĩm flagitat.
vel enim utrumque.
sive amolita sive modificata.
intelligentur.

CAP. X.

corporis sublimitate.
quippe si aliquo humore.
vell. simile.
thonitrum.
Lucreti.
pro pugnantibus veis.

CAP. XI.

quibus omnis exortus.
multo subtiliora.
sunt deest in hoc cod.
si fila corporum.
latine nunciabo.

CAP. XII.

fringere et vere ꝗ ni illos ad servari et affligere.
similique.
qui illis nec ad dolorem.
adeo potencius neque natura suapte.
nam.
perfectius fuisse.
non potest enim.
vel opis.
vel nolle non sunt in h. c.

CAP. XIII.

et ad genus cetera.
habentes cum sup. communem.
animorum.
incitantur.

flectuntur.
et donis mutantur et pr. leniuntur.
et cont. exasp. non sunt in h. c.
et h. mulcentur . . . variantur.
ab iis passiva.

CAP. XIV.

et sunt nonn.
barbara aut str.
et eximie templ.
plerumque somniis.
daemonum philosophis.

CAP. XVI.

diique h.
menti accommodant. Igitur.
ut iam prius dictum est eudemonas.
preces quibus genium vel genia precantur convictionem nostram.
Nec sunt qui.
Lemurum.
malis noxium.
deum nuncupat.
alius alibi.
osculapius.

CAP. XVI.

corpore vivo fuerunt.
ascultatis.
animos nostros.
nihil hominum prae istis.
tum n̄ in Som. cum signis.
mala atfruncare.

CAP. XVII.

corrigere. Igitur mirum si.
quae cav. praecavit.
intersectis.
ac nec apud Hom. ut quodam.
desideratur vir.
ad dicendum exortus est.
philius.
hebere.

CAP. XVIII.

crepereis.
diligendi.
Ulixes.
ab aulide des. et obs. ac taedio abn.
alitum vias et s. escas.
expl. tacent. Nempe.
contemplatus est ac tum sua.
indigeret.
vel hic etiam vel iampo vel Clitias.

CAP. XIX.

ferine proh.
numquam quodammodo racio.
in huiuscemodi rebus dixit.
exortam audire.
illius amnis modicum fluenti.
si omnia et 2.
habere et 2.

CAP. XX.

Earum enim vero.
usurpatam de quo n. cunct. de qua sciunt.
sed ducem quampiam dixit.
vocem dicat audisse.
t. accidebat Quod.
non p'vocem.
signum sibi divinum.
usitatam.
solitos oppido.
daemonem ut error.
nihil est enim.

CAP. XXI.

acuter cernere.
pugillare valde.
aeque non est in h. c.
ut sibi menias.
ut Lysippus fingere non sunt in h. c.

CAP. XXII.

nec pudet.
indocti incultique circumeunt.

igitur illas species inquae
amenissima et extructissima et ornatissima.
undae sitim.
erit et sitit.

CAP. XXIII.

aeque non est in h. c.
mercantur.
epippia.
et ad cursuram.
aliena existimare.
sed hunc ipsum.
specta non est in hoc cod.
sato prothaonio.
numeres latebit.
fatigatur.
abit.
expleta paulisper.
boni consolatus.
suff. arcuculum.

CAP. XXIV.

(*te* ab h. c. abest.) *ingeris.*
ut quiete.
Ulixem.
filo tecta.
dardanis.
audisti.
anticlianes nec artissuas vendicat: haec tota.
Ulixi . . . Ulixe.
comitante.
introit.
sap. comitante.
conceptus.
Circae poc.
Syrenas audiit.

II. DE DOGM. PLATONIS.

(Cod. 6286.)

CAP. I.

aristotiles et Par. 3.
coorum et Par. 3.
a Solone.
cum quidem Ap.
se miscuit.
delum.
residisse.
hominum deorum mulc.
Ariston et Par. 3.
commodo persequebatur.

CAP. II.

divum potestatibus (potestates a m. s. in marg.)
domest. docum. instruct.
et pueritiam eius et Harl.
pubescentes. et Harl.
adamantus et fratrēs fuerunt.
ut phicie thetissima deluctata.
fixit.
Heraclidis.
Socraticos ceteros verum etiam.
ab eo traditam.
quo asserere eam nisus est. elegantiam per quam venustate et maiestate verborum ei plurimum adh. d.

CAP. III.

disciplinis aliis.
aegyptum fuit petitum.
secundum venit.
euritatum.
nisi tunc eum bella vet. caletica.
parmenidae.
copularet.
ostenderet.
nat. a pythagoreis, dialectica rationalis atque moralis ex ipso Socratis fonte.
tamen ad orationis.

CAP. IV.

mali quidem.
utSyracusanusads.estprofectus.

prov. disceret.
dogmata gr. dici licet.
videndique.
ac loquendi.

CAP. V.

tria esse arbitratur.
ydeas.
rerumque omnium extortor.
ipse aozaton adamaston.
sunt graeca (graeca vero sunt omissa).
conformat universa. Infiniti.
interiata magnitudo.
sed nec sane incorp. concedit esse.
dicere quod nihil.
ea cogitat.

CAP. VI.

ideas.
tamen esse autem ex iis.
singularium.
oculis apprehenditur.
et irrationabili non est in hoc cod.
etiam quae ad ea disputantur.
ut eius quae.
rationis quoque.

CAP. VII.

huic prima.
haec a plurimis.
ex trigone.
qui sint anguli recti non paribus. Terram.
octangulum vero.
quadratum cybon.
quod eius celeritas octangula sphaera est [Cetera desunt.]
loco tertio est.
fluvida et volubilis.
terrae constantiam non absurde.
posse aut quae deo.

CAP. VIII.

ceterisque et illa constare.
totaque igni.
et extrinsecus.
ex se intra se.
terra aqua et aere est situs et sicut ignis.
aeris cognatione.
relictum locum.
nec elementa.
perpetua iuventa.
valitudo.
ingenium eius.
omniaque coercens quae contineat.
hinc illud et septem locorum motus.
sursum etiam deorsumque intentium.
torquentur. Ex superioribus.
ex iis rebus substantia eius et natura.

CAP. IX.

non esse corpoream.
atque regere.
sed illam fontem animarum omnium celestem animam optimam et sap. virtutem esse.
congeniatis ac multip.
δοξαστήν appellat.
alteram cogitabilem.

CAP. X.

imm. natura est.
fluere ac dissolvi.
conversationis.
intellectum incidere.
involverunt.
hac luce sed.
iniri potuerunt.
temp. numerum.
vicissim nisi quies.
mensesque effici.
intellectum cogitationis.

CAP. XI.

nexorum inter se.
qui eum'bili (inenumerabili?).
aplanes.
Jovis tertium.
huic aquae prox.
ex igni coalitum.
in quatuor species.
aerea.
daemonum dicit.
sic enim et pone neptepon censuit.
summus ille.
coelicolas nominamus.
habent mediodoximos.
quod est sui rat. sed loco.
hominum profecto maiores.

CAP. XII.

prudentiae custodia.
poterit deo adscr.
esse referenda.
esse divinam.
membra dispersit.
sapientiam ceteris.
temporis sedit.
dispositionum.
exhibeatur.
demonas vero.
arbitrantur.
putant (id est *putavit* quod probo).
provenit.
repugnatione.
praestabilius providentia dedit.

CAP. XIII.

bene homines pronuntiant esse animam.
animae ducat esse rationabilem.
port. hanc ait cap.
eam in loco.
sensusque omnis.
vectare etiam sublime possit.
Sed machinamenta.
ad sentenciasque qualitates sensus.

CAP. XIV.

sensib. composita natura.
esse quadam.
aeris nuntiis.
humid. et aquosis potius commendatos.
offendique possunt sentire.
mutescentibus aut.
ea quaeruntur vapore.
odore viis iudicium.
Nam res si stent. int. ac aër puer.
communes nobis sunt.
divino beneficio.
auctiorque quod aud. ille est.
fieretque ipse totus.
lingua et dentium vallum.
hominis prompt.
concepit.

CAP. XV.

oratio sed totius habitus.
optimatium praesentia.
ac superciliorum.
praem. oculis.
coloribus motibus.
iocineri.
redundantia.
eam quae ..... fuerit ac sui cerum.
hiris intestinorum.
esse escul.
ac sensum animantibus.
exhib. ne exh.

CAP. XVI.

tenue.
adversum vim.
per omnis arcus.

CAP. XVII.

corporis dicat.
primum vult v. ex igni.
si illud quod necess.
et illis quidem similibus.
obequalitas ista.
sicut cum illa.

CAP. XVIII.

aliam ex causa descentiam.
appetitus eandem cupid.
vires pulcrit.
parentesque ei.
partes et concordantesque.
dixerit ratio.
ad aequalitatem.
atque valentiam et f. tum.
cum irascentiam et cons.
obsequente licet.
stultitiam esse dicit.
aliam insaniam.
doctrinam ds s. q. metitur.
prodiit.
quae rationi sunt.
import. auxiliis.
tunc esse perf.
valitudinis.
sarcine.
oporteat.
sigillatim.
verum enimvero tunc exitium copo. Moralis philosophiae [Sine ulla contextus interruptione codex librum secundum incipit.]

LIBER II. CAP. I.

contingeret ut ostendam quid de hoc dicebat.
cetera bona fieri existimavit.
Sed iis.
divina. Qua pp esse.
sunt sane bona.
stolidis eorum.
esse oȝ mala.

CAP. II.

pulcritudine.
eadem eiusdem et quod non omnis id. et ipsa queunt.
est multis quod omnibus.
ei animae particionis quae curātoin consentit.
bonum est et putatur.
sibimet intimatum putat sed omnibus et.
etiam unumquemque.

CAP. III.

ab stirpe ipse.
absolute malum nec bonum.
habere semina quidem quaedam.
disciplinam .... dimicare.
sint non est in hoc cod.
vel vitae se moribus institutis eos.
quae pp cetera ind. ad h. oportet, ut.
honesta et turpia illa.
haec laudis, hactenus.
praestans egregium.
deterrimum.
molestiam.
dicebat l. l. l. l. *quidem ec. scientiam validam falsam pravitatis nativitate iactatam inter prudentiam.*
abstinentiam intemperantiam.
ac imori.
viderique sinceras virtutes.
permixtas esse.

CAP. IV.

portio quae iam imp. debet servum aliis.
de div. abund. inopiaque constare.
incumbere sed etiam dissimilitudine. Neque enim possum.
incontinuitate prae se.
tres quapropter partes animae.
indocilitas.
quae abolitionem non infert.
audaciam.
incommobilitas. graecum. Interim. dixerim.
stupore desivit.
cupiditatibus luxuria i. e. appetitus applicat voluptatem.
patrimonia prod. facultatem.

CAP. V.

habitum Plato dicit esse.
quae cum corde sibi quietem constanter.
etiam eum facit.
sed factis etiam.
hoc vero clivius sed ratio.
indomitas.
ipseque.
suapte naturae.
sollicitudine debet esse conceptum.
ex parte omni.
hinc et mediet.
sitae sint.
malicia vero vitium (ut Exc. Put.)

CAP. VI.

perfectae quaedam, inperfectae sunt aliae et imp. illae quae.
solo non est in hoc cod.
et magis ratione.
dicemus esse p.
quod dux.
atque sapientiam disciplinam.
in ea parte quo iucundior.
sedes esse.
est concupidinum.
adusque voluptarios.

CAP. VII.

modo iusticiam.
nunc. compleatur, item fidel.
ei quod possidetur (quoi?).
spectat est.
est illa iust.
religiositate id est graecum copulatur.
et societatis.
se causis.
est veniens.
bonis optimis optior, minor non bonis.
iaceant subiecta.

CAP. VIII.

ac tranquilli ac beati.
irrel. inhumani ac mer. intelligibilis.
divino illo et celesti bonus si melior esse velit.
sic enim graecum loquti.
valeat. graecum diffinivit Plato, quod civilis articuli umbram.
civilitatem quod polliciten vocat, vult a nobis.
universa discerni.
civilibus sed.
beatum satis facere civitatis.

CAP. IX.

utilitati animae.
iuridicialis est illa med. p.
meditetur sicut.
sed et artem soph.
professionique iuris.
incelebris turpis profitentibus inutiles cunctis.
opinionem.
sic sophisticen imitati.
professiones iuris.
serventur. Non modo.
robur etiam roburque frangit.
si haec inscientiam.
rationalem animam.
superiores virtutes.
sed et nouuui totum.
quod trinis.
usu experiendo.

CAP. X.

sui ut.
virtutes suas et sui.
qui virtutum ... fructus est.
sui causa fugienda sunt et eorum quae accidere ex iis. [Multa desunt.]
cunctis vel perpetuo.
corporis et fortuna sunt.
declinata sunt.
nec semper nocere.

CAP. XI.

nobisque non est in hoc cod.
intellexerit.

ad eam affectavit perfecto.
aut item ille.
vero sentiens ad mala.
et divitias.
in clivi sita sint (ut supra iam habet).
absurdius sequi sanitat.
usu ratione.
dedecoris non est in hoc cod.
et participatione vit. tamen non se velit addictum vitiis.

CAP. XII.

nuncupanda sunt.
eius usum converterit.
videbantur. vitiis erit qui ea possidet haberi hoc etiam obit, unde colligitur simpliciter bona haec dici non oportere, ut ea quae iam sunt morbosa, q̄ pauperiem.
ceteraque existimari oportet.
modificatur.
nullam noxiam ex eo.
ad tollenda cetera. meliora tamen praestantior fiet.
Si ergo nec habere.
nec eam ratione.
voluntatem vero neque bonum.
essent ab ipsa.
rerum non est in hoc cod.
testabilesque esse non sola vitia sed voluntate.

CAP. XIII.

bonum dicimus ut est malum t. aç m.
aeq. ista natura non aliter.
discr. et inter se.
per dissimilitudinem morum.
dicitur est app.
cuius instructu.
redimantur.
ne const. illis absit.
terminantur.

CAP. XIV.

denumerat.
poenitendus non est in hoc cod.
usu pociantur.
faces et urbanae.
animos bon. domare.
artibus que med.
ingenii non extat in hoc cod.
ut ille igitur.
deterrimus et inhum.
credatur venire.
medium.
collectum . . . . copulatum.
voluptati. Culp.

CAP. XV.

honoripoetarum.
abstrenuorum [ut Exc. Putean.]
Evenit quapropter primum illud vitium mentibus.
dominatur graecum dicitur. lassita cum propter. p. pactum.
rationalis.
sed eius.
necessaria cupidine sunt. Hunc palam.
Plato . . . . nominatum.
popularis non est in hoc cod.
sed iis etiam qui obvie.
et alteram iratiorem.
presserunt tyrannidis verius lux.
finitis.

CAP. XVI.

omnium non est in hoc cod.
insocialem.
non a ceteris modo.
sed sibi etiam.
nec sibi q̄ q̄ amicum esse.
sed quod ipsi iam sibimet.
malicia perfecta.
seditionum mentibus parat.
promittens quicquam.
metum misericordiam.
homini si amor.

non quod solum.
inexplicabilis sitis h. habet.
ipso non est in h. c.
irrationali.
effectam en. effluxam.
nec iam coloratos solem aut.
opacos umbras vel desidia molles.
magnificat et Putean. excerpt. (quod non improbo.)

CAP. XVII.

pass. aegritudinem.
peius est noceri. Q₇ n. hiis rebus vocetur.
scilicet deest.
malorum omni noxium sit vulgo gravius si qui.,
graviusque est et acerbius cum supplicatõ si noxio.
adversione (quod probo).
si quid gravius est.
fallere ne cuu se uti eas partes q. colore incolemitati .... consolatur.

CAP. XVIII.

profutura ratio.
promulcet.
eo mori praestant.
consiliari oportet.
flectitur.
habere alios.
nec dominari desunt in hoc c.
qui tanto plurimum.
flores q̄ succedunt.
agitur.
eiusmodi malo.

CAP. XIX.

bonos sine med.
numerales.
[*quidem*] deest in cod.
sunt q, quia si medie morati.
substantia ex red. cum defectu.
vadant usque rerumque cap.
perseveret.

CAP. XX.

atque. n. iam tutum a pueris.
effecta.
abstinentia obque doctrinis ex profectus fidem pet.
via gradetur adeptum.
viv. rat. repente perfectum h' repente praeteriti.
intemporale ut hiis exclusis incertisque et immissis omnia quae ad beatam vitam fuerunt.
nulla tenus egregetur.
hunc cl'em non solum.
inferre si nec ref.
dici futurum quod et omn.
diff. accipiat.
propitius nihil invitat exspectat.
quod animae.
corporeis ab ipsis anima remigrat.

CAP. XXI.

dicit esse ut qui.
nervos animi ipsasque cervices a te ut ignav.
et divitem hunc .... putet.
etiam quiquid.
[*opes*] non est in hoc cod.
videri regere.
quod usum.
non abstinentia pec. sed praesentiam.
philosophum op.
erit et omnium et continuarum et superior iis.
tollerat.
existimandam.

CAP. XXII.

omnis oportet inter se a. e. etsi sunt.
tamen non est in hoc cod.

solos desideratur.
sapientia autem amatorem boni adolesc.
ad partes bonas.
ambigere poterit.
complacita est cordi, iure [desunt nonnulla].
ignarus bonorum.
attenditur.
quoniam est.
talis est amator.
honeste molumenta virt.
eiusmodi vol.
Karissimis.
et quod decreto.
affict. quod.
discrutiat illam aegr. vel propter.
a parte.
neque abici caussa.
oportet sciamus.
bona fuerit volunt.

CAP. XXIII.

ut dei meritum.
hanc namque fut.
prudentem se praebeat.
sequi eum convenit quae.
media ultima obeat.
vitiis carere.
bona dicimus.
beatitudinis quo modis.
quod illa virtus.
hac aliis.
sapientes quoque pediss.
et imitatione dei dicimus.
idem enim est graecum.
solum oportet.
agere ea quae et maiestati.
faciat invito.
cum securum esse meliora.
accessere.
eum mortem eius et si acte vitae.
immort. animam. permittit ire, quod.
habitaturam loco.
semideique.

CAP. XXIV.

circumstitutione.
publicárum ycharus et cato.
desivit ad hunc modum.
civitatem esse coniunctam inter se.
omnium plur.
regentes ceteriores coniuncti.
rectis cum offic.
suas ad eundem rectori omne non esse possunt.
iniquum sibi factum velint.
eosque magnis v. uno portet.
vir enim non.
cum vecordium potentiaque k cum.
virum cole et.
non arbitratur.
prudentia sapientiaque p.
dilectus t.
inquietus.
potioris est.
partem tertiam.
agricolis partem ducat.
imperitat.
aut is imperandum.

CAP. XXV.

constat moribus et h.
et fidem.
creditur.
nulla cupido sit ne sp.
eiusmodi hosp.
ceteris non reclusis ianua.
privatum.
despondencie ipse eiusdem nuptias publice civit. sap. magistratibus sorte quad. et negotio.
lis adnectitur.
difficultatem ait.
aetatis eius.
nuptiis talibus erant orti.

non virilem secus modum sed feminarum.
omnibus partibus.
regina q. prudentiam.
et huius institutis.
quibus fundata ceteris lege non requirebat.
aliquid veritatis.
composita.

CAP. XXVI.

iusta quidem et ipsa specie.
evidenti.
quo ad modum.
bonorum morum.
conn pastibus et matrimoniis.
desistit a prioribus obs.
proguorumque.
debeatur.
divites.
locupletium.
[*non*] deest in hoc cod.
tamen miscendo rem ut iracundo.
soboles non est in hoc cod.
discrepante cum facta.
spectantes consilium def. Instruendo vero.
parenter nec ita sexus tractus consueverunt civitatis et vero.
domos et possessiones.
ut que ut sing.
nec immensum.
sivit.
huic civitati.
iubeto.

CAP. XXVII.

optima datum.
solos meros.
iis debere.
qui sunt potestate potiores.
ea publica.
[*leges*] non est in hoc cod.
ut vitiosas leges corr. velut enim mores civ. et meliora converterit.
vi deest.
describit.
omnium hominum m. a bonitate.
habeantur. Ii tales complectantur.
custodiunt.
multi cum vellet.

CAP. XXVIII.

denique deest.
quidem configit cum.
mag. diciosos-
ad illos potestus.
blandiciore.
res possunt.
pop. factio.
pro vulgata ut ex quo lic.
tyrannis illa s. dominationis caput.
tunc oriatur.
adoptatus.
omnis non extat in cod.
etiam abest in hoc libro.

III. HERMES TRIMEGISTUS.

(Codex 6286.)
(Codex 6369. [2])
(Codex 6634. [3])

CAP. I.

eoque tali.
cognoscens.
vero Asclepi.
et ammonam et Par. 3.
ammonam et Par. 3.
sicut etiam ad amant.
quam plurima et. Par. 3.

nomine boni et Par. 3.
ammonam nullum vocasses.
conscientia et Par. 3.
ammona et Par. 3.
erm[s].

CAP. II.

sed uniformiter.
Personarum nulla est in cod. distinctio.
ut pote quae et Par. 2.
dictus omnia et Par. 2.
in tota hac et Par. 2.
descendunt non est in h. c. et Par. 3.
et aquam.
vivificum et Par. 2. 3.
accepit.

CAP. III.

torrentis et Par. 2. 3.
currentis et Par. 2. 3.
verum tractantium et Par. 3.
deus est admin. est.
quae mundo et Par. 3.
omnium post *effector* deest in h. c. et 2. 3.
et per animam et P. 2. 3.
perducit et 3.

CAP. IV.

aeque hom., similiter vol. et 2. 3.
suis similes et 2.
viviscunt et 2. 3.
qual. generis sui et 3.
immort. sint spec. non omnes immortales. Divinitatis. et 3.
reliquorum genera et 2. 3.
tamen post *nascendi* non est in h. c. et Par. 3.

CAP. V.

iis quae factae.
aut demonibus et 3.
in animalia inst. et 3.
quincunque ergo et 3.
defluens et 3.
ii amantes.
similis est et et 2. 3.
generis humani et 3.
praedictae desuper veniens et 3.
med. generis sui et 2. 3.
rel. hominum species similes erunt.
adiunxerunt.

CAP. VI.

atque honorandum non sunt in hoc cod.
natura dei et 2. 3.
hisdem se ortum esse et 3.
in se ipse et 3.
quanto est nat. et 3.
fel. diis et 3.
coniunctus est et 3.
sicque non est in h. c. et 2. 3.
a se superioribus et 2. 3.
mentis maris et 3.
non coelum videtur et 3.
quasi e prox. enim animi sag. et 3.
impediet et 3.
de uno ins.
aluntur alimentis quaedam s. et 3.
bona an.
spiritus quo pl. et 3.
humanes tantum.

CAP. VII.

in ipsis non est in cod.
omnium non est in cod.
inspecto ratione.
omnibus similibus quando et 3.
graeci, nos et 3.
dicimus quo.
etenim nos deum rogamus tribuat.
ex eius voluntate et 3.

CAP. VIII.

et conformator.
dicimus deum et 3.

quo a se secundum et 3.
sed eo quoniam et 3.
et se secund.
est ante *ei* deest in h. c. et 3.
partem suae et 3.
tam ante *bonus* non est in cod. et 3.
facit et 3.
est summa et 3.
et animadv. eum non posse et 3.
domo et 3.
miscensque et 3.
conformat et 3.
utraeque originis suae et 3.
ut aeterna non sunt in h. c. et 3.
hominibus aut in iis fiunt.
pascue et 3.
aquae et terrae et 3.

CAP. IX.

dilectum et ita semper ut 3.
dei celi 3.
non fecit.
immer. et hominum coecum.
modorum dulced. et 3.
inusicatis.
alioqui ipsique ergo, et 3.
suscipiendi.
residerunt.
iisque inferioribus.
non q̈ is eo minor (i. e. *quod)* et 3.
rationi mort.

CAP. X.

aeternitatis dominus.
secundus mundus non sunt in cod.
cum homine ipso.
ita non est in cod. nec in 3.
diligentiae suae et 3.
sit ipse et m. et 3.
ex hoc omnis div. et 3.
Is novit et mundum.
suis quae sibi serviendum sit.
imaginem eius.
sed etiam.
[*scilicet*] non est in cod. et 3.
sensu spiritu et 3.
inscendere et 3.
igne et 3.
in terra.
omnia suae et 3.
effecta mortalis est et 3.

CAP. XI.

alienarum omnium et 3.
sunt ab omnibus cognat. div.
ergo hi' ab homine.
despiciamus et 3.
ut enim eum et 3.
utriusque binis et 3.
animi sensus invenio mem.
[*homo*] non est in cod. et 3.
si effectum formatumque.
eius pulcrit.
operam suam et 3.
divina intentione et 3.
componit nisi eo et 3.

CAP. XII.

trimegiste ut semper in seqq.
diligenter cum et 3.
animo sancto et f. migr. ut et 3.
periclantur in mundana vita.
videatur esse.
dissero nullum primo nos.
ph. afficiunt et 3.

CAP. XIII.

callida et 3.
divina tantum et 3.
naturam cogn.
quaeque sit divina ratio s. et 3.
collata et 3.

CAP. XIV.

et iis fit utriusque tract.
iis simil. hinc sumatur.
sed non similiter desunt in h. c.
quando q̄ñta non erant.
ex iis nihil.

dubitatur ex hiis.
ex se nata est natura dei γλΗ autem v. m. n. et spiritus de quo paulo ante dixerat et mundo comitabatur, spiritus vel mundo inerat spiritus quamvis nata n. v. et a principio.
hic itaque.

CAP. XV.

cum hiis quae.
potuissent.
quae numquam sunt.
hiis omnibus.
fecund. sin. praest. hoc est ergo.
sicuti enim.

CAP. XVI.

esse videatur et 3.
ex aspectu intrarit.
fund. est enim et 3.
a nobis intell. et 3.
et sensib.

CAP. XVII.

γλΗ et 3.
dispensas omnibus quantum rebus mundanis unicuique necessarium.
Spiritu et 3.
Inaltata non est in h. c.
in eo summum.
graece videre dicitur.
unum sperae car. et 3.
unde et ideo dicuntur sp. quo sint invisibiles formae.
priventur.
sperae sint.
haec sunt ergo.
capita vel initia et 3.
sunt in hiis .... de hiis.

CAP. XVIII.

trismegiste.
animas spiritus et 3.
alit mentem non sunt in h. c. et 3.
materia.
hi' mentes (i. e. *huius modi* ut 3.)
animam esse d. et 3.
quorumque et 3.

CAP. XIX.

trismegiste et ita in seqq.
ipsos deest.
sicuti et 3.
loquentia et 3.
miscebit.
hiis sensibiles.
orig. cons. suae et 3.
solis οὐσιάρχης.
id est eodem loco.
erraticae non est in cod. et 3.
sui princeps quam fort. 3.
aut ΗΜΑΡ. etc. 3.
stabilitateque firm. sempiterna et 3.
per quem omnia et 3.
et hiis similia. hiis ita se hab.
se admoventibus.
naturaliter deest in cod. et 3.
ac de mortalibus mort. et hiis similia. hiis ita se habentibus ab imo ad summum sensibiliaque.
adnexa sunt.
divisim non est in cod. et 3.

CAP. XX.

s. religiosiusque nuncupatur, et 3.
vox hoc est et 3.
spiritu percusso et 3.
percepit.
omnium in hiis vel et aut per haec aut cum hiis.
imo posse.
nuncupari nomine et 3.
habent vero in nomine vel potius eius nomina.
utraque sexus et 3.

ex eius divinitate nata natura uti s. o. sicuti.
naturam ex se et 3.

CAP. XXI.

non deum solum asclepi sed omnia anim. et inan. Imp. est enim.
et nat. et sens. et naturam et mundum et 3.
hanc non est in cod. et 3.
cupiditatem.
recte poteris.
cunctis in aeternum et 3.
laetitia h. cupiditas et 3.
sensu non est in cod.
potuissent.
ex crebro attritu pervenimus ut utraque in utramque fundat natura progeniem, animadvertas, ut altera avide alterius rapiat interiusque recondat.
marum adipis. et mares femineo corpore lassescunt.
subiiciantur.

CAP. XXII.

scientiae prudentiaeque.
ex rationis enim intellectu divinae.
mundi totius et 3.
vulnerantque et 3.
tumescit.
solis ergo et 3.
scilicet non est in cod. et 3.
divinitas suam.
impartire.
vitia contigit et 3.
hum. incidere.
mundiss. parte et 3.
tamen unitatem rationis.
et proint. ne ab hiis.
immortalitatis spem intentionemque praetendens et 3.
compositum est.
constitutum esse.
cognitione coniunctus et 3.

CAP. XXIII.

hominibus istud dictum paucis sit.
cogn. consortio.
nobis dicitur sermo et 3.
effictor est deorum.
asclepi aut nunquid et tu diff.
sine non est in cod. et 3.
praegnatum.
ex utraque natura conf. est. et 3.
fuerint fabr. et 3.
hum. memor et 3.
sicuti et 3.
ita ut human.

CAP. XIV.

quatinus.
tantaque facientes et talia et 3.
easque fortes nates omnis.
imbecillitates homin. et 3.
easq. curantes tristitiamque curantes prom.
mundi totius est templum et 3.
appareat Aegyptus.
div. Pedula et 3.
et terris enim et ad c. recursura divin. et 3.
terraque sedes relig. quae fuit et 3.
neglectum (neclectum 3.)
haecque incred.
repetit et 3.
adusque ripas et 3.
numerus erit sepulchrorum et 3.
superst. vero qui foret et 3.

CAP. XXV.

et hiis amplius.
quondam divin. et 3.
suae religionis et 3.
deductio s. et pietatis et 3.
nec adorandus et 3.

nec fuit nec est nec erit et 3.
boni multif. . . . . . compositi.
dei suo operi.
in unum omnium venerari.
videntibus debent.
solum risui et 3.
dedit.
fit deorum.
remanent qui humanitate et 3.
compellunt et 3.
innavigabitur.
tellus erit et 3.

CAP. XXVI.

contingerint,
et unius gub.
intuens inuites.
corruptela et 3.
per coacta temp. cursu et 3.
et sicuti est sempiterna.
voluntatis. A. bonitas summa consilium o trismegiste.
ipsum velle e voluntate et 3.
et ea vult et 3.
eius imago mundus boni et 3.
[*boni*] non est in cod.

CAP. XXVII.

T. bonus.
dispensator distributorque et 3.
sensibus an. et 3.
mundus tributor est et praestitor.
optinet locum.
et fructiferarum 3.
distribuentur et 3.
genus A.
T. coll.
usque ea n. sunt.
aut de mortali et 3.
ad usus vitales.
haec est ergo et 3.
A. quid est.
T. audi.

CAP. XXVIII.

e corpore.
perviderit et 3.
del. illam maculis.
saepe in hoc cod. non est.
traditur.
animae obsit et aeternitas.
ergone hiis.
sunt mortalia et 3.
corporali ratione et 3.
fuerit celata.
praescia etenim omnium rerum et 3.
proinde ut sunt (perinde ut sunt 3.)

CAP. XXIX.

vel dominus et is qui solus 3.
qualis sit qualit.
mentis intellig.
ab animo et 3.
unus enim quisque et 3.
[*praestans*] in hoc cod. non est et 3.
astris n̄ stat.
vivensque semper.
quae sicuti est in ipsoque mundo, uno eoque anim. semperque vivente in eo nullus.
necesse est vivere et 3.
sicuti et 3.
eorumque gubernator vel dispensator.
in mundo quae sunt et 3.
vitam vitalibus cunctis aeterna lege praestat (3 habet *praestatur.)*

CAP. XXX.

propter quod nec stabili qn̄ nec corrumpetur. sempiternitate et 3.
mundus vite dispensator est hiis (his 3) et 3.
et locus est et 3.
Ipse extr. vivif. et 3.
divina lege et 3.

temp. conversatione currentium et 3.
tempus autem ordinatione servatur et 3.
solus Deus et 3.
ipse enim in se et 3.
sunt omnia et 3.
aeternitas in quam et 3.

CAP. XXXI.

semperque similiter cum eo et 3.
vero deest in hoc cod. et 3.
imago hic effectus est mundi (us 3) aeternitatis imitator et 3.
stabilis atque fixa.
quoniam temporis quod mobile est in aeternitate semper.
efficitur ut et 3.
ergo non est in hoc cod. et 3.
nam ipsius in magn.
immobilis agitatio. Ipsius enim magnitudinis immobilis lex est, hoc quoque quod est tale.
infinitum.
et enim nec ferri et 3.
et quomodo.
stab. sua sive deus sive etern. sive uterque (sive alter in alt.) sive . . . . sunt et 3.
diffinitione.
non potest vel.
vel alterius per amb. et 3.

CAP. XXXII.

primordia deus et 3.
mob. non habet et 3.
sese commovet.
si quid potest mel. nunc et 3.
con. et eternitas et 3.
est post *recept.* deest in cod.
humanum enim animal et 3.
divinum sensum cunctis animantibus confundi.
tota in memoria est et 3.
ex qualitate sensus.
veritas est sola.
ne quid extrema linea umbra din.
deos nascendos.
pervidendis tantis aug. est nobis et 3.

CAP. XXXIII.

sit plenus et 3.
minora vero aut t. et 3.
quas solum eas esse et 3.
attractione.
contigit et 3.
nec istud enim et 3.
sit plenissimus et 3.
brevitatem multis et 3.
heroas vel aerios quos.
nec nubibus non sunt in cod. et 3.
o deest in cod. et 3.
igni et 3.
et hiis simil.
huiusmodi quamvis sit breve et 3.

CAP. XXXIV.

aut hiis sim. r. dicemus sicuti.
cuius inanis.
aut latitudinis addid.
hiis ergo.
aliquid posse et 3.
hic ergo sens. qui dicitur mundus et 3.
deus et eius omnia voluntatis quod totum est et 3.
et varia non sunt in hoc cod. et 3.
omnis mensurae et 3.
omniformes species.
animalium genus.

CAP. XXXV.

vel immortalis non sunt in cod.
generis sui et 3.
ut hominum genus et 3.
constant.

formam unamquamque et 3.
totiens (bis) et 3.
in eadem sua forma dissimiles. Et ms. habet o T. et 3.

CAP. XXXVI.

speciei suae et 3.
habet semper et 3.
partus nutricat suos fructuum omnium cum reditu aeris diversas qual. et quant. atque stat. aut cursus et ante omnis arborum.
bacarum.
[*etiam*] non est in cod. et 3.
atque divinas. Solis etenim et 3.
imagines sunt et 3.

CAP. XXXVII.

sunt satis.
minus enim mir. et 3.
quod divinam.
efficerent deos et 3.
angelorum viderunt.
[*sola*] in hoc cod. deest et 3.
o deest in cod. et 3.
cocodrillorum.
hominibus adiumenta et 3.
numine nunc suo et 3.
avitum mihi nomen est vel nomine non incognomine patriam cons.
Ipsa vero Osiris.
nuncup. colique per s. c. eorum animas et 3.
consecrata et 3.
aliis quam colenda.
solent civitates et 3.

CAP. XXXVIII.

o Trism. et 3.
arom. divinitatis naturam in se.
oblectantur et 3.
coelestibus.
coelestius et frequent. et 3.
in idolo.
humanitatis patiens et 3.
ne putasses et 3.
hi nostri vero et 3.
praedicentes quaedam praevidentes.
hiisque pro mundo.
amica quasi 3.

CAP. XXXIX.

rationis partem himarmene et 3.
himarmene et ita semper cum 3.
deus summus et 3.
initia parit et 3.
cogit effectum.
istis non est in h. c.

CAP. XL.

quae mundum et 3.
ab hiis ergo.
aut nolle et 3.
iacto velut semine et 3.
sic est enim rot. et 3.
sibi coartata sint et 3.
ut initium quid sit vol. et 3.
sors.
nobis post *solum* deest in cod. *ut. mentem* (et in 3.)

CAP. XLI.

agimus 3.
summe exsuperantissime et 3.
consecuti nomen et 3.
paterna qui omnibus.
humana sola.
sensibili. Intelligimus o vitae.
servare.
vitae genere.

ERRATA.

Pag. 195 lin. 37 lege *ceu* pró *seu*.
- 199 - 18 - *pugilare* prò *pugilari*.

INDEX RERUM.

A.

D.

E.

H.

I.

M.

N.

Q.

R.

S.

T.

V.

IMPRESSIT BERNH. TAUCHNITZ JUN.